BRIEVEN

EN

ONUITGEGEVEN STUKKEN

VAN

JOHANNES WTENBOGAERT.

Verzameld en met aanteekeningen uitgegeven

DOOR

H. C. ROGGE.

Derde deel.

Tweede afdeeling.

1628, 1629.

WERKEN VAN HET HISTORISCH GENOOTSCHAP,
GEVESTIGD TE UTRECHT.

NIEUWE SERIE N°. 19.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1873.

Door het HISTORISCH GENOOTSCHAP zijn uitgegeven onderstaande werken:

KRONIJK van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

2e jaargang. 1846 (*) ƒ 5.—.
3e jaargang. 1847. . - 2.70.
4e jaargang. 1848. . ƒ 3.70.
5e jaargang. 1849. . - 6.—.

(*) **De eerste jaargang is nimmer in druk verschenen.**

KRONIJK van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.

2e *serie*

6e jaargang. 1850. . ƒ 6.—.
7e jaargang. 1851. . - 6.40.
8e jaargang. 1852. . - 6.80.
9e jaargang. 1853. . - 6.80.
10e jaargang. 1854. . - 6.80.

3e *serie*

11e jaargang. 1855. . - 3.20.
12e jaargang. 1856. . - 3.60.
13e jaargang. 1857. . - 4.80.
14e jaargang. 1858. . - 5.10.
15e jaargang. 1859. . - 4.60.

4e *serie*

16e jaargang. 1860. . - 5.40.
17e jaargang. 1861. . ƒ 5.80.
18e jaargang. 1862. . - 6.60.
19e jaargang. 1863. . - 7.40.
20e jaargang. 1864. . - 7.20.

5e *serie*

21e jaargang. 1865. . - 7.60.
22e jaargang. 1866. . - 7.20.
23e jaargang. 1867. . - 9.20.
24e jaargang. 1868. . - 9.40.
25e jaargang. 1869. . -10.70.

6e *serie*

26e jaargang. 1870. . - 8.00.
27e jaargang. 1871. . - 8.20.
28e jaargang. 1872. . - 6.20.

BERIGTEN van het Historisch Gezelschap te Utrecht.

1e deel. 1e stuk. 1846. ƒ 3.40.
1e deel. 2e stuk. 1848. - 2.20.
2e deel. 1e stuk. 1849. - 2.20.
2e deel. 2e stuk. 1849. (Verhooren van JOHAN v. OLDENBARNEVELT). - 3.80.

BERIGTEN van het Historisch Genootschap te Utrecht.

3e deel. 1e stuk. 1850. ƒ 3.—.
3e deel. 2e stuk. 1851. - 3.—.
4e deel. 1e stuk. 1851. - 3.—.
4e deel. 2e stuk. 1851. - 2.50.
5e deel. 1e stuk. 1853. - 3.20.
5e deel. 2e stuk. 1856. - 2.50.
6e deel. 1e stuk. 1857. - 2.50.
6e deel. 2e stuk. 1857. - 2.10.
7e deel. 1e stuk. 1861. - 5.50.
7e deel. 2e stuk. 1863. - 6.50.

CODEX DIPLOMATICUS in 4°. 1848. - 5.20.

2e *serie* in 8°. 1e deel. 1e afd. 1852. - 3.75.

1e deel. 2e afd. 1852. ƒ 3.10.
2e deel. 1e afd. 1853. - 6.20.
2e deel. 2e afd. 1853. - 3.20.
3e deel. 1e afd. 1855. - 6.50.
3e deel. 2e afd. 1856. - 3.40.
4e deel. 1e afd. 1859. - 3.10.
4e deel. 2e afd. 1860. - 5.20.
5e deel. 1860. . . . -12.00.
6e deel. 1863. . . . - 1.20.

WERKEN

UITGEGEVEN DOOR HET

HISTORISCH GENOOTSCHAP,

GEVESTIGD

TE UTRECHT.

NIEUWE REEKS.

N°. 19.

BRIEVEN

EN

ONUITGEGEVEN STUKKEN

VAN

JOHANNES WTENBOGAERT.

Verzameld en met aanteekeningen uitgegeven

DOOR

H. C. ROGGE.

Derde deel.

Tweede afdeeling.

1628, 1629.

UTRECHT,

KEMINK EN ZOON.

1873.

CCCCLXXXII.

J. WTENBOGAERT AAN A. VAN DEN BORRE [1]).

Geheime correspondentie over dienstvervulling bij de gemeenten. Over de onderhandelingen met zekeren drukker, die zich te Rotterdam zal vestigen, enz.

Waerde heere, broeder ende vrundt.

Ick bedanck u W. voor derselven punctuele antwoorde, op 't geen ick hadde versocht. Op 't geen de Man aengaet sal ick nu niet repliceren, maer Godt ende den tijdt bevelen; alleen moet ick dit seggen, dat ick niet en weet wie die heere van 11 ∴ : 13 14 ∴ 9 [2]) is, ende dat mij wonder gheeft dat niemandt dat opgenomen ende gesocht heeft wat meer te trecken. 17 ∴ : [3]) schrijft alle dage, van dat stuck van [Pegnum] niet een woordt. Aengaende 18 ∴ - 14 17 - - 27 [4]), onse P. [5]) is nu tevreden dat waer te nemen alternative met Vlaer., indien men hem last wil geven in Alphaeano [6]), niet om daer yet te doen, maer om die last sijne Xantippe te thonen ende onder dat pretext van haer te wesen met meerder rust, ende buyten haer weten 't ander waer te nemen. Te voren wilde hij deur bij haer sijn, nu verre van haer, maer vrese datter ydele praesumptie onder schuylt. Wij nement wat in bedencken, ick sal middelertijdt in Alphaeanum schrijven, om te horen hoe het daer smaeckt, want hij sal somtijts onder 't dexel van zijn briefgen daermede wat willen doen. Dat van d. Janssen heb ick soo genomen, ende derwaerts gesonden; oft hem wat opereren sal, leert de tijdt. Van

de leste uytcomste van Schoonh. verneem ick niet, dat mij wondert.

Aengaende het drucken, gister avondt is hyer bij Vict. ende Waterd. geweest uwe man aldaer, die de leste swaricheden heeft gehadt, schijnt genegen hier te comen woonen ende 't beste te doen, maer scheen te willen geindemneert zijn, indien hij daerover in swaricheyt quame, waerop hem geseydt is, dat wij daervoor niet willen verantwoorden, maer dat men hem wel will helpen met voorspreken bij de heeren, ende soo de reden soude vereyschen, dat wij der wat in behoorden te helpen dragen, alles te sullen doen nae vermogen, daer reden toe dienen sal. Anders ist swaer ende ondoenlijck hem te doen arbeyden tot sijn vordel, ende dat de schade op andere comen soude. Aengaende 't loon voor den arbeydt, wierdt hem bij Vict. verclaert, dat S. E. daervan met hem niet konde handelen, alsoo S. E. sich daerop niet en verstont, maer dat hij met Pr neeff 7) mocht spreecken, doch alsoo hij meynde dat Pr neeff tUtrecht was, sloech men hem voor hiervan eens te spreken met u W., ende sien hoe nae ghij malcanderen soudet connen komen op onse believen, ende dan soude men middelertijdt Pr neeffs advis konnen hooren. U E. kan raedtplegen, meynt d. Victor ende ick, met Basson, la Maire 8) etc. Ende alsoo hij hierop een letterken van advis versocht aen u E., wordt hem de tegenwoordige tot dien eynde medegegeven. Off dit nu deselve man is daervan u E. schrijft, die soo excessivelick eyscht, ende wel bescheyt wilde hebben, sijnde anders van meeninge eenige knechten te laten gaen, weet ick niet. 'T en schijnt niet, alsoo hij, soo veel ick mercken kan, Victori daervan niet heeft geseydt. Doch alsoo hij dese voormiddach sal comen desen brieff bij Victor haelen, sal ick Victori u E. schrijven desen aengaende communiceren, opdat hij voor des mans vertreck daerop lette, ende sende desen daerom aen Victor open, opdat, soo hij den

man naerder gesproocken hebbe, yet naerders uyt hem trect, u E. 't selve met een hier onder aen schrijven. Soude hyervan yet vallen, diende metten eersten gevordert, om P[r] neeffs advis te mogen hebben metten eersten, alsoo ick verstae dat hij nae Bueren, Buesichem etc. gaet. Indien de voorslach bij u W. genomen op Arnhem niet voort en gaet, schijnt men die plaets noch ter noot te sullen konnen voorsien door P[r] neeff ende Koolman, alternative van Utrecht, soo Coolman mij schrijft, alsoo een (seydt hij) het daer wel doen kan. Dat Vigil. daer int werck is, heeft hij mij geschreven. Dat het met sonderlinge aengenaemheyt van de toehoorders is geschiet, is niet te twijffelen; wij kennen den man. Soo gaet het oock hyer met Victor, die dapper te roer heeft gestaen alle dese dagen, met seer grooten toeloop. Maer Vigil. sal daer noch wat meer moeten doen, can hij, gelijck oock bij u E., hyer ende elders, off 't loopt all int wilt. Hiermede will ick, w. heer, vriendt ende broeder, den Heer bevelen. Groet Paschasium. 8 Jan. 28.

U d., F. d. M.

Daer sijn oock propoosten gevallen tusschen desen man ende mij, van den tijt hoe lang men hem werck soude geven; hebbe geseyt datter wel voor een jaer of twee werck gereet is, siende op de Anticensure ende op andere tractaten Vigilantii, als tegen Cameron, een lang schrift; item de lib. arbitrio, op Rom. 9, comment in 1 epist. Joann. etc.; ende ondertusschen mocht daer wat bij vallen. Maer wat raet om de penningen? Soo de kercken anders niet en contribueren als tot noch toe, soo sijn alle onse voorslagen vergeefs, onse gansche werck legt in [drosschen] ende onse Soc. is eerlang gedissipeert. Sullen wij met het drucken yedt doen, so moeten wij oock desen of een ander vast man hebben. U E. kan met hem spreken ende ons adviseren.

U E. dienstw.,

Victor van den Houte.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2018). — Wtenbogaert schreef zelf achter op den brief, die waarschijnlijk ingesloten is verzonden: „Aen Borrium, geschreven 3 Jan. 1628, van drucken etc." Wij deelen dezen brief slechts als proeve mede, om in 't vervolg van dergelijken slechts den inhoud te vermelden.

2) Peursum. 3) Wou. 4) Bleiswiick. 5) Misschien Praevostius. 6) Den Haag. 7) Waarschijnlijk Paschier. 8) Boekdrukkers.

CCCCLXXXIII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT 1).

Hij acht het minder raadzaam, dat zekere geschriften het licht zullen zien. Over het gebeurde te Schoonhoven. Hoe het te Gouda en elders staat. Over het weder in dienst treden van Van Zijll, wien sommigen wel zijn volle tractement willen schenken, maar niet willen vergunnen dienst te doen. Berichten omtrent Frankrijk, enz.

Mijn heere.

D'uwe van 15 ende 22 Decemb. sijn mij behandicht. Ick heb wel gedacht dat 't opwater ende de stercke tegenwint den eersten opgehouden heeft. Die schriften 2) sijn uyt mijne handt, bemoeye mij der niet mede. Heeft u E. sijn oordeel aen Wachter geschreven, 't is wel; indien niet, oock wel. Dan ick vrese, indien se uytcomen, dat het Alphaeo niet behagen sal. Doch ick wilt voorderen noch beletten; 't is mij genoch gedaen te hebben nae mijn vermogen dat begeert was. 'T bannen tot Schoonhoven is wel halveling veroorsaeckt door den gebannen selve, mits dat hij tot 3 mael opt stadthuys sijnde ontboden, niet wilde compareren. De commissarisen hebben te wege gebracht datter niet geleert en is, soo lang haer EE. daer waren, ende dat seecker muer, door twechnemen van dewelcke de soldering boven heel ruym gemaect was, weder is opgetimmert; in de reste seer beleeft gehandelt, ende haer voornemelick (soo het schijnt) op de regering aldaer

geinformeert; soo die ontboden waren, als die van selve quamen, patientelick gehoort ende geseydt goedt rapport te sullen doen, den gebannen oock eenige hope van restitutie gegeven, daerop men eerstdaegs sal beginnen te arbeyden. Nae tvertreck zijn de vergaderingen weder gehouden in 2 andere plaetschen, bij lichten dage, ten wel weten van de bailliu, die daer tegen niet gedaen en heeft; dan daerop sijn weder nieuwe clachten gecomen in den Hage, wat daerop sal volgen, leert de tijdt. De Schoonhovense hebben in desen niet anders gedaen dan sij commiss. verclaert hadden nae haer vertreck te sullen doen, ende niet te konnen laten. Compareren oock nu in de vergadering eenige van de oude regeringe, die bij commiss. ontboden sijnde om de gelegenheyt van de tegenwoordige regeringe dier stadt te verstaen, rondt hebben gesproken; waerop alsoo gerepliceert wierdt dat sij oorsaeck waren van disordren, omdat sij niet te kercken gingen, want sij dat deden, men soude se weder employeren om alles te helpen beteren, wierdt gedupliceert: dat sij niet regeringsieck en waren, ende hare conscientien daerom gheen gewelt en wilden doen, oock geen lust te hebben te comen in soo een beroyden, bedorven boedel. Een van de commiss. (de hartste) tripliceerde, dat hij dat mocht seggen uyt spijt; de quadruplyck was: neen; doch om de waerheyt te seggen, dat het voor eerlicke luyden qualick was te verdragen, van een hoop vreemdelingen ende beroyde calissen, die men niet en wist waer van daen ende niet een voet erffs hadden, soo gebeugelt te worden. Sa Schoonhoven gaet evenwel voort, off ende wat daertegen wijders gedaen sal worden, leert de tijt. Dit schrijve ick u E., omdat deselve begerich was 't selve te weten. Ter Goude wordt gevreest dat de saeck qualick aflopen wil met het nieuwe versetten van de magistraet, want in de nominatie is gheen stuck om yet goeds daervan te connen maecken, ende de gerestitueerde bailliou arbeydt dapper.

Tot Hoorn wordt oock gevreest dat den onsen de mouterye, eens bij commiss. aff ende nu bij d'ander weder ingenomen, wel mocht weder affhandich gemaeckt worden. Hier gaet het, de vergadering aengaende, soo ick u E. geschreven hebbe, wel. Wij en hooren oock elders van gheen nieuwe swaricheyt. Hoe het u volck dese feest vergaen sij, sullen wij verwachten. Dat dat u E. seydt van 't verdrijven, is warachtich. Soo daertegen bij die nu leyden ende in treyn sijn niet voorsien en wordt, moet alleen, menschelicker wijse, vervullen. Weynich wordt hyerop gedacht ende evenwel ist een van de nodichste saecken. Maer wat apparentie daertoe, indien de gem. anders gheen macht off wil en hebben. Wij en konnen niet onderhouden die wij hebben, ende noch en isset niet genoch. Hoe sullen wij er dan noch meer onderhouden? Die ons nochtans nodich sijn; want vele, soo pred. als kercken, clagen over de combinatien; elck wil apart bedient zijn. Wat raedt [dies] noch met een seminarium en dat daertoe hoort? - - - -
- -
Wtenb. blijft noch daer, hij is - - - - - - - - - - - - - -
Nieus isser niet; dan dat geseydt wordt d'ambass. op Vranckrijck aff te sijn, doordien de co[k] soude hebben geschreven, dat sij niet behoeven te komen, soo men niet gereet sij hem te assisteren tegen alle zijne vijanden, oock Rochelle, twelck hij hart meynt te porssen, hebbende gecregen 28 Spaensche schepen ter hulp, ende noch ander verwachtende. Engellandt armeert oock. Sullen wij dan Franckr. assisteren tegen allen, ergo. Sic habet rumor: non spondeo pro vero. Wat doet Minutius? [3]). Hij schrijft mij niet meer Groet sijne E. ende vaert wel van

5 Jan. 28 quem annum tibi precor U E. d., F. d. M.
faustum et salutarem.

Aen S[r] Carle Coolman, in eygen
handen. T'Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2019).

2) Deze geschriften schijnen niet uitgegeven te zijn. 3) Petit.

CCCCLXXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Vervolgingen te Schoonhoven. Hij voorziet swarigheid. Hij is zeer met Van Zijll bewogen, al kan hij niet goedvinden hem te bezoldigen als hij geen dienst doet. Van de „gemeyne saecken slands."

Mijnheer.

Tot antwoordt van den uwen aengenamen van den 29en Decemb. aengaende Schoonhoven dient, dat de Remn na tvertreck der hh. commissarisen weder ettelicke mael vergadert geweest sijnde, schepenen aldaer een wever hebben gecondicht in de boete van 200 gulden, die, soo hij verclaerde, gheen 200 stuvers en hadde; hebben oock noch een weduwe voor 't snoer; beyde om hare huysen tot de vergaderingen verleent te hebben, dan is noch geen executie gevolcht. Bovendien sijn deselve 4 borgeren, die eens in den Haege geciteert ende gecompareert sijnde, seer civilick waren gedimitteert, woderom in den Haege ontboden, neffens den man die aldaer te voren in apprehensie was geweest. Dit is geschiet op nieuwe clacht van de Schoonhoofsche magistraet. Sij sijn al daer; hoe zij varen sullen, leert de tijdt. Dat bij d'onse niet gearbeydt wordt soo behoort tegen het toecomende quaet dat uyt ons comen sal, soo u E. schrijft, is wel soo; maer u E. gelieve wat naerder opening te doen ende middelen aen te wijsen, hoe ment remedieren sal; ofte indient niet te remedieren en is, bij tijde te helpen letten op tgheen te doen staet. Ick voorsie de swaricheyden oock seer wel, ende en ben niet geresolveert mij langer met het stuck

te bemoeyen, indien niet anders gedaen en wordt. Ick heb voor eenige dagen aen de Wachter geschreven, dattet nodich is eerstdaechs, immers in Febrio, bijeen te comen, ende naerder op alles te letten. Heb noch geen antwoordt. U E. seydt van geen swaricheyt te willen spreken voor den tijdt. Immers, men moet (onder correctie) daervan spreken voor den tijdt, dat is, eer se komen, om die, mogelick, te voorcomen. Mij is lieff dat de vergaderingen aldaer tot daertoe in stilte zijn afgelopen. De Heer geve dat gheen swaricheyt en volge, ende dat u E. arbeydt vruchtbaer sij. -
Van de gemeyne saecken slandts hoor ick niet anders, dan dat men dapper besich is om door nieuwe schattingen nieu gelt te vinden; dat de cok van Franckrijck aen hare H. M. heeft laten weten, dat sij geen ambass. behoeven te senden, ten zij sij comen met last van oorloch offensiff ende defensiff tegen alle zijne vijanden, niemant wtgenomen [2]). Ergo oock Engellandt en Rochell., in welcker belegering de cok continueert. Hiermede scheen d'ambass. aff te wesen; men haelde oock hare bagagie all weder uyt de schepen; maer nu compt tijdinghe van ander resolutie, ende dat sij evenwel voort sullen gaen. Op wat voet leert de tijdt. In Vr. ende Eng. beyde wapent men seer. Vranckrijck wil oock niet dat d'onse daer comen spreecken van eenige intercessie. De keyserche sijn all int landt van Embden [3]), hebben haer all laten sien (soo ick hoore), niet wijdt van Lingen, dan het doorbreecken van de dijcken in Embderlandt door dese stercke vloot, belettet haer voornemen seer. Ick heb opinie dat sy 't masque van neutraliteyt met ons wel haest affdoen souden, waren sij wat meer op haer vordel in die quartieren. 'T wechspoelen van de schands te Sandtvliet en is op veel nae soe breet niet, soo men mij seydt. Hoe komt dat u E. Minutium in langen niet en heeft gesien? Verschijnt hij niet meer in coetu, off is hij t'Amsterdam? Wist ick

waer S. E. waer, ick soude aen hem schrijven. Middelerwijll gelieve u E. de groetenis te doen, ende vaert wel in den Heere, die u E. beware ende verstercke. Desen 12 Jan. 1628.

T. omni officio,
H. v. M.

Eersamen, zeer discreten S[r] Caerl Coolman,
in eygen handen. Tot Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2019).

2) Vergel. Arend, *Algem. Gesch. d. Vad.*, D. III. St. IV, bl. 268.

3) Zie ald. bl. 263.

CCCCLXXXV.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT 1).

Berichten omtrent den krijg en den toestand der Arminiaansche vergaderingen. Niet Meerman, maar Van Santen is in het Collegie van Gecommitteerde Raden benoemd. Mededeelingen omtrent zekeren Torrentius, schilder te Haarlem. Zijn oordeel over de houding van den Prins en over de uitzichten der Remonstranten.

Mijnheere.

Nae dat d'ingeleyde van mij aen u E., tot recommandatie van den jongman, brenger deses, all eenige dagen in sijne handen was geweest, wachtende nae den windt, is mij toegesonden den anderen ingeleyde aen u E. van mijn neeff van Gerven 2), die ick nu hyerbij hebbe willen voegen. De saecken sleuren hyer noch als voren. De voorleden weeck creech ick tijding dat de reyse van onse ambassadeur aff was, doordien S. Ma[t] soude hebben doen weten, dat deselve niet begeerde dat hij quam, ten ware met expresse last van te accorderen assistentie tegen alle sijne vijanden, oock Rochelle ende alle andere, daertoe men niet gesint en was. Nu wierdt geseydt dat se

efter voortgaen. Men meynt hier dat Rochelle seer benaut is, ende seydt dat schepen gecomen sijn uyt Spaenien, tot assistentie van S M[t], ende dat noch andere werden verwacht. In Engellandt prest ende armeert men sterck. Heel Jutlandt is bij Walsteyn geincorporeert. Tilli is omtrent Staden, daer hij weynich vordert door de hooge vloeden. 'T crijchsvolck verspreyt wijdt ende zijt, oock een deel tot in de graefschap Oldenburch ende Emderlandt. De peys tusschen Polen ende Sweden noch onseecker [3]). D'Arminianen zijn door commissarissen van den Hove tot Schoonhoven wat vernestelt, door 't wechhaelen van stoelen ende bancken uyt de plaets, daer zij plegen te vergaderen; maer nae haer EE. vertreck zijn zij all weder vergadert geweest, gelijck zij haer EE. geseydt hadden te sullen doen, ende dat sij om 't respect van harer praesentie alleen sulcks lieten. Hierop sijn op nieuwe clachten weder 4 personen in den Haege geciteert. De verandering van den magistraet ter Goude is den Arminiaenen heel tegengelopen. 'T en conde niet anders, want de nominatie gaff geen stoffe voor hun, door toedoen, soo men meynt, van de gerestitueerden bailliou, die hun grote parthye is. Evenwel laten sij niet aldaer seer sterck te vergaderen. Tot Rotterdam comen sij bijeen met grote menichten, hebben dese christenen vier plaetschen op een tijdt geoccupeert, vier predicanten, soo veel als zij halsen conden, ende daer wordt niet tegen gedaen. T'Utrecht, t'Amsterdam ende in den Haege wackert het oock. Tot Hoorn hebben sij de mouterye weder ingenomen, met stercke vergaderingen. T'Alckmaer oock seer sterck, ende blijven de psalmen singen opentlick sonder belet. Dit meynen de luyden veel te wesen, maer die wat meynen te weten van haere gelegenheyt inwendich, meynen dat het niet dueren sal, omme 't gebreck van goede predicanten, die faelgeren bij gebrek van gelt, sonder apparentie van een seminarium, tegen dat d'oude

affgaen. Sij hebben oock nu meer difficulteyt int drucken als oyt te voren. Sij meynen, hadde die man die omtrent u E. is, sijn woordt gehouden, dat het vrij wat soude geholpen hebben. Sij hadden gemeynt Meerman te crijgen in den Gecom^{e} Raden, 't is, ter contrarie, van Santen [4]), een van de rechters, te beurt gevallen. Meerman is in de Generaliteyt, soo ick hoore, als oock den ouden Beveren [5]), in welcks plaets de soon comt in de G. R., all tegen Mey. Ick weet niet meer te seggen dan dat int landt groot gerucht is van een Torrentio [6]), een schilder, tot Harlem wonachtich, een man die men houdt voor een mirakel int schilderen, ende in de propoosten die hem uyten monde gaen. Men heeft vremde suspicien van hem, vermits vele bijeencomsten, gehouden t'sijnen huyse, van mannen ende vrouwen, van welcke verscheydelick wordt gesproocken. D'een houdt hem voor een tovenaer, d'ander voor een atheist. Die van Harlem hebben hem ende zijn weerdt, eenen Koppen, gevangen, ende nae detentie van 5 maenden, sonder aenspraeck, den weerdt 7 jaren gebannen ende den Torrentium seer affgrijselick (soo men seydt) gepijnicht, om hem te doen bekennen dat hij God soude hebben gelastert, sonder te seggen waerin off waermede. Men kon van hem (soo geseydt wordt) niet trecken dat bij hem gevonden werdt een wonderbaerlicke patientie ende sachtsinnicheyt. Vele treffelicke, verstandige personen lopen voor hem te Hove ende bij S. Exc., omme hem uyt de handen (seggen se) van die Harlemsche tyrannen te trecken, ende zijn saeck te Hove te brengen. Men seydt dat hij mandement vercregen heeft; maer is onseecker: die pijniging heeft hij wech ... meynen dat hij haest sententie hebben sal. De sententie van Koppen, sijn weert ..... dat hij op de gesontheyt van den duyvel gedroncken soude hebben, 't welck ..... anders uytleydt. Ick weet niet off dit yet om 't lijff heeft .... maer de overgrote praet die daervan is door 't heele landt, heeft .... den bailliou van

den Haege Verio ende den geweldigen provoost gele. . . . . alsoo hij in den Haege is, ende daer veel quaets doet . . . . . . dat het Rosaeus heeft aengedient, dat oock . . . . . geresolveert 7).

Mijnheer, omtrent 8 dagen nae dat dat aen d'andere sijde geschreven was, wachtende nae den wint, sendt monsieur Tresel mij den uwen van 26 November, genoch van eenen inhout met eenen anderen van deselve date, all lang voor desen ontfangen, op welcke ick oock all heb geantwoordt. Een dinck isser: u E. spreeckende van 't wedersenden der gevangenen hinc inde opt vertreck van Buckingam, gebruyckt 2 latijnsche woorden, die ick niet en kan lesen dan aldus, dat aen d'eene sijde de gevangenen souden wedergesonden sijn infirmitate frontis, 't welck ick niet en verstae. Van den cours die Alphaeus houdt, can ick u E. niet seggen, dan dat dit velen niet en behaecht. Men seydt veel van sijne affectie, maer ick en sie geen, off mager, effect. Wil de wagen van selve voort, hij en sal se (meyn ick) niet tegenhouden, mogelick wel een weynich helpen schuyven, maer 't voorttrecken off sterck douwen en verwacht men niet van hem. Als de prins geen soldaten en levert, meynen d'Arminiaenen wel gevochten. Maer ick maeck altemet dit dilemma bij mijn selve: in cas van executie (oock selve tot Rotterdam) sullen d'Arminianen resisteren off niet. Soo 't eerste, sal men den prins perssen tot soldaten; si postremum, soo moet onse t'onder als parthye wil. Dan d'Arminianen seggen dat God boven all is, 't welck ick oock gelove; maer ick en sie, nae den mensch, noch niet dat haere saecken, in haer corpus selff, gestelt zijn om te konnen bestaen, off zij mosten middel schicken tot voorraet van predicanten, ende om hiertoe te comen, tot gelt. Ick meyn oock dat haer parthye die reeckening oock wel weet te maecken, ende derhalven voor heeft, op d'een plaets ende tijdt met overvallen, op d'ander met

haer door conniventie te laten bewerden ende tegen den doodt worstelen, haer te [verdrijven]. Si vester ille ποδαγρὸς καὶ ἄπαις spei datae et conceptae satisfecisset, sij souden vrij wat voorts gehadt hebben om d'andere meer te bewegen, nae ick hoore. Het staet anders met der Armin. vergadering rontom redelick nae haere gelegenheyt. Dan int publyck blijft de wet, ende siet men noch sobere apparentie tot verandering, die d'Armin. veel vordeels toebrenge. Ick voor mijn hooft en verwacht se niet haest tot haer voordeel. Men sal sien hoe het te Salem haest gaen sal. Vigilant. is daer, ende doet veel goedts. Victor flaccessit obrutus (soo hij seydt) cruce domestica. Crepel werck in somma op vele plaetschen. Messis quidem multa ut videtur, sed operarii pauci, ende d'apparentste helpen niet, amplexi praesens saeculum. Dit discours heeft u E. mij affgedrongen met dit woordt, soo ick wat particuliers wist wat cours men meent te houden, soude mij daer nae wat reguleren. De vrienden laten evenwel niet te hoopen. Ick hoop all mede, soo sij willen, maer laet niet te dencken ende te duchten. Hoe het dit n. jaer tot Nimm. gegaen is met de verandering van den magistraet, weet ick noch niet. Niet uyt curieusheyt verlange ick dat te weten, maer uyt goede oorsaeck. De lest geciteerde uyt Schoonhoven sijn noch in den Haege, d'wtcomst is noch onbekent. Men seydt dat de Gr. van Zwartsenborch [8]) in den Haege verwacht wordt. Waertoe, leert de tijdt. Ick bid u E. nochmaels seer te letten op de vrage van residentie van een vrient, geroert in den naest lesten regel aen d'ander sijde, ende rondt te antwoorden. Met den Torrentio, daervan hier voor, schijnt het qualick te willen afflopen, men hout hem voor een pur atheist ende spotter van de christelicke religie met alle de sijne, niet hebbende gesocht dan een heel vleeschelick leven ende vremde dingen. Dan van mij moet hij ongeoordeelt sijn. Ick hope dat men mij schrijft, men salt

haest vernemen. Daer comt de schipper seggen dat de wint goedt is ende dat hij wech wil. Ergo vale mi dom[e] 16 Jan 1628.

T. omni officio.

Aan mijnheer, mijnheer Hugo de Groot,
in eigen handen, tot Paris. Door vriendt,
die God geleide.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2020).

2) Mij onbekend.

3) Zie Arend, *Algem. Gesch. d. Vad.*, D. III. St. IV, bl. 230.

4) Johan van den Sande.

5) Willem van Beveren, van Dordrecht.

6) Zie Kramm, *Leven en werken van Holl. en Vl. kunstschilders.*

7) De enkele woorden die nu volgen, en waaruit geen zin meer te maken is, laat ik weg. De geheele rechter hoek van den brief is onderaan afgescheurd. Blijkbaar eindigde de brief en is het nu volgende een postscriptum.

8) Minister van den Keurvorst van Brandenburg.

CCCCLXXXVI.

D. WITTIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Dienstvervulling te Arnhem. De verkiezing van den magistraat te Nijmegen. Houding van den prins. De Remonstranten zullen voortgaan met in stilte te vergaderen. Bijzonderheden.

Eerwaardige, seer lieve medebroeder.

. . . . De keur is hier ghedaen. De grave van Cuylenburch quam van 's Heeren-berch, ende vondt hier den raadtsheer Knuyt, die nevens sijn Genade van sijn Ex[cie] daartoe was gecommitteert. Den raadt hier hadde sijn Ex[cie] voorgestelt eenen niuwen burgemeester, in plaatse van den affgestorven Gerrit Vervoort, ende vier niuwe raadtspersonen, die alle

te samen van den prince zijn voorbijgegaan. Ende is alleen verandering gemaackt in de burgemeesters. Ende zijn in plaatse van die 't voorleden jaar hadden geregeert, ghestelt Dirck Bouwens ende Reynier van Renssen, een bitter droncken bloetjen ende qualick sprekerken, die niemandt placht te sparen, selffs niet de persoon van sijn Ex^{cie}, dat sijn Ex^{cie} oock bekent is, die ten minsten noch een jaar soude hebben moeten stille sitten, hadde de keure gegaen op den ouden voet. De gemeene man was int eerste hierdoor seer verslagen, ick weynich, dewijl ick mijn liet voorstaen dat hieronder eenich mysterium verborgen was; in welck gevoelen oock andere geweest zijn. De syndicus Glimmer, die bij den prince in den Hage was geweest, heefft aan de burgemeesters ende eenige raadtspersonen verhaelt, dat sijn Ex^{cie} met seer groote moyte was bewogen de keure soo te doen, als die nu gedaen was, ende dat hij hem belast hadde de heeren aan te seggen, dat hij begerde dat sij voortaen met hare burgerye civylder souden handelen, als sij in voorleden tijden hadden gedaen, ende het so maacken, dat hem geen klachten voorquamen. Seyde noch tegen eenige van de aansienelickste onder haar (wt een van dewelcke ick dit wete), dat sijn Ex^{cie} van hem versocht zijnde de burgemeesters te willen nemen (dit was sijne secrete instructie) wt de oude, ter antwoordt hadde gegheven : dat hij dan off Pontiaen Singendonck, off Renssen soude moeten stellen, in welcker voergaende regeringe hij groot misnougen hadde. Hij soude Renssen stellen, ende hem noch dit jaer besoucken. Soude noch de prince gheseyt hebben: als de Arminianen raadthuysen, kercken off publycke plaatsen poochden in te nemen, ende seditie aanrechten, dat men hem daarvan soude adverteren, hij wilde met der daet tonen dat hem sulcx mishaachde. Dit rapport van Glimmer, meent men, dat Renssen wat bedaren ende doen ommesien sall. Mijnheer Biesman heeft voorleden

Saterdach ten huyse van den schepen Verboldt geweest, ende door sijn beleydt gelegentheyt ghehadt, met desen Renssen te spreken, ende heeft hem deghelick sijn zalicheyt gheseydt, ende is niettemin, na een uyr off drie vrolick wesens, met vrundtschap ende onderlinge aenbiedinge van officien van hem ghescheyden. Wij sijn geresolveert desen borgemeester te toetsen, sullen altemet op sonnedagen onse vergaderingen bij dage houden, met de meeste stillicheyt, die ons sall mogelick zijn. Is hij den ouden knecht gebleven, so sall hij den ouden gang gaen, ende wij dan den onsen na den Hage, 't helpt so veel alst mach. Ick en kan niet nalaten uwer E. te schrijven, dat deselve Glimmer, nadat hij in den raadt vertelt hadde dat binnen Schoonhoven commissarij geweest waren, eenige voornaemste burgers hadden doen vangen, de bancken aan stucken hadden doen breken, die de Remonstranten in de plaatsen harer vergadering hadden doen maacken, door 't behulp van soldaten etc., daarbij verhaalt heeft, dat den fiscael last gegheven was, na de persoen van Johannes wt den Bogard te vernemen, ende naarsticheyt te doen om hem in handen te krijgen. Hoewell nu dat seggen, offt schoon waarachtich waare, mijn niet seer altereert, so hebbe ick het uwer E. evenwel niet willen verbergen, die na hare wijsheyt wellicht meer daerin sall kunnen sien als ick. De Heere will uwer E. in sijne goddelicke ende vaderlicke beschermingе nemen, ende gheven aan ziele ende lichaam 't gene ter zalicheyt best is. De broeders N. Gr., S. Epis. ende S. L. [2]) moeten hertelick gegroet zijn. U groet de heere B. B. [3]). Wt Nuimegen, desen 18 Januarij 1628, niuwen stijl.

Uwer E. dienstwillige medebroeder,

D. Wittius.

Ick hebbe aan D. Lansbergen geschreven, dat sijne E. wt mijn Nuimegens Historiken wilde wtscheuren 't gene

daarin staat tegens Verboldt. Ick bidde, vermaent hem dat het geschiede, want het soude onse saacke hier schaden, indien die historie so heel in sijne handen quam, dat bij ongeluck soude kunnen geschieden.

Eerwaardige, godtvruchtige, welgeleerde
Heere Johan van Meden. Ter plaatsen daar sijne E. is.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1847).

2) Lansbergen. 3) Biel en Biesman.

CCCCLXXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Antwoord op de brieven van De Groot. Wat hij vernomen heeft omtrent La Rochelle en de houding van Engeland. De Prins is aan een groot gevaar ontkomen. Men wil meer krijgsvolk aannemen. De predikant van Schoonhoven is op Loevestein gevangen gezet. Verdere bijzonderheden omtrent de Remonstranten.

Mijnheer.

D'uwe van 5 Jan^ry ende 2 off 6 Feb^ry ('t getal staet twijfelachtich) heb ick wel ontfangen, d'eerste binnen Utrecht, daer ick een maent ben geweest, sijnde derwaerts gereyst half Janvier, de leste hier binnen Amsterdam, daer ick noch ben. Ick danck u E. seer van de tijdingen. Van dat boeck, Laurea Austriaca [2]), weet men hier niet te spreecken, immers niet dat ick heb konnen vernemen. Ick doe noch neersticheyt om daer achter te comen, indien 't er is. Hier is tijding van Rochelle, dat de 25 schepen, die Spaengien hadde voor Rochelle, neffens de conincxsche, de seylen opgetogen hebbende, doorgegaen sijn sonder adieu. Ick heb een brieff gesien, gedateert uyt

Londen den 10 Feb. (geschreven bij een gedeputeerde van Rochelle, die aldaer secours solliciteert), seggende seecker advis te hebben uyt Rochelle van 25 Janry, datte steckade voor Rochelle om verre is, ende den dijck aen d'eene sijde heel wechgespoelt, soodat sij de haven weder open hebben, genoch sonder belet uyt- ende invarende, hebbende cooren voor noch meer als 6 off 8 maenden, ende dat de coninck van Groot Bretanje haer belooft int voorjaer te secoureren met eene treffelicke vloot, soo dat wij (seydt de brieff) n'avons rien à craindre pour ce coup. Dit luydt anders als u E. tijdingen, ende is noch verre van ééne religie te sien in Vranckrijck. Men maect hier oock werck van de manifesten, soo van Rochel als Rohan, die beyde in Duytsch overgeset [3]) van alle man gelesen worden, met oordeel dat sij beyde groot gelijck hebben. Isser yet tegen gedaen ende konde men 't becomen, ick wensche het wel te sien. Men schrijft mij dat Vosbergen, sijnde apart gereyst tot Calis, wel was gearriveert, maer dat Arssens, sijnde gevolcht in een ander schip, noch was tot Sommelsdijck, omdat hem de wint tegengelopen was. De schrijver doet daerbij dese woorden: met onwillige honden is quaedt haesen vangen. Op sijner E. tergiversatien wordt verscheidelick gediscoureert, eenige houdende dat hij niet gaerne daer en is, andere dat hij niet gaerne van hier en is, beyde uyt vrese, daer ende hier. Anders houdt men dat se daer wellecom sullen sijn, ende dat de saecken haer disponeren tot paix eerst met Rochelle, daer nae met Engellandt; hoewel sommige meynen dat 't eerste qualick sall willen vallen, ten sij het fort werde gedemolieert, daer de coninck ongaerne toe sal comen. De heer Prince is naer Bergen, om te besien wat de vijandt maect omtrent [Sandtvliet ende den Blaugaren dijck. Int [spenckeren] comt een scheut van den vijandt door de chalouppe, daer S. Exe in was, ende snijt het been van Cleyn Adriaen, capiteyn, onstuck, van welcker sijde stracx voor

de scheut de prins was opgestaen, een stap voorwaerts tredende om over eynde yet naerder te sien. De gedachtenis van dit soo naeckende ongeluck doet d'inwoonders schricken, de capiteyn wierdt noch levende tot Rotterdam gebracht, maer sterft stracx daeraen. 'T selve dat u E. mij schrijft van Mr Savat, adviseert mij oock Mr Tresel, ende daer bij dat Mr de l'Angle [4]), predicant, veeltijts met hem communiceert, ende nu (soo men hem Tresel seyde) heel preeckt op zijn Remonstrants. Non sunt forte ita judicantibus satis emunctae naris judicia. 'T is wel te geloven dat P. Berulle [5]) wel wilde dat u E. seydt, maer 't en isser niet nae gebaackert. Van 't lieutenantschap generael wordt niet meer gesproocken, soo veel ick hoore. U E. en schrijfft niet off Spinola daer int leger geweest is. Eenige meynen hier dat sijn gaen in Spaengie all soo seer is tot paix off trefves als tot oorlogh te raden. De keyserche hebben 't momaensicht van neutraliteyt noch niet affgedaen, hoewel het hier en daer wat onthaert wordt. Men is in ons landt seer besich met opstellen van nieuwe lasten, tot aennemen van meer volck van oorloge, men spreeckt wel van 15000 man te voet ende te paerde, om overall te mogen 't hoofd bieden. Ick danck u E. dat mijne recommendatie voor Leonis soon plaets heeft bij u E. Schoonhoven heeft soo gewoelt, dat sij den predicant, die daer leerde, geapprehendeert, gecondemneèrt ende op Loevesteyn gebracht hebben [6]); evenwel is weder een ander in sijn plaets, die 't Remonstrantsche saeck vordert. De predicant was wel te salveren, maer daer was geen beleydt. Men augureert dat hij de leste wesen sall. Videant ne sit fallax augurium. De Remonstranten zijn heel vermaect met de verandering, hyer gevallen in Febrrio [7]), daeruyt sij veel goeds verwachten metter tijdt. Sij predicken hier ten wel weten, genouch van een yeder, altemet tot 200 in getal, dat is 't hoochste ende wordt de leeraers geseydt dat sij niet en hebben te vresen, noch voor haer persoon,

noch voor haer vergaderingen, maer dat sij se niet all te sienlick en te groot en maecken voor alsnoch. De Rem[n] mochten wel een generale requeste presenteren tegen d'aenstaende vergadering van Hollant, soo aen haer E. M. als aen den Prins, niet zonder hoope van meerder gehoor. Dit door den man, die u E. lest hadde geschreven van daer te connen sijne resolutie noch [staecken], te meer dat men hem seer soeckt te houden, ende inscherpt 't selve vooroordeel tegen de saeck, dat u E. mentioneert. De Wachter, Victor ende Mehden, die nu hier sijn om van haer dingen te spreecken, oock mijn neeff van Gerven doet u E. seer groeten. Ick heb hem u E. brieff gelevert. Dit is all dat ick tegenwoordich heb te adviseren. Isser noch yet, andere (soo ick mercke) laten u E. niet lang nae tijding verlangen. De Heer Almachtich, met alle de uwe, mijn heere, sij u E. bevolen, met groetenis aen Mr Dor, welckers brieff ick heb ontfangen ende sal beantwoorden met later gelegenheyt. Amst. 28 Feb. 1628.

U E. dienaer,
F. d. M.

A Monsieur, Monsieur Grotius,
à Paris.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2020). — Enkele plaatsen zijn blijkbaar door De Groot onderstreept, om er op te antwoorden. Voor de staatkundige berichten vergelijke men Arend, *Algem. Gesch. d. Vaderl*, D. III. St. IV, bl. 285—287.

2) Julius (of zoo als hij zich in de Duitsche uitgave noemt: Nicolaus) Bellus gaf in 1626 te Frankfort uit: „Oesterreichischer Lorbeerkrantzen oder kayserl. victori," f°. Ditzelfde boek verscheen aldaar in 't volgend jaar in 't Latijn, onder den titel: „Laurea Austriaca." In 1632 zag aldaar een vervolg het licht, getiteld: „Kayserliche Triumpffwagen und Victoria" (Clement, Bibl. curieuse, T. III. p. 94, vv.).

3) Vgl. *Bibl. v. pamfl.* N° 2161 en 2197.

4) Jean Maximilien de Langle was predikant te Rouaen. Mr. Savat is mij onbekend.

5) Pierre Berulle, in het vorig jaar door Urbanus VIII tot kardinaal verheven. Hij stierf 1629. 6) Dirk Boom. 7) Zie Arend, t. a. pl., bl. 282.

CCCCLXXXVIII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Hij wenscht dat De Groot iets opstellen zal, naar aanleiding van hetgeen in zeker boek, „Laurea Austriaca," over „onse saecken" voorkomt. De Apologie van De Groot wordt zeer begeerd. Men spreekt van een nieuwen voet van accommodatie, en is met de zaak der Remonstranten verlegen.

Mijnheer.

Ick heb u E. heden geschreven onder couvert van Sr Brasser. Sedert met Wachter ende Victor gesproken hebbende van u E. brieff aengaende de Hystorie van Julius Beccus [2]) off Bellus j. c. historiarum secret., geintituleert Laurea Austriaca, hebben goedtgevonden dat ick u E. soude schrijven dat sij van dat boeck niet en weten, maer bidden dat u E. yet soude gelieven te stellen op 't gheen deselve van onse saecken schrijft, soo u E. verhaelt, alsoo niemandt die naerder onderrichtinge int polityck beter soude weten te doen als u E. Dese uwer E. aenmerckingen int schrift hebbende, souden wij deselve sien te mesnageren soo dat behoort, ende sien eenige latijnsche exemplaren van uwer E. Apologie daernevens te senden oostwaerts, alwaer vele treffelicke luyden, oock viri illustres et docti, onse saecke seer sijnde toegedaen int kerckelicke, haer stooten aen de polityçke handelingen, omdat sij daervan soo qualick zijn onderricht. Victor seydt u E. hyervan mede geschreven te hebben; waeren daer noch eenige latijnsche exemplaren van deselve Apologie te becomen, off middel om te herdrucken, 't soude sonderling dienstich zijn, want se seer begeert worden.

Het schijnt dat die van Rott. besich zijn, door d'inventie van Berckel, een nieuwe voet van accommodatie te doen op den voet van de conferentie van Delft. Dit hebben wij soo verstaen int gros, daer is noch wat speciaels

dat men niet en wil seggen, als sijnde belast te swijgen onder den eedt. Doch 't sal op de tegenwoordige vergadering, soo ick hoore, voortcomen. Wij meynen het niet veel sal te beduyden hebben, dan 't sijn machinatien (vresen wij) ten quaden. Hopen op alles ten besten te letten. Dit siet men dat men aen alle canten met de Remon[n] beladen is, ende naulicx weet in wat vat sij het best gieten sullen, mits dat sij mercken met het leuwenvel qualick door comen. Wilde de factoor nu, 't schijnt de tijdt te zijn, om eens tot stilte uyt dese verwarringen te geraecken. Ick merck waer men in mijn vaderl. stadt ende pl.. gelogeert is; hier mede. Met een bequaemen moderaten dray souden tot vrijheyt comen, wilde men wat helpen. De Heer staet te bidden, denwelcken ick u E., mijn heere, bevele. Desen 28 Feb. 1628.

U E. d., F. de M.

A Monsr, Monsr Grotius, à Paris.

1) In mijne collectie. 2) Zie boven bl. 17.

CCCCLXXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT 1).

Wat hij gesproken heeft met zekeren ouden heer, dien Le Petit tot hem had gezonden. Tijding uit Frankrijk; de eerste president van Normandië is gestorven.

Mijnheer.

Ick hebbe den goeden ouden man met vreuchde gesien, ende in sijne aenspraeck sonderling vermaeck gehadt. S. E. heeft de papieren hem medegegeven, mij wel gelevert, daervan ick u E. dancke. Sij sullen mij in tijden ende wijlen (wilt God) dienen. Indien u E. noch yet van mij heeft, ick bidde dat u E. gelieve 't selve op te soecken

ende mij met gelegenheyt te bestellen op Rotterdam, derwaerts ick, met God, gemunt hebbe, d'aenstaende weeck. Grooten haest heeft het niet. U E. doe dat met goede gelegenheyt. De tijdt van de t'samenspreeckinge met dien ouden heer was soo cort, neffens d'interpellatien die ick creech tuschen beyden, ende omdat S. E. most verreysen, dat ick vergat hem te vragen, off de Templiers [2]) hem eenige stucken hadden ter handen gestelt, om in zijn webbe mede in te slaen, gelijck mij voor desen is geseydt geweest, ende wat saecken het mochten wesen. Ick verlange seer daervan eenige kennisse te hebben, doch verhoope noch gelegenheyt daertoe te vinden. Ick hebbe seer grote ende boven maten vierige begeerte, te sien een stuck dat S. E. mij geseydt heeft te sullen bestellen. Ick wensche dat God gelieve noch vele jaeren toe te doen tot diegheen, die hij alreede heeft, om sijn aengevangen werck te mogen voltoyen, niet twijfelende off 't en sal 't gemeyn seer dienstich sijn. Mijn stuck sal ick S. E. oock, bij goede gelegenheyt, ter handt stellen. Ick heb hem eenige dingen verhaelt, die hij met verwondering heeft aengehoort, die S. E. in mijn stuck mede sal vinden. Hij seydt verscheyden brieven van mij te hebben, die hem dienden over saecken all van ouder date als dese leste. Hoe hij daeraen comt weet ick niet, dan 't is mij lieff. Hij doet grote neersticheyt ende en spaert gheen costen (merck ick) om alles nae waerheyt te doorsnuffelen. Van sijne stucken in handen van een vertrout persoon te stellen, heb ick S. E. vermaent. Heb hem oock den persoon genoemt. Hij had niet veel daertegen, wenschende dat die persoon hem geheel tot sitten begave ende wat laborieuser ware. U E. kent den persoon, ende kont hem met bequamicheyt daervan vermanen, want, om de waerheyt te seggen, ende naer de lieffde die ick den persoon toedrage, ick wensch het mede, vresende dat hij anders de groote gaven van verstant ende geleertheyt S. E. mede-

gedeylt, niet soo vruchtbaer en sal besitten. Wij willen den man, daeraen mijn brieff hiel, ende d'andere die met hem t'onvreden sijn sonder redenen, in haer wesen laten ende evenwel genegen blijven henlieden alle dienst te doen. Men can de haspelen soo effen niet packen, off de hoecken en steecken hyer en daer uyt. Ick hoop dat hij sich bedare, ende u E. sich daerin niet quellen en sal. Groet jofvr. u E. huysvrouw hertelick, met een soentjen aen Lysbet van mijnentwege. God wil u E. ende alle de sijne bewaren. Ick danck u E. nochmaels van alle en soo vele vriendschappen, ende blijve altijdt, mijnheer,

Uwe E. der hoochste verobligeerde vriendt,
F. d. M.

3 Martij 1628. Verte.

Ick heb tijding uyt Franckrijck, dat de heer 1ste praesident van Normandien, die onlancx te voren seer curieuselick ende met grote affectie, oock loffelick getuygenisse nae mij gevraecht hadde, schiedelick overleden is, dat mij bedroeft. Ick meynde door u E. neeff, als hij sal comen te verreysen, aen S. Ed. te schrijven, ende weet dat soo well de brenger als de brieff S. Et souden aengenaem zijn geweest. S. Et wordt seer geregretteert; 't was een seer treffelick heer ende personagie van seer grote merite, ende mij sonderling geaffectioneert. Men schrijft mij oock dat de coninck weder quam nae Parijs, ende datter opinie was van accoort met Engellandt, apparentelijk mede met Rochelle, oock dat de hertoch van Vendosme behendelick wt de Bastille was geraect, 't welck sodanige apprehensie maeckt in dat rijck, dat overall, oock tot Rouen, de borgerwachten weder worden aengestelt, uyt vreese van remuement. De heer Vosbergen was tot Parijs gearriveert. Somersdijck noch niet, maer wierdt verwacht. Iterum vale.

Aen mijnheer, mijnheer Jacob le Petit,
beyder rechten doctor. t'Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2021).

2) De uitdrukking komt in latere brieven meermalen voor. De Contra-Remonstrantsche predikanten worden er mede bedoeld.

CCCCXC.

J. WTENBOGAERT AAN S, EPISCOPIUS [1]).

Men denke aan Van Zijll, lang kan hij zoo niet blijven. Wat Rosaeus omtrent zekere kerkelijke vergadering te Dordrecht heeft verhaald.

Mijnheere.

. . . .

Rosaeus heeft S. E[e] gerapporteert van eenige kerckelicke vergadering, onlancx gehouden tot Dordrecht, alwaer de predicanten, die tot accommodatie (te weten der lidtmaten) genegen waren, 't hooft in den schoot hadden geleydt, ende alles met d'intentie des synodi vereffent. Men vraecht mij off ick 'er niet van en weet. Ick seg neen, oock noyt van eenige sodanige vergaderinge gehoort te hebben. Schijnt nochtans dat eenige sodanige vergaderinge gehouden is, daer van yet sulcx is verhandelt; maer men meynt dat de saeck anders sij gegaen dan Rosaeus soude hebben verhaelt. Ick worde daerom van goeder handt gebeden, nae de waerheyt te willen ernstich vernemen. Dus bid ick u E. ende d. Victorem, mij doch te laten weten metten eersten, wat deselvé hyervan mogen hebben vernomen, oft indien het u EE. niet en weten, daernae te vernemen. Men meynt dat hyeraen wat gelegen is. Ernestus heeft weder aen Smeltsinck [2]) geschreven in vremde termen. Onder anderen staet er in, dat het in den lande niet wel sal gaen, tensij die duyvelsche secte der Arminianen wtgeroeyt werde. De brieff is verbrandt. Men heeft bedencken over sulck schrijven. Men meynt t'Utrecht yet gaens is, maer men weet noch 't rechte bescheydt niet.

Hyer is een verschen ambass. uyt Engellandt [3]. Ick weet noch sijne werving niet. Wordt geseydt hij vorderen will. Verneemt doch nae dat van Dordrecht, ende vaert wel, met groetenisse van d. Victorem, Waterdael, uwe hospites, de 3 coningen, etc. Desen 11en Meert 1628.

T. F. Mannius.

Aen mijnheer, mijnheer de Wachter,
in handen. Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2022).

2) Het is niet duidelijk wie hier bedoeld worden.

3) Ware de brief niet 11 Maart, maar 11 Mei gedagteekend, men zou moeten stellen, dat de Graaf van Carlisle bedoeld was.

CCCCXCI.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]

Er moet ten spoedigste een request gereed worden gemaakt; Wtenbogaerts hulp is daarbij noodig.

Mijnheer.

De brieven uyt Vranckrijck sijn mij wel behandight. Dancke u E. voor het oversenden. Desen dient tot geen anderen eynde, als om u E. te verwittighen 't geene mij op gister avont uyt Amsterdam geschreven is: dat het nodigh is dat het request veerdigh gemaeckt werde, opdat het in de toecomende weeck (ick verstae hierdeur de weecke daer wij nu in sijn) overgelevert mach werden, en dat de gecommitteerden die 't exhiberen sullen, daervan verwittight werden, opdat sij hen tegens den bestemden dach derwaerts vervoeghen mogen. Ick ben van goeder haut versekert, dat die van Salem haere gedeputeerden of alrede last gegeven hebben of geven sullen, om het request

niet alleen te doen lesen, maer oock te maken datter iets op gedaen werde, of dat sij sullen segghen dat sij 't in hare stat doen sullen. Gelooft dat het geen [trenuties] sijn, maer laet de saecke, soo veel mogelijck is, gevordert en geacceleereert worden, opdat wij ons selven niet hinderlijck sijn. Dus verre. Dit hebben ick en d. Victor goetgevonden u E. te adverteren, met bede dat u E. gelieve terstont, soo verre het mogelijck is, doch herwaerts over te comen om met de broeders, die alle te samen hier gecomen sijn, te helpen raden en bevorderen tgeene tot uytvoeringe van dat werck nodigh sal zijn. De broeders sullen doch sonder u E. hierinne niet beginnen, wetende wat daeraen gelegen is, dat u E. met sijne raet en advys haer bijwone. Van de seditieuse predicatie Smoutij sal u E. wel verstaen hebben. Indien niet, sal u E., hier sijnde, ten vollen en met verwonderinghe tselvige verstaen. Wij sullen ons verlaten op u E. oude en getrouwe goetwillicheyt, om de occasie die God de Heere nu schijnt te verlenen, en die wij sorchvuldich behooren waer te nemen, niet te laten voorbijgaen. De Heere, die u met vrede aldaer geleyt heeft, beware u E. en stuyre uwe comste in vrede tot ons. Desen 28 Martij 1628.

Groet doch hertelijck uwe l. huysvrouwe en alle de vrienden.

U E. dienstwillige b^r en vrient,
S. Episcopius.

A Monsieur, Monsr Jean de Meden.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1019).

CCCCXCII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Antwoord. Verhaal van het gebeurde te Nijmegen. Aangelegenheden

in Frankrijk. Beweging te Amsterdam. De requesten der Contra-Remonstranten en Remonstranten. Verschillende bijzonderheden.

Mijnheer.

D'uwen van den 18en Feb. ende 17en Martii sijn mij wel geworden. Ware u E. boeck de veritate religionis christianae van yemandt der bij u E. genoemde overgeset, het soude veel goeds doen. De Ligue is bij yemandt van den onsen uytgegeven, met een brieff daerbij, die de hierarchie nijpt, ende soo begerich gelesen is, dat men opt leste een gulden off meer heeft willen geven voor 't gheen eerst maer 4 stuivers vercocht wierdt. Hoe ketelick de Romeynen sijn, jae ongeneselick, is te vernemen uyt de censuren van u E. boek de jure belli, daervan u E. schrijft. Opt propoost dat u E. seydt dat d'ambass. van Denemarcken u E. ter gast genoodt ende wel bejegent hebben, kan ick u E. niet verbergen dat Narssius [2]) onlancx t'Amsterdam aen eenen van den onsen, diet mij rapporteerde, heeft geseydt, dat de coninck van Sweden door seecker vrijheer ende hem Narssium aen u E. hadde doen schrijven, ende dat u E. noyt had geantwoordt, twelck niet wel genomen wierdt. Is Charles le Grand bij den coninck van Polen [3]), off Sweden, off Deenmarcken? Ick kan dat niet duydelick uyt u E. schrijven verstaen. Van de reconciliatie tot Nimwegen is niet anders, dan dat de pensionaris Glimmer met de electie des magistraets te huys gecomen sijnde, heeft gerapporteert dat S. Exe, hoewel ongaerne, d'electie hadde gedaen, op sijne inductie, ten naestenbij soo ment had begeert, daer hij anders sijne authoriteyt hadde konnen gebruycken, vermits de clachten over de regering aldaer gevallen, doch dat hij naemaels anders daerin soude voorsien, indien zij haer tegen haere borgerije niet soo en droegen, dat deselve claechloos bleve: wilde haer derhalven ernstelick vermaent hebben alle moderatie tegen haer ingesetenen te gebruycken. Hierop is

gevolcht dat door entremise van een derde, mede van den raedt, Biesman ende ten Heuvel aen d'een, Calffken ende Rensing aen d'ander sijde, bijeengecomen zijn, all het voorgaende affgedrongen hebben, met verclaring van de geseyde hooffden, niet meer soo tegen de Remon^{n} te sullen procederen. De vrucht daervan is, dat de Remonstranten aldaer sedert genoch opentlick, ende bij dagen leeren, sonder molestatie. De reyse op Utrecht, Amsterdam ende den Haege is niet onvruchtbaer geweest, soo ick hoope. Over 't aenhaelen onser schepen ende 't sincken derselver voor Rochelle wordt dapper geroepen. U E. schrijft dat d'extraordinarise ambassadeurs audientie hebben gehadt nae haere begeerte: is dat te seggen dat sij all vercregen hebben wat sij begeeren? Ick sal verlanghen te hooren wat de visite van Vosbergen uytbrengen sal. Waeruyt blijct dat men daer berou heeft over de besluyten van Alez ende Charenton? De bejegening opt noden totte communie is recht, ende mij lust te weten off de conferentie tusschen Maistresot [4]) ende Tilenum voortgangh heeft. De kerckelicken t'Amsterdam hebben doen omloopen door de stadt met een schrift off request, geteeckent (soo men seydt) bij vele duysenden, in mening dat over te geven tot verdemping der Arminianen, met ick weet niet wat dreygingen; borgemeesters ende schepenen daertegen, hebben bij publicatie verboden dat niemant eenige t'samenlopinge maecken sal op straet onder 't pretext van eenige vergaderingen in den huysen te storen, dat oock niemandt, wie hij zij, daeromtrent en sal blijven staen kijcken, opt verbeurte van 't opperste cleet, ende dat de ouders voor hare kinderen, de meesters voor haer knechten sullen responderen; dat all sackdragers, slepers enz., die haer daermede bemoeyen, sullen gecasseert worden ende haer gilde verliesen, ende dan noch arbitrale correctie, met protestatie dat de heeren willen onschuldig gehouden worden, indien voortaen eenige onheylen souden volgen, wanneer sij

haere authoriteyt gebruycken, sodanige toelopen, anders als tot noch toe, beletten. Verclaren voorts te sijn perturbateurs van de gemeyne ruste alle dieghene, die met sulcke requesten omloopen, ende sodanige teeckening procureren, deselve belastende sodanige request mette teeckening met all, den heeren over te leveren binnen 3, andere segghen 4 daegen. Dese publicatie geschiede den 1sten April, dan hebbe de copie van dien in forma noch niet gesien. Men is met de requeste te stellen besich, ende hoopt men dat se sall gepraesenteert worden d'aenstaende weeck, door gedeputeerden uyt verscheyden steden. De predicanten daer en tusschen sijn oock niet stil, hebben voorleden weeck eene seer lompe ende slordige, doch seer hevige requeste aen de heeren Staten tegen de Remonstranten gepraesenteert, daervan wij heden copie becomen hebben, ende hoope ons profyt daermede te doen int overgeven van d'onse [5]). Ick sal nu Mr. Tresel schrijven om dat discours van Pelletier [6]), opdat hijt mij van Rouen sende te water, can hij. Een goedt heer in den Hage las mij dese daghe voor een brieff uyt Duyschlandt van een geleert man (soo 't schijnt) geschreven aengaende de Laurea Austriaca, in welcken seer verachtend van den autheur ende van sijn werck gesproken wierdt, als beyde niets weerdt sijnde. Hoe verstae ick, dat u E. meynt dat Buijon u E. Apologie int secreet soude willen herdrucken, ende dat men die tot Franckfort off elwaerts soude doen drucken? U E. vermaent seer wel van Wachter van conferentie op den voet van Delff. 'T en is oock geenssins de mening, ende daerop sal wel gelet worden. De prins is sieckelick geweest ende nu weder wel te pas, dede van Mheden eenige dagen geleden veel goeds seggen, ende dat hij noch wat patientie nemen mocht. Ick meyn u E. geschreven te hebben, dat 2 maenden geleden seecker predicant tot Schoonhoven gevangen ende op Loevesteyn geconfineert is. De predicantien der Remonstranten gaen evenwel se-

dert aldaer immer soo wacker voort als te voren, ende dat bij vollen lichte dage, sijnde de predicanten den baillion wel bekent met hare logysen, maer hij laet het loopen, seggende niet meer te willen daernae uytsien, alsoo alles doch te vergeeffs is. Somma, men meynt alles te wesen in sodanige pointen, dat de placaten ende executien dapper sullen wackeren, off dat eenige tolerantie tot vrijheyt voorhanden is. De waerheyt is dat de Remonstranten winnen ende d'ander verliesen; dan de meeste difficultijten staen in nervo ende bequame instrumenten. Meer niet voor ditmael, dan dat God Alm. u E., mijnheer, lang gesont spare ende segene, tot saligheyt. Mijne dienstl. gebiedenisse aen jofvr. u E. huysvrouwe. Episcop., Victor ende d'andere vrienden alhyer doen u E. dienstel. groeten. 5 April 1628.

U E. d., F. d. M.

D. Til. ende Dorus moeten met gelegenheyt seer gegroet sijn. Ick sal bij gelegenheyt schrijven, mijne occupatien lijdent nu niet.

Aen mijnheer, mijnheer Hugo
de Groot. Tot Paris.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2020).

2) Vgl. Dl. I. bl. 87.

3) De Groot heeft Polen onderstreept.

4) Jean Mestrezat was predikant te Parijs.

5) Vgl. *Bibl. v. pamfl.* No. 2225.

6) Dit zal Isaac Pelletier zijn, die als predikant te Vendome voorkomt.

CCCCXCIII.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Hij schrijft niet dikwijls, maar daarom vergeet hij de gevangenen niet. Anderen schrijven voor hem. Hij vleit zich niet met al te groote

hoop. Zij zijn boven zijne vertroosting verheven. De remonstrantie door de Contra-Remonstranten ingeleverd. De beweging te Amsterdam duurt voort; als deze stad zich echter goed houdt, is er misschien goede hoop. Hij zendt hem een brief en groeten uit Frankrijk. Nadere berichten.

Waerde heer ende broeder, getrouwe dienstknecht Jesu Christi.

U E. ende d. Niellius hebben beyde oorsaeck om niet ten besten op mij te vreden te sijn, van wegen mijn langduerich stilswijgen, des te meer, omdat ick uyt seeckeren uwen brieff verstaen hebbende, dat u E. weynige advertentie crege van anderen, genoch belooft hadde u E. daerinne beter contentement te doen, twelck niet geschiet en is. Te groter is de faute, omdat u E. ende de broeders aldaer weynich aenspraeck van elders hebbende, ende besloten sittende, immers altemet een briefken behooren te hebben van dieghene, die meest gehouden zijn sorge voor hun te dragen, ende schuldich, hun boven alle andere alle mogelicke lieffde te bewijsen. Aldus maeck ick mij selve mijn proces: ende indien twoordt: justus accusator sui soo mach werden verstaen ende geconverteert: accusator sui iustus est, soo moet ick gewis voor een degelick man gehouden worden, omdat ick mijn selve soo beschuldige. Ick en wil mij oock niet onderwinden, vele excusen bijeen te rapen. Op mijn occupatien en wil ickt niet leggen, hoewel ick niet ledich en ben, ende dickwils vele meer interruptien hebbe dan mij somwijle lieff is, oock sodanige die mij verschéyden reysen, als ick uwen naestlesten had voor mij geleydt om die te beantwoorden, 't voltrecken mijns voornemens hebben belet, ende veroorsaect oock altemet, niet sonder eenige corselheyt, den brieff van mij te leggen, die dan, in een goede wijle daernae, niet weder en verscheen. Want ick ben alle tijdt wat slordich geweest, soo u E. weet, ende nu noch veel

meer, int overhoop werpen van mijne papieren; evenwell weet ick dat men haest wat tijds vindt om een brieff te schrijven aen een goedt vriendt, bij denwelcken niet vele cerimonien behoeven gebruyct te worden. Wat sall ick dan seggen? Dat ick u E., bysonder u EE. beyde, jae oock 't andere lieve geselschap, uwer EE. getrouwe strijdtgenoten, vergete off niet en gedencke, dan somwijlen ende bij vlagen, soo men seydt. Hier wil ick rondt spreecken ende bidden, dat u EE. die opinie doch niet en hebben. Want gelijck ick dat achte voor een grote sonde, als sijnde een claer argument, off van ghene off cleyne lieffde tot soe waerdige persoonen, soo kan ick met waerheyt seggen, als in de tegenwoordicheyt des alwetenden Gods, dat ick meer denck op Loevesteyn ende die daer sitten, als ick doe op yet dat in der werelt is, oock dat mij selve naest aengaet. Mijn gedachten sijn daer vol van, ende mijne mondt en swijcht niet soo dickwils occasie is daervan te spreken, ende 't is mijn refreyn off weerveers, soo dickwils als men malcander ketelt om te lachen, ende sich selve met ick weet niet wat hoope aast: waren die luyden van Louvesteyn etc.; soo lang die daer sitten kan ick mij niet sonderling verheugen etc. Van mijne heymelicke tsamenspreeckingen met God wil ick niet veel seggen, wenschende deselve all vrij wat vuyriger te sijn dan se sijn; evenwel, hoe het gaet, ick en vergeet Louvesteyn nimmermeer in deselve, sonderlinge niet uwe EE. (daertoe mij oock mijn goedt verblijff veroorsaeckt), soo dat ick den Heere, ten minsten tweemael daechs, derff ernstelick [bevragen] (si quid mea vota valent) haarer in ernst te gedencken. Hier dan en wroecht mij mijne conscientie niet. Wat isset dan? Ick beken, ick wordt vrij wat trager in mijne functien, ende bysonder int schrijven, dan ick plach; dan mij hiermede te behelpen, waer mij tegen den regen bedecken met een natte sack. Hoe het gaet, daer loopt wat slofficheyts onder, ick beken't. Daer

bij noch 2 dingen komen, boven de eerstgemelde occupatien ende interruptien, 't eerst: het geduerich schrijven, dat u EE. van hier, dat is van de vrienden, geschiet, denwelcken ick segge all dat ick weet, soodat u E. door deselve all wat ick heb kan vernemen; 't ander: dat onse saecken sedert ses maenden herwaerts vast sijn gebleven in eenen ende denselven stant, weynich materie van schrijven uytleverende, ten ware van 't singen van psalmen op eenige plaetschen, 't welck sommigen wat nieus ende seer aengenaem is (indien daer gheen schreyen nae en volcht, soo ick will hoopen), ende de Heylige ligue [2]) met een voddeken van een brieff daerbij, voor 6 weecken off daeromtrent uytgegeven, naedat die excellente wederlegginge van de voorrede Walaei, onder den titel van verdediging der confessie [3]), eenigen tijdt te voren int licht gecomen was, die ick wete bij u E. gesien te sijn. Vele hebben haer selven groote hoope ingebeeldt, ende ick en wil niet seggen, dat de geconniveerde vrijheydt, die op verscheyden plaetschen in't oeffenen van den gods-dienst gepleecht wordt, neffens wat veranderingen van magistraten, bysonder in Salem, niet en suppediteert eenige materie van hoope; maer mijne humeuren ende gewoonte en is niet mij selve off andere, sonderlinge met brieven, groote hoope in te beelden op losse fondamenten, ende soo lang ick gheen meer vasticheyt en sie. Andere schrijven genoch: dit is hier, dat daer geschiet, soodat ick dat niet en behoeve te schrijven. Conclusien daeruyt te trecken de futuro en doe ick niet gaerne, maer gewenne mij, all van lange jaeren, soo veel ick kan, stillekens bij mij selven te overdencken wat hyer off daer uyt metter tijdt soude mogen volgen, sonder veel te seggen, weyniger op stelten te springen, wetende dat die ganck wel hooch ende wijdt schranckelt, maer onseecker is. Daerbij bevlijtige ick mij oock (siende de groote onseeckerheyt ende ydelheyt van alles wat onder de sonne

is ende geschiet) tot eenmoedicheyt in utrâque fortuna (soo men't noemt), om mij niet te seer te vermaecken in prospera, noch te verslaen in adversa, twelck mij de grootste gerusticheyt gheeft; gheen werck maeckende dan van de hoope die niet en beschaemt, dewelcke is spes futurae immortalitatis. Oversulcx is't mij bijcans om 't even hoe het gaet, modo glorificetur Christus, daerin ick voorwaer niet veel en sie van 't gheen ick verwachtede ende hoope te sien, maer worde in desen deel gewaer groote materie van droeffheyt. Dese tuymelinge mijner verscheydener gedachten, mach oock het schrijven wel wat doen vertragen. Ick ben oock bijcans een vierdeel jaers absent geweest van dese plaets, in mijn vaderlicke stadt, in Salem ende elders, daertoe ick verlangen hadde, soo om mijne vrienden te besoecken, als om te sien watt'er ommeginck, ende off hyer off daer wat goeds te doen was. Ick heb op dese reyse veel gesien dat ick te voren niet en kende, ende geleert dat ick te voren niet en wiste! Siet, ick will mij quansuys niet excuseren, ende rape nochtans bijeen alle d'excusen die ick kan. Soo qualick wilder de mensch aen om t'eenemael bloodt te leggen ende te seggen rondt uyt: peccavi. Wij breyden soo veel vijgebladeren als wij konnen: dat hebben wij van Adam. Maer, sal u E. seggen, men behoort ons ten minsten altemet een troostbriefken te schrijven, naedemael men onse gelegenheyt wel weet. Hoe? broeder: een troostbriefken? Aen u EE. ende uwe strijdtgenoten? Ick sal's mij wel wachten. Waer soude ick de stoffe haelen? Wt Gods woordt? Jae, want dat suppediteert den besten troost. Ende dit soude ick u EE. voordragen, soude ick? Ick? Neen. Om rondt te gaen: twee dingen sijn mij in de wege. 'T een: dat de gheest des troostes u EE. alle te samen soo hooch ende soo veel begaeft heeft met de kennisse niet alleen, maer oock met de gedurige applicatiën van alle die schriftuerlicke vertroostingen, dat ick niet meer en weet bij te

brengen. 'T ander, dat het rapport dat men mij dickwils doet van de cloeckmoedicheyt, blijschap des H. Geestes, ende gerusticheyt, die u E. ende andere broeders aldaer aen een yeder met gelaet, woorden ende wercken bethonen, soodanich is, dat ick daerdoor selve van u EE. vertroost worde, ende dient mij alles tot een merckelick stut ende steunsel, om uwer EE. exempel nae te volgen in dese mijne gelegenheyt, in dewelcke ick, gheen geringe swaericheden onderworpen zijnde, selve altemet troost van doen hebbe, tot onderstuttinge mijner swackheyt. Dit had ick vooreerst te seggen tot mijner beschuldiginge ende uwer EE. telle quelle voldoeninge, belangende de begane fauten. Wat censure daerop volgen sal, wil ick metter tijdt verwachten, ende middelertijdt uwen lesten, seer aengenamen, beantwoorden. D'extracten heb ick noch niet gesien; als die gebracht wierden was ick niet hyer. Sijn derhalven d. Victori behandicht, denwelcken ick eens daervan vermaent hebbe. Seyde deselve te sullen senden, 'twelck noch niet geschiet, ontwijffelick door sijn geduerich huyskruys, dat groot is, ende hem doet stil staen van alle besoignen, die hij sich t'eenemael onslaet, niet willende dat men eenigen staet op hem maecke. Dit, ende dat wij nu sedert mijne wedercomste in geduerige besoigne sijn geweest over drie dingen: request, staet der burse ende commissien, neffens ander tuschen beyden gevallene swaricheyden, heeft mij belet niet hart daerop aen te houden, dat men mij die soude senden; maer stelt het uyt tot dat ick sal wedergecomen zijn van de besoigne, die noch te doen staet over 't voltrecken van 't eerste, daervan J. Willemssen [4]) mij gisteren seyde u E. 't verhael gedaen te hebben, ende daertoe de vrienden mij enckel gebruycken willen, ende dat ick sie qualick te sullen konnen ledich staen. Wat het succes van dat poinct sal sijn, weet God. Wij sullen ons beste doen, ende Loevesteyn en isser specialick niet in vergeten. Helpt ons

met uwe gebeden. Wij hebben becomen copye van eene Remonstrantie [5]), voor 10 off 11 dagen ingegeven aen de HH. Staten, met mondelinge relaes Rosaei, Leuwij van Rotterd. ende eener van Woerden, daerin seer over der Arminianen insolentien geclaecht wordt, merckelick van Schoonhoven, die wij bij dese gelegenheyt niet gaerne en souden onbeantwoordt laten. Onse eerste becommernis is, dat maer onse stucken binnen in volle vergaderinge mochten gelesen worden, 'twelck ons noch noyt en heeft mogen gebeuren. Salem (daer ick bij geweest ben) heeft ons wat goeds toegeseydt, ende sullen't wel doen, krijgen sij maer gheen ander bier aen boort, daervoor ick vrese. De καθαροι, ketters, en swichten niet, soo ick verstae, sedert de publicatie die u E. gesien heeft, maer gaen voort (soo ick hoor) met haare teeckeninge ende molieren aliquid magni, brevibus Gyaris et carcere dignum, niet ut sint aliquid, sed omne. Can dat niet gestuyt worden, soo mocht wel grote swaricheyt volgen. Soo het oock tegengestaen ende belet wordt, mocht het wel gaen naer twoordt incidit in foueam quam fecit. 'T sal sich haest openbaren. Die luyden willen spelen à la desperade, dat doet de quade conscientie. God beware die stadt [6]), ende 't vaderlandt. In allen desen en willen wij nochtans niet beswijcken, maer vast staen op hem die de dooden verweckt. Met het uytschrijven sijn wij dickwils seer verlegen geweest, 't is waer, ende hebben soo daerin als in vele andere saecken seer vele verloren, eerst aen u E. daernae nu lest aen d. Boomium, die ons, mij sonderling, seer gerieffelick was. Ick seg verlooren, ten aensien van 't minsten deses dienstes. De praesentatie, in den uwen desen aengaende gedaen, heb ick aengedient, is seer aengenaem ende wordt aengenomen met groote dancksegginge. Ick weet seer wel dat u E. meynt dat deselve schrijft. Ick kenne uwe E. ende hebbe derselver oprechticheyt ende getrouwicheyt bevonden. Alleen sijn eenige

broeders wat swaerhooffdich int oversenden van eenige originele ende andere stucken van importantie, vreesende off se mochten in vremde handen vallen. Ick meyne evenwel u E. corts yet toegesonden sal worden. Op u E. billicke begeerte, off u EE. naer mijn oordeel eenige rekening hebben te maecken op de goede hoope die u EE. gegeven wordt, hebben u E. hyervoor alreede mijn antwoordt. Om naeder te comen, derve ick seggen jaa, indien Salem sijn stuck te boven komt, dat noch hapert. Maer begint noch niet te reeckenen off te ciferen eer wij sien 't succes van de requeste. Aldegonde zal. noemde Thomam Tilium [7]) l'Abbé de bonne esperance. Ick en ben 't niet. Ick ben te vreden een monick te zijn in dat convent, gheen abt, dat is, ick hoope, maer niet te seer. Ick gae rondt, ende wil niemant abuseren. Evenwel hoope ick tegen hoope. D'apparentien hardebollen noch in mijn sin: als ick d'eene wat meerder sie als d'ander, sal ick't seggen. Daerentuschen willen wij (soo u E. wel ende christelick vermaent) God voor zijne genade dancken, ende bidden ons in lijdtsaemheyt ende gedult te stercken ten eynde toe, met vast vertrouwen dat hij het doen sal. Want hij is getrou. Wilt d. Niellium sonderling groeten, ende ootmoedelick bidden mij mijne faute, van in soo langen tijdt oock aen S. E. niet geschreven te hebben, te vergeven. Laet S. E., soo't u E. gelieft, desen mede lesen, ende de beschuldigingen off ontschuldigingen (ick weet naulicx wat het van beyde is) sich selven mede approprieren: soo en behoeve ick die niet wederom te herhaelen, wanneer ick schrijve. Ick behoorde dat wel nu tegenwoordich te doen, maer en kan niet, doordien ick van daege noch veel sall moeten gereet maecken voor 't gemeyn, ende morgen moet vertrecken. Ick sal het daernae doen, gelieft het God, cum foenore, indien ick kan. Groet mij voort alle de broederen, niemandt wtgenomen, ende segt hun dat ick haer alles goeds wensche aen siel ende lichaem,

sonderling sterckheyt des gheestes, om te dragen ende voldragen. Voorts blijve ick,

Waerde heer ende broeder, getrouwe dienstknecht Jesu Christi,

Uwer E. ende aller uwer medegenoten in den strijdt,
ootmoedich dienaer in den Heer,

Desen 9^en^ Aprilis 1628. H. v. M.

Ick sende u E. hyer eenen van mons^r^ Le Cocq [8]). Ick meyn dat hij u E. danckt van u E. Appendix, dat hij daer eens van mij, neffens de Pressior declaratio, geleent, nae van mij versocht, ende nu ontfangen heeft, daermede hij, bysonder met Appendix, uwer EE. werck, seer vermaect is. Oock doet mons^r^ Grotius in sijne iterative brieven aen mij alle de broeders aldaer op Loevest. seer hertelick groeten. Hij schrijft mij, dat de precise aldaer beginnen berou te crijgen van tot Alez ende Charenton soq precis in ons stuck gegaen te hebben, oock dat sij hem noden tot haere communie, ende dat hij geantwoordt had: sij souden eerst haere broeders in Hollandt disponeren tot meerder moderatie. Maistresol [9]) (u E. weet wie hem die naem gaff) soude gaen met Tileno in't vriendelick confereren. Monsr Dor ende Tilenus doen u E. mede seer groeten. Schijnt, dat de precisianen daer beginnen te vresen, dat haere saecken daer voortaen niet soo wel, ende d'onse hier niet soo qualick gaen en sullen. Ick recommandere mij in uwer EE. aller goeder gebeden, die ick weet veel bij den Heere te vermoghen.

U E. gelieve 't ander ingeleyde aen d. Boomius seeckerlick te doen behandigen.

Post date. 'T overgeven van de requeste wordt noch gesteuyt doordien S. E^e^ onverwachts naer Amsterdam reyst. Tot wat eynde is ons noch niet recht bekent. Verscheydelick wordt daervan gesproken. Wij sullen haest sien, wat daeruyt tot vordeel off nadeel volgen sal. De gedep^de^ on-

ser gemeynten, die, gelijck wij, van dit onverwacht incident niet en hebben geweten, comen allencxkens aen, met dewelcke wij hoopen bij dese occasie in allen gevalle van onse saecken te mogen spreecken, ende middelerwijl wat naerder tijdinge verwachten. God geve dat salich is.

Post date. De gedep[de], die in den Haege waren aengecomen, hebben wij hier doen comen, ende d'ander hier gehouden, dewijl nu in den Haege niet te doen is. Wij zijn alle bijeen geweest, buyten de leeraers, wel 30 sterck, treffelicke luyden uyt alle provincien, te weten: Gelderlandt, Utrecht ende Hollandt. Seyt d. Niellio, dat mons[r] Gabri een is. Sijn alle yverich ende geres[rt] te blijven bijeen in dese stadt noch eenige dagen, totdat men hoort wat t'Amsterdam passeren sall. Wij hebben van dage een advisken van daer, dat niet quaet is. Middelertijdt praepareren wij voort alles met de gedep[de], om veerdich te sijn, soo haest wij d'occasie schoon sullen sien de request over te leveren. Helpt den Heer bidden et valete. 'T versoeck sall mede expresselick wesen van u ll. verlossinge. 11 Aprilis 's avonts spade.

Hoochgeleerden, godvruchtigen heer,
d. Petro Cupo, getrouwen dienaer
J. Christi, ende om zijne eere ende
waerheyt gevangen op Loevensteyn.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2023).

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2246.

3) *Bibl. v. pamfl.* No. 2192.

4) Waarschijnlijk Willem Riddersbach.

5) Zie boven.

6) Hier wordt op Amsterdam gedoeld. Zie den volgenden brief.

7) Thomas van Thielt.

8) Vgl. No. CCCCLXXIV.

9) Vgl. No. CCCCXCVII.

CCCCXCIV.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Wat er te Amsterdam gebeurd is en hoe de Prins zich daar gehouden heeft. Er zijn vier requesten opgesteld. Men zal naar den Haag gaan en ze aan den Prins en de Staten van Holland overhandigen. S. Goulart is overleden.

Waerde heer ende broeder.

Wetende dat u E. ende de commilitones aldaer verlangen, ende dat dese 2 uwe lieve panden derwaerts gingen, kan ick niet laten [2]), nevens hertelicke groete, dat S. Ex[e] Vrijdach avondt weder in den Haege gecomen is. Van zijne verrichtinge t'Amsterdam schrijft men ons van daer niet goeds [3]). De parthije triumpheert ende seydt te hebben dat sij begeert, namelick dat S. Ex[e] [2]) dat men de placaten executeren sal, twelck grote verslagenheyt veroorsaeckt. Maer uyt monde van die int geselschap van S. Ex[e] t'Amsterdam doorgaens geweest ende met deselve weder in den Haege gearriveert is, compt dat S. Ex[e] aldaer gedaen heeft drie dingen: 1 borgemeesters ende raeders authoriteyt geconfirmeert, 2 de crijchsraedt tot handthavinge van dezelve authoriteyt gedisponeert, 3 alsoo een gerucht door de stadt liep, dat S. Ex[e] hadde geseydt hij wilde de placaten hebben geexecuteert, ende dat hij 't selve den borgememeesteren ende raeden scherpelick hadde bevolen, had hij eenige wederom bij sich ontboden, ende verclaert dat sij sijne meninge qualick hadden verstaen, namelick dat hij hadde gesproken van de publicatie off willekeure, t'Amsterdam gepubliceert, dat de magistraet die executeren soude om d'insolenten te reprimeren. Ende wat de placaten aenginck, dat borgemeesteren ende gheen anderen deselve souden executeren, soo sij verstonden te behoren, tot rust van haere stadt. Immers de parthije aldaer juycht ende d'onse sijn verslagen, onder dewelcke eener mij

schrijft, dat hij hoopt ende vreest, dat zijn Ex^e^ in alles gaet vrij omsichtich, diepgrondich, doch dat de predicanten oock niet wel en genoecht. Mijn oordeel is etc. dat d'een ende d'andere hebben gehoort Oraculum Apollinis: Aio te Aeacida Romanos vincere posse. Tuschen beyden, elck wat, niemandt niet. De placaten te abrogeren is sijner Ex^c^ werck niet. Soo verstaen dan de Staten ende S. Ex^e^, dat die moeten blijven in vigeur, ende dat de magistraeten die moeten executeren, tot rust ende vrede van haere stadt, niet het grau, ende dat de crijchraedt de magistraet de handt moet bieden tegen d'insolentie van 't grau, tot manutentie van haere authoriteyt. Item, dat de predicanten haer daermede niet en behooren te bemoeyen, ende dat hij wel maecken sal datter rust ende vrede is (dese leste woorden wordt S. Ex^e^ geseydt gesproocken te hebben tot de predicanten). Dit distillere ick uyt alle de advisen ten wedersijden, ende uyt den cours die S. Ex^e^ houdt. Noch meyn ick dattet een secreetgen is, dat yeder niet en weet, ick mede niet. 'T is mijn bedencken, de tijdt salt openbaren. Wij hebben hier met verscheyden middelen der gedep^de^ der kercken opgehouden, bij denwelcken ten lesten oock gecomen sijn (te weten gisteren) eenige gedep^de^ der gemyente van Amsterdam.

Daer zijn drie off vier requesten: eene van Hollandt aen Hollandt, om vrijheydt ende verlossinge der gevangenen; eene van Hollandt aen S. Ex^e^, om sijne intercessie; eene van Gelderlandt ende Utrecht aen S. Ex^c^, om te hebben intercessie oock van haere provincien, daervan hij Stadthouder is. Noch een aenhangsel aen Hollandt, dienende tot wederlegginge van de remonstrantie onser partijen in de vergadering van Hollandt, den lesten Martij overgelevert. Alle dese stucken zijn de volle vergadering voorgelesen, ende bij dezelve wel zijnde gemasticeert, eendrachtel. bij alle gearresteert, om overgegeven te worden. Ick sende

u E. mijne minute over van drie stucken (de requeste aen Hollandt, sijnde uyt mijne eerste minute eens uytgeschreven ende daernae noch wat gecorrigeert met eenige additien etc., soo u E. can sien). De vierde minute sende ick aen d. Bomium, omdat het meest Schoonhoven raeckt, doch soo, dat hij de sijne de broeders alle gelijck oock uwe E. de sijne communiceren, ende mij daernae wederom senden sal met seeckere vertroude boode. Daer zijn wel 4 off 5 nette copyen van alle dese stucken geschreven, maer men sal se alle in den Haege moeten besigen. Willende nochtans niet dat de Loevensteynsche broeders souden onwetende sijn van 't gheen passeert, heb ick deselve dese minuten willen senden, niet anders hebbende. Ick hope dat u E., die mijne crabbelingen kent, wel daer door geraecken sall. Gewacht hebbende dan op de uytcomste van Amsterdam, ende middelertijdt allen praeparerende, kregen wij ten lesten eerst gisteren d'advisen, voor gemelt. Waerop de gemeyne Broederschap wederom zijnde bijeen gecomen, ende d'advisen hun opt bequaemst sijnde gecommuniceert, om deselve niet te voll hoope noch vrese te maecken, ende in deliberatie geleydt sijnde, off men met het praesenteren van requeste soude voortvaren, hebben zij eendrachtelick besloten jae, ende meteen huyden alle te gelijck te gaen nae den Haege, om eerst door eenige uyt ende bij alle de andre gecommitteert S. Ex^e^ te gaen begroeten, de request aen deselve houdende, met het dubbelt van de andere, te behandigen, ende sijne ernstige intercessie te versoecken. Wij worden wel geadverteert dat S. Ex^e^ dit requestreren op ditmael niet sal goedtvinden, evenwel vinden sij goedt te gaen ende S. Ex^e^ te verclaren dat sij het nodich vinden, ende daerom in den Hage sijn in competenten getaele. Indien dat S. Ex^e^ niet hardt daertegen en is, sullen sij voortgaen om Dynsdach (eer sullen de steden niet bijeen sijn) te sien audientie te vercrijgen in de vergaderinge van Hollandt, bysonder

door hulpe van die van Amsterdam (indien sij woordt houden) off anderssins. Wij weten wel dat Paeschen op handen is, ende dat de tijdt seer benaut valt, oock veel andere sware saecken te doen sijn; dan aen d'ander sijde seggen de kercken dat sij nu hier sijn, ende dus lang gewacht hebbende, niet souden willen wederom gaen, sonder yet te doen om te beter contentement te geven denghenen, die haer gesonden hebben. Item, dat sij wel weten dat daerop nu niet sal werden gedaen, maer dat het hun genoch sal sijn dat deselve maer ingegeven ende gelesen werde. Anders dat men alle de stucken in druck geven sal ende voor alle de werelt .doen blijcken van 't gedaen devoir. Dit alleen heb ick u E. ende d'andere broeders aldaer in der ijl bij dese gelegenheyt (want ick anders de handen noch vol wercx hebbe) willen overschrijven, om derselver verwachten te voldoen, ende alle andere dickwils onseeckere, dickwils oock onwarachtige geruchten te steuyten. Indien yemandt aldaer lust heeft yet van dese stucken te copieren, ick wilt niet verbieden, mits dat se vorder niet wt en leecken, ende alsoo in der parthijen handen komen eer het tijdt is, daervoor sonderlinge sorge mag worden gedragen, soo de broeders weten. Groet se mij alle, ende blijft den Heer bevolen alle te samen met hertelicke aenbiedinge mijns diensts ende bevelinge mijns persoons in derselve aller gebeden. Ick meyn dat d. Niellius wel verstaen sal hebben de droevige tijdinge van 't overlijden van dien vromen Goulardo. In drie dagen gesont ende doodt. Selcart brengt de tijding, dan door occupatie heb hem niet konnen spreecken. Och vrome siele! Dan de Heer heeft wel gedaen. Segt oock d. Niellio dat hij doch soo niet en schrijve als ick merck dat hij aen sijn suster gedaen heeft. Ick hoope S. E. ten naesten te schrijven. Kant nu niet bijbrengen, ende dit is mede voor S. E. Ick soude mij schamen aen andere soo crabbelich te schrijven; dan ick ben met u E. vrij, ende

u E. kent mijne crabbeling. Vale, mi amantissime frater. D. te conservet. 16 Aprilis 1628. Non licuit relegere.

Aen Monsr Petrus Cupus.
In eygen handen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2023).

2) Hier heeft Wtenbogaert woorden vergeten.

3) Zie over 's Prinsen verrichting te Amsterdam Arend, Dl. III. St. IV, bl. 282, 283.

CCCCXCV.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT 1)

Verhaal van het gebeurde bij de prediking op Paschen. De Vroedschap is ontsteld over de herroeping van Van Zijll. De ontvanger Helsdingen is bankroet.

Mijnheer.

Ick hebbe de brieven, die u E. mij de voorleden weecke medegaeft, t'mijner aencomste terstont bestelt. Dat ick niet en schreef was ten deele omdat ick niet bysonders ende aengenaems en hadde, ten deele, omdat ick op den Goeden Vrijdach ende de navolgende Paeschdaghen alleen den dienst hier moeste bewaren; Pieter Neeff gegaen zijnde na Buyren ende d'andere bijgelegen plaetsen. Wij hebben een seer groot gehoor na onse gelegentheyt gehadt, bijsonder op de paeschdaghen, voor ende oock na middachs, sulx dat de huysen, die vrij groot waren, evenwel te cleyn vielen, om de toehoorders te begrijpen, maer moesten haer buyten op de plaetsen voor de glasen rontomme behelpen. Daer wiert geseyt, dat in elcke vergadering soo wel duysent menschen waren geweest als een. De waerheyt is ten naesten bij, datter wel halff soo veel geweest zijn, namelick vijff hondert. Dit heeft de parthije qualick connen verdraghen, soo dat wij op den

tweden Paeschdach, effen na de predicatie gedaen ende 't volck ten deele uytgegaen was, van den officier, Jr Duyckenburch, besocht sijn geworden. Hij en teeckende niemant aen, besloech het huys in boeten, vondt int uytgaen sijn neeff, de maerschalck Rijsenburch; seyde: vinde ick u hier? Ick sal rapport daervan moeten doen. D'ander antwoorde, hij hadde daervan sijn believen te doen. Met den officier, die geen sergianten bij hem hadde, maer alleen sijn eygen dienaers, drongh een deel gepuffel van soldaten mede in huys (bijsonder eenige Fransche jongens, die van te voren de vergaderinghe gemerckt hebbende, met steenen op een achter-deur in den hoff hadden geworpen) die van plonderen spraken, sonder dat mogelick den officier sulx niet gehoort en heeft, want hij daertegen niet en seyde; scheen oock selve seer bedeest te wesen. Ick was in huys, ende bleef daer tot 's avonts. Na 't vertreck van den schout wierter van de voorseyde jongens seer met steenen op de muyr geworpen, oock verscheyden ruyten uyt een glas in een camer, staende verre van de straet in den hoff, uytgesmeten. Seker Frans capiteyn, wiens trommelslager (een halff-wassen braessem) seer doende was geweest, ende op de muyr geclommen was, dede denselven in de ijsers setten, willende hem oock van de compagnie verjagen, soo men 't goet vondt. De man van den huyse sprack voor hem, dat hij los quam. 'S savons dede de capiteyn scherp verbodt aen alle zijne soldaten, om haer in die zaeke met de burgerije niet te bemoeyen. Men seydt 't selve van andere officiers aen hare soldaten, selffs van den gouverneur geseydt te zijn. Daer en schijnt op het rapport van den schout bij de vroetschap niet wel gelett te zijn: mogelick heucht haer noch de moeyte van 't jaer. Eenighe in 't particulier hadden seer vinnich gesproken, bijsonder de raedsheer Ploos. Dus blijft het noch in stilte, watter van worden sal, leert den tijdt. De vroetschap is hier seer onstelt geweest over

het wederroepen Zijlij, hoewel sijn revocatie noch niet en is overgelevert aen de Staten, dewelcke dese weecke noch niet en vergaderen; 't schijnt sij 't exempel apprehenderen. D'ontfanger Helsdingen, broeder van den raedsheer zal., is over veerthien daghen geweken; 't schijnt den boel seer ende langhe verachtert is geweest; men meynt se niet solvent en sal wesen, ende 't bedroeffste is, dat de weduwe van den raetsheer (die veel getéeckent heeft) licht al 't hare quyt sal wesen. Daer en is met haer niet wel gehandelt. Eer d'ontfanger deur ginck, haelde van haer noch 700 guld., dat se bijeen geschraept hadde, tot voldoeninge van haers mans rekeninge int spinhuys. Dats een onverwachten slach voor dat huysgesin. Cosi va il mundo.

Hiermede, mijnheer, na groetenisse aen u E. ende 't gantsche huysgesin daer, zijt t'samen Gode bevolen. Haest t'Utrecht desen $^{29}/_{19}$ April 1628.

Tuus ex officio, C. R.

Aen mijnheer, mijnheer De Man.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1731). — „R. ult. Aprilis."

CCCCXCVI.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over de vraag of men Gijsbrecht de Craen (Van Zijll) ergens zal laten „stille blijven sonder commissie," dan of men hem te Delft of elders gebruiken zal. Van Zijll heeft de acte van stilstand herroepen. Over den man die te Utrecht komen zal. Pieter Neeff heeft daar goede diensten gedaan, enz.

Mijnheer.

. . . .

Van de weecke, voorleden Woensdach, is de Revocatie in de camer van de Staten ingelevert. Wiert gelesen,

ende alleen gelast notitie daervan te houden, sonder meer. Maer verstae, dat des anderen daeges cópye daervan gesonden is aen de Staten Generael, waerom ende wat dat opereren sal, en weet ick niet. Dat was yemant, die swaricheyt int hooft hadde, dat men 't wel soude willen verhalen op sijn wijff ende kinderen, midts haer de stadt ontseggende. Dan 't en can in mij niet comen, ten ware dat se exempel wilden stellen aen den eersten, om andere daerdoor van 't revoceren te deterreren. Dit laeste en dient den man niet geseyt [2]), om hem niet al te seer te verslaen, te meer alsoo ick niet en meyne datter yet van worden sal. De tijt sal 't leeren, ende dan sal men moeten sien, wat men te doen sal hebben. - - - - - - -
- -

Wij en worden noch niet gemoeyt over de paeschdaechsche vergaderinge; 't en sal, hope ick, mette rest deur gaen. Meer en is hier niet. Hiermede dan eyndigende,

Mijnheer, bevele u E. met alle de vryenden, na hertelicke groetenisse, in de bescherminge Godes. T'Utrecht desen 26en April 1628.

U E. dienaer, C. R.

Aen mijnheer, mijnheer d'Man.
In eygener handen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1731). — „R. 7 Mey."

2) Van Zijll was, gelijk uit dit schrijven blijkt, op weg van Amsterdam naar Rotterdam, waar Wtenbogaert zich bevond, wien hij spreken wilde.

CCCCXCVII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

De gevangenen zijn altijd verblijd, wanneer zij een brief van Wtenbogaert ontvangen. Hij betreurt het, dat al die geschriften zoo weinig

bij den Prins hebben uitgewerkt. Terugzending van stukken. Antwoord op den brief van Mr le Cocq, den dood van Goulart, enz.

30en April 1628.

Mijnheer ende vader in Christo, dien ick, met recht, van herten lieffheb.

Beyde u E. seer aengename, eerst van den 9en Aprilis ende daernae van den 16en dito, heb ick wel ontfangen, gelijck mede de stucken, die bij den lesten gevoecht waren. Ick heb soo wel d'een als d'ander, volgens u E. begeerte, met d. Niellio gecommuniceert, ende de tijdingen, in beyden begrepen, met alle mijne medegevangenen in den Heere. Ende off wel noch d'eerste noch de leste soo groote hope van onse verlossinge gaff aen de geruchten, daervan hier en hieromtrent liepen en gestroyt wierden, nochtans isser niemant van ons allen geweest, die door u E. schrijven niet seer vermaeckt en verheucht wiert. Wij sijn alle, niemant uytgesondert, altijt seer verblijt alsser maer een brieff van u E. comt, selffs eer se geopent ende gelesen is, soo aengenaem is u E. memorie bij ons allen. Doe wij dan sagen uyt u E. schrijven, niet alleen derselver en sommiger andere sorge en becommernisse over ons (daer wij doch noyt aen en twijffelen), maer oock hoe verre en op hoe een goeden voet door hare vlijt ende neerstigheyt onse ende der verdruckter gemeinte saecke scheen beleyt en bereyt te zijn, iae beleyt en bereyt was in der waerheyt, is 't wonder dat wij ons daerin verheucht hebben? Neen 't gewisselick, maer wij beclagen van herten, dat de schriften, tot dien eynde soo treffelicken ingestelt, niet meer geopereert en hebben. Isset bij gecomen, gelijck ons hier geseyt wordt, door 't incident van Salem en omdat de tijt te cort was, om deselve te vorderen en in te geven daer 't behoorde, soo is alle hope noch niet te verwerpen; maer indien 't elders hapert en soodanige schriften

't herte van zijn Ex^tie niet en konnen bewegen om met een woort tot onse ende der onsen vrijheyt t'intercederen bij de HH. Staten, soo weet ick niet, waerdoor hij immermeer daertoe te bewegen sal zijn. Wij mogen, gelijck tot noch toe, oock dan voortaen vrij onse sielen in lijdtsaemheyt besitten, denckende dat wij blijven moeten daer wij sijn, off dat de Heere een ander middel, dat wij niet en weten noch begrijpen konnen, tot onse verlossinge sal moeten gebruycken. Middelertijt kan ick niet ledich staen (sijnde oock alle onse medebroeders van gelijcken gesint) u E. met naemen, neffens d'andere heren, broeders ende vrunden, die met u E. doende sijn geweest, seer hertelijcken te dancken voor de trouwe sorge, die deselve voor ons ende voor de gemeene sake gedragen hebben, alsmede voor derselver grooten arbeyt ende moeyte in desen aengeleyt, met bede dat u E. gelieve, gelijck ick oock sonder dat u E. niet anders toevertrouwen kan, soo lange noch eenige hope tot yet goets is, sich niet te laten verdrieten, om in het aengevangen werck tot vorderinge van soo een goede saecke voort te varen. d'Almachtige, barmhertighe God, de Vader onses Heeren Jesu Christi, wil u E. tot dien eynde stercken en in d'oude dagen 't herte noch met vrolijckheyt vervullen.

Ick hadde veellicht wel eer aen u E. behooren antwoort te schrijven, maer wachtende op het succes van de voorgenomen besoingens, oock omdat u E. begeerde dat ick de stucken, ons toegesonden, door sekere bode u E. wederom soude senden, heb' ick 't selve tot nu toe uytgestelt. Sijnde mij nu goede gelegentheyt verschenen, send' ick u E. deselve alle wederom, oock met woecker, als u E. sien kan. Wij hebben hier oock een copie van elcx behouden, en gelijck wij u E. nochmael hertelicken dancken, soo voor de communicatie van die stucken, als insonderheyt voor de moeyte en arbeyt in 't stellen van deselve besteedt, soo bidden wij oock ende begeren seer

ernstelick, als u E. yet meer nae desen sal hebben, daerin deselve onsen dienst in 't uytschrijven kan gebruycken, dat hy 't gelieve vrijelick te doen. Wij zijn hier (wilde God dattet op een ander waer!) vele bij malcanderen, en vele handen maken licht werck; gelijck wij wel willen, alsoo konnen wij oock lichtelick u E. daerinne dienen. Den brieff van mons[r] le Cocq heb' ick wel ontfangen, sij loopt vast daerop als u E. gist; heb' ick tijts genoech of kan ick 't bijbrengen, sal ick u E. een copie daervan nu noch uytschrijven, en oock en brief aen hem gereedt maken. Maer mijn huysvrou absent ende twee van de kinderen hier sijnde, neffens eenige broeders, die met mij ter tafel gaen, heb' ick wat meer, als op andere tijden, te doen, soodat ick onseker ben wat ick sal konnen vorderen. Doch soo 't nu niet geschieden kan, hoop' ick 't de naeste reys te doen. D. Grotij groetenisse aen ons allen is ons allen seer aengenaem geweest, en wij bidden t'samen, als u E. aen sijn E. schrijft, dattet u E. gelieve onser aller dienstige gebiedenisse aen zijn E. wederom te doen. Uyt hetgene hij u E. schrijft van het berou der præcisen aldaer over 't gepasseerde tot Alex ende Charenton, doet ons gelooven, dat de saecken van de precisen aldaer niet wel moeten staen; 't is anders al deselve geest, door denwelcken sij gedreven worden, die hier in de harde Contraremonstranten domineert, die even bitter ende vilain blijven, omdat zij de plagen (soo se meenen) noch soo nae niet en zijn als die van Vranckrijck schijnen. U E. gelieve oock wederom d. Tilenum ende mons[r] Dor van mijnen 't wegen hertelicken te groeten, met verclaringe dat het mij seer aengenaem is, dat ze mijner noch gedencken. Wie die Maistresot zij, die met d. Tileno wil confereren, is mij geheel onbekent, soo verre is 't van daer, dat ick weten soude wie hem dien naem gegeven heeft; heb' ick 't voor desen geweten, soo heb' ick mij billick te beklagen over de faulte van mijn memorie. Indien 't u E. gelieft,

soud' ick te zijner tijt van u E. wel eens willen hooren, wat het voor een man zij. Het overlijden van die goede vrome siel d. Goulartius hebben wij eerst uyt u. E. schrijven verstaen, niemant van ons, ne quidem ipse d. Niellius, had yet daervan te voren verstaen. Wij waren alle door die tijdinge seer bedroeft, want hoewel wij hem niet en benijden de genade, die hem de goedertieren God gedaen heeft, hem verlossende van soo vele miserien en onrusten, in dewelcke wij noch blijven soo langh het God gelieft, nochtans omdat zijnen dienst des Heeren gemeynte noch nut en profytich soude zijn geweest, en buyten alle twijffel sijn lieve huysfrou ende kinderen seer veel verloren hebben aen een soo goeden man ende vader, nu door de doot uyt dese werelt uytgetogen, soo ist niet vremt dat zijne vrienden en die sijne vromigheyt gekent hebben over het affsterven van soo een lieven persoon hertelick bedroeft zijn. Doch wat wil men doen? 't Is des Heeren werck: en onse vrient, jae waerde mede-broeder, is gegaen den wech alles vleeschs; hij is voorgegaen, wij sullen volgen. De Heere geve ons een salich eynde, en dat wij waerdich mogen geacht worden om te comen tot de salige opstandinge uyt den dooden te dien dage. Gelijck het geruchte van onse verlossinge uyt dit huys der droeffenisse voor desen seer sterck heeft geloopen, soo ist nu niet alleen gelijck allen gantschelick verdwenen, maer oock geheel verkeert, en 't schijnt bij vele dat alle hope desaengaenden geheel uyt is. Men seyt hier dat de g. majoor tot Amsterdam voor de prins een voetval soude gedaen hebben, en dat de prins hem daerop soude hebben gegunt noch dit jaer in officie te blijven, waervan hij anders al gedeporteert soude zijn geweest. Wij konnen evenwel qualick gelooven dattet waer is, gelijck wij mede niet en weten wat daervan zij, dat onlanx hier van Gorcum is gebracht, dat d. Barlaeus tot Amsterdam rector soude zijn geworden. Ick heb d. Niellio aengedient, dat ick aen u E. soude

schrijven, ende gevraecht off deselve oock yet hadde aen u E.; heeft mij geantwoort voor dese tijt niet te hebben, alleen begerende, dat ick aen u E. van zijnen 't wegen doen soude zijne vriendelicke en seer dienstige gebiedenisse, gelijck ick doe mits desen.

Recommanderende mij en de mijne in u E. heylige gebeden bij onsen genadigen God, gelijck oock uwer E. in mijne geringe dagelicx wordt gedacht, eyndig' ick dese met mijne seer hertelijcke groetenisse aen u E. ende derselver l. huysvrou ende nicht. Sr de Wachter, van der Vlucht ende d'andere broederen met alle goede vrienden, met namen bij dewelcke u E. is, moeten hertelicken mede gegroet zijn. Eerw. heer ende vader in Christo, God zij met u E., die deselve stercke, trooste en voor alle ongeval beware, die oock u E. h. arbeyt overvloedelick wil segenen uyt den hemel. Ick bid, u E. wil doch nae desen sich niet meer soo overvloedich excuseren, als in u E. lesten op een nae is geschiet, ick worder root om, als ick 't lese, haud equidem tanto me dignor honore. A Dieu mijnh.,

U E. seer dienstw. in Christo,

P. C.

Mijnh.

Ick send' u E. hier een kleyn brieffgen aen m^r Coq. U E. gelieve 't selve eens bij gelegentheyt hem toe te senden; daer is geen haest bij, 't mach wel op een schip wachten. Den brief van mons^r Coq. send' ick u E. mede, deselve gelesen hebbende, bid ick u E. te doen behandigen aen een van mijn vrienden aldaer. Iterum vale vir omnium maxime eximie. De broeders alle doen u E. seer hertelicken groeten.

Eerweerdigen, godsaligen, hoochgeleerden ende seer wijsen Sr Frederick de Man. Daer hij is.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 869).

CCCCXCVIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Toezending van brieven van Rijckewaert (No. CCCCXCV), V. d. Borre en Riddersbach. Hij laat hem over met Van Zijll te spreken en alles te schikken. Bericht uit Leiden.

Mijnheer.

. . . .

Wt Leyden wordt mij noch geschreven aldus: Litis inter Festum ejusque asseclas et Fabricium quemdam Monachum magis gliscunt. Multi a Synapi sacra abstinuere. Diebus dominicis Leyderdorpium excurrunt. Veteri more. Etiam Remonstrantes jam in aprico concionantur. Hisce vale mi domine. 8 May 1628. Met grote haest.

U E. d., F. d. M.

. . . .

Salemenses jacent ut audio, et doleo vehementer.

Eersamen, seer discreten S[r] Jacob Jacobsen van Couwenhoven, brouwer in de 2 Swarte Leuwen. Omme te behandigen aen Simon de Wachter. Tot Rotterdam. Cito. Cito.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2022). — In dit schrijven komen de namen van Walich (misschien de voormalige predikant van Hoorn (Walesius), Fallaeus (misschien A. la Faille) en Venator voor, van welken laatsten gezegd wordt: „hij stelt hem selve en de saecke hier ten spot." Voorts zegt Wtenbogaert, dat brieven aan hem moeten geadresseerd worden aan Andries van Wou (te 's Hage), wonende in de Wilde Zee. Waterdale was te Rotterdam in de Witte Leeuw.

CCCCXCIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij verlangt inlichting omtrent eene vergadering, die te Dordrecht gehouden zal zijn, en den voorslag van Berckel. Gesprekken met Buyrman. Berichten uit het buitenland.

Mijnheer.

Dat u E. schrijft van Craen, is soo wel, indien sij malcanderen konnen verstaen. Ick verneem Theoph. noch niet. Hij wordt verwacht. U E. gelieve doch naeder te vernemen nae dat van Dordrecht. Is daer yet gedaen, 't moet een extraordinarise vergadering sijn, want de synodus van Zuythollandt daer was 't voorleden jaer. Maer indien sij alle daer gelogert sijn, waer blijft Berckel met sijn voorslach? Wie sal sijn voornemen daar in vorderen? Ick sie den hertoch aldaer te vergeeffs te velde is. Hoe vaert hij met den jongen man, die hij wilde bij hem hebben? Alphaeus was verwondert, dat men dien tweeden begeerde, dede het evenwel omdat men hem begeerde, anders hiel hij hem onbequaem. Teyckenen ende dan den dienst opseggen? wat wil dat beteyckenen? Hoe nae soude men hem (Bor.), als nu buyten dienst sijnde, gebruycken tot Rott., neffens Festum die sich op den synodum beroepen. Maer hoe soude d'eerste de luyden nodigen als hij selve 't contrarie soude hebben geteeckent? Als oock alle den hoop d'Acte van Delft off Dordrecht aennemen, wie sal dan Berckels voornemen vorderen? Ende, ist gheen reden te weygeren, wanneer het noden niet en comt wt eene generale resolutie? Dan ick en twijffel niet, off Sr Victor met de sijne en sullen de luyden tegen sulck noden genoch instrueren, wanneer men maer wacker int werck is ende blijft. De steert van soldaten ist archste. Ick vraechde Buyrman gister avondt, off Alphaeus dat wel doen soude?

Hij vraechde mij wederom wat hij soude doen, wanneer de magistraet aldaer expresselick dat versocht? Dese vrage docht mij vrembdt. En bleef doch niet onbeantwoordt. Hij seyde noyt te hebben geweten, dat de saecken daer soo stonden. Ick seyde, dat dat lichtelick te weten was, als men maer en sach op den circkel, binnen denwelcken men scheen te willen off moeten blijven int stellen van sulcke lieden, ende dat men dan soo lichtelick voorbij liet gaen d'occasien om ten minsten eenige matige daerin te brengen. Hierop silentium. Sal evenwel hierop verder gelet worden. Maer ick bid, laet mij weten, wat de waerheyt van dat voorstel is. Ick sal middelertijdt met andere [als] met Buyrman daervan spreecken, kan ick. Dat vertreck van den prins ende princesse wordt hyer nyet gelooft. Aen dat van Deenmaercken is wat, maer niet soo veel. D'extraord. ambass. van Engellandt, hyer gecomen, wil voort nae Brabant, Lorreynen ende Savoyen; wat dat te seggen is weet men mij niet te seggen. De coninck will Rochel hebben, al soude alles t'onder gaen. Eenige seggen, dat apparentie is tot sijn voornemen, eenige niet. Onse ambass. doen noch niet veel. De keyser gaet in Duytslandt voort met de reformatie, doet restitueren de gheestelicke goederen, met groot ongerieff der steden ende vorsten, die deselve meer als 80 jaren hebben beseten. Wilt Victor seer groeten mijnenthalve, ende seggen dat ick op 't gheen S. E. recommandeert, letten sal soo veel doenlick, mits dat ick nae waerheyt werde geadviseert. Huyden hope ick te vernemen, waer Alph. is gelogeert in mijn regardt, doch door andere luyden als door Buyrman, cui sufficit huc indicasse tantum, ne praetentionem istum in diffidentiae argumentum rapiat. Ick houde voor seecker, dat men mij niet rapporteren sal dan woorden, genat met hooffs wijwater. Evenwel dien ick te weten, wat antwoordt men desen geven sal.

Ick heb Buyrman oock gevraecht off hij, volgens sijne

belofte, aen Victor gedaen, gesproocken had van Loevest. Seydt neen, de gelegenheyt niet bequaem gevonden te hebben, oock goedt te sijn wat te wachten op naerder kennisse van de humeuren van dat nieu collegie. Wilt dit S[r] Victor mede seggen. Overlegget oock met malcanderen, off'er yet is, daerin ick, hyer sijnde, vorder yewers in doen can, ende blijft den Heer bevolen. 13 May 1628. Dies ater.

Aen S[r] de Wachter, in eygen handen.
Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2022).

D.

* D. SAPMA AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Te Monnikendam zijn 6 personen door den officier gedaagd. Zeystius is overleden en hij vraagt wat hij diens weduwe antwoorden moet omtrent haar pensioen. In Alkmaar gaat alles nog even veilig. Zijlius is daar en helpt. „Men is hier seer verwondert dat die van Amsterd. soo doodt stil sitten, veele meynen hier, men behoorde leven te thoonen, al quaemer maer 10 of 12 bijeen. Maer hoe souden se? Ick hoor de ziel is vertrocken." — 13 Mey 1628.

1) In mijne collectie. — Zeystius is zeker Aeg. Zeystius, in 1619 als pred. van Zegveld afgezet. Wtenbogaert zond dit schrijven aan Episcopius, met eenige regels van zijne hand er bij, waarin hij o. a. zegt: te Leiden preekt men nu buiten, binnen zijn geen huizen. Lomannus is daar geweest en Van Galen is er gekomen. „De bailliou van den Briel is hier, off en wat hij doen sal, weet ik niet. Men meynt hij de quaetste niet sijn en sal."

DI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Wat twee personen omtrent den Prins hebben gezegd, en andere bijzonderheden. Over de dienstvervulling van Hartsoecker.

Mijnheere.

Ick heb niet bysonders, wilde nochtans dese gelegenheyt niet voorbij laten gaen, sonder u E. te seggen dat 2 persoonen (daeronder ick Buyrman niet en reeckene), die Alphaeum vele ende familiaerlick hanteren, met verseeckertheyt (soo sij spreecken) hebben gesoydt, dat men gheen vresen en behoeft te hebben, dat, wanneer de luyden aldaer, hebbende haer concept van nodinge nae haer voornemen volbracht, ende siende 's volcx resolutie van die nodinge niet te volgen, Alphaeum soude versoecken tot hetghene u E. ende d. Victor schijnen te vresen, hij 't selve in ghener manieren doen en sal, willende dat men daerinne gerust sij, mits alleen dat men 't publyck niet aen en taste off yet daertegen moliere. Wanneer ick u E. ende d. Victori de luyden noemde, u E. soude seggen dat sij met goede kennisse spreecken. Voor mij, ick gelove het. Het heeft mij oock van aenvanck vremt gedocht, dat Alph. dat doen soude, anders gheen occasie hebbende als 't weygeren van sodanigen, mijns bedunckens, niet min sotte ende ongegronde, als bedriegelicke nodinge. Voorts is men hyer verwondert over den nieuwen secretaris, aldaer aengenomen, ende dat de hertoch dat soo heeft gedreven off ingewillicht; oock houdt men dat van denselven secret. gants ghene goede diensten en sijn te verwachten. Men meynt dat het is het bedrijff ende beleydt der Templieren met haeren aenhanck. - - - - - - -
- -

Van 't reysen van den prince met de princesse nae Amsterdam, is hyer gants gheen gewach. Soude het den 15en

sijn, soo most het morgen sijn. Ick houde daer niet aen en is. -
Niet meer op dit pas, dan dat de Heere u E., d. Victorem, Waterdalium, u ende mijne hospites, oock d. Matthisium etc. van alle quade beware. Desen 14^{en} Mey 1628.

T. quem nosti.

Hubert Henricxs heeft hyer de leste paye op nieuwe sommatie moeten opbrengen.

Eersamen, seer discreten Sr de Wachtere,
coopman tot Rotterdam. In eygen handen. Door vriendt.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2022). — Hartsoecker komt hier voor onder den pseudoniem Corquerus. Hij had dien dag in den Haag gepreekt voor een groote vergadering, en „sonder moyenis."

CII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Hoe zij verlangen Loevestein met eene andere gevangenis te verwisselen. Hij somt alles op wat Wtenbogaert in éen daartoe strekkend verzoek zou kunnen te berde brengen. Hij noemt vijf plaatsen, waarheen zij zouden wenschen gebracht te worden.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Gesien hebbende u E. schrijven, daerin ons wort gegeven t'overleggen, off het niet dienstich soude zijn ter bequamer tijt te versoecken verlossinge uyt de plaets, daer wij nu, eenige van ons bijnae seven, andere ontrent vijff, sommige over de vier jaren, geseten hebben, in sulcken bedroeffden staet en gelegentheyt als bekent is, om elders in een bequamer plaets tot onser verlichtinge geconfineert

te worden, soo en konnen wij niet ledich staen u E. (gelijck oock d'anderen, die neffens u E. dit voorgeslagen hebben) vooreerst hertelicken te dancken, niet alleen voor de gunstige, christelicke affectie, die deselve daermede toont ons toe te dragen, maer oock ende insonderheyt voor de gestadige sorge ende becommernisse, die u E. heeft, om ons eenmael te mogen sien verlost uyt dit huys der droeffenisse, blijvende onvermoeyt daertoe te arbeyden, meer als de crachten van u E. hoogen ouderdom schijnen, menschelicker wijse, toe te laten, des wij oock Gods goedertierentheyt iegens ons in desen deele met blijtschap erkennen, doch daernae oock met eenen te laten weten, dat wij, als een visch nae 't water, haken om eenmael dese ongelegen, moeyelijke en verdrietige plaets met een ander en beter te verwisselen. Deshalven wij oock naest een volle verlossinge off geheele vrijheyt niet liever souden wenschen, als te mogen ontfangen die blijde bootschap, dat wij van hier op een ander bequamer plaets geconfineert souden worden. Sulcx dat wij alle, niemant uytgesondert, hierin eendrachtelick over een dragen, dat hetselve versoeck niet versuymt, maer ernstelick ende met alle vlijt behoort gevordert te worden. Doch, gelijck u E. wel schrijft, ter bequamer tijt. Want wij wel konnen verstaen, dat, indien de humeuren dergener, aen dewelcke het versoeck sal moeten gedaen worden, ende in welckers handen het staet daerop te disponeren, off oock te helpen, dat daerop gedisponeert werde, niet van te voren nae behooren getoetst, en tot ons faveur wel genegen gevonden worden, dat, seggen wij, in sulcken gevalle het versoeck in hem selven vruchteloos, en soo wel ons in 't particulier, als in 't gemeyn den cours van onse goede saeck, om dewelcke wij lijden, naedeelich soude zijn. Om 't welck te voorcomen, wij eenstemmelick goet, geraden ende gantsch noodich vinden, dat het versoeck voors., volgens u E. wel gefondeert advys, niet dan ter bequamer

tijt gedaen werde, en alsser apparentie off goede hope sijn sal om een gunstig apostil te becomen.

Daer sijn onder ons vele en verscheiden redenen geallegeert, dienstich om met deselve de billickheyt van het versoeck te vertoonen. Wij sullen se hier mede verhalen, latende u E. daervan het oordeel ende de keur, alst soude mogen tijt sijn, deselve tot het stellen van ons versoeck te gebruycken. De principaelste doch sijn dese naevolgende. Eerstelick de groote ongelegentheyt van de plaets, waerdoor wij in 't besorgen van de dingen tot onse familie gehoorich, menichvuldige incommoditeiten te lijden hebben. Want sijnde alles, tot cost en kleederen, voetsel en dexel noodich, niet naerder dan te Gorcum te becomen, soo moeten onse huysvrouwen off andere van ons huysgesin 'tselve altijt soo verre gaen haelen en dat te water, waerdoor sij niet alleen seer dickwils den geheelen dach, iae somwijlen bij onweder wel twee dagen off langer uyt haer huys blijven moeten, maer oock soo veel costen en moeyelickheden te lijden hebben, dattet schier ongelooffelick is. Door andere buyten onse familie kan men alle dingen niet bestellen: als 't altemet ter noot geschiet, soo geschiet'et tot achterdeel en schade. Alles wort ten diersten gecocht, en dickwils niet gecocht dat men off gelijk men 't geern gecocht had. d'Onboden waren t'schepe off in de schuyt bestelt zijnde, worden d'eene tijt verwisselt, d'ander tijt vermindert, bijwijlen oock tot groot ongerijff vergeten, bij sieckt' en sucht moet men met het affhuyren van schuyten, ontbieden van een medicus en van medicinen, alderhande incommoditeiten en sware oncosten uytstaen. Hierbij comt nu, 't welck niet en mach ongeroert gelaten worden, dat door het ongeluck, een van d'onse, namelick d. Niellio voor desen overgecomen, als sijn E. huysvrou met d'ordinaris veerschuyt was nae Gorcum gevaren, om aldaer haer huys-saecken te verrichten, met haer eenige dochter, door 't omslaen van de schuyt deerlick

is verdroncken, de vrouwen alhier (maer insonderheyt eene onder haer) soo grooten affschrick en apprehensie gevat hebben van te water te reysen, dat se schijnen, t'elckens als de noot haer daertoe dringht, gelijck als in de doot te gaen, 't welck gelijck' het haer een geduyrige pijnbanck verstreckt, soo isset oock daerenboven seer sorgelick voor deselve, alsse (gelijck eenige van haer nu ter tijt) swanger en bevrucht sijn. En wordt oock dese - apprehensie en vreese der vrouwen meer en meer in haer gewortelt, omdat zedert het voors. ongeluck, eenige van deselve tot verscheiden reysen tusschen dit en Gorcum in gevaer geweest zijn. Behalven dat ze door de lossigheyt, onvoorsigtigheyt en qualick toesien (ten besten geduyt) van degene, die de schuyt regieren off oock in deselve medevaren, nu met een boom, dan met een ander stock, op 't hooft en andersins soo onsoft geraeckt worden, dat ze de pijne daervan wel eenige dagen voelen. Daerbij wij noch dit voegen, dat onse vrouwen, kinderen en andere van onse familien haer begevende in de schuyt, om tot verrichtinge van hunne huysbootschappen nae de stadt te varen, soo veel swerens en vloeckens, soo veel ijdele, lichtveerdige, vuyle en oncuysche propoosten, die alsdan onder eenige van de soldaten ende hare vrouwen omgaen, aenhooren, en ontuchtige daden aensien moeten, dat alle eerbare sielen daervan walgen en een grouwel hebben: jae die de soldaten selve, niet soo overgegeven quaet, als andere, sijnde, opentlick verfoeyen, dervende seggen, dattet wonder is dat Loevesteyn, van wegen de godloosheyt, die bij eenige aldaer wonachtich dagelicx gepleecht wort, tot in de gront toe niet en versinckt.

Voor het tweede isset kennelick, dat aen de opvoedinge van ionge kinderen seer veel is gelegen, en dat het vrome ouders tot geen kleyn verdriet streckt, als se lijden moeten dat hare kinderen converseren ter plaetze, daer se dagelicx niet dan alle quade exempelen van jongh en oudt

tot een woest, ontuchtich en ongoddelick leven voor oogen hebben. Dit wedervaert ons alhier. Want dat yedereen de kinderen gestadich op de camer sal houden, en is niet doenlick, noch voor de kinderen, noch voor de ouders. Niet voor de kinderen, omdat deselve soo nau op een camer niet en konnen besloten blijven; niet voor de ouders, omdat die oock altemets geern van het woelen der kinderen ontslagen zijn en buyten het hommelich gecroel van deselve haeren aessem eens in vrijheyt scheppen. In welcken gevalle de kinderen haer nae beneden begevende soodanig geselschap ontmoeten, uyt en in dewelcke zij doorgaens anders niet en hooren noch sien dan loutre boeverij, en 't gene eerlijcke oogen en ooren tegen is. Qualick spreken, vloecken, grouwelycke lasteringen en schandelycke onteeringe van Gods h. naem, vuyle, onbeschoffte woorden (somwijlen oock wel soodanige daden), die de soldatenkinderen soo nu soo dan van hare ouders off van andere geleert hebben, gaen daer dagelicx om, waervan wij selffs oock wel eenige bij d'een of d'ander occasie (tot ons groot leetwesen) met ons eygen oogen aengesien en met onse ooren gehoort hebben. Wat kan hier anders uyt ontstaen, naedemael b o d s e r o d e n g o e d e z e d e n v e r d e r v e n, als dat onse kinderen, die hier bij ons wonen, in groot gevaer zijn van te degenereren van alle zedigheyt en tot alle woestigheyt te vervallen tot haer eeuwich verderff en tot een onuytsprekelijcke droeffheyt van ons, hare ouders? Q u o s e m e l e s t i m b u t a r e c e n s s e r v a b i t o d o r e m — t e s t a d i u, songh de poëet ten zijnen tijde. Wij houden dat het de waerheyt is, en souden oversulcx wel willen, oock hierom, dattet den heeren gelieffde ons ergens op een ander te confineren, dan langer hier, daer niet dan soldaten wonen, te detineren.

Vorders is de plaets, daer wij nu zijn, seer onbequaem, principalick bij wintertijt, om deselve ter noot te bereysen, hetzij voor onse vrienden, 't zij voor andere luyden, die

van particuliere affairen, soo onse kinderen, die buytens huys wonen, als andere dingen aengaende met ons te spreken hebben; daerbij dan comt, dat deselve luyden alreede met groote costen en moeyten hier gecomen sijnde, wederom niet dan met moeyte en swaerlick acces bij ons krijgen konnen, ende gekregen hebbende, evènwel daer nae wederom tot nieuwe costen en met groot ongemack nae de herbergen affgewesen worden, om aldaer te logeren. Welcke incommoditeiten al te samen daermede souden konnen worden geëviteert, indien 't de heeren gelieffde ons te verplaetsen en op een ander gelegen wijck te confineren.

Wij hebben oock geconsidereert, dat de camers, daerin wij alhier onse residentie hebben, seer hooch in 't huys gelegen zijn, in voegen dat men van deselve op de plaets niet en kan komen, noch van daer op de camers, ten zij met het aff- en opklimmen van bij de vijfftich trappen, 't welck gelijck het voor de vrouwen, sonderlinge die bevrucht zijn of oock wat nae den ouder gaen, selfs mede voor de kinderen, die dickwils om eenige bootschappen te doen, al waer 't maer om wat mostart, op en aff moeten loopen, seer beswaerlick valt, soo is't oock voor de mesnage seer costelick, alsoo wij een tonne biers, van twee off drie gulden de ton, daervan de vracht tot op 't fort toe al betaelt is, daerenboven niet en konnen bovengebracht krijgen onder de acht stuyvers, boven 't gene voor de dragers van dien uyt ons bier getapt en haer tot een dronck gegeven wordt. En soo gaet'et nae advenant oock met andere dingen, die ons van de soldaten bovengebracht werden, selffs tot het water toe, daervan niet een emmer bovengebracht wordt, die niet ten minsten een glas bier moet costen, in voegen dat men soude bevinden, wanneer men dit en andere oncosten meer, als de vracht ende het voeren van onse noodtdrufftigheden herwarts over, waervan in den eersten artyckel hier boven is geroert, pertinentelicken

bijeen conde brengen, dat wel ruym de helft van het tractement, ons bij de HH. Staten toegeleyt, daeraen wort geconsumeert. 'T welck mede door een goet confinement soude konnen vergoedt worden.

Staet daerbeneffens mede te betrachten, dat wij, nae de verlichtinge ons van de heeren in Julio des lestleden jaers vergunt, evenwel noch des avonts in onse camer worden opgesloten. 'T welck hoe gevaerlick het zij, met namen bij tijde van sieckten, oock als de vrouwen bevrucht en op 't uyterste sijn, in welcken gevalle d'een d'anders hantreyckinge van nooden en gebreck heeft, kan u E. nae sijne discretie en ydereen bij hem selven genoech bevroeden.

Noch meer: dewijle de familien, die alhier worden gedetineert, allenxkens meer en meer zijn aengewassen, in voegen datter nu geheele ses sijn, die elck op haer selven huyshouden, soo geschiet 'et, dat d'een d'ander in 't havenen [2]) van de lindekleederen in de wech is. Want alsoo 'er meer niet dan een camer is, daerin de gewasschen lindekleederen opgehangen worden om te droogen, soo en konnen de eerste niet drooch sijn, noch bequaem om affgenomen te worden, insonderheyt bij tijde van vochtich weder, gelijck het hier te lande de meeste tijt van 't jaer is, als de tweede alreede gepraepareert staen, om de plaets van d'ander te beslaen. Daerbij dan noch comt, dat het linden, opgehangen om te droogen, door den swaren roock van een van onse camers, soo leelick en betaent wordt, dat onse vrouwen verdrietich worden, siende niet alleen haer costen en moeyten, die se doen in 't wasschen, verloren, maer oock haer linden verdorven.

Eyndelick sijnder eenige van onse camers, en insonderheyt twee, op dewelcke, door de menichte van den roock, niet en is te duyren, in voege dat degene die in deselve zijn gelogeert, als se turff hebben aengeleyt om vier te maken, van wegen de dickte van den roock, gelijck als in een keet sitten, en oversulcx genootsaeckt

zijn off hunne camers te verlaten en daer uyt te gaen, om haer bij yemant anders te onthouden, soo lange tot dat het vier geheel deurgebrant is, off het aengeleyde vier uyt te blusschen, niet alleen om dat de schoorsteenen gantsch geenen roock nae haer en nemen, maer oock bij wijlen door harde wint den roock soo sterck nederslaen, dattet vier daerdoor met menichte uyt den haert verwaeyt, tot groot peryckel van brant, daer ons God genadelick voor behoede.

Hier heeft u E., eerwaerde h. ende vader in Christo, de redenen, die wij onder ons voorgeslagen hebben, om met deselve, waer 't mogelick, de heeren tot compassie ende medelijden over ons, over onse bedroeffde huysvrouwen ende onnoosele kinderen te bewegen, dewelcke, indien u E. oordeelt daertoe bequaem te zijn, bidden wij, dat deselve soo cort en soo langh, als men goetvinden sal, in 't versoeck gestelt mogen worden, als de tijt daer sal zijn, dat hetselve met vrucht sal konnen gedaen worden. Wij hebben noch wel andere redenen meer, die ons tot verplaetsinge doen verlangen. Doch dese sijn wel de voornaemste, immers daervan wij lijden mogen, dat in 't versoeck vermaen gedaen werde. Maer u E. seggen wij in 't oor, 't welck derselver wijsheyt ende discretie ter bequamer plaetze sal mogen mesnageren, dattet ons seer lastich valt, jae, om rondt uyt te spreken, soo veel onse eygen persoonen aengaet, 't alderlastighste van allen, dat wij aldus het eene jaer voor, het ander nae, blijven moeten onder het gebiedt en d'opsicht van soo een persoon, die gewoon sijnde een deel rouwe soldaten op sijn soldaets te regieren, niet veel discretie, ons belangende, weet te gebruycken, sijnde oploopende van sinnen en ongestadich in 't voorstellen van 't gene hij begeert, dat wij volgen sullen, d'een reys dit toelatende, d'ander reys 't selve wederom verbiedende, nae dat hij in humeur is, 't welck ons altemet moedeloos, somwijlen oock verdrietich en gemelijck maeckt. En dewijle wij uyt diversche actien, voor desen voorge-

vallen, ons selven anders niet en konnen laten voorstaen, off hij, onder wiens opsicht wij alhier gehouden worden, soude niet geern sien, mogelick om 't profijt dat de bewaringe van onse persoonen hem aenbrenght, dat wij van hier op een ander verplaetst souden worden, hoewel hij 't voor ons niet weten en wil, en somwijlen hem wel anders laet verluyden, soo souden wij wel van herten wenschen, dat, als ons versoeck dienen sal, het den goeden God gelieffde, den heeren te inspireren, geen advys tot dispositie over ons versoeck, gelijck voor desen wel is geschiet, van hier te laten halen.

Nu comen wij tot de plaets, die wij wel geern tot ons confinement souden begeeren, wanneer 't ons gebeuren mocht. Wij hebben wel verscheiden plaetsen op het berdt geworpen, maer dese naevolgende vijff gearresteert, sullende ons geluckich achten, soo een van die alle ons tot confinement werde toegevoecht. Die ons de lieffste is, sullen wij in ordre d'eerste stellen, en soo voorts d'een nae d'ander, aldus: Delfshaven, Vlaerdingen, Beverwijck, Nieupoort, Noortwijck.

Een saecke hebben wij noch in u E. schrijven aengemerckt, te weten, dat u E. meent, dat in desen noch meer dingen te overleggen zijn, hoewel deselve u E. voor die tijt niet en sijn ingevallen. Wij hebben oock daervan met malcanderen gesproken, maer niet connen bedencken wat het zijn mach. Indien 't is dat de heeren willicht tot onser verplaetzinge off tot eenich confinement niet en sullen willen verstaen, dan onder behoorlijcke en sekere burchtocht, soo dunckt ons dattet tijts genoech sijn sal daerop te delibereren, als het stuck ten principale soo verre sal zijn gebracht. Niettemin soo u E. yet anders voorcomt, daerop wij dienen te letten, sullen wij hetselve doen met alle vlijt, as 't u E. sal gelieven ons daervan openinge te doen, daertoe wij oock u E. in sulcken gevalle mits desen seer vriendelijcken versoecken.

Dit is 't, eerwaerde heer ende vader in Christo, dat wij voor desen u E. hebben weten toe te senden tot antwoort op u E. schrijven voorschreven. Derhalven tegenwoordich niet hebbende daerbij te doen, eyndigen wij desen met ootmoedige bede tot God almachtich, dat hij u E. noch lange gesont wil sparen, stercken in den hoogen ouderdom, voor alle quaet en onheyl genadelick bewaren ende derselver nutten en trouwen arbeyt segenen tot zijns naems eere, dienst van zijns h. verdruckte gemeynte, oock tot vertroostinge en vreuchde van degene, bij dewelcke de geheugenisse van u E. persoon en derselver goede en menichvuldige dienst in zegen is. Ons en onsen staet recommanderende in u E. heylig e gebeden bij den grooten God ende den Vader onses Heeren Jesu Christi, doen wij mits desen onser aller hertelijcke en seer dienstige gebiedeniss aen u E.

Wiens dienstwillige ende gantsch toegeneichde vrienden en broeders in Christo wij zijn en blijven sullen sonder eynde. De gevangen predicanten op 't huys te Loevesteyn, en onderteeckent bij aller last ende uyt derselver naem,

Den 17en Mey 1628.

Carolus Niellius. Petrus Cupus.

Eersamen, vromen, discreten Sr Frederick de Man. Daer hij is.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 870). — Het handschrift is van Cupus.

2) d. i. *in orde brengen.* Kil. *havenen*, ornare, mundare.

DIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Gedeputeerden van Brielle en Woerden hebben geklaagd over de stoutigheid der Arminianen. Wat er te Amsterdam zou gebeurd zijn. De

Duinkerkers hebben 16 schepen genomen. Berichten uit Frankrijk, Italië, omtrent Carleton, enz. Verklaring van den baljuw van Brielle.

Waerde heer ende broeder.

Ick sondt u E. gisteren door d. Assuerum een brieffken van d. Janssen [2]), met 't geen ick daerbij geschreven hadde op den rugge. Vinde nu goedt u E. te adverteren, dat groote clachten sijn gedaen geweest door gedepde van den Briel ende van Woerden, over de stouticheyt der Armin. in 't toebereyden (tot Woerden) van een ordinaris plaets, met alles wat tot een formel. kercke behoort, tot het singen toe inclus; Ten Briel, van 't prediken etc. in sulcker voegen als u E. uyt J. Arentssen [3]) mach hebben verstaen van 't voornemen deser deputatie, die all de voorleden weeck op handen was, daer tegen oock gevigileert was (soo u E. mach kenlick zijn) bij preventie. Nu zijn de gedepde voors. gisteren naemiddaech nae huys gerenvoyeert met dese antwoordt van beyde collegien, Gecomm. R. ende 'Thoff (aen welcke beyde sij haer hadden geaddresseert, immers Briel aen de G. R., Woerden aen 'Thoff), te weten dat ordre gestelt soude worden met schrijven aen de officiers. Wat effect hier nae volgen sal, leert de tijdt. Men hoopt ten besten, namelick dat het gheen noot doen sal. Laet evenwel adverteren dat men, doende dat men conscientiehalven schuldich is, modest ende voorsichtich gae. Hier sal gevigileert worden. Laet niet d. Waterdaele aen te porren, dat hij mij citissime advertere van 't stuck Leurij, op mijn schrijven van gisteren. 'T is noodich. Ick wensch van u E. te verstaen off t'Amst. yet gedaen wordt. Bicker, broeder van den borgemeester (meyn ick), hier sijnde voor eenige dagen, had schrijven van sijn lieutenant uyt Amst., dat de Rem. eenige aensienlicke vergadering voor hadden te houden, ende dat goedt was gevonden om te waecken tegen d'insolentien, soo eenige voorvielen, biddende dat hij, Bicker, wilde te huys off bij

der handt sijn, als cap[n] Bicker had geantwoordt, hij mocht noch soo haest niet van hier, maer belaste alles den lieutenant. Mij is geseydt dat dit compt uyt monde van een aen denwelcken ditte Bicker den brieff hadde verthoont. U E. sal wel weten off t'Amst. yet sulcx zij gaende geweest. Men houdt hier dat S. E[e] lestmael een groot stuck wtgerecht heeft t'Amst., de saeck in dier voegen in stilte brengende, alsoo 't voornemen van de Templieren ende haeren aenhanck was de magistraet te deporteren bij oproer; 't welck gepræsentiert sijnde bij de borgemeesteren, hadden goedtgevonden te procureren dat S. E[e] comen sonde. Vlaming is 3 daegen hier geweest met zijn huysvrou ende soontgen. Ick had gern gesien hij voort nae Rott. soude gaen, maer hij most (seyde hij) weder nae Leyden, om de collecte. Ick badt hem te spoeden. De bleycker sit noch. Men preeckt daer meest buyten. Hier vergadert men bij dage met goedt gehoor, oock met tamel. vrijmoedicheyt, men siet se uytgaen met trouppes. Niemant en rept sich. Bij Alph. wordt het beste gedaen om hen op te wecken. Quade tijding uyt de zee; de Duynkerckers hebben genomen 6 schepen uyt Denemarcken comende met ossen, die over boort geworpen sijn, 5 schepen willende nae Engellandt, costelick geladen, 3 voor Texel, coopvaardijschepen te Amst., 2 comende uyt Schotlandt, s[a] 16. Jan Custens van Amsterdam heeft dat gisteren hier geseydt, ende daer bij dat dat aldaer grote consternatie maeckte onder de cooplieden, die in tamelick aental daerop souden vergaderen. Ick heb schrijven uyt Vranckrijck van den 18[en] Mey, dat d'Engelsche vloot omtrent Rochell wierdt verwacht tot secours, daerop de co[k] met 18000 man te landt wachte, om hun 't landen te beletten. Neffens eene tamelicke vloot te water met een groot getal van cleyne schepen ende schuyten met vierwerck tegen d'attentaten te water. Middelertijdt loopt Mantua peryckel in Italien tot vordel van den keyser, Spanien ende Savoyen, ende verdriet van

den paus, Toscanen ende Venetien, die haer doch niet opentl. in verclaren, ten waer Vranckrijck voorginck, dat soo veel te huys te doen heeft ende soo schaers is van gelt, dat men de mondtcosten van de coninginne moeder naulicx can becomen. 'T Clergé bij toelatinge des paus heeft aengenomen te furneren een millioen guldens, ende noch soo veel als Rochelle sal zijn verovert. Carleton is gescheyden, soo men seydt, met een propositie, dat de co^k, zijn m^r, hem niet en denckt te houden aen 't geen de gedelegueerde rechters op 't stuck van Amboina sullen wijsen, dat is te seggen, d'Oostindische schepen niet ontslaen. De 4000 gulden, hem vereert, waren genoch, seyde hij, nae sijne qualiteyt, niet nae sijns noods, doch dit niet in de vergadering van de generaliteyt, daer hij de propositie dede, maer in 't particulier. Seyde oock in de propositie, dat S. M^t resocineerde [4]) 't recht van een Engelsch te hebben in den Raedt van State. Wilt dit ingeleyde metten eersten ende wel seeckerlick doen comen in handen daer het hoort, ende mij geschiet vrienschap. Den Heer bevolen, met groetenis aen uwen weerden weerdin, oock Victor, Waterdael ende andere vrienden. Desen 26^{en} Mey 1628.

U E. dienstwill., F. de M.

Post date. De heer Baillou heeft verclaert aen een goedt vriendt, dat de magistraet van den Briel seer over hem had geclaecht; dat hij, daerop gehoort sijnde, had verclaert de reden van sijne beswaernissen over d'ex^e (mijns oordeels) niet impertinent, bijcans deselve die hij te voren in de vroetschap had verclaert, J. Arentssen wel bekent, daer bij doende, dat hij gheen last had selve in de publycke predicatie te gaen om daer gescavotteert te worden ende te moeten hooren, dat hij 't sweert niet wel en voerde, mits dat hij de princenmoorders, ketters etc. niet uyt en roeyde, die God dagelicx baden om te wreecken 't onnosel bloedt etc.; saecken die soo seer de toehoorders ontstich-

ten, dat vele die den predicant in de kerck gehoort hadden, daernae Theophilum hadden gaen hooren, die heel anders leerde, ende in welcks leere sij meer behagen hadden gehadt etc. De resolutie van G. B. was, dat hij soude gaen, ende met de borgers van den Briel met alle discretie ende sachticheyt handelen, om niet meer te altereren, dat oock de raedtpens. sijn schoonvader zelve sulcx had geraden, clagende over de hardigheyt van de wolff. Nota hoc et vale.

Eersamen, discreten S[r] de Wachter.
Coopman, tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2022).

2) D. Sapma (No. D).

3) Waarschijnlijk ook een Remonstrantsch predikant.

4) Waarschijnlijk moet hier gelezen worden *resarcieerde*. Zie over Carleton's afscheid, Arend, *Algem. Gesch. des Vaderl.*, D. III. St. IV. bladz. 299, 300.

DIV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

De Amsterdamsche requesten zijn uitgekomen. Wat daarop te doen? Barlaeus zal professor philosophiae worden. Er wordt iets voor die van Loevestein in gereedheid gebracht. Berichten.

Mijnheere.

Ick heb 't verwachte bescheyt Waterdalij ontfangen, ende 't selve gecommuniceert daer 't behoort. Ick houde mede dat in Salem nyet gedaen is, want Coolman den 26[en] noch t'Utrecht was: oversulcx en is daer niemandt, 't welck een arme saeck is in soo een stadt. Wat dunckt u E. van de Amsterdamsche requesten, nu in druck wtgecomen? [2]) Wie sijn die gebannen predicanten, die over crimen læsae ma[tis] ende ander crimen fugityff zijnde geworden voor de

justitie weder ingecomen zijn? soo de kerckenraedt seydt in de haere. Isser yemandt die dit aengaet, behoort die te swijgen? Behoort hij sijne requeste tot purge niet wt te geven? Behooren de Remonstranten haere leste onder gebleven requesten mede niet uyt te geven? Animeert Victor dat hij wat doe, immers helpen adviseren wat men behoort te doen. Ick heb hyer niemanden advis daerover gevraecht, alsoo ick eerst gister avondt heel spade die gedructe requesten heb ontfangen. Ick sal vernemen off Alphæus yet weet van sulcx als Niger schrijft, ende wat hem daervan dunckt, oock wie van zijnenwegen op die vergadering is. Ick had niet daervan gehoort. - - - - - -
- -
Mij is oock geseydt dat d. Barlæus professor philosophiæ worden ende de canons teyckenen sal, maer ick gelooff het leste niet. Hij heeft mij sijne poemata vereert. Ick denck S. E. te bedancken ende te vragen wat daer van sij. Men spreeckt hyer van gheen trefves, mijns wetens, maer men mompelt hier mede dat d'Engelsche geslagen ende Rochelle over is. Men sal 't haest weten. Van dat van Louvesteyn heb ick in mijn leste aen Maritgen Pietersen geschreven. Daer wordt wat gepræpareert om Alphæo aen te dienen op dat stuck, maer 't moet sijn tijdt hebben. Mij dunckt dat de vrouwen haer versoeck van den turff daerom niet behoefden nae te laten, alsoo dat mijns oordeels weynich præiuditie soude geven in 't ander, dewijl het ordinaris is. Doch ick ben daerover niet gevraecht geweest, wist oock van de vrouwen niet. De Heer beware u E., et vale.

30 Mey 28. T. q. n.

Ick recommandere u E. 't ingeleyde.

Aen Sr de Wachter. In eygen handen.

1) In mijne collectie. 2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2226.

DV.

MEMORIE

AANGAANDE DE GEVANGEN LEERAERS OP LOEVESTEYN [1]).

De gevangen leeraren op Louvesteyn hebben daer geseten, eenige bijnae seven, andere omtrent vijff, sommige over de vier jaaren, waerbij onlancx noch een gecomen is, alle in sulcken bedroefden staet ende gelegenheyt als bekent is, ende yedereen wijders denken mach.

't Is waer dat hun eenige verlichtinge geschiet is in Julio lestleden, maer evenwel blijven zij gevangen sitten tot haere, haerer vrouwen, kinderen, vrienden ende verwanten groote droefheyt, omringt met groote ongelegenheyden, waervan eenige hyernae volgen [2]).

. . . . , ...

. . . .

Daer sijn meer andere swaricheyden, die in 't regard der voorsz. gevangenen goedertieren insicht meriteren ende bisonder eene, die alhyer om redenen wordt verswegen. Dese verhaelde sijn genoch om een vroom hert ende christen gemoet te doen wenschen, dat die in hoocheyt sijn gestelt ende des macht hebben, mochten bewogen worden om naerder te letten op derselver gevangen ontslaginge, die doch alleen om Gods woordt gepredickt te hebben nae haere conscientie met den banden beswaert sijn. Oft, soo deselve onslaginge, off soo die, immers buyten alle toeversicht, noch niet voorhanden en is ('t welck seer te beclagen ware), dat dan op sodanige hare verlichtinge mocht werden gedacht door verplaetsinghe in eenige bequame gelegenheyt ten platten lande, daerdoor sij wat meerder vrijheyt hebben ende van soo grote benautheden ende ongelegenheyden onslagen mochten zijn.

> Esa. 58 : 6. Laet los die ghij met onrecht gebonden hebt. Laet ledigh, die ghij beswaert, gheeft vrij die ghij dringet.

Hebr. 13 : 3. Gedenckt der gevangenen, gelijck off ghij mede gevangen waert; ende der verdruckten, als off ghij oock selve in den lichame verdruckt waert.

Monsr. Je vous envoye le mémoire [dont] je vous parlais l'autre fois, vous priant néantmoins de n'en point encor parler à S. E., mais d'attendre que le St C. cousyn à M. v. And. (au quel j'ai fait tenir le double du mesme mémoire), vous viene parler tant de ce point que de l'autre qui me touche, selon que je l'en ai fait requerir, de peur que les deux requestes, la mienne desja entamée comme V. S. scait, et celle de Louv., ne vienent à s'entrempescher, si on les poursuit tout à la fois; bien content au reste que la mienne, quoyque desja avancée comme V. S. cognoist, soit reculée pour faire place à l'autre, si des amis, que j'ai prié d'y avoir esgard, le trouvent bon.

De Nimmegue publicatie, d'entendre ce que S. E. en dit et en juge. Du bruit de la Rochell, que scait, qu'il en croit. Que v. semble de ce qu'on a imprimé les req. d'Amst. Wat men mij van daer schrijft.

1) Minuut, op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 237). — Wtenbogaert schreef achterop: „Voor de gevangenen leeraren op Loevesteyn, in Maio 1628." Uit het concept van den franschen brief aan het slot blijkt, dat deze Memorie waarschijnlijk voor Buyrman bestemd was.

2) Hier volgen bijna woordelijk de redenen, door Cupus (N°. DII) aan Wtenbogaert opgegeven.

DVI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij wil wel iets tegen die Amsterdamsche requesten stellen, als hij nader is ingelicht. Wat de Prins over het gebeurde te Nijmegen heeft gezegd. In den Haag heeft eene belangrijke predicatie plaats gehad.

Mijnheer.

Ick ben blijde die harangue wederom te hebben om

vele die groot verlangen hadden deselve te sien. Wat op die requesten te doen sal sijn weet ik niet, sal daerop dencken. Als ick daerop wat soude doen, diende ick wel eenige particulariteyten te weten, hoe het met de 2 leste vergaderingen t'Amsterdam gegaen is, daervan ick gheen kennis heb dan van hooren seggen, als ick daer was, 't welck mij meest all ontgaen is. Gelieffde het u E. een cort verhaeltgen daer van te stellen ende mij over te senden, ick wille het wel, off het mogelick te pas quame. Alphaeus meent dat het tot Nimmegen gheen swaricheyt hebben sal, seydt dat Culemborch daer tegen is geweest, maer dat de [harige], opgeruyt door de predicanten, daer mede zijn doorgegaen; dat se wel in 't beginsel mogelick wat doen sullen, maer bij gebreck van soldaten dat sullen moeten laten varen. Hij vindt niet goedt noch de overgebleven request d'aenstaende dachvaert over te geven, noch oock die in druck wt te geven, vragende waertoe dit leste soude dienen? Waerop hij niet wel en soo 't behoort bejegent en wierdt, mijns oordeels. Ick sal evenwel sien off ick wat stellen kan, ende u E. vorder adverteren. De tijdt is mij wat ontlopen, omdat ick d. Theophilum met eenige vrienden desen middach bij mij heb gehadt, ende voorts veel aensoecx over eenige verstoringe, gisteren hier geschiet, doch sonder grote turbatie. De luyden sijn noch wel geresolveert, maer alsoo huyden clachten te hove sijn gedaen, sullen wij vernemen wat het hoff doen sal. De vergadering was groot ende vele gequalificeerde, oock die te voren noyt in vergadering waren geweest. Sij sijn met grote troupen wtgegaen; veel gesegt, goedt ende quaedt, onder wegen. Onder anderen sijn gehoort dese woorden: siet, siet wat al volcx, sij hebben geseydt dat Wtenbogaert binnen een maent in den Haege predicken sal, maer dus doende mochtet 'er wel toe comen. Rosa seydt 't is niet te lijden. 'T en sal sonder moeyte niet afloopen, maer 't sal dienen tot een preuve. Waer hyer vrij-

heydt, veel souden de kerck verlaten. C. van Gelder was van den praesident aengesproocken, als mede gisteren in de vergadering geweest sijnde, ende wierdt gedreycht. Hij antwoorde cordaet, want hij en was 'er niet geweest, maer in de fransche kercke; maer, seyde hij, mijnheer, nu ick sie dat men soo toegaet, denck ick voortaen niet meer in de kerck te gaen, maer sal mij voegen in der Remonstranten vergaderingen, men doet daer wat men wil. Eener van de vergadering seyde tegen den schout, die in de vergadering quam 't heyr oversien: heer schout, wilt ghij de luyden opteeckenen, hier is mijn memorieboecxken, teeckent se. Somma, daer is veel geseydt, doch all met modestie. Men hout dat se wel 5 offte 600, eenige seggen min, eenige meer sterck waren. Ick sal u E. ten naesten een notabel hystorie vertellen (soe 't God toelaet) van gelijcke bloetdorstige, duyvelsche, dolle moort, onlancx tot Wesel gepleecht, even als tot Rotterdam, over de gemeyne toovenaersche. Meer niet op dit pas, dan dat u E. met Victore, Waterdael, Matthysio ende d'andere vrienden aldaer den Heer bevolen blijft. Met seer groote haest, desen 2en Junij 1628.

T. quem nosti.

Aen mijnheer, mijnheer Mr Simon
Vigilantius. Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

DVII.

C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Wtenbogaert heeft zich voor hem te verontschuldigen. Niets heeft meer schade gedaan aan de christelijke kerk „que ceste maladie de l'esprit humain, par laquelle on a voulu decider magistralement beaucoup de matieres, qui outrepassent la capacité de l'esprit humain en ceste

vie presente." Zijn oordeel over „Een nieuwe heylige ligue" en de „Harangue des bons Reformés de Rouen." Hij heeft weinig hoop op bevrijding. Over eenige boeken, de zaak der Remonstranten, Frederikstadt, enz. — Loevesteyn 8 Juin 1628.

1) *Pr. ac erud. vir. epist.* Ep. 688.

DVIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij verlangt copie van een request der Remonstranten te Amsterdam. Wat Doucher naar Rouaen heeft geschreven. Leo wil zich terugtrekken. Verhaal van het vermoorden van twee vrouwen te Wesel, die voor toovenaressen werden gehouden. De Geldersche publicatie. Vervolgingen te Leiden en in den Haag.

Mijnheere.

Ick heb u E. gisteren geantwoordt door Grietgen, maer door haesticheyt vergeten dat u E. in den uwen mentie maeckt van een request van de Romonstranten t'Amsterdam in die tijdt mede overgelevert. Dese requeste heb ick niet, acht nochtans met u E. dat se, indien d'andere onse uytgegeven souden worden, wel mede diende daerbij gevoecht, bidde derhalven u E. mij daervan te willen doen hebben copye, met een cort verhael wanneer ende hoe deselve overgegeven is. Te meer omdat ick advis heb van Rouen, dat Doucher derwaerts geschreven heeft 't gepasseerde t'Amsterdam, verhaelende 't voorgenomene van de Arminianen (soo houdt mijn brieff) om te comen tot exercitie van haere religie, dat mijn heer de Prince daer was geweest ende op alles wel was voorsien, daer hij (Doucher) schijnt groot contentement in te nemen, blamerende de quade proceduren van de voors. Arminianen, onder anderen daerin, dat sij haere requeste 4 a 5000 hadden doen teeckenen, meynende soo als met gewelt haere

saecke door te dringen. Des voorsz. Douchers brieven sijn op 't palays geleesen in praesentie van vele, ende dat men dat volck, seyde de brieff, dapper soeckt te becladden. Dit doet mij te meer nae de voorsz. requeste ende de hystorie, wanneer op wat tijdt, te weten, naedat d'andere de haere overgelevert hadden, off voor overgelevert zij, item bij vele off weynige onderteeckent, verlangen. Dit is (waerde heer ende broeder) de voornaemste occasie van dit mijn schrijven. Wat Leonem aengaet, ick laet mij uwer EE. beyde advis gevallen, hoewel ick twijffele off men conscientiehalven niet en behoort sulcke lieden te vermanen off te waerschouwen, om sooveel mogelick die luyden van vallen ende de gemeynte van argernis te bevrijden. Ick meynde dat de groote gemeensaemheyt ende familiariteyt Victoris S. E. te meer daertoe behoorde te stimuleren ende te porren. Doch indien men 't anders best vindt, oock meynt dat hij in allen geval tot sijn voornemen niet komen en sal, ick laet het mede soo heen gaen. Dat wij vele daeraen verliesen ende zij winnen souden, meyn ick mede niet, dan daer mocht wel wat argernis ende opspraeck uyt rysen. Hier is een predicant uyt het classis van Bommel gepasseert nae Leyden, die geseydt heeft last te hebben om den professoren tot Leyden seecker schriften te praesenteren van classis wegen, ende haer advis daerover te versoecken. Ick twijffel off het wel van Leonis saeck wesen mochte. Maer wat wil u E. seggen met de woorden: off soo gestelt is, dat hij wel moet voortgaen: dat Victor vreest dat sijn saecken soo staen, dat hij wel moet tot dusdanige een handeling comen, item [sponde] praesto noxa est. Ick meynde, rem familiarem illi esse cautissimam. Corvinus saeck hapert noch, wil niet wel voort. Tot 't geen ick praeparere voor de vrienden en is niet soo seer wijsheyt als ijver van node bij de instrumenten ende couragie bij den man die meest hyerin vermach. De distractien van

den persoon die ick geerne soude employeren sijn vele. De mollia tempora fando ende andere gelegenheyden, die waergenomen moeten sijn, sijn weynige, de dagen lanck ende de nachten cort, met weynich bequaemheyt om de vrienden te spreecken. Dit maeckt dat men niet soo veel can vorderen, daerom dunckt mij alsnoch dat het versoeck van de torff hiernae niet behoeft opgehouden te worden, ende dat het in 't ander gheen verhindering sal doen. 'T gepasseerde tot Wesel is bijcans gelijcke saeck als tot Rotterdam over d'onnosele vrouwe tot Schiedam, is dito. Seecker vrouwe was beruchticht eene toveraersche te wesen, ende dat sulcx bevonden was door de proeve van 't water, in 't welck zij geworpen zijnde gedreven hadde. Haere dochter quam te dienen bij seeeker borger, alwaer zij crackeel creech met haer meester off vrou, die haer verweten dat zij ende haer moeder beyde tooveraersters waren. De moeder compt, wil haer dochter ende haer selve verdedigen. Sij worden ten huyse uytgestoten met geroep, dat sij tooveraersters waren. Een deel grauws van jonge lieden bijeen rottende, vongen aen te slaen ende stooten; de hoop wast tot bij de 300, stoten ende jagen beyde moeder ende dochter ter poorten wt, werpende met steenen enz. Sij roepen ende protesteren van haer onschult; 't en helpt niet. Sij jagen se tot aen de Lippe, willen se met gewelt in 't water werpen. De vrouwen siende de doodt voor oogen ende alreede schrickelick sijnde gequetst door de steenen ende seer mismaeckt, bidden dat men haer wil veroorloven haer gebedt eerst te doen. 'T en mocht niet wesen, sij stooten se in 't water, sij drencken ende versmoren alle beyden. Het dolle grau dit siende, riepen sommige: de duyvel had se den hals gebroocken ende ondergetogen, soude anders gedreven hebben, andere begonnen vervaert te worden ende droopen wech. De magistraet informeert sich, eenige jongers sijn in handen, eenige loopen wech. Dit is mij vertelt van een jongman van onse

vrienden, een Calvinist, comende tot Lijden om te studeren, was noch in de stadt alst geschiede, niet veel meer als 3 weecken geleden. Ick en heb noch gheen advis watter gisteren te hove mach sijn gepasseert over de groote vergadering van Donredach, hoope van daech wat te vernemen. Middelertijdt wil ick dese eyndigen met groetenis aen u E., Victor, Waterdael, Matthis ende andere vrienden ende vriendinnen, oock in de drie Coningen ende Hillebr. Pieterssen, met beveling des Almachtigen. Desen 3[en] Junij 1628.

Ick wilde wel hebben copie van de publicatie tot Nimmegen, soo die luydt. Off u E. eens aen Swartsium daer van schreeff? Craen schrijft mij uyt Alckmaer, dat hij daer nu wel ende gerust is, doch beducht off sijne familie yet quaedts mocht overcomon, volgens de dreygementen. Ick hope dat Coolman nu bij die van Salem is. De Bailliou van Rijnlandt heeft den blijcker die van Leyden overgelevert, dat seer quaet is; de Vlaming heeft hyer d'advocaten geconsuleert, maer weten gheen raedt, ende seggen dat Alphaeus noch 'T hoff daer in niet vermogen. Die van Leyden, ende in particulari Broeckheven, schijnen 't hartste met hem voor te hebben.

Post date. Ick meynde dese gisteren te senden door vriendt, maer in gefaelgeert. Ontfinck daernae de Geldersche publicatie, daerop ick niet weet te seggen, dan dat men aldaer bij u EE. dient te letten op 't geen Niger schrijft, dat B. meent dat het met eenige commentarien dient in druck gebracht. Sijn daer gheen luyden die dat doen? Moet het all van hyer comen? Van mij en ist in allen geval niet te verwachten. Hoe Alphaeus in 't stuck van de soldaten gesint is, sal ick onderstaen te vernemen. Hoe ick meer hoore van dien man, hoe ick min hoope dat hij yet voor doen sal dat wat crachts heeft. Heel tegen mede niet, ten ware etc. Haec tibi. 'T is hier mede heel [onstucken]. Sedert de vergaderinge van donderdach sijn

alle d'officieren ontboden, met scherpe belastingen; drie borgers die haer huysen geleent hadden, diversis temporibus, sijn gedachvaert voor 't Haechsche gerecht tegen dynsdach. Men seydt rondt uyt dat men 't in allen geval hier niet lyden en wil. Alle d'officieren sijn huyden op de been, maer sullen niet vinden, want daer wordt niet gedaen. Voormiddach, naemiddach, staet noch in twijfel. Post: Alle d'officieren sijn op de been, de luyden hebben willen gepredict hebben, hebbende sonder off half tegen ordre van de directeuren den predicant uyten huyse gehaelt. D'officier quam eer men had begonnen, maer ging niet in, seyde dat sij scheyden souden. Sij dedent, liepen in een tuyn, daer sou men een gebedt doen. Daer compt een ander officier, een vrou begint een psalm op te heffen, 2 off 3 volchden, meer niet. D'officier comt naerder, vraecht wat men daer dede? De vrou van den tuyn seyde: ick besie mijn tuyn. Wat maecken dese luyden hier? Sij mede comen hier wandelen, wat gaet u dat aen? Ick heb u psalmen hooren singen. Wat roert u dat, mach ick niet een psalm singen in mijn tuyn? D'officier ginck heen. Een ander officier had sitten ontbijten bij een vriendt, die hem expres ophiel. Dese horende daernae dat se gescheyden waren, ginck dat de praesident seggen. Hoe? Mijnheer, ick seyde dat se gaen souden ende sij gingen. Dats wel, dats wel. 'Twas geseydt men soude namiddach niet doen, maer dat men de furie van mijnh. Duyck (die gisteren meest op den bailliou tierde) soude laten overgaen. 'T volck niet tevreden sijnde, haelde den predicant. Hij heeft gepredickt sonder verstoring voor omtrent 300, onder deselve 100 manspersonen, die vooraen gingen sitten in den inganck, off d'officier had gecomen, maer is niet gecomen, is de geheele troupe in ruste wtgegaen. Wat voort volgen wil leert de tijd. 4 Junij.

5 Junij. Dese sijnde hier blijven leggen tot nu toe, vinde goedt daer bij te doen, dat mij dunct u E. wel sal

doen ende antwoorden Nigro op 't gheen hij begeert, ende onder anderen dat men besich is om te vernemen hoe Alph. in dat stuck staet, ende dat men hem schrijven sal soe haest men yet heeft. Soo men hem lang laet sonder eenich antwoordt, soude hij qualick tevreden sijn. Hier wordt geseydt dat de R. pens. den bailliou scherpelick belast hebbende de verstoringe, d'andere geantwoordt had: hij en conde niet sonder soldaten. Waer op bij den R. p. gerepliceert sijnde dat hij daerom soude gaen bij den prins, hadde B. dat gedaen, maer dat de prins die geweygert had. Sic fertur, de vero inquiram. Niger conde daerop wat reeckening maecken bij provisie, tot naerder bescheyt, indien 't waer is.

Eersamen, voirsienigen, seer discreten
S[r] de Wachter. Coopman tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

DIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Wat er verder in den Haag is geschied. Over Rosaeus en andere bijzonderheden. Berichten uit Frankrijk.

Mijnheer.

Ick heb u E. den 3, 4, 5[den] geschreven ende heden door vriendt affgesonden 't geen hier tot gisteren avont is gepasseert. Huyden is niet nieus voorgevallen, anders dan dat de S[r] praesident eenen die gisteren acht dagen sijn huys geleent hadde, voor hem ontboden hebbende, geseydt heeft dat sulcke vergaderingen in dese plaets om gheen waerom en souden geleden worden, wanneer die

anders als heel stil ende cleyn gehouden souden worden. Wat de drië persoonen, ontboden tegen morgen, wedervaren sal, sullen wij dan hooren. Seecker vrou tegen den praesident gisteren op den middach geseydt hebbende, dat sij voormiddach verstoort waren, maer evenwel naemiddach weder vergaderen souden, antwoorde: wel, maer maeckt het stil, dese naemiddach sult ghij niet gemoeyt worden. 'T is oock niet geschiet. Op 't stuck van Nimmegen wacht ick huyden off morgen wat bescheyts; middelertijdt laet ick u E. de sorge van op den lesten van Nigro te antwoorden, soo ick oock huyden aen u E. heb geschreven. Ick heb weynich onthouden van dat u E. mij t' Amsterdam seyde, bid derhalven dat u E. mij gelieve cortelick de memorie te ververschen. Oock te letten op 't request van de onse, daervan ick u E. geschreven hebbe. Ick heb bij provisie begonnen wat te stellen, sal sien hoe mij 't werck ter handt sal gaen, alsoo de lust niet groot en is, ende ick vrese wat te lenich te sullen sijn. Ick vrese ick het hier niet lang sal konnen harden om de vele onmijdelicke aenspraeck, hoewel ick niet can vernemen dat parthye noch eenige lucht heeft. Spinaeus [2]) wordt geseydt gisteren morgen heel vroech de ronde selff gedaen te hebben door verscheyden straten ende eenige uyren gecontinueert om de vergadering te verspieden. Eenige wilden wel dat hij in plaets van pred. schout ware. Ick heb u E. de hystorie van Wesel int corte geschreven. Dits int corte tot antwoordt van den uwen van den 5den ende meer om de bode niet ledich te laten wederom gaen, als om yets waerts. Ick bid erinnert d. Waterdaele eens, neffens groetenisse, oock d. Victorem, ist noot, 't gheen geresolveert was aengaende brengersche deses. Sij en heeft maer 25 gn uyt de gemeyne burse ontfangen. 'T was geseydt dat Rott. de reste soude doen. Men behoort woordt te houden. Wilt d. Victor, Matthisium etc. seer groeten ende blijft den Heer bevolen. 5den Junij 28.

Ick weet niet off ick u E. geschreven heb dat hier tijding is van 18 schepen (sommige seggen meer) binnen Rochel ingecomen, doch onseecker. Condé heeft Royaumont in Languedoc ingenomen, ende die van Castres die te voren coninex waren, hebben de soldaten die van daer quamen, ten danck van hare magistraet, ingenomen ende haer verclaert voor Rohan. Men meynt Montauban haest 'tselve doen sal. P. Veron heeft tegen l'Angle gedisputeert ende daervan zooveel stampeye ende triumph gemaect op de stoel tot Rouan, dat men hem, Veron, heeft doen vertrecken. Die van de religie tot Parijs sijn in grote vrese, doch worden door soldaten int gaen nae Charenton verseeckert. Vale mi Dom. Hoe gaet het met d'Anticensure? Ick meyn dat Vlaming sijn huysvrouw is gaen geleyden naer Utrecht. Groet Sr Hil. Pet. met sijn huysvrouw, moeder, suster, kinderen, hartelick.

A Monsieur, Mr S. de Wachter,
marchand à Rouen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

2) Rosaeus.

DX.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Aanbeveling van Franciscus Wtenbogaert.

Mijnheer.

Mijn brieven te water leggen noch t'scheep, stincken van oudtheyt, evenwel weet ick dat u E. geduerichlick wordt geadviseert te lande van dieghene die u E. naest sijn, ende soo wel, jae beter weten watter passeert als ick. 't Aenigma poëticum de sap. divina, met den Syllabo [2])

is mij gecommuniceert. U E. kan daer uyt eenichsins affnemen waer ick ben. Ick meynde wat uyt te rechten, maer daer is geen cracht. Wilt niet anders, soo mocht ick de sprong wel doen nae u E. toe. Hoe lang ick ben, can niet langer tegen dit woel ende desen angst. Doch hyervan breder op een ander tijdt.

Dese dient nu eygentlick om u E. tanquam de meliore nota te recommanderen den jongman, brenger deses, genaemt Franciscus Wtenbogaert [3]), van mijn geslacht, doch verre maachschap, evenwel van seer grote vrienschap, die ick alle tijdt met sijne ouders hebbe gehouden ende noch houde. Hij heeft tot Leyden gestudeert in de rechten, gaet nae Franckrijck om de tale ende promotie, die hij gaerne nemen soude tot Orleans off Angers, nae den raedt die hem bij u E. ende andere vrienden sal worden gegeven. Ick bidde u E. seer dat het deselve gelieve hem te thonen dat hij mij bemint, ende toe te laten dat hij u E. de handen cussende, deselve mitsgaders joffr. zijne l. huysvrouwe (indient te passe komt) mijne dienstlicke groetenisse doe, oock dat hij u E. mach hooren, ende indien hem eenige goede waerschouwinge op zijn voornemen van node is, deselve uyt uwer E. monde verstae. Mij sall sonderling lieff zijn te vernemen dat u E. hem een vriendlick aensicht sall hebben gethoont, als oock zijn compagnon, den neeff van den Thresorier de Goyer t'Utrecht, ende dat die van mij aen u E. comen deselve niet onaengenaem en sijn. Ick wil daer aen niet twijffelen. God biddende, mijnheer, dat hij u E. verleene 't voltrecken sijner goeder begeerten. Desen 6en Junij 1628.

U E. dienaer,
H. van Mehden.

A mons[r] mons[r] Hugo Grotius, demeurant au Fauxbourg S. Germain, rue de Condé: vis à vis de l'hostel de Condé, à Paris.

1) In mijne collectie.

2) Waarschijnlijk ziet dit op iets wat De Groot aan Reigersbergh had geschreven.

3) Dit zal wel de zoon van Augustijn Wtenbogaert zijn, die op de Genealogie voorkomt.

DXI.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Berichten omtrent de Haagsche predikatiën.

Mijnheer.

Ick heb u brieffkens wel ontfangen, oock 't lest van den 4en deser, niet geantwoordt om dat ick niet en wiste waer. De geweldige [2]) is hier. - - - - - - - - - - - - - - - - - -
- -
De Gelderlandsche landtdach heeft de placaten bij scherpe publicatie vernieut, binnen Nimmegen; daer is bij velen flauwicheyt. In den Haege was een grote vergadering op Hemelvaertdach, daer op sijn drie borgeren, die haer huysen geleent hadden, voor schepenen van den Haege geciteert. Sondach daeraen vergaderden sij evenwel weder in een plaets, daertoe gehuyrt, daer stoelen ende bancken waren gebracht, die door ordre van 't Hoff 's daechs daeraen sijn uytgehaelt enz. [3]). Vale 10 Junij 1628.

T. H. de M.

Hier is een vriendt, u E. niet onbekent, besich om wat op de requesten te stellen, ende is bijcans veerdich, heeft u E. yet aenmerckens weerdich, laet het mij weten.

Eersamen, discreten Sr Carel Coolman
ter handen, tot Amsterdam.

1) Op de Bibl der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2019).

2) Praevostius.

3) Wat hier is weggelaten komt in den volgenden brief bijna met dezelfde woorden voor.

DXII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Over de verwisseling van predikanten. Wat er in den Haag is gebeurd en wat de Prins den predikanten zou gezegd hebben. De Prins heeft ook soldaten voor de storing te Nieuwpoort geweigerd. Te Nijmegen kon men gerust zijn. Men moet letten op de aanstaande dagvaart en de synode. Bijzonderheden.

Mijnheer.

. . . .

De saeck van de drie geciteerde voor schepenen hier, om 't leenen van de huysen tot vergadering, is in faute gestelt tot nae de vacantie, Pincxteren. Schepenen comen heel node om de borgeren daerom te beswaren. De stoelen ende bancken zijn gehaelt uyt het gehuyrde huys, daer de vergadering was voorleden sondach. Daer is request gepraesenteert uyt naem van de Remonstrantsgesinde aen de magistraet alhyer om vrijheyt; die is gesonden aen 't Hoff ende Gecommitteerde Raaden, eyntelyck weder gecomen aen de borgemeesters, die se wederom gegeven hebben sonder apostil aen denghenen die se had gelevert, niet seggende dan dat hij sich wachten soude sich meer met sulcke vergaderingen te bemoeijen. Een burgemeester had in de G. Raedt geseydt, dat de request oproerich ende factieux was. De R. Pens. ['tlidt] van ter Gou ende van Leyden sijn boven maten hart. Rosaeus en rust dach noch nacht, loopt alle de collegien in ende vuyt, seydt opentl. niet te sullen lijden dat dat soo voortgae om den ondersten steen boven, verspiet selve de vergadering als een bailliou. Gisteren naemiddach is bij 't Hoff ende den magistraet geresolveert op morgen weder alle de officieren op de been te maecken, om overall te doen opwaecken, ende de vergaderinge te beletten, all opteeckenende wat sij sien, suppoost, borger, man, vrou, jonck, oudt, joffrouwen soo wel als andere, sonder oock de goude ketenen, dat is, die die dra-

gen, te verschonen. Schijnt evenwel dat sij morgen weder willen predicken, 't volck is wonderlick yverich, hadden sij wat aensienlicker voorganger ende beter ordre. Men wil mij seecker doen geloven dat de predicanten bij den prince sijn geweest om met soldaten den officier te subsidieren, ende dat S. E. daerover gealtereert sijnde, eenige stappen maecte over de camer, ende de predicanten over rug aensiende, soude geseydt hebben: soldaten? soldaten? neen ick en heb gheen soldaten om de borgeren te quellen. Moderatie, moderatie, mannen. Ick seg niet dat het soo is, maer men wil 't mij verseeckren. 'T navolgende gelooff ick seecker, dat Losekoot, casteleyn op Liesvelt, van graaff Ernst sijnde vermaent tot stooring van Nypoort, ende sich geexcuseert hebbende op onmacht, gelast was dat hij sonde aen 8 soldaten van zijns Gr. Ernst comp^e, ende dat S. E^{cie} dat verboden heeft. Schrijf 'u E. aen Niger, laet hem dese 2 leste dincxkens weten, neffens mijn groetenisse, 't sal hem wat moets geven, want de gesintheyt particulier in dat stuck aengaende Nimm. can ick niet vernemen, mitsdien Buyrman (die ick gebeden hebbe dat te vernemen ende daertoe bequaemst vinde) mij geantwoordt heeft dat hij dat niet soude durven vragen, houdende dat hij het vragen qualick nemen soude, ende meynende dat het geen noot hebben sal, als genoch kennende de humeuren van den man in dat stuck. Dit mach u E. Niger daer bij schrijven, op dat hij niet en clage dat men hem vergeet. Men hadt wat beginnen te spreecken van Louvesteyn, oock van mij, maer blijft nu alles steecken mits dese vergaderingen in den Haech, daermede men vrij beladen schijnt. Van de acte van Jongeneel heb ick niet gehoort, maer wt den mondt van een ander van de G. R. is gecomen, dat in de naeste dachvaert (die men seyde te sullen sijn nae beloken Pinxteren) wel yet naerder op 't stuck der Remonstr. mocht werden gedaen, ende dat de Brocardische ende Festische accommodatie dan wel trotteren mocht.

Men moet er op verdacht sijn. Waeren gedep^den te becomen van wege de kerck, die het wagen dorsten, ick soude in deliberatie leggen off men de requeste generael niet en behoort ter naester dachvaert te praesenteren. Men hoort dapper te letten op 't aenstaende synodus. 'T is beclagelick dat in de censure niet anders can gedaen worden. Brenger heeft mij van dat calffval [2]) geseydt, ick heb er gants niet van gehoort, weet niet wat het is. Sulcke boecken doen gheen goedt. Men despereert van Rochelle ende 't parlament van Engellandt is gescheyden re infecta. De Parisiens sijn seer oproerich, men moet die van de religie met soldaten geleyden naer Charenton ende in de stadt op alle plaetschen daer sij passeren, wachten stellen, om haer te bevrijden van gevaer. De Coning^e moeder wordt geseydt vuyt Parijs vertogen te sijn ende dat onse Ambass. niet en doen ende mede in bangicheyt te sijn. De geweldige moet nae Salem, want Coolman is Vlas in 't oogh, die op hem loert. Wat doen die brave borgemeesters van Amsterdam? Wat is van haer te verwachten? Sullen sij oock wat goets seggen op de dachvaerdt? Groet d. Victorem ende communiceert desen, oock d'ander vrienden, ende vaert wel.

Desen 10^en Junij 28. T. F. d. M.

Aen mijnheer de Wachter tot Rotterdam. Door vriendt.

1) In mijne collectie. 2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2232.

DXIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Duyck is naar Amsterdam. Nobel dient gepolst. Wat er waar is van het praatje betreffende Barlaeus.

Waerde heer ende broeder.

Ick crijch selden tijding van u E. Mijn leste was den 11^den door Christiaen, die men seydt weder hier is, doch

mij niet verschenen. Hoe het hier staet sal u E. waerschijnlick van elders hebben gehoort, doch heb ick wat geschreven aen brengersche, die u E. tselve, soot u E. lust, gaern mededeylen sal. Men seydt de heer Duyck nae Amsterdam is, d'oorsaeck is mij onbekent. Andere seggen neen. Men spreeckt van een dachvaert, die haest gehouden sal worden, daer wat omgaen sal van der Remon[n] saeck. Gelove evenwel niet datter een poinct van beschrijvinge van sij off wesen sal. Is de h[r] Nobel (hij reysde Pincxter avondt derwaerts) noch daer, hij diende wel eens ondertast, soo hierop, als op de tegenwoordige humeuren van 't collegie daer S. E. is, twelck geseydt wordt seer hart te sijn ende te willen de placaten gemainteneert ende geexecuteert hebben, sonderling hier ter plaets. Ick kan niet vernemen hoe S. E. sich daerin draecht. De eygentlicke oorsaeck deses schrijvens is, te seggen, dat ick op de Amsterdamsche requesten wat gestelt hebbe [2]), ende te vragen off u EE. willen dat ick u sende off niet. Ick had u E. eens geschreven van d[r] Barlaeo, verstae datter niet anders van en is, dan dat S. E. van eenige professoren is aengeseyt, datter nu eene professie in de philosophie vaceerde, ende dat hij tot deselve wel soude geraecken, indien hij maer ter kerck wilde gaen, maer is sulcx niet geresolveert te doen. Mij wordt geschreven dat tot Leyden tijding is uyt Geneven dat Diodati [3]) om zijn all te hevich vuytvaeren tegen de magistraet bij deselve in gevangenisse is gestelt. Die van Geneven plegen daer een lichte handt van te hebben. Nae ick hoor heeft het Spinaeus oock wel gemeriteert. Wil Amsterdam Smout daer bij setten, ick wil d'er gheen mes om trecken. U E. is seer carich int schrijven. Betert u off ick sal u exempel volgen. Vale, saluta tuos, Victorem, Matthisium, Waterdalum etc. 14 Junij 1628. T. M.

Eersamen, seer discreten S[r] de Wachter
in handen. Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

2) Sijn „Ondersoeck der Amsterdamsche requesten" (*Bibl. der Remonstr. geschr.*, bl. 97).

3) Jean Diodati.

DXIV.

J. WTENBOGAERT AAN BUYRMAN [1]).

Hij legt hem zijne zienswijze bloot omtrent hetgeen er in het belang der Remonstranten gedaan moet worden, ingevolge eene conferentie met Buyrman; spreekt over zich zelven en het weinige dat hij doen kan, de houding van den Prins, enz.

Mijnheer.

Ick ben genoech den geheelen nacht besich geweest met het overlegh van de proposten u Ed. bekent. Hoe ick de saecke beleyden soude, wanneer ick mij openbaren ende met de gemeyne verstanden, die de yverichste zijn ende daert meest op aen compt, spreecken, ende hun mijne consideratien openen mocht, heb ick u Ed. geseydt, oock een offte twee, die ick mijn selven derff vertrouwen, te kennen gegeven; maer de mieserie is, dat d'eene niet capabel genoech en is om die te vaten ende daert behoort aen te dienen, ende d'ander niet credits genoech en heefft om te persuadeeren. Daer sijnder die tgeern goet sagen ende wel tot minder geruchts raden souden, maer dewijle sij selver bij den hoop niet en verschijnen ende staen post principia, om nergens in achterhaelt te worden, latende d'andere hobben ende tobben, off immers soo vol schrupulen sijn dat se nimmermeer uyt en komen dan alst moy weer is, ende soe haest er een buyken compt aen tlant roepen ende thoofft intrecken, soo en gelt haeren mogelijck wijsen, mogelyck al te wijsen raedt niet bij diegene, die niet soo seer op de aerde als op den hemel siende, mey-

nen dat men behoort ronder te gaen ende met het voegen bij den hoop doen blijcken wat men int hartte heefft. Wan desulcke dat deden sij souden credit winnen ende sprecken mogen met vrucht, daert nu altemael sonder vrucht geschiet. Svolcx yver te sussen ende wt te blussche en lijdt de conscientie niet, dat mense moderere is wel ende wijsselyck gedaen, maer die die wijsheyt hebben en komender niet ende benemen haer selven daermede 't credit om d'andere te stieren. Sij vreesen datse ontdeckt sijnde ('twelck lichtelyck geschieden kan, hoe clijn ment oock maeckt) in meerder gevaer souden sijn als andere, om dat men gewoon is voornamelijck naer de hoofden te taalen. Dit maackt dat de hooffden te huyss blijven, ende de goede gemeynten loopen sonder hoofft, twelck met het meeste beleydt niet geschieden en kan. Daerom oock de paalen, die sommige gerne sagen gestelt, moegelyck somtijts wat werden te buyten gegaen, hoe wel (Godt loff) niet anders dan int getal ende dat het bij dage geschiedt. Want de vergaderingen en konnen van de minste insolentien niet achterhaelt worden in geenen deele, soo veele ick noch hebbe connen verstaen. Wat het getal aen gaet, 't is onmoegelyck 'tselve precis te limiteeren in soodanigen saeck die God ende sijnen dienst aen gaet, ende die alle die van die gesintheyt sijn interesseert, ten sij door luyden die onder de gemeynte hebben aensien, credit ende authoriteyt. Dese sijnder ende en sijnder niet; sij sijnder, maer en laeten haer bij d'ander niet sien, d'welck soe veel is als offser niet en waeren, om verhaelde insichten. Maer wanneer s'er schoon waeren, dat is te seggen, haer verthoonden, wat getal sullen sij maecken? Tot hoe veel off hoe weynich wilt ment gelimiteert hebben? Laedt dat eenige rondt wt seggen, op dat men d'intentie van die ghene diet daerop nemen, wetende, overlegge, hoe nae men dies aengaende komen kan. Men roept wel clijn, clijn, maer dat den eenen te groot is, is den anderen

noch al te clijn, ende dat sommige heel clijn soude duncken, souden andere veel te groot achten. Dus moet men seggen speciaelijck hoe clijn ment hebben wil, nae de proportie van 't groote datter is, soo conde men staet maecken. Ende alst al soo verre waere dat men int getal dede dat begeert wort ende mogelijck is, is men dan wel verseeckert dat dat cleyn getal met gerustheyt ende sonder vreese van verstooring sal mogen bijeen comen? Laet dat eens ront wt seggen, will men hebben dat ment soo clijn maecke dat het niemant en wete, soo is men wel seecker van niet verstoort te worden, dit gaet sonder spreecken. Maer wat sal daer clijn wesen? Niet: ende alsoo, daer niet en is en verstoort men niet; maer indient yet is, dat is, wat hoops maeckt, ende soo, dat het eene vergaderingh daer men bijeen compt om Godts wordt te hooren ende Godt te bidden genaempt mach worden, terstont sal ment weten, bijsonder bij somer tijt, als men niet dan bij dage vergaderen en kan. Als ment dan weet ende daer over moeyten comen, soo sullen die luyden die men dan mogelyck om hulpe ende faveur aenroepen sal om de arme gemeynte niet te helpen off laeten plaegen om haeren godtsdienst, all weder opt oude vallen, dat ment te groot, te groff, te bondt maeckt ende diergelijcke. Dit doet het volck clagen, dat off se het clijn off groot maecken, sij evenwel dickwils oock eeven veel perijckel onderworpen sijn, daerover sij dan meynen dat het beter ys wat grooter vergaderingen te houden als cleyne, om dat die, nae haer oordeel, minder peryckel onderworpen zijn ende meerder stichten onder de haere. 'T is waer dat de groote vergaderingen de kerckelijcke meer doen roepen, ende andere, die met dese dingen niet gerne gequelt en sijn, t'onvreden maeckt, wt vreese van geengageert te worden van te moeten off die luyden patrocineeren off selven opt lijff vallen, welcke twee extremiteyten sij gaerne souden mijden; maer wat de kerckelijcke aengaet ende bijsonder dien mensch, die

bij sommige de plaege van den Haege genoemt wordt, 't is wonder ende meer dan wonder dat men die in desen soo veel ende favorabel gehoors geeft, ende niet met goeden ernst de mondt en snoert, soo haest sij hier over klagen, alsoo het niemant minder en past hier over te clagen, om vele redenen hier te langh te deduceeren. Ten is niet de verleydinge der sielen (daeraen sij selve schuldich sijn) die hun quelt, maer 't is dat de knagende worm hun ende bijsonder dien eenen, de vreese vant 't particulier interest gedurichlijck voor oogen stelt. Wat d'andere aengaet, die weten haere redenen waerom sij die extremyteyten soo sorgvuldelijck mijden, die oock mijn geringh verstandt niet al geheel voorbij en vliegen. Dat sij haer immermeer daer toe souden laten brengen om de lieden opt lijff te vallen off helpen vallen, alleen omt pleegen van haeren godtsdienst in alle stillicheyt, tegen soodanige ende op soo tastelycke onwaerheyden gefondeerde placaten als men weet, en will Godt nimmermeer; 't en soude hun oock (vreese ick) niet wel gelucken, sij en souden daer mede oock mogelijck niet ontgaen dat sij meynen, maer haer selven noch meer inwickelen, ende wanneer ment schoon dede, soo iss nochtans de waerheyt de sterckste, quae premitur, non opprimitur. 'T patrocineren, 'twelck is een extremiteyt aen d'ander sijde, is tweederley, ten aensien van de saecke, om te seggen dat die groot is, ten aensien van de vervolginge om te seggen dat men die behoort nae te laeten, all waer de saecke quaedt. 'T eerste sijn schuldich te doen alle diegene, die in haere consientie overthuyght sijn datse goet is; sij en konnen voor God niet verantwoorden datse anders doen, wanneer zij occasie hebben off andersins geport worden haer gevoelen van deselve te seggen, d'welck ick yders conscientie laete bevolen sijn. Maer wat de vervolginge aengaet, wanneer yemant deselve hout voor een extremiteyt, die hij gerne soude mijden, soo behoort hij de vervolgde daerin te patrocineren, soo verre dat hij rondt

wt segge dat mense niet en behoort te vervolgen, all waere haere saecke quaedt, te weten in 't stuck van religie. Want yemant om sijn religie purlijck ende simpelijck te vervolgen, al waerse quaedt, dat is hebbende dolingen off ketterijen, soo ment noemen wil (wanneer het maer rechte religie ende godsdienst is, in dewelcke de ware God door Jesum Christum wordt aengeroepen ende de vordere leere streckt tot een christelijck godtsalich leven), dat iss grouwelijck ende godtloos. Maer indien de saecke quaedt is int stuck van policie, als tenderende tot seditie, oproer, muyterije ende wat des meer is, ende datselve den rechter genoech sijnde blijckt, soo en ist geen religie meer. Dat alsdan d'overheyt doe dat in haer is. Maer datse oock haer wel wachte 'tgheen pure religie is factie ende seditie te noemen, op dat men onder sulck pretecxt, alst 't schoonste pretext dat quade politicken hebben mogen, de warheyt ende diese belijden niet opt lijff en vallen, 'twelck tegen de propheten, tegen Christum ende d'apostelen, tegen d'eerste gereformeerde, ende nu tegen dese geseght worde. Ick weet die seecker, daer het bij mijn ende alle die van mijne ordre die ick kenne, niet anders is dan religie, doch van mijn selven weet ickt allerbest, als kennende mijn eygen gemoet, nae 'tselve wel ondertast te hebben, ende dat al de reste daer mede de placaten ons becladden, niet dan gesochte pretecxten en sijn, die getendeert hebben ende noch tendeeren tot particuliere [desseingh] die in authoriteyt sijn ende over dese saeck gemoyt worden. Weten sij 't niet, behooren hun te laeten onderrechten; weten sij 't, soo behooren het ront wt te verclaren als men haere hulpe tot dese vervolgingen versoeckt. Doen sij dat, soo doense dat sij behooren te doen ende helpen haer selven wt een groot labirint. God sall dan verder segenen. Doen sij het niet, sij wickkelen haer selven in in meer ende meerder quellingen, confusien ende verwarringen, andere mede. 'T is somtijts goedt tus-

chen twee wateren te swemmen, alst niet te langh en duurt ende men haest over is, maer als de stroomen tegen malckanderen loopen ist periculeus.

Wat mij aengaet, mijn gemoet ys sulcx als u E. weet; wist ick wat goets te doen ick soude het niet laeten, maer ick sidt gevangen, soo u Ed. weet, daerom ick mij oock met dese dingen niet en menge maer stil houde. Men heefft mij de wech affgesneden om ten goeden te arbeyden ende men wilse mij niet weder openen. Ick en kan op dese ure niet seggen datter noch een eenich woordt aen de partije, off eymand van deselve, tot mijnen voordeel gesproocken is, ende bij de vrinden, die mij niet helpen en konnen, passeert het met goede woorden ende generaelle termen van goede affectie. Dat men niet meer en kan doen, dat ys mijn gelove niet; dat men niet meer en wil doen, wil ick mij niet inbeelden: evenwel en geschiet het niet, jae niet het minste, soo veel mij bekent is. All de troost is dat het metter tijdt wel comen sal; middeler tijdt heb ick de doodt op de lippen. Wat sal ick seggen, mijnheer, ick denck meer dan ick segge. Ick en begeer evenwel niet dat u E. voor dit mael noch yet van mij off voor mij segge. Gisteren avondt begeerde ick dat u Ed. van mij vermanen soude indient te pas quame, ende mijne recommendatie doen, maer voor ditmael vind ickt noch niet goedt. Ick sal sien wat die doen ende hoe die varen sullen die 't aengenomen hebben: daer naer raedt. U Ed. sal daer en tuschen mijns bedunckens ende onder ootmoedige correctie wel doen, ende 'tgeen deselve mij verhaelde dat die man wel begeerde aen yemandt geadverteert te hebben, seggen aen yemandt anders van die luyden, sonder te kennen te geven dat ick daervan gesproken ben. Wat weet ick, off de man, hoorende in dit stuck van mij spreken, eenige opinie crijgen mocht dat 'tgeen hem mishaecht mijn bedrijff ware. In der waerheyt voor God en isset soo niet. Hij mocht evenwel d'opinie crijgen, horende dat ick

noch hier ben, die mij schade mocht doen. Maer indien hij gewilt heeft off heeft mogen lijden dat ment mij seggen soude, als wetende dat ick hyer ben, dan is het dissimuleren uyt, ende in sulcken cas mach ick lijden, dat u E. seggen, 'tgeen u Ed. uyt mijnen monde mach hebben verstaen.

Ick heb oock gedacht, off ick soo yet als u Ed. int wech gaen seyde aen hem soude schrijven. Ick en slae het niet aff, maer weet niet hoe ickt beginnen sal. Mij bedroeft seer dat als men yet seydt dat behoort geseydt te sijn, ende niet wel en bevalt, terstont genomen wordt als off men spreeckt uyt passie ende om sijn particulier interest. Daert soo gestelt is moeten nae 't ooge sien ende nae den mondt spreecken, 'twelck ick niet en can, off men moet extenderen, 'twelck ick ongeerne doe ende mij niet en dient, off swijgen, 'twelck ick liefst doe. Vindt het nochtans u Ed. goedt ick salt doen; maer off ickt sal doen konnen in ander substantie off in veel beter termen dan ick hier voor in dit discours heb gedaen tot aen de woorden wat mij aengaet, en weet het niet. Ick had wel wat naerder met u Ed. willen spreecken van de forme, maer u Ed. vermaende eerst daer van opt gaen, ende ick en dorste u Ed. niet houden om daer op u Ed. advies wat breder te hooren, mitsdien deselve haestich was. U Ed. gelieve wat naerder daer op te letten ende mij met een letterken adviseren.

Een dinck valt mij in, waert practicabel, dat de man wilde te wege brengen dat de luyden over 't voorgaende bleven ongemolesteert, mits dat hij sal te wege brengen dat sij het voortaen heuscher maecken. Wilde off conde hij dat doen, men mocht sien hoe ment met het heuscher maecken voortaen aenleyde; can dat niet vallen, soo waer het te vergeeffs met de lieden nu daer van te spreecken, terwijle sij nu midden in de vexatien steecken, die men mijns beduninckens all slepen sall, dan den een dan den anderen ontbiedende, om haer moede ende moedeloos te maecken.

Huyden crijch ick tijdinge van Utrecht dat d'onderschout etc., maer men meyndt dat de heeren van daer herrewaerts sullen schicken om advis te hebben van de Generaliteyt ende S. Ex[e]. Dunct het u Ed. goedt, moecht deselve hiervan praejudiceren; dan ick wil geen cautie stellen dat alles alsoo gebeurt. Ick verhaele het soo het mij van een degelick man, die seydt goedt bescheyt daer van te hebben, verhaelt is. Dit compt er noch bij (hier van heb ick schrijven gesien wt Utrecht) dat 't grau etc. Men soude hier uyt seggen dat het grau daer anders is geconditioneert als tAmsterdam, maer 't grau is altijdt 't grau, dus onsteeckt den ijver over all. Wil men dit all dempen gelijck voorheen, dempen opt [geween] van eenige predicanten, ende ander weinige, well bekend, ende die men weet waer hun de schoen wringt, men sal werck hebben. Die d'extremiteyt van de luyden haer godsdienst met gewelt van placaten off anders te beletten, willen ingaen, hebbent wel te overleggen. Dat niet willende doen, sie ick niet wat middel dat sij haer langer alsoo buyten scheuts sullen konnen houden, maer sullen haer naerder met goede gelegenheyt moeten verclaren, daer toe hun gheen reden mijns oordeels en sullen ontbrecken, noch oock de gunste ende 't faveur der vrome, noch Gods segen. Als wij bijeen sijn valt de tijdt gemeenl. te cort; daer beneffens isser noch wat in de wege, dat ick alles soo in der haest niet bedencken noch seggen en can. Ick most mij derhalven nu eens in geschrifte expectoreren ende alle myne gedachten desen aengaende in u Ed. schoot uytschudden. U Ed. houdt het mij ten besten; het is geschiet sonder ceremonie, all metter haest, gecrabbelt soo 't de pen gegeven heeft, all int vertrouwen dat u Ed. alles ten goeden nemen sal van sijn

Ootm. d.

15 Junij 1628.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.*

No. 2025). — Concept, waarvan het eerste gedeelte op een afzonderlijk papier, met een andere hand geschreven. Wtenbogaert schreef zelf achterop: „Aen Buyrman, den 15 Juny 1628."

DXV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Over hetgeen er verder in den Haag gebeurd is, den Prins, La Rochelle, enz.

Mijnhoer.

Nu mach u E. over mijne traecheyt clagen. D'uwe van 13 ende 15 sijn mij wel gelevert. Ick heb merckelick belet gehadt eer te antwoorden. Op de aenteeckening is noch niet gevolcht. Twee booden ende een deurwaerder sijn ontboden; d'eerste voor de G. R. daer zij ontkent hebben in de vergadering geweest te sijn, anders meynde men soude eene cassade gevolcht zijn, want het zijn staten boden; d'ander voor commissaris van den hove, die bekent heeft, maer noch niet en weet wat volgen sal. 'T volck wilder morgen weder aen, beelden haer selven ende malcander grote hoope in uyt rapporten van propoosten, die hun van d'een ende d'ander werden gedaen, maer mijne vreese (het zij uyt vreese off swaerhooffdicheyt) praevaleert. -

. . . .

Ick kan van Alphaeo niet seeckers verstaen, noch int een, noch int ander; Buyrman wil altemet wat seggen, sed Oedipo opus est om te weten wat hij somwijlen seggen wil. 'T sijn oracula delphica, aequivocationum plena: ende d'interpretatien all soo duyster. Daer is niet alleen misnoegen onder de br^s over dat Rotterdamsche werck, maer noch over vele andere dingen, daer in ick meyn qualick ordre sal te stellen sijn tot contentement sonder bij-com-

ste. Ick ken gheen secretaris van den h. van Duvenvoorde, heb niemant van sulck volck gesien noch gesproocken, daer is gants niet aen. Heeft hijt geseydt, soo heeft hijt gelogen ende puerlick versiert. Ick meyn u E. uyt mijnen lesten aen Maritgen Peters verstaen sal hebben wat hyer om was gegaen, daer bij ick tegenwoordich niet en doe dan 't voorgaende. Wat D. [2]) t'Amsterdam hebbe gedaen (nam rediit) ende welcke de poincten van beschrijving zijn, weet ick niet. Ick verwacht wat E. daer van N. [3]) vernemen sal. Ick hoor hij weder hyer is. D. heeft geseydt dat men hyer, om gheen waerom en sal soodanige vergaderingen toelaten. 'T is oock 't derde woordt Spinaei. D. Niellius schrijft mij niet een woordt van de censure, maer wel dat hij niet wel te vreden is over 't vuytgeven van 't leste boecxken Poppij z., uitgegeven bij den soon. Mij gheeft wonder dat u E. de Vlaming niet daer gehouden en hebt. Van Sorgen is t'Amsterdam. Ick soude dat op de requesten gesonden hebben, maer wacht op een seecker bode, ende soude middelertijdt gaern eens goeden vriends off 2 advis hebben op een passagie die daer in compt de Man aengaende. Ick sal mogelick selve de brenger sijn. Schrijven van den 8^{en} deser uyt Rouen seydt, dat die van Rochelle ses gedep^{de} aen den coninck hadden gesonden, ende datter stilstant van wapenen was voor acht daegen; item dat tot Amiens seecker commissaris gecomen was om nieuwe lasten op de gemeente op te stellen, ende onder anderen op elck weefftou 20 st., een gulden. Daer over is soo een oproer gecomen, dat het huys daer de commissaris was gelogeert, wierdt geraseert ten gronde toe, de coetze vernielt, ende souden den commissaris tleven benomen hebben, ware hij niet verseeckert geweest in een gevanckenis. Hier is eene vrou overreden, een kint verlegen, een man de keel affgesneden ende een baron in duel doorsteecken. Salve amice et vale 17 Junij 1628.

U E. gelieve sonderl.' te groeten uwe hospes ende de mijne in de witte Leu, oock de 3 coningen, Hillebr. ende zijn huysfrou. Ick soude in de Leu ende aen S[r] Hillebr. geschreven hebben, maer en heb lust noch tijdt.

U E. d.,
H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

2) Duyst. 3) Nobel.

DXVI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Van Galen moet tegen Zondag in den Haag komen, Pasobier naar Rotterdam gaan, enz. — 20 Juny 1628. In de aanstaande Statenvergadering zal het stuk van de Remonstranten behandeld worden.

Waerde heer ende broeder.

. . . .

Post date. Dus stracx wordt mij geseydt, dat de steden, die men eerst seyde te sullen vergaderen den 4[den] van den aenstaende maent, nu in der haest beschreven worden tegen d'aenstaende weeck, specialick om te letten op 't stuck van de Remonstranten ende dat men come gelast om hare vergaderinge te beletten. Dit wordt mij geseydt als waerachtich, hoewel ick noch wat twijfel. Ick sal naerder daernae vernemen; u EE. doen mede soo aldaer. Tis seecker dat thoff ende de magistraet alhyer beswaert zijn yet tegen de burgers te doen, siende de grote vergaderingh, soo mocht het wel sijn dat de G. R., haer benepen vindende, desen wech ingaen. Daer staet dapper op te letten. Tis (hoor ick) sonder communicatie met S. Exc. Post. Nu hoore ick dat abus is in de date,

dat het is soo ick gisteren schreeff, den 4den van d'aenstaende maent. Maer dat dat punct mede in de beschrijving comt wordt seecker gehouden. Ick arbeyde om copie te crijgen. Middelertijdt moet men bij tijds opt request letten; om te sien off ment daer tegen wil overgeven. Vele alhyer meynen jae. Wanneer het goedt gevonden ware, konden de Hollantsche kercken licht veerdich worden. Nae de Geldersche ende Stichtsche behoeffde men niet te wachten, alsoo sij haer doch aen dese Staten niet mogen addresseren. Men kondese adverteren: wilden sij dan omtrent deselve tijdt aen S. Exe senden, dat mochten sij doen. Ick hoor dat G. R. dit stuck geern heel uit de handt nemen souden. Is nu t'Amsterdam bij de heeren wat goeds te doen, het ware tijdt.

Eersamen, wijsen, seer voorsienigen
Sr Simon de Wachter, tot Rotterdam in eygen handen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

DXVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Van Galen moet volstrekt komen. De burgers in den Haag blijven couragieux en verwachten de executie. Mededeeling uit de verhooren. Verschillende berichten.

Mijnheer.

Ick twijfel niet u E en hebbe 't mijne van gisteren wel ontfangen. Tot antwoordt van 't uwe van heden dient, dat ick mij t'eenemael op d. Galeni komste sal verlaten, die nodich is in dese conjuncture, men maecke het daer

hoe ment maecke. Want daer is overvloedt ende hier is honger. -
Laet dat doch met Galeno vast blijven, dat bidde ick S. E. seer, oock d. Victorem, Waterdalem ende u E. ende alle die daer in te spreecken hebben. Dese luyden moeten nu gedient ende in haeren ijver gesterckt zijn. D'opheff van den magistraet, om eenige borgers t'ontbieden, blijft steecken; waert hapert weet ick niet. De borgers blijven couragieux om haer wel te verdedigen ende d'executie te verwachten. Daer was oock geseydt van haer voor commissarissen van den hove te ontbieden, maer zij seggen dat sij schoon ontboden sijnde eens souden gaen, alleen om te seggen dat sij onder 't hoff niet en staen, maer onder haer magistraet, ende derhalven niet weder en dencken te compareren. Evenwel zijn voor commissarissen van den hove gehoort 5 off 6 manspersonen (oock een dochter van Hogerbets zal.) den hove subject. De vragen waren aen elck apart off zij daer waren geweest? Jae. In wat huys? Daer. Wass'er veel volcx? Jae. Hoe veel? Ick weet het niet, ghij moocht het den officier vragen, die last heeft gehadt daer op te letten. Wie waren daer all? Dat weet ick u niet te seggen. Wie was de predicant? Ick ken hem niet. Ghij sijt 'er immers geweest? 'T is waer, maer ick stont in de gang ende sach hem niet. Hoe kont ghij hem dan hooren? Hij had een kloecke stem. Wanneer begon men? Op sulcke uyre. Wanneer het eynde? Op die tijdt. Wiert er oock collecte gedaen? Jae, men ginck om met een hoet. Teeckent dat. Seer wel. Adieu. Een van de vijff, gevraecht sijnde waerom hij daer ginck, alsoo het tegen de placaten was, trock een confessie uyt sijn sack, die hij all veerdich had met het bladt all ingeslagen, seggende: mijnheeren leést dat, daer staet dat ickt niet laten en mach all hing 'er 't leven aen: dat boeck kent ghij wel. Men las het niet en liet hem gaen. Dat ick den opheff tegen de predicanten gelove,

comt mede hyer uyt dat Cnuyt heeft geseydt dat dat het voornemen is. Maer seecker colonel die daer bij was; seyde: 't is onmogelick Ende alsoo men voort sprack van de placaten rigoureuselick te executeren wierdt bij een derde geantwoordt: Soo ghij dat doet, ghij sult een vrembdt spul sien. De deurwaerder Croock is nae de Veenen, om, geassisteert metten baillou van der Goude, stoelen ende bancken wech te nemen uyt seecker huys daer de Remon. vergaderen: het. dorp wist men mij niet te noemen. De man die eergister avondt off nacht sou komen seggen van Alphæi mening op de request ende doe belet wierdt door den regen, is gisteren niet gecomen door ander belet; hoope hij t'avont comen sal. Middelertijdt meyn ick dat men alles behoort te præpareren. Van der Laen tot Lis heeft hier geseydt dat de steden, soo sprack hij (niet tegen mij, die hem niet gesien heb), voorhebben weder request te præsenteren d'aenstaende dachvaert: hij verstont de Remonstranten. Waer uyt hij 't hadde weet ick niet. Ick had vergeten gisteren te antwoorden op 't stuck Ludingij, daer van de Vlaming mij oock had geschreven. Ick mach lijden dat men hem accommodere, kant geschieden. Wie die predicker is, die met de Vlam. sprack, is mij onbekent; hij noemt hem niet, maer wil selve alles vertellen. Het schrijven aen den comitem houde ick in 't bedencken. Mij dunckt het soude wat vrembdt staen; doch, soo geseydt, sall daer op letten. Ick hoor dat brengersche seydt van eenich schrift, dat hij soude mede brengen. Ick weet niet wat hij meynt ten sij dat van Amsterdam. Dan terwijl ick wachtede nae een seecker brenger, heb ick 't gaen resumeren, 'twelck ick noch niet all gedaen en heb. Om u E. te voldoen sende ick dat ick geresumeert ende gecorrigeert hebbe. Dunckt het u goedt, ick sal de reste nae senden. 'T en heeft niet te beduyden, 't is 't oude liedeken. Ick ben tevreden dat men 't bij Hermannum sende. Datter resteert en is soo veel niet als dit. Schrijft

u goedt duncken ende vaert wel met alle de vrienden. 22 Junij '28.

Eersamen, voirsienigen, discreten
S[r] Simon de Wachter, tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

DXVIII.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT 1).

Antwoord, en berichten omtrent de Nederlandsche ambassadeurs, la Rochelle en den stand der politiek. Over uitgaven van zijn Apologeticus en vertalingen van De veritate Religionis Christianae.

Mijnheer.

Gisteren, zijnde den xxi[en] Junij, heb ick de uwen van den 5 en 28 April ontfangen, meene dit retardement sal veroorsaeckt zijn door het ophouden van de schepen. Danck u E. voor de tractaten, waervan ick het eene van de ... gesyen had, mij door een goed vrind getoont zijnde. Het ander op de laetste behaeght mij wel, ende dunckt mij dat eenige gevaerlijcke clippen wel worden voorbij geseylt. Uyt Sweeden ...... de principale poincten van de alliantie beantwoordt, heb ick nooyt brieven gehadt, noch van Narsio, noch van anderen. Soude nyet gelaten hebben die te beantwoorden. Charles le Grand is bij den coning van Polen. Dat u E. verhaelt van Nimmegen is wat. Onse extraordinarise ambassadeurs hebben wel eerlijcke audientie gehadt, maer vorderen niet, noch in publycke noch in particuliere saecken. 'T schijnt zij niet en willen beloven eenigen secours aen Vrancrijck tegen yder, voor ende al eer de paix met Engelant sal sijn gemaeckt,

dan willen zij haer wel obligeren tot defensie van Vrancrijck soo wel als van Engeland. Off dat hyer soo sal aengenomen worden sal de tijdt leren. Ick mene dat mons[r] de Baugy, die aen monsieur d'Espesse succedeert, sijne voetstappen sal volgen. Neeff Vosbergen heeft zijne excuse doen doen van dat hij mij niet en besoeckt om ... . te mijden; sijn soon comt dickmael. Mijne huysvrouw heeft hem in 't eerste eens wesen besoecken. De conferentie tusschen Maistresot ende Tilenus blijft achter. Ick meen het lagh op een attrappe. Du Haly [2]), een van de ministers, die bij Plessis wel eer heeft gewoont, wordt zeer moderaet gehouden. Ick weet dat zij van hyer op Riveti schrijven hebben geantwoordt, dat men de Remonstranten wt (*sic*) de communie most admitteren, doch mene dat zij verstaen de lidmaeten ende alleen van 't lichaem te dissolveren. De publicatie van den magistraet van Amsterdam heb ick gezyen, vinde dye nyet quaed. Nopende mijne apologie, Buon, dye nu doot is, heeft (soo ick meen) bij wijlen sonder mijn weten dye herdruckt, soo om mij geen exemplaren te geven, als om de exemplaren te vercoopen, seggende altijd dat het de leste waeren. Ick heb aen eenige vrunden in Duytschland geschreven, dat sij wel mochten doen naedrucken. Tot Straesburgh wordt mijn boecxken de veritate Rel. Christ. in 't hoochduytsch gedruckt, overgeset door Venator, voor desen secretaris van den Paltsgraeff. Corcellus [3]) set het over in het fransch, alsoo Tilenus geen lust en heeft, d'Or geen tijdt. Het sal mij overgesonden worden. Mij wordt geseyt dat oock een catholyck besich is met de oversetting, vrese op eenige plaetsen voor depravatie van sin. 't Wordt hyer generalyck goed gevonden. Uyt u E. leste bryeff bedroeft mij meest dat van de electie tot Rotterdam. 'T is verdrietelick. Hoope evenwel hetgene in de tijd tusschen het schrijven van u E. brieff ende 't ontfangen alhyer sal zijn gepasseert eenige hoope gegeven sal hebben tot beter

ende bidde om eenigh advys met den eerste over zee ofte over land, om oock daerop in de deliberatien van mijne saecken te mogen letten. De ambassadeurs van Denemarcken sijn van hyer vertrocken met weynigh contentement. Rochelle blijft beset, wacht op de overcomste van de Engelschen. Madame de Rohan met de ministers heeft de regering in. De magistraten moeten executeren hetgene het consistorie resolveert. Men animeert de burgers nae te volgen, 't exempel van Rohan heeft nu eenigh voordeel gehadt op . . . . . volck. Dit is het al. Het vervolg zal u E. uyt mijn broeder ofte swager connen verstaen. Den 23en Junij 1628.

U E. dyenaer,
H. de Groot.

Ick sal syen off ic 't Pelletiers boeck can becomen ende over Rouen sturen.

A monsieur, monsieur van Meden.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1228). — Ra 12 July 1628.

2) Wtenbogaert schreef later zelf, dat hij den naam niet goed had kunnen lezen. De Groot geeft in zijn volgenden nader bericht.

3) St. Curcellaeus.

DXIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Voortzetting van de vervolging in den Haag, en wel van de aanzienlijkste. Hartsoecker moet komen. Men wil geene groote bijeenkomsten meer dulden.

Waerde hr ende broeder.

Ick heb u E. door Galenum geschreven, daer bij ick niet nieuws en hebbe te doen dan dat de Gecomm. Rae-

den aen d'eene, 't hoff aen d'andere zijde ontbieden ende condemneren van boven neder, soe ouer mans als over vrouwen, willende dat de mans sullen betalen voor de vrouwen. Die van 't landt eenige gagie trecken vinden de handen vande camer van finantie gesloten om hun niet te betalen, dan mits afftreckende de boeten daer in sij sijn gesloten, dus hebben sij d'executie bij haer selue. Dit doen de G. R. extra-indicielick ende sonder voorgaende condemnatie van den hove, all de plano: 'twelck eenige heeren van 't collegie der G. R., onder andren N. [2]) (dat ick seecker weet) wel spijt ende verdriet als onbehoorlick, maer de meerderheyt gaet daer mede door. 't Hoff heeft gecondemneert eenige in de simpele boete van 25 gulden, om daer geweest te sijn, eenige in 50 gulden, om dat sij neffens het sijn aldaer geweygert hebben andere te melden, doch hoe het hier met d'executie gaen sal leert de tijdt. De magistraet van de plaets hadde eenige borgeren dach van rechten geleydt, maer heeft de saeck noch in state gehouden, soo dat over de borgeren noch de minste molestatie valt, hoe wel 't Hoff verstaet hare jurisdictie te strecken soo wel over borgeren als suppoosten. Off de gemeynte nu haer meugh hebben sal ende, siende de resolutie van tegenstant, 't seyl wat inbinden sal, weet ick noch niet. Eenige schijnen noch moedich te sijn, maer alsoo men schijnt de vermogenste aen te tasten, sullen die beginnen om te sien. Soo de geringen evenwel voort... sal 't van cleynen apparentie sijn, soo dat eenige meynen dat men genootsaeckt sal sijn sich weder met cleyne vergaderingen te behelpen, oock om des predicants wil, nae denwelcken men meynt in alle manieren getracht te sullen worden, oorsaeck waerom men meest spreeckt om Hartsoecker, als de onbekenste, ende die evenwel geerne gehoort werdt. Coolman ende J. Gerritsen (seggense) en dienen hier in dese gelegenheyt gants niet, om dat sij bekent zijn, anders seer aengenaem. Ick en weet noch der gemeynten

eyntelicke resolutie niet, maer bidde dat bij provisie Hartsoecker mach werden gereet gehouden worden ende sijne plaets bij een ander voorsien, off hij in 't lest van de weecke (mogelick sullen de deliberatien wel soo lang vallen) schielick versocht wierdt. Soo veel men noch horen kan schijnt men ten uytersten geresolveert sodanige (immers openbare) vergaderingen hier niet te willen lijden. De G. R. sijn 't primum mobile (hoewel met meerder, niet alle stemmen) dat het 't hoff (daer onder eenige sijn die het oock geerne anders sagen) beroert. Ick sende hier een memoriken aengaende 't request, daervan in mijnen leste. Vale saluta fratres et amicos 28 Juni.

T. q. n.

Eersamen, voirsienigen, seer discreten
S[r] Simon de Wachtere, coopman, te
bevragen bij Jacob Jacobss., brouwer
in de Swarte Leuw tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

2) Nobel.

DXX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Wat Van den Borre hem had gezegd. Over een ongenoemde, die vertrekken wil. Vervolgingen in den Haag. De Remonstranten aldaar willen zich tot den Prins wenden. Smout is in den Haag, enz.

Waerde heer ende broeder.

Ick hadde gemeynt door de Vlaming off anders wech wat antwoords te crijgen op mijne voorgaende, maer ben bedrogen. Sijn mondeling aenseggen en was gheen antwoordt dan ten halven naulicx. Hij seyde dat de mannen ten huyse Victoris bijeen waeren geweest, ende dat schrift-

ken gelesen hadden, daer in sij verwondert waren hoe de schrijver sich soo had weten te matigen in 't stuck daer in hij particulier genepen was, rechts off daer van questie ware geweest. Ick vraechde wat m'er mede wilde doen? Nae Amsterdam seynden, denck ick, seyde hij. Maer de copie? Die sal, acht ick, daer uytgeschreven worden. Ick vraechde wat gedaen was op de request? Goedt gevonden dat men se soude overgeven, ten ware Alpheus heel daer tegen ware. Dit wist ick te voren wel. Ick seyde dat ick geschreven had van alles te prepareren, vragende off daer op ordre gestelt was. Hij vraechde wat praeparatie? De request herlesen, sien off yet daer in most zijn verandert, doen in 't nette schrijven bij tijdts, de luyden die 't aengaet bij tijds adverteren, op dat zij adviseren off sij 't mede goet vinden, ende soo jae, bij tijds deputeren luyden daertoe bequaem ende in behoorlick aental, die haer gereet ende veerdich mochten houden, om stracx te comen als men se soude ontbieden. S. E. seyde dat dat niet distinctelick was voorgestelt, meer heb ick van hem niet gehoordt. U EE. hebben nu hier op te letten, dunct het deselve goedt, ende bijsonder op die van Salem, dat sij bequaeme ordineren ende als het tijdt is schicken, ende vernemen hoe haer de principalen, die van daer op de grote vergadering sullen komen, dragen sullen, ende off van dezelve nodige handtbieding te verwachten zij. Van elders, vreess' ick, sal 't overlang comen, ten ware dat Erasmus oock wat dede, daervan u EE. best sullen konnen oordeelen. De man die dat schrift sondt, sprack van vertrecken, mitsdien hij tot Altona mette scheenen voor 't vier sat, daer op hij oock eenen heeten allarm heeft gehadt dien avondt als de Vlaminck voortginck, moetende in der ijl cito cito te post voort, dan de Vlaminck seyde dat u E. ende andere goedt gevonden hadden dat hij soude blijven tot op de naeste vergadering. Maer ick konde niet wel verstaen off dat uluyder resolutie ende begeerte was,

oock niet waer toe. Hij is evenwel noch gebleven om te sien hoe d'allarm vergaen sou, daer op niet en is gevolcht. Evenwel meynt hij te vertrecken, doch weet noch niet off hij 't tot uwent voor 't eerste setten wil off elders. 'T mocht wel zijn dat hij het niet zuydt- maer oostwaerts naem. Sall altijdt noch blijven (can hij) tot d'aenstaende weeck. Soo u EE. daer en tusschen yet begeren, laet het mij weten, ick sal 't hem wel seggen. Der Hagenaren ijver, die door raedt niet wilde weerhouden sijn, wordt gesteuyt door de daet. Gisteren waren coram nobis te hove wel 18 geciteerden, waeren voor bij borgemeesteren geweest, versoeckende dat deselve haer borgeren 't hoff van 't lijff houden wilden. Sij seyden daer toe te sullen arbeyden, mits belofte dat de borgeren souden still sitten sonder yet meer te doen van nu aff, soo lange de dachvaert dueren soude. Dit sijnde belooft gingen borgemeesteren nae 't hoff, quaemen wederom, seggende dat het hoff daer toe niet wilde verstaen, dat sulck accoort van alle te grote consequentie was, wilden derhalven voort, doch souden met d'executie supersederen tot de comste van S. Ex., om daer in te gaen met derselver advis. De geciteerde hebben daer op moeten compareren gister naemiddach, onder dewelcke oock zijn geweest Duynen, Liebergen, Wou, ende alle hebben sij bekent ende haere bekentenisse geteeckent, wtgenomen de leste van de genoemde drie, die met een cordaet eschappatoir geweygert heeft. Men meynt evenwel dat hij heden weder geroepen sal worden. De magistraet dit vernemende, heeft tegen huyden oock eenige weder geroepen om 't hoff in ijver niet te wijcken. Men hoort noch niet van executie, alleen van sommiger soumissie, ende 't bevel gedaen aen de finantie, daer ick u E. van schreeff, ende dat een advocat (doch noch gheen practijck hebbende) de rolle ende 't hoff verboden is, 'twelck is battre le chien devant le lion, om de andere te intimideren. Somma, dese vexatien worden sodanige gevonden

dat sij van mening zijn d'aenstaende sondach stil te staen. *Ick* heb u E. in 2 brieven van [Dorquero] geschreven, u E. heeft op ghene van beyde geantwoordt, noch geseydt wat daer van te verwachten was. Nu behoefde hij niet te comen voor naerder advis. Eenige meynen dat dese Haechsche viericheyt sommige halff slapende soo wacker heeft gemaect, dat het anderen, die men een tijdt lang heeft laten bewerden, wel in 't ooge druypen mocht. Ick en weet het niet, dan dit weet ick, dat de resolutie van de Hagenaeren te breydelen extrem is, jae soo dat men al spreeckt van sommige uyt te setten. Men houdt oock seecker dat dit openbaer werck Alphaeo mede heel tegen de borst is, ende dat eenige steden sullen comen geresolveert niet een stuver te contribueren nisi etc. De Hagenaers dringen seer op de genoemde request, daer bij zij eene particuliere willen doen voor haer, oock aen S. Ex^e, als hij sal wedergekeert zijn. Seggen dat het op de deputatie tot de generale aen hare zijde niet sal ontbreecken. Smoutius is hier geweest (ende isser noch soo ick meyne) bijcans geduerende alle dese beroeringen, spreeckende met groote ende cleyne, wat? is God bekent. Gisteren was hij bij den bailliou van der Goude, daer hij lange ende vele propoosten mede hadde (soo mij wordt geseydt) met grote caressen ter weder zijden. Trigl. is oock ter Goude geweest, ter occasie van zijns moeders overlijden, soo ick hoore.

Dus terstont wordt ick geadverteert dat Vlaming sich moet wachten hyer over te comen ende datter op gepast wordt; hij wordt op Leyden datelick geadverteert. Vale 30 Junij 28.

Eersamen, discreten Sr de Wachter, te
bevragen in de Swarte Leuv, totten
brouwer Couwenberch, tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2024).

DXXI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

De Haagsche Remonstranten houden zich moedig. V. d. Borre is ontkomen aan het gevaar om opgelicht te worden. Nobel gedraagt zich wel. Het generale request zal gepresenteert worden.

Waerde h[r] ende broeder.

Ick heb den uwen van gisteren heden beantwoordt per schipper. De brieff aen Comitem [2]) is voort, sall hope ick wel bestelt worden. Dat u E. alsoo op Amsterdam geschreven heeft is wel, de couragie van de Hagenaers en leydt voorwaer niet onder de voet. Men heeft genoch te doen dat men se stil houdt, 't welck, omdat het van alle de werelt geraden, sij sullen doen; maer men heeft het quaet genoch dat men se in houdt. Eener heeft mij geseydt: wil u E. hyer comen leeren, sij sullen opentlick predicken voor de deur van Duyck, maer ick en rade het u E. noch hunlieden niet. Het sal op de executie aencomen. Sommatie isser geschiet aen een off 2, maer gheen executie. De gecondemneerde ende geciteerde zijn immer soo animeus als d'andere. Alle dat gepraet van het deportement van Rodenburch, [m[r]] Henrick etc. is ijdel. Alleen is Oosterlinck de wisselbanck ontboden, dat niet om 't lijff en heeft, ende hij en acht het niet, evenwel will hij den banck niet intrecken. Wij hadden hyer gisteren een advertissement, comende wt het hoff van Bemen, allwaer de apteecker Hugo veel frequenteert, dat men wist dat zijn vader [3]) op gisteren hier soude passeren ende waer hij logeren soude, ende dat men hem meende te lichten, 'twelck wij de Vlaming sochten te doen weten eer hij van Leyden soude scheyden. Maer het was te laet, hij was all vroech hier bij de mijne, die hij de weet dede. Hij is evenwel te nacht hyer geweest, ick weet niet waer, ende huyden voort, soo dat ick hope dat hij nu daer is.

De heer Nobel draecht sich wel, ende zijn doen accordeert met hetgheen hij d. Janssen geseydt heeft, soo Maritgen Peters mij schrijft. Wilt dit aen Maritgen Peters seggen neffens de voorgaende tijding. Ick meyn oock dat men door Asp. [4]) wel weten sal wat tot Delff passeren sal, hij is eenichsins goedt, maer voecht hem nae den tijdt. Aengaende de generale request, mijns oordeels, behoort die voort te gaen sonder voorder op Alpheum te sien. Buyrman heeft noch continuelick geseydt, dat men wel sal doen dat men daermede voort gaet, maer dat best is Alphaeum niet daervan te seggen als het gedaen sij. 'T selve seydt den Edelman mede, ende ick meyn dat dat best is. Men meynt ('t compt mij van goede handt) dat Amsterdam sal comen gelast dat men niemandt int executeren der placaten wet sal stellen, maer elckes tadt sal laten doen soo sij best vindt tot hare ruste. Den Heer bevolen. Dat u E. van Victor schrijft, bedroeft mij, de Heer geve hem geduld. Valete 1en Julij 1628.

Eersamen, discreten Sr de Wachter, ten huyse
van den brouwer in de swarte Leuw. Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2026).

2) Wie hier bedoeld wordt is onzeker.

3) Nam. de predikant V. d. Borre, de vader van Hugo.

4) Waarschijnlijk de edelman van Asperen, die voor Oldenbarnevelt partij trok (zie Arend, *Algem. Gesch. d. Vaderl.*, D. III, St. III, bl. 56).

DXXII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

De prins heeft het request aangenomen. Verhaal van het verhoor van Oosterlinck. Handelingen van den deurwaarder Croock en den baljuw van Gouda. Allerlei berichten.

Waerde hr ende broeder.

Wat u E. op de mijne van den 30en ende 1en antwoor-

den sal, verwacht ick. Aen den prins, te huys gecomen zijnde, sijn grote clachten gedaen tegen d'Armin. stouticheyt. Wel te pas is daerop gevolcht de requeste, met eenige vorder onderrechting van elders. De request wierdt (soo scheen) favorabele aengenomen, ende d'onderrechting mede. Vondt seer goedt op gisteren stil te staen als hem te geval, ende daernae wat minder ende stilder. Dit is bij yemandt belooft. Huyden quam de deurwaerder tot Oosterlinck, om d'executie van de boete. Hij was niet te huys; de vrou sloot de deur toe, hiel de dienaers buyten. De prins ontbiedt de praesident, die gaet weder bij den raedt, ende met 2 ander raedtsheren weder bij den prins. Wedergecomen sijnde wordt een dienaer geschickt aen den ander, die noch voor des mans deur saten, met belastinge dat sij niet vorder doen, maer vertrecken souden; doch de man wierdt tegen naemiddach boven ontboden. Is daer geweest. Vrage: waerom resisteert ghij de justitie? Ick heb se niet geresisteert. Ghij hebt de justitie de deur voor de neuse toegesloten. Ick niet, was niet te huys. Waer waert ghij? Daer. Wat last had ghij u vrou gegeven, uytgaende? Ordinaerisse: dat sij 't huys wel bewaren soude. Wilt ghij de boete van 25 g. niet betalen? Neen ick. Waerom? Ick heb gheen gelt. Ghij hebt wel soe veel. Ick en doe immers daertoe niet. Daer sijnder die 't u leenen willen. Ick begeer van niemant gelt te hebben daertoe. Ghij moet nochtans de boete betalen. Ick en sal. Wilt ghij se hebben, comt haelt se wt mijn huys. Is u niet belast den banck van den wissel in te nemen? Jae. Waerom en doet ghij 't niet? Omdattet hoff daerin niet te seggen en heeft. Wie dan? De magistraet van den Haege. Compt morgen weder te 9 uyren ende brengt de boete mede. Ick en sal. Ghij moocht se haelen. Wanneer wilt ghij dan betalen? Als ick gelt heb, noch in drie maenden niet. Ick heb u copie van mijn sententie geëyscht, die hebt ghij mij niet gegeven. Wat

woudt ghij daermede doen? De magistraet verthonen? Mogelyck jae. Wilt ghij dan morgen niet wedercomen? Ick en weet het niet. Ghij hebt mij hier laten sitten wachten anderhalff uyr, eer ghij mij aengesproocken hebt; ick heb te huys wat anders te doen. Wilt ghij mij morgen houden, houdt mij liever nu met een. Wilt ghij dan morgen niet comen? Ick sal sien. Daermede was dat uyt. Wat morgen volgen sal leert de tijdt. Men had noch gesonden om den messemaecker op de sael te executeren. Die can gheen deur sluyten, want heeft niet dan sijn craem. Hoe hij gevaren is weet ick noch niet. Ick creech huyden tijding dat de deurwaerder Croock, geassisteert met den balliou ter Goude in de vergadering aldaer geweest waren, vele opgeteeckent ende geciteert te comen in den Haege op seecker dach, die geweygert hadden te verschijnen, als staende onder de magistraet. Maer 't is faut. Dit is gebeurt: de geseyde balliou ende deurwaerder sijn op een wagen van der Goude gereyst nae Waddincxveen, om daer eenige boeren te hove te dachvaerden. Eer de dachvaerding was geschiet, most de waghen over een hoge brug, over dewelcke zij niet dorvende rijden, gingen eerst aff. Schielick comt daer een boer onder uyt de vleugel van de brugh gesprongen, met een langen opsteecker in de handt, ende tijdt nae den balliou met een grote felheyt. De balliou stelt het op loopen; de boer nae. Balliou in 2 offte 3 sloten om te ontcomen, ende is soo beslobt ende beslijct weder ter Goude gecomen. Dit rapporteert Croock, de deurwaerder. Heeft u E. hyervan ander tijding, dat ickt wete. Den prins was aengedient, dat d'Armin. weder hadden gepredickt . . . gisteren. Hij was qualyck tevreden, maer daernae wel onderrecht sijnde, ... neen, was beter tevreden. Graeff Ernst is hier. Grotij swager is aff . . . . soon van Pauw t'Amsterdam is balliou in sijn plaets. 'T is seecker. Seydt . . . hem maer en is te doen om 't rappier te dragen ende sijn

residentie opt huys te hebben, iagen, vliegen etc., de reste sal hij sijn substituyt laten doen. Men begint te mompelen van te velde te gaen. Wt Engelandt is weder een vloot, wel van 70 schepen, om Rochelle te ontsetten, all soud' er all blijven. Men meynt Louis Rochel wel mocht quijt worden. De rechtdach van den borgeren geciteert opt stadthuys, heeft noch niet gedient; men meynt morgen. De goede luyden alhyer verlangen seer nae 't overgeven van de generale request. Dat ick aen Comitem geschreven heb, weet u E. uyt mijn leste. Soo niet wat goeds comt op de dachvaert van Amsterdam ende Rotterdam; verwachten niet goeds, soo ick hoor, want d'ander sullen haer banderen. Het snuwt hier predicanten, dan het sall wel donredach zijn (meynt men) eer de steden alle bijeen sullen sijn. Rosaeus wordt geseydt gisteren gepredict te hebben, men most d'Armin. uytroeyen, niet met vuyr ende sweert, soo men ons nageeft (seydt hij), maer gelijck de coninck van Franckrijck heeft gedaen met de Jesuiten, die hij dede te lande wttrecken. Evenwel cropen sij all heymelick weder in ende vermoorden den coninck. Soo salt hyer oock gaen, soo men niet toe en siet. Soude noch geseydt hebben, doet het de overheyt niet, soo moeten wij het doen. Ick kant qualick geloven, dat letste, doch ick doe vernemen nae de rechte waerheyt. Hier is veel gepraets van dese handelinge. Seecker joffrou, ontboden sijnde bij den praesident, omdat sij in de vergadering was geweest, weerde haer dapper, soo ick hoore. Hij leyde het op Wtenbogaert, die was oorsaeck van al dit spul, maer sij haelde hem, soo ick hoor, dapper over, Wtenb. verdedigende etc. 'T is wonder dat se dien man, die doch verre genoch van de handt is, ende leedts genoch heeft, niet konnen met vreden laten. Vale, 8 Julij, 's avons spade, 1628. Groet de vrienden.

T., M.

Deylt dit mede in de Witte Leu, neffens 't ingeleyde.

Eersamen, discreten, S[r] Jacob Jacobssz Couwenburch, brouwer, in de Swarte Leuw. Voor S[r] Simon de Wachter, coopman. Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2026).

DXXIII.

J. WTENBOGAERT AAN DIRECTEUREN VAN DE REMONSTR. SOCIETEIT [1]).

Over het overgeven van het request. Gesprek van den Prins met Gelder en Oosterlinck. Kwade tijding uit Rotterdam. In den Haag zit men stil op verlangen van den Prins.

Mijnheer.

Dus stracx ontfang ick den uwen van gisteren. D'ingeleyde is gesloten ende bestelt, hoewel onnodich herwaerts te schrijven, soo ick had geadverteert, doch 't can niet schaden. Ick kan niet claer mercken off u E. den mijnen van 3, gisteren morgen van hier gegaen, ontfangen heeft, denck jae, omdattet deselve brenger is. Ick hoor oock dat niet Comes, maer G. Diricxs [2]) comen sal, ende datter 4 gedep[t] zijn, onder dewelcke een is bequaem om 't woordt te doen. Matthis., brenger deses, hoor ick, seydt dat die van Salem meynen dat men behoort vele copien te maecken, om elcke stadt een te behandigen. U EE. mogen daerop letten. Ick mene het goedt is, alsse maer wel worden gemesnageert, om niet te comen in handen van de parthijen voor 't overgeven ten principael. Dat de resolutie daer soude sijn, soo ick had geseydt, comt uyt Gelder, die het had uyt Bicker. Gelder heeft het den prins geseydt. De prins, seyde hij, gelooffde

het niet, d'ander seyde 't was waer; de prins: ick wedde neen; Gelder: ick wedde jae, sic mihi narratur. Dies aperiet quid in eo veri sit. Oosterlinck is eergister avont bij S. E[e] geweest, door 't beleydt van Smelsinck, die bij hem logeert ende maeckte dat de prins hem ontboodt, wilde hem soetelick induceren om de boete te geven. Hij excuseerde sich beleeffdelick. De prins verhaelde grote clachten, die men over hem dede, hij thoonde de onwaerheyt, clagende seer over Rosaeum, die sijn buyrman is, die hem al dit spel gecoockt had, 't welck oock apparentie heeft. Dat is soo gebleven. Men hoort vorder niet van executie, dan alleen de suspensie van den ad[t] sonder practycque, ende dat een messemaecker, die op de sael staet met sijn craem, gestadich dienaers heeft voor sijn craem, om de boete te executeren. De man houdt sijne craem toe ende gaet daer voor wandelen. De dienaers blijven daer bij sitten, sonder de craem op te dorven breecken. Dat blijft soo. Nu sal de man request presenteren aen 't hoff om ontslagen te sijn. Dat de boer mandement soude hebben gelicht, heb ick niet gehoort, de reste wordt oock soo niet verhaelt. De man salder niet wel aen sijn, vreese ick. Drie boeren van Waddincxveen sijn hier gecompareert op citatie. Men heeft haer elck een briefken in de handt gegeven wat sij seggen sullen. Wat men haer vraecht, sij seggen anders niet te weten noch te connen seggen dan in haer briefgen staet. 'T vorder wordt verwacht. 'T is een seer quade tijding van Rotterdam, datter anders niet te verwachten en is. Wat quaet can eene faute doen? ende dan noch d'ander dat dien Neel [3]) op die plaets geset is, om den hertoch te accommoderen. Dit was Victoris advis. Nimis humana consilia. Ick vrese, naedemael een yeder meynt dat alles te Rott. soo wel staet, andere steden sullen werden geintimideert, als sij buyten verwachten sullen sien dat van daer quade resolutien comen. Hoe comt dat Victor niet mede geteckent

en heeft? Ick hoore dat vele clagen over de slappicheyt hier, maer de prins begeert dat sij voor een corte tijdt stil sitten, om hem oorsaeck te geven wat goeds te doen? Hoe can ment weygeren? (Men moet dit evenwel niet luyde roepen). De dachvaert begint alrede ende hier in loco, ende daer isser soo veel in reatu. Oock meynt men haest request te praesenteren. Is dat well geraden nu alhyer yet te roemen? De moet is niet verflauwt, maer vele raden dat men stil sal sijn, tot dat men siet wat op dese dachvaert geschieden sall. Indien u E. ende d'andere broeders die daer sijn anders raden, ende meynen dat men voort moet contra fluminis impetum, men mach van daer yemant senden tegen Sondach, voor mij ick derve het niet raden. Met voortgaen sie ick geen voordeel, met sondach stil sitten gheen schade. Diet anders verstaen mogen anders doen, ick wilt niet beloven noch aennemen. T'Amsterdam, hoor ick, is in drie weken niet gedaen. Ick denck dat de broeders aldaer verwachten antwoordt van de kercken, om daernae den dach te praefigeren. Dese weeck salt qualick vallen, dunct mij, maer ick meyn, onder correctie, dat de dach behoort genomen te worden tegen dynsdach off woensdach ten langsten. Vale, 5 Julij 1628.

Vester, M.

Aen de heer directeuren van de Remon[n]
Societeyt, te Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2027). 2) Misschien D. Sapma. 3) Jongeneel.

DXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN N. N. [1]).

Weerlegging van het discours der Contra-Remonstranten van R. Pauw.

1) In „Een nieuwe heyl. ligue" (*Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 98).

DXXV.

J. WTENBOGAERT AAN BUYRMAN [1]).

Men moet een anderen weg inslaan. De Remonstranten nemen in aantal toe. Met placaten kan men ze niet bedwingen. Wat die placaten beteekenen. Er is geen andere uitweg dan: vrijheid van religie.

Mijnheer.

Men adviseert mij dat men tot Rotterdam niet can vernemen wie van daer gecommt zijn, ende dat de laetste electie van vroetschap 't spel soo verset heeft, dat de Contra. nu doen wat sij willen, ende dat d'andere lust noch hope en hebben om yetwat op te doen. Jongeneel is altijdt een die gaen sal, ende droncken sijnde, vuur ende vlam spreeckt tegen Bischop, Grevinckhoven ende Wtenb., die hij seydt in de stadt te sijn, ende dattet niet doogen (sal) voor men die elck aen 4 quartieren leydt. Hoe ickt keer off wende, ick sie ons noch geraecken in grote confusie, indien men gheen ander wech in en gaet als tot noch toe. Ick beken dat de tijt altemet geeft, maer sij neemt oock altemet. Men gaet soo gereet achter als voorwaerts. De stercke stroom der booser menschen drijft het schip haest terugge, ten sij de vrome met stercke couragie daer tegen oproeyen. Remonstrants-gesinde nemen toe in steden ende in dorpen. Men verneemt het in dese provincie aen allen oorden. Ende die het in de vergaderingen openbaren, en maecken niet de helft van dieghene, die met haer wenschen ende gaerne haren voortganck sagen, oock vele seer gequalificeerde onder deselve, die haer saecke beminnen, oock onder de parthije selve, die dese persecutien ende de kerckelicke heerschinge (die daermede gestijft wordt) vijand zijn. Dit te willen met gewelt van placaten opt lijff vallen, wil hoe langer hoe beswaerlicker vallen. Saecken van religie willen soo niet gehandelt sijn. 'T is tegen derselver natuer, ende d'erva-

renheyt aller tijden heeft anders geleert. Sij leert wel de patientie int cruys, maer die lesse is swaer om leeren. Soo dat patientia saepius laesa fit furor. 'T en hadden gedaen de predicanten, die haer toehoorders doorgaens vermanen tot verdragen, ick vrese dat men droevige inconvenienten soude hebben gesien. Ick gelove wel, dattet velen niet wel vergaen en soude, ende dat de publycke macht het velt houden soude, maer een overheydt, die sijn onderdanen bemint, en salse soo verre niet tergen; 't en is immers nu den tijt niet. Ick hoore dat de h. R. Pens., vragende nae de contenantie van die van den Haege int troubleren van hare vergaderingen, ende vernemende de stillicheyt derselver, gewenscht soude hebben nae tegenstant, om quansuys alsdan oorsaeck te hebben de luyden anders te keer te gaen; maer 't en was de rechte moeder niet, die voor Salomo 't levende kint in 2 stucken geleydt wilde hebben. Doch men beliecht mogelick S. E. Hoe het gaet, 't vorder gewelt can quade effecten baren. Beneffens dat ickt in mijn gemoet ongeoorloft houde, als strijdende tegen God ende sijne waerheyt, om voor te staen eene seer schadelicke leere. Off ist hierom niet te doen (gelijck ick gelove dat de machtige hierop minst letten) den stant van quade menschen, 's lands staet genoemt? 'T is waer, de placaten sijn daer. Maer wat placaten, waerop gefondeert? Die ['t nau] leest ende weet watter gepasseert is, sal 't lichtelick oordeelen. Maer ten schoonste genomen: wat soeckt m'er mede? Weering van factie ende 's lands rust. Fiat, dat moet men soecken. Maer moet men daerom den Remonstranten haeren gods-dienst verbieden? Neen, want dat onderhout de factie. 'T is abus, men most seggen een van beyden, off dat alle oeffeninge van rel. affgesondert van de publycke factie zijn, off dat dese Remonstrantsche alleen factie is. 'T eerste is niet, anders soude men de christelicke, de Gereformeerde, elck in haer beginsel, ende minstens de Lutersche, Mennon.,

oock Joodsche moeten condemneren ende verbieden als factie: quod non fit. Ist juyst de Remonstrantsche, dat is off omdat hare leere tot factie port, off yet anders. Niet hare leere, die ex professo is ende leert tegen alle factie; ghene meer tot gehoorsaemheyt der overheyt [aenmaent] als dese. Soo moet het wat anders zijn. Wat is dat? Ist dat die daer aenhangen sijn factieuse personen? De preuve van 10 jaren ende te voren thoont dat sijt niet en sijn. Waren sij geweest, het soude yewers in gebleecken sijn. Wat ist dan? Niet anders dan dat eenige dat allegeren alleen tot een pretext om de onschuldige te verdrucken, niet om 't quaet datter is, maer dat sij vresen, 't welck is verandering van staet; welcke vrese veroorsaeckt wordt hyeruyt, dat gelijck sij onder 't pretext van de rel. wat anders hebben gesocht (soo gebleecken is), dese oock onder dat pretext wat anders soecken sullen. Evenwel en ist dat niet dat men soeckt. Ick hebt S. Ex^{e} t'anderen tijdt sulx geschreven ende mijn siel daervoor te pande geset. Ick weet dat het niet en is ende datter gheen apparentie toe en is, omdat de Remonstranten zelve daervan abhorreren. Maer off sij dat nu niet geloven en willen, jae all swooren sij met 100000 eeden, ende dat d'ander evenwel onschuldich zijn, sal men dan de goede luyden evenwel blijven vervolgen, die anders niewers om achterhaelt en worden als om hare religie? Twaer een grote boosheyt, grote ongerechticheyt. Wat raet is er? Laet se vrijheyt geven, soo geregelt dat daeruyt [2]) volgen en can. Ende soo yet is daernae riekende, laet de schuldige straffen, dat connen sij doen, want sij hebben de macht in handen. Ende onder de Rem^{n} selve semper erunt, die hun sullen tegenstaen. Dese redenen behooren overwogen te worden ende gesien, off niet beter waer dat soo toe te laten met een reglement, dan langer 't volck gequelt met placaten [3]).

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2025). — Brouillon, geschreven aan den kant en tusschen de door-

gehaalde regels van het concept van een latijnschen brief, met opschrift: J. Mbedenus Alberto Overmeer suo. Op de achterzijde: „Aen N. N. aº 1628 om S. Exc. te spreecken" en „Discours den 10 July gesonden aen Buyrman."

2) Hier schijnen de woorden *gheen quaed* of iets dergelijks uitgevallen.

3) Hier volgen nog eenige afgebrokene, bijna onleesbare zinsneden in 't latijn, waarin wordt aangetoond, dat aan eene accommodatie niet gedacht kan worden.

DXXVI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Gesprek met Reigersberg. De Prins vindt niet goed dat het request op deze dagvaart gepresenteerd zal worden. Men zal toch alles daartoe in gereedheid brengen. De Prins heeft graaf Ernst de les gelezen. Onderhoud met Buyrman.

Waerde hr ende broeder.

Soo veel aengaet de propoosten van Reygersberch van accommodatie, die heb ick meer van hem gehoort, ende sijn alle tijdt soo los gegaen met mij als met u E. Daer is niet veel van te seggen. Als ons dat van Alphaeo off ander politycke sal voorcomen, dan dach ende raedt. Dat hij gheen raedt siet tot de vrijheyt, gelove ick wel. Ick meyn oock niet dat hij daertoe seer arbeydt. Ses weecken geleden quam hij mij vragen hoe het all met de saeck ging. Wat saeck, mijn heer? Van de Remon. Ick verwonder waerom u E. daernae vraecht. Hoe soo dat? Omdat u E. voor die saeck niet en doet. Geeft'er u E. wel een stuyver toe? Ghij sit wel. Wat becommert ghij u off wij sincken off drijven? Ick seyde hem dat all lachende, praesente magno, die het wel bolde dat ick hem seyde. Dat bleeff daer. Aengaende 't request, daervan heb ick u E. geschreven, 't geen Buyrman mij meer als eens heeft gesonden ende en heb noch gheen ander advis van hem. Maer dus terstont wordt mij geseydt uyt den mondt van

Geldre, die het hadde van Terensteyn, die nu op de dachvaert is, dat S. Ex^e niet goedt vondt request gepraesenteert te worden op dese dachvaert, alsoo nu souden comen de bitterste uyt alle steden, ende dat S. Ex^e meynde dat indien de Remon. 't niet en doen, de saeck op deze dachvaert niet soude geroert worden, 't welck sijn Ed. wenschte. Dan alsoe Gelder daerop seyde dat het nu te laet was, omdat de gedep^den der kerck all by der handt waren, hadde Terensteyn gerepliceert: willen se dan comen, laet se dan comen sterck, all waert tot hondert off anderhalff. Wat sal men hiervan seggen? Dese verscheydenheyt van adviseren verwarret mij den sin. Ick salt evenwel Buyrman van dage laten weten, ende sien off ick naerder verstaen can off het Alphaeo heel tegen de borst is off niet. Middelertijdt mogen de gedep^den vast aencomen. Ende waer goedt dat Jan Gerritssen (dunckt mij) hyer bij der handt ware, om wat te helpen dirigeren nae de occurrentien. Ist Alphaeo heel tegen de borst, sij mogen, dat gehoort hebbende, weder om gaen, dunct hem goedt sijn advis te volgen, off anders voortgaen. Wil men oock in eventum 't getal verstercken, men mach het doen. Maer dat men soude meynen dat de Contra-Remon^n dese dachvaert souden laten passeren, sonder yet te doen, gelove ick niet. Verstae ter contrarie dat Harlem ende Leyden comen met expresse last van niet te contribueren, indien men de plac. niet en executeert. Wat aengaet dat S. Ex^e soo gram soude zijn geweest, ende nu weder wat ter neder geset, daer is wat aen, maer niet soo veel. Het sproot uyt de eerste rapport, die men hem dede op sijn wedercomste, van 't gheen hyer was gepasseert, maer nae, soo door de request die hem wierdt gepraesenteert, als anders, beter sijnde onderrecht, was tamelick wel tevreden. Terenstijn had noch geseydt, als uyt S. Ex^e mondt, dat doch de Haechsche souden willen stil sijn met predicken dese dachvaert, ende dat sij daer

nae souden predicken soo veel sij wilden. Maer wat wil ul. seggen met dese uwe woorden als bij gesproken tot Reigersberch, nos causam non esse cum ibi (Hagae) coetus non habeantur. Wilde R. dan dat men hier coetus hebben soude? Dat denck ick niet, ende meyne dat u E. heeft willen seggen nos causam non esse cur habeantur, naelatende: non. Ick corrigere mij, u E. wil seggen: nos esse causam cur non habeantur, ick las non voor nos. Mij dunckt dat de gedep[de], naedemael sij op wech sijn, behooren voort te comen tot hier toe, ende dat Jan Gerritsen daer bij zij. Middelertijdt sal alle devoir gedaen worden om Alphaei mening te weten, ende off de Contra. niet moveren en sullen. Ware goedt conden de gedep[de] eenige dagen hier blijven leggen wachten. Dit ist all dat ick nu weet te seggen. Ick houde brengersche noch wat op, sal sien off ick noch wat hoore eer ick sluyt. Als ick dit schreeff, dat ick op Coolman niet (*sic*). Can J. Gerritssen niet vaceren, off isser yet anders in de weech, men can Coolman versoecken hier te comen. Want soo veel de Vlaming aengaet, die schijnt niet seer genegen om 't advertissement, hem gedaen, hoewel hij het te voren niet scheen te achten. Een van de andere 2 salt wel doen. Men seydt dat de prins met Ernesto vrij in scherpe contentie is geweest om seecker fort, dat Ernest heeft geleydt iu Emderlandt, verder van 't water dan het de prins had geordonneert, ende dat de prins hem had gevraecht, off hij dat had gedaen om eenige landerijen, hem ende andere toecomende, te verschonen? Item, off de Haege te verre was om eerst te schrijven om naerder advis van hem te hebben. Ick soude u E. gisteren hebben geschreven, dan ick en had niet bijzonders, ende 't weynige dat ick hadde, nam de wereltsman [2]) aen te seggen. Dat van de cloosterkerck is bevonden een praetjen, men seyde nu dat de prins in de fransche kerck niet ten avontmael en ginck, omdat hij soo verstoort was op Ernestum. Ick heb

een groot discours gesonden aen Buyrman op sijn begeert, dat soude hij dan Alphaeo verthonen, als bij mij aen hem geschreven. 'T is aengaende onse saeck ende om Alph. te bewegen tot verclaringe. Off het Buyrman (soo hij geseydt heeft) sal verthonen, ende off dat schoon sijnde geschiet yet sal opereren, moet men verwachten.

Dus lang vertoeft hebbende, crijge ick van Buyrman bescheyt sonder bescheyt, aldus: 1 Item is aengedient dat Reyger. tegen u E. had geseydt van niet te praesenteren, ten waere het Alph. goedt vondt. Dat u E. daerop had geseydt dat Buyrman had geseydt, men mocht het wel doen, maer sonder den prins te moeyen. Hierop was Buyrman onstelt, vragende wat van node was sijnen naem te spelden. Item: ick heb dat geseydt voor mijn advis, hebben ander beter advis, dat sijt volgen. 2 Item wierdt geseydt dat Terenstijn had geseydt, dat het de prins gants niet goedt vondt, het praesenteren, ende dat uyt monde van den prins, saterdach. Ant. heeft Terenstijn dat geseydt, als den prins hebbende gesproocken saterdach, soo mach ment laten, want dat is het leste advis, ick heb den prins sedert niet gesproocken. 3 Soude u Ed. noch niet eens den prins directel. willen vragen off het tegen de borst is? Ant. neen, ick kan dat soo niet vragen. Laet sij doen soo sijt verstaen; maer sij moeten voor all weten, hoe sij staen met haere steden, als die niet wel souden sijn gedisponeert, isset niet te doen. 4 Soudt ghij wel goedtvinden te comen met 100 off meer? Ant. neen ick, die dat raedt mach sien wat hij doet, ick niet. Ick wilder niet in spreecken. Jae noch neen seggen. Dit ist all. Wat is hyervan te seggen? Ick segge noch voor mijn opinie (onder verbeteringe): sijn de gedep^de^ bij der handt, laet se comen, maer met intentie om hier te vernemen hoe (de) haeck in de steel staet, ende haer daer nae te reguleren. Is men oock geresolveert voort te gaen publick, opdat het sij in testimonium, fiat, de broeders mogent daer

overleggen, maer waren de gedep^{de} noch te beschrijven, ick soude het laten blijven, de polityck de polityck laten sijn, ende doen dat men meynt voor God te verantwoorden. Ick en sie onder de Staten geen dispositie, om yet te doen voor de Remon^{n}. Sal ment daerop doen off laten, soo is het laten naest, ten sij u WW. ander bescheyt hebben van de gesintheyt der steden. Hier is een pasquil geplact voor 't hoff, dat de Barneveldisten weder op de been zijn, meynende door te dringen, ende dat de Prins voor haer is, maer dat het haer faelen sal, dat de Prins sijns broeders voetstappen volgen sall; onder aen: weynich woorden, veel sins. Ick hebt niet gesien, maer wordt mij soo verhaelt. Den Heer bevolen. 10^{en} Julij 28.

M. N.

A Monsr, Monsr de Wachter,
à Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2026).

2) Misschien Montanus.

DXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN C. VAN DER MIJLE [1]).

Hij beklaagt zich dat hij nog steeds in dezelfde onzekerheid verkeert. Hoe het toegaat in den Haag. De Remonstranten kunnen niet in de publieke kerk komen. De plakkaten. Accommodatie is niet mogelijk. Wat Van der Mijle voor de goede zaak doen kan, in de tegenwoordige omstandigheden, bij de aanstaande dagvaart.

Mijnheer.

Ick en heb u Ed^{t} in langen niet geschreven, kan niet laten deselve bij desen dienstelick te groeten, te seggen hoe mijne saacken staen, ende van de dagelicxe toevallen een weynich te discoureren. Mijn saack blijft daer steecken.

Waer 't haapert weet ick niet. De heeren die 't begonnen hadden sijn mogelick te seer geoccupeert off hebben weynich moets daertoe, off derven S. Ex^{e} om derselver andere vele affaires niet vorder daerover interpelleren ('T en is oock mijn humeur niet de luyden veel te bemoeyen met mijn particulier). Dus blijve ick int verdriet, daerin ick niet om eenige mijne quade daedt, maer om de quyting mijns ampts int vorderen der waerheydt die nae de godsalicheyt is, 't voorstaen van de behoorlicke authoriteyt der overheydt, ende der kercken ware vrede, geraect ben. Die dit ten goeden is geschiet vervolgen, andere vergeten mij. Middelertijt weet ick nau, waer mij (de troost Godts wtgenomen) te keeren ofte wenden. Ick heb versocht mij persoonlick te mogen sisteren in recht; 't is mij affgeslagen. Die mij souden konnen helpen, ten minsten tot een stil verblijff, buyten geduerige vreese, en doen 't niet; die 't niet en konnen, sien mij aen met droefheyt sonder meer. Men seydt het tot Rotterdam seeckerder is, wat weet ickt? (Evenwel heeft het voor mij in dese mijnen ouderdom sware inconvenienten). Ick inclinere weder wt het landt te gaen; dan mijne jaren eyschen dienst, die mij niemandt kan doen dan de mijne, die met mij uyt het landt niet weder trecken en konnen, sonder dewelcke nochtans ick mij buyten lands niet behelpen en kan. 'T vertreck selve is vol peryckels, ende, buyten sijnde, weet ick gheen seecker verblijff: soo vrembdt verthonen haer de saecken allenthalven (in Europa). Ick hoope dat de Heere mijn God mij bewaren zal (om eenigen vreugdenspronck te doen), dat ick mijn gemoet suyver houde ende niemand en argere; anders, ick ben mede een mensche. Conde ende wilde u Ed^{t} dese mijne perplexiteyt S Pr^{e} Ex^{e} doen verstaen, het ware mij seer aengenaem; dan ick en wil u Ed^{t} niet perssen.

(In anderer saecken ben ick vrijmoediger. Ick heb u Ed^{t} voor een maent off meer eene memorie toegesonden van

de tegenwoordige gelegenheyt der gevangener leeraers op Loevesteyn; ick bidde u Ed^t deselve bij S. Ex^e te gedenkken).

Hoe het in den Haghe gaet, weet u Ed^t soo wel ende beter als ick, die met niemand spreecke dan par sarbatane. Men hadde gehoopt dat op 't stilstaen van voorleden Sondach (twelck met grote moeyte van de gemeynte is geimpetreert, daertoe ick, per interpositas personas, mijn beste heb gedaen) d'executien souden hebben gecesseert. Evenwel is seecker advocaet, nae condemnatie in de boete van vijftich gulden, gesuspendeert van de rolle. De schade voor hem is cleyn, omdat hij sonder practijcke is, maer c'est battre le chien devant le lion. De schamele messen-maecker (op de sael) heeft 25 g^n moeten betalen; de eerste (25 g^n) wordt gehouden in advis, opdat de roede, denck ick, blijve voor de schoorsteen. Een ander heeft betaelt voor Oosterlinck, buyten sijn weten, soo men seydt. D'ontfanger (van de exploicten) Hallinck daerentusschen pronckt, soo ick hoore, met dat gelt, seggende: dat is 't geltgen van de Arminianen; als off de lieden niet genoch geterchť en waren. Hoe d'andere varen sullen met (het lichten van hare ordinantien in) de finantie, volgens den last van de hh. Gecom^{de} Raaden, leert de tijdt. Dese ende meer andere wedervaren de goede lieden, puerlick om haer gods-dienst. Anders valt op hun niet te seggen. 'T is eerlick om sodanige saeck te lijden, maer die den luyden dese quellingen aendoen en zijn niet buyten grote sonden ende veroorsaecken grote verbittering. Men wil dat se te kercken comen (sij kunnen niet, haere conscientie verbiedt het hun); maer 't en is de middel niet om se daer te doen comen. Behoort men niet op hare redenen te letten? Men gaet ter kercken om Gods woordt te hooren ende gesticht te worden, tot levens betering. Men mishandelt de h. Schrift, seggen de luyden, ende en leert in velen deelen Gods woordt niet recht, maer

voert en voeydt de hoorders tot ende in seer schadelicke opinien. Die 't predicken, seggen se, hebben haer selve schuldich gemaeckt aen vele ende grote argernissen met haere quade proceduren, die noch niet op en houden, sijnde de predicanten geworden sollicitateurs van placaten, in plaets van te sijn leeraers van 't evangelium (Sij sijn d'oorsaecken van alle het quaedt, alle haer doen is vol scandael ende argernis). Dit spreecken de luyden niet uyt anderer ingeven, maer sij wetent selve, sien ende hooren dagelicx der predicanten woorden ende wercken. Ist dan wonder dat vrome ende tedere conscientien kleyne lust hebben den sodanigen de sorge harer sielen te bevelen off nae hare predicatien te luysteren? Selve vele die se hooren om officien te crijgen off te behouden, hebben een groot mishagen daerin, ende 't en ware men nu door de kerck most comen opt raedthuys, en souden se niet seer soecken. Maer die anders gesint sijn, de saeck verstaen ende alleen op God ende hare conscientien sien, haer selven niet gerust vindende in haer leere ende doen, sijnde oock van hunlieden all te voren veroordeelt ende gelijck als uytgeworpen, vinden haer sooveel als genootsaeckt om haer off tot andere secten te begeven, daerin haer gemoet mede niet gerust en is, off sonder exercitie van gods-dienst te leven, 't welck tot een godloos libertynsch leydt, off te gaen horen sulcke, die sij geloven dat hun de waerheyt leeren, daerom lijden ende met haer lijden betuygen, dat sij die boven alle dingen beminnen (ende dat in aparte vergaderingen, gelijck zij doen). Dese redenen en sijn niet lichtelick te wederleggen, ende 't gewelt daer tegen te stellen en wil in den man niet, 't en secht oock niet. Men plach, roepen de predicanten, dese verschillen soo hooch niet te wegen, doe men sprack van onderlinge verdraechsaemheyt. Dese verdraechsaemheyt en lichte noch en swaerde de verschillen niet, maer deselve latende soo die waren, diende tot onderhoudinge van vrede niettegen-

staende deselve, mits dat de waerheyt hare stemme soo wel mocht verheffen als haer contrarie, doch sonder insectatie off condemnatie, alles tot stichtinge. Dese wech wilde men niet ende men wilde scheuren, waerop sijnde gevolcht de Dordrechtsche decisien ende condemnatien, verjagingen, placaten etc., is alles bedorven ende in dese beswaerlicke termen gebracht. Den luyden te willen dat Synodus aenprijsen, om haer daeraen te houden, is te vergeeffs; sij geloven niet dat het uyt God is, niet meer als 't concilium van Trenten, ende houden voor gewis, dat aldaer een quade gheest gepraesideert ende alles beleydt heeft. Maer de placaten sijn daer. 'T is soo, dan 't waer beter dat s'er niet en waeren. Als de luyden hooren spreecken van placaten in saecken van religie, dunckt hun dat se niet meer en sijn in Hollandt, daer men plach te vechten om de vrijheyd van conscientie, onder dewelcke de Geref. alle tijdt oock de vrijheyt van exercitie plegen te begrijpen, als sonder dewelcke gheen rechte vrijheyt van conscientien en is, maer in Spanien off onder eene regiering de Spaensche in desen deel niet ongelijck. Ick en spreeck niet uyt passie, maer nae de waerheyt der saeck. Ick weet wel dat men in Spanien de luyden om de religie doodt, hier niet, maer oock weet ick, dat men se om deselve alhier ewich bannet ende gevangen set, 't welck sommige, oock rechts-geleerde, seggen arger te sijn als de doodt. Item dat men met de geduericheyt in executie over dieghene die geduerich sijn in executie, de lieden allenxkens can brengen totten bedelsack ende doen consumeren als met een langsaem vier. In Spanien verbiedt men niet alleen de predicatie, maer men gebiedt oock de missen. Hier verbiedt men alleen d'aparte vergaderingh, maer men dwingt niemant ter kercken te gaen. Niet? Wanneer men de lieden ongequalificeert houdt eenige staet te bedienen, tensij sij te kerck gaen, soo ver dat men, gelijck in Gelderlandt, attestatie moet brengen van de qualificatie

in desen, uyt handen van den predicant, om maer genomineert te worden tot eenigen staet, ist niet een specialen dwang? Evenwel ist noch dwangs genoch den lieden d'oeffening haers gods-diensts nae haer gemoet te willen beletten, gelijck men hier doet. Ende wat de placaten selve belangt, het dispositiff derselver is gegrond op een narré, dat soo calomnieux ende onwaerachtich is, dat eener die kennisse van saecken heeft, gelijck de lieden in den Haege meest alle doen, sich moet ontsetten als hij 't leest. Waer blijft de conscientie derghenen die dat weten, ende niettemin deselve directelick off indirectelick helpen executeren? Ick geswijge dat de publicatien ende executien van dien niet en sijn dan geduerige repetitien van uwer Ed[t] schoonvaders s. g. ende anderer heeren vonnissen, ende, soo de luyden die men in d'overtredinge derselve nu tribuleert, vastelick geloven, condemnatien der waerheyt ende canoniseren der logen. Nochtans, seyt men, moet er rust int landt sijn. 'T is wel geseydt. Laet de placaten comen in non observantie, daer is rust. „Waer vervolginge sijn," seyde (u Ed[t] haer vader ende andere op) de vredehandeling tot Ceulen, „daer ist all in roeren; waer ghene en sijn, all sijnder verscheyden religien, daer sijn alle saacken stilder." Seecker gedruckte Raedt aen de Nederlanden anno 1568: „De sotten," seydt hij, „sijn oorsaeck van 't quaet dat sij meynen t'ontgaen; want d'opproerten komen eer uyt dien dat men de ketters gewelt doet, gemerckt tyrannie oproer voortbrengt." d'Antwerpsche Gereformeerde versochten exercitie, seyden sij, opdat alle disordre ende tumult, die anders te dier oorsaeck soude mogen namaels rijsen, geweert werde. Houdt men geen rust met het toelaten van exercitie van Luthersche, Mennoniten ende Joden? Waerom niet oock de Remonstranten? Ist dat eenige (stierluyden) vresen, dat sij haer metter tijdt souden mogen resenteren van 't ongelijck, dat sij mochten pretenderen hun voor desen te sijn aengedaen?

Sodanigen vrese is ydel. Der Remonstranten professie strijdt daertegen expresselick. Sij sijn oock goede patriotten, dat sij niet souden willen, al conden sij, als die weten dat daeruyt niet soude konnen volgen als d'uyterste confusie ende ruine, oock van hun ende de hunne. Ick heb in seecker geschrift aen S. Ex^e^ t'anderen tijden verclaert, dat ick mijn siele daervoor wilde te pande setten, dat de mening niet en is te trachten nae eenige invasie van kercken off capellen, off om de regiering te veranderen, gelijck andere voormaels hebben gedaen. Men vergunne hun alleen vrijheyt van oeffening haers godsdienstes, in voegen deselve den geseyden toegelaten wordt, sij sijn tevreden. Vreest men nochtans wat anders metter tijdt, S. Exc^e^ ende die de macht van 't landt in handen hebben, konnen alles soo reguleren, dat men in de reste sal sijn buyten alle bedencken, daerin sij, ick spreeck met waerheyt ende uyt wetenschap, geen getrouwer dienaers en souden hebben, oock in alles wat tot slands geduerige ruste soude mogen dienen, daerop men sich oock onder alle ecclesiastique persoonen aller best soude mogen verlaten, als de Remonstrantsche leeraers. Ick hoore somtijts gewach maecken, dat men de vergaderingen niet soo groot, maer cleyn behoort te maecken, meyne oock dattet soo best is, de saecke dus staende. Evenwel isse geen rechte vrijheyt dat men 't getal besnijdt. Daer weynige sijn, vindt het sich selve, daer de menichte is, ist niet wel practicabel. De yver des volcx wil qualick gesteuyt zijn; geeft se wat bots, sij verslapt lichtelick van selff. Doch daer men vrijheit soude willen vergunnen, soude dit mogen dienen tot een reiglement nae de gelegenheyt van elcke plaets. Maer de placaten blijvende in vigeur, lopen de kleyne vergaderingen soo groot off meer peryckel als de groote. Vele goede heeren wenschen om accommodatie. Men behoeft de Remonstranten daertoe niet veel te predicken. Conden sij den vrede kopen met haer bloed, die

bestaende met God haer oock konde vereenigen met de menschen in ware liefde, sij soudent niet laten. Maer wat is daervan te hoopen bij soo lange partijen, die selve den naem niet luchten en mogen. Sommige van hun mogelick om haere particuliere imagineerde off waerachtige interesten, spreecken als off sij liever souden alles t'onderste boven werpen, dan een hair breed van hare decreten wijcken. Haer moedicheyt tegenwoordich is te groot. Maer men ontrecke haer maer den arm der overheydt tot d'executie der placaten, den Remonstrantschen eenige vrijheyt toelatende, dan sal men haer boochsamer ende [spraeckelicker] sien. Hiervan most men (onder correctie) beginnen, oock terwijlen eenige oude noch leven, die mogelick daerin niet ondienstlick souden sijn. S. Ex^e^ weet wat voorslagen desen aengaende all voor desen tijdt aen deselve sijn gedaen. U E^t^ mede, als door welckers handen alles is gepasseert.

Dit alles soo sijnde, wat raedt om tot de geseyde vrijheydt, off immers toelating, off conniventie, te geraecken? Waer het mij geoorloft, ick soude seggen dat S. Ex^e^ in handen heeft de Rem. ende daer toe te helpen als het deselve sal gelieven, ende dat door wettige, behoorlicke middelen. Een yeder weet dat deselve van beyden zijden is bemint, geëert ende gerespecteert, ende nademael deselve buyten 't gemeyn welvaren, aen 't welck S. Hoocheyt wel 't meeste gelegen is, geen particulier interest en heeft in 't gepasseerde, maer gehouden moet worden een gemeyn vader te sijn over beyde parthijen, kan deselve de saeck helpen met eene ronde verclaringe, het sij gevraecht off ongevraecht, aen de regenten, hooge ende laege, van 't geen deselve in desen tot gerusticheyt der inwoonderen slands nodich acht. D'occasie hiertoe verschijnt alle dage, ende sal daertoe apparentelick op de aenstaende dachvaert nieuwe gegeven worden. De predicanten sullen buyten twijffel weder op nieuws vreesselick comen clagen over de

stouticheyt der Arminianen, soo sij spreecken. De Remonstrantsche, meyn ick, sullen oock verschijnen met haare requesten, ende sal S. Ex^e waerschijnlick van beyden geimportuneert worden voor off naa. Mogelick oock van de regenten selve. Soo dit geschiet, isser occasie genoch; indien niet, zijn evenwel de gewoonlicke klachten daer, om van dewelcke onslagen te sijn ende de gemeynten te sien in ruste, dese verclaringe soude dienen. Wat S. Ex^e verclaren soude, staet mij niet te seggen. Sijner Ex^e ooghmerck, mijns erachtens, over dese saeck is, off de Remonstrants-gesinde t'onderdrucken volgens de placaten, off deselve metter tijdt te helpen tot gematichde vrijheydt, buyten veranderinge van de publycke regering off religie. 'T eerste gelove ick niet, om redenen. Ick houde wel dat S. E^e gaerne daertoe soude brengen ende (soo mij verhaelt is) wenscht de h. R. Pensionaris dat de Remon^n oorsaeck gaven S. Ex^e naerder te doen perssen totten employ van soldaten tegen deselve; maer gelijck ick hoope, dat daertoe geen oorsaeck gegeven sal worden, is mijn vertrouwen dat S. Ex^e sich daertoe nyet lichtelick sal laten bewegen. S. Ex^e schijnt de saeck te willen beleyden met langsaemheyt, brengende allengkens eenige moderatie in magistrature, om, sine sensu et motu, te komen tot beteringe metter tijt. De wijsheyt S. Ex^e is nimmermeer genoch te prijsen. Maer somtijts in plaets van vorderen ende winnen verachteren ende verliesen wij. Ick moet met u Ed. vrij spreecken. Men heeft seer gehoopt op de verbeteringh van 't collegie der heeren G. Raaden in Mey lestleden. Men siet evenwel dat de moderate niet konnen opseylen tegen de hevige. De naeste Mey compt van Santen. De heer Cromhout schijnt wat handtsaem, maer hij is oudt. Comende te overlijden, mach een arger komen. Tot Rotterdam ist niet ten besten. Jongeneel, bij dranck zijnde, wil Bisschop, Grevinckhoven ende Wtenbogaert, die hij seydt in die stadt te sijn, elck in vier quartieren

geleydt hebben. S. Ex^e is grotelicx te dancken, want onder sijne schaduwe schuylen vele. Maer wie weet wat belet comen kan in den voortganck. De Remonstrantsgesinde nemen toe. Parthije dit merckende, bandeert haer meer daer tegen. Wil men voortgaen de lieden doorgaens nu met deurwaerders ende officieren te plaaghen, 't mocht confusie baaren. Hoe sal men tot Rotterdam, Hoorn, Alckmaer ende elders de vergaderingen beletten buyten swaricheyd? Laet men 't daer toe als bij conniventie, sonder dat men daeruyt eenigen onrust verneemt, waerom niet oock elders? Tot Nieupoort comt'er (hoor ick) 5 off 600 in de vergadering. In de Veenen is de menichte seer groot. Wil men 't met gewelt verhinderen, wat iammer? Wat ellende? Wat geroep in een vrij landt, daer men alle dage lasten op lasten cumuleert om de vrijheydt van conscientie (soo men 't eerst den naam gaff), als men die nu den lieden soo soude willen beneemen? 'T is een hardt gelach. Buyten der Goude heeft men eenige bancken wechgenomen, eenige boeren te hove gedachfaert. De geuzen plegen de beelden te breecken, nu de bancken, seggen de luyden. Seecker boer heeft den officier aen lijff gewilt, doch weet ick niet off het hieruyt spruyt. De boer wordt gesocht, versteeckt sich, men tast zijn goedt aen. 'T kan (dat de Heer weere) meer gebeuren. Wat sal 't sijn? Alles set quaet bloedt. Niemant kan sodanich feyt prijsen, maer 't volck wordt getercht. Patientia, saepius laesa, fit furor. Meer swaricheyden, dat God verhoede, connen rijsen in dese landen. De Spaensche tot Wesel hebben den Gereformeerden nu de kercken benomen, soo dat se daer nu oock moeten vercruypen in de huysen. Latent de Spaensche daer toe, hyer niet, men sal seggen dat de Spaensche beter sijn; beletten sij het daer gelijck hier, door placaten, men sal dese soo arch houden als die. Wat gedachten mogen de luyden hieruyt krijgen. Om dese vervolging hier te be-

decken, seydt men dat het gheen religie, maer wat anders is. Die 't aengaet protesteren daer tegen dattet niet anders en is, belovende in de reste alle onderdanicheyt, die alleen vrij hebbende. Men wilt haer evenwel niet vergunnen. D'ander gaen voort ende opiniastreeren, willende liever dat men de boeten haele uyt haere huysen, met executie, dan dat sij die gewillichlick souden betalen. 'T is de wech niet tot ruste, geensins. Vele swaricheyden konnen metter tijdt opcomen. Wat raedt? Het temporiseren heeft sijn plaets, maer oock . . . . De wijse man seydt wel: qui observarit ventum, ventum non seminabit. Gelieffde het S. Pr. Ex^e^ sich met ernst over de goede ingesetenen te erbarmen, ende deselve eens uyt desen labyrinth te helpen, met eene ronde verclaring aen de heeren regenten, oock in volle vergadering (alles nochtans geseydt onder ootmoedige correctie), dat deselve wenscht om een bequamer middel, daerdoor d'ingesetenen mochten gebracht worden tot rust, als de geseyde placaten, nademael d'experientie heeft geleert, nu en tot allen tijden, hoe weynich die vermogen in sodanige saecken, ende wat quaet deselve connen veroorsaecken, gevende haere Groot Mog. te bedencken, off niet beter en ware den luyden als bij tolerantie eene gematichde vrijheyt toe te laten; daerbij doende dat hetselve S. Ex^e^ advis soude sijn, oock dat hij tselve niet hadde konnen verswijgen tot voldoeninge sijns eedts, den lande gedaen, van deselve te adviseren 't gheen hij acht den lande best te wesen. Dit advis sijnde met eenen asem vergeselschapt met serieuse verclaring van te willen mainteneren de publieke religie ende regering, sonder eenige infractie daerin toe te laten, en soude niet konnen dan wel genomen worden, jae all waer het schoon dat men niet soude willen volgen. Want S. Ex^e^ soude sich in allen geval gequeten hebben voor God ende alle oprechte trouwe patriotten ende lieffhebbers van 't welvaren des vaderlands, oock eene grote benedictie vercrijgen

voor sich selven en sijn gehele huys. Is oock niet te twijffelen off vele regenten, die nu swijgen, ende d'een op d'ander siende, niet en derven uyten 't geen sij desen aengaende int gemoet dragen, en souden haer openbaren in conformiteyt van dit S. Ex^{ce} advis, ende de saeck in allen geval daertoe helpen brengen, dattet selve in naerder overlegginge ende bedencken soude worden genomen. Daermede d'ander saecke sooveel als gewonnen ware, bijsonder als men daerop aenhiel ende telckemael met goede bondige redenen, die niet ontbreecken en sullen., fortifieerde. 'Ten sal wel alle predicanten niet behagen, die (soo veel sij konnen) daertegen arbeyden sullen, maer wanneer men hun haere kercken ende exercitie laet in allen deele, soo hebben sij niet te clagen. 'T is oock nodich, jae is S. Ex^{e} ende den lande ten hoochsten daeraen gelegen, soo alle goede politicke moeten bekennen, dat die hierarchische meesterlickheyt daernae sij staen, ende bijsonder dat heerschen met de conscientien, worde gesteuyt ende gebroocken, ende dat men se renvoyere nae hare studooren ende den bijbel, om hare gheestelicke wapenen wel te scherpen tegen de ketterye off valsche leeringen (soo sijt houden) der Remonstr^{n} ende anderen, sonder hun langer alsoo opt weerlicke sweert der overheyden ende op de placaten te verlaten. Ende is oock niet te twijffelen off vele moderate predicanten, die nu van eenige principaelste roervincken ende belhamels worden gelijck als geballonneert, en souden mede spreecken tot moderatie tegen sommiger gheest, die niemant neffens hen en lijdt ende niet en blaest dan extremiteyten. Dit ist dat ettelicke duysenden, jae alle vromen in den lande van S. Pr. Ex^{e} verwachten, denwelcken sij alsdan stoffe sullen hebben in desen te seconderen met applaudissement van ontallicke menichte van menschen van allerhande qualiteyten ende conditien. Ick en weet niet, mijn heere, hoe mijne penne mij dus verre heéft verruct in dit dis-

cours. 'T sijn mijne gedachten, die ick, op goedt vertrouwen, hebbe willen schudden in uwer Ed[t] schoot. Ick weet wel datter vrij wat meer valt te seggen op dit subiect, maer dit papier konde niet alles vatten. Ende hoewel ick mij der cortheyt ten wtersten hebbe bevlijticht, soo ist noch all te lang gevallen. U Ed[t] houde mij alles ten besten, ende geloove dattet comt uyt een sinceer oprecht gemoet. Off het yewers toe sall konnen dienen, weet ick niet. Can 't voordeel doen ten goeden, 't sal mij lieff sijn. Soo niet, laet het den viere bevolen sijn, ende blijff hiermede,

Mijn heere, den Almachtigen bevolen.

U E. ootm. dienaer.

Mijn h[e]. Ick sende u E. 't bewuste geschrift, hebbende mij gereguleert nae 't geen u E. geteeckent had. De reste is gebleven, maer eenige additien hier ende daer, die te propoost dienen, soo mij dunckt. Hoe u Ed. het nu gebruycken sal, weet deselve. Conde het dienen tot een praeparatiffe, om 't gemoet van S. Ex[e] wat te munieren, ick soude mij verblijden. Ick hoor wt Haerlem ende Leyden sullen comen met een opgetogen seyl, met dreygementen van inhouden der contributien, indien men den Rem. niet op nieus d'oorloge aen en doet. De pred. sullen oock bij de wercken sijn. De Rem. meynen mede het haere niet te versuymen, maer morgen avondt hier te sijn. 'T en is niet mogelick off S. Ex[e] en sal in dit gedruysch aenstoot lijden. Conde dan deselve bewogen worden om te voren op dese consideratien wat te letten ende sich vorder te disponeren tot hetgheen in dit discours wordt voorgestelt, God soude het ongetwijffelt segenen. Ick weet nu hiertoe niet meer te doen off te seggen, maer bid u Ed. sich de saeck te laten ter herten gaen. Isser yet anders te doen, u Ed. en heeft mij maer te commanderen, want ick ben,

Mijnheer, U Ed. ootm. dienaer.

Gesonden 10 Jul. 28.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2029). — De twee, door Wtenbogaert zelven gecorrigeerde en soms geheel gewijzigde concepten, zijn zonder eenig adres; op het 2de staat alleen: „Aan N. N. om S. Exc. aen te dienen." Uit de woorden: „u E. schoonvaders z. g. ende ander heeren vonnissen" blijkt echter genoeg voor wien het stuk bestemd was. Het geleibriefje onderaan doet ook zien, dat de brief is opgesteld om onder 's Prinsen oogen te komen. Enkele volzinnen, die in het 2de concept zijn doorgehaald, heb ik hier ( ) behouden.

DXXVIII.

J. WTENBOGAERT ENZ. AAN D. TRESEL [1]).

Mercier verkeert in treurige omstandigheden. Men heeft vruchteloos getracht hier iets voor hem te vinden. De Societeit kan hem niet helpen. Hij wordt den vrienden aanbevolen.

Wij hebben sodanich schrijven ontfangen van Mr Mercier, u E. bekent, ende van sijne gelegentheyt, dat wij ten hooghsten met den man ende sijne arme familie bewogen sijn. Dickwils hebben wij overleyt hem alhier eenige conditie op te speuren om sijn cost te winnen, maer d'onseeckerheyt onser saecken ende dat de vervolgingen, al schijnen se somtijts wat te stillen, haer telckemael weder verheffen, beneemt ons hiertoe emmers voor als noch de gelegentheyt. Hem te onderhouden int geheel oft deel uyt de gemeene burse alhier is onmogelick, omdat deselve selfs den noot der dienaren, die met soo groot peryckel 't woort prediken, niet bereycken en can. Wij geswijgen noch d'andere nootsakelijckheyden tot vorderinge van des Heeren werck. Eenige particulieren van hier hebben hem tot verscheyde malen geassisteert, oock met goede sommen, maer de continuatie heeft groote swaricheyt, jae onmogelijckheyt. Is oock buyten reden degeenen, die hier so grote last ende packen hebben te dragen, oock voor de saecke Christi, noch meer opteleggen. Dewijle nochtans

die vrome man, soo uwe E. in verscheyden sijne brieven wel ende christelyck heeft geoordeeld, niet en mach sijn verlaten, als sijnde een vroom christen, onse broeder, bequaem ende gewillich ten dienst, wan hij conde werden geemployeert, mede lijdende om onse saecke, geperst metten uytersten noot, hebben wij goet gevonden neffens desen te schrijven aen de heeren Grotium, Tilenum ende D'or, in sulcken voege als u E. sal sien uyt de copye, die wij versocht hebben door Mr D'or u E. toegesonden te worden, daerbij wij oock desen hebben willen doen aen u E. in 't bijsonder, u E. bevelende, jae op 't ernstelijckste in den naem Jesu Christi met de genoemde heeren te advyseren op eenich bequaem ende effectueel middel van assistentie aldaer, daerdeur hij met sijne familie aldaer onderhouden sij ende leven moge, tot tijt toe God de Heere eenich ander bequamen wech wijse, daertoe wij mede niet en sullen laten te arbeyden. Wij recommanderen dan dat stuck mede ten hoochsten aen uwe E. hertgrondelycke christelycke liefde, biddende dat het deselve gelieve hierinne dermate met de [andere] heeren te corresponderen, dat de goede man geholpen ende hij gewaer worden moge, dat also onse christelycke intercessie niet onaengenaem ende onvruchtbaer sij geweest; twelcke wij oock uwe E. van harten toewenschen. Wat uwe E. niet ons geldt, dat de Heer Jesus uwe [genatelicq] sij, u E. rijckelyck aen siel ende lichaem segenende tot salicheyt, blijven wij,

Uwe E. seer dienstwillige broeders voor
hun selven ende uyt aller naem,
J. Wtenbogaert. A. v. Borre. Nicolaus
Grevinchoven. Simon Episcopius..

A. Monsieur, Monsieur Daniel Tresel,
à Rouen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2028). — De concepten van dezen en den volgenden brief zijn door Episcopius op één blad papier geschreven.

DXXIX.

J. WTENBOGAERT ENZ. AAN H. DE GROOT ENZ. [1]).

Van denzelfden inhoud als de vorige.

Messieurs.

Ayans entendu l'estat pitoyable de nostre frere Mercier que cognoissez, nous nous sentons vifvement touches de compassion et esmeu a luy tendre la main pour l'aider a sortir hors des miseres qui l'accablent luy et sa famille desia tant d'annees. Il est nostre frere en vertu de la communion spirituelle qu'il a avec nous, estant de mesme foy et creance, souffrant aussy en quelque facon pour la mesme cause. Nous estimons donc qu'on ne peut en bonne conscience abandonner, ains que nous et tous ceux qui aiment le Seig$_r$ Jesus sont obligez, chacun selon ses facultes a le secourir en ses necescitez, attendu nommement ses bonnes et louables qualites, pour estre utilement employé si s'offert condition qui luy fust propre.

. . . .

C'est pourquoy Messrs nous vous prions vous supplions tres humblement au nom du dit nostre S^r et Sauveur, qu'il vous plaise adviser entre vous, parmy lesquels le dit Mercier habite, a quelque moyen propre pour subvenir aux tres urgentes necessitez d'iceluy nostre frere et membre du corps de Christ. Vous estes quatre, y compris Mr Tresel, demeurant a Rouen, auquel nous escrivons pareillement, a fin qu'il luy plaise correspondre avec vous en ce que dessus. Nous sommes tres marris de vous importuner pour tel affaire, mais sachans les necessites extremes du susdit, sans moyen d'y remedier, par les difficultes devant exposees et . . . . avec vous qu'il ne peut estre laissé a l'abandon, nous nous trouvons contrains de le recommander a vostre charité. Sur quoy nous confions

que ceste nostre intercession sera prinse de la meilleure part et ne demeurera point infructueuse, nous prions Dieu, Mss[rs], qu'il plaise a sa divine bonte se monstrer nostre grand loyer et vous combler de toutes sortes de benedictions temporelles et spirituelles au salut. Le 22 de Juillet 1628.

Vos humbles freres et serviteurs,
au nom de tous,
J. Uytenbogaert. A. v. Borre. Nicolaus Grevinch. Simon Episcop.

A Mess., Mess. Hugo de Groot,
Daniel Tilenus, Franchois D'or,
à Paris.

1) Het betoog van de onmogelijkheid om Mercier in het vaderland te helpen, is hier niet herhaald.

DXXX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Over den inhoud en de weerlegging van de remonstrantie der Synodalen.

Waerde hh. ende broeders.

Ick heb de copie van de synodale Rem[e] [2]) ontfangen; sal se houden ende wat daerop stellen in omnem eventum. Sij is soo bitter als oyt eenige andere; doch isser vele in dat was in de Rem[e] van de leste dachvaert, soo dat ick nodich achte dat de wederlegginge van dezelve nu mede overgegeven werde, hoewel lestmael goedtgevonden worden niet. Men sal in de wederlegginge van dese nieuwe sich mogen in de pointen, die bij de leste sijn wederleydt, daertoe refereren, ende dan voort de reste beantwoorden. Dat men niet en late alle de copien van dezelve wederlegginge die daer zijn, mede te brengen; oock sal moeten

meer als een off 2 van daer hyer comen, om de saecken te dirigeren, ende met een te examineren 't gundt bij mij sal sijn gestelt. Dat ick wiste dat het daer soude worden gedaen, ick soude de gehele copie oversenden, maer vresende dat ment weder op mij soude schuyven, houde ick se om gheen tijdt te verliesen, want ick ontfang se eerst nu op den middach, ende tijde met God aen werck na den middach. Doe ick qualick, vergeeft het, 't geschiet uyt goede meninge. Specialick seggen sij nu:

1 Dat de gebannen predicanten haer op sommige plaetsen nedersetten, coopen ende timmeren huysen met vrou ende kinderen, huyshouden, medicinam exèrceren, siecken versoecken etc.

2 Dat sij haer soo ver bloot geven, dat sij haer niet en ontsien de geref. pred. in steden ende dorpen int openbaer aen te ... sen, van hare predicatien etc. beschuldigen, met woorden, gebaren ende dreygementen onhebbelick beiegenen.

3 Dat eenige d'Acte van stilstant geteeckent hebbende, sonder de teeckening opgeseydt te hebben, predicken etc.

4 Dat tot Rotterdam een extraordinarise vergadering is gehouden geweest van de gebannen predicanten, affgesette ouderlingen ende andere meer, tot een groot getal toe, meest uyt alle de geunieerde provincien te samen geroepen, in welcke geseydt wordt verscheyden saecken tot naedeel van 't landt ende de kercken, ende tot vordeel van haer Soc[t] ende vermeynde republicke geresolveert te sijn, onder anderen oock ordre gestelt om in alle plaetschen te predicken, psalmen singen etc.

Ick bidde dat men mij laet weten wat van de eerste drie pointen is. 'T vierde slaet op de vergadering van 't overgeven der requesten, 't welck wel sall beantwoorden.

5 Seggen oock dat eenige roemen de handt ende 't segel te hebben van S. Ex[e], om vrij de vergaderingen te houden. Item doen vergaderingen houden in plaetschen daer

noyt vergaderingen sijn gehouden geweest, selve tot Enckhuysen toe. Is dit waer? Meten seer breedt uyt de swaricheyden die hyeruyt staen te verwachten, seggende dat de regering ende staet van 't landt wordt gedreycht, niet sonder oorsaeck, alsoo d'ervarenheyt heeft geleert, dat de begeerte van wraecke eenige soo verre heeft getransporteert, dat se haer niet ontsien en hebben een schrickelicke ongehoorde moort tegen den persoon van den prince ende veranderingen van collegien etc., ende redres van hare saecken voor te nemen.

Seggen oock dat de saecken van de geref. k. soo ver sijn vervallen, dat deselve in sommige plaetschen moeten duycken, ende haer als onder 't cruys erneren, ende dat men se daegelix drijcht uyt de publycke kercken te drijven etc. Willen de heeren anders niet hyerin doen, willen haer sielen in geduldt besitten ende God d'wtcomste bevelen, maer willen evenwel onschuldich gehouden sijn van alle swaricheyden, die daeruyt mogen rijsen etc.

De tijdt is wech, ick kan niet meer. De copie is mij, maer nu op de leste uyre behandicht, soo dat ick nau tijdt heb gehadt die te lesen ende dit te schrijven. Den Heer bevolen. 28 Julij 28.

Dat men Nobel aenspreecke, is hij daer. De Rem^e is gestelt in handen van den hove, om advis te hebben.

Het soude konnen gebeuren dat dese Rem^e alsoo veel goeds dede als quaets, mitsdien sij den voortganck der Rem^n soo breedt uytmeten, dat de heeren . . . . ordre daerop te stellen met placaten.

Aen Sr Simon de Wachter.

Rotterdam. Cito.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2026).

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2222.

DXXXI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Wat er in de synodale vergadering heeft plaats gehad, en wat de Prins weder heeft gezegd. Het overleveren van requesten aan de particuliere magistraten, enz.

Waerde hr ende broeder.

Hoopende dat u W. den mijnen van gisteren wel heeft ontfangen, sende ick u E. hier copye van seecker proiect. Waerom het een proiect genoemt wordt weet ick niet, alsoo doch alle de termen resolutiff sijn. Can sijn dat de proiecteuren bij anticipatie dit soo hebben gestelt, soo zij meynen, dat het daernae in Synodo soude mogen werden gepasseert, om vorder disputen te mijden. Can oock sijn dat sij soo alrede ge[ar]resteert zijn, maer dat sij het maer een proiect noemen, om den heeren Staten, die over sodanige resolutie (soo ick hoore) qualick tevreden zijn, te beter contentement te geven. Dan de leste, dunct mij, gheen grote apparentie te hebben, omdat de heer commissaris, die opt Synodus is tegenwoordich geweest, daerin niet soude connen bedrogen worden. Houde derhalven 't eerste. Ick hebbe gisteren Victori alle gelegenheyt (soo ick die verstaen hadde) verhaelt. Sij is dese, 't welck ick ten overvloedt goedtvinde te adverteren: de hh. Staten off G. R. hebben den heer Asperen op den Syn. gecommitteert, met last om te beletten dat op de 3e, 5e, 8e ende 9e articulen van de gravamina gheen resolutie genomen soude worden. Maer alsoo de Syn. niet en verstaet alsoo gebonden te worden, hebben daermede door gewilt, 't welck Asp. siende, is gegaen in den Hage, sulcx rapporterende aen de G. R., waerop eenige uyt het Synodus ontboden sijnde voor de G. R., schijnen deselve haer op de Staten selve beroepen te hebben, voor dewelcke zij gehoort sijnde,

schijnt hun belastinge van dit bij geschrift te stellen gedaen te zijn, 't welck alsoo gedaen ende overgelevert zijnde, is in deliberatie geleydt off men den Synodo hyerover niet en behoorde eenige degelicke reprimende te geven, daertoe den Adel, Dordrecht, Haerlem ende Delft adviseeren jae, Leyden niet, maer wilde men soude eerst alles met de principale communiceren. Dit advis gevolcht zijnde vandt naevolgende, is dat soo geresteert, ende copien geschreven voor alle steden. Eenige meynen dat het stuck hyermede geheel te grabbelen is geworpen. Veel hacquetten sijn hierover int Synodus gevallen; men heeft de Remon^n^ gedistribueert in 1 ignoranten, 2 dubitanten, 3 verdedigers, 4 tegenspreeckers, alias oock genoemt hartneckige. D'eerste twee soude men mogen toelaten, de leste twee niet. Doch is eyntelick hyerop gebleven, dat men soude persisteren bij de nootsaeckelickheyt van de 5 pointen, ende dat men sich in deselve niet sall elargeren, maer precis houden aen 't geen daervan in nationali is gestelt, ende vooreerst blijven in terminis van het 20^e^ articulum des Zuythollandschen Synodi, ende ick gelove dat dit point is aengaende de forme hoe men de resolutie stellen sal. Die de copyen van dit proiect schrijven, seggen dat de Syn. van Delfft all meer Remon^n^ maect. Ick heb Victori gecommuniceert dat ick had verstaen dat S. Ex^e^ had geseydt uyt monde van een die met eenige voornaemste Remon^n^ had gesproocken, dat sij wel een middel wisten tot vereeniging, blijvende de Syn. van Dort in haer geheel. S. E^e^ vragende off hij niet wist waer dat vandaen quam. Hij meynde dat het quam van den Edelman, tegen denwelcken hij eens had geseydt dat wel een voet van accommodatie te ramen was, blijvende confessie ende catech. in haer geheel als formulieren van eenicheyt, ende sonder den Synodum te roeren, maer dat de pred. eerst vrij ende vranck souden sijn, int landt comen etc. om te communiceren. Men heeft nu op alles te letten, nu

meer als voor, want als men nu sal sien aen d'een sijde hoe swaerlick het sal sijn de plac. te executeren, ende aen d'ander zijde denselven vrijheyt te vergonnen, sal men een middelwech van accommodatie soecken in te gaen. Opt vorder praesenteren van geteeckende requesten aen de particul. magistraten diene oock wel gelet, dat de kercken mochten werden geadviseert beyde int requesteren ende teeckenen te gaen op eenerley voet, welcke eenerley voet eerst bij u E. ende d'aenwesende broederen aldaer most beraemt zijn. Diende men oock niet wel sommiger voorbaericheyt int requesteren te steuyten met praeadvis, dat sij haer niet en verhaesten voor naeder advis? U E. can het daer in communicatie leggen. Victor meynde oock dat men most sorge dragen dat de kercken met dit werck van requesteren niet en wierden van malcander. gesepareert. Op de verhandelinge van de liberteyt van propheteren heb ick sedert gisteren gedacht, off niet goedt en ware (indien men goedt vindt dat stuck in dier voegen als ick geschreven heb te roeren) noch dese off diergelijcke clausule in te voegen: Doch naedemael de claegers die vrijheyt onder haer off in haere kercken niet lijden en willen, zoe en behooren sij evenwel niet te beletten dat deselve wordt gepractiseert met aparte vergaderingen etc. U W., acht ick, verstaet de mening wel. Sal men yet doen op de Redenen van der Goude [2]), in den Hage gedruct? Coolman meynde jae, maer ick soude gaern u E. advis hooren, ende met een wat ende hoe men daer tegen doen soude. Tot Hoorn ist weder heel onthockebant, soo u E. sal sien uyt den ingeleyden, die ick u W. gisteren vergat te senden. U E. can se mij met gelegenheyt wedersenden. Daniel Janssen, hyer bij mij sijnde, roerde niet van Schagen, ick mede niet; sprack alleen van 't stuck van Vrieslant, daerop dient gelet. Ick bad hem eerst bij u W. te gaen. Ick hope hij het gedaen heeft. Valete 30 Jul. 28. T. M.

De heeren Staten hadden oock belast in Synodo niet te handelen van patronaatschap, mecenaatschap ende noch een derde, dat men mij niet weet te noemen. Oock weet ick niet wat men verstaet [met] dit mecenaatschap. Eenige leggent uyt op de quaestie van Rotterdam, aengaende den sieckenbesoecker, daer van Rotterdam in de Staten had geseydt niet te sullen lijden 't geen de Synodus voor had.

Aen den eersamen, discreten S[r] Simon
de Wachter, coopman. Te bevragen
bij Jacob Jacobsz. van Couwenborch,
brouwer, in de 2 witte climmende
Leuwen. Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2026).

2) *Bibl. v. Pamfl.* N°. 2239.

DXXXII.

C. RIJCKEWAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij zendt hem de copie van een brief van Van Dongen, die in een mondelijke conferentie wil bewijzen, dat de afzonderlijke vergaderingen der Remonstranten onwettig zijn.

Mijnheer.

Ick seynde u E. hyer copye van 't gene mij van Utrecht toegesonden is. 'T is de uytdaginge tot mondelycke conferentie van Dongen tegen d'onse. Ick hebbe geantwoort, dat beter waere (als men ymmers met hem in handelinge sal comen) schriftelyck te handelen, alsoo de mondelynge handelynge (sal se niet verdrayt ende misduydt werden) doch in scriptis soude moeten gestelt worden. Desen campioen ieucken enckel zijne handen ende wil victorie vechten; hoewel ick van hem niet nieus en verwachte, ende

alleen den ouden koeckkoecks sanck wesen sal, na mij dunckt uyt dit zijn tegenwoordich gestel. 'T is nu al dicwils wederleyt, niet alleen overlangh in voorgaende schriften, maer corts op de sijne, in de Verantwoordinge off Bedenckingen op sijne Consideratien, als oock in den Vrijen godsdyenst op sijne redyten, ende noch en kan de man niet ophouden. Hadde u E. niet anders te doen, ick soude u E. bidden hem een degelijck schuyrwater te geven, hoewel de moriaen niet te wasschen en sal zijn. Hij toont dat hij den scorpioen gelijck is, dien 't fenijn in de steert leyt, want dats sijn weerveers: dat de overheyt de vergaderingh moet beletten. Daerop leydt al dit sijn schrijven ende wrijven. Soo men mondelyngh handelen sal (dat geen vrucht sal geven), hebbe ick geraden, men daertoe consent ende vrijgeleyde van de overheydt versoecke. Dit alles onder correctie ende op beter advys van andere, ende insonderheyt van u E., wiens antwoorde ick hierop sal verwachten. Hiermede, mijnheer, vaert wel, zijt gegroet ende Gode bevolen. Haest, in Rotterdam, desen 1en Aug. 1628.

U l. dienaer, C. R.

Volgt de copye.

Aen de vergaderinge der Remonstrantsche gemeynte tot Utrecht

Presentere ick ondergeschreven te bewijsen, dat dese affgesonderde vergadering een onwettelijcke schismatycque vergaderinge is.

Dat deselve noch uyt den woorde Godts, noch uyt de privilegien van ons landt, noch uyt gesonde reden kan beweert worden.

Dat de leeraers van deselve geen goede conscientie en konnen allegeren, veel min eenigen dringenden noodt, waerom sij deselve vergaderinge mogen onderhouden, stijven off drijven.

Datter ter contrarie merckelijcke reden is, waerom dese vergaderinge haer met de publycke gemeynte der gereformeerder kercke behoort te vergenoegen ende desselffs vergaderinge niet te verlaten.

Dat diegene, die haer in desen jegens het gebot ende believen onser christelijcker overheyt setten off stijven laten, haer in deesen deele onchristelijck draghen, ende nae alle rechten, ten minsten om merckelijcke soo politycque als kerckelijcke onrusticheden te voorcomen, mogen belet ende tegengestaen worden.

Onder stondt: Cornelius Dunganus.

Daerop bij d'onse geexcipieert zijnde op der tijden perryckel ende ongelegentheyt, is gevolcht desen tweeden bryeff, ende luydt van woorde te woorde als volcht:

Waerde mannen ende vrunden.

Gelijck het inder waerheyt alsoo is, dat ick uyt een christelijck medelijden ende genegentheydt, om dese onse scheuringe ende verdeeltheyt te doen ophouden, het mijne geerne contribuere, alsoo wenschte ick, dat dese mijne toegenegentheyt ende medelijdsaemheyt van gelijcken van de uwen in behoorlijcke betrachtinge genomen werden; maer siet versoeckende alleen een vruntelijcke ende stille t'samensprake over uwer affgesonderde vergaderinge, met presentatie van bewijs te sullen doen, dat deselve onwettelijck is, als strijdende tegens woordt ende eene goede conscientie etc. wat excuyse wort hyerop voortgebracht? Dese, dat d'ongelegentheyt der tijden niet toe en laet eenige soodanige mondelijcke conferentie. 'T schijnt dat ghij-l. u bevreest, dat ick u-l. wellicht bij soo eene occasie in eenige last brengen mochte; maer ick versekere u-l, dat ick dat bij sulck eene gelegentheyt niet en doen sal. Want dit ware een al te schandelijcke ontrouwe, die verre van mij zij, jae een vervloecten grouwel, dat ick in schijn van u-l. soecken te winnen, op uwe schade ende

verseeringe loeren soude. Om dit van mij te vermoeden, en weet ick oock niet dat ick u-l. de alderminste oorsaeck gegeven hebbe. Behalven dat ick van de Ed. M. heeren Staten dit vast vertrouwen hebbe, dat alwaert schoon dat hare Ed. Mog. dese onderlinge ende stille onderhandelinge bekent ware, deselve nochtans niemant van den uwen eenich 't alderminste leet aendoen souden, als dewelcke geen dingh liever saghen, dan dat wij elckanderen ten besten onderrichten ende verstaen mochten, opdat alsoo onse droevige verdeeltheyt, waert mogelijck, eenmael mochte gesleten worden.

Waeromme ick u-l. nochmaels, ende dat op het aldervriendelijcxste, wil gebeden hebben, dat ghij mij doch dese christelijcke ende stille t'samensprake aldus niet en wilt affslaen, want 't zij dat ick in reden te cort mochte komen, als ick vertrouwe neen, off dat ick u-l. met reden come te overwinnen, gelijck ick hope jae, soo en sal geen verloren arbeydt wesen. De waerheydt is mij soo dierbaer ende soo lyeff, dat ick mij niet en schame van die te laten overwinnen; alleen laet het met u-l. oock soo zijn, ende wij sullen ongetwijfelt aen wederzijden oorsake hebben om onsen Godt over dese onse handelinge te loven ende te prijsen. Den xx^en Julij 1628.

Onder stont: Cornelius Dunganus.

Aen mijnheer, mijnheer d'Man.

1) In mijne collectie.

DXXXIII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Dank voor de toezending van boekjes. Het request is overgegeven, gelesen en beantwoord. Wat verder in Den Haag is geschied. Verschil

tusschen de Synode van Delft en de Staten. Hevigheid der Leidsche regeering. Aanbeveling van de belangen van D. v. d. Cogghe, enz.

Mijnheer.

Ick heb u E. lestmaels bemoeyt met een briefken van recommendatie voor een van mijn maechschap, Frans Wtenb. Ick verstae hij daer geweest ende all voort nae Orleans is, verwondert dat hij sich soo heeft verhaest. Sedert ontfangen den uwen van 23ste Junius, oock een van Monsr Tresel met 2 boecxkens, 't een Reme au roy d'Angleterre, 'tander tegen de manifeste van Mr de Rohan. Mr Tresel adviseerde dat u E. geschreven had te sullen senden van Pelletier, 't welck hij noch niet had vernomen, maer ick denck dat de Reme is van Pelletier, hoewel de naem daer voor niet en staet, anders sal ick noch (soo 't u E. gelieft) verwachten. Ick danck u E. seer voor die 2 stucxkens, heb se geerne gelesen. U E. heeft mogelick alrede van andere verstaen wat hier is gepasseert aengaende de gepraesenteerde requeste, sal 't evenwel cort verhalen. Dese dachvaert sijnde aengevangen, sijn uyt verscheyden Holl. steden in den Haege verschenen tusschen de 30 off 40 persoonen, om van wege de Remn vrijheydt te versoecken. Drie off vier dagen gewacht hebbende, om te vernemen de gelegentheyt, wierdt hun geraden wederom te keeren, alsoo het noch gheen tijdt was, maer souden weder in den Haage sijn den 25ste. Middelertijdt is oock de Zuytholl. synode vergadert tot Delft, die een bittere remonstrantie overgaven den 23en, doch slordich ende vol leugenen, die velen in de vergadering offendeerde. Wierdt daerop terstont een cort debath gemaect, om neffens de request overgegeven te worden, 'twelck geschiede den 25en (de gedepde sijnde ten geseyden daghe wedergecomen) door 8 off 9 die door den deurw. audientie versochten, de andere gaende wandelen int binnenhoff. Wolff quam uyt, nam de requeste, die 's namiddags met 2 debatten daeraen hangende,

met grote attentie sijn gelesen geweest. Grote ende lange debatten zijn in de vergadering gevallen. De steden begeerden copye van alles. Middelertijdt wierdt genomen resolutie, waervan 't extract, bij den secr^s uytgegeven, aldus luydt: Is gelesen de voorverhaelde requeste van de Remonstrantsgesinden, daerbij zij naer een lange deductie versochten onbecommert buyten de publycke kercke exercitie van heur religie te mogen doen, heur predicanten daertoe vrij int landt te mogen comen ende die gevangen sijn, te hebben gerelaxeert, mitsgaders noch 2 lange deductien, ingestelt tot wederlegginge, gelijck sij voorgeven, van twee clachten tegen heur gedaen, d'een op den naem van diverse kercken hier te lande, ende d'andere van wege de synode, tot Delft vergadert. Waerop gedelibereert wesende, verstaen ende geresolveert is, dat gebleven sal worden bij de voorgaende resolutie, als dat dese supplianten, elcx in den heuren, heur met onderteeckende requesten sullen moeten addresseeren aen heure respective magistraten, die vermogen sullen deselve ter vergadering te brengen, om particulierlick daerop te doen ende resolveren naer behooren, sonder dat hiermede verstaen wordt eenige innovatie in de placaten tegen de conventiculen toe te laten. — Op dese apostill valt veel te speculeren, evenwel waren de gedep^de der kercken blijde eens ten minste soo ver gecomen te sijn, dat haer requeste aengenomen, gelesen enz. waren. Sij gingen daernae S. Ex^e begroeten, hem gevende copie van alles, die hun riedt oock copie te geven aen den h. gr. tot Culenborg. Gingen oock rondom de gedep^de van alle steden aenspreecken, oock den Raedt Pens. Duyck, alle te gelijck in sijn huys, metten welcken veel discoursen vielen, wierdt wel bejegent. Nu is men in deliberatie hoe ment met het teeckenen ende overgeven van requeste in de particuliere steden ende dorpen maecken sal. Vijff advocaten, als suppoosten van den hove, zijn geweest bij den h^r president, opt selve stuk, onder dese oock u E.

germanus, die sal u E. wel adverteren van 't gepasseerde. Die van den Haege hadden voor de dachvaert een grote opheff met openbaer te predicken, maer de G. R., thoff ende magistraet waren daerin soo geturbeert, dat sij se verscheydelick verstoorden, vele opteeckenden, dachvaerden, ontboden enz. S. Ex^{e} was oock niet wel te vreden, dat ment soo openlick ende met soodanige menichte dede; wierden geraden S. E^{e} ende anderen te gevalle op te houden geduerende dese dachvaert. Dat deden sij, daerop wierdt oock d'executie, die begonnen was over 2 personen (die elck 25 gulden hebben betaelt) gestaect, doch denckende haest weder te beginnen, dan niet met soo veel geruchts. Middelertijdt hebben de hh. Staten hapering met het synodus van Delff. Haere Ed. M., hare gravamina gesien hebbende, die tendeerden om de 25 artikelen nootsaeckelick te verclaren, oock ten aensien van de gemeyne lidtmaten, om niemant ten avontmael te laten, all versochten sij 't, met dat gevoelen, oock om tegen de uytgeseyde Remonstrantsche predicanten te procederen met kerckelicke censuren boven de gedane depositie, selve oock tegen die, in ampten sijnde, all te seer conniveerden (wat dunckt u E. van dese luyden? hoe konnen sij anders doen om de Rem^{n} te peerde te helpen?), — committeerden den raetsheer Asperen op den synodus, met last (soo ick hoore), om sulcke resolutie te beletten. Sij willen voort. S. E. doet rapport. H. Arnoldi, praeses, met eenige worden ontboden. Sij comen. Men laet hun haer mening bij geschrifte stellen. Sij doent bij forme niet van resolutie, maer van project (hoewel het in effect een resolutie is) houdende dat dese synodus verstaet het verstant van 't syn. nationael geweest te zijn, dat de vijff artikelen in de gereformeerde kercken niet tolerabel en sijn, ende volgens dien oock in ghene lidtmaten, die ten avontmael willen komen, behooren geduldet te worden (dat sijn de formalia), met belasting aan alle

classen ende kerckendienaren, haer hyernaa te reguleren. Dit gheeft grote offensie, maer 't helpt de Remon^{n}, mitsdien het den slach breeckt van de lidmaten weder in de kerck te brengen ende tot de communie toe te laten, soo oock de minister du Halen (ick kan zijn naem niet lezen, wilde die wel pertinent weten) aen Rivet had geschreven, soo u E. vermaent, want mij was alrede veel van dese forme van accommodatie te voren gecomen, ende noch persisteert de praesident, dat S. E. sijn hals daer onder setten wil, dat de predicanten tot resolutie van toelatinge der lidmaten met haer gevoelen comen sullen. Dit is alsoo de staet der saecken. De synodus is noch vergadert. Geen stadt is tegenwoordich harder als Leyden, daer procedeert men hart tegen de Remon^{n}. Veel spraecke is van dese handel door 't gehele landt. Men schijnt tot moderatie genegen; maer men can qualick comen tot resolutie. Niemandt derff recht wt de borst spreecken. Die gheen raedt weten met d'executie der placaten, roepen all om accommodatie, maer weten den rechten voet daertoe niet te ramen, eensdeels mede om de ongeseggelickheyt van de kerckelicke. Ick voorsie dat die particuliere requeste de saeck verwarren sal, ende dattet daer op is aengeleydt. Wij moeten des te voorsichtiger gaen.

Mijnheer, de h. Jacob Reael, schepen ende vroedtschap der stadt Amsterdam, mijn seer goede vriendt, heeft mij seer gebeden u E. te willen recommanderen de saeck off het different tusschen S. E. ende Antonio Desmartyns, coopman tot Parijs, met bede dat u E. mochte gelieven met goeden raedt te assisteren den persoon van Dirck van der Cogghe, tegenwoordich sijnde tot Parijs, dien de quaestie wel bekent is, ende onder wien alle noodige stucken zijn berustende, opdat de saeck op het spoedichste mocht affgedaen worden, hetzij bij middel van rechten ofte bij accommodatie, soo u E. beste te rade sal duncken. Dese Jabob Reael is een soon van wijlen den borgemees-

ter ende ontfanger Jan Peterssen Reael, welckers dochter getrout heeft een mijner neven. 'T is een bequaem persoon, u E. ende de goede saeck sonderling geaffectioneert, dus bid ick u E. (gelijck S. E. selff mede, die u E. oock seer doet groeten), dat u E. dese saecke gelieve te houden sonderling gerecommandeert. De voormelde van der Cogghe sal u E. daervan comen spreecken, gelijck ick verstae dat hij sulc all voor desen heeft gedaen. Men spreeckt veel dat de h[r] van der Mijlen wel mocht ter naester dachvaert beschreven worden onder de ridderschap. S. E. schijnt het te behartigen. Evenwel hoor ick datter noch wat hapert. Men sal 't haest hooren. Hiermede, mijnheere, weest gegroet met joffrou u E. huysvrou ende blijft te samen den Almachtigen bevolen. Desen 2[en] Augusti 1628.

U E. dienaer,
H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2028).

DXXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Welke beteekenis aan het woord „teeckenen" in de resolutie van de Staten moet worden gehecht. Wat nu in de verschillende gemeenten gedaan moet worden. Hij heeft Van den Borre vruchteloos gewacht. Over het stellen en uitgeven van geschriften. Het is treurig dat Grevinchoven zich om zijn ziekte zoo geheel aan de zaken onttrekt, waarom hij 't vooral voor Episcopius wenschelijk acht, dat in de directie beter voorzien worde.

Waerde heer ende broeder.

Ick heb hyer met eenige heeren ende vrienden aengaende 't voorder requesteren ende teeckenen gecommuni-

ceert, die mij seyden verstaen te hebben van goeder handt, dat dat woordt van teeckenen in de resolutie gevonden wierdt, als deselve wierdt opgelesen, sonder dat yemandt van de heeren te voren int adviseren van teeckenen hadde geroert, soo dat men houdt dat die R. Pens. ende de secr. dat soo hebben goedtgevonden gehadt te stellen, ende evenwel ist soo door gegaen, sonder dat yemandt yet daerop geseydt hebbe. De clausule van non innovatie van placaten en was daerinne niet alst gelesen wierdt, maer alleen Leyden vermaende daervan naa 't lesen, ende soo wierdt het daerbij gevoecht, sonder yemants tegenspreecken. U E. can dencken hoe veel patronen de Rem^n^ daer hebben. Hieruyt, te weten uyt dat inslicken van teeckenen, geschiet alsoo stilswijgend' door die twee, wordt geoordeelt dat sij dat daer in hebben gestelt met sonderlinge insichten tot der Rem. naedeel, het sij om de luyden te kennen, het sij om 't getal te weten, off anders. Vorder wordt daeruyt geinfereert, dat de Rem^n^ op dit teeckenen wel hebben te letten, om daerinne voorsichtelick te gaen. Goede vrienden, ick mede (want wij 't gehele stuck lang ende breedt over ende weder over geventileert hebben), souden derhalven, om de stricken off netten, die hyermede gespreyt mogen sijn, te ontgaen, best vinden (onder correctie van u E. ende andere broeders die daer zijn) dat men de kercken rontom adviseerde haer met dit requesteren ende teeckenen niet te verhaesten, maer dat se, daer 't gevoegelick geschieden kan (als t'Amsterdam ende elders, daer men meynt goede heeren te sijn, met dewelcke men vrij spreecken mach), eerst door weynich persoonen souden vernemen, hoe de hh. Staten dit teeckenen hebben verstaen, ende namelick off het genoch is dat eenige weynige teeckenen uyt aller naeme, off dat de meninge soude sijn dat alle dieghene, te weten manspersoonen, die dese vrijheyt souden begeren, teeckenen sullen. Item, dat men d'antwoorden, daerop vallende, metten

eersten aen de directeuren soude overschrijven, opdat deselve dit adviseren, te samen confereren, ende daerop alsdan eene eenparige resolutie nemen mochten, die dan wederom aen de kercken geschreven soude worden. Ten exempel wierdt geseydt, dat die van den Briel souden mogen spreecken metten heere Gans, om te hooren off S. E. uyt monde van sijn schoonvader, den secret., niet en weet wat de rechte mening van dit teeckenen sij, ende soo hijt niet en weet, vraghen. Tot Rotterdam sou ment mogen vragen uyt Nobel ende Puyck, alsoo men desen mede wat reckelick houdt. Hier ter plaets sal ment oock soecken uyt te boesemen, soo veel doenlick. Die goede heeren, daer Henrick Davids [2]) van schrijft (ick can mij nu niet erinneren waer hij is; ist niet Gorchom?), mochten 't selve van gelijcken vernemen, eer sij voort gaen. Op die plaetsen daer niet en sijn dan harde, als Leyden, Haerlem etc., mocht men t'eenemael swijgen ende luysteren nae andere. Indien daer en tusschen eenige hare vergaderingen wierden ontdeckt, off daer se genoch openbaer zijn, als ter Goude, gevraecht wierdt van der heeren weghen, waerom sij soo stout zijn voort te gaen met haer vergaderingen, sonder eerst te voldoen der heeren Staten apostille met requesteren, teeckenen etc., sij mochten alsdan antwoorden: dat dat niet en is gelaten uyt cleynachtinge, maer uyt dien sij niet en wisten hoe die teeckening te verstaen sij, namelick off eenige weynige off alle teeckenen moeten; item, dat sij aen ander geschreven hadden, om te weten hoe sij doen, off wat sij vernomen hebben, maer noch gheen antwoordt hadden ontfangen; ende wijders indien haer EE. haer gelieven te seggen hoe sij willen geteeckent hebben, dat sij het selve metten eersten sullen int werck stellen. Middelertijdt verstaet het sich selve dat men overall met de vergaderingen behoort voort te gaen, elck nae sijne gelegenheyt, doch met alle modestie. Ick heb oock geremarqueert waertoe mach dienen in de

apostille die breede extensie van der Remn versoeck, als off men formelick hadde versocht niet alleen onbecommert executie buyten de publycke kercken, maer oock haer pred., daertoe vrij int landt te moghen comen ende die gevangen sijn te hebben gerelaxeert, welcke dingen nochtans in de requeste niet soo formelick en waren uytgedruct. Mijn bedencken is, off dat niet en sij geschiet om ons versoeck te stouter ende odieuser aff te schilderen bij de parthije, ende alsoo 't selve te eerder te doen vander handt werpen; dan dat is een cleyn principael. Hier heeft u E. dan mijn advis op 't geen u E. in sijnen lesten begeerde. U E. cant den broederen aendienen, dunct het deselve goedt, waerop ick dan geerne sal verstaen 't finael goedtvinden van de broederen, opdat men sich hyer mede daernae reguleren mach.

- -

Ick heb dat debath voltogen, ende dat stuck de libertate prophetandi niet onbequamelick (soo mij dunct) daer in gebrocht. Maer nu het gedaen is, weet ick niet wat m'er mede sall doen. Ick vrese oock dat het all te groot is. Quam de Vlaming, ick soude het door hem oversenden, nu laet ickt leggen. Aengaende het proiect, ick twijfel off het geraden is 't selve uyt te geven, omdat het maer een proiect is, immers dien tytel voert. Waert eene resolutie, 't waere wat anders. De hh. Staten, hoore ick, sijnder niet wel in tevreden, ende wordt geseydt dat de synodale tegens huyden wederom ontboden zijn. Die d'accommodatie ende 't scheuren van ons lichaem door desen voet int hooft hebben, souden die resolutie gaerne sien belet, maer d'andere oock onder de heeren meynen: men behoort de kerck met het haere te laten bewerden. Men dient dan hiermede te wachten, totdat men wete hoe dit affloopen sal. Oock ist niet genoch te seggen van vuytgeven met een voorrede, maer men most daerbij seggen wat voorrede men daer voor setten soude. D. Coolman

heeft dat soo in den mondt van uytgeven ende voorrede. 'T selve seyde S. E. oock van de Reden van der Goude, maer segt S. E., nae groetenis, dat ick hem bidde selve dat te doen, alsoo hijt beter kan als die hij wil te werck stellen. -
Ick hadde vergeten te seggen aengaende de dorpen, dat de vrienden hier meynen, dat die met requesten wel konnen stil sitten, tot dat men siet hoe het in de steden sal gaen. Aengaende de boecken had ick begeert dat men Lansbergen soude vragen wat boecken hij onder hem heeft, ende hoe veel van elck, omdat hyer een boeckvercoper is die gaern eenige soude coopen. Ick bid dat de catalogus overgesonden worde. Sijdt hyermede, w. h. ende br., den Heer bevolen met groetenisse aen allen. 2 Augustus 1628.

Dusverre geschreven hebbende, ontfang ick een brieff van Sr Coolman, daerop ick metter haest geantwoordt hebbe, omdat het op den tijdt is. 'T is van importantie: daer moet wel op gelet zijn. Sulx sal meer wedervaren, indien sij vresen voor vrijheydt.

Eersamen, discreten Sr Jacob Jacobsen van Couwenborch, brouwer, in de twee witte climmende Leuwen, omme te behandigen aen Sr de Wachter, coopman tot Rotterdam. Loont.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2030).

2) De predikant Henr. Hollingerus.

DXXXV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Hij heeft iets gesteld tegen de Redenen van der Goude. Het teekenen der requesten aan de magistraten. Wat er verder gebeurd is in het

geschil tusschen de Staten en de Synode. Hij verlangt wat lucht te scheppen.

Waerde h[r] ende broeder.

Ick heb Grietgen hier opgehouden, om u E. te geven 't geen ick gestelt hebbe op de Redenen van der Goude. Want alsoo de br[s] daermede wat iachtich waren, heb ick mij gehaest soo veel mogelick, hebbende daertoe geemployeert 2 dagen, gisteren ende heden, hebbende evenwel moeten middelertijdt verhuysen, 't welck ten deel dienen sal tot excuse, indient niet en is nae wensch. 'T is soo het uyt de penne gevallen is, all metter haest. Can ment lesen, 't is goedt; 't en lust mij voorwaer niet te herschrijven, omdat ick moede ben desen steen soo dickwils te wentelen ende dat mijn handt soo traech wordt in schrijven, meer als de b[rs] souden geloven. Is te lang, de b[rs] mogent corten nae haer sin. Alle de animadversien van H. Davids ende Borgius [2]) heb ick 'er in gebracht, daer bij dan noch comende de nodige repetitien van 't werck, daer tegen men schrijft, én kant niet soo kort gestelt worden als men 't sich imagineert te konnen geschieden, bysonder voor een die doch wat asiaticus ende prolix is als ick ben. Ick laete u W. ende de broeders die bij u W. W. zijn, ende dan voorts die 't aengaet, mede bewerden: dat maer mijne handt worde bewaert voor vremde handen. 'T geen H. Davids daerbij sondt van Harlem ende tegen d'Acte, heb ick niet aengeroert, als tot dit dinck gants niet dienende. Het breede debath heb ick ontfangen, sal op alle de annotatien letten ende morgen, wil God, mijn werck daervan maecken. Wat het teeckenen aengaet, ick vrese men qualick luyden vinden sal, die in den naem van allen sullen willen teeckenen, sonder garandt van een ander acte, bij allen off velen geteeckent. Een goedt heer adviseert datter niet minder moeten teeckenen als thien, ende voor de grote kercken als 20, boven

niet. Dan hierin sal qualick een gemeyne voet te ramen sijn. 'T is, mijns oordeels, genoch voor 't generael, niet alle te teeckenen; de weynige diet sullen doen, mogen in elcke kerck de bequaemste gelegenheyt volgen. Dat de clercken soo leppich spreecken van de synodale request is waer, niet alleen de clercken, maer oock de heeren. Als d'advocaten bij den praesident Cromhout daervan vermaenden, overleverende S. E. daertegen onse request met beyde verdedingen, viel hij terstont uyt, seggende, maekt ghij daer werck van? 'T is een voddich schrift, de synodus behoort het haer te schamen etc. Onse grote request wordt gepresen, ende worden noch dagelicx copien daervan geschreven met de verdediging ende gesonden nae Zeelandt ende elders. Op de qûaestie met de synodale is voorleden Saterdach veel debats in de Staten gevallen, neffens 't harde proiect dat u E. hadde gesien, bracht R. Pens. noch een ander in, seggende dat het hem gebracht was, sonder te weten van wie. Oock was van wegen Dammanno, doe secretaris des nat. syn., nu op die van wegen Gelderlandt gecommitteert, verclaring gedaen, dat bij de s. nat. geen resolutie aengaende de nootsaeckelickheyt en was genomen; dat Bogerman wel daerop hadt gedacht, maer niet goedtgevonden te proponeren. Hierop wierdt omvrage gedaen, off de Staten dit syn. souden verbieden int stuck van de nootsaeckelykheyt te treden, naedemael het nat. syn. dat niet en had gedaen, off dat men dit syn. daerop soude laten doen soo sij goedt vondt. De adel, Dordrecht ende Delff, met Rott. ende Amst. seyden de Staten, Leyden, Haerlem met d'andere Noorthollanders het syn., alsoo het een kerckelijcke saeck was. Wilde men niet (seydt Leyden) dat de kercke haer soude moeyen met de politie, met recht, de politie most oock de kerck laten bewerden met het haer. De conclusie soo, bij pluraliteyt, sijnde genomen, nam d'oude Beveren 't woordt, repraesenteerde met grote deftícheyt, al was het

soo gegaen met pluraliteyt, dat nochtans de saeck meriteerde naerder overweginge, alsoo het was van consequentie, ende verder sach metter tijdt als eenige nu wel begrepen. Men vraechde wederom, 't was ad idem ten wedersijden. Beveren wederom tertio, badt de heeren wilden well op haer stuck letten, hij wilde de meeste advisen niet contrerolleren, apprehendeerde evenwel de consequentie tot naedeel van 't landt, ende gaff derhalven te bedencken, overmits soo merckelicke ende notabele leden waren van ander advis als de meeste, ende het stuck was van groten gewichte, off niet goedt was te hooren het advis S. Ex^e. Men vraechde tertio wederom, all die voor de Staten waren tegen de kercke seyden jaa, te weten aen S. Ex^e, alle d'ander neen. Daer ist bij gebleven, ende soo gerenvoyeert aen 't synodus, Saterdach naemiddach, soo mij als seecker is geseydt. Seecker pensionaris van een Noortholl. stadt seyde tegen zijn principale, als sij hem belasten haer advis in te brengen pro synodo: mijn heeren, weet ghij wat ghij doet? Ghij iaecht het volck nae de Remonstranten, dat sult ghij binnen 2 jaren wel gewaer worden. 'T most evenwel voort. Hadden evenwel Delff, Amst. ende Rott. metten adel soo wel hart geurgeert voor de Staten, als met Dordrecht d'andere pro syn. het stont crap, de resolutie soude hebben verandert off aen S. E^e sijn gestelt geweest, maer men houdt seecker dat Delff ende Amst. wel adviseerden tegen het synodus nae haer . . . . ende voor het landt, maer evenwel blijde waren dat het anders wtviel, omdat sij dat sagen vorderlickst voor de Remonstranten. Men houdt dat de kerck dat alsoo bij complot aen de Noorthollantsche steden hebben ondersteecken gehadt.

Ick heb u E. lestmael gesonden Sapma brieff. Siet hyer nu eenen anderen met het heele proces [3]). Ick bid de broeders daerop te letten, ende mij haer beduncken over te schrijven, opdat ick hem antwoorden mach. Ick weet

niet dat ick noch yet meer te schrijven hebbe, dan dat ick (dit in biechte) wel eens mochte comen van hyer te vertrecken. 'T mocht noch 7 off 8 dagen aenlopen, maer langer niet. Ick heb hyer alle de somer te benaut geseten: ick moet, wil God, wat lochts gaen scheppen.

Den Heer bevolen met alle de broeders ende vrienden. Mij verwondert dat wij dat op de requesten noch niet en vernemen. Laet mij weten hoe u EE. doet met dat van der Goude. 8 Augusti 1628.

T. Verte.

Waerde, seer discrete d. Simoni
de Wachter. In handen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2030). — Uit uittreksels van Wtenbogaert en Episcopius, door Limborch geschreven, blijkt, dat eerstgenoemde den 12den Aug. aan den laatsten verzocht, om Niellius in een brief zijn gevoelen uit een te zetten over het peccatum originis en het liberum arbitrium.

2) Het is niet zeker wie hier bedoeld is. Misschien moet aan P. Borichius, de voormalige predikant van Wijk, gedacht worden.

3) Dit ziet op de vroegere Hoornsche geschillen, waarover ook een postscriptum handelt, waarin hij o. a. zegt: „Ick sie dat het daer (te Hoorn) een krackelick volck is, ende dat de partijschap tot verdeeltheydt het fondament geleydt heeft. Conde men se beyde (Sapma en Welsing) met genoegen van hun ende de gemeynte van daer lichten ende elders committeren, sendende aldaer 2 andere, 't en ware niet vrembt."

DXXXVI.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT 1).

Antwoord. Men begint in Frankrijk meer op de Remonstranten te letten. De magistraat te Bern tegenover Calvijn. Berichten omtrent den hertog van Mantua, la Rochelle, Buckingham, enz.

Mijnheer.

Ick heb ontfangen u E. ende anderen vrunden bryeff

voor Mercier. Ick sal het best doen ende heb de saeck aen d'heer Tilenus gerecommandeert. D'or moet geexcuseert worden, doch can hem voordel doen met hem aen leninge te helpen. Maer evenwel, alsoo dit alles onseecker is, dient gelet om hem daer te hebben, soo het eenichsins mogelijck is. De saeck van Mons[r] Reael was mij om zijnes naems wil genoech gerecommandeert, nu te meer door zijn ende u E. schrijven. Sal niet laten al te doen dat in mijn vermogen is. De twee boecxkens, u E. toegesonden, zijn van Pelletier; dye op dat stuck niet anders en heeft geschreven. Den minister dye aen Rivet heeft geschreven, heeft den naem d'Aly. Hij ende Maistresot worden gehouden voor zeer moderaet, maer hoe verre dat gaet, weet God. Mevrouw de Chastillon, de moeder, heeft onse questien willen verstaen, dyen ick onderricht heb naer vermogen. Ick zye dat men het stuck van de Remonstranten alhyer begint te apprehenderen. Ick weet niet off u E. sal gevonden hebben copye van seeckere handeling, tot Bern gevallen met Calvijn, waeruyt onder anderen blijckt, dat de magistraet van dye stadt al goeds tijds voorsyen heeft de quade vruchten dye comen souden uyt de absolute predestinatie. De originele zijn op 't stadhuys te Bern, dat is seecker, ende dyent dat geconfereert met 't gene Beza schrijft ad Claudium de . . . . . . ende vorder ondersocht of in vita Calvini, in zijne brieven ende in eenige boecken van Bern ook mentie is [ende preuve] van dit stuck, om alsoo alles te beter te verstaen. De troepen van den hertogh van Mantua zijn uyt Savoye terugge gecomen, doordyen sij niet hebben connen passeren, ende zijn voorts meestal gedissolveert bij faute van goed beleyd ende resolutie van Vranckrijck, zijnde besich met Rochelle, soo dat dyen goeden heer in een goede saecke peryckel loopt van t'onder te geraecken. De Engelschen werden verwacht in Septembri ende is men geresolveert haer te wederstaen. De vivres voor Rochelle, meint men,

tot in October connen duyren, niet sonder hulp van eenige, selffs uyt 's conings leger, dye bij nacht van de landzijde vivres hadden laeten insluypen. De jalousie tegens den cardinaal verhindert de Franschen ende de jalousie tegens Buckingham de Engelschen, soodat de uytcomst onseecker is. Ick heb hyer verscheyden advysen gesyen, dat de laege chambre van het parlement in Engelant onder anderen poincten tegen Buckingam ingebracht had, dat hij de leer van Arminius in Engeland bevorderde, 't welck ons hyer geen goed sal doen, doch de hulp dye wij van hyer te verwachten hebben, moet ons toeverlaet zijn. Godt sal alles voorzyen, op wyen mij verlaetende ende denselven u E. met alle de broeders recommanderende, insonderheyt de gevangenen, sal eyndigen ende blijven,

Den 22 Augusti 1628 tot Parijs. U E. dienaer, H. de Groot.

Monsieur, Monsier Van Meden.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1223). — „Respondi 21 Sept. 1628."

DXXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Allerlei uit een brief van Van den Borre. Over het in gereedheid brengen van zijn „Oprecht verhael" met voorrede. Gesprek tusschen den Prins en Buyrman.

Mijnheer.

Ick schreeff u E. den 26en, maer alsoo Grietgen doe niet en voer, is die tot noch toe hier gebleven. Sedert ontfangen schrijven van de Vlaming met de grote verdediging ende den appendix, daerop ick nu int corte antwoorde aen u E., omdat ick vermoede dat de Vlam. all verreyst is. Hij schryft mij van eene clausule, bij S. E.

emblema genoemt, noch nae gevoecht bij den titel van Salem. Dat is soo wel. Ick salt oock soo aen uwer E. neeff adviseren, soo de Vlam. begeert. Hij seydt dat die van Salem meynen dat weder yemant in den Hage dient te wesen tegen d'aenstaende vergadering, om daer op een niew de ingegevene supplicatie te urgeren. Dit can ick niet wel verstaen, ende weet niet waertoe het soude dienen. S. E. is becommert over 't particulier requesteren van Leyden ende Haerlem, om d'examina die sijn E. sich imagineert daerover te sullen vallen, seggende dat u E. mede houdt dat dat vrij sijn bedencken heeft, begeerende daerop mijn gedencken, hoewel ick nu soo grote swaricheyt daerin niet sien en kan, al examineerden sij schoon, gedrage ick mij geern tot 't gheen aldaer best gevonden wordt. S. E. houdt weder an op de voorrede. Welaen ick gae daer nu in treden, dewijl het andere van de hant slaen. Ick heb tot noch toe daerop gheen sin connen grijpen. Sal doen dat ick kan, ende u E. 't gedane oversenden, ende middelertijdt de stucken op Amsterdam senden, om werck te beginnen; maer alsoo S. E. meynt dat der parthijen Remon[n], daerop onse verdedigingen slaen, tot meerder evidentie dienen daerbij gevoecht, soo wete u E. dat ick haere 2 vertogen, daerop onse eerste in Aprili gestelde ende de 2 leste cleyne ende grote slaen, niet en hebbe. U E. connen deselve van daer op Amst. schicken. Het werck sal volle groot vallen met alle dese stucken ende de voorrede; ick sal evenwel de voorrede soo cort maecken als ick kan, ende sien mede wat te seggen (met beleeftheyt) op de leste missive, waervan de copie mij op gisteren is toegesonden. Dat van de propoosten van den R. P. nae 't rapport van den Schiedammer sal ick naelaten, omdat het onseecker is. Men schrijft mij uyten Hage den 25[en], dat u E. wel verstont nodich te sijn, dat de schriften den dach sien, dan dat u E. se niet al en had, gelijck u E. mij had laten weten. Wat dat is, weet ick

niet; oock niet dat u E. mij hyervan yet heeft laten weten, ten ware dat door de Vlam., daerop nu geantwoordt is, dat ick hyer oock de gemelde 2 stucken niet en hebbe. Schrijft oock deselve vriendt, dat Alph. van Buyrman gevracht zijnde, had geantwoordt: waerom segt ghijt mij? als ment mij vrachde, ick soude seggen dat sijt noch wat souden laten berusten. Buyrman sey: sij hebben nu lang genoch gewacht, ende men siet wat besluyt die van Delff gemaect hebben. Ick bekent, sey de man: die van Delff maecken dat niet en deuch, ende hebben se oyt oorsaeck gehadt yet te doen, soo hebben sij se nu; sij en hebben noyt beter oorsaeck gehadt als nu, dat sijt maer stil ende in een cleyn getal doen. Dit ist all dat ick u E. tegenwoordich heb te schrijven. Ick hoop dat het nu met u E. been weder wel is, dat God geve, die u E. ende alle de vrienden aldaer beware voor alle quaet. 28 Aug. 1628.

Met seer grote haest. T. q. n.

Eersamen, voirsienigen, seer discreten
S[r] Simon de Wachter, coopman. Tot
Rotterdam.
Door vriendinne die God beware.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2030).

DXXXVIII.

C. VAN BAERLE AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Men heeft hem geklaagd over Wtenbogaerts „Ondersoeck der Amsterdamsche requesten", waarom hij meent Wtenbogaert hierover te moeten schrijven.

Apographum.

Reverende vir et dilecte in Christo frater.

Jamjam ad me missae sunt a fratribus aliquot Remon-

strantibus litterae, quibus de Libello isto recens Amstelodami edito conqueruntur. Titulus illi est Examen Libellorum Supplicum [2]) etc. Illud male ipsos habet, quod famam existimationemque suam flagellari publice videant ab iis, quos non ὁμοδοξία solum, sed et constans ejusdem causa studium pari fere cum ipsis objecit fortunae. Notant periodos, verba, plurimaque pejoris commatis, quae in ipsos direxit scriptoris sive imprudentia, sive πικρότης. Addunt, et antehac editis libellis et nullibi non, etiam in privatis concionibus, idem factitatum, nec laesam toties patientiam diutius se silentio tueri posse: ne aut famae suae prodigi videantur, et puncti non sentire, aut rationibus destituti, quibus facti sui invidiam elevent. Omnino ipsis stat sententia, publico scripto et apologia declarandi rationes, quibus moti in praescriptam ab Ordinibus de non concionando formulam consenserint. A me vero, quem ab iisdem libellis ob idem factum perstringi ajunt, serio petunt ut, quid sentiam de isto scriptorum genio, et quid faciendum consulam, perscribere velim. Ego, qui nec nimium istum in fratres rigorem et insignem rerum gerendarum inscitiam probare possum, calida quoque illa rescribentium damno consilia, ne praeceps de privata [3]) ultio magis quam communis piorum aedificatio quaesita fuisse credi possit. Suasi itaque ne rescriberent et hanc quoque spectatae et laudatae suae patientiae laciniam attexerent, donec propius de illorum instituto constaret, quorum consilio et suffragatione haec geri suspicio est. Quamobrem, vir prudentissime, te per litteras compellandum selegi, quem reliquis non eruditionis solum et probitatis, sed et prudentiae ecclesiasticae fama secrevit. Aut male calculum posui, aut istam cum hominibus optimis, causae communis, licet non uno modo, vobiscum studiosissimis, agendi rationem minus probabis. Non inquiram jam, quae vos, quae illos rationes impulerint, aut ad populum loquendi aut silendi; non merita vestra aliorumque invidiose com-

ponam, non quantos hi, quantos illi labores sustulerint. Quae omnia ad stateram argentariam dependere velle, et rebus adeo turbatis ad amussim exigere, iniquissimum mihi videtur. Istud suaserim, ut modesta responsione justae fratrum irae leniantur et ab istiusmodi invectivis in posterum abstineatur. Si numero, si eruditione reliquis inferiores habentur, contemni tamen non expedit. Habet et musca splenem. Spreti malorum fomites in quae non exarserunt incendia? Neglectus adversarius quas non turbas dedit? Nec politica, nec ecclesiastica arcessam exempla, cum ab utrisque multo, quam ego, sis instructior. Non deerunt quoque illis patroni, licet robur aliorum ab ecclesiarum applausu majus sit. Et qui tam laxae tolerantiae vindices se profitentur, illam sive animi infirmitatem, sive judicii errorem in fratribus ferre nesciunt? Hisne praeludiis ad cantatam illam conscientiarum libertatem itur? Quid fiet miseris istis, si rerum potiti fuerint supercilíosi illi scriptores? Satis ipsis sit sua afflictio. A collegis quondam, a fratribus, quos difficillimis temporibus aedibus suis perquam humaniter exceperunt, precibus quotidie suis Deo commendant, in publicum adduci odium, cum maximo rei familiaris nedum famae damno acerbissimum profecto est. Et quam ridebunt (ut Homericum illud vertam) Priamus Priamique nepotes et reliqui Troes, si commissos vos videant. Non edicta imperantum non praetorius rigor, non male feriatae plebeculae furor tot mala dabunt causae communi, quot ab his metuo apologeticis scriptis, quae in privatorum suggillationes, opprobria et ridiculas reprobationes tandem desinent. Causam vocavi communem, quoad ex communi privatam facere quibusdam videbitur et iterum novis titulis appellationibusque discernendi erimus. Non scribo haec, ut quidquam praescribam, verum cum plures iste dolor tangat, et cum fortunae injuriis mihi quoque luctandum sit, non possum non aegre ferre petulantes istos calamos et ἄστοργα de fratribus judicia.

Quae si placido ad me aut alios responso (nec enim personam in hoc dramate agere gestio) emollire consultum vobis videbitur, hoc, quantum in me est, serio et ex animo agam, ut exulcerati quorundam animi mitigentur et quae hactenus fuit, sarta tecta inter nos maneat concordia, neve novis motibus vagientes adhuc ecclesiae turbentur. Sin minus, veniam dabitis, si silentii repagulum rumpat justissimus dolor, et famae suae conscientiaeque rationem habeant viri plurimi, quos publicae infamiae objicere non desinunt novae hierarchiae et quidem in ipsis (proh Deum) afflictionibus fabri. Vale, vir prudentissime et amicissime, et collegis tuis, viris piissimis ac consultissimis a me salutem! E musaeo nostro Lugd. Bat. ipsis Calend. Sept. 1628.

Tui observantissimus.
C. Barlaeus.

Wijse, godsalige, seer discrete heeren
Jan van der Mehden. In eygen
handen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Amsterdam (*Catal. v. handschr.* No. 158).

2) Wtenbogaerts *Ondersoeck der Amsterdamsche requesten.*

3) Hier schijnt het woord *injuria*, of een ander van gelijke beteekenis, uitgevallen.

DXXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. VAN BAERLE [1]).

Verdediging van den inhoud en de strekking van bovengenoemd geschrift.

S. P. Itane Barlaee doctissime? Conqueruntурne fratres aliquot Remonstrantes famam existimationemque suam flagellari publice recens edito Examine libellorum supplicum? Profecto, nisi illos, quos non minori amore in

Christo, ut debeo, complector, quam reliquos omnes qui Remonstr. nomine veniunt, nossem viros pios, doctos, et communi causae addictissimos, quosque pro eadem sustinenda passos esse et praestitisse quae narras credo, — dicerem, ejusmodi querela occasiones quaerere ab amicis discedendi. Ego quidem fateor aperte me scriptum istud antequam ederetur legisse, legerunt et alii quorum consilio et suffragatione rem geri suspicionem esse dicis. Sed ut de aliis qui mihi jam non adsunt, quosque pro se loqui par est, taceam, et de me dicam: testor ego D. O. M., cordium et rerum scrutatorem unicum, tum cum scriptum illud primum adornaretur, prelo committeretur et vulgaretur, de fratribus istis ne cogitatum quidem fuisse, tantum abest ut vel minima illorum famam existimationemque vellicandi animum meum subierit cogitatio. Notant, ais, periodos, verba, plurimaque pejoris commatis, quae in ipsos direxit scriptoris sive imprudentia sive πικρότης. In ipsos? Utinam ea mihi notasses in tua epistola: in scripto enim ipso (coram Deo dico) nihil tale, etiam nunc attentissime id relegens, observari potest. Σφάλματα ac errores typographicos, at quidem crassiores, per summam, ut mihi videtur, incuriam ab operis commissos deprehendo plures, etiam an non alicubi lacinia aliqua adtexta fuerit praeter scriptoris conscientiam addubito; verum quod fratres istos nostros pungeret, imo vel leviter tangeret, non repperi. Quin etiam instituti eorum qui scriptum illud concinnarunt et utiliter edi posse judicarunt, non fuisse fratres illos, mihi nobisque omnibus chariss. eo vel tantillum labis adspergere, tam certo scio quam scio me vivere, si modo tot procellis et aerumnis sine fine et modo jactatus et jam fractus senecio vivere dicendus sit. Haud male etiam calculum posuisti, quum me quam culpas cum hominibus optimis, causae communis, licet non uno modo, nobiscum studiosissimis, agendi rationem minus probare judicasti, imo palam esse improbare, illud palam profiteri, si opus esset,

non erubescerem. Sed da veniam, quaeso B. optime juxta ac doctissime, caligantibus vel senio vel judicii imbecillitate oculis. Nam quam tantopere insectaris sive imprudentiam sive πικρότητα, si, in hoc saltem scripto, videre nequeant, ostende. Reum confitentem habebunt fratres illi protinus, et eorundem iras, si quas conceperint, quacunque poterit ratione lenire adlaborantem, etiam humillima et maxime supplici, quae vel ipsa saxa demulceat. De aliis, me saltem suffragatore editis, idem dicere ausim. De concionibus vero privatis, quia illis interesse non datur, judicare non possum. Interea satis demirari nequeo, fratres illos, qui tam acerbas de nullibi non et toties laesa hac in parte patientia querelas apud te instituunt, eamque se diutius silentio tueri posse pernegant, nunquam dignatos fuisse praevaricatores illos, vel etiam eos quorum forte authoritate vel consilio in ordinem redigi potuissent, monere prius quam bellum indicere: omnino enim ipsis sententiam . . . . . dicis . . . . . publico scripto et apologia declarandi rationes, quibus moti in formulam illam consenserint, et quidem tali scribendi ratione a qua te maxima mala causae communi metuere dicis, quaeque tandem in privatas suggillationes, opprobria et ridiculas exprobrationes desitura sit. Egregiam vero laudem, fratres et amicos, pro eadem illa causa, quam vobis communem esse fateris, pondus et aestum diei sustinentes et oneri tantum non succumbentes, sic excipere, et quidem non monitos, non auditos, non convictos ejus quod ad arma tam funesta corripienda illos propellit, criminis. Fortassis hanc ipsam Epistolam tuam monitionis loco esse vis, cui ni satisfiat e vestigio, silentii repagulum rumpendum minaris. Sane si me seligendum et monendum duxerunt fratres, propterea quod se a me injuria aliqua affectos putent, accipio monitionem, et gratias ago. Jam confecta res est: ponite iras: en paratum me culpam, si qua in me haeret, etiam scripto publico, si senio exulcerati, quos dicis,

animi pacari non possunt, agnoscere et deprecari. Judicate modo fraterne et citra acerbitatem ullam, ubi quave in re vos offenderim, ut etiam conscientiam meam propriam testem habeo ejus criminis, quod sanguine eluere velim potius, quam videre inter se committi, adversariorumque ludibriis et sannis, quin et praedae exponi, quos arctissimo vere Christianae charitatis vinculo magis ac arctius constringi optem. Si vero non me, sed per me alios moneri velint, ne quaeso irae usque adeo indulgeant, ut prae festinatione nimia se et alios praecipites dent. Ego jam aliquot menses absum ab iis quos hic forte monendos putant fratres isti. Tempore igitur opus est vel ad eos scribendi, vel eosdem coram compellandi, ut de tali qualem suades responsione cogitent, fratrum iras (quas justas esse tecum non affirmo, nec etiam nego) leniant, de invectivis de quibus conqueruntur cognoscant, et in posterum, hactenus si immunes non sunt, abstineant. Tu, mi Barlaee, si serio (quod innuis, et credo) damnas calida illa consilia, hoc age, ut sarta tecta quae hactenus fuit inter nos, maneat concordia, ne novis motibus vagientes (quod ais) adhuc ecclesiae turbentur. Aperiant fratres illi, sive per amicam et fraternam collationem, sive per privatam scriptionem, minime tamen aculeatam (petulantes enim calamos et ἄστοργα de fratribus judicia non tu modo sed et alii non possunt non aegre ferre) quid velint, quid desiderent, en spondeo, dabitur opera. Deo bene volente et me quantum possum adnitente, ut satisfiat de praeterito, et omnis ulterioris querelae ansa praecludatur in futurum. Haec ad tuas Barlaee doctiss. gratissimas sane nisi argumentum ut maxime inopinatum sic minime gratum ita me perculisset ut ab earum lectione integras noctes (jam duae sunt postquam receperam) insomnes duxerim, breviter responsum esto. Plura quidem sunt in eadem epistola, ut illud de laxae tolerantiae vindicibus, de praeludiis ad cantatam illum conscientiarum libertatem,

de superciliosis scriptoribus, de causa communi in privatam commutanda, de novae hierarchiae fabris et alia ad quae respondere promptum fuisset. Sed abstinui volens ac lubens praestare judicans animum sapientia componere, quam verba atroci stylo, ut ille videbat, effundere. Acerbissimum esse dicis a fratribus in publicum adduci odium, cum maxime rei familiaris, nedum famae damno. Si cui acerbissimum illud contigit, mihi contigit, et quidem ob causam non tam meam privatam (quod nosti) sed omnium publicam. Quae gratia? Parcite saltem canis meis, quibus (cum Deo dico) ab aliquot annis vix quidquam accidit gravius, quam viros illos plurimos et optimos quos dicis in capita innoxia moliri quae tua dictat vel minari videtur epistola. Parcite inquam, et senem patrio expulsum lare, sine crimine exulem, incertis, et quidem aetate capulari, sedibus vagantem, ne horulam quidem a continuo metu liberum, summisque votis dissolvi et cum Christo esse jamdudum anhaelantem, sinite prius fatalem qui jam in propinquo est diem obire in Domino, quam ut instar digladiationes non minus impias quam funestas et luctuosas fratrum inter se videat. Bene vale mi Barlaee, et me, quod facis, amare perge, fratribusque illis plurima salute meo nomine imperti. Sept. 7, 1628.

T. Studiosiss.,
Mehdenus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Amsterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 158). — Dit is een afschrift van Wtenbogaerts eigen hand, dat hij aan Episcopius zond. Een ander schreef er boven: „C. Barlaeo J. Wtenbogardus s. p. d."

DXL.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Over het afschrijven en uitgeven der requesten. Hij zendt hem copie

van den brief van Van Baerle en van zijn antwoord. Hij is zeer verdrietig over dit geval

Mijnheere.

De uwe van den 6en is mij gisteren avondt gelevert, daerom ick blijde was, mits ick in lang geen tijding van u E. en hadde gehadt. 'T is vrembt dat u E. moet geplaecht zijn met het wtschrijven van sodanige copien. Can daer niemandt gevonden worden die dat doe tot costen van de kercken die se begeeren? Sal de saeck met ordre gehandthaeft worden, soo moet hierin voorsien sijn. Indien de particuliere request aen de respective magistraten is deselve die ick u E. sondt, soo ben ick verwondert dat se niet eer gesonden is, naedemael deselve cort was en relatiff tot d'andere? Hoe nae heeft dese leste moeten wachten nae de copie van d'eerste, daertoe se relatiff is? Ick dencke soo. Maer als elcke magistraet alsoo de copie hebben sal, is dan het drucken van alle die stucken all nodich? U E. seydt wel, ende ick heb 't all te voren geschreven, dat het werck te groot vallen sal, met alle die stucken: daerom had ick geadviseert van de voorrede meer als de 2 deelen te vercorten, oock niet te doen drucken dan onse stucken, te weten de request met de 3 verdedigingen, achterlatende de Remone van parthijen daerop te slaen, die doch genoch uyt onse apologien verstaen konnen worden, ten ware men alleen huere leste requeste daerbij wilde doen met de notis, om huere grote impudentie te thonen [2]). Maer nu soude ick wel lichtelick van advise zijn, niet met allen van dese dingen te laten drucken, omdat de request nu genoch is in allemans handen, en daerom gedruct zijnde weynich getogen sal worden, omdat de verdedigingen van gheen sonderlinge importantie en sijn, omdat mij dunct dat in Salem door d'absentie van u E. neeff seer weynich ordre, yver en neersticheyt is tot vordering van 't geen te drucken valt.

Coolman heeft derwaerts een reyse off 2 geschreven, crijcht weynich ende sober antwoordt, oock lancksaem genoch. J. Willessen is een goedt man, maer ick weet niet off die dingen van hem willen gevordert sijn. Polyander is van u E. best bekent, die waer bequaemst om dat te doen, maer ick verneem van hem weynich. Ick voorsie uyt de beginselen dat het daer lancksaem werck vallen wil, en dat spa'le comen is onaengenaem, en d'exemplaren blijven daer leggen, tot verdriet en schade. 'T gaet met de distributie oock soo lang toe, dattet schande is. De antwoorde op de Amsterdamsche requesten en was in den Haege noch niet den lesten Augusti. Off s'er sedert gecomen is, weet ick niet; vermoede jae, maer wilde dat se noyt en ware gestelt off int licht gecomen. Siet eens wat een brieff ick hyer gecregen heb. Ick sende u E. de copie, met de copie van mijne antwoorde, daerin ick mij dapper heb moeten bedwingen om niet te tergen. Dat ick in d'antwoordt segge, te weten dat int stellen noyt op die luyden gedacht en is, is voor den Heer warachtich. Off u E. ende andere int overlesen die gedachten hebben gehadt, is mij onbekent; maer ick kant niet geloven, niet wetende dat daer de minste oorsaeck was. Desen brieff heeft mij dat [livret] doen noch eens lesen, om te sien waer die verba, periodi et alia pejoris commatis mochten sijn. Ick heb gants niet één woordt, late staen een periodum connen vinden; dan merck int herlesen wel dat d'offensie genomen (niet gegeven) is uyt pag. 14 omtrent het midden, op d'antwoordt: waerom sijn sij gebannen? Twelck ick evenwel in mijne antwoorde op den brieff niet heb willen seggen, alsoo de quaestie niet en is off er yet is van die materie, dat sij souden mogen misduyden, als hun te nae gesproocken, maer off er in de waerheyt yet is gestelt in mening om hun te nae te spreecken, twelck ick met waerheyt lochene: want 't en is in mijn gedacht niet geweest. Ende wie can beteren dat de saecke soo

staet, dat men qualick kan reden geven, waerom die luyden niet hebben willen teeckenen, sonder dat d'andere, die geteeckent hebben, de conscientie prickelt, als men die reden voortbrengt. Dan ick en heb dat in mijn brieff niet willen occuperen, maer toesien totdat hij de plaets wijsen soude. Als hij off d'andere dat doen, sal ick weten wat ick antwoorden sall. Middelertijdt heb ick goedtgevonden, soo modest te antwoorden als ick konde, om de beroerde humeuren ter neder te setten. Tensij sij ons enckel den quaden Pier maecken willen, hoope ick dat het daerbij [soetgens] blijven sal. Willen sij oock enckel voort, sij sullen de saeck grote schade doen, maer selve gheen vordeel daerbij spinnen, noch eere behaelen. Door eene coorde sullen sij voeren quosdam, nempe se non inclusere circo quinqu'articulano. 'T sal mij ten hoochsten bedroeven, indient daertoe comt, maer ick worde door dese ende diergelijcke saecken ende insichten meer en meer geport, mij hoe langer hoe meer te onttrecken, niet alleen de directie, ne et ipse novae hierarchiae fabris annumerer, maer oock alle vorder schrijven, dat ick nu eens voor al adies geseydt hebbe, soo om dese, soo om ander oorsaeck. Barlei stijl is soo picquant alsse mach. Wil hij seggen de petulanti calamo? Dan hij heeft sich goedt aen mij te wrijven, die hij weet noch de wetenschap te hebben om te schrijven in sijne tael, noch de couragie om tegen sulck volck te velde te comen in dese mijne jaeren. Nu sullen u E. met de broeders aldaer mogen overleggen wat deselven vorder sullen doen. Ick heb geantwoordt bij provisie, maer alsoo d'autheur sich noch niet rondt uyt bekent en maeckt (hoewel B. genoch sal mercken uyt mijn schrijven) ende hij satisfactie van alle suffragatores begert, soo hebben u EE. daerop te letten, ende namelick off ghij terstont wilt antwoorden, off swijgen totdat hij rescribeert. Dan ick ben soo voor soo nae geleert. Ick sie hoe langer hoe meer met wat volck men

gescheept is. Mijn faciliteyt sal mij niet meer verleyden, ende mijn jaeren dispenseren mij voortaen. Dit doet mij nu noch begeeren, jae willen, dat de gesondene praefatie vercort, off soo se gesonden is, niet en worde gesonden om te drucken, maer dat men se mij restituere off brande, oock de notas ad appendicem. Soo de broeders dat niet en doen, sij sullen mij ongelijck doen, ende ick protestere daer tegen. Wil men met het drucken voortvaren ende een voorreden hebben, een ander mach se stellen; wil men uyt het mijn yet nemen, ick macht lijden, maer soo dat ick, alst te pas comt, rondt uyt mach seggen, dat ick gheen auteur en ben. Ick ontfing den brieff savonds, brack hem open (tegen mijn gewoonte) rechts eer ick mij te ruste soude stellen. Ick meynde eene beroerte opt lijff te crijgen, lach den gehelen nacht als in een coortse sonder slapen; de 2ᵉ nacht was het niet veel beter, soo woelden mijn gedachten. Ick ben seer sensibel in die dingen; wenschte het anders ware, maer de geduerige affictien, daerin ick geen eynde en sie, als door de doodt, gevoecht metten hogen ouderdom, maeckt mij soo gevoelich, dat ick mij nootsaeckelick moet ontslaen van alles, om mij alleen te geven tot mijn particuliere meditatien, daertoe ick bequame plaetsche soeck ende hoope te vinden, wat verre van der handt. Van hier en sijn noch gheen stucken op Amst. gesonden om te drucken, omdat men niet en weet off men daer gereet is off niet, ende wat stuck sij alreede hebben off niet en hebben, twelck men alles eerst dient te weten. Middelerwijl verloopt de tijdt, ick bekent, maer de schult is hyer niet. Vlaming schrijft in zijn briefken, dat ick had geadviseert dat alles overgesonden was van alhyer. Ick weet niet sulcx geschreven te hebben, off heb ickt geadviseert, 't moet zijn niet uyt wetenschap, maer uyt opinio, geschept uyt misverstant. Ick heb wel geseydt dat hyer alle stucken waren, uytgenomen de 2 Rem[n] van de kerckelicke, 't welck

waer is, maer en sijn noch niet gesonden, soo om verhaelde redenen, als omdat wij niet wisten off se van daer gesonden waren. Dat schrijven van D. Guetssen [2]) kan ick niet begrijpen. Raedt Comes [3]) dat men weder requestreren sal? In wat form? Sal hij oock last hebben van de sijne, om uyt de mondt te spreecken? Soo niet, wat kan hij [bundichs] seggen? Ick kant niet begrijpen, doch gedrage mij tot u E. en ander uwer. U E. meynt dat ick wat sal hebben verstaen wat tot Woerden en Schoonhoven gepasseert is, ende dat u E. hoopt dat d'executien daer mede overal sullen ophouden. Van Schoonh. heb ick niet dan uyt het verhael van Coolman, die dat hadde uyt den brieff van den Vlam. ende sijn vrou, die hij daer mede houdt in reputatie, van dat wij het van haer moeten hebben dat wij weten willen. Van Woerden weten wij hyer niet een woort. Waert dat de voorrede, bij mij gestelt, gedruct soude worden, ick soude goedt vinden dat wtgelaten worde tgheen u E. seydt, en opt lest van de conscientiedwanck, dat uwer E. aenmerkinge niet en hoort tot de generale definitie off propositie, maer tot d'assumptie. Oock meyn ick dat het soo directe niet en wordt geseydt, als off sulcx consc. dwanck ware, maer aliquo modo. Ick soude evenwel mogen lijden, dattet daer uyt bleve met u E. tegen de Vlamingh. Maer nademael ick het heele stuck wederroepe, soo doe ick dit mede uyt, una litura. Ick ben blijde dat men als aen 't werck comt met de Anti-censure. Draecht doch sorge voor u been en voor 't heele lijff, en blijft hiermede,

Waerde hr en broeder, den Alm. bevolen, met groetenis aen alle de vrienden. Desen 9 September 1628.

U E. dienstwill., J. d. Man.

Eersamen, seer voirsienigen ende discreten
Simon de Wachter, coopman. Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Amsterdam (*Catal. v. handschr.* No. 158).

2) Dit alles ziet op de uitgave van het „Oprecht verhael." *Bibl. v. Remonstr. geschr.* bl. 97.

3) Waarschijnlijk een predikant. Deze naam komt op de lijsten der pseudoniemen niet voor.

DXLI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Misverstand. Hij blijft bij zijn voornemen om nu verder niet meer te schrijven. Wederom te requestreeren acht hij zonder nut.

Waerde h^r^ en broeder.

U E. antwoordt van den 12 heb ick desen morgen ontfangen, daeruyt ick bemercke, gelijck oock uyt d. Flandri propoosten, dat ick mijne meninge in mijnen lesten qualick hebbe uytgedruckt, nopende mijn schrijven aen d. Barlaeum, off dat u E. deselve niet recht gevat en heeft. Ick meynde u E. geschreven te hebben dat ick d. Barlaeo alreede geantwoordt hadde in die forme, als het dubbelt, u E. gesonden, medebracht, welck dubbelt ick u E. sondt, niet om voort te senden aen Barlaeum, maer om 't selve neffens sijnen brieff gelesen hebbende, met de broederen aldaer te overleggen wat haere EEE. (denwelcke den brieff mede roert) op denselven souden willen antwoorden haerenthalven, alsoo mijne particuliere antwoordt genochsaem medebrengt, dat ick sijn schrijven u E. communiceren soude. Nu sie ick dat u E., oordelende dat mijn brieff soo lamentabel niet en dient geschreven, meynt dat deselve behoort opgehouden te worden. Maer 't is te laet; want de mijne all den 8^e^ van hier op Leyden was gesonden, eer ick het dubbelt van dien den 9^en^ aen u E. sondt op Rotterdam, niet om voortgesonden te worden, maer

ten eynde als nu is geseydt. Off u EE. nu deselve sullen willen beantwoorden voor soo vele het de directeurs int gemeyn raeckt, off denselven onbeantwoordt laten, omdat hij aen denselven niet en is geaddresseert, en weet ick niet, wil oock daerin raden noch ontraden. Ick heb maer willen te kennen geven wat mij geschreven was ende wat ick geantwoordt hadde. Ick vondt oock goedt niet alleen in die forme te schrijven als ick geschreven hebbe, maer oock wat te haesten met mijne antwoorde, om te voorcomen het apologiseren, daervan hij dreyghde, wt apprehensie van 't groot quaet dat daeruyt mocht volgen, indien zij daermede hadden voortgegaen. Gaen sij nu evenwel voort (want ick van Barlaeo niet meer en hebbe gehoort), soo heb ick evenwel gedaen wat in mij was om 't selve beletten. Swijgen zij, soo ist oock wel. In allen geval en is mij niet berouwen, ende en sal mij (meyn ick) niet berouwen, in die form geschreven te hebben. Want, kennende de autheur van 't schrift (die ick weet dat gheen moeyte meer en lust), meynde ick hem dienst te doen met het breecken van dien slach door nedrich schrijven, twelck ick mogelick niet soude hebben gedaen, had hij gheen autheur geweest. Oock heb ick gheschreven, soo mij te moede was. U E. seydt seer wel, dat zij gheen reden hebben te clagen etc., oock weet ickt wel. Maer off sij reden hebben off gheen, ons en dient gheen vorder krackeel, bysonder niet met soodanige. Ick gelove wel dat d. Victor ende u E. haer dat niet soude schuldich gebleven zijn, wanneer de brieff aen denselven geschreven ware; maer ick en ben Wachter noch Victor. Oock heeft S. E. ende d'andere broeders directeurs noch occasie genoch te thonen (indien sijt niet willen laten aencomen op den authenr alleen), dat sij soo cleynhartich niet en sijn als ick mij in mijn schrijven verthone, alsoo niet alleen d'autheur, maer oock alle de suffragatores worden aengetast, oock onder schriften buyten dit, jae

oock predicatien, daermede Flandr. meent dat sij op Victor schieten. Dan ick laet (soo geseydt) de broeders daerin doen soo sij goedt vinden. Ick heb soo veel geleert dat ick mij meer en meer dencke te onthouden van sodanige schriften, ende verhoope bij mijne resolutie te blijven van mij niet lichtelick weder tot sodanige schriften te laten bewegen. Ick en denck evenwel niet dat B. eens poogen sal die verba, periodos etc. aen te wijsen, want hij en heeft gheen stoffe. Soo hij het evenwel poocht, sal daer occasie genoch zijn te seggen, dat nu om beter wille verswegen is. In allen geval en konnen sij niet veel te stouter worden door mijn schrijven; want dat is maer particulier ende en sal de dir[s] niet beletten te betalen met gelijcke munte, om die stouticheyt tegen te staen. Compt de grote verdediging uyt, soo sal men 't mogelick weder aen den hals hebben, want daerin comen genochsaem deselve woorden, die int ondersoeck; doch heb ick die in de copie nae den drucker gesonden, met d. Coolm. ende Flandri advis wat versacht, om voorder offensie te mijden. Ick hadde gebeden, oock onder protestatie, dat men de voorrede niet soude senden, oock niet d'aenmerckingen op de leste Remon[e]. Nu verneem ick dat Flandr. de voorrede gecopieert hebbende, evenwel nae Salem gesonden heeft. Patientie, maer 't sal, hope ick, 't leste sijn. Aengaende 't seggen van d. G., ick kan niet begrijpen dat wt het remonstreren op de naeste dachvaert eenige vrucht komen can, ende datter redenen genoch sijn om de kerck die costen ende moeyten op nieus aen te doen. 'T eerste voornemen in Martio off April geschiede mede op 't schoon opgeven van Salem, twelck nochtans niet meer gedaen en heeft dan u E. weet. Ick en wil niet lochenen dat Comes swanger is, maer ick en weet niet off hij soo nae sijne reeckening is als D. seydt. Hij, Comes, mocht daerin soo rondt spreecken, men hadde daerop wat naerder te letten, maer ick soude liever wat

meerder verseeckertheyt hebben wt andere, als alleen wt D. Dan ick gedrage mij tot u E. ende de bijwesende broeders. Ick had gaern gesien dat Vlaminck hyer gebleven waer tot d'aenstaende weeck, op hope dat ick dan soude hebben mogen met hem reysen; maer hij seydt Sondach aldaer den dienst te moeten doen, ende ick en kan niet gereet worden voor d'aenstaende weeck: alsdan is mijne resolutie met God te vertrecken, doch twijffele off ickt niet eerst weder nemen wil, daer ick lest van daen quaem. Hiermede, w. heer en b^r^, blijf met Sr Victor en d'andere vrienden den Heer bevolen. 15 Sept.

U E. dienaer,

J. d. M.

Eers., seer discreten Sr de Wachter.

Tot Rotterdam.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Amsterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 158).

DXLII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Verontschuldiging. Mercier. Het requust in Juli aan de Staten van Holland overgeleverd. Vergadering in den Haag en in Utrecht verstoord. Van der Mijle en Veenhuisen zullen weer in de ridderschap komen. Antwoord en verschillende berichten.

Mijnheer.

D'uwe seer aengename van den xxvj Augusti is mij wel geworden. Ick verlangde seer, alsoo ick in lang van u E. niet en hadde gehadt Mijn leste aen u E. is geweest door mijn neeff Frans Wtenbogaert, die mij schrijft uyt Angers, dat hij se u E. hadde gelevert, hoewel u E. daervan niet en vermaent. Doch 't en was maer een briefken van recommandatie. Ick heb weynich aen u E. ge-

schreven sedert eenige maenden, omdat ick verneem dat u E. van alles wordt geadverteert, mogelick oock particulierder als door mij, van andere vrienden, twelck mij heeft doen geloven dat mijn schrijven overtollich ende volgens moeyelick mocht sijn. Begeert u E. evenwel dat ick continuere als voorheen, oock te lande, ick sal't doen met de hulpe Gods. Ick danck u E. dat deselve de saeck van Mercier houdt gerecommandeert. Van hier is men wel genegen, maer de middelen ontbreecken, ende d'onseeckerheyt onser saecken is soo groot, dat men noch voorwaerts noch achterwaerts en kan. U E. heeft wel verstaen dat in Julio request wierdt gepresenteert aen de HH. Staten van Hollandt, door een goedt aental gequalificeerde gedep^{de} uyt alle kercken van Holl., oock dat deselve met d'aenhangende stucken gelesen is in volle vergaderinge, met apostille van renvoy aen de respective magistraten, blijvende de placaten in vigeur. Soo veel appelen als peenen. Middelertijdt continueren de vergaderingen, sonder dat op de scherpe missive, daer nae opt aenhouden van 't Synodus van Delff, aen alle officieren gesonden tot rigoureuse ex^{e} der placaten, yet gevolcht is, uytgenomen dat voorleden Sondach eene vergadering gestoort is in den Hage, door aendringen van de G. Raeden. 'T grau aldaer begonde all wat te remueren tegen de vergadering, waerover, alsoo eenige borgers clachtich vielen aen den heer praesident, thoonde S. E. sich seer gestoort op Wtenb., als off de Haechsche principalen op hem sagen, hoewel hij meer als een maent van daer geweest was. S. E. sprack leppich van den man, maer wierdt naer gelegenheyt wel beiegent. De propoosten waeren vuytermaten belachelick, nisi fuisset in re seria. Men vreest voor sware executie in die plaets. De h^{r} prins is absent tot Bergen. Eenige meynen dat de HH. G. R. die hebben gecapteert. De tijdt sal voort leeren. De questie tuschen de pred., off de Rem^{n} admissibel waren ten h. avondmael

met haer gevoelen, is opt leste Syn. pro. tot Delff getermineert negativé, wel tegen den danck van vele politycke kercxgesinde, die liever hadden gesien dat men affirmative hadde geconcludeert, hopende de Remonstrantsche vergaderingen met die quasi accommodatie te breecken. Op de Amsterdamsche requesten in Martio ende Aprili lestleden aldaer aen den prins etc. van verscheyden overgegeven, is geantwoordt in druck met seecker ondersoeck derselver, oock op seeckere Redenen, waerom men de placaten rigoureuselick behoorde te executeren, wtgegeven ter Goude [2]). De generale requeste, lest overgegeven van de Remonstrantsche met aenhangende stucken, wordt mede gedruct. T'Utrecht was lestmael een plaets verstoort, in dewelcke de Remon. ordinarie vergaderden. Evenwel hebben sij se nu weder ingenomen ende continueren als voren, sonder datter yet tegen gedaen wordt. Mogelick wil men wachten tot de vergadering van den magistraet, die op handen is. Daer is veel spraex dat Mil. ende Veenh. [3]) dese reyse weder in de Ridderschap sullen comen. 'T kan sijn, maer sal't de verdructe veel helpen? De boecxkens van Pelletier sijn wel ontfangen, soo ick u E. meyne geschreven te hebben. De copie van 't verhandelde tot Beern, daervan u E. schrijft, is mij door Mercier niet gesonden. Ick heb niet daervan gehoort, wensche het te sien. Wie is die vrouw van Chastillon, de moeder? Ick meynde dat die all overleden was. Heeft zij uwer E. onderrechtinge wat gesmaeckt? Hoe verre begint men 't stuck van de Remon[n] daer u E. is te apprehenderen? Soud er aen sijn dat Buckingam de leer der Rem[n] in Engellandt soude favoriseren? Dat schijnt vrembdt voor soo een man. Wt Londen schrijft men dat seecker Engelsman, gecomen zijnde in de suite van Soubise, bij Buckingam in sijn camer op een morgenstont denselven een poingnaert int hert gedout soude hebben, dewelcke nedervallende soude met een schreuw geroepen

hebben: men moort, men moort mij. Daerop soe sijn hoff-dienaeren geroepen sijnde: de Franchoysen hebbent gedaen, soude d'Engelsch-man geantwoordt hebben: neen, ick hebt gedaen. De co^{k} van Gr. Brit. wordt geseydt te leggen aen de kinderpocxkens. Maer dese dingen sijn u E. beter bekent. D'Anti-censure [4]) wordt gedruct. De nervus ontbreeckt den Rem^{n} ende ordre. Tegenwoordich niet anders. Ick bidde God,

Mijn heer, dat hij u E. beware, trooste, stercke ende segene met alle de uwe, sonderling oock d. Tileno, Dore etc. 21 September 1628.

U E. dienaer,
Mheden.

A Monsr, Monsr Grotius, à Paris.

1) In mijne collectie.

2) Vgl. *Bibl. v. pamfl.*, No. 2239, 2240.

3) Van der Mijle en Veenhuizen.

4) Hij bedoelt de Apologia van Episcopius (*Bibl. v. Remonstr. geschr.* bl. 41).

DXLIII.

A. V. D. BORRE AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Hij zou het betreuren indien Wtenbogaert zich terugtrok. Episcopius heeft aan hem als directeur niets, daar hij telkens bij de zijnen moet zijn. Komt hij nu en dan over, dan is er weinig gelegenheid om over zaken te spreken. Victor helpt niet veel, ten gevolge van zijn huiskruis; Episcopius blijft er dus alleen voor zitten, dat hem niet te vergen is, al is hij bemind en staat hij in hooge achting bij de Broederschap. Over dienstvervulling, de zaak van Sapma en van Barlaeus, het requestreeren bij de Vroedschappen, lastering van Leenwius te Rotterdam, enz.

Waerde heer, broeder, vrundt.

Dat ick niet en schreef dese voorleden weke, quam bij gebreck van materie, die yet om 't lijff hadde. Dat

van den Hage vernamen wij eerst Dynsdachs op den middagh, ende dat noch stuckswijse, ende hielden dat uwe E. door immediate advertentie van de plaetse selve pertinentelick van alles soude zijn onderright. D'oude Koolman en schrijft niet een letter, maer wij moeten 't soo nu soo dan bij hoy ende gras halen. Wat aldaer sich toedragen sal na de versettinge van de regering, sal de tijt moeten leeren: 't is altijt goet dat men 't de tegenwoordige gelegenhijt waerneemt, men heeft altijt dat wech. Voor 't toecompstige moet de Heere sorgen, die 't alles in handen heeft. De president geeft wel te verstaen dat hij van groote ende diepgrondige wijsheyt, geleertheyt, voortreffelickheyt rijckelick voorsien is, als men immers wil den man selve van hem selven gelooven. Hij clapt uyt ende in, gelijck de molle wroetten. Sijnen prijs en soude uwe E. niet veel geven, soo en sal oock sijn leppigh spreken deselve niet vele nemen. Indien de vrunden uwe E. ontraden na Alpheanum weder te keeren, hier sijn vrunden, die na uwe E. tegenwoordicheyt wenschen ende verlangen, ende die moedeloos ende verdrietich worden, wanneer se sien dat uwe E. sich soo verre het gemeen inclineert te ontrecken, dat hij schijnt te willen aldaer privatim sibi gaen leven, ende dat soo verre van hant. Sr de Wachter isser vrij neerslachtich over. - - - -

- -

Door dese overdenckinge wort hij oock ten naesten bij genegen, om de censure onder de persse gebracht, ende op de correcture goede ordre gestelt hebbende, na Salem te gaen, om 't beste aldaer te doen. Wij sullen met malcanderen, gelieft het Godt ende dat hij mij dat toelaet, op de assignatien gaen besoigneren, soo haest ick van de mijne wedergecomen ben, daer ick nu metten aenvangh van October meene te gaen; ende die bestelt hebbende, Gode de reste moeten bevelen. - - - - - - - - - - - - - -

- -

Dirck Janssen hebben wij geantwoordt, neffens wedersen-
dinge van sijn stucken, off wij daermede danck sullen
hebben behaelt ende vrucht gedaen, leert de tijt. Wij
hebben moeten doen dat wij conden, dewijle uwe E. sich
van dat stuck soo precis ontsloegh, ende selfs geen raet
met alles daertoe mededeelde. Casp. Bar. hebben wij niet
geantwoordt, maer gewacht dat van de clagers soude aen
ons geschreven worden, daer wij noch niet van hebben
vernomen. Sende daerentusschen uwe E. weder over des
mans 2en brief. Moetter verantwoordinge geschieden van
tgene pag. xiv geseyt is, dat moet op gemeene name
gaen, want het boecxken op gemeen name is uytgegeven,
ende met gemeen goetvinden, sijnde te voren bij ons ge-
lijckelick gekosen ende goetgevonden. De Wachter meent
dat van hem ende d'andere geciteerde ten naesten bij
sulcken antwoorde gegeven is. Die is doe gepasseert ende
vele andere dingen, daerop loopende naderhant sonder
clagen; maer een man die 't ware soeckt can wel vele
andere opmaken. Van na den Hage yemant te senden,
connen wij mede niet begrijpen tegenwoordelick met fon-
dament te connen geschieden. Daer sijn plaetsen daer
noch niet en is gerequestreert. Daer sijnder daer 't is
geschiedt ende harde resolutie genomen. Immers en can
van wegen geen van die twee met vrucht in den Hage
yet geschieden. Men verstaet oock wel dat bij eenige
regenten het moeten afslaen [aengedreven] ende daerop
gefondeert wort, dat de Staten met hare missive aen d'of-
ficieren resolutie op 't stuck hebben genomen, ende dat
daermede de geheele apostille in d'assche legt. 't Heeft
oock vrij reden, wanneer se overal soo antwoorden van
wege de vroetschappen. Wat dunckt uwe E.? Souden se
niet daermede corte expeditie geven? Is 't ook niet het
interieur van de harde steden ende meeste in getale? De
Salemenses wachten dat het stuck soude mogen van elders
bij eenige occasie geentameert worden, ende dan meent

Sr Comes ende sijne adjuncten eens degelick wat te seggen. Wij hebben aen de gevangens geschreven ende haer vermaent geteeckende requeste vaerdigh te maken, ende eenige van hare vrouwen af te sonderen, om in dese dachvaert te versoucken vrijheyt of meerder verlichtinge, makende hare requeste soo, dat se relatyff sijn tot de generale ende de particuliere. Hierdoor hopen wij dat occasie sal worden gegeven aen de geseyde heeren, waerdeur se wat sullen connen seggen, nadien dat se daertoe begeerich sijn. Daer sijn noch andere, die oock meynen wat te seggen. Ick en verwachte evenwel niet vele vruchts, ende mij dunct dat se haer op een santgront hebben gefondeert, die yet uyt dit particulier requestreren hopen te becomen, dat voor onse sake goet soude doen. Daer sijn magistraten, die wel souden wat willen doen, maer daer overal de vroetschappen soo sijn gestelt, dat se de requesten aldaer niet door en brengen. Ick meene dat het hier soo gaen sal, ende oock in de naeste stadt. Van Woerden hebben wij niet vernomen. - - - - - - - - - - -

- -

De tijdingen van Spaengien worden noch niet seecker gehouden. Men seyt dat de schepen, die soo lange in Engelandt hebben aengehouden geweest, ontslagen zijn. Van dies conincx dispositie compt oock geen rechte gewisheyt, immers die men onder de gemeenen man ende mitsdien ook onder ons weet. Die van den Hage houden gantsch geene oft immers cleyne correspondentie alhier. Het mach sijn dat Andries [altemets] een lettergen schrijft. Grietgen van Oosterveen is niet Remonstrants, maer Roomsch, ende om met een woort mijn gevoelen te seggen: mene dattet al wat rouw tot harent onder de jonge maets toegaet, nadien der geen ontsigt ofte respect is. A un bon entendeur etc. Ick meene nu beantwoort te hebben ten volle, wat in d'uwe retour wenschte.

D'onhebbelickheyt van de predicanten alhier wort al

Dirck Janssen hebben wij geantwoordt, neffens wedersendinge van sijn stucken, off wij daermede danck sullen hebben behaelt ende vrucht gedaen, leert de tijt. Wij hebben moeten doen dat wij conden, dewijle uwe E. sich van dat stuck soo precis ontsloegh, ende selfs geen raet met alles daertoe mededeelde. Casp. Bar. hebben wij niet geantwoordt, maer gewacht dat van de clagers soude aen ons geschreven worden, daer wij noch niet van hebben vernomen. Sende daerentusschen uwe E. weder over des mans 2^en^ brief. Moetter verantwoordinge geschieden van tgene pag. xiv geseyt is, dat moet op gemeene name gaen, want het boecxken op gemeen name is uytgegeven, ende met gemeen goetvinden, sijnde te voren bij ons gelijckelick gekosen ende goetgevonden. De Wachter meent dat van hem ende d'andere geciteerde ten naesten bij sulcken antwoorde gegeven is. Die is doe gepasseert ende vele andere dingen, daerop loopende naderhant sonder clagen; maer een man die 't ware soeckt can wel vele andere opmaken. Van na den Hage yemant te senden, connen wij mede niet begrijpen tegenwoordelick met fondament te connen geschieden. Daer sijn plaetsen daer noch niet en is gerequestreert. Daer sijnder daer 't is geschiedt ende harde resolutie genomen. Immers en can van wegen geen van die twee met vrucht in den Hage yet geschieden. Men verstaet oock wel dat bij eenige regenten het moeten afslaen [aengedreven] ende daerop gefondeert wort, dat de Staten met hare missive aen d'officieren resolutie op 't stuck hebben genomen, ende dat daermede de geheele apostille in d'assche legt. 't Heeft oock vrij reden, wanneer se overal soo antwoorden van wege de vroetschappen. Wat dunckt uwe E.? Souden se niet daermede corte expeditie geven? Is 't ook niet het interieur van de harde steden ende meeste in getale? De Salemenses wachten dat het stuck soude mogen van elders bij eenige occasie geentameert worden, ende dan meent

Sr Comes ende sijne adjuncten eens degelick wat te seggen. Wij hebben aen de gevangens geschreven ende haer vermaent geteeckende requeste vaerdigh te maken, ende eenige van hare vrouwen af te sonderen, om in dese dachvaert te versoucken vrijheyt of meerder verlichtinge, makende hare requeste soo, dat se relatyff sijn tot de generale ende de particuliere. Hierdoor hopen wij dat occasie sal worden gegeven aen de geseyde heeren, waerdeur se wat sullen connen seggen, nadien dat se daertoe begeerich sijn. Daer sijn noch andere, die oock meynen wat te seggen. Ick en verwachte evenwel niet vele vruchts, ende mij dunct dat se haer op een santgront hebben gefondeert, die yet uyt dit particulier requestreren hopen te becomen, dat voor onse sake goet soude doen. Daer sijn magistraten, die wel souden wat willen doen, maer daer overal de vroetschappen soo sijn gestelt, dat se de requesten aldaer niet door en brengen. Ick meene dat het hier soo gaen sal, ende oock in de naeste stadt. Van Woerden hebben wij niet vernomen. - - - - - - - - - - - -
- -
De tijdingen van Spaengien worden noch niet seecker gehouden. Men seyt dat de schepen, die soo lange in Engelandt hebben aengehouden geweest, ontslagen zijn. Van dies conincx dispositie compt oock geen rechte gewisheyt, immers die men onder de gemeenen man ende mitsdien ook onder ons weet. Die van den Hage houden gantsch geene oft immers cleyne correspondentie alhier. Het mach sijn dat Andries [altemets] een lettergen schrijft. Grietgen van Oosterveen is niet Remonstrants, maer Roomsch, ende om met een woort mijn gevoelen te seggen: mene dattet al wat rouw tot harent onder de jonge maets toegaet, nadien der geen ontsigt ofte respect is. A un bon entendeur etc. Ick meene nu beantwoort te hebben ten volle, wat in d'uwe retour wenschte.

D'onhebbelickheyt van de predicanten alhier wort al

grover ende grover. Leeuwius hadde van de borgerm[r] Berckel geseyt, dat hij de Arminianen gunstich was, ja gelt van deselve genoot. De fame seyt sulcx, hoewel ick 't qualick derf geloven. Ontboden sijnde, seyde van Alutario sulcx gehoort te hebben. Alutarius ontkent het. Leeuwium weder ontboden, ende dat tot meermalen, weygert te verschijnen. De magistraet delibereert wat se te doen hebben. Leeuwius ende Nyenrode soecken Alutarium quijt te worden, want hij te zeer berkelizeert. Eugenius [2]) waer gisteren met de Wachter . . . . . . op een plaetse, daer hij tegen de Wachter seyde, dat uwe E. schrijven aengaende de collateraliteyt wel degelick waer gemaect wort, ja dat de papen (soo noemde hij doorgaens de predicanten) notoirlick na superioriteyt staen. Dit seyt men soo wel, maer evenwel men en doetter niet vele tegen. Ick hope evenwel dat metter tijd deze thans ardente exorbitantien ons sullen goet doen. Dit kerckelick volck wil boven drijven, ende dat niet sonder alle redenen, nadien se, soo se meenen, de scheppers sijn van die regeren, ende oversulcx hoochste [macht] over deselve hebben. Repet[itio] est [utilis], seyde een goet heere. 'T is oock waer. Ick moet afbreken. De Heere sij met uwe E. 26 Septemb. 1628.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 763). Zonder adres.

2) Mij onbekend.

DXLIV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE [1]).

Redenen waarom hij de directie niet op zich nemen wil.

Eerwaerdige, hoochgeleerde heeren ende broeders.

Tot antwoordt van uwer EE. schrijven van den 26[en] deser, den 28[en] naemiddach ontfangen, loopende princi-

palick op eenige beweechreden, om mij daer te hebben tot directie der saecken, moet ick u EE. rondelick verclaren, dat ick mij ten hoochste in de geseyde directie vinde beswaert. 'T was, nae mijn onthout, in Junio een jaer, dat men mij deselve als over den hals drong, sonder dat ick evenwel aennam, anders dan met conditie, onder anderen, van die te verlaten, als het mij soude gelieven. Bevindende daernae dat ick all in den begin vreesde, weten de b[rs] wat verclaringe ick dede schriftelick, van mij niet langer daermede te konnen bemoeyen. Ick en acht onnodich de reden mij doe moverende te verhaelen. Sall alleen seggen eenige dingen, die mij nu noch meer als voorheen bewegen, om bij die resolutie te blijven ende mij van de geseyde directie voortaen ontslagen te houden. Als ick overdencke den seer groten last, daermede de broederen, mij wel bekent, mij nae Arminij z. overl. beswaerden tot vordering der saeck, daerom wij nu lijden ende die mij ongelijck meer gecost heeft als yemant van de andere, als om dewelcke men mij niet alleen mijn goedt ontnomen, maer oock nae mijn bloedt gestaen heeft, mij voorts affsnijdende alle middelen om mijne schamele bloedtverwanten, die vele in getale ende haer hoope op mij hadden gestelt, uyt armoede te houden ende ter eeren voort te helpen, neffens de onverdragelicke schendinge mijns naems, die ick meer als yemandt in ontallicke schandelicke libellen, printen ende liedekens binnen ende buytenlands, om ghene andere als dese selve gemeyne saeck heb moeten lijden, soo dunckt het mij (onder correctie) te sijn een teecken van cleyne insicht (opdat ick opt allersachst spreecke) dat men, niet te vreden zijnde met de praesentatie, menichmael bij mij gedaen van de Broederschap ten dienst te staen, in alles wat zij van mij in den haere souden mogen begeeren ende eenichsins in mijn vermogen is, de directie alleen uytgenomen, mij met dat niet min moeyelick als hatelick, jae voor mij onmogelick werck wil beswaren,

als off men mij de weynige ruste, die mij 't korte leven, dat mij noch mach overich sijn, mocht vergunnen, benijdde, in plaets van mij deselve toe te schuyven, jae met raedt ende daedt daertoe te helpen. Men overlegge hyerbij mijn ouderdom van 71 jaren, die Gods sonderlinge genade mij in tamelicke gesontheyt, midden door soo vele bedroeffde ende ten hoochsten quellicke handelingen heeft doen bereycken, niet (soo ick houde) om desen ploech geduerichlick te treccken, maer om mij in stille eenicheyt door godlicke meditatien, die oock mijn naeste nae mijn overlijden eenichsins mochten stichten, tot mijnen uytersten dach te bereyden, een saeck die ick soo nodich houde als 't nodichste, om mijne salicheyt te vorderen. Te meynen dat ick 't een wel soude konnen doen ende 't ander niet naelaten, dunckt mij, uyt de kennisse die ick van mijn selve hebbe, een groot misverstant te wesen. Twerck datter in steeckt is (mijns oordeels), om 't selve wel te doen, voor mij te veel ende te swaer, oock te veel fascherien off quellingen (tegen de minste van dewelcke ick in dese mijne jaren niet en mach) onderworpen, dan dat ick daeraen soude konnen [heffen], sonder de stilte ende gerusticheyt, die ick soecke, als nodich tot mijn verhuysen, gants ende all te verstooren. Behoort men oock niet te overwegen 't gevaer dat in dese directie gelegen is, meer voor mij als voor andere, om den doodtlicken haet, van aenvanck tegens mij opgenomen, als 't hooft, directeur ende beleyder van alles, hoewel het in de waerheyt soo niet en was. Dien haet blijft, soo de broeders weten, immer soo groot als voorheen. Men mach de propoosten van den h. praesident soo leppich (als d. Flandr. schrijft) houden als men wil, sij spruyten uyt dese fonteyne als off ick ware 't albedrijff, soo in den Haege als elders. Drielenburch [2]), in sijne versche rammeling, begint oock weder op mij te roepen als d'onderhouder van de twist, mij vermanende tot boete ende wederkeeren. Te seggen met sommige, dat ick dien

naem evenwel sal moeten dragen, all sit ick stil, en voldoet mij niet, alsoo de daedt te seer verschilt van een valsche opinie, die men heeft, can oock mijn stil sitten verre van de handt ende als vergeten, die opinie metter tijdt dooden, oock mij van een goedt deel van 't gevaer bevrijden, dat ick nootelick meer als andere loopen moet, als ick soude sijn omtrent off ter plaetsche daer de directie notelick vallen moet, all waer oock niemant meer ongemacx en heeft als ick, die de vrije locht moet derven, die anderen met gaen ende staen buyten gevaer gebruycken, daer ick oock niet hebben en can den noodigen dienst, die mijn ouderdom voortaen vereyscht. Seydt men dat ick 't selve ongemack oock elders, waer ick dan soude mogen wesen, onderworpen ben, ick antwoorde dat dat ten deel mach waer zijn, maer niet int geheel, indien ick mijn voornemen soude mogen naer wensch vertrecken. Dese reden dunckt mij soo gewichtich te zijn, dat ick meyne dat de Broederschap mij de geseyde directie niet en behoort te vergen, mijnen geringen dienst liever in yet anders gebruyckende, daertoe men mij bequamer oordeelen mocht, ende dat ick liever doen soude. Maer hyertegen wenden u EE. voor ende voornemelick de Wachter, dat Victor de handt niet en biedt, ende dat de Vlaming moet te Leyden sijn, dat S. E. daer niet en sal blijven, om dien swaren last deurgaens te dragen, ende dat alsoo alles sal verlopen, te meer dat de Broederschap seer siet op u authoriteyt, die alles in respect houdt, 't welck men wil dat ick gelove sonder te meynen dat men flatteert. Dit leste en meyn ick niet, kennende d. Vigil. sinceriteyt, maer meyne dat S. E. sich abuseert in 't gheen S. E. seydt van die authoriteyt, soo veel mij aengaet. Ick heb anders bevonden ende bevinde het dagelicx in verscheyden respecten, hier onnodich verhaelt. 'T en kan oock niet sijn. De baert off de jaren alleen en maecken gheen authoriteyt, sonder andere geheel nodige

qualiteyten, welcker ghene bij mij en sijn, immers nu niet. Equus ilia ducens ridendus potius. Ende all ware yet sulcx bij mij, 't is bij andere overvloediger, met groot overschot om 't geen in de jaren ontbreeckt, indien die hier yet geven, daer mede te suppleren. Maer genomen d'imaginaire authoriteyt ware inderdaedt daer se niet en is, soude ick daerom de dienstblock alle mijn leven moeten slepen? Wie sall oock wat verrichten met authoriteyt bij de volones, soo d. Flander ons geselschap noemt. Moet s'er immers wesen, sij is bij Vigil., Flandrum ende Victorem. Bij den eersten van wegen zijne grote geleertheyt ende sonderlinge deuchden, die, soo Flander wel schrijft, maecken dat hij bemint is, ende doorgaens in treffelicke achtinge bij de gehele Broederschap; bij den 2^{den} oock om sijne grote gaven, verciert met grijse hairen ende jaren; bij den 3^{den} van gelijcken, neffens d'aensienlickheyt die S. E. heeft van wegen zijn doordringend verstant, groote experientie ende cloecke advisen. D'eerste evenwel schijnt te dreygen te willen nae Salem gaen, als hij opt drucken ende corrigeren van de Anti-censure sal hebben ordre gestelt. De 2^{e} schrijft somtijts wel eens te willen overcomen, maer te moeten bij de sijne resideren. De 3^{e} ut supra. Hoe? Sall ickt dan alleen doen? In gheener manieren, 't en sal niet geschieden. Ende genomen, Sr de Wachter blijft: indien ick daer come, sullen wij 2 het dan doen? U EE. laten doch die opinie varen, 't en sal niet geschieden. D. Flandr. houde mij ten goeden een woordt. Ick meyne, om vele reden, dat S. E. sich dat werck van de collecten hadde ende noch behoort t'eenemael te ontslaen om vele redenen, die ick hyer niet segge. Wil het de gemeynte selve niet doen, sij is niet weert dat men se diene. 'T is niet behoorlick dat de leeraers 't woordt Gods verlaten ende de tafelen dienen. 'T krenckt oock dapper der dienaren aensienlickheyt, als met de schottelen om te gaen, ende dat noch

tot haer eygen onderhout. Ick soude meynen dat, daer de gemeynten selve dat niet willen versoecken, men reden heeft om 't stoff van sijne voeten te schudden ende de sulcke als onwaerdige te verlaten. Derhalven en bewegen mij Flandri reden gants niet, maer ick houde dat hij dat werck ander bevelende, sijn voornaest werck behoort te maecken van de directie, ende oversulx het bladt omkeerende, altemet eens gaende bij de sijne, sijne residentie behoort te houden daer hij is, bijsonder nu Victor [resilieert]. In welckes [resilieren] ick oock gans gheen contentement en hebbe, sijn huyscruys sij dan soo swaer alst is, wtgenomen als S. E. selve daer toe leggen moet, 't welck ick wil helpen affbidden. Dien het huyscruys niet en belet sijne particuliere affairen in den Haege, t'Amst., off daert nodich is te verrichten, oock niet Gods woordt te predicken, dien en salt oock niet beletten somtijts een straet off 2 verre te gaen, off toe te laten dat men tot sijnent come, ende een woort tot de directie van 't gemeyn te spreecken. Als dese 2 leste dan noch dese excusen voorwenden, ende worden aengenomen, sullen de mijne soo gewichtige niet gelden? wat reden? Sullen de saecken heel int verloop comen bij faute van mijn handtbiedinge? Staet 't selve verloop oock niet te verwachten bij gebreecke van d'ander? Sijn d'andere niet immer soo seer, jae meer gehouden dat te helpen voorcomen als ick? Ick meyne mij, indien alles verloopt (dat God verhoede), seer wel in kan ontschuldigen; off andere dat soo wel sullen konnen, bevele ick haere conscientie ende haeren Rechter. Maer daer sijn noch andere dingen die mij nijpen. Dit voornemelick, dat ick niet en wete off onse directie de Broederschap aengenaem is, van dewelcke nochtans onse last ende macht comen moet. Veler murmuratien sijn mij niet onbekent, ende u EE. mogen seecker gelooven datter meer zijn als die malcontenten, die de directeurs naegeven 't fabriceren van nieuwe hierarchie,

welcken naem ick doch in gheener maniere dragen en wil, als die deselve haete soo seer als de daedt. 'T is waer dat de gedep^de van de classen de tegenwoordige dir. tellement quellement hebben gestelt tot haer wederroepen toe, ende dat dat wederroepen noch niet geschiet en is formelick, maer 't geschiet genoch reëlick als een yeder doet dat hij wil, soo weynich nae de directie in de commissien ende anderssins luysterende als hij kan. Oock sijnder soodanige ende soo grote defecten in onse ordre, dat mij bijcans de walge steeckt als ick van directie hoore spreecken. Ick geloove vastelick in mijn gemoet, dat wij het op dien voet niet houden en sullen, ende sie de ruine all voor handen, indien wij gheen ander ordre en crijgen off de geraemde beter onderhouden. De parthijen maeckent oock wel, ende gevent genoch te kennen als sij van scheuring spreecken die op handen is, want all is het belachelick dat sij seggen van de [leyssen] daerop noyt gedacht en is, soo hooren sij nochtans wel luyden, all en weten sij eerst niet in wat parochie. Dit geeft hun hoop ende maeckt se stouter, derhalven wij daerop te meer te letten hebben. Ist de Broederschap ernst, sij konnent beteren. Ist hun meer ernst, te vergeefs is de directie, ende kan niet dienen dan tot quelling, verdriet ende schande derghener, die haer deselve hebben onderwonden. Ende wiet weet wat lack eenige quaetwillige oock onder de onse den directeuren int lest noch souden willen opleggen, als de saeck qualick gaet, ende als eenige hun sullen willen reconcilieren met de parthije, off immers haer met teeckenen bij de malcontenten voegen. Ick soude mij derhalven gaerne daeruyt houden, als genoch gedaen ende geleden hebbende voor mijn hooft, al en lade ick gheen meer blame ende swaricheden op mij. Om dese te voorcomen, hebben ick all over lang gedrongen op nieuwe bij-eencomst der Broederschap; maer ick heb voor desen gemerckt ende merck dat u EE. daertoe niet genegen en

sijn, uyt vrese dat yet mocht voorcomen (seydt Flandr.) daertoe men gheen raedt soude weten. Schijnt dat men 't lichaem niet en derff roeren, 't welck een quaet teecken is. 'T is waer dat menich lichaem geneest sonder medicijn, als men de natuur laet wercken. Wil ment hier oock soo doen, ick ben tevreden. Maer dan en behoefter gheen directie. Ick ben oock niet wel tevreden dat men met de . . . . . op mij wacht, daer u EE. nochtans wel weten dat ick mij met gheen stuck der directie nooder en bemoeye. D. Flandr. schrijft dat hij meent tegen October bij de sijnen te gaen, ende dat men sal de assignaten bij der handt nemen, als hij sal wedergecomen sijn, ende nochtans geschieden de veranderingen in aenvang Novembris, meyn ick. Is dit een werck van 3 weecken? D. Vigil. seydt dat ick wel can bevroeden dat voor u EE. ongeraden is, dat so odieux werck over haer te nemen, sonder dat de Broederschap versta dat off Victoris off mijn asem daerover gegaen sij etc. Laet het soo sijn, maer als Victor, die bij der handt is, sijn asem daerover niet wil laten gaen, moet ick dan juyst van verre comen om 't werck te helpen levendich maecken door mijn inasemen? Ick vrese wel dat alle dese mijne moeyelicke replicken u E. verdrieten sullen, maer ick ben niet weynich verdrietich over de vrembde reden daerdoor men mij perst te doen dat men wel weet mij boven alle de reste tegen de borst te sijn. Wil u E. den naem niet hebben van director (seydt d. Vigil.), de Broederschap nochtans moet het weten dat het onder u E. naem geschiet. Geenssins, 't een soo weynich als 't ander. Ick en wil noch naem noch daet hebben. Soe en salt gheen clem hebben, seydt S. E. Te min wil ick mij daermede bemoeyen, seg ick, niet als willende dat het gheen clem en hebbe, maer als begeerende dat het clem hebbe buyten mij. In s^a^ dat dat werck alleen de clem hebben sal van mij, is mij ten hoochsten beswaerlick, jae soo dat ick liever weder te lande wt

trecke, dan toe te staen de opinie, dat dat van mij dependere. Verstaet ghijt anders, seydt S. E., soo dient de Broederschap bijeengeroepen, om een ander voor te comen, alsoe het soe los niet gaen en mach, salt wel gaen. Dit weet ick wel, ende daerom heb ick op nieuwe bijeencomste gedrongen; maer alsoo ick sie de swaricheyt, die daerin gemaect wordt, heb ick niet willen ende wil noch niet haesten, want dat en is mijn manier niet. Weet oock niet off het nu niet te spade en is. Ick seyde onlanx tegen Flandrum, dat men u EE. immers Henrick Daniels eens souden hooren voor 't geven van de commissie (alsoe hij scheen wat te willen aendienen) om daeruyt mogelick stoffe te nemen tot nyeuwe vergadering: hoore doch niet dat sulcx geschiet zij. Ick weet wel dat d. Vigilantii (die ick belove tot de saeck te doen all wat mogelick is) niet te vergen en is dat pack alleen te dragen, maer segge daerbij dat S. E. niet van mij, maer van Vlam. geassisteert moet worden, ende indien Victor immers niet en wil, van een derde off meer in mijn plaets, denwelcken de broeders uwe EE. wel [voorhouden] sullen, mijn reden van weygering well verstaen ende ingesien hebbende. Doch om een besluyt te maecken, sall ick met Gods hulp daer bij u EE. comen, soo haest mijn huysvr. gebetert ende verreyst sall sijn, om mondeling met u EE. van alles te spreecken. Biddende eerst om een letter antwoords op desen. Dat doch middelertijdt gheen tijts versuymt en worde om te vorderen, dat sonder verlies van tijdt voor 't gemeyn gevordert moet wesen, ende dat mij mijne gemoveerde swaricheyden ten goeden genomen mogen werden, gelijck die van uwer EE. in alles ten goeden duydt. Waermede eyndende, will ick u EE. enz. Den 30 Septemb. 1628.

J. W.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031). — Brouillon van Wtenbogaert, opgenomen, omdat de in-

houd, hoewel handelende over eene speciale aangelegenheid, de Remonstrantsche Broederschap betreffende, toch voor de kennis van den persoon van belang is.

DXLV.

* J. WTENBOGAERT AAN DEN KERKERAAD TE HOORN [1]).

Er is een twist ontstaan tusschen Sapma en Cornelis Baertsen. Aan het verzoek om overkomst van de directeurs kan, om redenen, niet worden voldaan. Vermaning tot vrede. — 11 Oct. 1628.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2029). — Brouillon, waaronder nog een brief aan R. Liesselius, die toen te Hoorn was, over dezelfde zaak.

DXLVI.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over aangelegenheden, de Utrechtsche gemeente betreffende. De resolutie van de Staten betreffende de Haagsche Remonstranten. De Prins. Bijzonderheden. Van Zijll moet te Utrecht komen.

Mijnheer.

Ick hebbe u E. de voorleden weecke geschreven door Grietgen Taurinus, daerop noch een cleyn brieffken op voorleden Manendach. Ick hope ymmers 't selve u E. wel behandicht is. Dus verre geschreven hebbende ontfange u E. brieffken, maer weet niet wie dat den brenger daervan is: sal t'avont gaen vernemen ende met eenen watter in den Hage omgaet. - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
De resolutie van de Staten voor die van den Haghe hebbe ick al gesien, sij gaet scherp genoech, hadde ons volck

al te samen nu de vrijmoedicheyt, die de Christenen behooren te hebben, sij souden triumpheren, maer ick vrese dat het daer haperen sal. Ende de prins? Wat die? Maeckt hij de Swijgert? Antiquum obtinet. 'T waer nu immers tijt te spreken. Ick wilde hij sijns vaders geest hadde. Soe 't soo in den Haege voortgaet, wij en sullender 't hier niet te beter om hebben. Dan, dabit Deus his quoque finem. Voetij boeck [2]) en hebbe ick niet gelesen noch gesien. Ick ben besich met Molinaeo [3]), die de papisten lustich te keer gaet; 't is jammer dat hij zulcken Calvinist is. Ick laet Drielenburch Drielenburch wesen. 'T oude seggen is, dat het quaet is, met gecken etc. Ist morgens vroech geweest, soo en sal d. Borius u E. niet hebben willen wecken. U E. bootschap aen Sr Verduyn ende sijn huysvrouwe sal ick doen in forme, gelijck u E. schrijft, ende weet u E. wel te verseeckeren, dat se haer grootelycx vergenoeght sullen houden, in sulcker (niet als u E. schrijft), maer vrienden geselschap, ende hopen dat wij daeraen dan mede onse portie sullen hebben. Ick seynde u E. hyer mede een bryeff van d. Zijlio, die hij herrewaerts gesonden hadde, met belastinge dien te lesen, soo u E. vertrocken waert, ende dan voorts te seynden. - - - - - - -
- -
Ick sal met van Doorn [4]) aengaende uwe boecken spreken, ende daer comende, u E. weten bescheyt te seggen off overschrijven. Hier is niet off sult 't uyt 't gene hierbij gaet konnen verstaen. Haestel. t'Utrecht desen $^{21}/_{11}$ Oct. 1628. Sijt na groetenisse met het gantsche huysgesin den Heere bevolen ende vaert wel.

U E. dw. dienaer ende vrient,
C. R.

Aen mijnheer, mijnheer d'Man.
Ter handen.

1) In mijne collectie.

2) Zeker zijn „Proeve van de cracht der godsalicheyt" (*Bibl. v. Contraremonstr. geschr.* bl. 48).

3) P. du Moulin had in het vorig jaar uitgegeven: „Nouveauté du papisme opposée à l'antiquité du vray christianisme."

4) Deze komt in het begin ook voor, benevens zekere Gerrit van Leuwen.

DXLVII.

J. WTENBOGAERT AAN N. VAN SORGEN, ENZ. [1]).

Er zijn klachten tot hem gekomen omtrent hunne vreesachtigheid. Ernstige vermaning en opwekking om de afzonderlijke vergaderingen der Remonstranten ook door hunne tegenwoordigheid te steunen.

Mijnheeren.

'T geen ick van daer hoore is soodanich, dat men oordeelt dat het aen u EE. sonderling staet de goede saeck aldaer levendich te houden off te laten versterven. U EE. hebben selve geoordeelt, dat de christelicke vergaderingen met goeder conscientie niet mochten verlaten, maer mosten gecontinueert worden, begeerende alleen beter ordre ende meerder stilte als in Maio en Junio. Dit christelick en billick zijnde geoordeelt, hebben u EE. belooft deselve te helpen handthaven, oock, alst de gelegenheyt eenichsins conde toelaten, in deselve te verschijnen. Twijfel oock niet off 't en is eenige tijdt alsoo geschiet. Maer niet in de calmte, maer in storm ende onweder kent men de couragieuste en beste stierluyden. Alsdan 't schip te abandonneren en op riemen te laten drijven, maeckt het scheepsvolck moedêloos, ende brengt het schip met alle die daer in sijn in groot gevaer. Ick en seg niet dat u EE. dit doen, want ick een ander vertrouwen heb; maer kan u E. niet verbergen dat ick heb verscheyden brieven, niet singende dan 't naevolgende liedeken. In eenen: De ge-

meynte is wel gemoet, maer de suppoosten souden wel haest achter liggen; d'een schuyft het hier, d'ander daer op. Soodra alsser een wolcxken komt sien se om. In een ander: De borgers sijn well, maer letten al vrij wat op de suppoosten; dat die wat meer yverden, het soude hier noch all vrij wat anders gaen. In een ander: Gelooft mij, 't soude hier haest geloncken sijn, soo de hh. supp. deden als de borgeren. In een ander: De supp. connent well verstaen dattet soo behoort te wesen, dan d'een moet te N. varen, d'ander heeft te doen, andere willent noch wat insien. S[a] 't compt al op den borger aen; doch eenige hebben ons goede hoope gegeven. In een ander: De supp. off een deel van haer, maecken haer te soecken, God vergeeft het haer. Dat sij ons de handt boden, het soude hier haest een ander luyster hebben. In een ander: N. had ons wat goedts toegeseydt, dan het is wint. Een ander is soo besorcht datter geen raedt toe en is; het is moy weer alst voor de wint is. Ick had niet gelooft dat sij voor een cleyn stormken soo gevreest souden hebben. In een ander: Een goeden brief aen de supp. soude nu deucht doen; nu ist tijdt dat se vermaent en geanimeert worden, en dat se ons haer assistentie bieden. Soo sijt doen, soo sijn wij der boven op. Noch in een ander: Ist niet een vremde saeck dat men sooveel van de supp. niet verwerven en can, dat sij doen dat sij aengenomen hadden? 'T is om impatientich te worden enz. Wt allen desen, mijn heeren, sien u EE. 't misnuegen. Oft reden heeft, weten deselve best. Gelijcke klachten, bijcans, wierden all gedaen voor vier off 5 maenden; maer u EE. excuseerden haer op de disordren, te vreden de handt te bieden op de ordre daer nae gestelt, ende daer op belovende soo geseydt is. Ick weet hoe seer ick aen u EE. alle ende yeder van deselve int besonder gehouden ben, oock wat respect ick deselve van wegen derselver uytnemende qualiteyten schuldich ben, maer oock wie ick ben, en

hoe weynich mij soude passen u EE. te willen seggen wat deselve te doen staet. 'T en is mijn mening niet. Alleen bid ick u EE. opt verhaelde met een christelick, conscientieux, oprecht gemoet te willen letten. Indien u E. de saeck, dat is, de christelicke vergaderingen, om dewelcke te verstoren de duyvel raest, niet goedt en vinden, maer houden dat men deselve behoort nae te laten: soo is de quaestie wt, off verandert, op dewelcke alsdan een ander discours most vallen, wanneer men daerin soude willen treden. Maer gepraesupponeert dat de voorsz. vergaderingen niet mogen nagelaten worden om God te gehoorsamen, soo u EE. verclaert hebben tselve te verstaen, ende ick in conscientie met u EE. houde, soo weten u EE. als wijse, godvruchtige, verstandige mannen, wat vorder in desen derselver officie ende ampt is; oock hoe 't een lidt 't ander animeren, stijven, stercken, bysonder wanneer het in lijden en moeyte is, troosten, helpen ende de handt bieden moet. Dat oock d'edelste leden haer hierinne als de voornaemste schuldich zijn te bethonen, is u EE. mede niet onbekent, gelijck deselve mede niet onbewust en is, dat deselve in dat lichaem (door Gods genade) wel de voornaemste zijn. Ick gelove wel datter dingen sijn die u EE. wederhouden en doen ommesien. Maer, Lieve, welcke doch? Laet se soo gewichtich zijn als ze willen, alle nochtans sijn se begrepen onder de tijdelicke en verganckelicke, die wel haere sorge ende insicht hebben, maer in hueren graedt, dat is, als soodanige als nu is geseydt, die, bij de eewige en onverganckelicke vergeleecken, soo weynich behooren te comen in consideratie, dat onse Salichmaker uytdruckelick wil dat wij die alle, oock de waerdichste, ende aen dewelcke wij oock van nature wegen verbonden zijn, als vrou, man, kinderen, vader, moeder, broeder, suster, ick late staen have en goedt (van welcke leste nu maer een cleyn deelken van 't geen de Heere sommigen soo ruym verleent heeft, behoeft gewaecht te

worden, de reste blijvende buyten gevaer) sullen versaecken, jae, des noot, verlaten, om des Euangeliums wil, dat is, in effect, om 't eewige. De plaetschen daer dat geleert wordt sijn u EE. bekent. Ende en geldt alhier int minste niet d'exceptie off vrage, off 't stuck, daerom wij nu lijden, van sodanigen gewichte sij? Want gepraesupponeert 't gundt voor is verclaert bij uwe EE. gepraesupponeert te sijn, moet men die exceptie repeteren, en de vrage beantwoorden met een rond jae. Verstaen 't u EE. nu anders als voor desen, te weten, voor het wat opt nijpen komt (twelck ick niet en geloove), staet te besien off dat verstant kompt van tvleysch off van den gheest. Niet van den gheest, dit houde ick seecker, maer van 't vleysch ende desselven gemack-soeckinge. Sall een christen hiermede te raade gaen? Sal hij hiernae luysteren? Hadde Paulus dat gedaen, hij en waer gheen dienaer Christi geweest. Die dat doet en sal nimmermeer recht christen sijn. Oock die dit schrijft ware noch in voorgaende achtinge, eere en gelegenheyt, hadde hij nae dat serpent willen hooren. Serpent? Jae, serpent van vleysch ende bloedt, bedeckt onder groene bladeren, twelck noch all d'oude tael gebruyct: all overtreedt ghij, ghij en sult de doodt niet sterven, maer sult als Goden sijn. Met dit bedriegelick fluytgen werpt het ons uyt het paradijs der goeder conscientie, en berooft ons van de blijschap des H. Geestes, dat is, 't coninckrijck Gods, twelck ten deel daerin bestaat. Dit van uwer EE. godvruchtige conscientie wel sijnde betracht, sal deselve vorder wijsen wat derselver ampt is in dese verdruckinge, uwer EE. medeleden tot derselver troost, verquicking en versterckinge. Men vondt eertijds christenen, die, siende een christen leyden (uwe EE. weten wat het woordt ducere bij de Roomsche tyrannen beteyckende) riepen: Ick bin oock een christen, wenschende alsoo desselven lijdens, ende volgens derselver croon deelachtich te sijn. 'T en geldt nu (God loff) geen

halsen, maer een geldtboete alleen; en all most het meer costen, all het eyntelicke en compt niet bij 't oneyndelicke, daermede Gods goedtheyt 't cleyn verlies verset en versoet. Jae all het lijden deses tegenwoordigen tijdts (seydt een uytnement apostel) is niet te wegen bij de toecomende heerlickheyt, die aen ons geopenbaert sall worden. Wie isser dan, die dit wetende en gelovende, niet en sal jagen nae dit voorgesteecken merck? nae desen prijs der hemelscher roepinge? nae dese bovenmaten onbegrijpelicke grootte der eewiger heerlickheyt, gewrocht door eene voorgaende lichte verdruckinge in dieghene, die niet en sien op het sienlicke dat tijdelick, maer op het onsienlicke dat onverganckelick is? De gelovige, die in voorgaende tijden in versmaetheyt ende verdruckinge een schouspel geworden sijn, ende de rooving harer goederen toelieten met vreuchde, en waren geen sotten; sij ledent gaerne, omdat sij wisten dat sij een beter goedt hadden in den hemel. Deser exempelen worden wij vermaent te volgen, ende God te vertrouwen, wetende dat de rechtveerdige wten gelove leeft, dat God geen behagen heeft in denghenen die affwijcken, en dat het vertrouwen met groten loon vergolden wordt. Derhalven moeten wij oock verstandelick den strijdt loopen, die ons is voorgestelt, siende op den leydtsman onses gelooffs Jesum, die om de vreuchde, die hem was voorgeset, 't cruyce verdragen, de schande veracht, en nu ter rechterhandt Gods geseten is; alles ons ten exempel, opdat wij niet flau en worden ende slap in ons gemoet, maer de trage handen ende slappe knyen oprechten enz. Ick en allegere u EE. Bartolum noch Baldum niet, die de keucken doen roocken, alsoo dat buyten mijn verstant ende professie is, ende sij van dese materie niet veel en weten off seggen; maer ick breng u EE. Christum en Paulum voor, die voor onse, dat is, der christenen professie zijnde, ons met haer leer ende voorganck den rechten wech ten hemel wijsen, daeraen ons meest, jae genoch, all gelegen is.

Wat baet all de werelt gewonnen, als de siel verloren gaet? Soo yemandt onder u EE. vraecht wat men dan in desen van u EE. begeert? 'T selve konnen u EE. lichtelick weten, opslaende het boeck uwer eygener conscientie, ende 't selve confronterende met den woorde Gods. De goede gemeynte roept om uwer EE. voorganck, raedt ende handtbiedinge. Can men haer deselve weygeren? Als het d'een op d'ander schuyft, dan blijft het werck ongedaen. Weynige konnen weynich, ende stellen haer selve niet gaerne alleen ten toon. Oock is vis unita fortior. Dat over vele effen schouderen gaet, wordt gelijcker ende lichter gedragen. Soude eene eenhellige ende in betamelickheyt vrijmoedige aenspraecke aen 't collegie van den Raede 's Hooffs van Hollandt, off oock aen andere onvruchtbaer zijn? Waert buyten propoost indien u EE. seyden niet te konnen laten, als sijnde van 't selve gevoelen, voor te spreecken dieghene, die om deselve saecke lijden, ende te bidden dat se mochten werden verschoont, deselve en uwe EE. met hun toelatende God te mogen dienen nae conscientie? Stoffe ende bequamicheyt om te spreecken, oock 't ghene tegengesproocken mocht worden, gevoegelick ende met grondt te wederleggen, en sal u EE. niet ontbreecken. Uwer EE. vromicheyt, wijsheyt, geleertheyt ende aensienlickheyt sal seer in aenmerckinge komen. U EE., immers een goedt deel derselver, weten watter all gedaen ende geleden is in aenvanck, om in eenicheyt te blijven, hoe men van deselve met de grootste onbillickheyt versteecken, tot affsondering gedrongen, ende noch met de jongste synodale resolutie in deselve bevesticht wordt. U EE. weten, konnen ten hoochsten verclaren ende sullen gelooft worden, datter ghene factie, seditie, complot off dessein tot verandering van staet onder en schuylt, maer dat het pure religie en conscientie is, daermede niet geintendeert en wordt dan Godes eere, de salicheyt der sielen ende de behoorlicke conscientievrijheydt onder de

gehoorsaemheyt der Overheydt. Van wien sall 't Hoff, oock S. Ex[ie] verstaen ende liever hooren, als van u EE., die sacerdotes zijn justitiae en oppressorum patroni? Meer wil ick niet minuteren, maer alles uwer EE. wijsheyt ende conscientie bevelen, ne videar sus Minervam. Ende wanneer dese aen ende voorspraeck immers niet wel en soude opereren ten principale, sij sal evenwel een aculeum laten, ende haer maecken inexcusabiles. U EE. sullen oock hare consciencie voor God ende menschen, met aller vromen loff, gequeten hebben, tot groote stichtinge alomme. Waerop dan volgende de modeste stille continuatie der geseyder christelicker vergadering, ende uwer EE. comparitie in deselve, sall voorder grote genade ende segeninge daerover uyten hemel te verwachten sijn. U EE. (weet ick wel) en sullen niet seggen dat ick dese dingen goedt schrijven hebbe, extra teli jactum, aengesien u EE. niet onbekent en sijn de litteeckenen des Heeren Jesu, die ick drage. Indien dan noch mijne tegenwoordicheyt aldaer, naer u EE. oordeel, yet goeds aldaer soude konnen wercken, u EE. ontbieden mij, ick sal deselve in den naeme des Heeren haest bij comen, in denwelcken ick blijve,

12 Octobris 1628. Uwer EE. aller dienaer,

J. v. M.

Aen de heeren van Sorgen, Strijen, Andel,
Broers, Bosch, enz., te samen ende elck
bysonder. In 's Gravenhaege.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2032).

DXLVIII.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT [1]).

Het boekje van Drielenburch. Over Nypoort Berichten.

Mijnheer.

Ick heb u E. briefken ontfangen. D'excuse dat u E.

niet nae voorwaerde te huys gevonden is, was onnodich. Een yeder heeft sijn affaires, ende nogtans dat ick alreede uwer E. vriendtschap overvloedigh genoten hadde, soo was mij niet sonderling overgebleven, dat ick u E. hadde te seggen, daeromme ick mijn vertreck soude hebben langer uytgestelt, uytgenomen dat mij lieff ware geweest u E. noch eens te mogen begroeten ende u E. adieu seggen, 't nalaten van welck compliment evenwel de vriendschap niet en verwacht, daer se vast staet, gelijck onder ons. Ick en dacht evenwel niet soo haest te vertrecken, ten ware seeckere brandtbrieven, die mij voortstubden. Van de brieven, den cameraer medegegeven, heb ick noch niet vernomen, hope dat onse huysfrouwe die heden ontfangen heeft, ende d'andere mij senden sal. U E. behoeft mij Drielenborgs leste fantasyen niet te senden. Den krayenden, witten, donderdaechschen haen [2]) heb ick all t'Utrecht ontfangen, ende met walging gelesen, 't welck u E. evenwel niet behoeft te seggen, opdat ick niet weder een boecxken op mijn dack en crijge. Wen het mij luste ende betaemde, ick soude hem naer sijn dwaesheyt antwoorden. Dan ick laet Ryckewaert, Simon Jonas soon, daermede bewerden. Vraecht hij u E. off het gesonden is, u E. can hem met waerheyt antwoorden, dat u E. niet en weet waer ick ben. Dat de Haechsche proceduren vele sullen doen kruypen in de toffel, gelove ick wel, 't isser warm tegen de winter voor die koele christenen. De vrienden sullen daer vernemen, hoe heur die nyewe heeren hebben sullen. Eenige meynen dat Nypoort sijn koeck all op heeft in futuro, als weynich gunst hebbende bij vrienden ende vijanden, doch hij heeft niet gestaen off hij geck was, ende goede provisie gedaen. De roepen van 't nemen van de silvervloot door P. Heyn, ende 't ontsetten van Rochelle door d'Engelschen, beginnen te slabacken. Voorleden weeck is in den Briel levendich op een ladder gebonden, int vier geworpen ende gebrandt een

vrouwe, die vijff haer eygen mans, ende acht heur eygen kinderen successivelick hadde met vergift [gelencht], 't welck dus lang verborgen geweest sijnde, nu eerst int licht gecomen was. Dit is all wat ick u E. tegenwoordich tot antwoordt op den uwen seer aengenamen hebbe weten t'antwoorden, alleen sal ick met een woordt daer bij doen dat J. Augustijnssen Wtenbogaerts saeck heeft beginnen te dienen in den Haege. U E. gelieve mijne dienstige groetenis te doen aen jofvr., u E. lieve huysfrouwe, mitsgaders u E. swager ende suster Wtenb., ende sijt hyermede, mijnheer, den Alm. God bevolen. Desen 18 Octob. 1628.

U E. dienaer, J. W.

Ick bid u E. niet voor ongunst te nemen, dat ick deselve met dit ingeleyde beswaare.

Erentfesten, hoochgeleerden heer mr Jacob
le Petit, doctor in beyde rechten, woonende op de Runnebaen. Tot Utrecht.
Loon schipper.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2021). 2) *Bibl. v. Contra-Remonstr. geschr.* bl. 284.

DXLIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT 1).

De aangelegenheden der Utrechtsche gemeente, Van Zijll en Monachius. Stand van zaken te Schoonhoven en in den Haag. Zeggen van Duivenvoorde. Over eenige geschriften.

Mijnheer.

Ick had gister geen tijdt om u E. te schrijven. Ick sal met gelegenheyt antwoordt van Riddersb. verwachten, daernae mij verlangt. -
Tot Schoonhoven was weder een vinnigen opheff tegen onse volck: want de baillieu die beroyt is ende (soo

eenige meynen) opt uyterste soeckt gelt; maer men hoopt dat hem sijn voornemen met dese verandering van de magistraet (die Martini geschiet) ontset sal worden. Die van den Hage waren noch voorleden Sondach vergadert tegen avondt, sonder verstoring; maer schijnt men de boeten te willen executeren, daerin eenige te vooren gesloten sijn, hoewel het de borgeren tegenhouden soo lang sij konnen. Ick vrese daer noch all voor swaricheyt. Duvenvoorde had Cromhout gevraecht, off sijn conscientie beswaert was de placaten te executeren: hij soude het vrijlick seggen. Men soude haest een ander crygen. Want hij en soude de vergadering niet lijden, all soude hij den hals daerbij laaten. Heeft u E. 't kort verhael Bonifacij [2]) ende den Echo [3]) wel gesien? Wat dunct u E.? Ick wensche wel een exemplaer te hebben van den brieff van wijlen den Ad^t [4]) Barn., die ick daer gesien heb gedruct, ende daer vercocht wordt. Ick bid u mij een te senden. Mij dunct dat de domheer Tersteghe een hadde. Doorn heeft 'er mogelick wel. Den catal. konde ick noch niet reed maecken. De bijbel is vercocht voor 350 gulden. Ick wensche wel te winter daer te sijn, maer sie noch gheen middel, te meer dat die 2 van hyer gaen rontom, soo voor geseydt. Dat translateren van Paschalij proeve [5]) dunct mij mijns dincx niet te wesen, omdat ick die significante duytsche termen bij mij niet en vinde, die daertoe nodich sijn; dewijl ick nochtans begonnen heb, ende u E. insteert, wil ick noch vorder besoecken ende u E. altemet wat toesenden, om desselven oordeel te hebben, ende voort den oorbaer te doen. Ditmael niet meer dan dat u E., mijnheer, den Heer bevolen blijve met groetenisse aen de joffr. uwe hospitam, Tersteghe voorn. met zijn huysfr. ende Verduyn met de sijne. 9 Novemb. 1628.

T. q. n.

Eersamen, voorsienigen, discreten Sr Carel
Coolman, in eygen handen. Tot Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2084).

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2231.

3) Ald. No. 2234.

4) „Copie van een brieff, geschreven aen Maurits door J. van Olden-Barnevelt. Na de copie. 1628." Zie mijn *Beschrijv. Catal. d. pamfl. verz.* St. III, bl. 17.

5) Welk boek hier bedoeld wordt, is mij niet gebleken.

DL.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Over Mercier, enz., en antwoord. Tilenus moest iets tegen het boek van Voetius schrijven. Het herdrukken van zijn „Tractaet." De Remonstranten in Den Haag, Rotterdam, Utrecht en elders. La Rochelle.

Mijnheer.

Beyde de uwe zeer aengename van den 26 Augusti ende 30 Septemb. zijn mij wel geworden. Ick meyne den 21 Sept. op den eersten wat geantwoordt te hebben. Ick danck u E. voor de recommandatie van Mercier, die schrijft aldaer noch niet veel vernomen te hebben. Eenige meynen dat d'Or wel wat doen can, bysonder om hem ..... toe te schicken. De boecxkens van Pelletier sijn wel ontfangen [2]). Sijn Maistresat ende andere daer noch all wat moderaet? Van Rivets moderatie weet men tot Leyden niet veel te spreecken. Besoeckt u E. noch de vrou van Chastillon? Wie is die moeder? Mij is lieff dat u E. 't boeck Voetii gesien heeft [3]). Ick wilde u E. oordeel wel eens daerop hooren, wensche dat het d. Tileno geliefde wat nerveux, het sij tegen de praefatie off anders, wat te doen, wij soudent hier wel doen duyts spreecken. Dan (vrij geseydt tot u E.) 't most niet met steecken ende streecken, maer met goede reden geschieden, die S. E. wel sal vinden, indient deselve gelieft daerop te letten. Onse Anti-censure gaet vast voorts onder den

druck. Dat van Beern heb ick ontfangen. Ick bid u E. mij aen te wijsen de passagien in Xaintes ende Calvini brieven, die daerop slaen; annoteert allen. Dat van de lage chambre in Engellandt heb ick gelesen, indient maer authentyck is. 'T is een teycken datter sijn die waerheyt plaets geven ende tegenstaen. Gelijck men in Zeelandt van u E. boeck spreeckt tegen Sibrandum [4]), soo spreeckt men oock in den Haege van Wtenb. Tractaet, 't welck men soeckt. Daer sijnder die het, hersien sijnde ende wat daerbij contra Walaeum gestelt, wel opentlick souden drucken. Dan ick denck niet dat hij sich sal haesten [5]). Wat dunckt u E.? Evenwel hadden wij hier niet gehoort dat de kerckelicke in Zeelandt soo exorbiteeren. Sij maeckent oock hier in Hollandt groff genoch. Hoe verstaet u E. dat men 't stuck van de Remonstr. aldaer begint te apprehenderen? Van den opheff in den Haech, om bij dage opentlick te leeren ende van de begintselen van invasie van 't huys der jofvr^en Hogerbets, daer (in derselver absentie) de vergadering was aengeleydt, oock van de publicatie daerop gevolcht, is u E. buyten twijffel geadverteert. Eenige Rem^en sijn sedert gemulcteert. Sij weygeren te betalen, men wil se executeren, maer is noch niet geschiet. Duvenvoorde had den praesident Cromh. gevraecht, off hij conscientie maeckte de placaten te doen executeren; hij mocht het vrij seggen, men soude haest een ander crijgen, hij soude het niet lijden, all soud' er hij den hals bij laten. De Remon^n vergaderen evenwel, doch bij avont, nochtans niet sonder dat het d'officieren weten, noch voorleden Sondach den 5de. De heeren van Amsterdam hebben noch een comp^e aengenomen ende de reste versterckt, wel lettende op de officiers. Dit maeckt grote murmeling onder 't volck, niet sonder dreygen, daer sij weygeren 2 seditieuse boexkens, een Cort verhael van de vruchten der Arminiaensche factie ende een Echo, beyde bysonderlick raeckende de

tegenwoordige Amst. regeringe ende derselver doen. De heeren meynen evenwel (soo men seydt) dat se meester sijn; dan de Rem^{n} doen daer niet, off maeckent soo stil, dat m'er niet van en hoort. Off sij haest een preuve nemen sullen met weder te vergaderen, leert de tijdt. In vele steden ende plaetschen gaet het all soo heen [lensen], sonder verstooring. Dan de Rem^{n} ontbreeckt middel. T' Utrecht heeft de leste verandering van de magistraet gegeven ('t konde qualick anders sijn). Sommige borgemeesters schijnen evenwel de Rem^{n} soo doende als sij doen, te willen laten beworden. Tot Alckmaer ende Schoonhoven was weder een nieu opheff tegen de Rem^{n}, maer is gesteuyt. 'T relaxeren van Berck maeckt groot opspraeck, te meer dat de predicanten blijven sitten. Daer mocht wel yet voor gedaen worden d'aenstaende dachvaert van December. Van accommodatie wordt niet meer gesproocken. De borgemeester van Rotterdam, Bercel, heeft altemet daerop wat gedrongen, maer sedert eenige contentie tusschen hem ende seecker predicant tot Rotterdam, van welcke hij sich seer houdt geoffendeert, verneemt niet meer daervan. U E. seydt seer wel: borgerlicke eenicheyt ende kerckelicke vrijheyt; waaren wij daer, wij waren desen aengaende in de haven. Maer 't sal noch stormen eer wij 'er toe geraecken, hope evenwel dat wij 'er toe geraecken sullen. Dan ick sie niet veel aensienlicke die 't ter herten gaet. Van Rochelle is hyer soo onseecker ende verscheyden tijding, dat men sich daerover moet verwonderen. Eerst was het over, nae ontset; weder had het de coninck; daer nae dat tusschen Vranckrijck ende Engellandt getracteert wierdt, ende dat Rochel daerin begrepen soude worden, oock dat Franckrijck wel mocht in oorloch treden tegen Spaengie, sijnde eenige Spaensche ende Portugeesche schepen alrede in Vranckr. gearresteert. Nu seyd men dat de co^{k} in Rochelle gecomen soude zijn den 22^{en} October, ende dat tot Rouen soude geviert sijn:

[illegible] God geve dat salich is, segene ende [illegible] u E., mijnheer, ende alle de sijne voor alle onheyl. [illegible] 9 Novemb. 1628.

U E. d., d. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* [illegible]).

2) In Haag's *La France protestante* vind ik niemand waarop dit zien [illegible].

3) Zijn „Proeve van de kracht der godsalicheyt" (*Bibl. d. Contra-Remonstr. geschr.* bl. 43, v.

4) „Ordinum Holl. et Westfr. pietas" (*Bibl. v. Rem. geschr.* bl. 151).

5) De 2de uitg. van het „Tractaet van 't ampt eener christ. overheydt" zag eerst na zijn dood, in 1647, het licht (*Bibl. v. Rem. geschr.* bl. 89).

DLI.

J. WTENBOGAERT AAN BUYRMAN [1]).

Hij wenscht dat B. den Prins zal polsen over zekere stappen, die gedaan zullen worden ten behoeve der Loevesteinsche gevangenen.

Mijnheer.

Brenger deses, u Ed. bekent, sal u E. mondeling verhaelen wat concepten alhyer zijn bij twee borgemeesteren deser stadt, die S. E. u Ed[t] sal noemen opt stuck van relaxatie der gevangen leeraren op Loevesteyn, namelick om daerinne yet goeds te doen op de aenstaende dachvaert. Dan alsoo deselve borgemeesteren sijn van verscheyden advise nopende den voet die men daerinne soude houden, d'een goedtvindende dat de saeck eerst alhyer voorgestelt worde in de vroetschap, om van deselve last te krijgen ende de saeck alsoo te meer gewichts te geven, d'ander niet, elck daertoe brengende zijne redenen, docht mij goedt, opt vertrouwen dat S. Princel. Ex[cie] hertelick tot der voors. gevangen relaxatie genegen is, niet wachtende

om goede occasie, om daertoe de handt te bieden, dat de concepten der borgemeesteren voorn. voorall in stillicheyt gecommuniceert souden worden aen dezelve S. Ex^{cie}, om te vernemen welck van beyden S. Ex^{cie} 't beste dunckt, ende hoe deselve meynt dat hyerinne voorders ten bequaemsten geprocedeert soude mogen worden. Dit is d'eenige oorsaecke, waerom dese goede vriendt derwaerts gaet, denwelcken ick de vrijmoedicheyt gegeven hebbe aen u Ed^{t} te addresseren, om u Ed. de particulariteyten van 't geen voors. verhaelt hebbende van dezelve u Ed^{t} te verstaen, wat deselve voorder hyerinne meynt gedaen te mogen werden, om S. Ex^{cie} als voren well te onderrichten ende derselve advys ende hulpe te versoecken. Ick en derff u Ed^{t} niet versoecken hyeromme eens selve bij S. Ex^{cie} te gaen; maer indient u Ed^{t} gelieffde 't selve te doen ende dit selve stuck S. Ex^{cie} nochmaels te recommanderen, het soude God Almachtich aengenaem sijn, ende soe wel den vromen gevangenen als hare vrienden meer ende meer [verblijven] voor u Ed^{t} te bidden, oock mij, die alle tijdt ben.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr* No. 2025). — Wtenbogaert schreef met eigen hand achterop: „Minute aen Buyrman, nopende Loevesteyn. 12 Novemb. 1628."

DLII.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Ontevredenheid in de gemeente over het vertrek van Monachius. De Remonstrantsche vergaderingen te Utrecht worden bemoeielijkt.

Mijnheer.

Desen dient om u E. toe te seynden het ingeleyde, dat mij gisteren van Riddersbach behandight is. Mij verwondert dat (van) u l. op beyde mijne laeste brieven aen u E.

't is all onseecker. God geve dat salich is, segene ende beware u E., mijnheer, ende alle de sijne voor alle onheyl. Desen 9 Novemb. 1628.

U E. d., d. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2028).

2) In HAAG's *La France protestante* vind ik niemand waarop dit zien kan.

3) Zijn „Proeve van de kracht der godsalicheyt" (*Bibl. d. Contra-Remonstr. geschr.* bl. 43, v.

4) „Ordinum Holl. et Westfr. pietas" (*Bibl. v. Rem. geschr.* bl. 151).

5) De 3de uitg. van het „Tractaet van 't ampt eener christ. overheydt" zag eerst na zijn dood, in 1647, het licht (*Bibl. v. Rem. geschr.* bl. 89).

DLI.

J. WTENBOGAERT AAN BUYRMAN [1]).

Hij wenscht dat B. den Prins zal polsen over zekere stappen, die gedaan zullen worden ten behoeve der Loevesteinsche gevangenen.

Mijnheer.

Brenger deses, u Ed. bekent, sal u E. mondeling verhaelen wat concepten alhyer zijn bij twee borgemeesteren deser stadt, die S. E. u Ed[t] sal noemen opt stuck van relaxatie der gevangen leeraren op Loevesteyn, namelick om daerinne yet goeds te doen op de aenstaende dachvaert. Dan alsoo deselve borgemeesteren sijn van verscheyden advise nopende den voet die men daerinne soude houden, d'een goedtvindende dat de saeck eerst alhyer voorgestelt worde in de vroetschap, om van deselve last te krijgen ende de saeck alsoo te meer gewichts te geven, d'ander niet, elck daertoe brengende zijne redenen, docht mij goedt, opt vertrouwen dat S. Princel. Ex[cie] hertelick tot der voors. gevangen relaxatie genegen is, niet wachtende

om goede occasie, om daertoe de handt te bieden, dat de concepten der borgemeesteren voorn. voorall in stillicheyt gecommuniceert souden worden aen dezelve S. Ex^{cie}, om te vernemen welck van beyden S. Ex^{cie} 't beste dunckt, ende hoe deselve meynt dat hyerinne voorders ten bequaemsten geprocedeert soude mogen worden. Dit is d'eenige oorsaecke, waerom dese goede vriendt derwaerts gaet, denwelcken ick de vrijmoedicheyt gegeven hebbe aen u Ed^t te addresseren, om u Ed. de particulariteyten van 't geen voors. verhaelt hebbende van dezelve u Ed^t te verstaen, wat deselve voorder hyerinne meynt gedaen te mogen werden, om S. Ex^{cie} als voren well te onderrichten ende derselve advys ende hulpe te versoecken. Ick en derff u Ed^t niet versoecken hyeromme eens selve bij S. Ex^{cie} te gaen; maer indient u Ed^t gelieffde 't selve te doen ende dit selve stuck S. Ex^{cie} nochmaels te recommanderen, het soude God Almachtich aengenaem sijn, ende soe wel den vromen gevangenen als hare vrienden meer ende meer [verblijven] voor u Ed^t te bidden, oock mij, die alle tijdt ben.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr* N°. 2025). — Wtenbogaert schreef met eigen hand achterop: „Minute aen Buyrman, nopende Loevesteyn. 12 Novemb. 1628."

DLII.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Ontevredenheid in de gemeente over het vertrek van Monachius. De Remonstrantsche vergaderingen te Utrecht worden bemoeielijkt.

Mijnheer.

Desen dient om u E. toe te seynden het ingeleyde, dat mij gisteren van Riddersbach behandight is. Mij verwondert dat (van) u l. op beyde mijne laeste brieven aen u E.

geen antwoordt en hebbe ontfangen. Dat doet mij twijfelen off u E. daer ter plaetse noch is, ymmers hope ick, dat u E. noch gesont is, ende bidde Godt, u E. daer in langhe te bewaren t'onser vreuchde. - - - - - - - - - - -
Voorleden Donderdaghe ten halven het sermoen sijnde, quamen ons beyde d'officiers bestoocken, belde aen 't huys daer de vergaderinge gehouden wiert, 't was de laeste dach van onse huyre, die wij aen dat huys hadden. Sij niet ingelaten werdende, scheyden wij evenwel, uytgaende door het huys van Ledenberch, werwaerts sij comende, ende dat siende, seyden op haer abelste: daer lopen de duyvels henen. Waeruyt dit veroorsaeckt is, off se van selffs gecomen zijn off door last, hebbe ick niet konnen vernemen. Van 't nieugehuyrde huys op de oude gracht hebben sij kennisse, ende laten verluyden dat niet te sullen lijden; sullen sien hoe wij 't morgen maecken sullen, ende hoe ons voortaen behelpen. Onse man [2]) seyde mij gisteren int adieuseggen, dat hij meynde de particuliere souden haer huysen niet doen, noemde mij oock een, twijfelde off men predicken soude op morgen. Ick antwoorde, dat dat vremt soude wesen, dat soo dien eenen daertoe niet verstaen soude, om zijn huys te leenen, ick hoopte datter andere souden wesen, ende conde men niemants huys crijgen, men conde 't gehuyrde voor eens gebruycken, in allen gevalle moest men predicken, soo men conde etc., hebben last gegeven om na een plaetse om te hooren, die ick meyne dat wij wel crijgen sullen, off ick en soude mij dien handel niet langer konnen verstaen. Soo u E. mij yet hierop of anders te communiceren hebt, sal mij sonderlinge vrientschap daeraen geschieden. Niet meer, dan zijt na groetenisse,

Mijnheer, Gode in zijne bescherminge bevolen. Haestich t'Utrecht, desen $^1/_{11}$ Nov. 1628.

U E. dienaer, C. R.

Aen mijnheer, mijnheer d'Man.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1733). 2) Monachius.

DLIII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Hij heeft een brief door Jacob van Sevender, uit naam van de zes broeders geteekend, ontvangen. Episcopius en V. d. Borre staan gereed de kerken te gaan bezoeken. Vervolging in Den Haag. Hij heeft geen lust de vertaling van Paschalius te bewerken.

Waerde heer ende broeder.

Ick meyn dat u E: de mijne van den 9en, nae 't affgaen van den uwen van 1/11 Novemb. wel heeft ontfangen, ende daeruyt verstaen dat ick (God loff) noch hier ende tamelick te passe ben, hoewel mijn brieff wat spade van hier ginck. Dien van Riddersb. heb ick wel ontfangen ende sal met gelegenheyt antwoorden. Ick en heb u E. op 't geen u E. schrijft, aldaer met dreyging van verstooring geschiet te sijn, niet te adviseren, noch d'andere broeders die ick den uwen gecommuniceert heb mede. . . . .
. . . .

In den Hage ist noch all [bulskamp]; dies niet tegenstaende gaen de vergaderingen, wel verstaende 's avonts, voort; is noch in stillicheyt ende sonder verstoring geleert voorleden Sondach. Voor desen heeft u E. verstaen, dat seecker borger bij 't Hoff was gecondemneert in de boete van 25 gn, ende dat d'assignatie, die hij gedaen hadde, tot betaling bij den Hove zijnde gerefuseert, ende hij gheen ander willende doen, 3 boden in sijn huys waren geleydt. Hierover heeft de man geappelleert aen den Hogen Raedt, die hem in appel heeft ontfangen, ende bij provisie een deurwaerder gesonden de booden te belasten te vertrecken. 'T Hoff ende de Gecomde Raeden hebben haer

daertegen geset, de Hoge Raedt is evenwel voortgevaren, ende alsoo de booden niet wech wilden, nam de deurwaerder 3 dienaren van den procureur generael ter hulp, ende dedese vertrecken. 'T Hoff heeft se weder daerin doen gaen, ende in plaets van 3 dienaers vijff daerbij geset, om haer int huys te mainteneren. Dat sijn acht persoonen, daermede de goede man beswaert bleeff. Doch heeft 't Hoff niet lang daernae 't getal van vijff dienaers tot drie gereduceert, so dat hij . . . . maer ses had; ist niet genoch? De Hoge R. soude gisteren weder vergaderen ende sien wat haer te doen stondt. Dus sijn beyde die Collegien tegen malcander om de jalousie ende authoriteyt: interim patitur justus. Wij sullen heden hooren off morgen, wat vorder sal sijn gepasseert. Ick heb op u E. aenmanen (dat ick groot acht) eens beginnen te resumeren tgheen ick, in Franckrijck zijnde, had beginnen te doen int translateren Paschalij. Maer nu lesende dat ick doen hadde, mishaechdent mij, ende ick begonde hier ende daer 't geen ick gestelt had te corrigeren. Van d'een correctie sijnde gecomen tot d'andere, bevond ick dat ick beter soude hebben gedaen het geheel te herschrijven, maer 't en luste mij niet, want hoe ick verder quam hoe ick meer merckte mijne onbequaemheyt tot dat werck, van mening dat voort te laten steecken, ende 't geen gedaen was te scheuren, omdat het mijne crachten te boven ginck. Veel woorden weet ick niet eygentlick te seggen in duytsch, oock op vele nae die gratie ende beknochtheyt niet te geven die 't heeft int latijn. Off wil ment soo cort ende beknocht seggen, soo dunct het mij te duyster voor 't gemeyn volck, voor 't welck dit werck soude worden voorgenomen. Wil men hier ende daer periphrases gebruycken, soo wordt het te lanck ende men wijct te verre van 't principael. Dus moet ick mij hiervan excuseren, hoewel ick t'anderen tijden selve daertoe hebbe lust gehadt. Ende opdat uwe E. selve mach sien dat mijne excusen niet en

sijn sonder fondament, en crucem tibi figo, indient u E. gelieft te lesen dit proper staeltgen, dat ick u E. hier seynde. U E. sal daer sien wat een meester ick ben. Ick wil wel hooren wat u E. daerop sal seggen. Anders, tibi lampada. Dus verre sijnde communicere ick dien anderen brieff aen de broeders, die goedtgevonden hebben te antwoorden, soo u E. vernemen sal uyt de minute, die u E. gelieve mij ter gelegener tijdt wederom te bestellen. Daer op ontfange ick nu oock met een ul. cleyn briefken, daerop geen vorder antwoordt en valt, anders dan dat mij lieff is die particulariteyten te weten. Vale. 14 Novemb. 28.

T. M.

Eersamen, voorsienigen, zeer discreten
Carolo Coolman, in eygen handen.
Tot Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2034).

DLIV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Hoe het afliep met dien burger in den Haag, enz.

Mijnheer.

U E. gelieve mij 't gecladde weder te senden, sonder uyt te schrijven. Ick sal sien hoe ickt daermede maecke. Maer wat nieus te stellen is gants mijn werck niet. Ware dit translaet wel gedaen, soo mocht ick sien off ick noch eenige van een ander slach daerbij voechde. Ick sal eerstdaechs de vrijheyt nemen van u E. wat anders te senden om uyt te schrijven. 'T is yet dat noch resteert van 't geen daervan u E. all een goedt deel geschreven heeft. De Hoge Raedt heeft het [vaendel] laten sincken, ende de man, om de travaille aff te wesen, wierdt gera-

den de 25 gn boete te betalen. Hij had de booden ende procureurs dienaers niet willen tracteren, soo deden sij hem tracteren van buyten. D'oncosten beliepen tusschen 2 ende 3 hondert gulden. De borger is vrij gecomen, dese oncosten aengaende, met alles 17 gulden, all de reste bindt het Hoff aen 't been. Voila le bon mesnage Op Sondach was de schout int huys daer men meynde te vergaderen, al vroech, eerder yemandt was, ende hiel het volck daeruyt. Sij gingen in een ander huys, deden haer dingen in stillicheyt, vrij sterck. De reste leert de tijdt. Grietgen Pieters had schrijvens uyt u stadt, dat daer 3 riddermatige goede in de Staten waren geset. Ick conde het niet geloven, oock niet dencken wie die souden wesen. Nu u E. daervan niet en schrijft, houd' ickt voor [falsch]. U E. dede wel met het overleveren van de brieven. Wij mogen de reste verwachten. D'ingeleyde aen Riddersbach. Groet d. Cranium, ende sijdt te samen den Heer bevolen. 21 Novemb. 1628.

T.

Eersamen, voorsienigen, discreten
Sr Carel Coolman. Tot Utrecht.

1) In mijne collectie.

DLV.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Welke geschriften zij op Loevestein ontvangen en gelezen hebben. Over het nemen van maatregelen tot verlichting van hunne gevangenschap, en het indienen van een request.

Eerwaerde heer ende vader in Christo, aldertroutste vrient.

U E. schrijven van den 16en deser is ons den 19en dito tegen den avont wel geworden, oock seer lieff ende aen-

genaem geweest, en hoewel wij, nu goeden tijdt geleden, geen brieven van u E. ontfangen hebben, soo zijn wij nochtans wel versekert, dat hetselve noch uyt vergetenheyt van ons off onse gelegentheyt, noch uyt yet, dat berispelick is, zij geschiet. Wij hebben hier eenige boecxkens gesien, met namen een tegen 't geschrift op den naem van eenige magistraets-persoonen van der Goude uytgegeven, ende een ander tegen de Amsterdamsche requesten; in beyde hebben wij seer goede smaeck gehadt. Het eerste wierdt, nae onser aller oordeel, gehouden te comen uyt de koker van Sr van Meden, van het tweede wiert bij eenige van ons getwijffelt; maer wij zijn seer verwondert, dat wij tot noch toe niet en hebben mogen sien de Verdedingen van onse of der onser requesten tegen de synodalisten. Dese weke heeft d. Vezekius een exemplaer ontfangen. 'T is het eerste dat wij hier gesien hebben, ende bevalt dengenen van ons, die 't gelesen hebben (want 't en heeft noch van de meeste van ons niet connen gelesen worden, overmits, als geseyt is, maer een exemplaer hier is), soo boven maten wel, dat yedereen de tijt te langh valt, om sijn beurt in 't lesen te verwachten. Wij zijn bedroeft dat wij niet elck een exemplaer connen hebben; die d'uytdeelinge van sulcke schriften bevolen is, die behooren sorge te dragen dat oock t'elckens eenige exemplaren daervan mochten gesonden worden aen den boeckvercooper tot Gorcum. Comende nu tot het voornaemste van u E. schrijven, wij hebben nae voorgaende communicatie van dien en deliberatie over hetselve goetgevonden, vooreerst u E. hertelicken te dancken, gelijck wij doen mits desen, over het continueren van u E. goede affectie en trouhertige sorge, die deselve draecht, om te vorderen onse off volle verlossinge of immers verlichtinge van de groote swarigheyt, die ons soo lange tijt heeft gedruckt ende alsnoch druckt, wakende tot dien eynde gestadelick met een wackere ooge en geen mogelycken arbeyt daertoe

sparende, gelijck wij uyt u E. schrijven wel connen mercken. Maer 't is ons leedt dat onser tegenpartijen credydt en macht soo groot is, en dat ze bij velen noch soo veel faveurs vinden, dat uwer E. en andere vrienden arbeyt, moeyte en goeden raedt, soo goede vruchten tot vertroostinge der verdruckten niet en kan voortbrengen, als het wel te wenschen waer. Wij moeten patientie hebben, ons beste doen ende d'uytcomste Gode bevelen. Dat u E. schrijft van het goede voornemen, dat 2 borgemeesters hebben om ter naester dachvaert yet tot onser verlichtinge te verrichten, sulcx is ons lieff om hooren, maer wij wenschen haer alleen in desen deele volstandigheyt in hetselve voornemen, cloeckmoedicheyt in 't uytvoeren, en dat zij de gewenschte vrucht daervan sien mogen, opdat wij ons eenmael verheugen mogen. Ons dunckt dat de swarigheden, bij H. gemoveert, sulcx zijn, dat het gantschelyck schijnt geraden te zijn dien voet te volgen, die hij voorslaet. Middelertijt is de saecke met het uytsenden nae den Haege om consultatie seer wijsselijck beleydt, om oock d'offensie van B. te vermijden, 't welck dient in alle manieren. Maer hier is yet, daer wij niet wel en konnen deursien: de 2 burgem. voors. sullen niet, soo veel wij uyt u E. schrijven mercken konnen, aenhouden op onse volle verlossinge, maer alleen op onse verlichtinge, gelijck Berck nu heeft, off meerder; doch u E. moveert selve soo vele swarigheden op dat stuck, die ons oock duncken van soo grooten gewichte te zijn, dat wij naulix en derven op versoeck van verplaetsinge dencken, derhalven oock goetgevonden hebben u E. neffens desen alleen over te senden een request tot volle verlossinge, daeruyt latende het mentioneren van de generale requeste etc., dat u E. niet geraden en vindt in 't versoeck te brengen. Maer nu dit versoeck van volle verlossinge aldus gestelt en bij ons goetgevonden sijnde, dat soude overgelevert worden, sullen de 2 burgem. de handt daeraen wel helpen houden, en

'tselve behertigen? Sullen se, die 't selve presenteren sullen, wel konnen binnen brengen, off daertoe arbeyden willen? Soo niet, om dan hare gunst niet te verliesen, soude men niet moeten comen om meerder ruymte te versoecken? Dit schijnt; maer dan weten wij geen raet met de swarigheden, bij u E. gemoveert: wij blijven liever hier bijeen, als dat d'een hier, d'ander ginder, de derde op een ander plaets geconfineert soude worden; opdat wij nu van d'andere u E. gemoveerde swarigheden niet en seggen. Dan off het gebeurde dat wij, versoeckende meerder ruymte, deselve verkregen, maer met die beswaernissen, die u E. voorwerpt, soud't ons in sulcken gevalle niet vrijstaen te mogen blijven daer wij zijn, sonder soodanige veranderinge aen te gaen, die ons soude mogen beswaerlick zijn? Hierop souden wij u E. advys wel eens willen weten. Biddende ondertusschen dat, ingevalle u E. meent (want wij sitten hier op een hoeckie van de weerelt, daer wij met niemant een vrij woort konnen spreecken, ende dienvolgens selffs niet en weten wat ons best gedaen of gelaten dient) dienstich te zijn dat wij meerder ruymte versochten, u E. gelieve yet tot dien eynde t'ontwerpen, om 't selve met den eersten over te senden: wij sullen het haest uytgeschreven ende onderteeckent hebben. Oock soud' het u E. tegen 1sten Decembris connen wederom hebben. Wat aengaet dat yedereen van ons een manspersoon soude uytmaecken, om te zijner tijt het een of 't ander versoeck uyt onsen naem te doen, daertoe weten de meeste broeders niet wel raedt. Sommige hebben wel soodanige vrienden, die daertoe bequaem souden zijn, maer die 'er niet toe genegen zijn; meer soudender wel toe genegen zijn, maer en hebben de bequaemheyt noch couragie niet. D. Niellius derft selve in dese ongelegene tijt van 't jaer, en Utrecht soo onbequaem zijnde om nu ter tijt van daer gins ende weder nae den Hage te reysen, monsr Gabrij [2]), die veeltijts met het graveel gequelt is, daertoe niet ver-

soecken. D. Geesteranus weet niemant anders als sijn oom Willem Janssen te nomineren, die Cupi swager in sulcken gevalle uyt den Briel soude mogen ontbieden; doch is ons gemeen advys (op u E. goetvinden) dat men neffens Cupi swager ses persoonen uyt onser naem soude versoecken, die willich ende bequaem mochten zijn tot dat werck, die wij meenen dat lichtelyck te Rotterdam, Delft ende in den Hage souden konnen opgespeurt worden, om op onser aller naem ende van onsen't wegen sulcken versoeck voor ons allen te doen, als u E. ende andere goede vrienden, die met d'een off d'ander van de heeren connen spreken, sullen goedtvinden, waerop wij ons gantschelick sullen verlaten, u E. ende d'andere vrienden, die bij u E. zijn, alles in desen beter toevertrouwende als ons selven.

Waermede eyndigende, bidden wij God, den Vader onses Heeren Jesu Christi, dat hij u E. in den hoogen ouderdom wil stercken en troosten door zijne genade, voor alle quaet bewaren, ende uwen h. arbeyt uyt den hemel overvloedelick segenen, tot zijner eeren ende stichtinge zijner gemeynte. Desen 22en Novemb. 1628. Zijt van ons allen seer hertelick gegroet.

U E. dienstwillige ende gantsch toegeneichde in den Heere, de gevangen predicanten op 't huys te Loevesteyn, ende uyt aller last ende naem, bij mij,

Petrus Cupus.

Eersamen, zeer discreten ende voorsienigen Sr Frederick de Man.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 871). — „Ra 23 Nov. Resp. 24 ejusdem."

2) Mij onbekend.

DLVI.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT 1).

Antwoord en vragen. Verhaal van het gebeurde in Den Haag. Voetius' boek en de weerlegging van Tilenus. De Amsterdamsche beweging. Hoe het staat te Rotterdam, Utrecht en elders, alsmede met de Loevensteinsche gevangenen. Over de zilvervloot, la Rochelle, Felton, enz.

Mijnheer.

Nae dat ick u E. den 9en deser geschreven had, is mij wel geworden u E. seer aengename van den 16en Octobris, met de harangue van de lage camer in Engellandt, daer van ick te voren wel een cleyn extractjen van 't geen d'Arminianen roert, gesien hadde, maer niet het geheel, oock niet 's coninx antwoorde. Ick danck u E. seer daervan, als oock van dat van Beern te voren gesonden. Heeft u Ed. niet verstaen off de coninck daerop yet wijders heeft gedaen, ende hoe haer de bisschoppen, daerin genoemt, nu dragen? Ick hoore daervan gants niet. U E. begeert dat ick u E. adverteren soude van 't gheen mij beter bekent mocht sijn als u E. broeder off schoonbroeder. Maer dat can ick qualick weten, mijn heere, ende vrese u E. te schrijven dingen die niet veel om 't lijff ende u E. niet waerdich te sijn. Sal derhalven voortgaen gelijck ick plach ende u Ed. laten weten 't gheen occurreert in onse saecken, sodanich het is, gelijck ick oock bij mijnen lesten hebbe gedaen, sedert dewelcken in onse saecken niet besonders is gepasseert. Sneewijns, borger in Sgravenhage, was gecondemneert in de boete van 25 g.; hij weygerde te betalen; men sommeert ende dreycht met extie; hij doet assignatie; die contenteert niet. 'T Hoff leydt 3 boden int huys; hij wil se t'eten noch te drincken geven. 'T Hoff belast het hem; hij wil niet, praesenteert request aen 't Hoff; nihil. Van dat nihil appelleert hij aen den H. Raedt,

wordt in appel ontset met de clausule, uyt cracht van dewelcke men de boden beveelt te vertrecken. Sij willen niet, ten sij deselve deurwaerder, die haer daer hadde gebracht, haele. D'hoge Raedt doet den deurwaerder assisteren met 3 dienaers van den procureur, om haer te doen uytgaen. Sij pareren, maer comen niet lang daernae wederom door bevel van 't Hoff, geassisteert met 5 dienaeren. Soo hadder de man acht. Evenwel betaelt hij niet. T' Hoff ontbiedt hem, verwijt hem den spijt haere E. gedaen met dat appel, seggen dat sij hierin op den H. R. niet en passen, als hierin niet gaende nae den gewoonlicken regel, maer nae speciael bevel van de hh. Staten, radende te betalen. De man neemt sijn beraedt, om te sien wat de H. R. sal doen; die slabackt. De man betaelt, ende wat de oncosten van boden ende dienaeren aengaet (die haer hadden laten schaffen uyt een herberge daeromtrent) bedragende tusschen 200 ende 300 gulden. 'T Hoff is tevreden geweest met eens seventhig gulden, die de man boven de boeten betaelt heeft. De reste betaelt het Hoff selve. Van verder executie over ander gecondemneerden hoor ick niet. De vergaderingen sijn evenwel voortgegaen, doch bij avondt. Den voorleden Sondach, alsoo sij meynden te vergaderen in een plaets, daertoe gehuyrt, daer zij gewoon sijn bijeen te comen, waren zij gepreveniëert bij den schout, die in 't huys was eer yemandt quam; seyde tegen deghene die quamen om in te gaen: lest hielt ghij mij der uyt, nu sal ick 'er u uythouden. Nae veel spytige woorden ten wedersijden, lieten de luyden eenige van buyten aen de deure, als noch willende ingaen om den schout op te houden; d'andere middelertijdt gingen in een ander huys, waerop de reste volchde; hielden haere vergadering heel sterck, sonder verstoring. Off yet daerop gevolcht zij, weet ick noch niet. Wie sijn doch die andere, die d. Til. ontraden tegen Voetsium yet te doen? S. E. behoort het nochtans te doen, soo om de saeck als om

sijn eygen naem ende eere. Wij hooren hier van Voetsii boeck weynich [2]). Daer is sulck een chaos tusschen de parthijen, dat d'een des anderen dingen niet en leest, ten ware sommige leeraers. Ick houde evenwel dat boeck van consideratie, ende dat daertegen yet behoorde gedaen te worden. Dagelicx comen van Amsterdam seer oproerige boecken tegen de magistraet, tegen dewelcke men de schuttery off borgery opentlick soeckt op te maecken tot affschaffing van de soldaten, op nieuws aengenomen. Vele vreesen voor eenich swaer inconvenient in die stadt; de magistraet meynt evenwel (soo ick hoore) dat sij genoch verseeckert is; maer andere twijffelen. De parthije is seer bitter ende 't Collegie van de G. R. urgeert dapper de manutentie van de placcaten. De vergaderingen evenwel gaen voort op andere plaetsen, ende 't is een lust de vergaderingen te sien binnen Rotterdam. Dan t'Utrecht begint d'officier weder te roeren. D'officier tot Schoonhoven begonde mede, maer 't veranderen van den magistraet, nu Martini, is gevallen nae wensch (in dese gelegenheyt), soo dat men daer nu voor geen swaricheyt en vreest. Tot Delff was oock verstoring begaen, ende de heeren magistraten aldaer handelen beleeft. Van de relaxatie van Berck, die sich nu in Beyerlandt onthout, heeft u E. verstaen. Die van Loevesteyn leggen in deliberatie op d'aenstaende dachvaert yet te versoecken; de Rotterdamsche burgemeesters schijnen te willen de handt bieden; maer tot volle ontslaginge is, mijns oordeels, weynich apparentie, ende 't versoeck van verplaetsinge is bedenckelick. Eenige meynen dat de kercken oock weder behooren te requesteren op d'aenstaende dachvaert: 't wordt overleydt off 't geraden is. Van 't nemen van de silvervloot van Nova Hispania, sonder slach off stoot, heeft u E. gehoort: de schat is inestimabel. Een groote saeck voor 't landt ende bysonder voor die Comp[e]. Wat oordeelt u E. aldaer van de consequentie? Men houdt hier dat Spanien daermede heel gebroken is ende moet

vallen in uyterste inconvenienten. Eenige meynen hier dat het den lande soo groten voordeel niet geven en sal in de lengte, als men wel meynt, 't welck nochtans gehouden wordt een paradox te wesen. Ick wilde uwer E. oordeel wel hooren. 'T overgaen van Rochelle hebben wij vernomen ende d'articulen gesien. Men is verwondert van een soo favorabel accoort, dan men houdt dat het sij gemaeckt sub clypeo, onder 't faveur van de Engelsche vlote, die noch eenichsins gevreest was; oock houdt men dat Franckr. ende Engellandt mede zijn geaccordeert. Is S. M^t in de stadt geweest? Hoe is hij ontfangen ende wat ordre stelt hij? Van Felton [3]) heb ick niet anders dan in effect 't selve dat u E. mij schrijft, te weten dat hij een lieutenant is geweest, puriteyn van religie, heeft nae een capiteynschap gestaen; evenwel seydt men dat hij dat feyt niet en heeft gedaen dan uyt loutre lieffde ende affectie tot God, den coninck en het landt, ende dat hij God lang gebeden had, dat feyt te mogen volbrengen. Mij was belooft copye van de brieff, diesaengaende geschreven aen den prins; can ick die becomen, sal se u E. seynden. Men meynt niet dat hij noot heeft. Mijn neeff, Isaac van Gerven, t'Amsterdam, doet u E. seer groeten, vereert u E. met een cleyn vaetken excellenten malvoesie. Hij hadde mij gevraecht hoe hij 't soude senden om wel bestelt te worden. Ick adviseerde dat hij het soude senden aen S. Hill. Peterss., ingepact in een mande, om niet te worden mishandelt. 'T is gecomen, maer de mande en dooch niet. Ick heb Hil. P. geseydt een ander te copen, beter in te packen, met het eerste convoy te senden aen Mr Tresel, denwelcken ickt oock recommanderen zall, om waer te nemen metten eersten wel voort te bestellen aen u E. Tegenwoordich niet anders hebbende, wil ick u E., mijnheer, met alle de uwe den Alm. bevelen. Desen 28 November 1628.

U E. schrijft d. Tileno yet aengeteeckent te hebben,

soo uyt het boeck van Voetius als anders. Soude ick daervan niet een copieken konnen becomen?

U E. d., V. M.

Ick bid u E., mij eens te schrijven, off Franciscus Wtenbogaert u E. gesproken heeft: ick had hem een brieffken van recommandatie aen u E. medegegeven.

D. Til, D'or enz. moeten seer gegroet zijn. Ick bid u E. 't ingeleyde metten eersten te doen behandigen aen Mercier.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2028).

2) „Proeve van de cracht der godsalicheyt" (*Bibl. d. Contra-Rem. geschr.* bl. 48, v.).

3) De moordenaar van Buckingham.

DLVII.

J. WTENBOGAERT AAN D. TRESEL 1)

Over diens zoon. Antwoord op diens vraag betreffende het kerkgaan. Berichten.

Mijnh.

. . . .

Wat nu aengaet 't principaelste van uwen lesten, aengaende den kerckganck: Ick heb lestmael op u E. begeerte geschreven, welcke insichten een recht christen in 't plegen van rel. behoort te hebben, sc. niet wereltsche off menschelicke, maer puer godlicke, omdat rel. niet tot werelt off menschen, maer godsdienst is, daerin Gods wil ende voorschrift alleen, niet het menschelicke raden van dese off die vrienden, catholijcke off andere, en behoort gevolcht te worden. Item dat men, om den godsdienst te plegen, behoort te gaen daer die behoorlick wort gepleecht, 't welck, mijns oordeels, tot Queuilly in vele deelen niet en geschiet. Eyntelick, als men daerinne soude gaen, hoe ende op wat wijse taelve soude mogen geschieden, om niet verruct

te worden ende niemant te oogen. Nu sie ick dat u E. mij naeder port. Wat sal ick seggen mijnh.? Ick kan tegen mijn gemoet qualick proberen de frequentatie van 't gehoor dergener (u E. hoore mij met patientie ende lese den brieff ten eynde toe uyt) die ick houde dattet woordt der waerheydt niet recht en snijden, twelck nochtans, sonderling van een goedt arbeyder off leeraer, geeyscht wordt, veel min 't gehoor van dieghene, denwelcken onmogelick is hare vermaningen rechte cracht te geven, soo lang zij hare maximen, gronden ende leeringen drijven, die u E. weet. Want die blijvende worden alle vermaningen (die anders in haer selven geacht mogen worden niet t'eenemael verwerpelick te sijn), in 't geen aengaet des menschen schuldige plicht tot God ende den naesten, geenerveert ende crachteloos gemaeckt. Dit soude ick u E. tot naerder bewijs wel wat naerder ontleden, maer soude meer tijts eyschen. Is oock mogelick onnodich bij u E., als dien 't selve, soo ick houde, niet t'eenemael onbekent en is. Sodanige dan doorgaens te hooren is gevaerlick, bysonder voor sulcke die door gewoonheyt, soo d'ap. spreeckt, de sinnen niet wel geoeffent hebben tot onderscheyt des goeds ende des quaets, daerwt dan lichtelick kan gebeuren, dat men met het goede oock het quaet, ja een doodlick vergift inslict onwetende. Waren alle de toehoorderen soo edel als die van Berrheen (Act. 17), het peryckel soude minder sijn, maer weynige sijnder, vrese ick, die haer int lesen der h. schrift oeffenen, met sulcken ernst ende aendacht als daertoe wordt vereyscht. Nochtans, die hare ende der harer sielen salicheyt van herten ende voor alle dingen soecken, gelijck ick van u E. vertrouwe, behoren dat te doen, niet twijffelende off sij en souden, dat doende, in vele dingen groot licht scheppen, bysonder ende voorall wanneer de vierige gebeden om verlichting des h. G., met eene oprechte genegenheyt om des H. wil te weten ende dan te doen, sonder na de men-

schen off anderer doen off laten om te sien, sonder oock sijne menschelicke affecten ende genegentheyden daerin tot raedslieden te gebruycken, gedurichlick daerbij zijn. Dat u E. bevint seer schadelick te wesen voor de jeucht, geheel sonder exercitie te wesen, als op sulcke dagen meest soeckende door aenlockinge den tijt onbehoorlick toe te brengen, wil ick nyet tegenspreecken, bysonder siende de verdorvenheden der tijden daerin wij sijn. Maer beneffens dat ick wel weet dat de jeucht, die tot de werelt genegen is ende God nyet en vreest, onder het decksel van ter predicatie te gaen, wel wat anders doen, ende daertoe oock vele eschappaden weten te vinden, soo bid ick u E. vriendelick eens te willen overleggen, off een godvr. vader ende moeder des huysgesins, die in Gods woort matelick geoeffent sijn ende Gods wil weten, nyet en souden konnen hare jeucht op sulcke dagen bijeen houden in huis, plegende aldaer deselve exercitie met lesen der h. schrift, vermanen ende bidden, oock met psalmen ende geestelicke liedekens te loven ende te dancken. Ick meen jae, ende daer bij dat een vader sijn volck veel nutter vermaningen soude konnen doen, dan de predicant op den predickstoel, omdat sij de gebreken, die in hare familien te bestraffen sijn, beter weten dan de predicant, die daervan maer en predickt int gros. Ick beken wel dattet ander gratie heeft een welsprekent predicant een uyr off anderhalf te horen predicken; houde oock dat dit doorgaens meer gewichts heeft, daerom het oock nutter is, wanneer ment buyten 't voorgemelde gevaer hebben kan; maer dit niet sijnde, is 't ander meer peryckel onderworpen. Ick en seg dit niet als den kerckganck aldaer simpelick improberende, in de gelegenheyt sonderling daerin u E. aldaer tegenwoordich is; maer vermane dit alleen tot wijser ende voorsichtiger opmerckinge in een stuck van soo groote inportantie. Dat die Catholycken, uwer E. raden in desen, deselve uyt affectie voordragen, dattet qualick mogelick is

aldaer in rust te wonen, sonder een van beyde geauthoriseerde kercken te frequenteren, wil ick wel geloven, bedroeve mij daerentusschen over 't gewelt, dat de conscientien daermede wordt aengedaen. Sij noemen die beyde: geauthoriseerde religien. Van wien doch geauthoriseert? Van menschen. Moet men in 't stuck van religie gaen nae authorisatie van menschen? Dat is veler politycken grondt, ende met een de grondt van atheistery. Niet dat ick vrome Cathol. wil beschuldigen van atheistery, dat sij verre, maer het sijn de gronden van atheisten, hoewel vele goede lieden dat nyet en weten. Denckt het nae, mijnh., nae uwe godvruchtige wijsheyt. In 't stuck eygentlick van rel. en gelt geen autorisatie van menschen, maer alleen van God. Een rel. die nyet en is geauthoriseert van God ende van welcker authorisatie niet en blijckt uyt G. w., en kan geen goede rel. zijn. Nu ist alsoo dat d'eene van de 2, daervan de Cathol. spreecken, te weten de pauselicke, is geauthoriseert van menschen, maer en is daerom niet een hair te beter. De 2de sc. Queuillische en is in Vranckrijck niet geauthoriseert vorder, dan dat S. M^t^ toelaet dat se gunstlick mede geexecuteert, sonder die nochtans te approberen. Ick beken dat dese tellequelle authorisatie, dieghene die se exerceeren van uyterlicke peryckel bevrijdt, maer dat en maeckt niet dat die rel. goedt off godlick zij. Off nu geen van beyde rel. godlick en waren, soude het daerom voor Godt geoorloft zijn die te exerceeren, om gerust te mogen woonen? Ick weet wel dat ongeoorloft is eene 3de rel. in Vranckrijck in te stellen; wil oock nu daertoe niet raeden; maer nademael daer geen inquisitie en is over 't geen een yeder doet in stillicheyt in sijn huys met sijne familie, soo soude men, all ging men bij geen van beyden, evenwel sijn selffs salicheyt konnen wercken door 't voor aangewesen middel. Dat ick dit aldus wat [openbaere] moet u E. niet qualick nemen, het geschiet alleen om te thonen,

dat men in sodanige saecken wat vorder moet sien als op de tijdelicke rust.

Dan om wat naerder te comen, ende u E. sooveel contentement in desen te geven als ick kan met goeder conscientie, neme ick grote consideratie op een poinct: dat dieghene, die haer in geen van beyden voorgenoemde kercken en laten vinden, veeltijds bij 't onverstandich volck, oock wel bij andere niet onverstandige doch blind ende onwetend yverige menschen, gehouden, gediffameert ende somtijts vuytgescholden worden in Vranckrijck, als of sij waren Joden, Mahumetanen off luyden van eene vremde monstrueuse rel., off oock geheel sonder rel. Dit siet verre ende men heeft reden dat men dese blame soeckt van sich te weeren, sooveel mogelick is, met eene goede conscientie. Hiertoe en weet ick voor dese tijt, na de gelegenheyt daerin u E. sich vindt, niet dan een van dese 2 middelen: 't een dat men sich troostende ende gerust houdende in 't getuygenis sijns oprechten christelicken gemoets voor God, alle dat gecal niet en achte . . . . . Aengemerckt dat aldaer bij u E. de gelegenheyt om Gods woordt suyverder te hooren dan tot Queuilly niet en is, ende dat de rel., die aldaer geoeffent wordt, niet en is besmet met affgoderij off met andere saecken, die een christen t'eenemael souden nootsaecken die vergadering soo verre te schuwen, dattet ongeoorloft soude sijn in deselve te verschijnen, soo en kan ick niet sien dat men niet en soude mogen gaen tot Q. met een goede conscientie, ende sonder yemand te geven rechtveerdige oorsaeck van argernis. Men moet zich wachten voor alle acten approbatoir van alle de leerpunten, die aldaer geleert ende gedreven worden, hetzij met aldaer ten avontm. te gaen off anders wat te seggen tot 't geen men niet seecker en is met Gods woord overeen te comen. Van gelijcken moet men niet laten telckemael sijn huysgesin te waerschuwen van 't geen men mach hebben gehoort in de predicatie, 't welck

men nae Gods woort in conscientie oordeelt quaet, schadelick off oock ..... te sijn, bysonder tegen 't recht ende sorchvuldich betrachten der warer godsalicheyt. Men sal oock wel doen, dat men in sulcken geval practisere, de controversien beter verstaende, bij goede occasie ende met alle discretie, oock andere vrome herten, die capabel sijn ende gaerne van G. w. hooren discoureren, 't onderscheyt datter is allencxkens te doen verstaen. Ende boven dit all en moet het een vroom vader des huysgesins op het predickgaen alleen nyet laten aencomen, maer moet een gestadich ordinaer predicant sijn in sijn huys, om deselve te onderwijsen ende te vermanen, oock met goedt exempel voor te gaen in alle christelicke deuchden, sonderling mede om de nedericheyt ende ingetogenheyt wel te betrachten tegen de al te grote hoochmoet ende wereltsche pracht, die haest .... grijpt in de jonge jeucht, ende in haer vuyterlicke wesen lichtelick vuytberst, wanneer sij vermeynen dat hare ouders in tijdelicke middelen rijck sijn. Hiermede, mijnh., hope ick u E. begeerte voldaen en duydelick genoch te kennen gegeven te hebben wat mijn advis is op de vrage, bij u E. voorgestelt. Abusere ick mij, ick bid houdt het mij ten goeden. Bevalt mijn advis u E., ick sal mij verblijden. In allen geval heb ick mijn best gedaen. -

De tijding van de executie over Montmorenci ende andere quam hier ter selver tijdt als uwer E. brieff mij wierdt gebrocht. Sall die grote rigeur niet wel uytbersten à la longue tot nieuwe trouble? God beware den co[k] ende 't rijck in vrede. De garde is weder hier, S. Ex[cie] selve wordt alle uyre verwacht, heeft sich noch m[r] gemaect van Orsoy. De heeren van Beaumont en Terenstijn sijn van wegen de generaliteyt gesonden nae 's Hertogenbosch, om de gedep[de] van d'ander sijde (die men meynde daer te sijn off eerstdaechs te sullen comen), te verwellecomen, ende te versoecken voort te comen in den Haghe. 'T is noch

niet geheel seecker off zij hier komen sullen. Om te handelen sijn alle de provincien, soo 't schijnt, nu geresolveert, maer off men malcander in de conditien wel sal verstaen, leert de tijdt. Men seydt sterck dat 's coninex van Spangien broeder, cardinael, den hoet verlaet ende gaet trouwen met 's keysers dochter, ende dat hem de Nederlanden gegeven worden in huwelick, om die in persoon te comen regeeren, daertoe men seydt grote somme van penningen door de Genovoisen overgemaeckt te zijn. Off dit niet een stock int wiel voor treves off vrede steecken en sal, leert de tijdt. Men sal sien hoe haer de saacken schicken sullen, als men sal weten off de gedep^de^ van d'ander zijde hier komen sullen off niet. Men seydt dat Vranckrijck in dese onderhandeling 't beste behagen niet en heeft. Onse kerck, oock onse Ros., soo die sijne predicatien hooren getuygen, mede niet. De prins is voor een uyr gecomen ende magnificquelick overall te Rotterdam, Delft ende hier in den Haghe ingehaelt, gesont ende wel te pas. 25 Novemb.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2865). — Minute, met eigenhandig opschrift: „Aen m^r^ Tresel."

DLVIII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT 1).

Dienstvervulling te Rotterdam en Arnhem. Men moet te Utrecht voorzichtich te werk gaan. Met de copie is geen haast. Riddersbach en Van Zijll zullen helpen. Kwade berichten van Jochim Willemssen en Selcart uit Frederickstadt over Engelrave en Becker, welke klagen over „de cleyne lieffde, sonderling onder de pred^n^" „Die kercke daer is cleyn, sal hyermede noch cleynder worden." Verder over Frederickstadt en de Amsterdamsche onlusten.

Waerde broeder.

. . . .

Dat van Sondach voorleden had ick all verstaen. Ick

bidde u E. ten hoochsten sich voor te sien, soo veel mogelick, overdenckende onder anderen de schade, die men lijden soude, indien ons getal noch cleynder wierdt, bysonder van sulcke. Ick schrick als ick er over dencke. Men behoort plaetsen te hebben die soo int ooch niet en loopen, ende daer men den principalen bergen mach. Nu sal ick verlangen te vernemen wat gisteren gepasseert is.

- -

Frederickstadt is weder gevrijt van de inquartieringe, met publicatie van wegen den hertoch van Friedlandt, van niet meer int cleyn off groot van de keysersche gemolesteert te sullen worden. De commissarius apostolicus gaet resideren binnen Frederickstadt, ende gaet vooreerst int logys van Becloet. De stadt Cremp is overgegeven. Ick heb noch gheen advies van 't geen gisteren in den Haghe is gepasseert, maer wel dat Rodenburch nieuwe last had tot verstoring. Oock dat in plaets van 6 nu 25? schutters van Amsterdam in den Haege zijn, om te versoecken affdancking van de waertgelders, alsoo sij 's nachts de ronde doen 5 off 6 teffens, met barnende lonten ende scherp, de borgeren altemet onheuschelick bejegenende, daeruyt swaricheyt mocht ontstaen. Duyck was met haere requeste geweest bij S. Ex^{e}, die de requeste nae sich genomen ende die heeren van Amsterdam verthoont had, welcke Amsterdamsche heeren nae sijn geweest bij Duyck, die hare EE. belooft heeft, soo hij weder eenige requesten crijcht van dat volck, deselve haer EE. eerst te sullen verthonen. Diesniettegenstaende zijn zij (de 25) voor de camer van de Staten geweest, doende door den deurwaerder seggen, dat sij audientie versochten. Daer viel groot debath, off men haer soude in laten comen of niet. D'eene seggende jae, d'ander neen. Sonderlinge [lenige] woorden worden geseydt gevallen te sijn tusschen die van Haerlem ende van Amst., daerin die van Amst. geseydt worden all te vehement ende niet soo wel ten propooste gedra-

ghen te hebben. Schijnt het daerop wil comen, dat men se niet en soude laaten binnencomen, maer laten request overgeven tegen Dynsdach, id est morgen. Dit en gaet (mijns oordeels) niet wel. Ick houde dat sij worden gestijft, ende dat de heeren van Amst. noch gheen meester en sijn in haere stadt; doch de heeren die daer sijn bij u E. ende versch van daer comen, sullen hyervan 't beste bescheyt hebben. U E. gelieve haer (sonderling de Wachter) dit té communiceren: 't wordt mij soo overgeschreven, ende dat J. Wittenbogaert het hooft is van de 25. Ick danck u E. van den brieff des Advocaets. Den Heer bevolen. 11 Decemb. 1628.

T. q. n.

Ick recommandere u E. dit briefken aen Mr Petit; laet u 't port betalen. Ick hope Riddersbach ten eersten te schrijven, hij is willich mede te schrijven.

Eersamen, discreten Sr Carel Coolman,
woonende tot Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2034).

DLIX.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT 1).

Over zekeren Block. De Utrechtsche gemeente. Klacht over de Amsterdamsche waardgelders. La Rochelle. De auteur van het „Cort ende bondich verhael."

Mijnheer.

Ick hadde den uwen seer aengenaemen all lang geantwoordt, ten ware deselve, als houdende aen Sr Hillebrand, eerst in mijne handen gecomen ende van mij aen sijn huysvrouw gelevert sijnde, daernae bij S. E. nae 't affdoen

van de couverte vergeten, ende mij nu eerst voor weynighe dagen, door seeckere occasie ware gegeven geweest, 't welck ick bidde mij bij u E. te mogen dienen tot onschult over dese soo trage antwoorde. Doe ick noch daer was, wierdt mij geseydt, dat die man, mij ter plaetsche bij u E. genoemt, gekent ende aen Str. [2]) daervan gewach gemaeckt hadde, doch niet anders dan ten goeden, gelijck nu. Evenwel was ick daer ende ben noch daerin verwondert. Dewijle het nu soo verre is, bidde ick u E. (indien u E. goedtvindt ende niet liever en heeft dat dat soo daergelaten worde ende versterve) hem mijnenthalven bij goede gelegenheyt seer te groeten, ende seer voor sijne goede gunst te bedancken, met presentatie van mijnen geringen dienst reciproquelick, indien ick bequaem ware tot sijnen dienst, oock daertoe 't vermogen ende de gelegenheyt quame te vercrijgen. Waren wij eens bijeen, ick soude hem eens van de oude klucht van Gillis Block, sijn vader (ick meyne immers dat dese daervan een soon is), den ouden Gillis Block, sijn grootvader, zijn oudtoom, Mr Jan Block [3]), canonick S. Pieters, die mijn peeter was, ende meer andere daeraen hoorende, die alle sonderlinge vrienden waren met mijn vader zal. enz. verhaelen.

Ick hoore dat het daer all wat krap staet int stooren van de vergadering voorleden Sondag acht daegen, sonderling ten regarden van den persoon die 't woordt dede. Men behoort (mijns oordeels) te letten op huysen die soo niet int oogh en lopen ende daer secreten off andere gelegenheyden zijn, om de sodanige te verbergen. In den Haege crijgen sij oock noch altemet aenstoot, doch heb noch gheen advis van voorleden Sondag. Daer waren doe in den Haege noch 25 Amsterdamsche schutters, hadden request gepresenteert aen S. Exe door Duyck, welck request S. Ex. behiel ende gaff aen dien van Amsterdam. Dese gingen bij Duyck, die hun beloofde gheen request van sodanige gelegenheyt meer yemant te presenteren,

maer eerst in heure EE. handen te leveren. Daernae hebben dese 25 audientie versocht in de vergadering der hh. Staten, daer zijn grote debatten gevallen off men dit vergunnen soude, oock vielen scherpe woorden tusschen die van Haerlem ende van Amsterdam; wierdt noch niet finael besloten, alsoo het Saterdag ende de vergadering opt scheyden was. 'T is noch niet gedaen; daer is opinie deese dapper gestijft worden. J. Willems Boogaert wordt geseydt de voorste te wesen, die 't woordt soude doen. Huer versoeck soude sijn cassatie van de waertgelders, alsoo die niet en dienen dan tot onrust, mitsdien zij de ronde doende, 5 off 6 sterck, met scherp ende brandende lonten, de borgers die hun ontmoeten onheusch bejegenen, daeruyt lichtelyck ongenochte mocht ontstaen, daertegen dese niet en soecken dan rust ende vrede enz.; speciosa oratio. Schijnt op huyden, Dynsdach, de saeck weder soude aengaen. Ick vreese de saecken t'Amsterdam [4]) in sulcke verseeckering niet en sijn als men seydt. Huer articulen (die int originael, mij uyt Vranckrijck gesonden, geintituleert worden anders dan in 't gheen hier gedruckt is [5]), Articles de la grace que le Roy a accordée etc.) en spreecken van gheen privilegien. Nu heeft de coninck verclaert alle huere privilegien te sijn verbeurt, verbiedt dat niemant van 't restitueren van de stadt en spraecken, dat oock niemant van de religie daer en conne woonen buyten dieghene die daer zijn. U E. spreeckt van te connen raden den autheur van dat Cort ende bondich verhael [6]); gissen doet missen, maer ick soude achten dat het is deselve die de Ligue, 't Ondersoeck van de Amst. requesten, de Redeloose Reden ende Requesten der Rem. met de aenhangende stucken gestelt heeft. Wat u E ende andere daervan oordeelt, weet ick niet; maer ick mocht wel lijden dat de man sijn naem te huys hielt. U E. heeft nu S[r] de Wachter daer, groet hem seer ende blijft hyermede,

Mijnheer, joffr. u E. huysvrouw, uwe Lysbeth en dan noch .... den Heer bevolen. Desen 12de Decemb. 1628.

U E. dienstwillige ende schuldige dynaer.

Aen mijnheer, mijnheer Mr Jacob le Petit,
Advocaat voor den Hove van Utrecht.
Loont.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2021).

2) Advocaat Van Strijen. in Den Haag.

3) Wtenbogaerts *Leven*. Voorr.

4) Er wordt van Rochelle gesproken: dus staat hier *Amsterdam* bij vergissing.

5) *Bibl. v. pamfl.*, No. 2200.

6) *Bibl. v. pamfl.* No. 2244, welk pamflet aldus blijkt van Wtenbogaert te zijn. De volgende (*Bibl. v. pamfl.* No. 2246, 2237, 2240 en 2235) stukken zijn alle van hem.

DLX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE 1).

Zijn oordeel over den Voorslag van Van Dongen.

Waerde heeren ende broeders.

Met D. Carolo in naerder communicatie geweest sijnde over den Voorslach aen S. E. gedaen, dunckt mij (onder correctie): Eerst dat in C. Dungens brieff aen den heere geen oprechticheyt gebruyckt en wordt, 1 daer hij seydt dat dat schrift hem van dien heere soude sijn gecommuniceert, als off het van de Rem. quaem, daer het nochtans van hem komt; 2 daer hij wil dat de Rem. sullen comen die praesentatie doen; 3 daer hij seydt dat sij deselve presentatie nae behooren ende billickheyt sullen comen te voldoen, daer mede hij, mijns oordeels, claer genoch te kennen gheeft, dat de

Voorslach van de 8 articulen daer nae volgende, niet en is de Declaratie selve die hij begeert, maer dat het is praeparatorium quid ad ulteriorem declarationem postea faciendam. Om claerder te seggen, ick neem het aldus, dat hij die drie articulen neempt als een verclaringe die hij vooraen begeert, waervan de sin sal wesen dese: wij sijn tevreden ons soo te verclaeren, dat men sal bevinden dat de harmonie etc. door onse articulen niet gecrenckt en wordt; dat d'eenicheyt der kercke niet gebroocken en wordt; dat onder de articulen sulcke doolingen niet en schuylen. Dit dan alsoo praeparatorie verclaert sijnde, dan soude men naederhandt comen in conferentie, bij dewelcke men de Rem[n] dit ende dat, sulcke ende sulcke dingen vragen soude, om van 't gheen voors. verseeckert te wesen. Dit verstaet hij, mijns bedunckens, door het billick voldoen van de praesentatie 4, daer hij seydt sonder d'ander provincien te praejudicieren. Daeruyt ick besluyt, dat hij dit doet als off alreede met de Holl. gecommuniceert hebbende ende wetende hoe hij daermede staet, off als niet willende besluyten sonder haer; twelck nochtans niet en accordeert met andere propoosten, die Carolus mij heeft verhaelt. Ten tweeden let ick, in den Voorslach selve, op de woorden: indien men etc. daerin konden eens wesen etc., twelck mijn voorgaende oordeel versterckt. Want mij niet en dunckt dat men daerin sal konnen eens wesen, sonder op dit praeparatoir daer nae naerder verclaring te doen. Maer indien de mening ware tevreden te zijn met dese verclaringe int gros, wij verclaren dat de harmon. door onse 5 pointen niet gecrenckt en wordt, ende dat de eenicheyt etc. daerdoor niet gebroocken wordt, of dat ons verstant ende mening niet en is dat 't 1[ste] daermede gekrenckt off het 2[de] daermede gebroocken wordt. Item dat wij over de verclaring derselver gheen Socinianerye etc. in de kercke brengen sullen, dan ware het bedencken soo groot niet. Volgens

dese leste meninge en soude ick, ten derden, int concept Caroli gheen swaricheyt maecken, te min indien men daer niet wordende aengenomen, de parthije daerdoor int ongelijck stellen soude konnen. Wat belangt ten vierden van S. Ex[e] hiervan eenige openinge te doen, soo die heere schijnt te begeeren, mij dunckt de saeck daertoe noch wat te rou te sijn, maer dat men ten minsten behoort te wachten, totdat men sie der parthijen contenance over 't voors. concept, wanneer het bij forme van antwoordt op haren voorslach sall overgelevert sijn. Dit heb ick Carolo soo geseydt ende evenwel goedtgevonden u EE. dit over te schrijven, opdat deselve naerder daerop letten. U E. verstaet het oock wel soo met mij, maer meynt dat men dat dissimulerende, zijn concept alsoo behoort over te leveren, om te laten steuyten aen die sijde, daertegen ick niet en hebbe, als men maer opt voorgaende verdacht is.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031). — Deze ongedateerde en ongeteekende brief, met adres „Tot Rott.", later onder brieven van 1630 gevonden, behoort bij de correspondentie in Dl. III. 1. over dit onderwerp.

DLXI.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Waarom het request niet gepresenteerd is. Amsterdamsche deputatie bij de Statenvergadering over de onlusten aldaar. Bijzonderheden.

Waerde h[r] ende broeder.

'T verdroot mij, dat, alles sijnde gepraepareert opt aenseggen ende met goedtvinden van dieghene selve, diet souden vorderen, de saecke daer bleeff steecken door tusschencomen van andere ende (soo de vrienden seyden ende mij deden geloven) onmijdelicke occupatien. Dit dede mij oock swijgen, niet wetende wat schrijven, naedat u E. ende d'andere broederen aldaer de mondt soo verre gemaert [2])

was: begeerde daerom dat andere u E. de gelegenheyt overschrijven souden, als oock (soo ick verstae) geschiet is. Doch houde ick dat wij t'ontijde souden gecomen sijn, soo ick sedert, van hier in de nabuerstadt ontboden sijnde, om yet met mij te communiceren, vernomen hebbe. Selve wierdt begeert dat wij ditmael niet doen en souden, noch de vergadering van St. met eenige onse saecken bemoeyen, om redenen die wat scheenen ende ick te eer plaets gaff, omdat wij selve verhinderinge hadden onder ons. Wat dat voor redenen waren, can de penne niet seggen, is oock onnodich alsnu verhaelt. Nae ick hoor is in de vergadering vrij wat te doen ter oorsaeck van eenige Amsterdamsche, die eerst ses, nae 25 sterck gecomen sijn in de Haege doleren over een lieutenant, bij de magistraet aldaer gestelt, onder denwelcken dese seggen niet te willen waecken, omdat hij een Arminiaen off immers een Libertijn is. Eerst hadden sij door den R. Pens. een request gepraesenteert aen den Prins, die deselve gehouden ende d'Amsterdamsche heeren behandicht had, die daerover bij den R. P. waren geweest, ende denwelcken sijne E. belooft had gheen req. meer van dat volck over te leveren, alvoren deselve eerst met haare EE. gecommuniceert te hebben. De 25 hebben daer nae gesocht binnen te staen in de vergadering. Eenige vondent goedt, eenige niet, Amsterdam sonderling niet, ende vielen daerover vrij wat hevige propoosten, bysonder tuschen Harlem ende Amsterdam. D'antwoordt was: sij souden haer mening bij requeste seggen tegen Dynsdach, twelck was den 12en, eergisteren. Dit hoore ick geschiet te zijn. Haer formeel versoeck weet ick noch niet, dan dat het loopt opt affdancken van waertgelders, die sij seggen alle nacht de ronde te doen met brandende lonten ende scherp, de borgeren onheusch bejegenende, daeruyt swaricheyt mocht comen, soo sij seggen. Hoe rechtveerdich is God, die ons thoont dat haer eygen magistraten haer genootsaeckt

vinden haer tegen haere muyterijen te beschermen, twelck den voorgaenden regenten als een capitael crimen toegereeckent is. Ick hoor dat sij over haare magistraten seer clagen, onder anderen daerin, in haer request, brengende dat een borger, die in Martio lestleden een schout gevraecht had, waerom hij Wtenbogaert, die hij wiste dat doe daer was, niet en hadde gevangen, daerover ontboden ende dapper overgehaelt was van borgemeesteren int toorntgen; twelck haer niet en staet te lijden. Seggen oock int selve request (soo ick hoore): hadden wij die authoriteyt die wij anno 1618 hadden, 't soude wel anders gaen; twelck eenige nemen als een slincxe oorbandt, den Prins gegeven. Item: dat het landt nu staet in periculoser staet dan anno 1618, alst van buyten ende binnen scheen in een bloedtbadt te staen. Dit wordt mij soo geschreven, maer heb de copie van haere requeste niet gesien, hoope se haest te sien. Men adviseert mij oock bij brieven van gisteren, dat datelick tijding in den Haege quam, dat men tot Amsterdam op den 11en affgeset had 85 schutters, andere seyden 65, omdat sijt met dese doleanten eens sijn, twelck men meynde een grote roep te sullen maecken. Dan van elders heb ick van dit leste niet gehoort. Uwen brieff aen B [3]) heb ick gesien. Ick meyn dat hij tuto mach gesonden worden, hoewel de Vlucht eerst meynde, dat men in denselven wat mentie soude maecken van de genegentheyt, die de broeders alle tijdt hadden gehadt totten kerckelicken vrede ende noch hadden, wanneer men daertoe geraacken konde, omdat die man daervan gheerne hoort spreken. Ick hebbe nu geraden van der Vlucht u E. brieff eens te verthonen, om te hooren sijn oordeel, maer ick en soude niet derven raaden meer van dit stuck te spreecken dan de brieff alreede spreeckt, om, te breet gaende in dat stuck, niet verstrict te worden, daerop sommige altemet uit sijn. Maer ick twijfel oft geraden sij sijne E. desen brieff te leveren voor

'teynde van de dachvaert, omdat ick meyn dat men voor 'tscheyden van selve yet sal comen te hooren, dat tot het overleveren off niet eenich momentum soude mogen geven. Dese dagen wierdt mij verhaelt dat hij B. had geseydt, dat men Jan Simon Claessen niet en behoorde te lijden: dit was gecomen uyt den man N. [4]), die u E. daer had aengesproocken. Is dit soo, soo mocht hij wel soo seer tot dat werck (daertoe u E. schrijven dienen soude) niet genegen sijn. Ick heb u E. de voorleden dagen een Cort verhael gesonden. - - - - - - - - - - - - - - -

. . . .

'T is goedt dat t'Amsterdam luyden zijn, die noch wat doen voor de gemeyne saeck ende de pen wat opt papier setten voor haer eygen stadt. - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Sijdt hiermede, waerde hr ende broeder, met S. E. ende d'andere strijtgenoten hartelick in den Heer gegroet, ende den Alm. bevolen van

14 Decemb. 1628. U E d., F. d. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2023). — Adres als voren.

2) *maren* of *marren*, in den zin van *toebinden* (zie Kiliaen)

3) Misschien Buyrman.

4) Nobel. Wie met J. S. Claessen bedoeld wordt, blijkt niet.

DLXII.

J. WTENBOGAERT AAN N. N. 1).

Zijn advis over de onderhandelingen met Hasecop, op den voet der onderlinge verdraagzaamheid.

Eerwaerdige heer ende broeder in Christo Jesu.

Uwer E. indispositie, gemelt in uwer E. anders seer aengename van den 12en deser, bedroeft mij seer - - - -

. . . .

Den brieff d. Episcopij heb ick gelesen, ende sende die

bij desen wederom, om met de broederen, uwe collegis, gecommuniceert, ende, indien deselve sijn van 't selve gevoelen, uyt gemeynen name d. Episcopio overgeschreven te worden. 'T is in summa ende int corte, dat men den man [2]) dient te laten blijven dat ende soo hij is, ten ware hij sich naerder ende met goede verseeckerheyt anders verclaerde uyt sich selven, ende sonder meer geport te sijn van onsen wegen. Ick soude hem, segge ick, niet meer aensoecken off tot vorder conferentie porren, maer laten gelijck te voren, sonder hem yet nae te seggen, ten ware d. Episcop. ende Prevostius op een ander voet in hare leste tesamenspraek van hem gescheyden ende vorder met hem te spreecken belooft hadden. Comt hij dan evenwel van selff tot haer, ende bij sijn gevoelen blijvende, spreeckt van onderlinge verdraechsaemheyt, om dienvolgens gebruyckt te worden, dunckt mij, onder correctie, dat men hem behoort te seggen, dat die onderlinge verdraechsaemheyt voor soo vele jaren gepraesenteert is aen het gehele corps van de publycke kerck, met hartelicke wensch dat zij deselve doemaels hadden willen nemen om scheuringe te voorcomen, off noch wilde aennemen, om de scheuring te heylen. Maer dewijl de publycke kercke deselve onderlinge verdraechsaemheyt verwerpende, ons heeft uytgestoten ende ons gedwongen onse christelicke vergaderinge apart te moeten houden, ende alsnoch daerinne hartneckelick volhardt, dat het onbehoorlick, jae ongodlick ware, yemandt, sijnde bij het Calvinische, jae Dortsche gevoelen in onse kercken laten leeren ende onse gemeynten vermanen die te hooren, voor ende alleer all d'andere van deselve gesintheyt, te weten het geheele corps van de publycke kercke, d'onderlinge verdraechsaemheyt toestaende, oock d'onse toelaten willen oock te leeren onder haer. Want onder het dexel van sodanige verdraechsaemheyt, ten regarde van deese off die int particulier, onse leeraers verboden soude sijn het

geduerich schelden ende lasteren, dat in de publycke kercke geschiet tegen ons ende onse gevoelen (dat wij weten warachtich te sijn) tegen te sprecken ende te wederleggen, iae en souden onse godlicke waerheyt, daerom wij soo veel geleden hebben, niet mogen openbaer verdedigen, ende de contrarie logen tegenspreecken, 't welck in effect ware onse gemeynten verraden, verstroyen ende tot de publycke kerck, die ons vervolcht ende de waerheyt heeft veroordeelt, wijsen. Want mogen d'onse soo een van die gesintheyt hoeren onder ons, waerom en souden sij d'andere van teelve gevoelen oock niet mogen gaen hooren in de publycke kerck, daer sij alle predicken? Dit is in somma mijn advis op dit stuck, twelck met meer andere redenen soude konnen worden becleet, indien het nodich ware.

- -

Hiermede eyndende, wil ick u E.,

Eerweerdige heer ende broeder in Christo Jesu, met all de uwe ende sonderling oock met uwe collegis den alm. God bevolen. Hage, desen 16 Decemb.

U E. dienstw. in den H.,

J. W.

Eerbare, seer deuchtrijcke matrone,
Meyntgen Jans, in de brouwerye
de Witte Leuwe. Tot Rotterdam.
Port.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2046). — De brief schijnt aan S. van Lansbergen gericht te zijn. Hoewel gevonden onder brieven van 1628, moet deze toch ongetwijfeld tot een later jaar gebracht worden.

2) C. Hanecop, staat er ter zijde geschreven.

DLXIII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Antwoord. Zijn oordeel over de Amsterdamsche aangelegenheden. Ze-

kere brief aan B. Het „Cort verhael" heeft hij met genoegen gelezen, hij hoopt dat de drukkers hem altijd zulke geschriften zullen zenden. De overgang van Becker en Engelrave tot het papisme.

17en Decemb. 1628.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

U E. seer aengename van den 14en deser heb ick wel ontfangen, ende daeruyt verstaen datter niet veel versuymt is, dat ons versoeck voor ditmael in de vergadering van de hh. Staten niet en is overgelevert. Ick en ben oock niet nieusgierich om te weten om wat reden, maer all waerder maer die eene, datter soo veel te doen valt op't stuck van Amsterdam, mij dunckt dattet genoch waer. Ick danck u E. seer hertelick voor de communicatie van de tijdingen: off deselve goet dan off se quaet zijn, sal de tijt leeren; mij dunckt dattet noch wat te vroech is om daervan te oordeelen; niettemin beken ick, dat mij sonderlinge twee dingen behagen, het eerste, dat Zijn Ex^tie de requeste van de doleanten, door den R. P. hem overgelevert, aen de heeren heeft overgelevert, ende dat deselve den R. P. daerop aengesproocken hebbende, van denselven sulcken antwoort hebben becomen, als u E. schrijft. Men soude daeruyt praesumeren datter wat moet omgegaen zijn: daer was oock gewisselick voor de heeren groote occasie om wat te seggen. 'T is mede remarquabel dat de heeren conden verwerven dat de doleanten niet binnen en quamen. Wij wenschen te weten wat de doleanten op haer versoeck verkregen hebben, daer vrij wat aen gelegen schijnt te wesen ter eener off ter andre zijde. Sij gaen in alles seer stout nae den aert van die secte, maer insonderheyt daerin, dat ze wenschen om d'autoriteyt van anno 1618, 't welck buyten twijffel een averrechtsche klinck is. Dat ze toezien dat ze de weerstuyt selve niet en voelen. Doch wat manier van spreken is dat, dat d'onderdanen comende doleren sullen seggen, dit off dat

en staet ons niet te lijden? En dit willen noch van de fijnste christenen zijn, die andere, die den name Christi belijden, verachten ende, waer 't mogelick, wel met voeten souden willen vertreden. God siet, God hoort het ende sal het te zijner tijt te huys soecken. Indien het continueert, dat u E. verstaen had op den 11^{en} deser t'Amsterdam geschiet te zijn van 't affsetten van de schutters, wij bidden dat men ons hetselve eens wil laten weten. Dat u E. goetvindt noch voor een tijt te beyden mettet overleveren van mijnen brieff aen B., vind' ick seer goet, de reden die u E. daertoe heeft is niet geringh. 'T gene S^{r} van der Vlugt meende dat daerin diende gestelt aengaende onse genegentheyt tot de vrede der kercke, ick meyn dat ick yet daerop loopende daerin gestelt heb; breeder op dat stuck, off oock op andere te insisteren, docht mij niet goet, hebbende sulcx al willens gemijdt, ende ben nu blijde, dat u E. dat mede alsoo verstaet. Het schrijven selve is mij tegen de borst geweest, en staet mij nu nog meer tegen, verstaende 't gene u E. verhaelt, dat de man, daer aen den brieff hoort, soude geseyt hebben van Jan Simon Claessen. Het quam mij onverwacht voor (als u E. wel sal gehoort hebben) dat N. [2]) daer hardt op drongh, ende ick was mijn woort quijt eer ick 't selffs te degen wist, inwilligende sijne ernstige begeerte, omdat sulcke luyden niet al te geern geneyget zijn, en dat men hare gunst ende hulpe altemet van doen heeft. Nu stel ick het overleveren van mijn brieff, gelijck ick oock voorhenen gedaen hebb, geheelick in u E. handen, om daermede te doen als u E. best sal geraden vinden. Het Cort Verhael heb' ick wel ontfangen, daervan ick u E. seer hertelyck dancke. Ick heb' het met een sonderlinge lust gelesen, eensdeels omdat ick daerin sach, gelijck als in een tafereel, vele dingen beknopt verhaelt, die zedert eenige jaren herwaerts, iae van den beginne van mijnen dienst gepasseert zijn, ende anderdeels om de vermaecke-

lyckheyt, die deurgaens daerin, ende met namen daer de Echo ingevoert wordt, verspreyt is. Mijne medebroeders sijnder mede seer mede verheucht ende wenschen dat de man, die dat gedaen heeft, noch lange gesont ende vigoreus leven mach, om meer en meer het gemeyn te dienen. Elck mach schrijven die wil; maar van die man wilt insonderheyt wel gedaen zijn. 'T is doch goet dat t'Amsterdam luyden zijn, die noch wat doen voor de gemeene saeck, ende wij hopen dat God de Heere desulcke sal stercken ende zegenen, om in den arbeyt volstandelicken voort te gaen. -
Wij wenschen de Wachter ende Flander een geluckige ende voorspoedige wedercomste - - - - - - - - - - - - -
D. Clivius sal u E. schrijven verwachten, maer dan alst u E. wel sal te pas comen. Zijn E. is niet onbekent dat u E. met vele occupatien overvallen wordt en dat u E. vruchtbaren arbeyt met recht tot de noodichste affairen dient besteedt; oock, dat u E. brieven aen mij met zijn E. altijt gemeyn zijn, daermede zijn E. ten vollen is gecontenteert -
Hiermede, eerw. heer ende vader in Christo, zijt van alle de broederen, die hier zijn, oock van mijn l. huysfrou ende dochter, seer hertelicken gegroet, insonderheit van mij,

U E. gantsch dienstwillige in Christo,

P. C.

Mijne vriendelycke gebiedenisse zij aen de vrienden ende vriendinnen daer u E. bij is, oock aen S[r] van der Vlucht, Waterdalen, Matthisium, ende met namen oock aen u E. lieve huysvrou.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 872). — Adres als voren.

2) Waarschijnlijk Nobel.

DLXIV.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Mededeeling van den inhoud der Amsterdamsche doleantie. De gedeputeerden der N. en Z. Hollandsche synoden zijn ook in de Statenvergadering geweest. Magistraatsverkiezingen te Delft, Alkmaar, enz.

Waerde hr ende broeder.

De uwe van 17 is mij wel geworden, de groetenissen zijn en sullen gedaen worden. De doleanten hebben haer request overgegeven. Amsterdam heeft copie daervan begeert ende gecregen, om met haare principalen te communiceren. Den doleanten is geantwoordt (soo men mij schrijft), dat sij naer huys souden gaen ende daer antwoordt haelen. Daerop zijn de gedepde van Amsterdam met een stille trommel (soo men mij adviseert) op Saterdach verreyst ende dat men meynt dat sij wat doen sullen, daer van men van daech off morgen hooren sal. Ick heb copie van der doleanten requeste gecregen. Had ick een copist, als neen, soude u EE. een copie gesonden hebben. De propoosten die ick u E. had geadviseert en vinde ick daerin niet in die forme. 'T is evenwel bijcans deselve substantie. Sij seggen gehoopt te hebben, dat op de solemnele ende serieuse belofte van den prince ende de gecommde Staten alles aldaer soude hebben gedirigeert geworden naer den voorgaenden lasterlicken [2]) voet, daerop sij gerust waren, maer dat zij met leedwesen anders hebben bevonden, doordien men proceduren bij der handt neemt, die de voors. beloften gants contrarieren. Hierop volgen clachten: 1 dat een borgemeester die ghene die 't request geteeckent hadden, gescholden heeft voor guyten ende fielen, d'onderteeckening voor guyterye ende fieltery. 2 Dat een raedt de arme lieden beschuldicht had, dat sij waren een hoop plonderaers ende verdistrueerders van de huysen ende dat

de diac. d'aelmoessen tot onderhout van sulcke plonderaers besteden. 3 Dat cap^{n} Bas had geweygert een borger, die 't request (in April) had overgelevert, int opschrijven aen te teeckenen, seggende dat hij sulcke niet en begeerde, ende datter geseght was de requestleveraers ende perturbateurs van de gemeyne rust niet meer in de schutterij te trecken. 4 Dat men doocht het drucken ende vercopen van d'aldervileynste boecxkens, als: de Wellecomst van den prins, gemaect bij den autheur van Palamedes; een brieff van J. v. Oldenbarnevelt aen wijlen den prins; den Calffs-vel, het Ondersoeck van d'Amst. requesten; een Oprecht verhael van verscheyden stucken ende diergelijcken (schoon sij doe van 't Cort Verhael etc. noch niet en wisten)[3]. 5 Dat borgemeesteren 2 borgers, sijnde in publycke dienst, int toorntgen leelick hadden overgehaelt, omdat sij bij occasie een substituyt schout hadden gevraecht (te weten in Aprili) waerom hij Wtenbogaert niet mede en apprehendeerde. 6 Dat sij een bitteren brieff hadden gesonden op den lesten synodus van Noortholland, daerin sij de predicanten ende kerckeraedt aldaer t'onrecht beschuldigen. 7 Dat de papisten heel stout worden. 8 Dat men onlancs een paepschen cap^{n} den borgeren tegen danck had opgedrongen, uyt alle welcke proceduren de burgerij anders niet affnemen en can, dan dat hare EE. gesint sijn de pausselicke affgoderij ende de Remon^{e} factie weder op te helpen, gaende op den voet van Barnevelt met aennemen van nieuwe waerdgelders. Dit deduceren zij, int brede verhaelende hoe de magistraet haer nu versterckt, oock vertellende eenige propoosten van sommige officieren onder deselve, als dat men de swarte cappen van de stoel moet helpen, datter de kerck nu onder is, ende dat men de pred., als sij weder op de heeren predicken, den mondt sal snoeren, ende dat de soldaten daertoe sijn aengenomen; dat, lagen sij in een frontier off ander plaets, daer sij geheel meester waren, men de

burgerij wel wat anders leeren, iae dat m'er een deel bij de cop vatten ende ophangen soude; dat oock onder dese nieuwe officieren is een persoon infaem gedebaucheert, die de justitie uyten huyse gedreven had als men hem om schult wilde executeren; een die (in de commotie van 1626 op Monckelbaens borgerwacht bij de Arminianen aengerecht) een toekijcker ontschuldich had doodtgeschoten; een die de penningen tot onderhout van de uytgeseyde Arminiaensche predicanten heeft gecollecteert. Noch: dat men getracht heeft een hoop droochscheerders (als sijnde een stout, robust volck) heymelick in den dienst te trecken, met belofte dat men haer 't geweir soude thuys beschicken, dat sij niet en souden behoeven te waecken off op te trecken, alleenlick dat sij, als de trommel roert ende haer meesters sulcx beliefden, met haer geweir voor den dach souden coomen; dat sij dese dingen, als streckende tot onrust van de vreedsame borgerij, verwecking van factie, ende specialick tot stijving van de Remon^e^ factie ende ruine van die heerlicke, gesegende republ. mosten remonstreren, als goede patriotten, aen denghenen die God over haer tot hooffden heeft gestelt om sulcx te weeren. Versoecken daerom bequame ende prompte remedie. Dit metten eersten, nae twoordt: principiis obsta, sonder te dencken dat de noodt noch niet hooch genoch gelopen en sij, want (seggen sij) de ruste der gemeynte Gods in dese stadt sijnde verstoort, de predicanten, die men alrede soeckt den mondt te stoppen, sijnde off geweldelick van hare diensten affgeset, off ter poorten uyt, de borgeren die haer wel yverich tegen die factie hebben gethoont quyt gemaect, dese stadt onder 't gewelt van die factieuse menschen gestelt sijnde, wat can daer anders uyt volgen, dan dat de ware religie met den staet deser gesegende Nederlanden valle in de grootste confusie, off dat de burgers tegen die factie handtsgemeen geworden sijnde, mogelick vele daerbij te cort

comen etc.; dat sij noch gedencken aen de schrickelicke extremiteyten, daerin die factie voor 10 off 11 jaeren den staet deser landen hadden gebracht, om met eenen slach beyde van binnen in een bloedtbadt gestelt ende van buyten van hare vijanden overvallen, ende alsoo te gelijck van de ware religie, vrijheydt, neeringe, prosperiteyt ende alle welvaren, beyde gheestelicke ende lichamelicke, berooft te worden. Sij en hadden haer niet geern weder in die extremiteyt sien vervallen, vresende dat veellicht de remedie alsdan niet soo bequamelick opereren en soude, ende dat die recidiven int gemeen doodelick sijn. Bidden derhalven, soo aen de heeren raden van die stadt, die het met de rel. ende de conservatie van desen staet oprecht meynen, als aen de hh. Staten hare H. overheyden, ende voortaen alle die in de regeering yet vermogen, dat tijdelick hierin voorsien ende de regeering van die stadt soo gedresseert mocht worden, dat sij mochten blijven bij de handthaving van de ware rel. in goede ordre ende vrede, soo het is geweest sedert het jaer 1578. Doen int lest daerbij, seer remarquabel te sijn, dat niemant macht heeft consent te geven tot het aennemen van waertgelders, dan de hh. Staten, als souveraine overheyden, ende dat het kennelick is, dat dese sonder derselver kennis waren aengenomen. — Hier heeft u E. d'inhout van de geseyde doleantie int corte. Dit lest lesende, dacht ick dat dat diende tot justificatie van de voorgaende regenten, die de waertgelders aengenomen hadden, op resolutie van de hh. Staten. Bij dese doleantie was noch een certificatie, houdende dat Jacob, de soon van wijlen den borgemeester Hooft zal., soude in substantie hebben geseydt, dat prins Maurits de landen noyt dienst had gedaen; dat hij de vroetschappen aldaer had verandert, sonder consent van de Staten Generael, ende all haddent die gedaen, soo en bestont het in haer niet. Item dat de geseyde prins den doodt beter verdient had als Barnevelt, ende dat dese uyt

partijdicheyt was veroordeelt van sijne parthijen, die gheen behoorlicke rechters en waren. De gedep[de] van de zuyt ende noort synode sijn oock binnen geweest, doende een oratie, die begon van Cresus, die sijn tong los borst, siende sijns vaders peryckel: soo sij mede. D'oratie wordt geseydt heel bits te sijn, ende bysonder te clagen over de stouticheyt van de Haagsche Arminianen. Haer is geordonneert haer seggen bij geschrift te stellen. D'Amsterdamsche schutterij hadden oock overgelevert een advis van sommige Amsterdamsche predicanten ende de Leydtsche theologanten tot justificatie van haer doen. Ick arbeyde om copie van 't een ende 't ander te crijgen, ende heb sonderlinge lust om die advisen te sien van die doctoren. Dat u E. schrijft van 't affsetten der Amsterdamsche schutteren is waer, aldus: sij seyden met goeder conscientie niet te connen; de heeren hebben geseijdt haer conscientie niet te willen beswaren ende belast te huys te blijven. Het scheen dat sedert hare conscientie wat lichter geworden is, maer de heeren persisteren. Tot Delff was een vroetschap te kiesen. H. Arn. had dapper gecuypt voor een Contra. Tot 2 reysen stack het 15 stemmen tegen 15 tusschen een Rem. ende Contra. Men wierp het lot ende 't viel op den Remon. Dit behaecht d'ander niet. De nominatie van Alckm. is voorhanden: daer wordt oock seer gecuypt. Metten brieff aen B. sullen wij het noch soo laten blijven. Mij wordt hoop gegeven dat ick N. selve dese aenstaende feestdagen sal connen spreecken. Geschiet dat, soo sal ick wat naerder sticken [4]) ende dan sien wat best dient gedaen off gelaten in dat stuck. Middelertijdt connen wij oock van elders wat lichts scheppen. 'T papier moet schaers sijn bij u E.; nademael ghij soo veel werx maecht van vuyl papier, soo sende ick u E. noch 2 vellen, mij toegesonden van Amsterdam, om twerck te croonen. - - - - - - - - - - - - - -   - - - - - - - - - - -

. . . .

Sijdt al te samen hertelick gegroet ende den Heer bevolen. Desen 19 Decemb. 1628.

U E. d., F. d. M.

Eersamen, discreten, Pieter Cupus,
mijn h. neeff. Op Loevesteyn.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2023).

2) *lasterlijk*, te weten, niet uit het standpunt van de doleanten, maar uit dat van Wtenbogaert en de Remonstranten.

3) Zie *Bibl. v. pamfl.* Nos 2225, 2227, 2231 en 2232, en hierboven bl. 215, aant. 2, 3, 4.

4) *Aanzetten*, hier, om iemand aan het spreken te krijgen (zie Kil.).

DLXV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Wat er verder ten aanzien van de Amsterdamsche onlusten is geschied, en wat de Prins heeft gedaan. Remonstrantsche vergadering op Kermis in Den Haag. De remonstrantie der synodalen.

Waerde heer ende broeder.

Beyde de uwe van 17 ende 23 Decembris sijn mij wel geworden. -
Dat van Amst. wist ick wel dat daer soo haest ende eer als hier soude gehoort worden. - - - - - - - - - - - - -
Men seyde dat sij noch meer hebben geseydt in de vergadering van Staten, nae dat sij tvolck [ingenomen] hebbende weder ter dachvaert waren gecomen, namelick dat sij de placc. wilden executeren, daermede alle de reste tevreden was, anders waren sommige heel qualick tevreden. Die mij evenwel schrijven watter omgegaen is, en schrijven dat niet, ende een goedt kercx borgemeester, die daer was van hier, seydt dat niet een woordt daervan en is gesproken; doch een ander van Alckmaer seydt dat gehoort te hebben. Testis affirmans etc. D'Armin. evenwel gelo-

vent niet, ende off het geseydt waer, seggen se, 't en sal niet geschieden. Twelck ick oock vast houde, indien sij doen gelijck nu, dat is, int hol cruypen ende niet en doen. Sij beelden haer selven evenwel vele hope in metter tijdt. De proceduren van den prins sijn remarquabel in dit stuck. 'T is beleydt tuschen hem ende Amst. heel secreet. Dan van Mehden hadder een locht van wech 4 dagen te voren, oock van dach ende tijdt, maer hiel het soo secreet, dat hij selve de Wachter niet en wilde seggen, want hij had belooft te swijgen. Op dien morgen alst geschiede, quam de h. R. Pens. in de vergadering seggen, dat de S^r^ prins hem had ontboden dien morgen, ende belast de vergad. aen te seggen, dat Amst. hem hadde geschreven om eenige comp^en^ die sij van doen hadden, dat hij paten ten had gesonden tot 4 toe, elck met 200 cop, alsoo hij dat die van Amst. niet conde weygeren, twelck hij de heeren liet weten, opdat sij haer niet ontsetten souden als sijt hoorden. Dan had Amst. belooft rel. noch regering te veranderen ende tvorige niet te gedencken. Dit was een donderslach, ende maeckte horrelje borrelje. Haerlem, Leyden ende Enckhuysen waren seer qualick tevreden; dan den adel met eenige steden presen 't werck, ende tbleef soo, totdat die van Amst. weder quamen, daer 't voort stil gebleven is. Men meyndt dat de kerck off haer favoriten yet groot quaets voorhadden. Ist soo, twaer goedt ondect. Ick hoor nu niet. Off nae onse feest yet vallen sal, leert de tijdt. De Armin. hebben hier grote vergad. gehouden, dese feest, in 3 plaetsen teffens. Men seydt dat de Wachter gepreect ende Wtenb. mede ten avontmael is geweest. Ick gelove dattet waer is, doch dat de leste niet en begeert dat m'er veel van seydt. De gedep^de^ van tzuyt ende noort syn. hebben weer een remonstrantie overgegeven, daerin sij clagen over de stouticheyt der Armin., particulierlick dat se de Staten beschuldigen van conscientiedwanck, daer nochtans gheen conscientiedwanck en is,

selve niet nae tweleer gesustineerde van Wtenb., Armin., Episc. ende Taurin., die sij allegeren, sonderling Wtenb. Clagen oock seer over de stouticheyt van de Haechsche, die mij nochtans niet en dunct seer groot te sijn. Ick vermoede dat d'autheur van Der Calvinischer factie cort verhael, ende van Waerschouwinge voor H. loon [2]) (daer de kerck van Amst. seer blij om was), yet tegen die Rem^{e} doen sal, meynende dat hij goede stoffe heeft. Andere seggen dat hij moede wordt met altijdt van die dingen te schrijven. -
Praet Dongen noch van accoort? De voorn. gedep^{de} van de synoden allegeren oock in hare remonstrantie het placaet (soo sijt noemen) van Utrecht, anno 1617, tegen het buyten gaen ter predicatie gemaect, daerin geclaecht wordt dat eenige borgers, niet tevreden sijnde dat sij in haere huysen in stilheyt moghen leven onder 't dexel van exercitie van de geref. religie, met troupen buyten op de grensen van de naebuyrlanden ter predicatie liepen. Wt all twelck zij seggen te blijcken, dat de Remonstrantsgesinde selve verstaen hebben, dat int placaet van hare H. M. de vrijheyt der conscientie volcomentlick is gemainteneert. Ick bid laet mij weten wat ul. hyerop soude seggen, indient ul. te voren quame. Op ditmael heb ick niet anders. Blijft den Heer bevolen met uwen vriendelicken weert ende weerdinne, Craen, Riddersbach ende andere, die u E. kent. Desen 27 Decemb. 1628.

U E. d., F. d. M.

Eersamen, discreten, Carel Coolman,
woonende tot Utrecht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2034).

2) De titel is: *Waerschouwinge voor Hamans loon.* Met *Haman* is Wtenbogaert bedoeld (*Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 97, v.).

DLXVI.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Soldaten in Amsterdam; publicatie van den magistraat aldaar. Advis der Leidsche theologanten. Antwoord en dankzegging.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Dat ick u E. seer aengenamen van den 19en deser wel heb ontfangen, acht ick dat u E. voor desen al verstaen heeft. -
Als u E. leste schrijven mij wierde behandicht, hadden wij hier tijdinge gekregen datter binnen Amsterdam soldaten waren ingecomen, maer 't geruchte maeckte het getal ongelijck grooter als de waerheyt was; men wist ons oock niet te seggen door wiens beleyt de soldaten daer geleyt waren, noch tot wat eynde; maer hoorende seggen dat ze met schietschuyten van Wtrecht waren gecomen, daer de h. van Brederode het gouvernement heeft, soo lieten wij ons voorstaen, dattet het werck most wesen van de magistraet aldaer, niet sonder kennisse van Zijn Extie. Daerop u E. schrijven ontfangende, merckten wij daeruyt terstont, dat wij niet qualick gegist en hadden. Wij waren verblijt dat de heeren haer selven hadden versekert en veel quaets voorgecomen was. Als ick las in u E. brieff den inhoudt van de doleantie der malcontenten, docht mij deselve soo stout en onbeschaemt ingestelt, dattet niet mogelick was, off daer most onder haer wat schuylen, dat ze seer haest voor den dach meenen te brengen. De publicatie, op den 20en aldaer gedaen, gesien hebbende, vond' ick mij in mijne opinie versterckt. Ick en denck evenwel niet dattet soo groff is als men hier mompelt ende ick niet schrijven en derff; de tijt sal leeren watter voor tumulte, oproer ende bloetstortinge zij, daervan de publicatie mentie maeckt en waervoor de magistraet vreesende deselve is voorgecomen - - - - - - - - - - - -

De certificatie, aen der doloanten requeste annex, roerende het seggen van de h. burgemeester Hooft zalig. toont genoech, gelijck oock de requeste in vele deelen, dat de doleanten al hun vinnen ende crachten uytgestreckt ende aengeleyt hebben, om degene, die eenichsins sijn geëngageert in de veranderinge van den jare 1618 ten uytersten op te hitsen. Maer dat comt wel dapper kael, dat ze seggen niemant macht te hebben consent te geven tot het aennemen van waertgelders, dan de hh. Staten, als souveraine overheden; als ick dit las in u E. schrijven, docht ick bij mij selven, wat is dat geseyt? Immers is het aennemen van de waertgelders voor desen geresolveert ende in 't werck gestelt geweest bij consent ende goetvinden van de hh. Staten. Waerom dan de voorgaende regenten ende hunne dienaren daerover gecensureert? - -
- -

Tis selsaem dat de luyden soo wips zijn, dat ze een ende deselve saecke nu prijsen, dan laken, nu gedaen willen hebben, dan niet; maer 't is dat volck om 't even wat zij seggen of schrijven, als se maer hopen voor haer selven voordeel te doen. 'T welck haer, God loff, ditmael gemist is. Sijn de predicanten nae gedane oratie simpelick oock alsoo affgeset, dat ze haer seggen bij geschrifte souden stellen, soo meyn' ick niet dat se seer daermede tevreden sijn: 't kond wel zijn, dat de los-geborste tongh gebonden mocht worden, of los blijvende, voortaen niet veel meer miraculs doen soude. Wij hopen dat u E. nu al het advys van de Leytsche theologanten tot justificatie van de Amsterdamsche doleanten sal becomen hebben, maer wij sijn verwondert, dat u E. schrijft; dattet oock het advys is van sommige Amsterdamsche predicanten. Want sommige schrijvende, schijnt dat se niet alle tot Amst. daerin geadvyseert hebben; nochtans meynden wij dat haerder aller advys eenderley ende eenparich was, ende dat d'een sonder d'ander niet geerne in sulcke saecken adviseerde.

Dat u E. van Delff schrijft, is ons oock seer lieff geweest om te verstaen. 't Sal sonder twijffel Henrico Arnoldi seer doen; dan ons l. Heer en wil niet dattet yemant altijt nae zijn sin gaet. Die andere langh genoech gequelt hebben ende noch dagelicx quellen, sijn waert dat ze mede altemet eens gequelt worden; doen 't andere niet, dat zij 't haer selven doen; moeyde hij sich niet met het cuypen, maer bleef hij t'huys bij sijn boecken, sonder sich met het stathuys te bemoeyen, het waer voor hem ende voor anderen oock geruster. Nu verlangen wij te hooren hoe het tot Alcmaer mach vergaen zijn. - - - - - - - - - - -
- -

D. Clivius ende ick dancken u E. hertelick, soo voor de gifte als voor de sorge, die u E. voor ons draecht. Wij hebbent alle met lust ende vermaeck gelesen, niet twijffelende of 't moet zijn vrucht doen, als het onder de gemeynten gelesen wordt, omdat alles soo duydelick ende claer wort voorgestelt. De saecke selffs gaept als een oven ende de manier van spreken, daer se mede voorgestelt wordt, is sulcx, dat se niemant met recht can offenderen, maer velen grootelicx stichten. D. Clivius ende alle de broeders doen u E., Sr de Wachter ende Fl., oock van der Vl. seer hertelyck groeten. Hiermede, eerw. h. ende vader in Christo, eyndigende, wensch' ick u E. in dit aenstaende nieuwe jaer van God den Heere alle voorspoet nae lijff ende siele, ende dat wij malcanderen haest in vrijheyt met vreuchde sien ende omhelsen mogen. God zij met u E., ende segene derselver trouwen arbeyt in Christo. Amen. Sijt oock van mij, mijn l. huysfrou ende onse dochter Agatha seer hertelicken gegroet met alle de vrienden. Desen 31en December 1628.

U E. gantsch dienstwillige in Christo,

Petrus Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 872). — Adres als voren.

DLXVII.

ADVIS

BETREFFENDE HET OVERLEVEREN VAN EEN REQUEST AAN DE STATEN VAN HOLLAND [1]).

Nae rijpe deliberatie van eenige broeders, op de begeerte van eenige Remonstrantsche leeraers aengaende praesenteren van requeste geduerende de tegenwoordige dachvaert aen de Ed. Mog. heeren Staten van Hollandt ende Westfrieslandt, wt naeme van de Remonstrants-gesinde gemeynte, ten fine om te mogen verwerven vrije exercitie van religie, ontslaging van de gevangene etc., is deselve begeerte int gros seer goedt gevonden. Maer alsoe men allvoren yet, van sodanigen gewichte als dese saecke is, te beginnen, behoort te letten op de uytcomste, ende bysonder off men met yet ontijdelick aen te vangen apparentelick niet meer schade en soude doen dan proufyt, is overwogen off de tegenwoordige dachvaert, ende de persoonen in deselve compareerende, sodanige zijn, dat men waerschijnlick soude konnen geraecken tot het gewenschte effect van soodanich versoeck, ende geoordeelt: neen; ende dat om vele redenen, die beter bij monde als bij geschrifte souden konnen worden gededuceert. Waerop wijders overwogen sijnde, off dan soodanich versoeck, ontijdelick gedaen, niet alsoo lichtelick tegen d'intentien der Remonstranten, groot naedeel voor de geseyde gemeynte konnen veroorsaecken, is geoordeelt: jae, ende namentlick, dat haere Ed. M., comende sodanich versoeck (gelijck sij nae alle waerschijnlickheyt sullen) aff te slaen, wel lichtelick souden mogen meteen veroorsaeckt worden de placaten wederom tot executie te doen wackeren, tot naedeel, jae geheele verstooringe van de vrucht van de conniventie off oochluyckinge, die tegenwoordelick op vele plaetschen wordt genoten. Om welck peryckel te ontgaen geadviseert

wordt (onder correctie van beter gevoelen) alsnoch voor dese mael met het praesenteren van sodanige remonstrantie te supersederen. Doch om evenwel niet te slaapen, als de parthije (die nimmermeer stil en is) waackt, ende gheen occasie tot vordering te versuymen, is raedtsaem gevonden in allen gevalle eene requeste, ten fine als vooren, gereet te hebben, om deselve te doen aen haere Ed. Mog. praesenteren, soo haest men vernemen sal dat de parthije besich sal sijn met nieu versoeck tot renovatie, publicatie ende executie van de placaten, om soo haest dat gerept soude mogen worden, dien slach met contrarie versoeck te breecken. Hiertoe wordt alles gereet gemaect. Anders, ende soo men bevint dat de parthije haer niet en rept, maer stil is, mede noch still te sitten, ende evenwel de vergaderingen met alle betamelicke yver ende modestie te continueren ter tijdt ende wijlen toe, dat de occasie van meerder proufyt te doen door Gods genade verschijnen sal, daertoe men met vierige gebeden tot God ende andere geoorloffde middelen arbeydt ende voorder nae gelegenheyt arbeyden sal. Dit alles bij forme van advys ende onder correctie.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). — Minnut van Wtenbogaert, onder de brieven van 1629 gevonden, doch waarschijnlijk van vroeger.

DLXVIII.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Wat Camero tegen de leer der Remonstranten schrijft, moet weerlegd worden. Over een geschrift van Cl. de Sainctes, enz.

Mijnheer.

Ick heb gelesen de drye tomos Cameronis, waervan ick

[wensch] dat oock enige exemplaren zijn in dit landt. De autheur is hyer van grote reputatie, dewelcke 't meeste middel is, waerdoor veele werden wedergehouden van . . . . . gevoelen. Ende alsoo hij doorgaens sijne opinie ontdeckt, maer meest in Tractatu de Scandalis, soo dunckt mij dat noodich waer dat d. Episcopius, Joh. Corvinus, ofte yemant dye haere gave naestcomt, dese boecken doorloopen ende met een cort tractaet eerst generaelyck beantwoorden de groote lasteringe tegen Arminium en andere van zijn gevoelen, dye hij (soo sijnen vrunden seggen) daerom alleen soo heftigh heeft gestelt, om hem selve van de suspicie van Arminianisterie te bevrijden. Ten tweede moeten aengemerckt worden sijne positien, strijdende met de synod. van Dordrecht en Alais: want hij wil dat Christum voor alle menschen zij gestorven, niet alleen voor de gelovigen; dat daer is een conditionele alliantie, eene vrije wille, de beweging tot de bekering, alleen morael etc. Ten derde dyent getoont, hoe dit alles strijdt met hetgunt staende houdt tegen de Remonstranten, waermede hij de cracht van de conditie en van de vrije wille confirmeert ofte wel eer dye twee woorden gebruyckt tegen den rechten sin, sulcx dye bij alle de oude christenen zijn gebruyckt en bij alle de werelt verklaert worden. Ten lesten dyent wat claerlyck geadverteert sijn fundament, dat de wille nootelyck moet volgen scientiam activam, waeruyt volghe nootelyck, dat d'Engelen, Adam, David zijn van God verlaeten geweest, eer Godt deselve verlyet; dat de mensch noyt meer goeds doen en can dan hij en doet, nochte meer quaeds laeten; dat de eeuwige straffe gestelt is op 't gunt onvermijdelyck is. Men can oock obiter toonen, dat hij veel passagien van de schriftuyr expliceert sulx als Socinus, soo dat men niet en moet vremden soo ander 't selve gebeurt. Syet onder anderen Tomo II, p. 59 de explicatie van 1 Joh. I. 1. 'T heugt mij dat Festus Hommius eertijds bij mij dese selve

uytlegging d. Episcopio heeft geobjicieert als certum argumentum Socinianismi. Tomo III. Christus in dominio patris vicarius 149. 187. Gloria quam habui ante mundi fundamentum. De praedestinatione Tomo III. 156 . . .
. . . . dici de Christo ut mediatore 16.
1 Cor. X. v. dominus e coelo divinitus datus. T. III. 535 aut circiter. Ἐκ μέρους nos Deo satisfacere Deo qui credimus, pie sed non commode dicitur T. III. 587. Hij heeft oock enige particuliere opinie, als promissiones legis per Mosem datae esse mere temporales, et in resurrectione etiam bestias revicturas T. III. 183. Ick heb hyer aen de wederzijde geannoteert enige passagie [2]), dye de Remonstranten konnen te pas comen off op 't stuck van de leere off op 't stuck van de tolerantie ende separatie. Hij houdt oock neminem praedestinari nisi jam actualiter existentem. Ick heb oock gelesen 't boeck Claudii de Sainctes [3]) tegen Calvinus leere. Hij en tracteert het poinct van de praedestinatie met den gevolge niet quaelyck. Maer vooral wilde ick wel dat onse censeurs saegen, hoe dat Calvijn daer overgehaelt werdt over 't gunt hij leert de filio αὐτοθέῳ ende van 't onderscheyt der personen, opdat hij mochte mercken hoe dat het onmogelyck is op dye materie buyten de h. schrift te discoureren, sonder achterhaelt te worden, bysonder daer passien zijn. Wilt mij doch eens laeten weten off oock in Vrieslant enige voortgang is van ons gevoelen. Raid, secretaris van den coning van Groot Bretaigne, aen denwelcke Cameronis brieven sijn, ende eenige van hem aen Cameron tomo ultimo is een cloeck ende geleert man, soo mij geseyt werdt. T gevoelen dat hij defendeert, heeft mij altijd zeer aengestaen, en Cameronis redenen daertegen hebben niet veel te beduyden. — Daer zijn twee legers gereed om nae Italie te gaen, 't een over zee, 't ander over landt. Daer blijft noch een leger tegen Rohan en twee troupes tot bewaringe van Champagne en Picardye. Vaert wel met

alle de vrunden, vooral de . . . . Den 8 Januarij 1629.

U E. dienaer,
H. de Groot.

1) Op de Acad. Bibl. te Leiden, *Catal. J. Geel* No. 947 (Coll. Papenbr. 2). — Adres als boven.

2) Hier weggelaten als onleesbaar.

3) Bisschop van Evreux, gest. 1591.

DLXIX.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT [1]).

Petit is aalmoesenier geworden. Over Amsterdam, Campen, enz.

Mijnheer end' vriendt.

Ick konde niet laten u E. met dese goede gelegenheyt een geluckich ende salich n. jaer toe te wenschen, oock joffr. u E. huysvrouwe. Wensche u E. oock geluck met u E. officie van aelmoessenier. Ick hoor dat de heeren bussen hebben doen hangen in de vergaderplaetsen der catholycken. Wat beduydt dat? Sal dat oock geschieden in de plaetschen der Remonstranten? Arbeydt daertoe. Ick vermaende lestmael van die boecxkens (oock van de Waerschouwing voor Hamans loon) om u E. oordeel te hebben, maer heb noch gheen antwoordt. Soo de heeren van Amst. niet toe en sien, ende dese main forte hebbende, het clouwen van dat muytich voornemen niet en sien te crijgen, sij sullent haer beclagen ende veel andere mede. Men seydt dat de parthije even fier is, ende verluyden laet de saeck daerbij niet te sullen laten, all souden sij all haer welvaren daerbij opsetten. 'T is bout gesproocken. Men seydt van grote desseinen, maer ick hoor noch niet datter yet te voorschijn comt, hoewel der 2 gevangen sijn, soo 't geruchte gaet. Tot Campen is

harde verstooring geschiet. Hier, daer ick nu ben, ist all still gegaen. Ick hoore tselve oock van aldaer. Ick ben hier gecomen voor weynich daegen, ende keer haest weder tot mijn vorige plaets, wilt God. Anders heb ick u E. niet te seggen, dan bidde God dat het u E.,

Mijnheer ende vriendt, wel gae nu ende ewelick, met hertelicke groete aen jofvr. uwe Lysbet ende (dunct het ul. goet) Anneken. 9 Jan. 1629.

U E. dienaer, J. W.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2036). — Adres als voren.

DLXX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij heeft copie ontvangen van het antwoord der professoren op de Amsterdamsche vragen. Er zal waarschijnlijk in de Statenvergadering eene generale resolutie genomen worden. Voorts over den stand van zaken te Amsterdam en elders, enz.

Waerde, hoochgeleerde heer ende vriendt.

Ick laet mij gevallen d'advertentie, die u E. mach hebben gedaen, mits dat mijn brieff niet sij gesonden ende Buyrman ongenoemt gebleven. Gister sprack ick met een goedt heer, die oock wat weten wil, die mij seyde dat de voochden aldaer ordinaris metten Ad[t] communiceren ende niet en doen sonder hem. Dus lopen d'advisen verscheyden. De gedaene advertentie can evenwel niet schaden, opdat, isser faute, deselve gebetert worde; isser niet, te beter ist. Gisteren wierdt mij uyt Salem gesonden de copie van de antwoorden der professoren ende gedep[den] beyder synodes op seecker 5 vragen over saecken van conscientie, hunluyden voorgestelt bij eenige lidmaten der geref. gemeynte Christi tot Amsterdam. Ick most de copie

terstont wederom senden, dat ick nu doe, naedat ick se voor mij heb vuytgecopieert. Ick kan se u E. nu niet senden, maer hope het haest te doen. Daer sijn mysterien in, dat verseecker ick u E. Die luyden soecken haer banden dapper vast te maecken; och off 'er verstant ware om te mercken. Ick verstae wel wat het is, dat u E. niet en derff schrijven, maer 't en is mij noch gelegen noch geraden. Was van meining u E. weder bij te comen, maer twijfel off niet best en is dat ick noch wat blijve om dese oorsaeck. Weet u E. wel watter omgegaen is in de vroetschap van u volck? B. [2]) heeft geproponeert (om redenen die notabel zijn ende dit papier niet mogen worden vertrout) van ter naester dachvaert te proponeren om een generale resolutie te nemen, off tot verpletting der Rem^{n} volgens de placaten, off tot accommodatie, off tot generale conniventie. De resolutie was eenparich dit te proponeren ende te voren te praepareren, de praeparatie soude vast beginnen. Hier nae meynt men dat ick hier wat behoore te luysteren. Wat dunct u E. ende Victor? Ist de pijne weert daerom te blijven, off ist best daer te comen? Tot het eerste en inclineert men daer niet, maer tot het middelste. Gaet dit voort, soo compt den Rem. hier aen boort, let tesamen daerop, maer houdt doch (dat bid ick) secreet dat men dit van hier heeft. Men mach daer wel scherp luysteren, maer dient niet veel hiervan onder tvolck off gemeyne verstanden te seggen. Die mij de bovengemelde copie sondt, adviseert daerbij, dat de humeuren in Salem allenxkens beginnen tot besadicheyt te comen, hoewel dese maxime in veler hooffden is ingewortelt, dat men alles ten dienst van de kerck mach doen; dat de saeck der requestranten d'aenstaende weeck sal worden bij der handt genomen; dat men uyt eenen getrocken heeft datter verscheyden propoosten van datelickheyden zijn geweest; andere, die mede meynen wel geadviseert te sijn, datter noch weynich van geopenbaert is; dat de heeren sacht

gaen, niet wel gedient sijn van haer officier ende den praesident schepen, dat men meent dat alles ontdeckt sijnde, de saeck op een pardon, oock door beleydt van S. Ex^{e}, sal uytcomen; dat de heer Pauw sich soo verscheyden mael ende met sulcken eeden, ongevraecht sijnde, geexcuseert heeft van dese saecken niet te weten, dat het te verwonderen is; dat men openbaerlick spreeckt van correspondentie met Gr. Ernst, die nu onlancx aen Smelsing [3]) heeft geschreven, dat hij in Vriesland moet blijven tegen de vergadering van de Staten aldaer, om te beletten datter gheen Arminianen in en cruypen, twelck leyder in Hollant te veel geschiet, ende dat sij seer qualick doen die haer daerin stijven, de Heer wil het haer vergeven; Amen! dat Smout Sondag een text hebbende uyt Matth. 6 van de sorchvuldicheyt des levens, handelde wel een halve uyre lanck van de authoriteyt van den magistraet, ende dat die daervan niet al te jalours moste sijn; dat Trigl. wordt geseydt noch verder gegaen te hebben; dat vele goede luyden, die te voren hart geweest sijn, seggen dat men den Remon^{n} vrijheyt van haer exercitie behoort te verleenen; dat andere stijve koppen noch all van kercke ende religie spreecken, doch meest worden gedesadvoueert; dat seecker persoon bij den vetermaecker gevangen genomen was in praesentie van schepenen, hem vermanende van wegen sijn huysvrouw doch stantvastich te willen blijven bij de waerheyt ende daervan niet te wijcken, in allen schijn off sij om de religie gevangen waren, ende dat schepen Opmeer seyde: dat hij niet in de inquisitie sat, maer om muyterye gevangen was. Dit ist all dat ick nu te schrijven heb. Crijcht u E. geen advis van daer? Ick heb geantwoordt ten oorbaer, aen desen vrient. Den Heer bevolen. Communiceer alles Laonico [4]) ende geeft hem dat brieffken; ock mijn hospitibus soo veel oorbaer is, ende dat als door mijn last. 12 Jan. 1628 [5]).

U E. d^{r}, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2037).

2) Berckel.

3) Smelsing is de naam van eenen hoofdofficier in het leger. Is deze hier bedoeld?

4) Het is niet zeker wie hier bedoeld wordt.

5) Zoo staat er, maar blijkens eene aanteekening met een oude hand, heeft men vroeger, naar het schijnt niet ten onrechte, opgemerkt, dat dit schrijven van 1629 moet zijn.

DLXXI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Amsterdamsche berichten. Smout. Houding van Graaf Ernst, enz.

Mijnheere.

Indien u E. geen advertentien en crijght dach op dach van Amsterdam, soo ben ick niet all te seer verwondert, dat ick sedert den 11en van u E. niet en hebbe gehadt, niettegenstaende ick u E. alle dage, uytgenomen gisteren, geschreven hebbe. Ick sende u E. de copie bij mij belooft, de mijne uyt dewelcke ick dese hebbe doen schrijven, is noch uyt mijn handen, soodat ick dese met die niet kan collationeren ende de fauten die hyer off daer sijn, beteren; doch en sijn ghene die u E. sullen beletten alles wel te verstaen ende op dit stuck een corten commentarium te maecken, twelck ick achte nut ende nodich te sijn. Sedert de mijne van gisteren sijn de advisen van d'apprehensie van Bogaert ende Oogentroost [2]) geconfirmeert, ende daerbij noch van eenen Pieter Harck, treffelick coopman, soo men seydt. Dat ick gisteren schreeff aen Sr [Hilleb.] van schepen Schellinger is faut, maer ick heb een brieff gesien, houdende dese woorden: hier worden gemist Pieter Janssen Elyas, Cornelis Schellinger ende de predicker A. Smoutius. Dan dit mocht oock wel faut sijn

om eenige haere schult of vrese uyt die absentie te besluyten. Sij konnen absent sijn om andere affairen, gelijck Smoutius, die hier is om seecker proces dat hij hier heeft, wel bekent; doch wordt oock sterck geseydt, dat hij bij den prins geweest zijnde eene goede wijle, van denselven gelast is niet te vertrecken sonder sijn voorweten off consent, daeruyt eenige besluyten datter yet gaens is nopende sijn persoon, twelck evenwel oock een ander intentie met hem ten goeden hebben can, indient waer is dat de prins hem dat gelast hebbe. Wordt evenwel noch uyt Amsterdam geschreven, datter eenige schriften, geteeckent van Trigl. ende Smout, gevonden sijn, die haer beswaren ende dat sij daerover wel niet ten besten mochten varen. De geseyde brieff hiel oock, dat d. Oogentroost een brieff aen S. E[e] graeff Ernst had geschreven, die nu soude sijn in handen van S. Ex[e]. Een ander brieff seydt dat Grooter (ick weet niet off ick den naem wel hebbe) dapper gerect is, dat de vensteren van de boeyen van buyten met plancken zijn toegespijckert, ende dat daer ordinaris wacht is voorgestelt, oock dat 50000 g[n] voor hem geboden wordt; dat oock Bogaert hadde gepraesenteert cautie voor hem selven 100000 g[n]. Seecker joffrouw, gisteren van daer gecomen, seydt hier dat eergisteren nacht noch 3 andere waren van den bedde gelicht, ende dat de sergeant Wits dien nacht selve de ronde hadde gedaen. Smoutius, gisteren hier eenen ontmoetende, was van denzelven gegroet ende gevraecht hoe het t'Amsterdam stont. Antwoorde coeltgens: all wel. De heeren hebben wat suspicie gehad ende daerom eenige soldaten doen comen. Daermede sijn sij gerust ende alles is in stilte wel te vreden. Seecker persoon (doch en is de swaerste niet) heeft vertelt, dat eenige van de doleanten waren geweest tot Enckhuysen, Leyden, Harlem ende Dordrecht; hadden in de eerste 3 plaetsen bij eenige heeren heul gevonden, in de vierde niet, ende dat die het souden hebben uytgebracht; dan 't en dunct

mij niet apparent. Hadden oock eenige, selve onder de vroetschap, oock schepenen aen haere coorde, ende dat S. G. graeff Ernst een grote deductie hadde gestelt ende t'Amst. overgesonden op dit stuck, die in den Haege soude sijn. Noch: dat in handen gecomen zijn brieven comitis Ern. aen den co[k] van Deenmarcken, seer tot nadeel van S. Ex[e]. Ick hoore tegenwoordich, in mijn camer sittende, op straet roepen: Pier kompt ende hij is gecomen, allet volck is op de been. Tavont sal men vieren.

Wordt oock nu geadverteert, dat dat van 't recken van Gooter ende 't toespijckeren van de boeijen niet vast en gaet off niet waer en is. Soo can der meer wesen, gelijckt in sulcke saecken gaet. Nu ontfanghe ick u E. brieff van den etc., daer is geen date. Maer u l. roert niet van mijn blijven alhyer noch voor eenige dagen, om 't geen ick u E. geadverteert hadde van 't geen aldaer besloten was om hier voorgestelt te worden. Ick bid u E. doet dat, ende blijft den Heer bevolen. 14 Jan 1629.

T. q. n., H. d. M.

1) In mijne collectie. — Adres als voren. Episcopius was ten huize van Jacob Jacobsen van Couwenberch, brouwer. In de twee witte leeuwen te Rotterdam.

2) Hier zal C. Leenaardsz bedoeld zijn. Vgl. over deze Amsterdamsche beroering J. Wagenaar, *Amsterdam*, 1. 504. vv. f°.

DLXXII.

J. DE VRIES AAN J. WTENBOGAERT 1).

Hij klaagt over het onrecht, Wtenbogaert aangedaan, en over diens zware beproevingen. Toezending van een gedicht. — Hagae postridie Idus Jan. 1629.

1) *Pr. ac erud. vir. epist.* Ep. 465.

DLXXIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Hij schrijft onder bedekte termen over de Amsterdamsche aangelegenheden. Hoe zeker „geleert man" zich over een en ander had uitgelaten, naar áánleiding van een brief van Wtenbogaert. Bicker is in Den Haag. Over eene accommodatie. Berichten uit Utrecht en Brielle. Op de Consultatie moet geantwoord worden. Riddersbach ligt te Utrecht ernstig ziek.

Mijnheer.

Sloffìcheyt heb ick u E. niet willen te last leggen, 't sij verre: 't was maer een soete aenmaninge, verwect door begeerte om te weten off u E. yet hadde, niet uyt curieusheyt voor mij, maer om andere die mij hiervan comen spreecken ende ten goeden hierin curieux sijn. Ick hoor hier wel veel, maer houdende dat het uwe, soo u E. wel seydt, seeckerder gaet, soeck ick seeckerder stoff. Ick gelove mede dat het dessein groot is geweest: 't is uyt vele argumenten aff te nemen; maer (nae ick hoore) kan men qualick achter den grondt comen. Gisteren naemiddach sprack ick een verstandich, geleert man, die daer eenige dagen was geweest ende seecker brieff van Mheden, aen hem geschreven, aen d'een ende d'ander had gethoont, sonder Mheden te melden, die wel in achting was genomen; maer hadden daerop te kennen gegeven, dat se vrij becommert waren. Mheden had geschreven onder anderen: het ging met het ontdecken ván tgeen daer schuylt soo het wilde off mocht; sij mosten in alle geval ende met goede resolutie de doel-luyden suyveren ende haer selven oock in futurum versekeren, ende dat sonder dat alle de reste te vergeeffs is; want als de vremde gasten van daer souden gaen (gelijck sij sullen tegen den tijdt), wat souden dan de 5 gerstenbrooden ende 2 vischkens onder soo grote menichte? Waer sou men dan sitten als men dat quaet geselschap soo soude hebben geirriteert? etc., met

vele reden daertoe dienende. 'T is wel geapprehendeert, maer men weet niet waer de nodige stoffe haelen, sonder veel van 't misselicke volck te gebruycken, twelck niet min odieux als dangereux is. Nochtans meynden andere, dattet wel te doen was; maer Comes [2]) is wat slap, jae slapper off liever sachter als andere, twelck sommige d'apprehensie, als gheen uytcomst siende (soo mij eener seyde), sommige wijsheyt toeschrijven. Ick en weet de gelegenheyt van de plaets ende tvolck niet, maer nae ick hoor, is wel het derdedeel van de doelers goet, het 2e derdedeel indifferent, het 3e quaet; soude dat 3e deel niet konnen geholpen worden? Van Mheden had oock geschreven dat hij sich niet meer verwonderde hoe de kerckelicke onder 't dexel van conscientie alles, 't een directelick, 't ander indirectelick, hebben weten te trecken in papatu, naedemael d'onse dat soo wel weten nae te bootsen; dat het pausdom noyt en socht sijne banden soo vast te maecken op een soo korte tijdt als dese, die machtich besoigneren, ende dat de regenten sonder sluymeren daerop hebben te letten. Hij vraechde off 't meeste deel der regenten het wel soo gemeent hadden, als sij de synode met d'appendenten soo breedt authoriseerden? off sij nu niet sagen wat strick sij haer selven ende all de inwoonders, oock de posteriteyt, sonderling die in magistrature, om den hals gewrongen hadden? Seyde oock dat hij despereerde van dien los te maecken, ten ware eens een aensienlick wel geresolveert corpus rondt wilde verclaren: wij en hebbent soo niet gemeent, ende en denckent soo niet te practiseren alst de kerckelicke nemen ende andere meynen etc. Hij had oock wat gediscoureert (doch heel sommierlick) op de mysterien in de Consultatie etc. 'T is seer wel genomen, maer men weet naulix hoe ende waer beginnen. Oock seydt Comes voor alsnoch gheen raedt te weten voor de Remonst. Borgemeester Bicker is hier, om aen 't Hoff (soo schijnt) commissarisen te versoecken. Schijnen

hiertoe bewogen uyt vrese van appel aen 't Hoff, indien sij daer yet met uytsetten off anders statueren. Ende hoewel men hun heeft doen verstaen dat daervoor gheen vrese en was, wanneer het gedaen wierdt mede ten overstaen van borgemeesters ende bij forme van correctie, sij dorvent evenwel daerop niet laten aencomen, maer willent seecker nemen; want soo commiss. van den Hove daer bij sijn, can gheen appel vallen, soo men houdt. Maer daer is veel aen gelegen wat commissarisen. U E. seydt dat Alph.[3]) op dit stuck sonderling heeft te letten; maer alles wel overwegende, can hij niet meer doen als hij doet. 'T moet ginssen geschieden. Doch hij can wat in 't stuck tegen commissarisen, soud' ick achten. Maer ginssen moeten se geport sijn om wel op haer stuck te letten. Ick blijve hier alleen om te vernemen nae de praeparatie tot de accommodatie, int ander weet ick niet meer te doen. Maer connen u E. daer niet vernemen oft waer is dat daer sodanige resolutie genomen is? Ick heb geen reden te twijffelen aen den man diet mij geseydt heeft; had nochtans wel gewenscht, van daer te verstaen off de baackens overeencomen. Uwer E. consideratien over d'accommodatie selve sijn goedt, maer ick verwonder mij dat uwer E. hierover mijn advis begeert. Wat advis soud' ick doch hierover konnen geven? 'T en is gheen eens mans daerop te adviseren. Wij moesten 't met onderlinge communicatie te samen overleggen. Wist men op wat voet sij 't ons souden willen voordragen, alsdan soude men claerder sien hoe de slagen best affsetten. Dat niet wetende, ist qualick yet te raaden. Men most gaen per omnes modos possibiles ende op alles wel verdacht zijn, om overall gewapent te sijn. Hierin [anteressen] 't beste te doen ben ick schuldich ende wil het geerne doen, maer ick most eerst weten hoe het de luyden voorhebben, die van daer comen sullen, om dit stuck te voorderen, soo men mij seydt. Ick come nu tot de Consultatie [4]), op dewelcke Sinapius gaerne yet

soude sien gestelt, om schepenen te verthonen. Maer meent u E. dat ick dat soude doen? Mijnheer, u E. is verde verdoolt. Ende hoe seydt u E. dat die dingen buyten uwe theologie zijn? Daer is niet eene eenige vrage, die niet en is van uwe theologie; het zijn immers casus conscientiae, den professoren voorgestelt, bij professoren beantwoordt, ende waervan de censure indien d'antwoorde mist, u E. als een professori toecomt. Ick en sal mij dit derhalven niet onderwinden. Messis tua est non mea. Oock soude ick eenige boecken moeten hebben, ende papieren, die daer sijn. Ick bid u E. derhalven dit bij der handt te nemen hoe eer hoe liever. - - - - - - - - - - - - - - -
De wederlegging van de leste Remon^e der synodale wordt hier int net geschreven. Ick sal se u EE. oversenden, om daermede te doen soo de broeders aldaer goedtvinden sullen. Craen schrijft dat het huys, daervan t'Utrecht de quaestie was, sedert versegelt is, soodat die quaestie tuschen hunlieden diesaengaende vuyt is. Evenwel wilde ick wel eens weten off u EE. dunckt dat het geoorloft is, de segelen aff te trecken ende sloten aff te slaen, om den gods-dienst te oeffenen. Brenger deses seydt mij dat sij dat, te weten het affslaen van de sloten, gedaen hebben in den Briel, allegerende voor reden dattet huys, van den magistraet gesloten, hun toequam, als bij hun gehuyrt, ende dat hun daerover geen swaricheyt en is wedervaren. Maer die reden voldoet mij niet, want als d'Overheyt dat heeft gesloten, verstaet sij dat sij het maecken authoritatis publicae quam privatis violare non licet; ende ist ten Briel niet qualick becomen, dat maeckt gheen consequentie op Utrecht. Ick bid u E. alsnoch doch metten alreëersten wat te doen op die Consultatie. Off indien u E. immers niet en soude willen, ten minsten gheeft mij wat instructie op 't geen daerinne verhandelt wordt -
Den Heer bevolen. Ick vrese hier bevroren te worden, ende dat ick niet sal konnen wech comen, twelck mij

becommert, om 't gevaer meer hier als daer, ende dat ick hier soo weynich gereetschap hebbe. Vale. 17 Jan. 1629. Desen gelesen brandt doch. Groet alle de broeders ende vrienden.

T. Mannius.

1) Op de Bibl der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2037). — Adres als voren.

2) De burgemeester Jacob de Graaf.

3) De Prins? 4) Vgl. *Bibl. v. pamfl.* No. 2338.

DLXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Over Kampen, Utrecht, Den Briel, Hoorn, Alkmaar, Rotterdam en Amsterdam. Verwachting van de aanstaande Statenvergadering.

Mijnhere.

Dat ons 't wedervaren aldaer niet ten besten en behaecht kan u E. wel dencken, maer wij moeten alsoo geoeffent worden. Tot Campen is oock een grote verstoring geschiet, ende sijn de luyden hardelick getracteert. Van andere plaetsen heb ick niet gehoort. In den Hage continueert het noch alsoo in stillicheyt, doch 's avons. Ick meyne dat de quaestie aldaer onder de broeders nu uyt is, want nae dat Craen mij, post date vanden uwen, schrijfft, is 't huys in quaestie sedert versegelt, ende sal men sich derhalven moeten behelpen in particuliere huysen, totdat God ander loute geve. Alle tijdt heeft mij int hooft gelegen dat dat huys aen de gracht te seer int ooge stont. Hoe sij het tot Alckmaer gemaect hebben weet ick niet. Tot Hoorn heeft het lichtelick konnen geschieden, doordien daer vele ingangen waren. Tot Rotterdam soude men wel eer een muyr doorgebroken hebben, om der heeren slooten niet aen te raecken. Het ware oock best alsoo aldaer mede te doen alst gevoegelick konde geschieden. In den

Briel was de door gespijckert, maer sij sloegen se weder op, seggende het was haer huys, want sij haddent gehuyrt. Maer om geen oorsaeck te geven van beschuldinge van crimen, houde ickt met u L. dattet beter is weder een ander huys gebruyckt, tot dat haer weder eenige betere gelegenheyt openbare, off dit toespijckeren wat verleden ende niet soo versch in de memorie ware. - - - - - - - -
- -
T'Amst. is een quade pot (soo men seydt) te vuyr geweest. Wat het zij sal men voor Vrouwendach wel hooren, want ick hoore het de heeren meynen aff te doen voor Vrouwendach, maer nae sommiger gissinge comen personagien int spel, die men politice niet sal noemen. De Hollandtsche dachvaert sal weder beginnen in Februario. Daer mocht wel wat om gaen, oock van accommodatie der geschillen, daervan wel propositie mocht worden gedaen van wegen eene voorneme stadt. Wij mogen daerop verdacht sijn, ende sien hoe wij ons sullen hebben te dragen, alst voorcomt. -
Den Heer te samen bevolen. Desen 18 Jan 1629.

T. q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2037). — Adres als voren.

DLXXV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Hij sal dan tegen de Consultatie schrijven en vraagt inlichtingen. Pollio is niet vergund in Den Haag te preken. Smout is niet gevangen. Amsterdam en de Prins. Bijzonderheden.

Mijnheere.

Mijn leste heeft uwen naestlesten, daerop ick noch niet formelick geantwoordt en hebbe, genoch beantwoordt. Alleen bid ick dat Lebons [2]) naem soo weynich als mogeliek

werde gespelt. Maer u E. en doet mij in denselven naestlesten niet genoch belangende d'antwoordt op de Consultatie, die u E., niet mij, toequam. Dan siende uwer E. weygering, heb ick, als de goede Jan, wat beginnen te doen, ende ben alreede wat verre gecomen. Dan neffens dat mij bijcans alle de gaven, daertoe nodich, ontbreecken, diende ick wel onderricht 1 off de copie van het translaet ('t latijn heb ick niet gesien) correct is; 2 wie des Noortholl. synodi gedeputeerde zijn; 3 waerom haer naem in de onderteeckeninge niet soo wel als der Zuydtholl. bekent en sijn, immers en worden se in mijne copie niet genoemt; 4 hoe den eed, die men gewoon is den schutteren voor te houden ten respecte van den capn, luydt; 5 wat naekeure is ende off de schutters die iure hebben, ende wat de capn, daerop sij het geladen hebben, voor eener sij in religie, leven etc., ende off hij soo een gesworen vijandt van de reformatie is, oock waeruyt sulcx blijct; 6 off den schutteren yet gevercht wordt ten aensien van gehoorsaemheyt aen den capn, als [tersen] ende wachten te doen; doch dit soude de eedt seggen als men die hadde; 7 om tgeen in dit stuk tusschen de schuttery, capn ende magistraet mach zijn gepasseert. Oock had ick gehoopt dat u E. mij wat instructie hier off daerop soude hebben medegedeylt. Ick gae evenwel voort. Ick beken dat het welhaest diende gedaen, maer ick heb eerst nu begonnen, ende oude luyden sijn trager als de jonge. Laet evenwel door Limb. op dese particulieren informatie nemen ende deselve overschicken. Ist noot, men can int lest hier ende daer wat bij voegen. Den hymnum Barlaei sal ick, daer comende, wel vinden. - - - - - - - - - - - - -
Dat Smout gevangen soude sijn is beuseling. Men seydt nu weder dat die van Amsterdam slabacken. Dus terstont seydt men mij, dat sij den barbier, die snachts van den bedde was gehaelt, weder hebben laten gaen. Ick heb al weder clachten gehoort, dat Salem met Alph. niet ge-

noch en correspondeert. 'T vangen van desen barbier had hij gehoort van buyten aen. Men oordeelt dat sij all datelick van alle hare acten hem behooren te adverteren met de reden daer bij. U E. soude niet geloven hoe haest hij van parthije wordt geprevenieert, die doorgaens [an] sijn van syn alles ten quaetsten overbrengende, als hij dan gheen verset en heeft, gelijck hij hebben soude door goede advertentie, vacilleert hij ende wordt lichtelick gepraeoccupeert. Can men geen copie becomen van seecker extract uyt een groter discours daerop de Salemiten meest haer all informatien nemen? Arssens in Vranckrijck, gehoort hebbende dat de waertgelders versterckt waren (eer de soldaten daerin waren), had geseydt: thuys gecomen sijnde hopen wij de hecken t'Amst. wel degelick te verhangen. Voorleden Sondach was een briefken gesonden t'Amst. in de kerck, om van handt te handt voort te reycken tot aen den voorleser, ende soo voort aen den predicant, om te bidden voor 5 gevangenen om de religie; maer wierdt bij een opgehouden tot nae de predicatie. Van tverbondt der 8 steden is hier int minste gheen gewach, gelove het oock niet. -
Noch sijnder die meynen, dat het soo quaet niet sijn en sal, ende dat Amst. het te hooch opgenomen heeft. Van de droevige fortune des coninex van Bemen, welcks oudste soon verdroncken ende de vader gevist is, heeft u E. wel gehoort. 'T lichaem des soons is hier. De Rem[n] hebben een goedt vriendt verloren aen den raetsheer Rosa, die overleden is. Ick sende hier de Verdedinge, de schrijver heeft daer een segel aen gesteecken, dat onnodich was. Siet off het de b[rs] behaecht, ende adviseert wat men daermede doen sall. Saluta fratres et vale. 'T is geen weer om te reysen, ende ick wenschte dat u E. all weder hyer waert. 20 Jan. 29.

1) In mijne collectie. — Met adres.

2) Het is niet duidelijk wat hier bedoeld wordt.

DLXXVI.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Antwoord op de vragen betreffende de Consultatie. Verdere inlichtingen. Te Hoorn is weer oneenigheid, door het „ontijdich disciplineren" van Sapma.

Mijnheere.

Te huys gecomen sijnde, vond ick u E. schrijven met de ingeslotene Verdedinghe. Ick was verwondert, siende het segel op de Verdedinge gedruckt, niet connende vermoeden wat hetselve beduyde, tot dat ick uwe E. brieff gelesen hadde. Ick sal se alhier de broederen behandigen en advyseren wat men daermede doen sal. Le Bons naem sal wel ongespelt blijven. 'T is mij lief dat u E. de consultatie heeft beginnen te heeckelen. 'T was u E. werck om de theologanten te leeren wat het sij consulten geven in sulcke saecken en op sulcke tijden als se gegeven is. Die mysterien alle conde ick niet sien; daertoe was een verre siende ooghe van noden, en dat als men seyt deur seven huycken heenen can sien wat personagie datter onder schuylt. Ick sal verlangen te lesen het werk alst gedaen sal zijn. Aengaende tgeene dat op u E. onderrechtinge begeert: 1 de translatie dunct mij correct te zijn, anders soude ick u E. 't latijnsche exemplar gaerne zenden; 2 de gedeputeerde des Noorthollantsche synode ken ick niet; sijnt luyden van Amsterdam, gelijck ick vermoede, soo can u E. wel gissinge maken waerom dat se in de onderteeckeninge niet bekent en sijn; 3 hoe den eet luyt ten aensien van de capiteyn weet ick niet, salder van daegh om schrijven; 4 van de nakeure schrijft mij Limburgh, dat de schutters geen jus suffragii en hebben, maer dat haer alleen aengedient wort, dat de hh. burgem[ren] en den crijsraet soo een capiteyn gecoren hebben, en afgevraecht of sij hem daervoor niet aen en nemen en beloven te volgen of te gehoorsamen, niet als of daermede in haere

keure gestelt wierde om hem aentenemen off te verwerpen, maer om te weten wiet niet doen en wil, en dat de chrijschraet dan tegen soodanig een haere actie mach institueren; 5 van den capiteyn weet ick niet anders als dat hij een burgers kint is, die d'eene off d'andere religie niet seer omt hert geslagen is, die zijn middelen ten naesten bij deurgebracht heeft en dienvolgende vant beste leven niet en is geweest, doch een soldaets hert int lijf heeft, en sijne stadt soude derven voorstaen alst noot ware: Somma, een quaet christen een goet soldaet. Ick gelove wel dat hij die kerckelycke heerschsucht oock vijant is, gelijck meest alle de beste en gequalificeerste burgers van Amsterdam, maer dat hij 't selvige soude doen, ware hij Papist, Lutersch etc. In hymno Barlaei [2]) . . . .
Mijn hospes bidt mij u E. te willen adverteren, dat hij van eenige schepenen seer gedreycht wort, omdat sij, wel wetende dat hem tmeeste gelijck niet en is gedaen, vresen dat haere sententie geönuncieert sal worden, dat sij met handen en voeten arbeyden sullen om dat te beletten, dat m[r] Antony seyt dat hij op sijn stuck wel te letten heeft om niet te versuymen den advocaet hiervan te adverteren en wat mogelyck is daertegen te arbeyden. Nu sal u E. gelieven den advocaet Paets dit te laten weten, om wel hiertegen verdacht te zijn en te raden wat gedaen dient. Soude het Hof haer wel laten corrumperen, off veel eer induceren, om te gevalle van de iustitie alhier, tegen recht en billickheyt iet te doen? Dat gelove ick niet. Is de schoone rose verwelckt? Dat is een hertseer voor de Remonst. Ware het over lange geschiet, soo ware nu de rouwe soo versch niet, iae langh vergeten. - - - - - - - -
Vale et salve a

23 Jann. 1629. T. q. nosti, S. V.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1025). 2) Het onderste gedeelte is afgesneden en verloren.

DLXXVII

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Stand van zaken te Amsterdam, enz.

Mijnheer.

Indien waer is dat int kalffken staet, dat in u E. brieff, nu terstont ontfangen, stack, aengaende 't gheen aldaer geseydt wordt van Salem, soo en sende ick niet 't geen ick op de Consultatie gestelt hebbe. Soude het anders senden. Want willen de saecken daer die keer nemen die u E. schrijft, dunct mij ongeraden yet vorder daerin te doen. Wij sullen dan wel wat anders te doen crijgen. Hoe verre is dat buyten uwer E. ende veler anderer gissing? U E. brieff nochtans, verhalende 't geen u E. van daer had, en maeckt daervan gants gheen mentie. Doch ick valle nae mijne gewoonte aen de sijde van de vreese, in dewelcke mij versterckt haer procedé. - - - - - - - - -
De gevangen barbier is hier geweest, ende seydt met vollen monde dat hem ongelijck was geschiet, ende dat men hem nae [baefeling] had gevraecht. - - - - - - - - - - - - - - -
Den Heer met alle de uwen bevolen. - - - - - - - - - - -
Vale mi dme cum tuis. 26 Jan. 1629.

T. q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2037). — Adres als voren. Er wordt in dezen brief van „wereldts-man" gesproken, waarmede Montanus bedoeld zal zijn.

DLXXVIII.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Wat Wtenbogaert tegen de Consultatie heeft gesteld moet toch in 't licht verschijnen. Diens wederlegging van de laatste Remonstrantie is

gelezen. Over de algemeene beurs en de weduwen, bijv. van Taurinus en Vorstius, die daaruit toelagen zouden kunnen ontvangen. Over Grevinchoven en Corvinus.

Mijnheer.

Ick bidde u E. niet te willen naelaten te zenden 't ondersoeck van de Consultatie. Ick can niet sien datter redenen sijn waerom 't selve achtergehouden of gesupprimeert behoort te werden. Dattet die van Salem niet en soude aengenaem sijn is gantsch niet waerschijnelick. Sij hebbender seer op gedrongen en ick can niet vernemen dat se van hare opinie verandert zijn. d'Amnestie, die sij gesancieert hebben, is met exceptie van die gedaen die hoofden en beleyders van de saecke zijn geweest, en die geciteert en niet gecompareert sijn. Het tegenschrijven is niet te vresen. De consultanten sullen het haer wel wachten, en doen sijt evenwel, sij sullen niet dan te meer haer eygen schande opschuymen. En hoe die luyden onvertsaeghder hare schandelycke ende lant- en vrijheyt verderffelijcke practycquen ontdeckt worden, hoe veel te meer sij in hare schelpen cruypen snllen, en mogelyck meer vresen ontdeckt te worden. 'T sijn doch geen luyden die wijcken als men voor haer wijckt, ende haer achterdencken geeft dat men haer vreest. Immers sijn wij van conscientiewegen schuldigh ons vaderlant ende Gode de vuylicheden van die lantverderffelycke luyden nae ons beste vermogen ten toon te stellen. Hierom, mijn heer, laet doch niet nae tgeene van u E. gestelt is overtesien en overtesenden. De weerlegging van de leste Remonstrantie hebbe ick terstont, naedat ick se gelesen hadde, Waterdalen gegeven, om die Victor te behandigen en daernae selve te lesen.

\- -

Sedert heb ick het van Waterdalen niet wedergecregen. Ick salt van daegh, met Godes hulpe, van hem eyschen, en indien het u E. alsnoch niet tegen is, gelijck ick

vertrouwe neen, nadien de resolutie om het te doen drucken alhier eens genomen is, terstont nae Salem senden [2].

. . . .

Mr Pieterss. heeft mij geseydt, dat hij de vrienden van uwentwegen en specialyck Marritgen Niellius soude laten weten u E. advys. Daer laet ick het bij. - - - - - - - -
Van Corvini actien weet ick niet wat ick seggen sal; 't geene hij opt advys van de Leytsche faculteyt aengaende de saecke van Hornhoven heeft gestelt, dencke ick dat al op zijn oude . . . . . gaet. 'T ware beter dat hij met ons eenparichlyck ginck, als dat hij op zijn eygen houtien en nae zijn eygen zin advyseert in soo een gewichtich stuck. Ick wenschte dat hij tegen Walaeum ietwes dede, dat soude beter clincken en meer vrucht doen. De tijt is verloopen. Vale mi domine cum tua tuisque a

5 Feb. 1628 [3]) Tuo q. n., S. V.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2034).

2) Het onderste gedeelte is weggescheurd.

3) Blijkbaar een schrijffout.

DLXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT [1]).

Over de Amsterdamsche beweging en Reaal. Berichten uit Parijs.

Mijnheer ende vriend.

U E. seer aengenaem schrijven van 15 Jan. is mij wel gelevert. Danck u E. voor de onderrechting aengaende de busse. 'TAmsterdamsche werckjen is affgeweven. Seyt mij eens hoe het u E. behaecht. Daer is wat geweest in den grondt, soo eenige seggen, dat men heeft willen smooren, omdat het eenige groote aenginck. Sij seggen dat het genoech is dat ment weet. Ick houd dat alles hangt

aen de resolutie en verseeckerheyt aldaer voor het toecomende, ne denuo recalcitrent. Sij willen voortaen 2 gedep^de hebben in de kerckelicke vergaderingen. Sal dat wat helpen? Ick heb J. de Mijst laten weten 't geen u E. schrijft van heer Reaal. Hij is sedert dés h. Reaels disgratie noch eens ter zee geweest ende is nu bij zijn vader, denckt nae Oost Indië te varen tegen den tijdt ende maeckt sich daertoe gereet. Daeruyt mij dunct dat hij soo zeeschuw niet en is. Compt zijn heer daerentusschen te huys, gelijck men hoopt (want naer date van u E. schrijven is hier seecker tijding van sijne verlossinge), hij mocht sien weder bij S. E. te comen, 't welck ick liefst hadde. Ick wenschte u E. haer wat meer geelargeert had int overschrijven van de tijdingen die u E. hadde van denselven heere, die ick uyt andere verstae heel breet geweest te sijn, ende alle sijne gelegenheyt aldaer te vervaten, die ick verlangde te weten; dan de tijdinge van de verlossing is de beste. Ick heb schrijven uyt Parijs van den contrarie van Petit [2]), dat 't stuck der Remon^n aldaer seer wordt geapprehendeert, dat men daerdoor vreest een merckelick affbreuck in de geref. kerck. Sijn seer genegen tot accommodatie sedert 't verloop der saecken in Duytsland ende elders. De saecken van Mantua worden daer seer ter harten genomen. 'S conincx broeder wordt geseydt selve derwaerts te gaen met grote force. De co^k stelt dapper ordre op de finantie, ende vordert alreede veel. Montauban schijnt te opiniastreren, sich verlatende op de sterckte. D'andere steden luysteren nae conditie. De demolitie van de vesten van Rochelle gaet allencxkens voort. De fortificatien buyten rontom Rochelle, oock int eyland van Ré, worden alle gedemolieert. Tot de paix van Engellandt is hoope, oock eenige met Montauban ende de reste. Men praesenteert Grotio ten avontmael te ontfangen tot Charenton, mits blijvende bij zijn gevoelen. Ist niet een grote gratie? Meer niet voor ditmael, dan dat ick God bidde,

Mijn goede heer ende vrient, u E., u l. huysfrouwe, u E. dochter ende alle die u lieff sijn, te geven dat salich is. Dese 25 Feb. n. s. 29.

U E. d., H. v. M.

Gister avond wierd hier gestroyt dat S. Exe grave Ernst van God de Heere gevisiteert was met eene apolexie. Dan ick en hoore van gheen gevolch.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2086). — Adres als voren. 2) De Groot.

DLXXX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Toezending van hetgeen hij heeft „gecrabbelt" tegen de Consultatie. Hij is tegen de uitgave er van. Stand van zaken te Amsterdam. Antwoord van den Prins aan eenige Gedeputeerden. Zijne wederlegging van de Remonstrantie der synodalen. Bezorgdheid voor de gemeenten te Hoorn, Utrecht en Amsterdam. Eene bijeenkomst der broederen is noodig. Berichten van Rijckewaert omtrent den voorslag van Van Dosgen en van De Groot.

Mijnheere.

Op uwer E. (die alles bij mij vermach) ernstich aenhouden, oock d. Flandri, die eergisteren hier was ende seyde hierom eensdeels bij mij gecomen te sijn, aenhouden, sende u E. door desen expressen 't geen ick op de Consultatie had gecrabbelt. Ick hebt gerosumeert, maer niet nae mijn sin, wenschende dat d'ordre verandert ende vele dingen wat anders gestelt waren. Dan ick ben moede die sage te herhaalen. D'ordre mach soo eenichsins passeeren in een schrift, gestelt bij forme van missive aen een vriendt, daer men soo nau niet op en let off men 't voorste achter, 't achterste voor stelt, oock heb ickt somwijlen all willens hier ende daer wat slordich gestelt, opdat

het beter soo een familiare brieff gelijcken soude. Ick communicere het u E., om mijns doens reeckening te geven, niet om yet vorder daermede te doen: want all ware het soo ickt gaerne hadde, vinde ick het uytgeven ongeraden. Ick heb liever het duyts gevolcht als 't latijn, omdat het mocht den duytschen dienen, als immers eenich nut te verwachten ware uyt het vuytgeven, dat ick niet sien en kan. U E. gelieve te letten onder anderen off ick dat wel hebbe, dat ick segge van de faculteyten, dat die uyt het pausdom komen ende hoe die int adviseren behooren te handelen, oock off mijne berispingen op de geallegeerde schrifturen grond hebben. Maeckt gheen argument uyt de marginale annotatien, als off die gestelt waren in mening van soo uyt te geven. Ick hebt maer gedaen tot mijne memorie -

Dat het soo groot geworden is mishaecht mij seer, 't is buyten mijn meninge. Evenwel dunckt mij datter noch veel te seggen soude vallen, als ment all soude willen seggen. Doch kan het sijn dat ick mij bedriege ende haare mening soo quaet niet en is geweest, als ick mij laet voorstaen. Ick en sie mijne redenen, waerom ick 't uytgeven niet goed en vind, niet benomen. 'T en sal maer olie sijn int vier. De kloot en leydt noch niet t'Amsterdam. De gemeynte, hoor ick (die daer heel kercks is), is heel onstelt. Duysenden hebben Bogaert het uytgeleyt gegeven opentlick met groote eere. Word geseydt dat hij tot Haerlem van borgemeesteren is ingehaelt; dan ick kant qualick gelooven. Van de sententien word verscheydentlick geoordeelt. Men seydt dat sij het gesocht hebben bij stoelen ende bancken. Gedep^{de} van eenige steden zijn bij S. Er^{e} geweest, vragende waerom hij daer soldaten had gesonden. Ant. Omdat het versocht was, ende ickt nodich vond om meerder onheyl voor te comen. Had u saeck soo gelegen geweest, soud ghijt oock niet begeert hebben? Hierop geswegen. Weder gevraecht: hoe sal men 't maecken als

men te velde gaet, sullen de soldaten daer blijven, tot soo grote costen van 't landt? Ant. Hoe maeckte ment voor 7 off 8 jaren, doe men te velde ginck ende evenwel soo veel compagnien hier in Hollandt hiel? Weder geswegen. Vorder weet ick niet, maer 't besluyt was: men soude malcander naerder spreecken. Sed haec tibi et quidem soli. U E. can daeruyt oordeelen dat de cloot noch niet en leydt. Ick hoor dat een treffelick loffdicht ter eeren van Bogaert gemaeckt is [2]), oock dat de Amsterdamsche vonnissen all gerefuteert ende haest in druck wesen sullen. Alle dese dingen ende met een dat Graeff ende Vlaming soo uyt de regering gescheyden zijn, als u E. schrijft, maecken mij hoe langer hoe bedenckelicker yet op de Consultatie uyt te geven, dewijl het doch een stuck is dat onse saeck niet en raeckt, immers niet directelick. Doch ick denck niet dat u E. vorder daerop dringen sal, houdende dat u E. selve wel oordeelen sal dat dit in omnem eventum gheen werck en is om 't licht te sien. 'T is mij genoch dat ick u E. begeerte voldaen hebbe tot hiertoe.

Mij is lieff dat de Wederlegging van de Remonstrantie [3]) Victori gepraesenteert is: wil hij se niet lesen, dat hijt late. Vinden u E. ende d'ander broeders goet dat se gedruckt worde, ick heb er niet tegen. Ick heb alleen dit bedencken, off niet goed ware, nademael de dachvaert op handen is, deselve wederlegging, terwijle die onder de persse ware, haere Gr. M. te doen overleveren in geschrifte, ende tot dien einde noch eene nette copie te doen schrijven. Maer hoe sal se connen binnen gelevert worden? Waerder middel om die aen Duyck off aen Wolff in een gesloten pack door eenen onbekenden te doen behandigen, ick en soude gheen ander formaliteyt gebruycken. U E. dencke daerop met de broeders die daer sijn. Want aengesien de haare op de leste dachvaert is gepraesenteert, dunckt mij dat wij dese vergadering niet behooren te laten passeren, sonder yet daertegen te seggen. Het drucken

noch en correspondeert. 'T vangen van desen barbier had hij gehoort van buyten aen. Men oordeelt dat sij all datelick van alle hare acten hem behooren te adverteren met de reden daer bij. U E. soude niet geloven hoe haest hij van parthije wordt geprevenieert, die doorgaens [an] sijn van syn alles ten quaetsten overbrengende, als hij dan gheen verset en heeft, gelijck hij hebben soude door goede advertentie, vacilleert hij ende wordt lichteliek gepraeoccupeert. Can men geen copie becomen van seecker extract uyt een groter discours daerop de Salemiten meest haer all informatien nemen? Arssens in Vranckrijck, gehoort hebbende dat de waertgelders versterckt waren (eer de soldaten daerin waren), had geseydt: thuys gecomen sijnde hopen wij de hecken t'Amst. wel degelick te verhangen. Voorleden Sondach was een briefken gesonden t'Amst. in de kerck, om van handt te handt voort te reycken tot aen den voorleser, ende soo voort aen den predicant, om te bidden voor 5 gevangenen om de religie; maer wierdt bij een opgehouden tot nae de predicatie. Van tverbondt der 8 steden is hier int minste gheen gewach, gelove het oock niet. -
Noch sijnder die meynen, dat het soo quaet niet sijn en sal, ende dat Amst. het te hooch opgenomen heeft. Van de droevige fortune des coninex van Bemen, welcks oudste soon verdroncken ende de vader gevist is, heeft u E. wel gehoort. 'T lichaem des soons is hier. De Rem^{n} hebben een goedt vriendt verloren aen den raetsheer Rosa, die overleden is. Ick sende hier de Verdedinge, de schrijver heeft daer een segel aen gesteecken, dat onnodich was. Siet off het de b^{rs} behaecht, ende adviseert wat men daermede doen sall. Saluta fratres et vale. 'T is geen weer om te reysen, ende ick wenschte dat u E. all weder hyer waert. 20 Jan. 29.

1) In mijne collectie. — Met adres.

2) Het is niet duidelijk wat hier bedoeld wordt.

DLXXVI.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Antwoord op de vragen betreffende de Consultatie. Verdere inlichtingen. Te Hoorn is weer oneenigheid, door het „ontijdich disciplineren" van Sapma.

Mijnheere.

Te huys gecomen sijnde, vond ick u E. schrijven met de ingeslotene Verdedinghe. Ick was verwondert, siende het segel op de Verdedinge gedruckt, niet connende vermoeden wat hetselve beduyde, tot dat ick uwe E. brieff gelesen hadde. Ick sal se alhier de broederen behandigen en advyseren wat men daermede doen sal. Le Bons naem sal wel ongespelt blijven. 'T is mij lief dat u E. de consultatie heeft beginnen te heeckelen. 'T was u E. werck om de theologanten te leeren wat het sij consulten geven in sulcke saecken en op sulcke tijden als se gegeven is. Die mysterien alle conde ick niet sien; daertoe was een verre siende ooghe van noden, en dat als men seyt deur seven huycken heenen can sien wat personagie datter onder schuylt. Ick sal verlangen te lesen het werk alst gedaen sal zijn. Aengaende tgeene dat op u E. onderrechtinge begeert: 1 de translatie dunct mij correct te zijn, anders soude ick u E. 't latijnsche exemplar gaerne zenden; 2 de gedeputeerde des Noorthollantsche synode ken ick niet; sijnt luyden van Amsterdam, gelijck ick vermoede, soo can u E. wel gissinge maken waerom dat se in de onderteeckeninge niet bekent en sijn; 3 hoe den eet luyt ten aensien van de capiteyn weet ick niet, salder van daegh om schrijven; 4 van de nakeure schrijft mij Limburgh, dat de schutters geen jus suffragii en hebben, maer dat haer alleen aengedient wort, dat de hh. burgem[ren] en den crijsraet soo een capiteyn gecoren hebben, en af[illegible]cht of sij hem daervoor niet aen en nemen en beloven [illegible] of te gehoorsamen, niet als of daermede in haere

soude te langsaem bijcomen. Dat u E. mij lestmael schreeff van Campen, off 'er apparentie is soldaten te gebruycken, word niet geraden te vragen, maer dat men behoort te houden neen, aengesien Alph. dat niewers gewilt heeft. Men maect nu weder swaricheyt om 't stuck van Loevestijn te reppen op d'aenstaende dachfaert, om 't groot rumoer, dat men vreest over dat van Amsterdam. Ick schrijve hiervan aen Mar. Nielles, dan ick sal noch naerder vernemen. Mij is tijd geset tot op Saterdach, om noch wat naerder te hooren. Gaet dat aff, soo heb ick hyer, 't gemeyn aengaende, niet meer te doen, 't en waer men goedvonde dat ick bleve, om beter te vernemen watter ommegaet. Dan men begint all wat van mij te praten, twelck mij all 2 off 3 mael heeft doen verhuysen. Men seydt dat het meest van Rotterdam komt, ende dat daer met vollen monde geseydt wordt dat ick hyer ben. 'T is all onder de harde parthije. Ick wilde wel dat men seyde dat ick tot Vuytrecht ware, want daer 't recht uyt is, en is men niet ver van daer, soo en liecht men niet. - - - - - - - - - - -

Flander, soo ick boven seyde, is hyer geweest, ende heeft mij, neffens de bootschap hier voor aengaende de Consultatie, oock verhaelt de swaricheyt van Hoorn. U E. soude niet gelooven hoe mij dit onstelt, ende wat all gedachten mij dat doet door 't hooft loopen, - - - - - - - -
Hoe het t'Utrecht staet, weet u E. - - - - - - - - - - - -
T'Amst., dacht ick, sall voortaen weyniger gedaen worden als voorheen; maer de reden van de voorgaende scrupulen sullen blijven, ten ware de borgemeester Graeff sich int een hebbende geexcuseert, int ander nu te couragieuser thoonde, ende 'tgheen hij soo lang tegengehouden heeft, nu selve vorderde, ende de borgemeester tot conniventie disponeerde over matige vergaderingen. Anders sal't daer oock heel verloopen, ende hoe maecken wij 't dan? Wat dunckt u E? Sullen alle dese rencontren, ende dat Victor hem selven ende ons verlaet, ons niet benoodigen, om in ernst

te dencken op een bijeencomst der broederen, om te sien off wij wat order sullen konnen stellen, ende hoedanige? Mijn goede heer ende vriendt, ick wil wel all doen wat ick kan, hoe oud ende versleten ick ben, ende hoewel niet en kan tot de saeck brengen anders dan een goede wil, die ick hoope mij door Gods genade te sullen bijblijven ten lesten aessem mijns levens toe. Maer ick moet bekennen dat ick, ons heyr oversiende, geheel moedeloos worde. U E. kan ende doet veel, meer als yemand. Ick kan niet meer toebrengen. Aen Victorem en hebben wij niet: Flander can daer niet gestadich wesen. 'T geender te doen staet is veel ende swaerwichtich. 'T is onmogelick soo te harden. Onse parthijen sullen langs hoe meer wroeten; de kercken, vrees' ick, en worden niet bedient naer eysch. 'T puyckjen genoch sit op Loevesteyn. Ick en sie als gheen hope tot hare verlossing, mitsdien wij t'Amsterdam, vrees' ick, meer eerselen als vorderen. Selve die hyer onder de stierluyden vol moets waren, beginnen te flauwen, ende vresen dat de boom noch wel mocht worden geclooft op der Rem^n^ kop, wanneer men d'Amsterdamsche misverstanden sal beginnen te apprehenderen ende vuyt vrese van meerder quaet sal soecken de fonteyne te stoppen, malcander animerende tot rigoreuse executien der placaten. Alle dit en verschrict mij niet, waren wij van binnen wel gestelt; maer dat niet sijnde, nae mij dunckt, soo en sie gheen wtcomst. Men moet daerom (ick weet het wel) niet laaten 't sijne te doen. Maer niemand en arbeyd gaerne te vergeeffs ende sonder eenighe waerschijnlicke hoope, dat het werck niet met ons vergaen maer nae ons blijven sal. Alle dese dingen doen mij verlangen nae eene bijeencomst, ist niet van alle, immers van de voornaemste broederen, om te overleggen off ons corps wat beter van binnen gestelt ende ineengesloten conde worden. Derhalven bid ick u E. hyerop ernstelick te letten ende met deghene die daer sijn communiceren,

opdat isser yet in te doen, men niet en wachte totdat ons de tijd van de commissien [4]) weder over den hals valle. Carolus schrijft (ende ick hebt noch van elders) dat Dongen dapper besich is om te comen aen 't confereren over d'accommodatie, daertoe hij seyd middel te sijn, indien 1 de Remon. haer willen verclaren haer te willen houden aen de harmonie van de confessien, sonder dat die gecrenckt off gewraeckt worden; 2 dat d'eenicheyt van de kercken mocht behouden blijven; 3 dat onder de 5 articulen niet en schuylt eenige Arrianistery, Pelagianistery off Socinianistery: seggende daerbij dat hem daerop (nota) alreede eenige verclaring behandicht was van de Rem[n], doch met een vrouwenhand geschreven. Men heeft onder de Remonstranten t'Utrecht onderstaen te weten off die Antw[t] van haer gecomen was; Car. had geantwoort, daervan niet te weten; doch soo Dongen meynde die saeck daermede te konnen rechten, 't selve in scriptis gesien sijnde, soude men daerop connen letten. Dat, verwacht hij, hebbende, sal hij 't dadelick oversenden, om de dd. gecommuniceert te worden, om derselver goed-duncken daerop te hooren. D. Grotius schrijft mij van een tractaet de vero christianismo, auctore Johanne Arad. [5]), tot Lunenborch gedruct anno 1625; 't meriteert (seydt hij) gelesen: heeft u E. dat gesien? De plaets van den druck doet mij geloven dattet van een Luthersch is. Hij, Groot, heeft beginnen te lesen de tomos Cameronis [6]), nae zijn doodt uytgecomen, waerin hij veel disputeert tegen d'Arminianen, sonder de sijne te voldoen. Gr. bevint, soo yemant wilde refuteren 't geen hij op die materie heeft geschreven, dat het daer groten dienst soude doen, alsoo sijne geleertheyt hem grote reputatie geeft. Ende soude niet swaer sijn te thonen dat hij hem selven contradiceert. Sijne vrunden seggen dat hij soo hard aengegaen heeft, alleen omdat hij suspect was van met Armin. te gevoelen. Seyd voorts dat 't stuck van de Rem[e] daer soo verre word geapprehendeert,

dat men vreest daerdoor een merckelick affbreuck voor de geref. k. Meynt dat men behoort te houden correspondentie in Engelland Hem is geseyd, wil hij te Charenton ten avontmael gaen, op 't stuck van sijn gevoelen gheen swaricheyt sal vallen. Daer wordt getracht om Saumaise in plaets van Scaliger tot Leyden te helpen. Dese dingen heb ick u E. moeten mededeylen ende daermede God bevelen. U E. hospites, Waterdale, Matthisius etc. moeten gegroet sijn. Dat van Hoorn dient soo niet gelaten.

7 Feb. 29. T. V. M.

Een bede heb ick aen u E. Schrijft mij doch hoe u E. verstaet de woorden Christi: qui habet etc. emat gladium. Ick sal u E. op een ander tijdt seggen de reden, waerom ick dit begeer.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2038). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2321.

3) Wtenbogaerts „Beantwoordinghe" (*Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 98).

4) Hij bedoelt het committeeren der verschillende predikanten naar de gemeenten. Al wat verder hierop betrekking heeft, wordt door mij weggelaten.

5) Hij bedoelt den bekende godgeleerde te Zelle, Joh. Arndt.

6) *Praelectiones theologicae. Salm* 1626-'28, 3 tom.

DLXXXI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS. 1).

Wat zekere aanzienlijke vrouw aan de Prinses zou hebben gezegd. Berichten.

Mijnhere.

Ick hope u E. voor 't aencomen van brengersche sal hebben ontfangen 't geen ick u E. gisteren sondt. Dus terstont crijch ick advis, dat seecker grote vrouwe, ongenoemt, was geweest bij de princesse van Oraengien, beclagende den staet der landen ende seggende, dat die niet

en was te beteren als met drie luyden hooffdeloos te maecken. Haer Ex^{e} vraecht wie ende off Wtenb. daer onder was. Jae, seyde d'ander, hij, Episcop. ende Grevinckhoven. Haer Ex^{e}: eerst hebben! D'ander: men soude se tot Rotterdam wel becomen, indien men wilde, dat is daer. Grote onsteltheyt isser int landt. Abrah. Leuven heeft geseydt dat Wtenb. in den Haech is, ende dat men de saeck most accommoderen, anderen: het stont int landt deerlick. Een ander beclaechde den prins, die heel radeloos was. Flander schrijft dat een Peter de Visscher, soldaet t'Amsterdam, is beset geworden van 't convoy van Bogaert, wel 2 a 3000 sterck; meynden hem te mutsen [2]), maer geraecte in een huys ende ontquam. Sij riepen dat hij had geseydt: soo sal men de kerck-geusen brayen. Hetwelck, die dat aen Flander schrijft, seydt onwarachtich te sijn. Corvini saeck is affgedaen. Hij wordt toegelaten sonder onderteeckening. Priora illa non sunt vulganda.
Vale. 8 Feb. 29. T. q. n., J. Wtenb.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

2) *Mutsen*, *moetsen*, bij Kiliaen, mutilare.

DLXXXII.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Niet alleen de wederlegging van de Remonstrantie, maar ook het geschrevene tegen de Consultatie moet dadelijk ter perse gelegd. Zijn oordeel over de gemeenten Hoorn en Utrecht. Zijn gevoelen over eene accommodatie. Wat Van Galen uit Amsterdam heeft geschreven. Gesprek tusschen den Prins en Vooght. Verklaring in 't latijn van Luc. XXII: 36.

Mijnheer.

Gisteren heb ick u E. deur een bekende vriendinne geadvyseert cortelyck den ontfanck van de brieven, mij toegesonden met belofte van daerop te antwoorden op huyden. Dat doe ick nu. Het oordeel der broederen van de Wederlegginge van de Remonstrantie is eenparigh, ver-

geselschapt met een wensch en bede, om deselve terstont onder de persse ende int licht te brengen, 't welck ick hoope dat metten eersten sal geschieden. Nu doe icker een ernstige en hertelicke bede bij, die u E. doch niet en wil affslaen, dat het andere schrift tegen de Consultatie doch daerbij gesonden mach werden, om het terstont, en waert mogelick noch voor het andere, onder de persse te doen brengen. 'T is een juweel, dat niet behoort opgesloten te worden en dat ick van een onder de puyckjens van dese tijt oordeele te sullen van alle de werelt ontfangen worden. Soude dat achterblijven? Dorst ick, ick sonde het so dadelijck, al waert deur een expressen, en ick sal ordre geven dat het op gemeene costen gedruckt werde, om 't profyt dat ick daeruyt sie comen. Heeft men doch metten eersten ordre om tselvige te doen, daer is niet in dat ick niet en oordeele dat wel te pas comt en nodich geseyt dient. Dat van de theologische faculteyt uyt het pausdom gesproten, is nae mijn sin en soo claer als den dach. 'T dient geseyt en 't sal mogelyck eenige de oogen openen. De allegatien van de schriftuyrplaetsen sijn wel wederleyt nae mijn verstant en nae waerheyt. Ick can niet meer seggen. Ick bidde alsnoch, geeft mij ordre om dat werck alle man gemeen te maken. - - - - - - - - - -
- -

Wat het stuck ten principale belanght', te weten de accommodatie, ick gelove wel datter onder de politycken en kerckelycken sijn die tselve gaerne doordringen souden. Datter van de onse die noyt geteeckent hebben (Corvino alleen uytgesondert) souden sijn die daernae verlangen, gelooi ick niet, emmers en weet ick niet. Dat de teyckenaers daernae verlangen, houde ick buyten twijffel, want sij sien geen anderen wech om wederom in credit te comen bij d'eene ende d'andere partije. Datter oock onder onse toehoorders en volgers sijn die er nae verlangen, twijffele ick oock niet, insonderheyt die de kerck en 't raethuys

int oogh hebben. Mij aengaende, 'ick bekenne dat ick daervoor meer vreesde, en dat het mij meer ontstelde als ick las dat u E. soo serieuselijck daervan schreef, als doe u E. mij schreeff van de 3 personen hoofdeloos te maken, wilde men rust int lant hebben. Ick sie wel waer de politycken heenen willen en waerop dat sij haer in regard van ons fonderen, om haer te verseeckeren dat wij niet en sullen noch behoren in gebreke te blijven, omdat wij namentlyck geseyt hebben, niet meer te hebben als de 5 poincten. Wat raet? Ick hoope dat de partijen selve in gebreke sullen blijven, ten ware dat sij nu siende het stuck t'Amsterdam verset, en houdende dat den pot aldaer ontdeckt is, water in haer wijn deden, en met de andere geraden vonden aentespannen, om deur dien wech tot haer voornemen te beter te comen. Want dat sij 't doen souden om ons te accommoderen, gelove ick soo weynich als ick gelove dat wit swart is. Even als sij 't souden bestaen te doen, soe konnen noch moeten wij sulckx niet plotselyck van de hant slaen. Nu op wat voet sulckx dient van ons gedaen, daervan hebben wij voor desen dickmael gesproken. Wij en connen oock niet naerder comen (sijn wij slechts niet al te verre gegaen) als wij gecomen sijn in 't advys dat wij voor desen Alphaeo selve hebben behandight, ten ware de partije ons naerder openinge gaf of u E. sedert de saecke wat vorder hadde ingesien. Ick can u E. niet genoegh schrijven hoe swaer dat mij sulcke gedachten vallen, die op die accommodatie lopen. Ick can mijn sinnen niet bijeen houden, als icker op denck; want ick sie dat het doch niet en deught. Wij sullen ons gemoet pijn aendoen: een hoop haer eygen rust, lust en staet soeckende luyden gelieven onse partijen een stock in de hant geven, om ons te slaen, ende het meestendeel van onse gemeente ten alderhooghst bedroeven. Verder can ick niet comen, als dat ick meene dat men voorslagen van vrede wel horen wil, en als se geschiet

zijn, dan daerop ernstelyck behoort te letten. En dit dunckt mij dat van ons te lichter behoort ingewillicht te worden, omdat deur dat middel emmers bij provisie de gevangenen sullen moeten werden gerelaxeert, ende ons vrijheyt vergunt om int lant ende bijeen te comen, en consequentelyck onse vergaderinge bij conniventie soo lange toegelaten. Daerom dan dach en raet. Hierentusschen dewijle mogelyck dese saecke voorvallen sal in Alphaeno, ben ick blijde dat u E. geresolveert is daer te blijven, om van naebij te horen watter omgaet en een oogh int seyl te houden. U E. advys van te Salem te vergaderen, sal ick J. Gerr. [2]) overschrijven, soo u E. mij schrijft. Anderssins Jan Gerr. schrijft mij in sijne laetste aldus: de Calvinisten worden hier hoe langer hoe stouter; de geringe straffe, aen eenige weynige gedaen, wegen sij seer swaer, ende sijn daerdeur seer verbittert geworden, en vrese dat se het eens noch soo verre sullen brouwen, dat de hh. genootsaeckt sullen sijn tegen haren danck haer harder aentetasten. Tot noch toe sijn de commissarisen in de kerckenraet niet geweest, maer meenen eerstdaeghs, so ick verstae, plaetse te nemen; hoe dit aflopen wil, sal den tijt leeren. Can niet anders verstaen of de hh. sijn geresolveert dit stuck staende te houden, en d'andere sullen het haer niet gaerne toelaten, sulckx dat wij daer noch al een sprongh van sullen sien, 't en ware het de heren op sijn out Arminiaensch hoogh ophiel en dan wederom laegh lieten dalen, gelijck se oock met dese gevangenen so seer hebben willen civiliseren, dat se nu selver daerover van haer bespot worden. Wat dunckt u W. (schrijft hij), hebben wij oock niet haest langh genoegh gecivilisëert? Waer het niet haest eens tijt dat wij weder werck begonnen? Indien de broederen oordeelen dat het geraden is aen te vangen, mij dunckt middel te sien om daer an te connen geraken etc. - - - - - - - - - - - - - - - -
Le Bon heeft hier met D. Janss. gesproken, en hem

tot hiertoe. Indien u E. seydt mij voor desen overgeschreven te hebben 't geen Dongen u E. gesonden hadde, dat is niet. Het dient van hem gestelt, formelick ende met zijn eygen woorden, uyt name etc. U E. verstaet de mening. 'T is 12 uyren, de schuyt vaert aff, moet daerom eynden ende u E.,

Waerde h^r ende broeder, Gode bevelen. Desen 12 Feb. 1629. U E. d^r, H. v. M.

1) In mijne collectie. — Adres als voren. 2) Zie de vorige.

DLXXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE [1]).

Corvinus is bij sententie van de Generaliteit gebannen.

Waerde heeren broeders.

Johannes Arnoldi heeft sententie van de Generaliteyt, om te lande wtgevoert te worden, op pene van soe hij wedercomt, als een perturbateur van de gemeyne ruste gestraft te worden. Ende is den officier (die hem nochtans niet en hadde geapprehendeert, maer is opt stadthuys gegaen, sijnde ontboden van de heeren) 500 g^n toegeleydt. Eenige seggen dat die sullen worden betaelt uyt de gemeyne burse, andere dat Corvinus selve die betalen moet. Hoe dit toegegaen is lijdt de tijdt niet te schrijven. 'T is over middach. Dit dient tot advertentie. Een yeder lette op zijn stuck. Valete in Dno 13 Feb. 1629. Dese sententie is Saterdach avondt gewesen. Ick heb het eerst nu gehoort. Daer is request aen S. Ex^e gepraesenteert. Off die veel opereren sal, weet ick niet. 'T Hoff staet bekayt. Het staet dur off soo, off hij niet op Loevesteyn gecondemneert en wierdt. Mijn prophetie is waer. Ick

seyde hier aen den man, die mij de tijding eerst bracht van sijne apprehensie, dat hij 'er soo niet soude affcomen. Hoewel haer de saeck nae anders liet aensien, omdattet Hoff scheen animeus te wesen. 'T wordt alleen Broeckhoven geweten, die dit dusverre gebrouwen heeft.

U E. d., H. v. M.

1) In mijne collectie.

DLXXXV.

C. NIELLIUS EN P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Hun oordeel over van Dongen's Voorslag tot accommodatie.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Coolman heeft onlanx aen S[r] van Cleeff geschreven, dat Dungen t'Utrecht, door eenige Grooten, arbeyt om verclaringe te hebben van de geheele Societeyt over dese drie naevolgende poincten: I. Dat de harmonie der geref. confessien door de vijff articulen noch gekreuckt noch gebroken werde. II. Dat de eenigheyt, die de kercken hebben met de andere geref. kercken in 't geheel christendom niet gebroken en werde. III. Dat over de verclaringe van de vijff bekende articulen geen Socinianery, Pelagianery, Arrianery noch pauselycke dolinge in de kercke ingebrocht en worde. Coolman voecht daerbij, dat alreede bij yemant in 't particulier (sonder dat die genoemt wordt, noch te kennen gegeven off hij een polytyck of een ecclesiastyck persoon zij) daerop geantwoort is, dat de harmonie door de vijff bekende poincten der Remonstranten niet gekreuckt noch gewraekt worde, ende consequentelick niet de eenigheyt der kercke: want uyt de harmonie blijckt de eenicheyt.

Item over de vijff bekende poinctens verclaringe wordt niet ingebracht socinianery etc. Dit onsen Coolman voorgecomen sijnde, hadde geantwoort, dat sulcx bij geschrifte te versoecken aen alle de leden van de Societeyt niet wel te doen was ende te langen tijt vereyschen soude, maer dat wij alle behoorden eerst in vrijheyt te worden gestelt, ende dat men dan met gemeen advys daerop sulcken antwoordt soude mogen geven, als bij d'onse goetgevonden mocht worden. Zijn E. versoeckt oock op S[r] van Cleeff, wat ons van die geheele saecke dunckt. Waerop eenige deliberatie onder ons voorgevallen zijnde, verstaen wij gelijckelick, dat men met Dungen en sijne complicen hierover niet en behoort in handelinge te comen, soo om andere redenen, als insonderheyt om dese; dat die luyden met alle hunne actien soo veel jaren achtereen wel getoont hebben niet anders voor te hebben, dan door d'een off d'ander loosheyt eenich voordeel op ons off onse gemeenten te winnen, 't welck wij conscientiehalven schuldich sijn allesins te beletten, ende dat oversulcx Coolman wel heeft geseyt, dat d'ontslaginge van banden ende bannissement van onse ende onse medebroeders behoort vóór te gaen. Maer staende in dese deliberatie, gelijck het dan gemeenlick toegaet, hebben wij met malcanderen bij dese occasie overleyt op 't gene uyt sulcke voorslagen van Dungen ende de zijne veellicht soude connen ontstaen. Ende met namen dewijle de saecken van ons l. vaderlant staen in soo groote swarigheden als yedereen weet, off het gebeurde dat Dungen cum sociis hier ende daer door 't voeren van soodanige propoosten, als hiervoor is verhaelt, eenige voornaemste heeren ende onder deselve oock wel sulcke, die ons niet seer tegen zijn ende 't vaderlant geerne in rust en vrede gestelt sagen, alsoo mocht bewegen, dat bij de hooge overheyt hier te lande, het waer dan bij eenige provintien in 't bysonder, off bij alle in 't gemein, goetgevonden wierde ons ende onse gemeynten vrijheyt

sen te bieden, met eysch van verclaringe over alsulcke off noch andere diergelijcke articulen, als hiervoor zijn gestelt; soo is onder ons gedebateert geweest, hoe wij ons in sulcken gevalle souden hebben te dragen, insonderheyt wanneer men sulcke verclaringe van ons mocht eyschen, met ons yeder in 't bysonder daerop te vragen, sonder toe te laten, dat wij daerover met malcanderen ons mochten beraden. Wij konnen niet wel begrijpen, hoe het mogelick is, dat de kerckelycke ons tegen sijnde, immers het meeste deel van haer, die de vijff articulen als praeciselyck ondragelick houden, immermeer daertoe sullen verstaen, dat men op sulcken voet met ons handele; nochtans, gemerckt sich dagelicx meer en meer swarigheden ende confusien in de republycke openbaren ende wijse regenten wel verstaen dat het noodich is, dat alles eenmael tot meerder ruste mocht gebracht worden, soo soudt al konnen gebeuren, dat deselve sulcken resolutie mochten nemen, in weerwil van vele hunner predicanten. In welcken gevalle, hoe souden wij ons te dragen hebben? Wij hebben ons dickwils genoech verclaert, onse confessie ende gemeene verclaringe is daer: wat verklaringe conden wij naerder doen? Isset oock niet gevaerlick van luyden die gevangen ende gebannen zijn, dienvolgens die van hare banden ende bannissementen seer geern ontslagen waren en oversulcx door al te groote begeerte tot vrijheyt haer lichtelicken te seer tot eenige verclaringe souden mogen haesten, eenige verclaringe aff te eyschen, die sekerder ende met meerder bedaertheyt van haer soude konnen verwacht worden, wanneer se in vrijheyt gestelt waren? Dit gaept als een oven. Genomen evenwel de hooge overheyt staet op haer stuck, wil nieuwe verclaringe hebben, oock van yedereen, hooft voor hooft, die verclaringe affeyschende, wat raet? Volcht men het bevel van de hoge overheyt, lichtelyck sal daeruyt eenige confusie ende mogelick scheuringe ontstaen. Weygert men, onse gevanckenisse ende

't bannissement van onse medebroeders sal een ander aensicht schijnen te hebben; men sal seggen dat wij nu niet langer lijden om de goede saecke, om dewelcke wij tot noch toe geleden hebben, maar omdat wij de hooge overheyt verclaringe weygeren over soodanige saecken, over dewelcke wij seggen dat wij voor desen verclaringe genoech gedaen hebben. Hebbende die voor desen van selffs ende uyt ons selven gedaen, waerom weygeren wij nu deselve te doen, daer de h. overheyt sulcx op ons begeert, jae daerom op ons begeert, omdat ze, deselve van ons hebbende, raet weet om ons in vrijheyt te stellen ende het l. vaderlant te verlossen van alle die onheylen, die 't selve overgecomen zijn ende noch al meer (soo te vreesen staet) overcomen sullen, soo de kerckelycke twisten niet geslist en worden, jae d'overheyt niet en siet te slissen sonder te hebben onse verclaringe, ende die hebbende, daertoe wel raet meent te weten. Dit sijn vast de principaelste discoursen, die wij, dit stuck aengaende, onder malcanderen hebben gehouden, daerbij oock quam de consideratie van argernisse, die te duchten is dat bij velen, soo polytycke als andere gemeene lidtmaten, ons ende onse goede saecke toegedaen, mocht ontstaen in cas van weygeringe. Wij timmeren wellicht casteelen in de lucht; evenwel 't geschiet bij occasie, nu verhaelt, ende bidden u E. seer hertelycken, dat het deselve gelieve ons eenmael op dit stuck met zijn goet advys te dienen ende aen te wijsen 't gene u E. verstaet dat in desen behoort gevolcht te worden op 't aldergodvruchtelixte ende tot de meeste verbreydinge of vorderinge van de goede saecke, om dewelcke wij tsame tot noch toe soo veel uytgestaen hebben ende alsnoch uytstaen. Dit u E. advys dan, becleedt met de beste reden, sullen wij van u E. met groot verlangen verwachten. U E. ondertusschen in Gods h. bescherminge bevelende, neffens onser aller dienstige ende seer vriendelycke gebiedenisse aen u E., S[r] de Wachter,

van der Vlucht ende andere onse waerde medebroeders. Desen 15en Februar. 1629.

U E. dienstwillige in Christo, de gevangen predicanten op Loevesteyn ende uyt aller naem,

Carolus Niellius. Petrus Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 874). — Adres als voren. Het handschrift is van Cupus.

DLXXXVI.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Hij betwijfelt of er op de aanstaande dagvaart van Loevestein kan worden gesproken. Van Zijll gezocht en Wittius gevangen. Verhaal van hetgeen er te Amsterdam en met J. W. Bogaert gebeurd is. Berichten omtrent het advis der professoren, de remonstrantie der synodalen, de krijgstoerustingen, den verkoop van het kasteel van Oranje, enz.

Waerde l. broeder.

Ick heb den uwen van den 6en deser eerst huyden ontfangen met de bijgaende stucken, die ick ten besten sal mesnageren. Men imagineert sich soo vele swaricheyden te sullen voorcomen op dese dachvaert, soo over 't stuck van Amst. als der Remn, dat het seer qualick vallen sal nu van de saeck van Louvesteyn te spreecken. Dan ick wacht naerder advis, wat hyerin te doen off te laten sal staen, tegen d'aenstaende weeck. Dit schrijve ick oock nu aen u E. suster. Hebbe u E. daervan ten overvloet selve willen adverteren. Aen allen canten roept men, dat het stuck moet wesen geaccommodeert met de Remn. Hiermede maeckt men dan sommigen een mondtsoeting. Middelertijdt heeft men Zilium t'Utrecht in sijn huys gesocht, ende Wittium tot Nimmegen (soo ick nu eerst versch met grote verslagenheyt hoore) gevangen. Wij moeten evenwel

moet houden, ende d'wtcomst van boven verwachten, die ons helpen sal alst hem gelieft. Wij en gaen daerentuschen niet terugge int principaelste, dat is, in de vorderinge onser eewiger salicheyt door cruys ende lijden, indien wij zijn die wij behooren te wesen. Ick verwonder mij dat niemandt u E. yet en heeft geschreven van Amsterdam, sedert mijn vertreck van de Erasmianen [2]), die alsoo wel ende veel daervan weten ende meer dan ick. Sij weten wel dat sij dat behooren te doen om beter correspondentie van daer met de vrome broeders op Loevesteyn te houden, naedemael sij oock niet en ignoreren dat ick van der handt ben ende de handen van elders vol wercx hebbe. Mijn hooft loopt mij om, sal nochtans om uwer E. goede begeerte te voldoen, int korte wat daervan schrijven. U E. weet wat sententien eenige aldaer hebben ontfangen, meyne oock dat deselve sententien u E. sijn overgesonden, want se sijn in druck in allemans handen [3]). Naer de ontfangen vonnissen is J. W. Bogaert, een van de gebannene, hoewel maer voor een korte tijdt, uytgegaen, sijnde geleydt tot verre buyten de poorte, met wel 1000 jae 2000 ende meer menschen, soo men seydt, die hem oock schreyende ende karmende over 't groot ongelijck, dat sij seyden hem, soo een vroom christen etc. was aengedaen, geleyden. Hij te Haarlem comende, wierdt daer seer feestelick, oock van de heeren (soo men seydt) ontfangen. Terstont daernae quam sijne requeste uyt, om dewelcke hij gecondemneert was, met sijne confessie ende sententie, tot Haerlem opentlick gedruckt met een loffdicht [4]); grotelicx tot sijner eeren ende schimp van de magistraet t'Amst. Strax daeraen quam in gelijcke manieren oock uyt de vinnige Remonstrantie [5]), daerop Oogentroost voor altijdt uyt Amst. gebannen is, oock met sijne sententie. Dese dingen onstellen de humeuren seer, soo t'Amst. als elders, onder de Contra., die vier ende vlam spreecken. Bogaert is bij S. Ex^{e} geweest. Hij ende

d'andere meynen, over 't groote ongelijck, hun aengedaen, op dese dachfaert te clagen, ende justitie te versoecken. Men meynt dat sommige steden sullen spreecken van haer consenten in te houden, totdat dat stuck van Amst. sal sijn gerepareert, oock dat men sal disputeren off men S. Ex^e sal toelaten soo soldaten te seynden nae sijn goedtduncken, sonder voorgaende kennisse van de Staten. Off het soo breedt gaen sal weet ick niet, maer twordt soo gemompelt. Eenige steden, voor dese dachfaert bij S. Ex^e sijnde geweest om ander oorsaeck, hebben deselve over dat senden van de soldaten wat voorgeschreven, maer (soo ick hoore) sijn van deselve wel bejegent. Bogaert heeft sich oock in den Haege voor den kercken-raedt gepraesenteert, aldaer seer feestelick ontfangen; watter gepasseert is weet ick niet. Oock zijn eenige burgemeesters van Amst. bij S. Ex^e geweest ende sijn nu t'Amsterdam besich met het redresseren van haere schutterij. De soldaten sijn daer voor weynich dagen wel te pas gecomen, om te stillen eenige seer dangereuse meuyterye van de matrosen, die 't West Indisch huys meynden te forceren, om eenige quaestie aengaende haere betalinge; dan is door de soldaten voorcomen. Dit sal het blijven van de soldaten aldaer iustificeren, soo dat men meynt die nu soo haest van daer niet genomen sullen worden. De veranderinge van de magistraet aldaer is wel gevallen, soo men houdt, maer Graeff isser uyt gescheyden, niet langer hebbende willen dienen, al soude hij de stadt hebben moeten ruymen. Is evenwel sedert met noch 2 borgemeesteren bij S. Ex^e geweest. Dit is cortelick den stant aldaer. Die van Rotterdam comen op de dachfaert, met last om te spreecken van accommodatie. T'Utrecht wordt oock veel daervan gesproocken, door 't aendrijven sonderling van Dongen. Ick meyn d'intentie te wesen de Remon^a te scheuren ende alsoo te ruineren. Off wij daertegen wel gewapent, op alles wel verdacht ende genoch

gebonden sijn, weet ick niet. Twijfel grotelicx. De tijdt sal leeren. De professoren van Leyden hadden op seeckere vragen sommiger lidmaten t'Amsterdam, all geduerende de leste dachvaert, bij forme van advis geantwoordt; daernae ist overgeven van de requesten in den Haege te dier tijdt gevolcht. D'Amsterdamsche vonnissen maecken daervan gewach, maer soberlick ende donckerlick, om haere eerw. (denck ick) te sparen. Ick heb de copye gesien, daer valt all wat op te seggen. Vele wijse luyden nement haer niet ten besten aff. Ick hoore sij nu in den Haege sijn om haer te verdedigen. De synodale gedep[de] hadden op deselve leste dachvaert voor Keramis weder een Remonstrantie overgegeven, voornemelick om te bewijsen, dat de placaten tegen de Remon[n] niet en tendeerden tot conscientiedwanck. Daertegen is nu een wederlegging gestelt, die men nu soude sien daer tegen over te geven. Somma: daer is genoch te doen. Middelertijdt worden grote praeparaten gemaect ten oorloge ende om haest te velde te comen, ende svyants swackheyt door faute van gelt ende daeruyt rijsende confusien onder haer, tot slands beste te mesnageren. Alle compaignien worden versterckt, ende all het hoy opgecocht. S. Ex[e] schijnt wat groots voor te hebben, ende haest. De heer van Osmael, gouverneur van Oraengien van wegen S. Ex[e], heeft Oraengien vercocht aen den coninck van Vranckrijck voor 200000 croonen. Hij was een suyver broeder. Is gedebaucheert, soo men seydt, door een hoere, eene groote dame, ende wordt nu papist. Een groot schelmstuck. Prins Maurits hadder ettelicke tonnen gouds aen te coste geleydt, om 't casteel invincibel te maecken, gelijck het is. Dit is den coninck suspect geweest, ende vreesende dat de Hugenoten (denwelcken de co[k] voort d'oorloge in die quartieren meynt aen te doen) haer tot sijnen naedeel met dat casteel soude mogen accommoderen, heeft se (schijnt) willen praevenieren, latende evenwel den prince den tytel ende

alle gerechticheyden, niet soeckende dan de plaets. Vele harde broeders connen dit all verdouwen, seggende dat de prince selve hiervan oorsaeck is, als hebbende den gouverneur te seer gegourmandeert. Dit doet de partijschap, die de luyden ten wtersten verblindt. Mons[r] Tresel doet u E. ende de broeders aldaer seer hertelick groeten, sich gebiedende in derselver gebeden. Sendt u E. door mij een flesche van sijnen wijn franchoys, met wat appelen renetten, die u E. sullen gewerden, wilt God, denwelcken ick u E. ende alle de broeders aldaer bevele. Mij oock recommanderende in uwe aller gebeden. Met grote haest. Desen 16 Feb. 1629.

Wat naerder bescheyts hebbende van uwe saecken, salt laten weten. Middelertijdt de brieff aen B. B. noch wat ophouden. De raedt van Amst. heeft geresolveert voortaen 2 van den haeren te willen hebben in die consistoriale ende classicale vergaderinge. 't Succes is mij noch onbekent. Iterum valete omnes in Dm°.

U E. d., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2039). — Adres als voren.

2) Rotterdammers.

3) *Bibl. v. pamfl.* No. 2315.

4) Ald. No. 2321.

5) Ald. No. 2318.

DLXXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS 1).

Wat hij naar aanleiding van Van Dongens voorslag aan Rijckewaert heeft geschreven. Amsterdam en de tegenwoordige dagvaart. Berichten omtrent Wittius, Corvinus, d'Espaigne enz.

Waerde heeren ende broeders.

D. Coolman hadde mij all 't selve van Dongen geadvi-

seert ende raedt begeert. Alsoo S. E. haestich was seyde ick [2]) -
Dit advis, naderhandt van mij, D. Episcop. ende Flandro sijnde gecommuniceert bij missive (want ick nu niet bij haer en ben) beviel hen wel. Car. heeft het gevolcht, soo hij mij schrijft bij de sijne, dus stracx, neffens de uwe, ontfangen. 'T sal Dongen worden aengedient, ende hij sal verwachten ende ons adviseren, hoe hij varen sal. Wat nu aengaet de swaricheyden bij uwe EE. voorgestelt, ick heb se all voor desen gesien, dickwils daervan met sommigen gesproocken, sie se noch wel, maer can daer niet wel doorsien. 'T en sal evenwel (meyn ick) u EE. soo haest niet overcomen, ten ware ter oorsaeck van uwer EE. requeste, die ick, soo daerom als om ander oorsaecken, niet en weet off nu overgegeven dient. Ick ben ter plaetsche, ende wacht noch naerder advis van dese goede heer ende vriendt. Middelertijdt sal ick uwe EE. brieff met andere broeders communiceren, ende ten lesten helpen adviseren. Dit stuck van Amsterdam maeckt veel swaricheyts, ende ick en derff niet seggen, wat ick daer uyt vrese. De vergaderinge is noch nau begonnen. Die van Amst. sijn noch niet gearriveert, maer sijn besich met ordre in haer stadt, meynende (soo schijnt) haer stuck te mainteneren, maer sullen harde rencontre hebben van andere steden, soo schijnt. Selve de Desiderianen [3]) schijnen haer tegen te vallen. Admirabilia sunt judicia Dei. Laet ons daerentuschen goedsmoets sijn ende God vertrouwen, die salder ons doorhelpen nae sijn wille. Fides transfert montes difficultatum et afflictionum, ende maeckt wegen door de wilde zee der tribulatien. Dit ist all, waerde heeren ende broeders, dat ick u EE. in dese grote haest kan schrijven, want de boode comt met den uwen ende wil terstont gaen. [Telckens] ben ick soo overvallen op desen dach, dat ick voor mij niet een quartier uyrs en hebbe. Ick heb u E., d. Cupe, geschreven den

16en. Hope u E. die heeft off haest hebben sal. Dat van Wittio was mij geschreven van Sr de Wachter, maer 't is faut, God loff. Maer onse Corvinus, die voorleden weeck in den Haege bij 't Hoff geadmitteert is als advocaet, ende sijn eedt gedaen hebbende, sich tot Leyden int openbaer gegeven heeft, is aldaer bij den schout gevat. Hij sal, vreese ick, haperingh, doch gheen noot hebben, hope ick. 'T Hoff sal hem moeten mainteneren. De fransche predicant, d'Espaigne genaemt, Wtenbogaerts successeur in den Haege, wordt sterck geseydt fugitiff te sijn om overspel. Sed quid commisit ille qui facit quod voluit Deus! Excuseert, waerde hh. ende vrienden, de haest, ende weest alle te samen Gode van herten bevolen. Desen 19 Febrij 1629, met groetenisse

U EE. dienstw., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2039). — Adres als voren.

2) Vgl. hierboven No. DLXXXIII.

3) Rotterdammers.

DLXXXVIII.

* J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij wenscht een bijeenkomst, waartoe ook Van den Borre en Rijckewaert zullen genoodigd worden, om te overleggen wat men die van Loevestein adviseeren sal, en „wat te doen staet in omnem eventum." — 19 Feb. 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2038). — Fragment. Het eerste en grootste gedeelte is verloren.

DLXXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij geeft den titel op van zijne „Beantwoordinghe van de Remonstran-

tie," die niet uitgegeven mag worden, voordat het geschrift aan de Staten is overgeleverd. Over de houding van zekere personen, Corvinus en de tegenwoordige dagvaart.

Waerde heer ende broeder.

- -

'T selve dat J. G. u E. met sodanige verwondering schrijft van Sch. [2]) meyn ick u E. all voor een maent geschreven te hebben. Het moet u E. vergeten zijn, off mijne memorie moet mij bedriegen. Men seyde mede van Urinatore [3])' maer ick schreef daerbij dat daeraen niet en was; maer dat hij Sch. dat t'Amsterdam soude hebben geseydt, heb ick noyt gehoort. Immers ist mij 't eerst gheen nieuwe tijdinge. Dat Urinator Alph. gunste soeckt, is te gelooven, maer hoe verre dat gaet, weet ick niet. Ick gelove niet dat 't Hoff anders als oprechtelick met Corvino gehandelt heeft. Het sijn Flandri gissingen, die bij mij gheen plaets en vinden. 'T is de Leydsche bitterheyt. 'T Hoff wil ende sal hem moeten mainteneren. Maer konnen het die van Leyden de Staten anders doen verstaen, soo mocht het haperen. Ick heb opinie 't sal op een formele onderteeckening moeten aencomen. Off hij de meeste wijsheyt in sijn stuck gebruyct heeft, weet ick niet. Die humana consilia en gelucken alle tijdt niet. Ick en kan in ghener manier raden dat Dw. [4]) op dese tijd int landt soude comen, noch om sijnentwil noch om onser gem. christelicker saeck wil. Ick hoor hier alles soo vol bitterheydt te sijn tegen Amst., dat wel swaere disputen onder de steden ontstaen mochten, ende wt de disputen arger. God behoede ons voor extremiteyten. Salem moet nochtans vast staen ende voor een goede saecke immer soo cordaet spreecken ende doen, als d'ander voor een boose. Ick meyn oock, kan hij het in Fortune-Ville niet houden, dat hij Hamborch neme. 'T en is nu gheen tijdt 't minste archwaen van sijn bijwesen te geven, mijns geringen oor-

deels. Ick heb large door Grietgen geschreven ende bevele u E. ende de vrienden daermede den Almachtigen. 21 Feb. 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2088). — Adres als voren.

2) Daar de brief van Episcopius aan Wtenbogaert verloren is, blijkt niet van wien hier sprake is.

3) Ik vermoed, ook naar hetgeen in volgende brieven voorkomt, dat hier Duyck bedoeld wordt.

4) Dwinglo was te Glückstadt.

DXC.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Bericht omtrent het verzet der kleine steden in de Statenvergadering tegen Amsterdam.

Waerde heer ende broeder.

Ick hoope u E. den mijnen van gisteren metten titul wel heeft ontfangen. Moetende nu schrijven aen joff. Maria Pessers aengaende Louvestijn, most ick dit letterken daerbij doen om te seggen, dat Harlem, Leyden, Alckmaer, Enckhuysen, Hoorn ende noch eenige cleyne haer dapper tegen Amsterdam banderen, met grote ongestuymicheyt, oock dreyginge van extremiteyten om consenten in te houden, nisi etc. Maer Amsterdam en swicht niet, hebbende haere saecken soo treffelick ende manlick tot justificatie voorgestelt, dat het seggen van andere daertegen als voor kinderwerck te houden zij. Opt roepen dat sij daer soldaten wilden houden tot slands costen, hebben sij geantwoordt, dat sij die begeren ende van node hadden, om die bloedige machinatien voor te comen; maer indien het S. Ex^e gelieft, mach se morgen wel daeruyt nemen, alsoo sij nu sonder dat haere authoriteyt wel weten te mainteneren ende haer stadt in rust te houden. Seven

steden sijn gisteren morgen gedeputeert, meest alle de hevichste, om te samen te spreecken ende te weten wat sij begeeren, om dat pertinentelick voor te dragen. Die souden gister namiddach daerop te samen besoigneren, huyden morgen rapport doen. Die van Amsterdam seyden dat wel te mogen lijden, maer om niemands wil hun te sullen laten 't minste punt van hare gerechticheyt ontnemen, ende niet toelaten dat d'andere steden haer de wet sullen stellen. Int particulier van yemandt gesondeert sijnde (alleen om de pols te tasten), off sij niet souden willen verstaen tot eenige accommodatie, ten regarde van de gevonniste, gaven tot antwoordt, niet een jota, all soude etc. U E. had mij wat van den heer Puyck geschreven, maer ick hoore dat hij sich wel draecht. U E. mesnageert dit alles met discretie, ende sij hiermede den Heer bevolen. Desen 22 Feb. 1629.

T. q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2088). — Adres als voren.

DXCI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Hij acht het thans een ongeschikt tijdstip voor die van Loevestein om te requestreeren. Bericht uit de Statenvergadering. Hij hoopt dat Petit weldra zich verheugen mag in de geboorte van een soon.

Waerde heer ende broeder.

D'uwe van 15 is mij wel ter handt gecomen - Die van Salem hebben in dese dachvaert veel aenstoots gehadt, maer men houdt dat sij haer stuck wel te boven comen sullen, off alrede gecomen zijn. D'uytcomst is mij noch onbekent, maer men

meynt ten besten. Die van Rott. sijn verschenen, met last om van accommodatie te spreecken: hebben wat daervan beginnen te reppen. Off daerop gelet sal worden, weet ick niet -

De Heer beware u. 26 Feb 29.

T. q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2038). — Adres als voren.

DXCII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Zijn oordeel en dat van invloedrijke personen over de conditie waarop men de Loevesteinsche gevangenen zou willen ontslaan, welke conditie zij niet zouden willen aannemen. Naar aanleiding van het antwoord van zeker persoon op een verzoek ten gunste dier gevangenen. Antwoord op vijf punten.

Waerde heer ende broeder.

Ick heb 't verbael, bij u E. mij toegesonden, gelesen, twelck, hoewel het mij mishaecht, nochtans niet soo seer vrembdt en dunckt, noch te behooren soo eene groote alteratie veroorsaecken bij de vrienden, als u E. schrijven. 'T principaelsten ende genochsaem 't eenige dat ick daerin mercke is des mans seggen: dat men niet en soude beleven, dat sij op sulcken voet souden vuytgelaten worden etc., daervuyt men moet besluyten dat all het versoecken van ontslaginge te vergeeff is, indien sij blijven bij de resolutie van, verlost sijnde, evenwel weder aen te gaen, off 't contrarie niet te willen beloven. In den brieff schijnen sij dat claer te kennen te geven, ende 't is te prijsen dat sij seggen soo sij het meynen, hoewel het beter waer geswegen totdat het daertoe quame, dat is, totdat men de verlossing op die conditie hadde geaccordeert, ende

als sij die conditie niet hadden willen toestaen, het dan daerop gesteuyt hadde. Wat hoope men mij op dit stuck gegeven heeft, ick hebbe het alltijdt in mijn gemoet daervoor gehouden, ende houde het noch daervoor op dese uyre, hebbe het oock, daer sijnde, de vrienden altemet voorgeworpen, dat de saecken, soo staende met de regeringe als se staen, gheen finale onslaginge te verwachten was dan met die conditie. Schreve oock daerom onlanx dat de vriendt, die den brief aen den man soude leveren, op dat stuck moste gewapent ende verdacht sijn, houdende voor seecker dat het voortcomen soude, ende allegeerde daertoe het exempel Corvini, oock 't geen een ander (die ick niet en noemde) onlancx mede, dis-aengaende, voorgecomen was. Is dan die man Contra., gelijck hij verclaert, hoe conde hij anders spreecken, naedemael de brieff hem daertoe oorsaeck gaff? De man die eerst tot het schrijven van den brieff aen dien man geraden had, prees hem seer van moderatie, ende denselven naem voert hij oock bij alle andere, die ick daervan heb hooren spreecken. Seyde oock uyt sijn eygen mondt gehoort te hebben, dat het hem int herte wee deede, jae (heb ick anders wel onthouden) dat het een tyrannie was, die luyden daer soo te laaten. Nu kan het sijn dat dese man (als mogelick niet soo loos sijnde) in sijne opinie bedrogen is; evenwel en kan ick uyt het verbael niet mercken dat daertegen strijdt, als alleen dat een point van: niet verlost te worden op zulcken voet. Maer indien men verstaet niemandt voor moderaet gehouden te konnen worden onder de regenten (van andere daer buyten spreeck ick niet) dan die de begeerde finale verlossinge, rebus sic stantibus, soude willen helpen procureren op sulcken voet, soo en weet ick 'er niet een. Als ick den man, die dit schrijven hadde geraden, den brieff voorlas, vondt hij denselven seer goedt ende wel ingestelt. Jae all laes Urinator denselven (seyde hij), daer soude niet op konnen geseydt worden.

Maer ick wachte mij wel hem dese scrupule te moveren, off hij wel meynde de verlossing te konnen verworven worden op soo een voet, vresende dat hij het mede van der handt geworpen soude hebben, soo niet uyt eygen gevoelen dat het soo behoorde, immers uyt opinie dat het bij 't corpus soo niet verstaen en soude worden. Maer het schijnt dat hij daerop niet en lettede ende soo verre niet en sach. Ende ick wenschte dat dese leste oock daerop niet gelet en hadde. P. [2]), die van de maachschap is, heeft geraden te schrijven aen B. [3]) aldaer. Deselve B. ende H. [4]) hadden oock geseydt woordt te sullen doen tot verlossing. Maer ist wel apparent dat sij het verstaen op sulcken voet? Ick gelooff het niet. Soo moeten se dan blijven sitten, sal men seggen, want sij en sullen doch die belofte in der eewicheyt niet doen. Die illatie can ick oock wel maecken, maer wat heeft den goeden vrienden ander opinie ingebeelt? Wat reden heeft men gehadt uyt alles wat tot noch toe gehoort is sich ander opinie in te beelden? Ende soo daer gheen ander opinie en is geweest, wat reden isser sich soo seer te altereren, als geseydt wordt dat men te voren wel dachte geseydt te sullen konnen worden, off daertegen noch gheen vaste inbeeldinge en hadde off en behoorde te hebben ter contrarie? Waertoe dan 't versoecken sall men vragen? Om te voldoen diegheene, die seggen dat men qualick doet niet versoeckende, jae die willen dat men alle dachvaerden sal versoecken, oock om de gevangenen te voldoen tot haeren troost, als se sien dat men om haer denckt ende wat voor haer doet, om de heeren op haere conscientie te doen dencken, ende dan noch om te sien off mogelick God, die de herten der menschen in handen heeft, boven ende tegen hoope noch yet soude mogen geven. Oock en is noch noyt bij de gevangenen off haere vrienden finale resolutie genomen geweest, off 't versoeck soude sijn tot finale verlossinge simpelick, off tot verlich-

tinge off verplaetsinge simpelick, off alternative tot 't een off tot het ander. 'T eerste waer wel 't beste, conde men daertoe comen; maer dan heeft men dese rencontre te verwachten: mits teeckenende, welcke rencontre op het 2de soo niet en is te vresen. Evenwel heb ick altijt meest geinclineert tot het eerste off leste, denckende dat, soo daer eenige genegenheyt ware, hare EE. selve de verlichtinge off verplaetsinge (die schoon sijnde geconsenteert noch all veel swaricheyts hebben soude) wel voorslaen souden. De vrienden weten oock, dat de voorslach van op nieus te versoecken van haer selve, te weten opt seggen van P., H. ende B., aldaer gecomen is. Oock dat het soude geschiet hebben voor Christmisse, maer doe en quam het ten deel de vrienden selve niet te pas te doen op den voet bij H. voorgeslagen, ten deel was Salem in de wege. Nu seydt dese man (soo het verbael houdt) dat men mach sien wat in tijden ende wijlen can gedaen worden, maer op dese dachvaert niet. Alph. (soo ick verneme) wilde oock wel dat het noch niet en geschiede, ende als de man, die geraden had desen brieff te schrijven ende te senden, dese sijne antwoordt hooren sal, sal hij 't selve mede seggen, nae mijne opinie, twelck all moet gepasseert sijn sonder grote alteratie, nademael de saecken in geen ander stant en sijn. Dusverre spreeck ick van des mans antwoordt, als gegeven in ernst, gelijck ick oock geloove dat se gegeven is, die men evenwel de allerquaetste niet en dunckt, om verhaelde consideratien. Noch soude het evenwel konnen sijn dat hij (om redenen) soo een harde persoon heeft willen ageren, om sich bij een onbekent man niet te bloodt te geven, ende te voorcomen dat men niet en soude gaen seggen: die man heeft ons goede moet gegeven, dit off dat geseydt etc. Want het is seecker dat de luyden dapper nae malcanderen omsien, [illegible] niet en willen bekent sijn voor tgheen dat se sijn, [illegible]'s, ende daer het heel tutum is. Dat heet prudentia

humana, die bij die luyden praedomineert. Doch ick en ken den man niet, dan van hooren seggen, ende dat van luyden die hem mogelick oock niet wel en kennen, hoewel sij het meynen. Dit ist all dat ick van dit stuck weet te oordeelen, totdat ick hoore wat die daerop seydt, die tot dit schrijven ende overleveren geraden had, om denwelcken te spreecken ick noch gheen gelegenheyt en hebbe. Middelertijdt mogen de vrienden daer overleggen, off ende wat sij vorder doen off gedaen willen hebben. Ick houde dat, gelijck het mij bedroeft, dat dat quaet daer bij die man is (soo uyt sijne woorden schijnt), nochtans goedt is dat ment weet dattet daer is. U E. mach desen brieff dusverre wel voorlesen neffens groetenisse, houdende dit als off het aen hun geschreven ware.

Naedat ick mijn lesten had geschreven, quam ick tot distinckte kennis van de 5 pointen in den uwen. Daer was 'er eerst, seyde men mij, 15 geweest (die men mij niet en noemde) maer waren gereduceert tot dese 5. Opt 1e, belangende de waertgelders, is geant.: dat sij acte expres hadden dat hun vergost was boven de 400 ordinaris tot costen van 't landt, te mogen aennemen tot 800 ende meer tot haer eygen costen, alst hun soude goedtduncken, met advis van den stadthouder. Opt 2e, aengaende 't garnisoen, dat sij wel mochten lijden dat se vertogen, als de prins wilde, soo ick lest schreeff. Opt 3e van den kerckenraedt geresolveert. Opt 4e van Bogaert geresolveert. Opt 5e datter genoch van machinatien gebleecken was. Opt 3e insisteert de parthije meest. Dat ick seyde dat men niet en twijffelt aen een goede uytcomste, waren eens anders woorden die soo sprack. Mij belangende, sie in all dat spel gheen groot voordeel voor de waerheyt die wij belijden. De tijdt sal voort leeren. Ick bid dat men doch niet voort en gae in de Aenmerckingen, maer twerck geheel staecke, totdat men wel pertinentelick sal geschreven hebben wat het sij, watter in off uyt off ver-

tinge off verplaetsinge simpelick, off alternative tot 't een off tot het ander. 'T eerste waer wel 't beste, conde men daertoe comen; maer dan heeft men dese rencontre te verwachten: mits teeckenende, welcke rencontre op het 2[de] soo niet en is te vresen. Evenwel heb ick altijt meest geinclineert tot het eerste off leste, denckende dat, soo daer eenige genegenheyt ware, hare EE. selve de verlichtinge off verplaetsinge (die schoon sijnde geconsenteert noch all veel swaricheyts hebben soude) wel voorslaen souden. De vrienden weten oock, dat de voorslach van op nieus te versoecken van haer selve, te weten opt seggen van P., H. ende B., aldaer gecomen is. Oock dat het soude geschiet hebben voor Christmisse, maer doe en quam het ten deel de vrienden selve niet te pas te doen op den voet bij H. voorgeslagen, ten deel was Salem in de wege. Nu seydt dese man (soo het verbael houdt) dat men mach sien wat in tijden ende wijlen can gedaen worden, maer op dese dachvaert niet. Alph. (soo ick verneme) wilde oock wel dat het noch niet en geschiede, ende als de man, die geraden had desen brieff te schrijven ende te senden, dese sijne antwoordt hooren sal, sal hij 't selve mede seggen, nae mijne opinie, twelck all moet gepasseert sijn sonder grote alteratie, nademael de saecken in geen ander stant en sijn. Dusverre spreeck ick van des mans antwoordt, als gegeven in ernst, gelijck ick oock geloove dat se gegeven is, die men evenwel de allerquaetste niet en dunckt, om verhaelde consideratien. Noch soude het evenwel konnen sijn dat hij (om redenen) soo een harde persoon heeft willen ageren, om sich bij een onbekent man niet te bloodt te geven, ende te voorcomen dat men niet en soude gaen seggen: die man heeft ons goede moet gegeven, dit off dat geseydt etc. Want het is seecker dat de luyden dapper nae malcanderen omsien, ende niet en willen bekent sijn voor tgheen dat se sijn, dan als, ende daer het heel tutum is. Dat heet prudentia

humana, die bij die luyden praedomineert. Doch ick en ken den man niet, dan van hooren seggen, ende dat van luyden die hem mogelick oock niet wel en kennen, hoewel sij het meynen. Dit ist all dat ick van dit stuck weet te oordeelen, totdat ick hoore wat die daerop seydt, die tot dit schrijven ende overleveren geraden had, om denwelcken te spreecken ick noch gheen gelegenheyt en hebbe. Middelertijdt mogen de vrienden daer overleggen, off ende wat sij vorder doen off gedaen willen hebben. Ick houde dat, gelijck het mij bedroeft, dat dat quaet daer bij die man is (soo uyt sijne woorden schijnt), nochtans goedt is dat ment weet dattet daer is. U E. mach desen brieff dusverre wel voorlesen neffens groetenisse, houdende dit als off het aen hun geschreven ware.

Naedat ick mijn lesten had geschreven, quam ick tot distinckte kennis van de 5 pointen in den uwen. Daer was 'er eerst, seyde men mij, 15 geweest (die men mij niet en noemde) maer waren gereduceert tot dese 5. Opt 1e, belangende de waertgelders, is geant.: dat sij acte expres hadden dat hun vergost was boven de 400 ordinaris tot costen van 't landt, te mogen aennemen tot 800 ende meer tot haer eygen costen, alst hun soude goedtduncken, met advis van den stadthouder. Opt 2e, aengaende 't garnisoen, dat sij wel mochten lijden dat se vertogen, als de prins wilde, soo ick lest schreeff. Opt 3e van den kerckenraedt geresolveert. Opt 4e van Bogaert geresolveert. Opt 5e datter genoch van machinatien gebleecken was. Opt 3e insisteert de parthije meest. Dat ick seyde dat men niet en twijffelt aen een goede uytcomste, waren eens anders woorden die soo sprack. Mij belangende, sie in all dat spel gheen groot [illegible] or de waerheyt die wij belijden. De tijdt sal [illegible] Ick bid dat men doch niet voort en gae [illegible] kingen, maer twerck ge[illegible], totd[illegible] nentelick sal geschr[illegible] het [illegible] f uyt off ver-

tinge off verplaetsinge simpelick, off alternative tot 't een off tot het ander. 'T eerste waer wel 't beste, conde men daertoe comen; maer dan heeft men dese rencontre te verwachten: mits teeckenende, welcke rencontre op het 2[de] soo niet en is te vresen. Evenwel heb ick altijt meest geinclineert tot het eerste off leste, denckende dat, soo daer eenige genegenheyt ware, hare EE. selve de verlichtinge off verplaetsinge (die schoon sijnde geconsenteert noch all veel swaricheyts hebben soude) wel voorslaen souden. De vrienden weten oock, dat de voorslach van op nieus te versoecken van haer selve, te weten opt seggen van P., H. ende B., aldaer gecomen is. Oock dat het soude geschiet hebben voor Christmisse, maer doe en quam het ten deel de vrienden selve niet te pas te doen op den voet bij H. voorgeslagen, ten deel was Salem in de wege. Nu seydt dese man (soo het verbael houdt) dat men mach sien wat in tijden ende wijlen can gedaen worden, maer op dese dachvaert niet. Alph. (soo ick verneme) wilde oock wel dat het noch niet en geschiede, ende als de man, die geraden had desen brieff te schrijven ende te senden, dese sijne antwoordt hooren sal, sal hij 't selve mede seggen, nae mijne opinie, twelck all moet gepasseert sijn sonder grote alteratie, nademael de saecken in geen ander stant en sijn. Dusverre spreeck ick van des mans antwoordt, als gegeven in ernst, gelijck ick oock geloove dat se gegeven is, die men evenwel de allerquaetste niet en dunckt, om verhaelde consideratien. Noch soude het evenwel konnen sijn dat hij (om redenen) soo een harde persoon heeft willen ageren, om sich bij een onbekent man niet te bloodt te geven, ende te voorcomen dat men niet en soude gaen seggen: die man heeft ons goede moet gegeven, dit off dat geseydt etc. Want het is seecker dat de luyden dapper nae malcanderen omsien, ende niet en willen bekent sijn voor tgheen dat se sijn, dan als, ende daer het heel tutum is. Dat heet prudentia

humana, die bij die luyden praedomineert. Doch ick en ken den man niet, dan van hooren seggen, ende dat van luyden die hem mogelick oock niet wel en kennen, hoewel sij het meynen. Dit ist all dat ick van dit stuck weet te oordeelen, totdat ick hoore wat die daerop seydt, die tot dit schrijven ende overleveren geraden had, om denwelcken te spreecken ick noch gheen gelegenheyt en hebbe. Middelertijdt mogen de vrienden daer overleggen, off ende wat sij vorder doen off gedaen willen hebben. Ick houde dat, gelijck het mij bedroeft, dat dat quaet daer bij die man is (soo uyt sijne woorden schijnt), nochtans goedt is dat ment weet dattet daer is. U E. mach desen brieff dusverre wel voorlesen neffens groetenisse, houdende dit als off het aen hun geschreven ware.

Naedat ick mijn lesten had geschreven, quam ick tot distinckte kennis van de 5 pointen in den uwen. Daer was 'er eerst, seyde men mij, 15 geweest (die men mij niet en noemde) maer waren gereduceert tot dese 5. Opt 1e, belangende de waertgelders, is geant.: dat sij acte expres hadden dat hun vergost was boven de 400 ordinaris tot costen van 't landt, te mogen aennemen tot 800 ende meer tot haer eygen costen, alst hun soude goedtduncken, met advis van den stadthouder. Opt 2e, aengaende 't garnisoen, dat sij wel mochten lijden dat se vertogen, als de prins wilde, soo ick lest schreeff. Opt 3e van den kerckenraedt geresolveert. Opt 4e van Bogaert geresolveert. Opt 5e datter genoch van machinatien gebleecken was. Opt 3e insisteert de parthije meest. Dat ick seyde dat men niet en twijffelt aen een goede uytcomste, waren eens anders woorden die soo sprack. Mij belangende, sie in all dat spel gheen groot voordeel voor de waerheyt die wij belijden. De tijdt sal voort leeren. Ick bid dat men doch niet voort en gae in de Aenmerckingen, maer twerck geheel staecke, totdat men wel pertinentelick sal geschreven hebben wat het sij, watter in off uyt off ver-

andert dient, met copie van de woorden soo se nu staen, voll uyt (want ick int uytschrijven veel verander ende dat op mijne minute niet gecorrigeert en hebbe) ende dan daerbij 't geen men desidereert. Dit compt 'er aff dat men niet bij tijde genoch van alles geinformeert en is. Ick en sal sulx niet lichtelick weder beginnen. Dat men doch niet voort en gae, dat bid ick ten hoochsten, voor ick gesien heb wat het sij. Ick danck u E. van beyde de rijmkens. Ick en had gheen van beyden gesien, sal se beyde t'uwen dienst bewaren, off wil se u E. weerhebben terstont, sal se ten naesten senden. Sijdt hyermede, mijnheer, den Alm. bevolen. Desen 27 Feb. 29.

T. q. n., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2038). — Adres als voren.

2) Waarschijnlijck Puyck.

3) Waarschijnlijk Beaumont.

4) Ik weet niet zeker wie hier bedoeld is.

DXCIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Berichten omtrent de Statenvergadering, vervolgingen, enz.

Waerde heer ende broeder.

Ick schreve u E. te middach door Grietgen, maer en wiste doe niet 't geen mij niet lang daernae, doch donckerlick ende met onseeckerheyt geseydt wordt, namelick dat gister avondt off naemiddach de saecken heel hol gegaen sijn in de vergaderinge over 't stuck van Amst. ende dat onder anderen is voorgeslagen, naedemael S. E[e] Amst. heeft geassisteert met soldaten opt versoeck van den magistraet, off men hem niet en behoort te ordonneren oock andere steden te assisteren met soldaten tegen d'Armi-

nianen. Item dat men soude 't stuck van Amst. stellen int oordeel van de Staten, om met pluraliteyt van stemmen affgedaen te worden. T'avont sal ick bij een goedt heer gaen, die mij sal weten perticulierlyck te seggen hoe het staet, doch mij alreede van verre heeft laten aendienen, dat het niet wel en staet, dan dat hij desen naemiddach alles naerder will vernemen, om mij t'avondt seeckerder te onderrichten. Bij provisie hoor ick dat de gevonniste t'Amsterdam ende alle haere gesintheyden hier vol moets sijn. Soo sijn se oock, hoor ick, tot Leyden ende elders. Oock wil yemandt seggen dat het Amsterdamsche stuck soude sijn gestelt in handen van de Gecomm. Raeden. Is dat soo, soo meynt men dat Amst. sall moeten buygen. Ick twijfel niet u E. en hebbe gesien de Replycke voor Bogaert tegen 't lasterdicht [2]), oock het Historisch Verhael [3]), t'Amst. uytgecomen. - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Men houdt Corvinus sal moeten teeckenen. De propositie bij J. N. [4]) t'uwent gedaen nopende 't vangen, siet verre. T'Alckmaer isser 11 de novo gecondemneert, hier heeft men weder de vergadering willen besichtigen. De man van de olymolen tot Schoonhoven, hoor ick, wordt oock weder gemolesteert. Summa: het schijnt de parthijen over all gaende sijn. Mijn wedervaren t'avont soude ick u E. met desen vriendt wel schrijven, maer het sal sijn over thien uyren, eer ick bescheyt hebben sal, ende hij wil morgen heel vroech voort. Sall sien off ick u E. morgen middach advertere. 'T sal mogelick soo quaet niet sijn. Ist anders, fiat voluntas Domini. 1e Martij 29.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2323.

3) Ald. No. 2328.

4) Het blijkt niet wie hier bedoeld wordt.

DXCIV.

J. WTENBOGAERT AAN N. N. [1]).

De heer van Kuilenburg wil te Nijmegen, met goedvinden van den Prins, Remonstranten en Contra-Remonstranten accommodeeren.

Mijnheer.

Verneemt u E. noch niet van Wittio? S. huysfrouw nochtans is (soo ick hoore) gelegen, ende hij hadde geschreven daer tegen hier te sijn. Daer is wat gaens tot Nimmegen. Gr. v. Culenborch heeft, daer sijnde, gearbeydt om B. B. [2]) te induceren te kercke te gaen, ende dat zij dat wel konden met goede conscientie. Dit schijnt S. Ex^e^ te smaacken, uyt welckes naam de h^r^ grave huyden een expressen affsondt met S. Gen. brieff aen de voorn. B. B., om metten eersten hier te comen spreecken met S. Ex^e^. Men houdt seecker dat het is om dese vereeniginge, om waertoe te comen men de publycke predicatien sal daertoe houden, dat sij van de controverse materien niet en spreecken, maer sacht ende vreedsaem gaen, om dese nieuwe [gemeente] in de kerck comende niet te offenderen. Van Wittium neffens haer te gebruycken wordt niet geseydt, maer wel dat S. Ex^e^ den predicant der Remon^n^ die daer is will contentement doen, ten aensien van sijn tractament, all soude hij hem uyt sijn eygen burse geven duysent gulden 's jaers. U E. oordeele waer dit heen siet. Daer wordt bij geseydt, dan sullen die van Loevesteyn affcomen, ende ick weet niet wat meer. Off Witt. daer quam offte yemandt van die 2 B. B., let daerop. 'T becommert mij seer, als een saeck om te dissolveren theele stuck. Citissime. Meerman leydt te bedde; ick sal metten eersten derwaerts moeten, maer sal doch noch wel een dach 2 off 3 aenlopen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2043). — Zonder adres, datum of jaartal. G. Brandt schreef achterop: 1629 of 1630. 2) Biesman en Bijl.

DXCV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Toezending van kopij met inlichtingen omtrent de volgorde, door den zetter in acht te nemen. Aanmerkingen van Lansbergen. Nieuwe remonstrantie van de Contra-Remonstranten. Houding van de Goudsche vroedschap. Over Grevinchoven. Berichten omtrent de Statenvergadering, enz.

Mijnheer.

- -

Aengaende dat L. in bedencken gheeft [2]), off d'autheur met asseurantie soude mogen seggen, dat all dat onheyl uyt de kercke comt, dat daer de clock gegoten is etc.; ick weet niet off die woorden soo affirmative yewers staen. Indien jae, ende de vrienden daer houden dat het te vele geseydt is (twelck sijn can), dat sij het mitigeren nae haer goedtduncken, met het woordt: apparentelick, off waerschijnlick, off aldus: men soude mogen met eenige waerschijnlicke redenen mogen seggen, dat all het onheyl uyt de k. comt etc., off yet anders, dat hun bequaemst duncken; willen sij oock, sij mogent heel uytlaten. Van de publicatie vinde ick niet goedt in dit werck eenige mentie te maecken, opdat men dit werck houde gestelt voor de vonnissen, publicatie etc., gelijck het oock in der waerheyt all een wijll voor date gestelt is. Vinde oock niet goedt de gevonniste in conformiteyt van de gevonniste te culperen, maer dat alles voorbij te gaen. Maer als men soo een discours wilde stellen als ick u E. dese dagen schreeff, dan sou men hyer ende daer wat mogen te pas brengen.

Dat de Contra. weder een rem^{e} overgegeven souden hebben, heb ick niet gehoort; dat sij sterck hier sijn ende seer loopen weet ick, meyn oock dat sij yet overgeven sullen. Ick sal daerop wel letten nae vermogen. 'T onse sal gelevert worden, hoope ick, int begin van d'aenstaende

weeck. Dat het doch gins niet en werde uytgegeven voor naerder advis. Flander had mij van Ravens 't selve geschreven, dat u E. mij schrijft. Dat u E. van Spaegnen schrijft, heb ick noyt gehoort. Schijnt men besich is om den pot toe te decken, indiender yet is. Forte cum occuleretur, subitum fuit benedicere, secundum canonem. Goude heeft oock in de vroetschap geresolveert (soo ick hoore) tot geen operatie te verstaen. Eenige in die vroetschap, daervan ment niet en hadde verwacht selve, sijn daer tegen d'executie geweest. D'opheff, daervan ick u E. schreeff eergisteren avondt ende gisteren, is door Alph. gebroocken, soo men mij wil verseeckeren, ende ick gelooff om reden. Dan men houdt dat men weder missiven senden sal, daerin ick cleyne swaericheyt maeck, indient niet anders geschiet dan voor desen. Hij ende wij dus doende en verliesen wij, God loff, niet. Victor heeft mij geschreven van sijn particulier affairen . . . .
. . . .

Ick heb van dage hyer eene droeve tijding ontfangen, sijnde geschapen bijcans een geheel huysgesin van mijne naeste tot mijn last te crijgen. Hoe maecke ickt, soo het God niet en voorsiet? 'T is mij een groote droeffheyt, soo de Heer niet en helpt. Maer dat dit niet verder en gae, dan alleen bij u E. blijve.

Ick hoore de heeren nu besich zijn met de consenten, ende dat het ander rust. Oock dat de swarte vertogen sijn, sonder noch yet overgegeven te hebben, doch dat sij int begin van de eerstcomende weeck wedercomen sullen. Sij hebben haere advisen, ende weten d'opportuniteyt der tijden. Wilt de vrienden in de Leuwen seggen, dat ick Alph. noch eens hebbe doen sonderen door een vertrout vriendt, daerop men staen mach. Heeft mij doen seggen dus stracx, dat het noyt qualicker te pas en quam als nu, raedt noch tot patienteren. Ick denck op Jacobum: patientia opus perfectum habeat. D'Ambass. uyt Franckrijck,

Aerssen ende Vosb., zijn wedergecomen. Eenige wenschen zij eerst nae 't scheyden der vergaderinge gecomen waren. Ick ben in twijfel off best ware der parthijen Remon^e, die in partu is, met de onse te praevenieren off te volgen; dan meyn 't eerst 't beste te wesen. Dunckt u E. anders, laet het weten. Sall apparentelick niet overgegeven worden voor dynsdach. 'T stuck van Ravens moet ons alle doen omsien, om niet yewers geclampt te worden. De broeders moeten soo vrij niet gaen als sommige wel doen.

- -

Den Heer bevolen. Desen 3 Martij.

Graswinckel seydt datter een Remon^e overgegeven is van de parthije; maer ick heb gheen seecker bescheyt.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

2) Hier is sprake van Wtenbogaerts pamflet: „Copie van het Translaet" (*Bibl. der Remonstr. geschr.* bl. 98).

DXCVI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Misverstand bij 't bestellen der brieven. Naar aanleiding van eene missive van de Staten tegen de Remonstrantsche samenkomsten. Hoe de weerlegging dient ingeleverd te worden. Plan tegen eene godsdienstoefening in Den Haag. De Remonstrantie der Synodalen. Cloppenburg staat te Amsterdam in een kwaad bladje.

Mijnheer.

- -

Dat ick tot noch toe van de missive hebbe gehoort, heb ick u E. gisteren geschreven, 't leste in een calffken. Ick hoore dat die van 't jaer 1626 vrij scherp is, ende noch vrese ick voor een auctarium, dat daer wel mocht bijcomen. L'oison 2) heeft wel geschreven, ende dat wast dat ick vreesde, dat 't Amsterdamsche stuck op onse kop druypen

soude. Dan, ware ons lichaem gestelt ende gesloten alst niet en is, ick soude gheen grote swaricheyt daerin maecken. Dat van den provoost generael meyn ick u oock donckerlick geschreven te hebben, seggende dat Alph. daertoe te genereux was. Dat tvoornemen sij ons te matteren, is niet te twijffelen; maer, waer ons lichaem kloeck ende wel gesont, wij souden tegen de swaerte opstijgen als de palmboom. Het optrekken van den prins en soude het ons dan oock niet doen; daer sal dan oock minder apparentie wesen van soldaten. Maer de Haechsche, vrese ick, sullen moeten in haer schulp cruypen. Hadden wij de behoorlicke ordre, men behoorde de kercken rontom daer tegen tot constantie te vermanen met schrijven. Ick meyne men evenwel de wederlegg. behoort over te leveren, kan men maer daertoe geraecken, daermede ick nu besich ben Jae men behoort te overleggen, off niet goedt waare aen elcke vroetschap een te senden van de gedruckte; doch men mach eerst hooren hoe de publicatie sal luyden. U E. gelieve hierop te meer te letten, omdat de kercken lestmael aen haer magistraten sijn gerenvoyeert, ende men in den Haege gheen generale requeste meer ontfangen wil, van ons immediate comende. Geen persoonen en behoeven haer daer te praesenteren. 'T waer genoch (dunckt mij) met een missive off wit papier, rontom den borgemeesteren ende vroetschappen toegesonden. Dusverre geschreven hebbende, vinde ick goedt Grietgen (dewijl se hier is) hier te houden tot morgen vroech, off ick t'avondt noch yet vername daeraen gelegen is. 4 Martij.

Ick en had tvoorgaende naulicx geendicht, ick en krijge tijding dat de h^r praesident den officier ontboden heeft, hem belastende t'avondt die in de vergaderinge sullen sijn op te teeckenen, seggende daerbij dat hem onlanx tot Leyden verweten was, dat hij 'er niet toe en dede. Dit verstaen hebbende, ginck d'officier bij een raedtheer, hem seggende dat hij sulcke last had. Dese raedtheer seyde,

dat dat bij 't Hoff niet geresolveert en was, dat hij mocht gaen [theyr] eens oversien, sonder vorder. Alph. quam dit te vernemen, die hierop [heer N.] dede ontbieden. De reste wordt verwacht, want nu sijn de broeders bijeen. De overgegeven Rem^e (hoor ick) is seer groot, doch niet vervatende dan 't geen in verscheyden andere te voren overgegevene gestelt was. De missive sal gesonden worden aen de officieren, om gepubliceert te worden, maer eenige heeren seggen dat sommige die sullen publiceren, sommige niet, ende het oude sal wesen ende niet te beduyden hebben; raaden niettemin dat de predicanten 8 off 14 dagen nae de publicatie (daer se mocht geschieden) haer een weynich van straet houden, oock een reys off 2 de predicatien wat ophouden, daer soo gheen ordinarise gedaen en werden op seecker uyren ende daegen. 'T en waer, mijns bedunckens, niet quaet, dat hier ende daer hiervan advertentie geschiede van te vooren, opdat yeder daerop lette nae gelegenheyt. Ick hoore dat Cloppenb. heel int quaet blaetgen staet t'Amst., ende dat hij wel de clop mocht crijgen met een brieffken. De synodale gedep^de souden de Consultatie gaerne doen advoueren bij de synode, maer 't is noch lang eert somer is. Hadden sij macht te vergaderen nae wil, ick meyn sij soo lang niet souden hebben getoeft. Men seydt sij yet hebben gesonden om approbatie te hebben per classes et provincias, maer dat het hapert. Off het dit is, weet men mij niet te seggen. Bogaert heeft weder een duplyck, om te Haerlem te drucken, op sijn Replyck [3]). U E., meyn ick, heeft het gesien. Men seydt dat hij soude geseydt hebben, dat hij de moet verloren gheeft.

Dus crijgh ick tijding dat de vergadering geendicht ende more solito met veel toehoorderen gehouden is, sonder swaricheyt, God loff. Ick vreese ick niet haest copie van de Rem^e sal crijgen, omdat het een heel groot stuck is. Daer moeten wonderlicke legenden in comen. Eenige heeren

seggen, dat men dese reyse dat senden van de missive heeft moeten accorderen, maer dat se haer selven doodt loopen sullen. -
Dat ick voort seyde van hier off daer de predicatien wat op te houden, heeft de mening niet dat men haer raden soude soo te doen, maer simpelick dat sij het souden weten, om op alles te letten naer yeders gelegenheyt, bysonder dat de leeraers wat voor haer sien. Oock dat den onsen alle tijdt de modestie gerecommandeert werde, opdat men 'tgoede wel doe. Dat maeckt grote gunst bij de heeren. Men spreeckt weder van grote buyten, bij den onsen in zee genomen -
Noch den 4en Martij, 's avons heel spade.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

2) Een onbekende pseudoniem. 3) Vgl. *Bibl. v. pamfl.* No. 2326.

DXCVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Zijn oordeel over de Remonstrantie der Synodalen, die in druk is verschenen. Men moet zich niet tegen de justitie verzetten. Men wil dat De Groot in het land zal komen. Verdere bijzonderheden.

Waerde heer ende broeder.

Ick heb u E. geschreven door Grietgen, ende selver noch per schipper. Gisteren ontfing ick den uwen van den 5. deser, die geen sonderlinge antwoordt en behoeft. Ick laet mij bevallen 't gheen u E. met het oversenden van de stucken heeft gedaen. Off ick uwer E. brieff van asseuranter qualick gelesen off verstaen heb, can ick niet naesien, omdat ick hem van mij geleydt heb; dan daeraen is niet gelegen. 'T is soo wel, ick vermoede, dat het qualick bij mij gevat is. Soo een discours te stellen is mijn werck niet. Heb oock daertoe de nodige instructie niet, ende

noch weyniger lust. Terwijlen ick besich ben om copie te becomen van 't geen overgegeven is, siet soo compt se mij allhier all versch in de handt, gedruckt tot Harlem, wtgegeven bij de parthije zelve, met de Consultatie achter aen [2]). 'T is voorwaer een bitter schrift, ende en is gheen wonder dat de meeste heeren gemoveert zijn geworden, daerop tot de missive te resolveren. Evenwel geloove ick niet, dat sij haer saeck daermede seer sullen vorderen, maer off de heeren (ick spreeck niet van alle) zijn sonder gevoelen, off sij sullent haer ressenteren, bysonder Amsterdam, welckers advis van die te stellen in handen van de fiscael, mij niet vrembdt en dunckt, nu ick gesien hebbe wat sij seggen. Voorwaer 't is een groote stouticheyt. Evenwel thoonen sij claer dat sij groote apprehensie hebben. Ende indien de goede heeren nu wat couragie thonen ende die muytmaeckers ende inquisiteurs voortgaen in te binden, soo hope ick dat wij allenxkens God den Heere wat gerustiger sullen mogen dienen, sonder haer off yemandt te krencken, want God weet dat dat onse meening niet en is. Ick ben seer blijde dese Remonstrantie gesien te hebben, ende bidde u E. off yemandt anders aldaer, dat met den eersten daerop wat gestelt worde, 't sal vruchten doen, mits dat men niet all te hevich, maer voorsichtich ende bundich gae. Laet u E. dit gerecommandeert sijn. Dat van Swalmio [3]) is wel. Dusverre sijnde comt mij wel te pas u E. brieffken van den 5en (ick meyn u E. wil seggen) den 6en deser. Tot antwoort van dit u E. leste dient, dat ick seer sal verlangen nae 't geen die goede heer aldus mach hebben geseydt. - - - - - - - - - - -
'T sal nu onnodich zijn de geheele Consultatie achteraen te drucken, nu sij se selve hebben uytgegeven. 'T is genoch aen te wijsen 't onderscheyt van thooft ende steert int een ende 't ander. Dat u E. daer geadviseert heeft op die 2 dingen, bevalt mij wel. 'T was onnodich mijn advis daerop te wachten. Dat u E. de Sevenhuysensche

vermaent heeft tot modestie ende patientie, is seer wel. Geen saeck soude ons nadeliger konnen sijn als de minste resistentie tegen de justitie, ende als daer gheen resistentie en valt, heeft Duyn [4]) geen reden pistoletten off wapenen te gebruycken. Laet de Heer ons weer ende wapen sijn. Wat Magnum [5]) aengaet, dunckt u E. dat soo vrembdt? Mij niet. Daer sijnder die ick all voor 8 maenden geseydt heb dat sij het behoorden te doen. Ende soo sij het deden, dat daer niet een haen nae soude krayen. Maer sij mosten geresolveert zijn. Maer ick verwacht die resolutie noch aldaer niet, nochtans, meyn ick, soo een goedt heer haer thart wat onder den riem steecken, twaer gedaen. Sonder dat sullen sij het oock niet doen. Wij hebben te wenschen dat S. Ex^e victorie mach crijgen over sijn voornemen tegen den vijandt &tc. Dat van de kerckel. tegen B. [6]) gaet wel: wt des leuwen muyl can noch wel honich komen. Ick sal wachten wat Sapma schrijft. De man daer D. J. [7]) de brieff aen behandichde ende die sich soo vrembdt hiel, wordt goedt gehouden, ende daer isser meer in dat quartier, maer moeten dapper omsien, ende haer slach waernemen. Segt dit de Leuwen. Ick weet dat het u E. te quaet heeft; dan hope de Vlaming haest komen sal, soo hij mij heeft geschreven. Wat Alph. aen 't N. N. geseydt heeft, weet ick niet. 'T is tuschen haer beyden. Soo veel ist dat d'officier sedert te Hove ontboden is, maer hem is van die dingen niet een woordt meer geseydt ende gheen belasting gedaen. Vale et salve a

7^a Martij 29. T. q. n., H. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2387.

3) Mij onbekend.

4) Misschien de voormalige Rotterdamsche burgemeester Jacob Duyn.

5) De Groot. 6) Misschien Beaumont. 7) Dirk Jansz. d. i. Sapma.

DXCVIII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE [1]).

Het verzoek van De Groot om tegen Camero te schrijven. De verspreiding der exemplaren van zijn geschrift. Over Sapma. Hij heeft iets tegen de Remonstrantie gesteld. Over d'Espaigne en zeker geschrift van Rijckewaert. Hoe de zaak van Corvinus is afgeloopen.

Waerde heeren ende broeders.

- -

U E. d. Episcopi, sende ick hier een brieff d. Grotij, oudt van date, maer eerst versch ontfangen. Schijnt sijne E. seer gaerne hadde dat yet tegen Cameronem wierdt gedaen van u E. Ick thoonde u E. voor bijcans 3 maenden noch eenen anderen van hem, daerin hij 't selve urgeert. U E. gelieve mij te laten weten wat ick antwoorden zal. U E. hadde mij eens geschreven van een goedt heer, die van hyer uyt de dachvaert daer gecomen was, ende veel goeds hadt geseydt dat u E. de penne niet en dorste vertrouwen met de schuyte; maer als Grietgen quam soude ickt vernemen. Grietgen evenwel brengt niet mede van sulx. De ses exemplaren heb ick ontfangen. De rest sal ick verwachten. Dat hyer gheen exemplaren meer souden sijn is abus, daer was 'er hondert gecomen, daer isser noch wel 25 off meer over, dat is genoch. Men behoeft ,er gheen meer te senden. Hier ende daer sijn eenige aen de heeren gedistribueert. Dat, 't geen aen den R. Pens. is gesonden in de Staten soude sijn gepresenteert, heb ick noch niet vernomen. De redenen waerom se niet ten profite van de Soc[t] zijn gedruckt, wenschte ick wel te verstaen. Men behoort dese dingen (dunckt mij) anders tot profit te mesnageren. U EE. hebben reden te schreumen voor dat moeyelick werck. U EE. weten dat ick all voor vele maenden, jae voor 't jaer, van de generale bijeen-

comste heb gesproocken, die bequamer hadde konnen gehouden worden in de donckere dagen. Ick heb dickwils geseydt dat men behoorde praeparatie tot deselve te maecken, eerst met weynige, daernae vorder; dit en geschiet mede niet. Acht ment nodich, dat ment bij der handt neme, acht ment niet nodich ende meynt m'er door te comen sonder dat, ick ben oock tevreden, maer vreese voor meerder confusie. - - - - - - - - - - - - - -

Dewijl u E. lestmael schreeff soo ernstlick van yet te doen tegen de leste Rem^e^, heb ickt bij der handt genomen, ende ben alreede ver gecomen. Hoope het dese weeck aff te hebben, ende dan aen u EE. te senden, om gelesen ende gecensureert te worden. 'T wil wat groot ende scherp vallen, geaddresseert aen de synodale selve; niet aen de heeren: daer moet men noch anders spreecken als de Antwoordt op dit schrift vereyscht. Sij gaen te peerde; daer tegen te voet te vechten waer dwaesheyt. Ick moet oock te peerde ende met gelijcke wapen; dan ick heb de pen wat laten loopen, soodat het wat groot vallen wil, ende grote schriften worden niet gelesen. Dan u EE. sullen oordeelen. Vindt men goet achter wegen te laten, off te vercorten, ick ben tevreden, de genomene moeyte is clijn. Daniels papieren hoop ick hyer te pas te brengen, hoewel ick de plaetsche daer het hoort all voorbij ben. Ick salder wat aenlappen.

Ick had verstaen, d. Borri, dat u E. niet wel tevreden was mij hier niet te hebben connen spreecken. 'T is mij evenwel leedt: ick hadde selve gewenscht u E. te spreecken, maer liet u E. seggen dat het ongelegen was bij dage, om mijns weerts wil, bij denwelcken ick nu ben, daerop ick mede sonderlinge acht nemen moet, maer wel bij avondt; dan mij wierdt geantwoordt dat u E. dien avondt voort wilde: dus conde het niet anders vallen. Dus bid ick alles ten goeden te nemen. - - - - - - - - - - - -

Van Espaignes predicken heb ick niet gehoort, maer men

seydt dat de vrouwen varieren, ende dat men meynt het altemael boeven-jacht is met de wijven, hoewel ander twijffelen. De Reme[e] is sodanige als u E. seydt, ick ben daertegen wat besich, soo boven is verhaelt. Sij is eerst onlanx aen 't Hoff gesonden, met last om te adviseren binnen 14 dagen. Dusverre u EE. brieven.

Come nu tot yet anders, 't gemeyn grotelicx raeckende. Coolman heeft mij gegeven den brieff van J. Gerritssen, ende seydt bij monde dat u EE. begeren, dat ick yet soude stellen, ten eynde als in sijnen brieff. Ick vinde behoorlick dat yet gestelt worde, maer had gewenscht dat Coolman eenich schrijven tot u EE., dat stuck aengaende, hadde medegebracht, met een concept, daeruyt ick had mogen verstaen op wat voet u EE. meynen dat men dit behoort te nemen. Nu is het mij eene blinde caerte. Ick wensche ons nu bijeen, om hierover, ende 't gundt sal volgen, te samen te communiceren. Maer dat en is niet; vrese evenwel dat het nodich sal sijn. Middelertijdt, naedemael ick nu met dit ander werck besich ben, dat ick niet geerne soude interrumperen nu ick 'er in ben, vinde ick goet dat stuck te renvoyeren aen uwe EE., die daer sterck bij den anderen sijn, ende 't selve tesamen gevoegelick sullen konnen doen, daertoe ick mij geerne sal gedragen. 'T ander, dat ick seyde te sullen volgen, ende daerover ick mede wensch te samenspraecke met malcanderen, is 't geen Coolman hier brengt van sijn plaets. Hij heeft mij gisteren de schriften voorgelesen, ende wat opening gedaen int corte. Seyde oock dat u EE. sijn concept hadden gesien, ende 't selve niet vrembdt gevonden. Ick wenschte dat u EE. mij oock met een woordt schrijvens van haer goedt-duncken, namelick in terminis off u EE. dat concept behaecht, hadden geadviseert. 'T is van importantie. Carolus urgeert. Seydt oock dat de heer internuncius aldaer gaerne soude sien dat alles Alphaeo soude worden gecommuniceert. Ick twijfel evenwel off het geraden

is, hoewel daer reden zijn pro et contra. Dan ick sal desen dach alles naerder met Carolo overleggen. Middelertijdt bid ick op beyde metten eersten te mogen hebben u E. advis.

Ick schreeff dese dagen (ick meyn eergisteren) cortelick, hoe d. Corvini saeck affgelopen was. Sall nu verhalen, hoe het is toegegaen, nae 't rapport mij gedaen. Die van Leyden haddent all een reyse in de vergadering opgeworpen, maer daer was geen acht op geslagen. Eyntelick versocht hij formelick advis, wat daerin te doen was. Wierdt goedtgevonden te seggen, men soude advis nemen van 't Hoff. Leyden, houdende dat hij dat soude tegengaen (want daer was de saeck alreede te ver affgedaen), seyde daermede niet gedient te sijn, begeerende naeder advis. Men renvoyeert het aen de Gecommitteerde Raden. Dese verstaen dat ment behoort te laten blijven bij 't geen 't Hoff had gedaen, om 's Hooffs authoriteyt niet te spot te stellen, off immers dat men den man behoorde te ontslaen uyt de hechtenis bij provisie, totdat de saecke ten principale naerder overwogen ware, alsoo hij hem vertrouwende opt Hoff, aen twelck de saeck van de Generalitijt was gerenvoyeert, te Leyden gecomen was. Dit en behaachde Leyden (dat is Broeckh.) mede niet. Dus heeft men den slach waergenomen, om de saeck van wegen die van Leyden voor te stellen in de Generaliteyt, als eenige goede absent waren. Daer ist soo afgelopen als ick schreeff. Doch de 500 g[n] sullen ex publico betaelt worden. Had Bas. van Amst. (seydt men) soo hertich geweest als de Delffschman, 't soude anders uytgevallen zijn. Dit ist dat ick daervan heb gehoort. Dan 't Hoff heeft noch gedep[de] gesonden aen S. Ex[e]; off d'executie van die sententie noch sal werden gesurcheert, sal men sien. 'T is wonder dat Corvin. sulcke swaricheyt heeft gemaeckt in de formaliteyt van teeckenen. Hij heeft meer gedaen, wordt mij geseydt: want d'acte, hem bij den Hove sijnde voorgeleydt, heeft hij bij eede belooft die nae te comen, hoewel soude teec-

kenen. Voorder is hier niet nieus, dat ick weet, anders dan dat grote praeparatien ten oorloge gemaect worden, ende om haest te velde te gaen. Valete et salvete in Dm° fratres charissimi, salvent Waterdalius et Matthisius. Victori ipse scripsi 15 Mart. 1629.

Vester, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren. Op dezen brief is een stukje papier gehecht met de woorden: „Memorie. De leste Remon° is overgegeven van de kercken van Alckmaer, Goude, Rotterdam, Schoonhoven, den Briel, den Haege, Woerden, Soetermeer ende Segwaert, Hazerswoude, Noortwijck, Moordrecht, Sevenhuysen, Bleyswijck, Waddingsveen, Sevenhoven, Nieucoop, Arlanderveen en Swammerdam."

DXCIX.

N. GREVINCHOVEN AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over een accoord, door advocaten opgesteld, betreffende eene finantieele aangelegenheid waarin Galenus, Creivanger en Becker betrokken zijn. Klachten over zijn toestand.

Eerw., voors. h. ende br.

Uwen aengenaemen, met het bijgaende ontwerp van 't contract, hebbe ick gisteravont wel ontfangen. - - - -
- -
Aengaende mijne familie, is noch even bedroeft, jae so langs so bedroefder; soodat niet alleen alle mijnen lust tot de studien, maer oock tijt daerhenen loopt, daer ick nochtans sonder de studien noch machtich noch bequaem en ben om den dienst waer te nemen. De affectie, oock die van onse volck tegen mij in dese droefheyt, is soo weynich, dat ick, om recht wt te spreecken, oock weynich trecks tot haer hebbe, om voor haer mij selven dus te pijnigen met het waernemen van den dienst. De Contra-

rem. hebben mij meer leedts gedaen dan onse luyden, omdat sij meer machts tegen mij hadden; maer als ick overlegge wat mij bij onse luyden al wedervaren is en nu noch sulcken wedervaert (selfs oock in dit stuck met Galeno), soo dunckt mij, dat sij mij oock pas soo veel leedts aendoen, als sij konnen. Als ick dan noch bijeenbrenge alle de indigniteiten, die mij hier wedervaren sijn, soo come ick in een labyrinth sonder wtcomste. De saecke houd ick nu goet ende hebb' se lief, wildese oock met alle mijn vermogen, dat cleyn is, mainteneren; maer de luyden en behagen mij niet, ende men kan 't mij wel soo suyr maken, dat mij de lust vergaet, insonderheyt in dese mijne swackheyt ende droefheyt - - - - - - - - - -
Ick hadde u E. hiervan veele te seggen ende wensche u E. te mogen besoecken, maer het huiscruice en laet mijne absentie niet eenen dach toe. Ick lijde in Holstein excessive schade, die ick daer eens sijnde soude konnen verhoeden. Maer al soudt alles verloren gaen, soo en mach ick mijn lieve kint in dese ellende niet verlaten. En wye siet noch het eynde? 't Sal nochtans eens een eynde nemen. Deus providebit, cui te tuaque commendo; uxori salutem et amicis. In Rotterdam, 15 Martij 1629.

U E. dienstwill. vrundt,

N. G.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1213). — Adres als voren. „Ra 17 Meert. Resp. 21 ejusdem." Het laatste hier medegedeelde gedeelte werd blijkbaar door Wtenbogaert doorgehaald, omdat hij den brief, zeker om den hoofdinhoud, aan de advocaten ter lezing heeft gezonden.

DC.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Antwoord over het advis betreffende den voorslag van Van Dongen, Wittius, Corvinus, Amsterdam. Zijn oordeel over de laatste Remon-

strantie en de refutatie van de voorlaatste. Hun brief is overgeleverd. Bijzonderheden.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Beyde uwe E. seer aengename brieven, de eene van den 16en, d'andere van den 19en Februarij lestleden hebben wij taamen ende te gelijck op den 25en dito ontfangen. Wij hebben wel gemerkt, soo uyt d'een als uyt d'ander, de veelvoudige occupatien, met dewelcke u E. doe ter tijt wiert overvallen - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Dewijl 't u E. gelieft heeft desniettegenstaende aen ons te schrijven, soo en konnen wij oock niet minder doen, als u E. voor dese gunstige affectie t'onswaerts ende trouwe sorge seer hertelycken dancken, gelijck wij oock doen mits desen. 'T soude al voor desen ende met den eersten zijn geschiet, maer 't is uyt insicht van u E. onledigheden, ende om deselve niet meer te obrueren, tot noch toe naegelaten. Maer meenende nu dat de occupatien wat zijn vermindert, is goetgevonden desen aen u E. te schrijven, om niet te schijnen in ons debvoir onachtsaem te zijn. Het advys dat u E. op ons versoeck, nopende den voorslach van Dongen ende 't gene daer van onder ons geventileert was, heeft gegeven, sijnde 't selve dat u E. oock aen Coolman geschreven heeft, staet ons allen seer wel aen, en is, onses achtens, eulcx als voor dese tijt in die saecke kan off behoort gedaen te worden. Wij hoorden vremt toe, als wij in u E. schrijven van den 16en lasen van de apprehensie Wittij; wij hadden noyt daervan gehoort, maer wel in het tegendeel, dat een, die gehuyrt was (soo men seydt) om Wittium om te brengen, gevangen was genomen: des wij te meer over die onverwachte tijdinge ons ontsetteden; doch uyt u E. lesten van den 19en dito verstaende, dat u E. niet wel des aengaende was onderricht, waren wij daerover wederom verblijt. Wij souden oock van herten wenschen, dat d. Corvinus off in het ongeval, daer hij nu in is, niet gecomen en

waer, off hetselve nu geluckelick ontcomen conde. Och off hij in de saecke des Heeren cordater ende in de zijne wijsselycker gegaen had! 'T gepasseerde tot Amsterdam, gelijck u E. daervan schrijft ende zedert voorts van elders desaengaende ons bericht gedaen is, is dickwils het subject van onse propoosten, als wij hier bij malcanderen zijn, en weten niet wat almanacken daerop te maken zijn, insonderheit als wij daerbij voegen het antwoort, dat men seyt dat Sijn Ex^tie nu onlanx heeft gegeven aen eenige gedep^de van de steden, op 't versoeck van soldaten? Doch het van alles ende ons gemeene weerveers is, 't gene u E. schrijft, dat wij goets moets moeten wesen, God vertrouwen ende d'uytcomste van boven verwachten; dit hebben wij tot noch toe gedaen ende zijn gesint door Gods genade hetselve alsnoch te doen ende daerin te continueren ten eynde toe. Wij hebben hier onlanx twee stuxkens gesien: een Remonstrantie van de Contra-remonstranten de heeren overgelevert, ende een refutatie van seeckere Remonstrantie bij de Contra-Rem. in Decembri lestleden overgelevert. Van het eerste, wat sullen wij seggen? Dat het vol bitterheyt ende gals is? Niemant kan dit niet sien, maer sij hebben het selve voor desen meermalen uytgespogen; al haer seggen is dickwils wederleyt; sij en doen niet dan haer selven ende anderen vergeefsche moeyte aen. Evenwel dunckt ons niet, dat wij oyt Remonstrantie van die luyden gesien hebben, daerin sij haer voor de overheyt soo bas toonen als in dese. Souden se wel eenige apprehensie hebben, ick en seg' niet van eenich quaet; want of se sulx in deselve Remonstrantie op conditie schijnen te kennen te geven, soo konnen wij nochtans naulicx gelooven, dat z'et selffs gelooven; maer van dat de verdruckte uyt hare verdruckinge wel eenichsins verlicht mochten worden? Hier en daer vindt men in de selve Remonstrantie eenige propoosten, die dat schijnen mede te brengen. Een quaet gemoet, dat niet lijden en

mach dat andere neffens hem wonen. De voors. refutatie hebben wij met lust ende smaeck gelesen. Soo staen se daer en proncken op het lest met het valsch aengeven van de daet der Haechsche Remonstranten. Wij hopen datter oock haest yet sal uytcomen tegen hare Remonstrantie, nu lest overgegeven ende bij haer selve uytgegeven [2]), ende insonderheit op 't advys der professoren in de saecke van de Amsterdamsche schutters [3]), daer wij seer nae verlangen. Onsen brieff verstaen wij dat overgelevert is, doch dat sich de man in 't ontfangen van deselve wat vremt hiel; diesniettegenstaende meynt men dat hij selve soo vremt niet en is. Off yet sal opereren, leert de tijt, wij hebben in allen gevalle goeder vrienden raet gevolcht. La Boutelle met de renetten zijn ons wel geworden, wij dancken u E. seer voor de moeyten in 't bestellen ende mons^r Tresel, aen wien ick een weynich geschreven heb, voor de gifte. Off mijn brieff al wech gesonden is, weet ick niet; soo u E. aen deselve schrijft, doet, bid' ick, mijne gebiedenisse aen sijn E. ende zijn huysvrou. Meer weet ick voor desen niet te schrijven, dan alleen dat ick God van herten bidde, dat hij u E. persoon noch lange in goede gesontheyt wil sparen, als die, welcker dienst, sonderlinge in dese sware tijden, voor het gemeyn soo nut ende noodich is, dat deselve niet dan met seer groote schade soude konnen ontbeert worden. Deselve God wil u E. h. arbeyt uyt den hemel overvloedelycken segenen tot veler vertroostinge. U E. huysvrou ende alle goede vrienden moeten hertelyck gegroet zijn. De broeders alle doen aen u E. hare dienstige ende hertelycke gebiedenisse. Ick mede, die ben ende blijven sal,

15^en Martij 1629. U E. seer dienstwillige, P. C.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 874). — Adres als voren. „Resp. 29 Martij."

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2337. Vgl. 2340. 3) Ald. No. 2338.

DCI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Naar aanleiding van zekere propositie in de Statenvergadering. Over de dienstvervulling te Gouda.

Mijnheer.

De posten hebben van dage wel gelopen, Jan Lambertssen eerst, Maritgen nae, Cupus daer nae, die ons de meeste gerusticheyt bracht. U E. heeft met het opbreecken niet misdaen. Ick danck u E. ende de vrienden voor haere sorge. 'T geen onsen weert ons noch gister avont verhaelde, en had gheen gelijckenisse met 't geen de vriendt schrijft in den sijnen van 18. Een point accordeert, dat hij seyde dat de Sr Duyck de propositie had gedaen, in plaets dat Victor had gerapporteert van Leyden. Dan den inhout was soo vorderlick nergens nae, jae min dan ons geseydt was, ende soo mij docht streckende niet tot het beste eynde, hoewel de bal opgegeven sijnde, schoone occasie gheeft om hulpsch (*sic*) wederom te caetsen, indien se waergenomen wierdt. Maer waer het soo als die brieff houdt, soo waer het naulicx te verwenschen, ende genoch in terminis 't gheen hem seecker man, mij wel bekent, heeft geschreven. De rencontren van gisteren hebben ons niet gelet, hoewel se vele ende verscheyden waren. Wij gaen met God t'avondt voort, ende sullen metter tijdt de waerheyt van alles vernemen.

\- -

16 Maert.

T. quem nosti.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. Handschr.* No. 2046). — Adres als voren.

DCII.

J. WTENBOGAERT AAN A. VAN DEN BORRE [1]).

Over de Amsterdamsche aangelegenheden en de vraag, in hoe verre zij zich daarmede hadden in te laten. Burgemeester Oetgens. Hij klaagt dat zijne geschriften niet gelezen worden, en dat vele broeders slechts ad vitam arbeiden. Er moest een nauwer band zijn. Het „Onderzoek van de wettelickheyt der Remonstr. conventiculen" moet wederlegd. Afloop van de zaak van Corvinus, enz. Hij betreurt het schrijven van zekeren brief aan Sapma.

Waerde heeren, broeders ende vrienden.

Uwer EE. lesten van den 17en meynde ick gisteren te beantwoorden, maer recht op punt creech ick belet te schrijven ende te bestellen. Aengaende de redenen voor de Salemsche: ick heb er op sitten dutten, in meining deselve op een ander voet te stellen; maer, alles overleydt, weet ickt niet anders te maecken. Ick heb voor een jaer, te Salem zijnde, yet op dien voet gestelt, oock met refutatie van eenige obiectien daertegen, twelck ick doe een goedt heer dede op sijne begeerte, ten selven eynde als dit nu begeert wordt. Ick wenschte de minute van dien hier gehadt te hebben, maer is tot Rott. bij mijne andere papieren. Somma, ick sende het wederom soo't u EE. mij hebben gesonden, latende u EE. voort daermede doen soo deselve goedtvinden. Daer is maer eene reden 2 off 3, die de religie eygentlick raect, ende als wij die voort gebracht hebben (gelijck hier nu is geschiet), soo hebben wij't all geseydt. Sullen wij seggen wat dient tot ruste haerer stadt polityckelick? Is daer niemandt die haer dat can seggen? Sal ment ons vragen? Ick vrese evenwel dat dit niet veel sal hebben te beduyden. Want ick ben int seecker onderrecht dat borgemeesteren van tvoorleden jaer, insonderheyt oock Oetg., die nu borgemeester geworden is, om de vroetschap te bewegen tot verseeckering door soldaten, geen eens maer dickwils daer

in de vroetschap soo hooch ende laech geprotesteert hebben, dat de mening was niet alleen de publycke religie tout outre in allen deelen te mainteneren, maer oock de placaten te executeren ende gheen Arminiaensche conventiculen te lijden, dat niemandt van hun nu en soude dorven eens in de vroetschap reppen van de Rem[s] bij eenige oochluyckinge eenige vrijheyt van exercitie toe te laten. Ick weet oock seecker dat deselve Oetg. nu wel gaerne sage dat de Rem. wat vrijheyts hadden, maer dat hij als oock d'andere niet weten hoe sij 't vercken sullen ontginnen, niet dorvende den mondt daervan openen, vresende voor dappere rencontre, indien sij diesaengaende yet reppen. Soo dat sij hun selven ende ons de door gesloten hebben. Dit sijn de luyden daer wij voor arbeyden. Sic vos non vobis. 'T maeckt mij geheel moedeloos, ende wenschte niet soo veel papiers vuyl gemaect te hebben; waer het niet geschiet, 't en soude niet geschieden. Dit is oock eensdeels d'oorsaeck waerom ick 't ander werck, hoewel het Salem eygentlick niet en raeckt, denck onder te houden, hoewel het gedaen is. Eensdeels mishaecht mij de grootheyt, maer 't principaelste is, dat ick sie dat onse schriften niet worden gelesen dan bij dese off die eens om de nieuwicheydt; daer nae achter de kist, sonder dat se bedacht worden bij diegheene, die ons souden konnen ende behooren te helpen, ende dezelve tot haer instructie in verscheyden occurrentien te incorporeren. Ick mercke aen vele indicen dat het soo is, 't welck mij doet voornemen goede uyren niet meer soo qualick te besteden, maer mij bij mij selven tot ander ende beter meditatien te begeven. Oock bedroeft mij ten hoochsten, dat ick ons heele stuck sie in confusie loopen, bij gebreecke van bandt ende ordre onder ons. Ick hebt lang gesien ende geseyd', dat het is dat loste werck dat ick oyt sach. Ick merck soo uyt sommige propoosten als handelingen, dat vele maer en arbeyden ad vitam. Salt soo gaen,

ende sal men niet anders dan om de saeck oock te transmitteren tot de posteriteyt, soe mach ick voortaen wel stil staen, want ick heb all ad vitam gearbeydt, dewijll mijn dagen ten eynde sijn. Off het een swaerhooffdichijt is die mij overvalt, nu sedert 2 off 3 dagen herwaerts, off yet anders, kan ick niet seggen; dit weet ick dat ick mij dapper quelle in vele dingen, ende bysonder dat ick niet sie dat wij yet bestendichs en doen om een vast corpus van gemeynte te houden, daeraen de conservatie hangt van 't heele stuck. Ende dat het archste is, als men oock de beste daervan spreeckt, die geven de moet verloren, ende seggen dat sij gheen raedt daertoe en sien. Daerentusschen hebben wij een harde ende onvermoeyde parthije, die door 't Amsterdamsche werck getercht sijnde (sonder datter evenwel cracht van vervolch is om yet voor de goede saeck ende conscientievrijheyt te doen) alle dage bitterer wordt. Hebben u EE. wel gelesen het Ondersoeck van de wettelickheyt van der Rem^e^ conventiculen? [2]) Ick meyn wel jae. Dat is een schrift, mijns oordeels, dat nijpt, ende heeft waerschijnlick stoff om de politycke te bewegen tot ontseg van alle vrijheydt, ende mogelick arger. Om die van Salem wel ende grondelick te instrueren, dient op de redenen in dat schrift sonderling gelet; jae dient oock dat schrift weerleydt metten eersten. Maer wie sal het doen? U E. off d. Vigil. derff ickt niet vergen. Ick ben moede ende moedeloos. Ende wat wij schrijven, 't is voor eens dooff mans door, daer is gheen gehoor. De R. Pens. heeft onse leste verdediging niet eens te voorschijn gebracht, doch int Hoff is se gelesen, niet sonder vrucht. Maer wat can 't Hoff doen? Sij waren int stuck Corvini soo verre geëngageert, hebbent soo schandelick laten vallen. Sij sonden 2 commissarisen aen Alphaeum, doe het te laet was. Hij gaff tot antwoordt: compt ghij nu? Ghij soudt gecomen hebben te voren doe het tijdt was. Summa: 't Hoff leydt 'er toe

ende sal moeten soo d'ander willen. Weet u EE. wel dat Corvinus all voorleden Saterdach uyt Leyden vervoert is door 2 Staten booden nae 't Landt van Emden? 'T is soo. 'T en heeft oock maer gehouden aen een stem off 2, dat hij niet en is gesonden op Loevesteyn. 'T Amsterdamsche werck heeft ons alle dese nieuwe verbitteringe veroorsaeckt, ende en spreecken niet een woordt voor de goede saeck. Bas sadt in de Generaliteyt ende sprack niet een woordt voor Corvin. Hadde hij maer sommige andere, die cordaet genoch waren, gesecondeert met eenige couragie, 't en ware niet geschiet. Comes Salemius [3]) wordt oock geseydt heel slap te gaen, ende bijcans moedeloos te wesen, jae all mede geweest te sijn van die luyden, die in de vroetschap hooch belooft hebben d'ex^{e} der placaten. Op dese dingen staet dus wel te letten. Doch dit all en soude mij niet moedeloos maecken, hadden wij maer beter ordre ende vaster bandt onder ons, om ons lichaem vastgesloten hebbende malcanderen vast de handt te bieden in alle oprechticheyt ende met sodanige christelicke yver als dat behoort. Maer hier feelt het ons. Wij selve (ick notere de leeraers) sijn, mijns oordeels, meest te beschuldigen in desen deele, soo mij dunckt; doch ick kan mij abuseren. Als ick 'er van hebbe vermaent, antwoordt men, dat het werck noch all soo hortende ende stotende is voortgegaen, dat het oock in de apostolische kerck niet all effen en ginck etc. Ick weet het wel, maer daer waren ander crachten ende middelen om 't stuck staende te houden niettegenstaende die fautgens. De summa is: onse saeck is goedt; maer wil men se handthaven ende vorderen, soo moeten wij vaster ordre ende bandt hebben inwendich, ende dan ons resolveren tot cruys, lijden ende wterste patientie uytwendich, onse lidtmaten porrende tot meerder godsalicheyt, domestyck oeffenen tot yver int lesen ende bidden: dan sal ons God segenen; anders mogen wij der wel uytscheyden hoe eer hoe liever.

. . . . Blijft hiermede, waerde heeren, broeders ende vrienden, den Alm. bevolen, met groetenisse aen d. Waterdale, Matthisium, Coolmannum, sonderling aen bestemoeder ende 't gehele huysgesin in genere et in specie. 21 Martij 1629.

Uwer EE. dienaer in den H.,

H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031). — Het adres is verloren, maar de brief was blijkbaar voor Episcopius en V. d. Borre bestemd, en waarschijnlijk aan laatstgenoemden geadresseerd.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2811. 3) De Graaf.

DCIII.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Brief van Mercier. Antwoord op verschillende punten uit den brief van Wtenbogaert. Enodius (Welsing) te Hoorn is gestorven, na zich vooraf verzoend te hebben met Sapma. Wie hem vervangen zal. Het oordeel van zeker goed heer over hunne belangen. Staat van zaken te Utrecht.

Mijnheere.

Het pacquetien is mij op heden wel geworden. De ingeslotene aen Sr Victor heb ick sijne E. behandight. Die van Mercier heeft niet in dan complementen en nieuwe brieven van gebreck, met versoeck van hier te moghen sich comen nedersetten, daer beneffens dat hij hadde int net geschreven een seecker schrift d. Tileni, vervatende consultatien op de consulte, twelcke het schrift is soo ick denck dat u E. ontfangen heeft, twelcke ick niet gelove dat op verre nae bijcomt bij tgeene hier al in druck is tegen deselve Consultatie, daer een yder sulck contentement in neemt, datter een tweede niet van noden

is. Habent consultores ob quod ungues mordeant. Het Ondersoeck van de wettelijckheyt der remonst. conventiculen heb ick noch niet gelesen. Wij crijgen hier niet dan dat remonstrantsch is. Ick sal evenwel arbeyden om dat te becomen en verlanghe seer te sien tgeene tegen de laetste bittere Remonst. gestelt is, twelcke ick mede vertrouwe dat handen en voeten sal hebben - - - - - - - -
Waer ick deur de Censure en hadde ick mijn sinnen bijeen, die nu verstroyt zijn, ick soude mede wat helpen en uwe ouderdom te hulpe comen nae mijn cleyn vermogen. Maer nu soude het al los werck zijn, en daer het lecker volck, dat nu de smaeck heeft van soo veele soete sausen, haest van walgen zoude. Ick wenschte dat u E. de minute haddet van tgeene dien heer te Salem voordesen is toegeschickt. Is de minute noch in uwe memorie, mijn heer, soo laet se ons doch toecomen, want ick selve wel zie dat hetgeene u E. gesonden is, geen werck is voor de Salemiten. Tmoest andere handen en voeten hebben, soudet daer behagen, en de eere van de directeurs dient oock bewaert met wat beters en deftigers. De Vlamingh is op heden nae Salem gereyst. Soo dadelyck comter een brief, dat sijn soon gisteren soo heftigh sieck was, dat geen 12 mannen hem houden konden. Hij wert van sijn huysvrouw als te post ontboden, om noch bij hem te zijn.
- -

Tgeene ick u E. eens van een goet heer hebbe geschreven, loopt hierop, dat wij niet en behoorden becommert te wesen voor de resolutie van de missive te senden: dat dat soo hadde moeten geschieden om de quade onstuymige luyden wat toe te geven; maer dat het een blaes met bonen soude zijn; dat die van Amsterdam haer stuck wel hadden verdedight, en dat men se de hant moest bieden in hare rechtveerdige saecke; dat de kerckheeren alhier een hoop verkeerde menschen waren, die schelmachtich handelen met Berckel; dat men om Magnum dacht en die hier wederom

most hebben. Somma: dat men goets moets moeste zijn; dat alles noch wel sonde gaen; dat de partije een grooten ophef hadden gehadt en daer an [Serius] voorseecker vast gehouden wort geweest te zijn; maer dat sulckx gestuyt was en wijsselyck. Hij animeerde ernstelyck en vriendelick, en seyde dat [Best.] couragie moest houden: dat het met de gevangenen noch wel soude gaen. De missive is hier aen burgemeesteren en schepenen gesonden, en is onder deselve vrij wat debats gevallen. De bittere willen daer mede deur. Berckel stuytede haer met de meeste en beste schepenen; doch is de saecke in de vroetschap gebracht op huyden. Watter omgegaen is weet men niet. De wereltsche man [2]) seyt mij daer van goeder hant verstaen te hebben, dat de 90000 gulden, daerop de kinderen van den advocaet saliger geaccordeert zijn met de Staten, haer wederom gerestitueert zijn. Is dat waer? Van wat hoeck comt dat? Ick cant niet geloven. Hij wenschte wel dat u E. een weynich geliefde te letten op de goede occasie, om te recommanderen het stuck van de aenstaende verkiesinge. De [oude] Jongeneel moet burgem[r] blijven. Crijcht dan Hertochvelt de boon, soo hoopt men dat hij wel om een goeden successeur dencken sal; maer indien de partije daerbij noch een off 2 bitteren stelde en de electie bij het Hoff gedaen werde in abstentie van den Prins, soo soude het hier heel verkerft zijn. U E. sal gelieven te dencken op eenigh bequaem middel om daerin te versien, ist doenlyck. Wanneer de Prins soude mogen te velde getrocken zijn en verre van de hant wesen. Ick sende u E. hiernevens 6 exemplaren tegen de Consultatie - - - - - - - - - - Corvini tractement is in der waerheyt hart. Wat sal men seggen van sulcke basse luyden, die in sulcke gelegentheden niet beter en willen of derven secoureren de heeren die het wel meenen? Ick hoope evenwel uyt die proceduyren geen quaet maer goet spruyten sal. 'T Hof ten

hoochsten gemiscontenteert, Corvinus gepicqueert, den autheur daervan ten hoochsten gehaet en wij alle tesamen gewaerschouwt om van die luyden ons te wachten en 't onse niet dan te courageuser te doen, denckende doch dat wij onversoenlyck zijn en dat, hoe wij 't maecken, noyt ons pays maken sullen, ten sij dat wij doen dat ons God en de conscientie niet toe en laten. Ick dancke God, als ick sie, mijn heer, dat u E. nae uwe swaermoedighe gedachten altijt noch weder nieuwe moet grijpt en ons die wij anderssins lichtelijck souden flauwen, met uwe exempel en couragie opweckt en levendich maeckt. Ick spreke dit van mij, als die het gevoele, en met blijschap. Vale mi domine et salve cum tuis. Deus diu te nobis et patriae servet. 22 Martij 1629.

U E. gantsch dienstwillige.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1028). — Adres als voren.
2) Montanus.

DCIV.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

De professoren hebben aan het antwoord op hunne consultatie genoeg. Berichten door Rensius uit Friesland medegebracht, omtrent de Amsterdamsche beweging. Over V. d. Borre, Rijckewaert enz. Verder over aangelegenheden uitsluitend de Broederschap en gemeenten betreffende.

Mijnheer.

Ick verlange mede niet te zien het werck dat uyt Vranckrijck gecomen is. De professoren sullen genoegh te doen hebben aen tgeene hier gestelt is; dan, sijn se wijs, sij sullen haer wachten dat aenteraecken: want ick houde dat haer daerin de conscientie omgeroert ende het

herte doorsteken is, en dat sij alle haer leefdaghen gehèugen sullen sulcken consulte gegeven te hebben. Si quid reponent, digni erunt acri scutica. Ick can niet naelaten bij dese occasie u E. te schrijven tgeene Rensius noster [2]), hier zijnde gecomen, ons vertelt heeft, dat in Vrieslant ontrent die tijt als dat werck van Amsterdam eerst gerockent was en opt point stont van afgesponnen te worden, hadden de Salem. maer noch 3 dagen alleen gewacht. Daer was, seyt hij, een bode afgeveerdight van Pauw, met een brief aen Serium [3]). Dese bode te Leeuwaerden sijnde in een seeckeren apothekers winckel, daer Rensius mede was om eenighe medicine te ordineren, seyde aldaer dat hij een brief mede had van Pauw an Serium, dat men eerlangh wel sien soude wat die heeren van Amsterdam begonnen hadden en hoe 't haer berouwen zoude etc. Rensius, sulckx horende, vraeghde hem eens: wel bode, denckt ghij wel weder te Amsterdam te comen? De bode dat niet verstaende of daerop niet lettende, braveerde evenseer en trock met den brief nae Groningen, daer Serius was. Terstont nae den ontfangh van die brief, seyt Rensius, wiert dese bode belast, indien hij iets wist, tselvige geheel secreet te houden, en indien hij ergens iets geseyt hadde, tselvige te willen sussen en de luyden uyt het hooft stellen. Dat dede hij oock, wedercomende te Leeuwaerden. Ontrent dese tijt hadde Serius versocht in de Staten van Vrieslant, dat hem 't beneficium mochte werden gegunt, dat graef Willem te voren hadde gehadt, te weten om te mogen 5 compagnien leggen en verleggen op sijn eygen hant, waer het hem geraden soude duncken. Twelcke hem oock geaccordeert wierde. Dit dunckt mij is vreemt. Te Salem hadde een seecker tegen Rensium gezeyt: sij sijn ons te gauw geweest: hadden wij noch 3 dagen gehadt, wij hadden soldaten na onse sin in de stadt gehadt, ende den prins van Orangien de voet gelicht. Fides esto penes authorem.

Indien u E. gelieft daernae wat particulierder te vernemen, hij comt in den Haghe eerlang, om de vrienden daer rontom te begroeten. Soo dadelyck ontfangh ick van de Vlamingh tijdinghe, dat sijnen Lourens tsavonts te voren, als hij daeghs daeraen te Salem quam, overleden was, plenus, seyt hij, spe et fiducia in misericordiam Dei. Den boeren catechismum dorst ick u E. niet senden: sij gaet te scherp; dan de luyden sijn helsch verbittert op de professoren, insonderheyt naedat de pot van hare consulte soe levendich ontdeckt is. Aeterna macula est, quam nunquam eluent et quam subinde sibi objici sentient, quibus conspiratio quorundam nostrorum semper in ore est. Coolman en Victors questie sal u E. uyt Coolman selve verstaen; deselve quaestie soect de man mede met burgem[r] de Goyer, en nae mij dunckt heeft hij weynich gelijck of schijn van gelijck. 'T is te beclagen dat de man hem soo hart en hevig in die dingen steeckt, daermede hij metter tijt veel van sijn reputatie verliesen sal. Wat mogen de langhrocken weder voor onweer int hooft hebben? Souden de Salemiten wel wat voor hebben met d'een off d'ander predicant in hare stadt, daer sij mede deur willen, dat sij noch een dapperen storm verwachten? Ick gisse het. Of weten sij wat de langhrocken int sin hebben? - - - -
- -
Ons corpus aengaende, wat sal ick seggen? Ick sie 't wel gebreckelyck en sieckelyck, maer evenwel meene ick dat het wel te helpen is, ende dat wij 't daermede wel dragende sullen houden. Mogen wij alleen u E. behouden en in plaetse van 5 ofte 6, die men niet weet waer men wel gebruycken sal, andere kloecke en vrome mannen hadden, daer de kercke wel mede gedient waren. - - - - - -
- -
Anders weet ick niet om tegenwoordigh te schrijven. 'T is oock in de haest en soo 't uyt de pen valt. Victor desperat sed ego spero in Deo et bona caussa nostra, et sperabo

dum vivo et caussa ulla spei erit. Avocor ad mensam 23 Martij 1629. Vale et salve,

T. q. n., S. V.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1028). — Adres als voren. „Ra 24 Mart. Resp. 25 ejusdem."

2) Vermoedelijk een predikant, die te Dokkum dienst deed. Misschien moet hier aan Ouwens gedacht worden.

3) De stadhouder Ernst Casimir.

DCV.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Verontschuldiging. Hij brengt hem op de hoogte van den stand van zaken te Amsterdam, in de Statenvergadering, enz. Het stuk van Tileaus tegen de Consultatie kwam te laat. Het overlijden van de weduwe Oldenbarneveld. Propositie in het Lagerhuis tegen de Arminianen, en andere berichten. Antwoord op de brieven van De Groot.

Mijnheere.

Ick en heb u E.ᵗ in lang niet geschreven. 'T is mij seer leedt: want ick uyt de uwe altijdt wat leere, ende sie sonder dat uwer E. handt seer geerne, dien ick reden heb te vresen niet soo dickwils te sien, als u E. geen retour en crijght. Dan verandering van residentie voor drie maenden ende de vele oock sware occupatien, die mij aldaer hebben overvallen aen d'eene, beletselen aen d'ander zijde, hebben mij dit inconvenient veroorsaeckt. Ick bid u E. laet mij haest gewaer worden, dat u E. daerom van mij niet en vervrembdt: 't sal mij verheugen ende beter doen doen in futurum. Mijn verandering is geschiet tot begeerte van de vrienden, ende heeft mij nacht ende dach besich gehouden, oock noch houdt, om door de Alpes te breecken, niet cum copiis Hannibalis, maer cum inermis opera, ende noch steeck ick 'er te midden in. Middelertijdt heb ick vertrout dat u E. geen advertisse-

ment en ontbrack van sijn broeder ende andere vrienden, bysonder over de convulsien van Amst., die de voornaemste materie te schrijven souden hebben gegeven. 'T en isser noch niet te degen. De dachvaert duert noch, ende de regenten aldaer vresen noch voor een storm, eer die passeert, hopende nochtans die uyt te staen met couragie. De hierarchie woelt even dapper, is weder sterck bijeen in Alpheano, quid moliantur leert de tijdt. De Judas weeck compt aen. Christus sal weder te lijden hebben, dan wij geloven dat hij verrijsen sal. Sij hadden voor kersmisse een Remonstrantie overgegeven, om te bewijsen dat d'ex^{e} der placaten niet en was conscientiedwanck. Daertegen is een wederlegginge gereponeert, die 't contrarie bethoont ende 't haere wederleydt. Sij is den R. P. behandicht, die se achterhoudt; maer het dubbelt is gesonden aen 't Hoff, daer 't gelesen is, niet sonder vrucht. 'T is oock Alphaeo behandicht, dien 't aengenaem was. Op dese dachvaert hebben sij weder een Rem^{e} overgegeven, soo vol malitie, dat het overdraeft. De S^{a} is, soo men se soo laet voortgaen, venient Romani tollent locum et gentem; Ergo. Sij rasen ende spreecken als furieuse desperate menschen. 'T comt all uyt, seggen se, opt gecondemneerde boeck Grotii, daer hij in effect sustineert dat de „tegenwoordige „regenten de souverainiteyt ende fundamentele wetten „van Holl. met voeten hebben getreden, ende dat van „selffs moet volgen, dat se al té samen cr. l. ma^{tis} begaen „hebben. Waer kan dit ten laeste op uytloopen, dan dat „dese luyden de kerck ende hare protecteurs, onse loffe„lycke overheyden, opt lijff sullen vallen; dat de politycke, „als onwettige usurpateurs van de regering, de kercke„licke, als perturbateurs van de gemeyne ruste gestraft „ende d'een metten anderen vervolcht, veriaecht, verdre„ven ende den kop affgeslagen, off op een ander wijse „capitalick gestraft sullen worden." Dit eschantillon, omdat het Grotium raeckt (van denwelcken sij daernae seggen,

dat hij een vriendt van 't vaderlandt te wesen verclaert is, ende dat een die 't minst betaemt, die in den eedt van 't landt is, niet door brieven correspondeert over saecken de regering aengaende), heb ick u E. willen uytteeckenen. Hinc collige coetera. Dese Rem^e ende dat het t'Amst. niet en is gegaen nae der heviger sin, bracht te wege de deputatie aen S. Ex^e van de steden, die te swack zijn, tegen d'Arm. soldaten toe te schicken, twelck hij weygerde, ten ware men de publ. kerck ende 't gerecht off d'ordinaris justitie feytelick wilde resisteren. Om nochtans wat te doen is dese Remon^e gesonden aen 't Hoff, om 't adviseren; middelertijdt is missive gesonden aen alle steden, om de placcaten te executeren; maer vele steden laten't haer kovel hooren. Gisteren creech ick tijding dat selve Gouda 't selve bij pluraliteyt van stemmen in de vroetschap plat affgeslagen heeft, tensij andere steden, sonderling Rotterdam, voorgaen. Eenige seyden oock tegen S. Ex^e (als men sprack van Salem, ende S. Ex^e hem vraechde, wat hij daervan dacht) 't selve geenssins goedt te vinden. Ick oock niet, seyde d'ander. Wat evenwel dese missive verder opereren sal, leert de tijdt. De colere is middelertijdt gevallen op den goeden Corvinum, die weder te lande is uytgevoert, twelck niemant als [Paludsortio] geweten wordt ende 's hooffs cleyne couragie. Men hoopt evenwel dat het de saeck geen quaet doen ende Corvinum te meer animeren sal om de geperste te helpen. Op dese Rem^e sal wat gedaen worden, maer 't moet sijn tijdt hebben. D. Oogentroost is in print met een Pro Deo et patria ende elogia daer onder. Bogaerts wordt verwacht. Aldus crijgen wij nieuwe martelaren. Dese gebannene comt gheen minder eere toe als de voorgaende. D. Tilenus schrift tegen de Consultatie heb ick gesien. 'T comt wat te laet, was alreede wat uytgegeven, dat ick hoore met lust gelesen wordt, ende waervan Episc. mij schrijft: Habent consultores ob quod ungues mordeant. - - - - - - - -

Ende voorwaer daer valt noch meer te seggen alsser geseydt is. Men heeft se om reden noch wat gespaert, hoewel se haer lesse tamelick crijgen. Daerentusschen danck ick d. Til. mijnenthalven seer; 't sijne sal noch al te pas gebracht worden. U E. gelieve mijne dienstelicke groete bij dese occasie te doen. Een predicant t'Amst., Cloppenborch, is seer in 't oogh, is in den Hage, reyst herwaerts derwaerts, wroet dapper, maer derff (soo men seydt) in de stadt niet comen. De vroedtschap aldaer had geresolveert, dat borgemeesteren souden mogen gedep[den] uyten raedt in de kerckenraedt seynden, als hij goet docht. Dan 't en werdt noch niet gedaen. Evenwel hebben in de vergadering eenige steden seer gedrongen dat Amst. dat niet soude doen. Sij persisteren ende seggen dat recht te willen houden, om dat te gebruycken als 't hun goedtdunckt. T'Utrecht is wat opheffs tot accommodatie; 't is mij van daer gecommuniceert; maer meynt niet dat het eenich effect hebben sal. Men siet alleen dat se in pijne sijn, ende dat de saecken niet soo gesmeert voort en willen, als sij haer hadden geimagineert. Is uytgecomen een Ondersoeck, off men de Rem[n] behoort vrijheyt te vergunnen; daer worden eenige redenen gestelt pro, die worden gerefuteert ende daertegen andere gestelt die seggen: neen, jae dattet onmogelick is met behoudenis van den staet. Ick wensche u E. dat had gesien, om u E. oordeel te hebben; maer 't sijn geen dingen om te senden. De generael Reael is int landt, wordt van dage hier verwacht. De vrou van Barnevelt is overleden, wordt Dynsdach begraven. Ick kan u E. niet genoch bedancken voor de moeyte bij u E. genomen, int schrijven van den uwen van 21 Decembris ende d'aenwijsinge daerinne gedaen. Ick hebbe vernomen nae 't boeck De vero christianismo, auctore Johanne Arnd, 't is hier niet te becomen. Uwer E. 2[de] brief aen mij, gedateert 17 Jan[rie], die lang onder weg is geweest, eerst nu ontfangen voor weynich

dagen, heb ick d. Episc. gesonden, biddende dat hij u E. daerop antwoorde aengaende Cameronem, alsoo u E. doch mede aen hem daervan geschreven had. Twijfel niet S. E. en sal het doen; dan schrijft mij dat Cameronis werck hier in 't landt niet en is; men weet er te Leyden niet van; sal arbeyden om dat te hebben: ick verwonder mij over 't geen u E. schrijft, dat men 't stuck van de Rem^n^ daer soe verre apprehendeert, dat men vreest daerdoor een merckelick affbreuck aen de geref. k. U E. mach wel seggen van den gheest van J. van Leyden. Ick weet niet off 'er oproeriger geselschap is onder de son. Sij seggen dat de Rem^n^ incompatibel zijn in dese staet, verstaende daerdoor haerselve oft hare . . . . kerckelicke dominatie. Maer isser wel een staet in de werelt, daer mede dit volck compatibel is? Heeft u E. gesien de propositie van Mr Rouse, gedaen int Lage huys voor 't parlement van Engellandt tegen d'Arminianen? [2]). Sij gaet scherp. Hij seydt (onder anderen) datter is een dwaling, die wil dat Gods genade een lacquey zij van 's menschen wil, dat het schaap den herder beware ende dat het saet van den onsterffelicken God sterffelick zij. Dan ick meyn dat u E. die gesien heeft. Bidde, ist mogelick, te weten, wat daer op gevolcht zij. D'onse hebben niet gelaten dit peerlgen mede te brengen in hare Rem^e^. Die propositie is vileinich, is van 26 Jan. 28 o. 6 Febr. n. stijl, hier getranslateert ende gedruckt. U E. spreeckt van correspondentie te houden in Engellandt; wij sien daertoe geen middel: daer isser maer een off 2 van de onsen, die ad extra arbeyden, alle d'andere wercken ad intra. Wist u E. ons daertoe eenich middel te wijsen, ick wilde het wel. U E. soude niet geloven hoe weynich behulps wij hier hebben. 'T is God, die ons helpt ende staende houdt, geen mensch. Doen 't menschen, dat sijn parthijen door hare exorbitantien, daermede sij ons voordeel, haer selven nadeel doen; in de reste: omnes quae sua sunt, nemo quae Christi.

Gaet u E. boeck: De verit. rel. christianae oock voort? Wij hebben Amst. tegen de seditieuse boecxkens geholpen soo veel wij konnen, ende doen 't noch. Ick ken een man die nu eenige maenden lanck niet anders gedaen en heeft. Theeft vrucht gedaen. Die 2, daer u E. van melde in de R. G., te weten B. ende N. [3]), oock noch een off 2 andere sijn wel tamelick goedt, maer de meeste dragen 't wech, d'ander sien dat al te seer om; oock des eenen m^rs sijn van ander humeuren. Ibant quo poterant. Felton is lang tot Londen geëxecuteert. Heeft u E. 't vaetgen van van Gerven oock ontfangen? Ick heb daervan noch gheen pertinent advis. Die man heeft een groote affectie tot u E. Spreeckt daervan met sulck hartelickheyt voor een leeck, dat ickt met lust hoore. Ick ben een reyse off 2 bij hem geweest. Men wil hier niet weten dat Stoutenb. nae de misse wil; u E. doet wel hem (soo veel doenlick) te steuyten. Van Saumaise te Leyden te beroepen hoor ick niet. Ick gelove wel dat se u te Charenton wel souden toelaten op u E. gevoelen, ut glorientur in carne tua. 'T is een wonderlick volck, God sal se te schande maecken cort off lang; ick spreeck van hare handelingen. U E. heeft hier een fagottage van een brieff, alles pesle mesle onder malcander. Ick bid u E. mij haest te schrijven, ende mij van mijn pardon, over de begane faute met soo lang geswegen te hebben, te verseeckeren. Ick belove mij te sullen beteren. Noch een woordt: wat soude u E. seggen off er luyden waren, die in ernst begonden te dencken van d. Grotium weder tot Rott. te versoecken? Ick sie noch gheen grote apparentie, maer wat can 't schaden dat m'er van spreeckt, ende met ernst, ende van ende met sulcke die yet vermogen? Middelertijdt danck ick God, dat u E. daer soo aengenaem is, als ick uyt een van uwe naeste hebbe verstaen. All wat hier van Espaigne geseydt was, werdt bevonden [faut] ende bij oneerlicke lichte vrouwen door eeniger toedoen uytgestroyt geweest

te sijn. Ick wenschte dat soo grote naersticheyt gedaen ware voor 10 off 11 jaren, om de schandelicke geruchten van ander eerlicke luyden uyt te boesemen, die veel verder sagen. Joffr. u E. huysfrou, Til. ende Dorus moeten seer sijn gegroet ende den Heer in genade bevolen van

U E. dienstwillichste, H. v. M.

De gevangen broeders dancken u E. seer voor de goede gedachtenis, ende doen u E. weder seer hertelick groeten.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2041). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2249.

3) Beaumont en Nobel.

DCVI.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT [1]).

Gelukwensch. De geschriften betreffende de Amsterdamsche gebeurtenissen. De Remonstrantie der synodalen enz. Berichten van het oorlogstooneel, uit den Haag, enz.

Mijnheer.

Ick en weet niet off ick u E. brieff van $^{11}/_{21}$ Feb. beantwoordt hebbe. Ick twijfel, omdat ick denselven noch vinde onder den bundel der onbeantwoorde brieven. Ick wensch u E. veel geluck met uwe nieuw gebooren dochter, u E. huysfrou mede, die hyermede noch meer tijdtverdrijffs hebben zal als met de voorgaende. God geve u beyde daermede veel vreughde, ende segene u E. t'sijnder tijdt met eenen jongen soone, die sijnen vader doe leven oock nae sijn doodt. Op u E. discours over d'Amsterdamsche saecken wil ick niet veel seggen, 't is oock onnodich. 'T kompt all uyt wat men onder de sneuv huydt [2]). De boeckxkens voor ende tegen, oock rijmkens ende pasquillen clappen 't all uyt. De heeren professoren sijn oock

degelick int spul gecomen met haere consultatie, die bij eenen C. P. D. [3]) wat geheeckelt is. Off hij wel gedaen heeft en weet ick niet, maer 't schijnt dat D. Episcop. wat wercx daervan maeckt. S. E. schreeff mij dese dagen daervan onder anderen dese woorden: Habent consultatores ob quod ungues mordeant. 'T en staet mij evenwel ten besten niet aen. Ick wilde wel eens u E. oordeel daervan hooren. Ick heb wat kennis aen den autheur (soo ick mij niet en vergisse) ende had de penne all opt papier, om hem een schuyrwater off liever een degelicke censure te geven; dan siende Episc. schrijven ende hoorende oock andere anders daervan oordeelen, dan ick dede, liet ickt blijven. Daerentusschen wilde ick wel eens weten off u E. oordeel met het mijne accordeert. Schrijf het mij rondelick. Hoe het gaet, haere Eerw. hebben den meesten danck met dat werck bij allen niet behaelt, zelve niet bij de boeren ende studenten, soo u E. uyt den Boeren Catechismus [4]) gesien mach hebben, die seecker all te schamper is. Dan de poetische faculteyt meynt haest soo veel rechts te hebben als de theologische. U E. schrijft mij van de deductie van Oogen-troost ende de Trouhertige Vermaning [5]); maer heeft u E. wel gesien de Propositie van 't Lagerhuys int Parlament van Engellandt? Wat danckt u E. daervan, ende dan noch van 't Ondersoeck van de wetticheyt der Remonstrantsche conventiculen [6])? Maer insonderheyt van de leste Remonstrantie der synodale dese Hollandsche dachvaert, te weten den 28. hebben overgelevert, ende nae in druck gebracht [7])? Somma: 't gaet 'er dapper op een schrijven, dan ick laet se woelen ende houde mij stil. Heeft u E. oock mijn groetenis gedaen aen M^r^ [Dablyn]? Indien neen, ende sijn Ed. noch daer is, ick bidde doet het noch. Wat hier ommegaet sal brenger u E. seggen. S. Ex^e^ wordt geseydt sich gereet te maecken om te velde te gaen ende vrij wat groots voor te hebben. De coninck van Franckrijck is all in Italien. De

Savoyard heeft hem moeten wijcken ende pas vergunnen, anders soude 't sijn geweest: fit via vi. Men houdt dat de Spaniaert Casal heeft moeten verlaten, ende dat de peys van Italien haest gemaect zall zijn. De Languedocksche Huguenoten mogen dan toesien, indien sij de sleutelen niet bij tijds en brengen. De cardinael marcheerde à la teste de l'avantgarde. Wat dunckt u van S. Peter? Hij wil sijn sweert noch in de scheyde niet steecken, al beveelt zijn meester. Doch doe nam hij 't: daerom bekeeff hem sijn meester; nu ist hem gegeven. Men seydt dat Orangien is tot 's conincx devotie, hoewel Osmael noch daer binnen is met zijn volck. De rechte handeling weet men noch niet. Daer schuylt wat. De heer generael Reael, hoor ick, is in den Haege. God loff! De heeren Staten hebben weder een missive gesonden aen alle steden, ter executie der placaten; maer vele laten 't haer kovel horen. Eenige seggen: sij willen niet. Summa: wij hebben noch gheen rust. De roep gaet dat ghij Rem[n] daer handelt op accommodatie: quod D. bene vertat. Maer ick vrese dattet noch soo nae niet en is. Dit heb ick willen schrijven, meer om u E. bij dese occasie te groeten, dan dat ick yet hebbe uwer E. te lesen waerdich. Sijdt dan van herten gegroet, mijn heere, met joffr. u E. beminde ende de kinderen, oock, dunct het u E. goedt, u Anneken. Den Heer bevolen. 26 Meert 1629.

T. H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2036). — Adres als voren.

2) *huyden*, d. i., *hoeden*, hetwelk *bergen* en *verbergen* beteekenen kan.

3) Wtenbogaert zelf. (Vgl. *Bibl. v. pamfl.* No. 2312.

4) Hekeldicht van J. van Vondel.

5) *Bibl. v. pamfl.* No. 2318 en 2332.

6) Ald. No. 2311.

7) Ald. No. 2337.

DCVII.

N. GREVINCHOVEN AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over de ziekte van zijn kind en zijne particuliere aangelegenheden. Berichten omtrent de Rotterd. vroedschap en uit een brief van Cupus.

Eerw. heer ende br.

. . . .

Nieuws weet ick niet, want ick nergens come ende niemant comt tot mij, daer ick seer wel nu in tevreden ben, soeckende niet dan stilte ende ruste, die ick doch evenwel in mijne eensaemheit niet vinden kan, maer hoop se nae desen noch te vinden. Een dinck wiert mij dese dagen t'huys gebracht, dat het laege huys in Engelant aen den con. soude geclaecht hebben over d'Arminiaensche factie, die daer begint in te breecken. Hier sal morgen de vroetschap wederom vergaderen op 't stuck van de missive, of men die nu publiceren ende executeren sal, dan of men eerst eenige predicanten van buten leenen sal, om de Arm. te belopen. Meer niet hebbende, bevele u W. met allen die u lief sijn, in Gods bewaringe. Met haest, in Rott. 27 Mart. 1629.

U W. dienstw., V. V. H.

D. Cup. schrijft mij, dat daer geseyt wort dat men 't placcaet executeren sal, ende daertoe soldaten gebruicken, waertegen als van de onse geantwoort wordt, dat men de soldaten wel elders nodich hebben sal te gebruicken, is de replyque, dat het te besien staet, of alle de soldaten de Prins oock volgen sullen. Ende dit is daer niet eens, maer verscheyden malen geseyt, also dat het onse br. aldaer schijnt te becommeren, daerom sij 't mij ende ick u W. hebbe willen adverteren. Hij en noemt den segger niet, maer hier verstae ick van goeder handt, dat het de lieutenant op 't slot is, die 't ongetwijffelt wt hem

selver niet en seyt; is 't niet wt complot, soo is 't ten minsten wt loopende discoursen, die onder dat volck omgaen.

Eersamen, seer discreten S[r] Jan van
Oosten, hovenier in den Hage.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 1213). — Wtenbogaert schreef er op met eigen hand: „R[a] 29 Martij 29." De pseudoniem van het adres komt op de bekende lijsten niet voor.

DCVIII.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS 1).

Van Dongen's voorslag. Over de blauwboekjes van den dag. Verschillende berichten.

Waerde heer ende broeder.

U E. sonderling aengenaem schrijven van den 15[en] is mij weynich dagen geleden wel geworden. U E. is mij all te courtois ende te voll complimenten. Ick bid laet ons wat eenvoudiger gaen. Wat arbeydt off moeyten hebben u EE. mij doch (ende dan noch t'ontijde) veroorsaeckt? Ende wat kan ick minder doen als ick doe? Ick die alles aen onse christelicke saeck ende die daerom lijden, schuldich ben. Segt oock niet dat u EE. brieven mij obrueren. Hoedanige mijne onledicheyden mogen sijn, sij en komen mij nimmermeer t'onpas, hoewel het mij dickwils niet te pas en komt, deselve soo haest niet te beantwoorden. Hoe het met Dungens voorslach staet, hebben u EE. buyten twijfel van andere verstaen. Wij sullen zien hoe Coolmanni antwoord smaecken zall. Maer latet anguïs in herba. Die luyden hebben niet dan krijch int hooft, gheen vrede. Haer ooghmerck is niet onse behoudenis, maer onse onderganck, ende door deselve eene absolute heerschinge over de kerck ende politie, over d'eerste door haer selve, over d'andere door andere

die all sullen moeten van hun dependeren. 'T Amsterdamschè stuck thoont het claer, ende sij wroeten noch geduerichlick, oock soo, dat sij noch wel mochten tot haer voornemen kómen; want sij zijn stout, ende hebben onder de handt groote handt-bieding. Hebben u EE. gesien, boven de Remonstr^{e}, op dese dachvaert overgegeven, watter geseydt wordt int Ondersoeck van de wettelickheyt der Remonstrantsche conventiculen? maer bysonder in de Missive van P. V. H. aen de hh. Staten Generael ende S. Ex^{e} [2])? Daer ziet men wat zij voor hebben ende die P. V. H. alias etc. (non dicam, sunt enim coniectura tantum) en is geen slechtert. D'uytganck der saecke D. Corvini is u EE. bekent. Ick wenschte hij weder quame als vele andere hebben gedaen, ende de κοπιῶντες beter hielp. Het sneuwt wederom boecxkens, want beneffens de Wederlegging van de Rem^{e} der Contra. in Decembri, ende d'andere derselver Contra., nu overgegeven (van welcke beyde u EE. mentioneren), sijn noch wtgegeven de verhaelde stucxkes met de Consultatie der professoren Latine et Belgice [3]), met een cort bewijs dat het haer ampt is op sulcke saecken te adviseren uyt Malach. 2. 7. ende Hagg. 2. 12 ende soo voort. Tegen de Consultatie is vuytgecomen een Brieff, vervatende consideratien op de auth^{t} van de faculteyt etc. van eenen C. P. D. Mij dunct dat hij wat te confus ende te scherp gaet, hoewel mij oock dunckt dat hij int eerste soo wat heeft willen volgen de natuer van een brieff. Ick wil u EE. oordeel well eens hooren. Ick meyn niet dat hierop geswegen sal worden. Ick hoor dat oock wat in de molen is tegen de leste Rem^{e} der Contra., die't voorwaer wel meriteert. Maer wanneer salt een eynde wesen eandem reciprocare servam? De vergadering in den Hage duert noch, ende meynen eenige datter noch een swarte wolck in de locht is tegen Amsterdam. Men seydt oock dat S. Ex^{e} alle praeparaten maeckt om metten eersten te velde te gaen. Piet Heyn

is admirael gemaeckt in plaets van J. Willem [4]). De generael Reael is wedergecomen uyt de gevanckenis. De vrou van Barnevelt is doodt ende begraven, recht eer die missive van P. V. H. uytquam, in dewelcke haer man zal. wel 8 off 10 mael een landtverrader gescholden wordt, die sijnen Wtenbogaert hadde laten fameuse libellen sayen tegen de geref. rel. all om zijns (Barnevelts) dessein te vorderen tot oneenicheyt ende voort 't landt aen den vijandt te brengen. Ick heb weder schrijven van D. Grotio ontfangen, die (nae zijne gewoonte) alle de broeders, gevangen op Loevesteyn, seer doet groeten. Schrijvende aen mr Tresel, zal ick van de bouteille ende renetten vermanen, volgens u E. begeerte. U E. heeft wel verstaen dat R. Peterssen overleden is. Groet mij D. Niellium seer insonderheyt, ende segt S. E. dat ick wel eens een brieffken wensche van S. E. te sien, hoewel hij niet mij, maer ick hem schuldich ben. Groet oock voort alle de broeders hertelick, ende blijft met deselve den Heer bevolen. Met haest. 29 Martij 1629.

U E. d., H. v. M.

In Engellandt is wat gaens met de Arminianen, maer ick weet in rechten daervan niet.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2039). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pamfl.* No. 2228, 2311 en 2333.

3) Ald. No. 2338.

4) Piet Heyn werd tot luitenant-admiraal van Holland benoemd, toen Philips van Dorp als luitenant-admiraal van Zeeland aftrad. Zie Arend, D. III. St. IV. bl. 358, 359.

DCIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Valsch gerucht, als zou er in de Statenvergadering over de gevangenneming van Grevinchoven en hem zijn gesproken. Eene tweede re-

monstrantie van eenige predikanten. Gematigdheid van het Hof. Over Grevinchoven, de „Missive" enz.

Mijnheere.

Ick en schreeff u E. gisteren niet, omdat ick niet en hadde. Op den avondt sijnde, ontfinck ick u E. brieffken aengaende de luyden van Schoonhoven, heel t'onpas om mij te spreecken, want rechts te voren creech ick waerschouwing om mij te voorsien citissime, omdatter propoosten waren gevallen in de vergadering der Ed. hh. Staten van Grevinck. ende mij bij de cop te vatten ende alle vlijdt daertoe aen te wenden, als de 2 principaelste roervincken, d'een met predicken, d'ander met schrijven; oock in specie dat geoordeelt was, dat dat tegen de professoren ende ander schriften mijn werck was. Dit seyde men geschiet te zijn voormiddach, oock met waerschouwing daerbij, dat het mij comen soude van daer ickt minst van soude hebben te verwachten. Dit quam mij van sulcke bande, dat ickt niet mocht in de wint slaen. Ende hoewel ick mij qualick conde resolveren tot veranderen, dede ick evenwel nae eenige bequame gelegenheyt vernemen. Maer omtrent off nae thien uyren in der nacht, creech ick ander tijding van 't geen nae den middach was gepasseert, te weten, dat 't Hoff voor advis op de voorgaende Remonstrantien overgelevert hadde eene deductie, die doe gelesen was, heel moderaet, ende vrij dapper spreeckende op de proceduren der predicanten, waermede de humeuren vrij wierden nedergeset, Amsteldamensibus egregie succinentibus. Daernae quam binnen een nieuwe Remonstrantie van vele predicanten (soo mij wierdt geseydt) ende kercken, van cleyne steden ende ten platten lande, hebbende groote ende swaare clachten, bijcans op den voet van de Remon^{e} der synodale; maer gelesen zijnde, gaff meer offensie tegen haer, als dat se opereerde tegen ons. Van beyde begeerden de steden copye, die hun soude gewerden, soodat ick arbeyde mede eene te krijgen. Rotterdam,

seydt men, droech sich oock wel in de discourssen, die der vielen. Men houdt dat dese 2e Reme is de besoigne van de lange mantelen, die hyer vergadert sijn geweest [2]). Huyden naerder hebbende nae alles doen vernemen, verstae ick dat gister voormiddach van Grev. ende mij niet een woordt en is gerept in de vergaderinge, maer men houdt datter sijn geweest propoosten gehouden onder eenige leden der vergadering int bysonder. Men doet mij verstaen dat ick de deductie van den Hove siende, sal hebben contentement. Ick verstae wel soo veel, dat het lesen van 't dubbelt van onse verdediging in den raedt met het kleyn requestgen daer bij, ende nu eene cleyne memorie, bij mij doen leveren voor weynige dagen, tegen de leste Remone goedt heeft gedaen. In dese coniuncture heb ick gants ongeraden gevonden de luyden van Schoonhove te laten komen daer ick was, maer haere bootschap door andere hebbende doen affvragen, heb ick se geaddresseert ter plaetsche ende bij luyden, daer ick se soude hebben geaddresseert, hadden zij mij gesproocken. Oversulcx was d'aenspraeck onnodich, ende sij evenwel geholpen, soo veel ick helpen conde. Ick weet niet off het geraden is D. Grevinckh. van 't bovenverhaelde geruchte yet te seggen. S. E. mocht het apprehenderen ende hooch achten, ende 't en sijn maer onseeckere geruchten, die mij duncken, alles naerder overdenckende, weynich fondaments te hebben. Ick ben oock om deselve niet verandert.

\- -

Hier is veel spraecx van de Missive [3]), daervan ick in mijn leste vermaende. Sij is oock soo vileynich alsse mach, geschreven met scherpen inckt, tenderende om alle privilegien over hoop te werpen ende de regeering te stellen (in effect) in handen van de gemeynte. Sij is met de printen off conterfeytselen van Bogaert ende Oogentroost hier opgesocht ende ingehaelt; de praesident seyde dat het een schelmachtich schrift was, tenderende om de ge-

meynten overall op te maecken tegen d'overheydt. S. Exe, dunckt mij, wordt oock niet weynich daerin van besijden geperstringeert. Men houdt dat de vergadering dese weeck wel mocht scheyden. Hiermede,

Mijnheer, blijft den Alm. in genade bevolen. Brenger deses is D. Libergij broeder. Gaet nae Vranckrijck. Dat hij mocht wel weder herwaerts komen, omdat de windt om is, soo mij dunckt. 20 Martij 1629.

T. q. n., H. v. M.

Is hier wat in dat bestemoeder wat vermaecken mach, ick bidde, deylt het haer mede tot een àntidotum tegen eenige swaermoedige propoosten, die ick gisteren hadde tegen Grietgen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

2) Deze 2de Remonstrantie is opgenomen in Bijl. A.

3) *Bibl. v. pamfl.* No. 2383.

DCX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Bericht omtrent eene onstumige Statenvergadering.

Mijnheere.

Ick hoope u E. den mijnen van gisteren wel heeft ontfangen. Ick en kan mede gheen copie van de gemelde stucken becomen. Huyden verstae ick dat het gisteren voormiddach heel holl wederom is gegaen op het stuck van Amsterdam. Harlem begon, Leyden volchde, daerop verscheyden andere, wel tot 11 steden toe, bysonder de 2 eerste. Seydt dat sij, om S. Exe voornemen van bij tijde te velde te gaen niet te verhinderen, de consenten noch hadden bewillicht, maer dachten evenwel 't stuck daerbij

niet te laaten, maer verstonden dat sij haer borgeren hadden ongelijck gedaen, ende begeerden daervan redres etc. met groote hevicheyt, soo mij is geseydt desen avondt. Amsterdam bondt weder daer tegen in met groote couragie, seggende niet te sullen lijden dat d'ander hun de wet souden stellen, sij mochten haere steden regeren, soo sijt verstonden, Amst. oock de haere, soo sij achten te behooren. 'T ginck soo hol dat Amst., siende dat de meeste stemmen haer tegen waren, wel tot 11 toe, opstont ende ginger door uyt de vergaderinge, ende 's namiddachs te 4 uyren op de wagen nae huys, met grote verstoortheyt, latende alleen de pensionaris, om te hooren ende te sien, die ick evenwel hoore oock gevolcht te sijn. Daer wierdt (seydt men mij) gheen resolutie genomen. S. Ex[e] praepareert sich vast, doch men spreeckt nu niet soo van 't haestich vertreck als wel voor desen. De vergadering scheydt noch niet. Off Amst. weder comen sal, leert de tijdt. 'T loopt hooch. Maer sij mogen niet swichten. De saeck siet te verre. Dit is mogelick het onweder, daervan ick hadde gehoort. Gister wierdt mij geseydt, dat de vrouwen, getortureert zijnde, tegen Espagnes persisteren, ende dat de saeck weder begint te leuteren. 'T is een vremde handel. Vale met grote haest. Ult. Martij 1629.

T. H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040). — Adres als voren.

DCXI.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Aanbeveling van den jongen Liebergen. Houding der steden tegenover Amsterdam in de Statenvergadering.

Mijnheere.

Ick heb u E. lest geschreven den 25. deser, onder cou-

verte van u E. broeder. Dese dient alleen tot addresse van den jongman, brenger deses, soon van m[r] Evert, de pasteybacker in den Haage, u E. bekent. Sijn naem is Abraham van Liebergen. Hij heeft gestudeert in de rechten. Gaet nae Vranckrijck om sijne promotie ende de tael. Hij heeft groote verlangen, als oock sijne ouders, u E. te sien, derselver handen te cussen, ende eenige goede instructie van u E. te ontfangen. Sedert mijn leste is hier niet sonderling gepasseert, daervan ick kennisse hebbe, anders dan dat Leyden, Harlem ende eenige andere steden haer noch seer thonen gemiscontenteert over 't gepasseerde van Amsterdam; hebben noch gisteren verclaert, dat hoewel sij om 't voornemen S. Ex[e] van metten eersten te velde te gaen, niet te beletten, hebben in de consenten bewillicht, sij het evenwel daerbij niet dencken te laten, maer verstaen dat die van Amsterdam haer burgeren hebben ongelijck gedaen, ende dat dat behoort te sijn geredresseert. Amsterdam sweech noch swichte niet, ende 't liep soo hooch (soo mij desen avondt is vertelt), dat die van Amsterdam sijn opgestaen uyt de vergadering ende sijn datelick nae huys gevaren, latende alleen haer pensionaris. Off sij wedercomen sullen weet ick niet. De vergadering is noch dese weeck niet gescheyden. Daer is in druck gecomen een missive aen de hh. Staten Generael ende S. Ex[e], nopende 't stuck van Amsterdam, geteeckent P. V. H., soo bitter ende vilain, als yet dat ick noch hebbe gesien [2]. - - - - - - - - - - - - - -
De saecken loopen hooch. Middelertijdt maecken Delft, Amsterdam, Rott., Goude ende Briel swaricheyt int executeren der placaten, niettegenstaende de nieuwe belasting door missive. Voor Hoorn ende Alckmaer is oock niet te vreesen, soo veel men noch verneemt. Ick quam dese dagen te lesen int gheen u E. mij eens sondt van Beern, gepasseert anno 1555 met J. Cal. Weet u E. mij niet te seggen wat het is daerin die van Beern seyden

gecommitteert te sijn, une faute grande et de sy grande importance et consequence, die mons^r Calvin op den drucker leydt? Ick moet hier affbreecken ende u E., mijn heer, den Alm. bevelen. Ult. Martij 1629.

U E. dienaer, H. v. M.

'T Hoff heeft voor 3 dagen een advis ingelevert, soo ick van goeder handt ben onderrecht, in de saeck der Remon^e, heel moderaet; dan ick hebt noch niet gesien.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

2) Hier wordt verder den hoofdinhoud van de Missive medegedeeld.

DCXII.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Berichten uit Frankrijk, antwoord. Allerlei bijzonderheden.

Mijnheer.

Den uwen ontfang ick daer soo daetelyck ende danck u E. zeer van de liberale advise, excuserende zeer garen u E. stilswijgen, terwijl deselve besich is geweest met besoigne, dye ick meerder achte. Oock heb ick van 't gunt in de publique saecken passeerde, tamelyck wel geadviseert geweest, soodat mij meest resteerde te weten den stand der kercken, waervan ick door u E. onderrichtinge lichts genoech ontfange, biddende Godt alle verborgene saecken aen den dach te brengen ende de waerheyt te laeten blijcken. Wij hebben hyer volcomen vrede in Italië, tot contentement van den hertoch van Mantua, tamelycke apparentie van dye met Engelant; oock eenige opening (doch noch niet claer) met de steden van Languedoc. Soo dit geluckt, mocht het oorloch wel vallen in Duytschlant, alwaer de coninc sijn naem soeckt bekent te maecken, soo wel als in Italië. Ick danck u E. sonderling van het extract, Grotium raeckende. Sijne boecken hebben

vrij wat meer ontdeckt dan haer lyeff is. Van de hevicheyt tegen Corvinum, dye sij daer altijdt voor de suyverste onder de Remonstranten hebben gehouden, verwonder ick mij. D. Tilenus is blijde over de groetenisse, ende dat zijn arbeydt niet onvruchtbaer en is. Ick was in twijffel off men daervan hyer wat behoorde te doen drucken, maer dorst niet bestaen sonder kennisse van de heeren van Salem, om onwetens niet te missen. Nu soude het wat te laet comen. 'T recht van den magistraet, om de kerckelicke bijeencomste bysonder in soo suspecte tijden bij te zijn, is dobbel over gefundeert, selffs op de practycque van Switserland, Geneve ende Schotlant. 'T geeft mij wonder dat Camerarius boecken daer niet en zijn. Alle de werelt hyer (dat is van de Charentonisten) helt nae dye opinie. Een proposant, die mij bij wijlen comt besoecken, seyt mij dat Cameron een tijdt lang Sociniaan, eerst een tijd lang Atheist is geweest, ende eyntelyck daer door geworstelt, dat hij veel boecken van dye van Racou heeft gelesen ende veele uytlegginge van haer ontleent. 'T advys van Leyden werdt hyer generalyck van de ministers van Charenton geimprobeert. Sij zyen de consequentie. Ick heb eertijds een boeck gelezen, in Engelant gemaeckt, waerdoor bewesen wierd, dat alle Jesuyten ende dye van haere leere zijn, voor vijanden zijn te houden in alle landen daer protestanten regieren, maer mij dunckt dese haer wel incompatibel tonen in een staet dye op de vrij[heyt] van conscientie ende op de wettelycke regieringe is gefundeert. De propositie in Engelant heb ick niet geschreven, maer veele Charentonisten seggen, dat de coning, veele bisschoppen, de universiteyt van Cambridge zijn Arminiaensch. Mijn boecxke: de veritate religionis christianae heb ick overzyen ende vermeerdert in 't landt gesonden om daer herdruckt te worden. De wijn van S[r] van Gerven heb ick wel ontfangen, een soete gifte, comende uyt een goed hart: des ick hem zeer bedancke. Ick doe

mijn best om mij hyer wel te stellen, insonderheyt om de gemeene saecke te mogen dyenen. Wat van mij ende de mijnen worden sal, weet ick niet. In monte Domini providebitur. Mijn gebyedenisse aen de broeders. Den 31 Maert 1629.

Diodat van Geneven had hyer gesonden een boeckskeu, gedruckt aldaer te Geneve, inhoudende: Visions d'une fille Bohemienne, waerbij voorseyt wordt, dat den 1 Jan. 1630 Frederic 't huys van Oostenrijck ende de Paus te niet sal doen, ende van een brieff dye sij door een engel aen Frederic heeft doen bestellen. 'T is puyre fourbe ende wordt van de predicanten alhier voor niet beter gehouden. Maer te Geneve ende daer zij den scepter hebben is alle dinc gangbaer. Te Parijs wordt alles ten naerste ondersocht.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1224). — Adres als voren. „Respondi 28 April."

DCXIII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Hij wenscht niet dat men met van Dongen over diens voorslag in onderhandeling zal treden.

Mijnheere.

Ick heb uwer E. brieff gelesen ende 't concept met het voorgaende geconfereert. Wat sal ick seggen? Seer noode advisere ick voor mijn hooft alleen in saecken, die soo veler leeraren ende gemeynten conscientien raecken. In dit achterbaecx handelen en ben ick niet gerust. Tot den vrede ben ick genegen soo seer als yemandt, en soude oock in dit stuck niemand willen wijcken. 'T is gebleecken in alle mijne actien. Maer men moet rond ende oprecht gaen als voor den Heere. Wilt ghijluyden

daer eenen dans alleen maecken, wij konnen 't u ll. niet beletten, maer zijdt verseeckert dat ghij de saecke, andere ende u selve een irreparabel praejuditie sult doen. Wie sal gelooven dat Dongen dit doet sonder communicatie van de Hollandsche synodale gedep[de]? Soo hij 't doet sonder haer, wat effect sal 't hebben? Soo hij 't doet met haer, waerom en seydt men 't niet rond uyt? Ende waerom en procureert men niet vrije bij-een-comste der Remonstrantsche leeraers om gesamentlyck op alles te letten? De heeren die haer daermede bemoeyen in uwe provincie, meynen 't (soo ick vertrouwe) ten goeden; maer en sien de saeck soo diep niet in als andere, welcker conscientien het ten hoochsten raackt. 'T is sommigen maer gedaen om ruste ende vreede, in wat manieren deselve getroffen werde, all soude men verliesen 't geen daerom men soo lang gestreden ende soo veel geleden heeft. Wij soecken oock vrede, jae willen die houden met alle menschen, soo veel mogelick; maer in Godt. 'T en behaecht mij niet dat men twoordt eenige in verscheydene verandert heeft. U E. mach weten met wien deselve heeft gecommuniceert, maer ick en weet van gheen verscheydene. Men sal 't verder trecken, ende houden dat de communicatie all heel breed gegaen is, twelck mij onbekent is. Doch gedrage ick mij hierin tot u E., die weet hoe verre deselve hierin gegaen is. Het uytlaaten van de verwonderinge, ende dat D. cum suis ten langen lesten etc., oock van de Stoische ende Manicheische doolingen, laet ick mij mijnenthalven om vrede wille gevallen. Dat men oock soo ten eersten niet en urgeert restitutie in integrum, en vinde ick niet vrembdt, hoewel ick meyne wt u E. verstaen te hebben, dat dat de meening was. Dan dat de meldinge van der Remonstranten confessie soo gants ende all wt dit schrift gelaten is, en bevalt mij niet. Doch segge dit maer voor mijn persoon, alsoo ick u E. schrijvens met niemandt gecommuniceert en hebbe,

noch eenige gelegenheyt daertoe gehadt. Maer dat mij meest mishaecht in alle dit werck, is dit achterbaex handelen, soo oock voor is vermaent. Wat apparentie? Daer sal Dongen cum suis quansuys 't water van vrede praesenteren, ende hier sullen de synodalen met haere remonstrantien d'een op d'ander (want daer isser nu noch een overgegeven heel versch, soo mij wordt geseydt) 't vier der vervolginge soecken aen te steecken, all tegen deselve luyden. Ick en wil gheen comparatie maecken, maer, gelijck dese landen alle tijdt hebben gehouden, niet ruineuser te sijn voor den staet, als 't handelen des vijands met eenige provincien apart, soo achte ick soodanige bysondere ende, soo ick achte, dubbele bedriegelicke handeling (mis ick, vergeeft het mij) onse goede saack ten hoochsten nadeelich. Aut vivamus una aut moriamur una, te weten in Dño Jesu, cujus servi sumus, non hominum. Niet bitter sijn, niet contentieux, met een sachtmoedige gheest handelen etc. is alles wel ende christelick: 't moet ons oock ten hoochsten sijn gerecommandeert; maer dat alles raeckt modum rei, non rem. Modo rem habeamus (quae non nostra est sed Christi), ne contendamus de modo. Medicijns ende chirurgijns mogen vrij sacht handelen, mits dat de patient genesen worde; anders maecken sachte plaesters stinckende wonden. Waer ick daer, ick soude spreecken gelijck ick schrijve; maer laet mij in mijn heremitagie blijven. Ick soeck de stilte. 'T vreede soecken heeft mij soo geklemt, dattet mij noch heucht. Valete in Dno. 2 Aprilis 1629. Haec tibi et d. Zilio solis.

T. H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2043). — Het adres is verloren, doch behalve uit den inhoud blijkt dit schrijven aan Rijckewaert gericht te zijn uit een afschrift (*Catal. v. handschr.* onder No. 2042), waarop Wtenbogaert aanteekende: „Mijn antwoort op Caroli brieff van den 21 Martij nopende d'accommodatie."

DCXIV.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT [1]).

Hij wenscht nader ingelicht te worden omtrent hetgeen in Engeland is voorgevallen nopende de Arminianery.

Mijnheer.

Neffens mijn voorgaende, gesonden door Carolum, moet ick nae groetenisse adverteren, dat hier groote spraeck is van eenige dingen, gepasseert in Engellandt opt leste parlement, nopende de Arminianery, soo men 't daer noemt. Waervan gelijck 't lage huys schijnt heel vrembdt te sijn, soo meynt-men dat 't hooge huys, immers eenige voornoemt, daervan soo vrembdt niet en sijn. Alsoo nu hier bij geseydt wordt dat de heer Ogle, swager van den heer thresorier, tegenwoordigh in groot credit is bij S. Ms[t] aldaer, is mijne vriendelicke bede aen u E., eens aen den welgemelden heer thresorier, doende mijne dienstlicke groetenisse van mijnenwegen (dunckt dat u E. goedt), te vernemen wat kennisse S. E. hiervan soude mogen hebben, ende bysonder van 't credit sijns h. swagers voorn. 'Teynde waerom ick dit gaerne soude weten, sal ick u E. daernae schrijven. Alle d'acta synodalia Remonstrantium, die hyer sijn te becomen, worden van wegen Engelsche boeckvercopers opgecocht ende nae Engellandt gesonden.

Ick hebbe onlancx u E. oom gesproken, ende wederom vermaent van de bekende schriften te geven in uwer E. handen bewaring. S. E. scheen nu daertoe meer te inclineren als voorheen. Hiermede,

Mijn heer, blijft God met de craemvrouwe ende de kinderen van herten bevolen. 2 Aprilis 1629.

U E. d., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2036). — Adres als voren.

DCXV.

F. VAN LIMBORCH AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Inhoud van het request der Remonstranten te Amsterdam aan den magistraat.

Laus Deo semper! anno 1629, 3 April in Amsterdam.

Z. gunstighe oom.

Ick hebbe u E. op gisteren per Pieter Walschaert gesonden ..... off ... [2]) met de Arminiaensche factie. Hoope dat u E. die wel sal hebben ontfangen. Daervooren hadde ick u E. geschreven, hoe dat wij hier geresolveert hadden met onse goede saecke voort te gaen, onse christelycke vergaderinghe wederom beginnen te houden, also wij daervan conscientiehalven niet langer connen supersederen. Doch vonden geraedsaem tselvighe eerst door een remonstrantie aende achtbare hh. magistraet alhier bekendt te maecken, waerin wij eerst redenen geven souden, waerom wij ons tot noch toe so stille gehouden hadden (sonder nochtans te segghen dat wij teenemael stil geweest zijn), dat tot noch toe gheen clachte over ons van onse partije can ingebracht worden. De reden soude zijn, omdat wij saghen dat de gemoederen so seer ontstelt ende beroert waren, die door 't uytgeven van seditieuse boexkens yegens de A. magistraet noch meer ontstelt ende tot ick weet niet wat vreemde machinatie voortgestout ende opgeroyt wierden van eenige quaetwillighe persoonen, die wij vreesden dat licht daertoe de occasie van onse christelycke bijeencomsten soude waergenomen hebben, d'oorsaeck op deselvighe schuyvende, die sij dan met hatelycke namen van conventiculen etc. weten af te schilderen ende bij tghemeene volck verdacht te maecken. Waerop wij, om dit alles ende andere onheylen meer te voorcomen, ons stilder gehouden hebben dan wij conscientiehalven schuldich waren ofte voor

Godt sullen connen verantwoorden, ende dan voorts ten 2[de] eenighe bondighe redenen te allegeren, waerom wij onse godsdienstighe vergaderinghen niet moghen nalaten. Voorts ten 3[de] een supplicatie daer inmengende, omme voor ende yegens alle onheylen, die ons diesaengaende van quaetwillighe persoonen souden moghen aengedaen worden, beschermt te moghen worden, de A. HH. regenten biddende, dat sij ons niet meer diesaengaende drucken ofte perssen willen dan onse nabuurighe steden in Hollandt doen, maer ons dieselvighe vrijheit gunnen, die d'onse in die steden vergunt wordt: 1[e] Omdat wij dat versoeck doen uyt name ende van weghen honderden gequalificeerde huysgesinnen. 2[e] Omdat wij ons in alle burgerlycke gehoorsaemheit, als goede christenen betaemt, hebben gedraghen, alle lasten, schattinghen, impositien promptelyck betalende, nietyegenstaende wij so seer in ons gemoet geparst sijn geworden. 3[e] Dat oock onse lijdsaemheit so verre sich heeft uytgestreckt, dat wij alle smadighe scheltwoorden, afpersinghen van verscheyde geltboeten niet alleen lijdsaemlyck hebben over thooft gesien; maer oock de roovinghe onser goederen ende raseringe onser huysen christelyck hebben verdragen, sonder ons int minsten daerteghen te canten, tselvighe alles de EE. HH. magistraet bevelende. Sodat wij met vrijmoedicheit des herten de AA. magistraet selve over onse christelycke onderdanicheyt in alles tot getuyghen moghen ende derven roepen. Waeruyt ten 4[en] dan licht volghen soude ende oock grootelyx te beduchten staet, so de remonstrantsgesinde alhier de vrijheyt haerder conscientie in conformité van de andere steden niet en conden obtineren, dat een merckelyck aental van gequalificeerde persoonen haer in d'een ofte ander stadt in Holland soude transporteren om de vrije oeffeninghe hares godsdiensts te moghen genieten. twelck sonder groote afbreuck ende krenckinghe deses stadts welvaert ende neeringhe niet soude connen geschie-

den; want tis oock billyck die de keyser geeft dat des keysers is, dat hij oock Gode geve dat Godts is. Dit soude so ontrent d'inhout van de Remonstrantie sijn, die wij vriendelyck versoecken dat bij de Broeders directeuren der Remonstrantsche Societeyt bondich, met een goede stijl wierde ingestelt, twelck wij dan voorder u EE. wijse discretie bevelen, om daerin sodanighe argumenten ende ordre te gebruycken, als u EE. orbaerlyck ende dienstich sullen oordelen. Oock diende dese Remonstrantie relatif te zijn op onse voorgaende requesten, hier den 12[en] April ende 10 Augusti 1628 overgelevert, met het generael groot request, daer wij d'apostille in den Haghe op becomen hebben, dat wij ons aen onse respective magistraten souden adresseren. Dit hadden wij so geresolveert ende oordeelen het noch heel noodich; dan comt hierbij noch in consideratie, off het niet best ware dat de remonstrantie in alle steden op ééne tijt aen hare respective magistraten verthoonden, dat sij haer beswaert vonden op de resolutie van de uytschrijvinghe, 1e omdat men Amsterdam in haer swackheit also te moet gaen soude ende haer niet alleen laten, maer tselvighe hielden een gemeene saeck te zijn, soude oock onse magistraet beter doen resolveren, tschijnt anders oft alleen van Amst. comen moet; ten 2[e] ofte daer door niet wel gebeuren soude dat Hoorn, Alckmaer, der Goude, de Briel, Rotterdam etc., met een swijgent off mondelingh breecken sullen, tgheen een part van haer met luyde roepen hebben gevordert; 3 off het niet van opmerckinghe is, dat de remonstranten so unanimiter insteren ende licht veranderinghe souden connen baren, selfs op dese vergaderinghe, so het so vraghende conde geschieden. Ende wanneer soo een remonstrantie wel ingestelt ware, dunckt ons, onder correctie, dat de remonstranten gheen laster noch schijn van dien can opgeleyt worden, aengesien wij eens mondelingh ende daernae schriftelyck apostille hebben ontfangen, die ons gebied ons te adres-

seren aen onse respective magistraten, sodat wij ons apostil maer vervorderen, waerdoor lichtelyck een perickel ofte confusie ontstaen soude onder diegheenen, die ons nu so op 't lijff willen. Ootmoedich verthoonen ende bidden staet altijt vrij; 't ongelijck, dat ons geschiet, mach men altijt met beleeftheit remonstreren, mogelick off sij met Philippo sullen seggen: Alcanor hadde gelijck dat hij qualyck van ons sprack: twas onse schult. Ick sende u E. hier copye van onse eerste requeste, in April 1618 hier overgegeven; tlaeste is ons van de broeders selfs toegesonden, sodat ick meene dat de broeders dat hebben; oock sende ick copie van onse acte van authorisatie, de broederen gelieven 't met malcanderen te overwegen ende ons met den eersten haer advys overschrijven. 'T sal mogelyck oock goet sijn dat yedere stad verhale wat hij geleden heeft, ende dat int request selfs mentie gemaeckt worde van op een tijt over te geven. Ick bidde laet ons uw advys weten, opdat wij weten moghen waernae wij ons hebben te reguleren. In grooten haest. Vale.

.U E. dienstw. neeff,
F. v. Limborch.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1403). — Het adres is verloren, maar uit hetgeen Wtenbogaert zelf op den kant schreef: „Schrijven van Limborg" enz., blijkt genoeg dat deze brief aan hem was gericht.

2) Hier zijn woorden onleesbaar gemaakt.

DCXVI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1].

Zijne deelneming in den dood van een ongenoemde. Aanmerkingen op het request van de Remonstranten te Amsterdam. Over artikelen, door Wtenbogaert gestelt voor de Amsterdamsche gemeente, die tot antwoord kunnen dienen op „Ondersoeck der wettelijckheyt" enz. Of

bij antwoorden zal op de „Missive." Hij wenscht den druk van zijn „Ernstich schrijven aan de Ghedep. van de Z. ende N. Holl. synoden" nog op te houden. Dienstvervulling in den Haag, enz.

Mijnheere ende waerde medebroeder.

U E. verlies is mij leedt, twelck ick niet en segge ex formula, maer 't heeft mij recht bedroeft. Ick en heb den overleden [2]) noyt gesien, sedert hij uyten Hage boven beloften ende handt-tastinge vertooch. Ick was voor een jaer t'Amsterdam bij de ses weecken. Hij taalde noyt nae mij, twelck mij verdroot, niet wetende wat dat mocht beduyden. Ick hebbe 't nochtans met hem alle tijdt wel gemeent (ick spreeck van den tijdt dat ick hem eerst in Vranckrijck sach), jae beter als hij wist off ick goedtvondt hem te seggen, hoewel hij 't selve, uyt hetghene in den Haage passeerde, wel konde mercken. Te min konde ick d'oorsaeck van sodanige vervremdinge bedencken. Dan ick heb 't, om redenen, oock voor u E. willen dissimuleren. Ick ben verblijdt geweest te hooren, nademael de Heere hem immers tot sich nemen wilde, dat hij in soo goeden stant, als u E. schreeff, verscheyden is. U E. int vorder te vertroosten acht ick onnodich, 't en ware ick water wilde brengen in de zee, 't welck dwaesheyt ware. God verleene hem ende ons alle (die alle dien wech passeren moeten, oock mogelick welhaest, gemerckt onse jaaren) een salige opstandinge. Mij is lieff dat u E. weder daer is, om voorts te helpen dirigeren. Ick danck u E. seer van de communicatie desgheens dat u E. tot Salem is wedervaren, ende bevinde der goeder luyden begeerte ende redenen in alle manieren gefondeert, niet wetende off zij haare conscientien all hebben genoch gedaen met soo lang stil te sitten, hoewel zij mogelick niet heel stil geseten hebben, soo ick merck uyt u E. ontwerp. En meyne niet dat sij om 't gepasseerde in de vergaderinge van haer goedt voornemen behooren te desisteren, hoewel

ick tegen de consideratien d. Vigil., van met dit versoeck te supersederen tot naa Paeschen, niet en hebbe, mits dat sij niet all heel stil en sitten, maer ten minsten eenige cleyne bij-een-komsten houden, die (gelijck u E. ontwerp houdt) in 't ooge niet en loopen. Hebben zij die tot noch toe konnen houden, sij konnen 't dese feeste noch op gelijcken voet (meyn ick) continueren. Ick hebbe daerop 't versoeck eerst der broederen alener, daernae oock van uwe beyde WW. beherticht, ende rijpelick gelet op de Remonᵉ, bij u E. ontworpen ende overgesonden, die ick soo vinde gestelt, dat ick meyne dat yet te willen daerbij off affdoen ofte yet veranderen t'eenemael soude zijn actum agere. All en hadde ick schoon de occupatien niet die ick hebbe, ende alle mijne swakke crachten tot dat werck ging spannen, soo beken ick niet te weten (nu ick dit heb gesien), hoe ick 't beter, bequamer, met gewichtiger, beknochter reden ende bevallicker termen soude konnen instellen. Sende derhalven 't geseyde ontwerp u E. wederom, 't selve lauderende ende approberende in alle manieren. Alleen is mij een saeck off twee ingevallen int lesen, die ick u WW. sal openen, om daerop te letten: 1 off men, seggende dat men sich een tijdt heeft onthouden van alle g. dienst die int ooge conde loopen, niet seggen en sal: dat sij dat noch wel konnen doen, ende aen d'ander zijde, off men, seggende dat men sich soo lang heeft onthouden, sonder die restrictie daerbij te doen, niet seggen en sal: heeft u conscientie vermogen een jaer stil te staen, soo vermach se wel voort stil te staen; 2 of geraden zij de reden waerom men sich niet en kan voegen tot Roomsche, Lutersche etc. vergaderingen, soo te specificeren, off het niet beter waer te blijven bij 't generael: tot andere te voegen konnen sij niet met gerusticheyt haers gemoets, achterlatende het: want etc.; 3 of 't geraden sij 't getal van 200 familien uyt te drucken, men sal seggen dat het weynich is in soo een stadt ende de pijne niet waert, daerom

soo veel water vuyl te maecken, ten ware men daer wilde bij doen: benevens noch eene grote menichte, die dat soo specialick niet hebben geseydt, ende evenwel van deselve mening zijn etc. Dit is 't all dat ick hier op hebbe, niet om yet te veranderen, maer om daerop bij u WW. gelet te worden off yet verandert dient.

Ick sende u WW. wederom, volgens u WW. begeerte, den brieff Caroli aen de Wachter, ende daer beneffens 't 1e concept soo 't Carolus hier hadde gestelt, geteeckent A. De eerste veranderinge, geteeckent B., ende de leste, geteeckent C, met den brieff Caroli aen mij, ende copie mijner antwoordt op denzelven aen S. E.: te samen ses stucken. Wijders, alsoo u E. mij op derselver vertreck van daer hadde gesonden een cleyn ontwerpien van articulen, die men die van Salem op de begeerte van J. Gerritsen soude toeschicken, ten eynde als in sijn schrijven, viel mij in, dat ick, voor een jaer t'Amst. sijnde, diesaengaende yet hadde gestelt ende behandicht aen een goedt heer aldaer op zijn versoeck. - - - - - - - - - - - - - - -
Van desen heb ick gisteren middach ontfangen 't schrift dat ick hyer nevens seynde, seer qualick gecopieert, hoewel met een goede handt. Gisteren naemiddach 't selve herlesen ende hyer ende daer uyt mijne memorie gecorrigeert hebbende, vinde ick goedt u EE. 't selve bij dese occasie toe te senden, met beede dat u EE. 't selve leesen ende mij dan laten weten off u EE. niet en dunckt dat dat genoch soude zijn, om d'intentie van die Salemiten in dat stuck genoch te doen. Indien jae, soo sonde ick 't wel willen wederom hebben, om hyer ende daer noch wat te herschaven eer men 't hun sendt, indien sij daerop noch insisteren, want ick noch van d. Episcopio noch van u E. niet meer daervan en hebbe gehoort. Ick schreeff oock aen d. Episcopio van een schrift, dat uytgegeven was met den titul van: Ondersoeck der wettelickheyt der Remn conventiculen, twelck ick oordeelde te

nijpen ende vinnich te sijn. S. E. rescribeerde, dat hij het daer niet en hadde gesien noch konnen becomen; begeerde evenwel dat ick wat daertegen soude willen stellen, twelck ick wel van meeninge ben geweest, maer hebbe dat van mij niet konnen obtineren, soo lang ick niet en hadde wedergesien 't geen ick t'Amsterdam had gestelt, soo voor geseydt, op deselve materie, soo mij docht. Nu sende ick dat gedruckte mede, opdat u EE. 't selve te samen overlesen neffens 't voors. geschrift, ende mij alsdan u EE. oordeel van 't een ende 't ander, oock off yet vorder dient gedaen ende wat, laten weten, mij dit gedruckte neffens dat schrift wederom sendende. Ick had d. Episcop. noch geschreven van eene missive aen de hh. St. Generael ende aen S. Ex[e], gedruckt, die alle vinnicheyt te boven gaet. Ick worde seer geport om daar wat op te stellen; come doch noode daeraen, sijnde dese strijdt-schriften moede als gestampte vijgen, hoewel ick beken dat tot dit leste, om oorsaecken, eenige inclinatie is, bij soo verre ick op een point 2 off 3 conde becomen onderrechting van Amst., daer se van daen moet comen [3]). Ick heb daerom geschreven, maer crijge gheen antwoordt. Nu come ick tot de resterende bladen, die u EE. van mij begeeren. Ick heb, sendende aen d. Episc. 't geen ick had gestelt, verclaert dat het mij mishaechde, eensdeels om de grootheyt van 't werck in 't welck ick de penne hebbe laten loopen uyt eenen yver, soo verre sij wilde. Naederhandt siende 't werck wassen, wilde ick 't wel wat inbinden, maer konde niet: hebbe het derhalven sijn volle teugel gegeven. Ick sondt het d. Episco. niet om te doen drucken, maer (dewijl het doch soo verre was) om te lesen ende te oordeelen. S. E., die nae sijne gewoonte mijn dingen niet berispen en wil, sprack all terstont van drucken, daertegen ick soo heel seer niet en was, maer begeerde men soude het eerst met andere broeders communiceren ende wel op alles letten. Nu schrijft S. E. mij dat het all onder de persse is ende seer gehaest

wordt. Hierin ben ick niet gerust: canis festinans etc. Men moet dencken dat corts veel van die vodden sijn uytgegeven. De werelt wordt se moede. Sij worden niet gelesen ende blijven leggen voor maculature. Parthije en sal oock niet swijgen, ende dan is 't weder op nieus. Ick verwacht een bitter schrift op de Consultatie: want hoe souden sij daerop konnen swijgen? Swijgen wij dan, soo schijnt dat sij ons den mondt hebben gestopt; antwoorden, soo is 't nimmermeer gedaen werck, ende wie sal dat willen doen? Voorts is 't all eundem reciprocare sermonem, een dinck hondertmael geseydt. Dus bid ick, indien dat werck noch niet begonnen en is, dat men 't niet en beginne. Ick hebbe mij te seer daerin gehaest, 't most ad incudem sijn gerevoceert, twelck oock de pijne niet weert en is. 'T is al lang geresolveert geweest, all voor bijcans een maent; maer met het wtschrijven comt het wat langsaem voort, door de traecheyt van den schrijver. Als men 't oock beginnen soude, soo most wel gelet worden dat men gheen groote letter en neemt, om te minder dickte, doch met een passabel leesbare letter. Oock most op de correctie wel gelet worden, want die dingen op de druckers te laten aencomen is dwaesheyt. Waer ick ter plaets daer 't soude worden gedruckt, ick mocht selve daerop letten. Maer wat is 't? Druckt het Walschart op sijn risicque, hij sal 't hem beclagen, want 't sal niet van de handt willen om de grootte, ende omdat het is het oude deuntgen. Doet men 't tot costen van de Societ, die sal niet dan schade daerbij hebben, om deselve reden; dus vinde ick best dat men 't late blijven. Ick en sende daerom d'andere papieren niet. Die daer sijn, sall ick wel eens weder crijgen. Indien 't dan oock in der waerheyt alrede begonnen is, ende enckel geraden gevonden wordt voort te gaen, soo can de reste noch tijdts genoch volgen; maer maeckt u reeckening datter soo veel resteert als daer alreede is. 'T is waer dat de bladen ruym geschreven zijn, evenwe

sal 't te groot vallen. - - - - - - - - - - - - - - -
De dachvaert gaet nu ten eynde. De steden zijn nae huys op reces, comen weder van dage off morgen, ende daermede scheyden. Ick ben, soo u EE. weten, hier gecomen op uwer EE. begeerte, oock gebleven tot noch toe op deselve, om bij der handt te wesen, off 'er yet viel op dese vergadering. Dit heb ick gedaen, niet sonder vrucht, soo ick meyne. Off u EE. nu souden meynen dat ick langer soude blijven, weet ick niet. Laet het mij weten, opdat ick sie waernae mij te reguleren: hoewel ick niet en sie dat mijn langer blijven om 't gemeyn hier nodich is. Hiermede den uwen voll ende all sijnde beantwoordt, will ick u EE. den Alm. van herten bevelen, met groetenisse aen alle de broeders ende vrienden, bysonder daer u EE. zijn gelogeert. 4 Aprilis 1629.

Uwer EE. dienaer, H. v. M.

Dat u E. schrijft van den B. Pens. over 't omvragen, oock van de woorden des syndici, heb ick niet gehoort.

Om u WW. te voldoen, sende ick noch eenige bladen, te weten: L, M, N, O, P, Q; de R ende S houde ick, om 't vervolch van T, V. Dat sal 't all wesen. Ick sende het evenwel niet om te drucken, maer om te lesen, naedemael de reste gelesen is. Op 't drucken wil ick mij naeder bedencken, naedat ick uwe EE. op alles sal hebben gehoort. Let dus wel op dat discoers van 't vaststellen van de religie [4]). Ick heb daervan wat willen seggen, maer niet wel geweten hoe, om offensie te mijden ende evenwel te seggen dat dient. Heb 't oock willen contraheren, hoewel het noch lang is. Valete et censete liberrime prout debet.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031). — Aan Episcopius en V. d. Borre „elck bysonder ende te samen" geadresseerd.

2) Waarschijnlijk Reynier Pieterssen. Zie No. DCXXII.

3) Wtenbogaert schreef eene „Onderrichtinge" op deze „Missive" (*Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 98). 4) Vgl. *Bibl. d. Rem. geschr.* bl. 99.

DCXVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Over het stuk van Tilenus en hetgeen Mercier er over schreef.

Mijnheer.

Grietgen en heeft 't schrift Tileni niet gebracht: het moet bij u E. vergeten sijn. Hier is niemant van de vrienden die mij daerin raedt off raaden sal; niemant als Grot. heeft het gesien, ende hij is niet bij mij geweest sedert. Sij hebben nu te veel te doen tegen de vacantie. Mercier, die 't sondt, schrijft van d'intentie niet dan als volcht: Il y a encores un escrit qui contient quelques considerations sur la response faicte par les profess. et min. d'Hollande aux questions que quelques uns d'Amst. leur ont proposées. Je les ai descrites à la requeste de mons[r] le Grand, qui m'a aussi prié de vous les envoyer et soubmettre à vostre censure pour en faire comme vous jugerez estre à propos. Elles viennent de la main de m[r] gouteux qui les a faictes sur les instructions que mons[r] S[r] le Grand luy a baillées. Si vous estimez quelles meritent d'estre communiquées au public on vous en laisse la libre disposition, vous priant de les communiquer auparavant à ceux de vostre plus estroite cognoissance. J'en ai aussi touché un mot à m[r] de Wachter, qui comme je croy sera bien aise de les voir. — Ick heb hierop geantwoordt aen d. Grotium, dat het wat te laet gecomen is, wenschende dat het vroeger gecomen ware, om achter te houden yet dat alrede uytgegeven was; dat wij 't evenwel sullen examineren ende sien off wij het ten orbaer yewers in connen gebruycken, bedanckende den autheur van sijne moeyte. Nu mach u E. met d. Flandro ende andere voort oordeelen. Ick heb op 2 dingen gelet: 1 dat de hypothesis niet in allen dingen schijnt gestelt accurate et secundum rei veritatem ende

2, dat die exempelen van Jan van Leyden, Jan Wellessen wat te odieux zijn, beyde calomnie subject. 'T is waer dat het stuck van Henrich de 8e int ander noch odieuser is; maer 't compt (dunct mij) op een ander manier. In de reste referere ick mij op den mijnen aen u EE. beyde, hyernevens gaende, daerop ick wel geerne antwoordt had metten eersten. - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Hiermede eynde ick, met bevelinge des Almachtigen. 4 Aprilis 29.

T. in D., H. v. M.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

DCXVIII.

A. V. D. BORRE AAN J. WTENBOGAERT 1).

Wat er in de Amsterdamsche vroedschap is besproken. Caspartge, het zoontje van Grevinchoven, is van den steen verlost. Over het Amsterdamsche request en verder antwoord op zijn schrijven. Eenige vrienden te Rotterdam zijn ziek.

Mijnheere ende waerde medebr.

Op gisteren was hier Doctr Verhoeven van Salem, die ons verhaelde als dat de XXXVI raden op Dynsdagh aldaer waren vergadert geweest, ende dat bij deselve, na 't hooren van 't rapport van de gecommitteerde uyt de dachvaert, besloten was hare privilegien stantvastelick voor te staen ende niet te lijden dat yemant daerinne haer de wet soude stellen. In 't ommevragen, als het tot Pauw quam, soo hadde die onder anderen geadviseert, dat men de religie ende den staet moeste vaststellen, hetwelcke, alsoo 't hem toegestaen wiert, soo ginck hij voort, sustinerende datter dan verscheyden dingen, die eenigen tijt herwaerts in de stadt aldaer waren geschiet, behoorden te worden geredresseert. Wiert eerst gevraecht: welcke, ende 't stuck daernae haperende, nam Comes het woort,

ende seyde dat hij met hem gevoelde, datter vrij redres behoorde te vallen van verscheydene saken, waertoe hij oock helpen wilde; maer met dit bedingh, dat men van 't jaer 1618 beginnen soude. Hic tacuit Caspar et expalluit ex indignatione procul dubio et ira. Differendum sermonem istum crediderunt inter homines istius factionis per universam Hollandiam. Idem Comes, wanneer hij buyten den raet met yemant van aensien discoureert over den toestandt der saken, seyt rontuyt, dat men behoort eenen anderen train te nemen; dat men behoort in duydelicke termen te seggen, dat de placcaten ende de executien, quae religionem spectant, afgeschaft moeten worden, ende dat men voor de Remonstr. vrijheyt behoort te vereysschen, neffens andere lantsaten; dat soo lange men eenen anderen voet houd, ende de placcaten tegen de Remonstr. stelt als een fondamentele wet van onsen staet, het niet deugen, ende dat men d'er niet door comen en sal, etc. Ick twijffele off hij onder de regenten vele volgers heeft: niemant wil licht in d'ooge staen van dat kerckcsche volck, ende daerentusschen meent men dat hij meer geacht is bij de parthije, als sprekende soo hem om 't herte is, als d'andere die gehouden werden te veynsen.

- -

Nu sal ick comen tot uwer E. schrijvens, ende 't selve uyt onser beyder name beantwoorden. Tot Salem hebben se meest al den geheelen tijt stille geseten, ende somwijlen alleenlick hier ende daer een cleyn vergaderinckge gehouden. Hierop wert het met name in't concept genomen, om te voorcomen d'objectie: indien dus langhe, waerom nu voort [niet]? Wat d'andere objectie aengaet, indien tot hiertoe stille ende bedect, waeromme sulcx [nu overluyt]? Daerop moet d'antwoorde genomen werden uyt de lanckheyt der dagen, daerbij gevoecht wesende die, dat se met die vergaderinghjens weynige luyden connen voldoen, ende dat verre de meeste menichte sonder bedie-

ninghe blijft, ende dat daeruyt de clachten voortcomen. Aengaende het speciale διότι van het niet voegen sich selfs tot andere gesintheden, dat sal uytgelaten worden ende men sal blijven bij dese reden in genere, dat de verthoonders dat met goeder ende geruster conscientie niet connen doen. In plaetze van: 200 familien, sal gestelt worden: honderden familien. De schriften gestelt tot billickinge van der Remonstranten vergaderingen, hebben wij met sonderlingen gevallen gelesen ende oordeelen dat deselve die materie geheel exhaurieren, insonderheyt dewijl se alle de tegenwerpingen cort, bundigh ende beknoopt solveren. Die van Salem begeeren se noch wel, ende sullen dan eerst recht comen te dienen, wanneer men ter occasie van de over te geven Remonstrantie dat stuck onder de heeren niet eerst sal ventileren. Ende dewijle uwe E. deselve voor heeft wat te verschaven, soo wenscheden wij, dat waer mentie wort gemaect van dingen die geschiet sijn bij onser vaderen tijden ende gewaegt van onse historien, dat off wat naerder uytgedruckt mochte werden wat het in specie sij, ofte ten minsten om de moeyte van alle 't schrijven t'ontgaen, de plaetsen van onse historien aen de marge mochten worden gequoteert. Dat boeckgen van de wettelickheyt der Remonstr. conventiculen is in der waerheyt vinnigh, maer alles wat het vervaet is in de geseyde schriften ten volle beantwoort, alleenlick dient datter in die schriften geseyt wort tegen dat boekjen gekeert ende gevoecht, opdat alleman wete, dat het daertegen gericht zij. Wij bidden nochmaels dat uwe E. de moeyte gelieve an te nemen. Het en compt maer op 't schrijven an, de materie ende d'argumenten sijn al gestelt. Van gelijcken bidden wij, dat uwe W. dien onhebbelicken brieff voorneme, die degelick meriteert geroskamt te worden, hopende dat uwe het bescheyt al heeft, waerom deselve op Salem hadde gesonden.

De refutatie van de Remonstrantie moet haren eysch

hebben, ende is niet verdrietigh om lesen, gemerct dat de verscheydenheyt van saken den leser appetyt maect. Het is alsoo, dat se in der waerheyt onder de parsse is, ja, soo wij meenen, de eerstgesondene bladeren al ten eynde gebracht, gemerct datter twee over besich zijn. De nagesondene sijn van dage voortbestelt, maer is eerst ordre gegeven, dat se sullen uytgeschreven worden, daer 't de noot eyscht, om de settinge te faciliteren. Met lust is 't bij ons gelesen geweest, ende heeft ons sonderlinge gevallen dat Meester Ronge sijn grove ende lourde fauten soo tastelick aengewesen sullen worden, gelijck wij hebben gesien dat uwe W. in dese bladen begonnen heeft. 'T comt wel dat de partije occasie daertoe gegeven heeft, verhalende wat in Junio geschiet was. Maer sal des conincx antwoorde niet in de volgende bladen komen? Wij mogen met meerder recht daermede braveren, als de parthije met de propositie, ende dat noch van 't Lagehuys. Het doet ons uytermaten wel, dat dese pronckende rhetosireerder over sijne uytgesochte ende paratragredierende rhetoricatien sijn geweldige grove onwaerheyden aengewesen worden. Dat van 't vaststellen der religie hebben wij gelesen ende herlesen, ende voldoet de sake ende ons. Het is spottelick dat men de christelicke religie, quae huc firmitate consistit, door kerckelicke ofte politycke decreten wil vastmaken. Uwe E. heeft offensie gemijdt ende daerentusschen genoech geseyt voor dieder maer op letten wil. Wij sullen metten eersten verwachten de resterende bladen. Uwe E. is daer in der waerheyt niet sonder vrucht geweest voor 't gemeen, ende is onse gevoelen ende versoeck, wanneer deselve siet dat se daer niet meer voor 't gemeen doen kan, dat se dan weder herwaerts come, ten eynde wij derselver raedt ende hulpe tegenwoordelick mogen genieten. - - - - - - - - - - - - - - - - - -

Wij senden uwe W. bij desen weder over Koolmans brieff, noch twee concepten van antwoorde aen Dunganus, met

de 'copye van uwe W. Antwoort an hem, waermede wij ons geheel en al conformeren. Hierbij comen noch beyde de schriften tot justificatie onser vergaderingen, oock het gedructe boekjen daertegen, ende eyntelick het discours Til. op de Consultatie, te samen 8 stucken, biddende den Heere, dat hij uwe W.,

Mijnheer ende waerde medebr., na lichaem ende siele wille bewaren, stercken, troosten tot den eynde toe. 6a Aprilis 1629.

Tui ex officio quos nosti.

Sr Pesser blijft noch ongemoeyt, het sal veellicht soo dootbloeden. D'officier sal niet doen sonder de kerckelicke, ende die en sullen niet seer raetsaem achten dat het stuck van de kinderkens geroert worde, gemerct d'eere, die de kercke daeruyt halen soude connen, cleyn soude sijn. Het discours van den heer Tilen. heb ick gelesen. Mij en dunct dat hij yet seydt, of het en is reeds veel overvloediger ende bundiger geseyt in uwe E. consideratien, waeromme uwe E. oock wel heeft gedaen, schrijvende dat het te spade is gecomen. Waertoe te gaen seggen corter ende veel conciser, hetgeene eens breeder ende met vaster redenen is geseyt? Het ware wat anders wanneer sijne E. yet wilde stellen op de redenen, die de professoren na hebben uytgegeven: dat soude wat nieuws wesen ende van 't selvige divers.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 766). — Zonder adres; doch blijkens het kantschrift door Wtenbogaert aan hem gericht.

DCXIX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE [1]).

Toezending van brieven. Het Amsterdamsche request. Berichten uit

Den Haag. Belangrijk gesprek tusschen een rechter en zeker goed heer. Hij wenscht in den Haag Pr Neeff (Paschier) nog te houden en tegen den winter Matthisius te doen komen. Rapport van gedeputeerden van Amsterdam in de vroedschap. Het requestreren in alle steden is onraadzaam. Hij wordt weder bedreigd. Verhoor van eene groenvrouw. Over zijn „Ernstich schrijven" en verdere bijzonderheden in antwoord op den vorigen.

Waerde heeren ende broeders.

Gisteren ontfing ick d'ingeleyde brieven van d. Carolo ende Limborch. - - - - - - - - - - - - - - - - - -
Ick laet mij voor mijn persoon Caroli doen gevallen, doch wil gaerne uwer EE. advis hebben. Wat die van Limborch aengaet, nademael - - - - - - - - - - - - - -
u EE. nu alreede soo verre in dat stuck zijn getreden, sonder dat ick 't weet te verbeteren, laet ick u EE. 't selve voort t'eenemael verrichten. Ick sende maer desen brieff ten overvloet, omdat mij dunckt datter yet in is, daerop de broeders aldaer in 't stellen van de Remonstrantie begeeren gelet te hebben, 't welck mij dunckt in uwer EE. concept niet en was aengemerckt, soo ick anders goede memorie hebbe, daeraen het mij dickwils faelgeert. - - -

De heeren sijn weder bijeen, oock zijn die van Amst. weder gecomen. Watter voort ommegaet sal men hooren. Ick kan niet vernemen dat 't geen d. Flander schreeff van den Pens. ende de R. Pens. over t'omstemmen, soo sij gepasseert, maer wel dat die van Amst. selve seyden, als men in haere tegenwoordicheyt sprack van 't omvragen: indien men wilde in twijfel trecken haer privilegien ende daerop stemmen om te vragen, off men haer die soude laaten behouden off niet, dat sij dan daer niet meer te doen en hadden, stonden op ende gingen vuyt. Een van deselve Salemsche heeren daernae een vriendt aenspreeckende, seer gecommoveert, seyde dat de predicanten waren serpenten- ende adderengebroedsel. Ick moet hier wat vertellen. Een rechter vraechde voor 2 dagen een

goedt man: hoe maecken 't d'Arminianen all? Nemen se toe? Waerom vraecht mijnheer mij dat? Ick weet niet daervan, maer wel dat de Arminianen de bijen slachten: laet men se met vreden, soo sijn se stil; maer wil men se verstooren, soo hommelen ze ende maecken meer geruchts: willen de heeren dat sij stil sijn, quelt se niet meer. De rechter: maer als men haer vrijheydt geven soude, hoe maeckt men dan met Wtenbogaert ende Episcopio? Laet se met vreden, seyde d'ander, sij sullen u wel met vrede laaten. Voorts dede dese man noch dit daerbij: waaren d'Arminianen wijs (seyde hij) sij souden de kerck wel ander affbreuck doen. Hoe? sey de rechter. Sij mosten maecken (seyde d'ander) allen eens 30000 aen gelt te krijgen; die hebbende, souden sij meer als 50 predicanten crijgen, die de publycke kercke aff ende hun toevallen souden; dat weet ick seecker, seyde hij. Daer isser noch gisteren twee (seyde hij) bij mij geweest, die mij geclaecht hebben dat haer haer conscientie wroeght; dat der Remonstranten saeck goedt ende oprecht is; dat men haer groot onrecht heeft gedaen ende noch doedt; dat onder haer kerckerlicke eenige belhamels sijn, die 't all regeren nae haer sin, welcker heerschinge ende meesterlickheyt onverdragelick is, ende dat sij, hadden se middel om te leven, datelick haere diensten verlaten ende van hun scheyden souden. Sulcke weet ick (addebat) datter meer sijn ende in groten getale. Waaren 't predicanten van hier binnen? vraechde d'ander. Neen, seyde hij, van buyten; maer ick en sal se u noch niemandt noemen. Daer quam een Davus, die de vorder propoosten interturbeerde.

Ick en kan noch aen de copien niet geraecken, noch van 't advis van 't Hoff, noch van de leste Remonstrantie. De praesident heeft de minute van dat collegie nae sich genomen. De steden zijn thuys geweest. Ick arbeyde die noch te becomen, nu zij wedergecomen zijn [2]). Een yeder behoort te arbeyden in sijn stadt daer hij middel heeft.

Isser geen middel te schrijven op Salem, off oock daer bij uluyden, om daer yet te becomen?

Men hoort nu soo veel niet spreecken van S. Ex[e] haestich vertreck. Evenwel gaen de praeparaten voort. Gisteren wierdt geseydt, dat de saecken in Italien ende voorder tuschen Vranckrijck ende Spanien waren geappaiseert, ende dat dat S. Ex[e] dessein wel retarderen mocht.

De grave van Swartsenburch is hyer gecomen van den keyser met grooten trein: waerom, wordt niet geseydt.

. . . .

Mij leydt in 't hooft yewers in eenige editie van de Nederl. confessie gelesen te hebben van eenige voncxkens, in den mensche overgebleven nae den vall. De editie, die ick hier gesien hebbe, spreeckt van overblijffselen, welcke oock, nae de Dordrechtsche revisie gebleven is articulo 14, maer niet 't woordt voncxkens, hoewel het all 't selve is, de metaphora wtgenomen. Evenwel indien u EE. mij weten te seggen, off 't woordt voncxkens yewers gebruyckt wordt, ick wilde men mij dat aanwese, om redenen.

Dus terstont verstae ick van goeder handt, dat in de vroetschap van Salem rapport gedaen sijnde van 't gepasseerde lestmael in de vergadering, op 't aenhouden principalick van Harlem (die wilden dat die van Amsterd. bij de vergadering souden worden gecondemneert te repareren etc., daertoe de meeste stemmen te dier tijdt inclineerden), de geseyde vroetschap heeft verstaen dat niet te lijden ende den haaren last hebben gegeven te verclaren, dat zij niet en verstaen dat het in de macht is noch van Harlem, noch van de andere steden, noch oock van de heeren Staten selve, haer in sodanige saecken de wet te stellen, off de vonnissen, bij schepenen gewesen, te condemneren off te doen retracteren; wel te mogen intercederen, oock aen die van Amsterdam te senden, om te hooren wat redenen sij hebben gehadt ende tot accommodatie te

spreecken, vorder niet, ende indien men evenwel daermede voort wilde, dat sij haere middelen sullen genootsaeckt sijn t'huys te houden ende op haer stuck naerder te letten, met protestatien, soo den lande daerover eenich onheyl toequam. Met dese last zijn de gedep[den] wedergecomen; wat nu voort volgen sal, leert de tijdt. Sed haec et talia minime vulganda novistis.

Dusverre gisteren bij provisie int verwachten van Grietgen geschreven hebbende, ontfang ick d. Flandri briefken van den 5[en]. Ick sie oock, dat die van Salem gaerne sagen, dat overall request soude werden gepresenteert, maer soo haest ick 't in Limb. brieff las misviel mij dat, soo dat ick hierin ben van uwer EE. advis, dat dat ongeraden is. Neemt dat het geschiede ende niet en werde geaccordeert (gelijck apparent is: want een magistraet can met oochluycking passen dat hij niet wil consenteren), wat souden die van Salem dan hebben? Sullen zij dan evenwel voortgaen gelijck d'andere steden doen, schoon affgeslagen sijnde? Souden sij 't dan doen, sij konnen 't nu oock wel doen. Dat volck is te wonder scrupuleux. Dat doen de rijckdommen ende 't gemack, spinae suffocantes bonum semen. U EE. mogen dit uyt mijn naem wel mede antwoorden. - - - -

Gisteren voormiddach creech ick weder een allarm, dat is waerschouwing, dat voor 2 off 3 dagen groote onsteltheyt was geweest in de vergaderinge van haare H. M. over Rotterdam ende Wtenb. specialick, ende dat dese woorden waren gebruyckt: Men most dat Rotterdamsche nest verstooren ende Wtenb. sien daeruyt te crijgen, couste qui couste, all sou men extremiteyten gebruycken; wat was aen een stadt van Rott. gelegen? Twierdt mij geseydt als van goeder handt, opdat ick Wtenb. waerschuwen soude, soo ick wist waer hij was. Ick vraechde waeruyt dese extraordinarise onsteltheyt was gecomen? Men wist mij niet anders te seggen, dan dat het uyt Hollant quam. Waerschout doch den man, soo hij daer is,

hij voor hem sie. Men seydt mij dat hij t'Utrecht is. Ick hoore dickwils dat sij seer op hem gebeten sijn, maer kan den rechten waerom niet vernemen; hoope evenwel dat het soo quaet niet en is, ende dat de Heer hem bewaren sal.

Bij dese swaricheyt moet ick wat vermaeckelicx verhaalen. Seecker groenwijff hier in den Hage (wel bekent) was voor 8 dagen te Hove onboden, om getuygenis der waerheyt te geven in de saeck van Spanien [3]) (die noch niet claer en is, want men seydt dat de vrou, schoon aen de paley geweest ende dapper gegeesselt sijnde, persisteert). Voor drie commissarisen in de cleyne camer sijnde, wierdt haer gevraecht off sij Spagnes wel kende? Jae ick, seer wel. Waeruyt kent ghij hem: ghij en kont doch geen Fransch ende komt in de Fransche kerck niet. Dat is waer, mijn heeren, ick en kom noch in de Fransche noch in d'ander kerck, evenwel ken ick hem wel. Waerom en gaet ghij in d'ander kerck niet? Omdat men d'ander predicanten weggejaecht ende te lande uytgebannen heeft. Roept die wederom ende laet die preecken, dan sal ick 'er gaen. Dat seggende siet sij op de tafel leggen dat boecxken van de Arminiaensche factie, daer die leelicke missive achter aen kompt, daervan ick aen u EE. heb geschreven, ende seydt: hoe, mijn heeren, hebt ghij daer oock dat vileinige oproerige boekjen? Wat, kent ghij dat boeckjen? Soude ick 't niet kennen? Ick heb 't gelesen; die ende die leelicke dingen staen daer in. Jae, maer u volck maken oock wel leelicke boekjes. Welcke, mijn heeren? Daer sij seggen dat de professoren eeselsooren hebben. Neen, mijn heeren, dat en kompt van ons volck niet, dat heb ick oock all gesien, dat sijn maer vodden, die d'een ende d'ander maeckt nae sijn plaisir; maer ick heb een ander boeckjen gesien tegen de Consultatie van de professoren, dat gelove ick dat van ons volck comt. Laet de profess. daervan wat seggen, weten sij wat. Hoe, hebt ghij dat

oock all gelesen? Jae ick, mijn heeren, ick lese all watter uytcompt. Ick heb wel sulcken groten hoop, die lese ick all, soo dat ick, God loff, wel weet waer het stuck vast is. Hiermede quam men op 't stuck van Spanien, die sij soo beschreeff, dat de heeren licht verstonden dat sij den man wel kende ende de hoer mede etc.

Ick hebbe de Rem^e, lest overgegeven, becomen ende gelesen. Sij is seer bitter. Ick hope t'avondt copye te hebben. Sal sien off ick u E. (indien Grietgen compt) copie sal connen doen hebben van 's Hoffs advis, dat voorwaer heel moderaet gaet, nae des tijds gelegenheyt.

Ick heb nu den grondt van 't voorgaende advertissement, Rotterdam ende Wtenb. aengaende, verstaen. 'T is in der waerheyt soo in eenige vroetschappen geproponeert, ende bysonder in eene, daervan men 't niet soude hebben verwacht; maer kan niet vernemen, dat het in vergaderinge van de Staten generael off particul. gebracht is.

Ick sie, dat soo in de gedruckte als dese leste Rem^e gesproocken wordt van eenige requesten aen de magistraten tot Rott. Ick heb daervan gheen copie.

Dusverre sijnde in 't verwachten, komt Grietgen. Dat van Pauw noch van Comes had ick niet gehoort; maer de reste breder, soo hier voor. Comes heeft groot gelijck. Daer moet men 't vatten, off wij crijgen geen rust; maer wie sal de kat de bel aenbinden?

Ick ben seer verblijdt geweest over 't geen u E. schrijft van de genade, die de Heere den huyse Victoris heeft gedaen, ende dancke sijne goedicheyt daerover van herten, biddende om zijne E. vorder verlossinge in alles [4]).

Dat u WW. antwoorden op mijn aenmerckingen aengaende de Remonstrantie van Salem bevalt mij wel. De brieff van Sr Limborch aen mij houdt oock niet van 200, maer van honderden familien, 't welck ick daerom had gesublinieert, om daerop te letten: dat valt soo best. Maer alvoren de Rem^e over te geven, dienen sij de saeck bij

de goede int particulier wat te recommanderen. Op u E. kalffken aengaende 't requesteren in andere steden heb ick alreede geantwoordt, daerbij ick noch persistere. Vinden 't u WW. geraden, ick wilder niet tegen sijn, maer kan het niet goedt vinden voor mijn persoon.

Op uwer WW. goedtvinden wil ick dat schrift van de billickheyt der Remonstrantsche vergaderingen wel eens resumeren, maer 't is mij onmogelick veerdich te maecken om gebruyckt te worden voor 't overgeven der Remonstrantie aldaer, ten sij men daermede vertoeve tot nae 't hoochtijdt. Sat cito si sat bene. Mij dunckt dat dit schrift sal moeten apart sijn, om daer te Salem in handen van de heeren gegeven te worden, ende tot dien eynde verscheyden copien daervan gemaeckt. Dit synde gedaen, soude men 't daernae ter wederlegginge van dat vileyne schrift konnen gebruycken. U EE. seggen van de [passagien] om te teeckenen, maer ick en heb de boecken niet, ende door 't veranderen van logys can ick se qualick nae sleepen; dan ick sal sien.

Ick sie dat u WW. voortvaren met het drucken van 't Ernstich schrijven [5]: dewijll u EE. het soo goedtvinden, permittere ick geerne u EE. oordeel. Dan de grootheyt steeckt mij tegen de borst, vresende dat het de luyden niet coopen en sullen als sij het maer en sien, om der grootheyt wil. Wie druckt het? Wat letter? Wie corrigeert? Tot wiens profyt? etc. Ick sende u W. de resterende bladeren, hebbende de dispute met Rouse [6]) gesloten met d'antwoorde des conincx. Maer 't is de antwoorde van 1628: want dese leste en weet ick niet. Vinden u WW. yewers faute, corrigeert naer u WW. oordeel.

Ick hadde geseydt van Coolmans brieff te senden; maer dewijl Grietgen later gecomen is dan ick meynde, ende ick den brieff diene te houden om maendag te antwoorden, sende ick hem niet. Daer is noch wat veranderingen geschiet in 't gheen overgegeven is, maer de saecke ten

principael is wel bewaert. S. E. wacht noch antwoordt van de partije ende meynt dat sij [bedraeyt] 7) zijn.

Ick sende de copie van 't advis van 't Hoff; van de Reme heb ick noch niet, hoewel ick se gelesen hebbe als voren. Waare dat Ernstich schrijven soo groot niet, men soude eenen cleynen Appendicem daeraen konnen hangen, want, weynige particulariteyten wtgenomen, is 't all één dinck. Dese leste is overgegeven uyt naem, niet van de gedepde des synodi, maer van verscheyden steden ende dorpen, die genoemt worden, als classicaliter sijnde vergadert geweest. Ware de titel van 't Ernstich schrijven noch te drucken (twelck ick wensche), met het advertissement voor aen, men soude, dunct mij, dit best connen beantwoorden met een bladt, ende als in de titel van 2 Remen vermaent ware, soude het werck niet te groot geoordeelt worden. Schrijft u advis. - - - - - - - - - - - - - -

Ick ben bedroeft te hooren d'indispositie van bestemoeder, hoope ten besten ende dat ick se haest in gesontheyt sall sien, maer niet wel, vreese ick, voor Paeschen. Dat men middelertijdt doch aldaer niet en laet verluyden dat ick ben daer ick ben. - - - - - - - - - -
Maer ick bidde u, broeders, schrijft eens rond: is 't all geraden dus veel boeckjes te schrijven? De voorgaende zijn uyt; daer is nu weder dit groote onder de persse. U EE. schrijven goedt te vinden noch wat gedaen te worden 1 opt Ondersoeck van de redenen, 2 op de Missive 8). Sal 't niet te veel sijn? Wil men oock wat doen, men sal sich moeten spoeden met drucken, want nae d'instantie van de parthijen ende 't advis van 't Hoff mocht daer wel op 't drucken haest een nieuw placaet komen. Worden d'exemplaren van 't geen uytgegeven is wat getooghen? Als men siet dat 't volck begint te walgen, most men ophouden. Hiermede, waerde heeren ende broeders, blijft Gode Alm. in genadige bescherminge bevolen. 7en April 1629.

Vester in Dno, H. v. M.

- -

Ick sende u WW. vier stucken: 1 de resterende bladen, 2 advis van 't Hoff, 3 Limb. brieff.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031). — Adres als voren.

2) „'T is nu onnodich," schreef hij den volgenden dag op de kant.

3) De Walsche predikant l'Espagne.

4) Dit ziet op het zoontje van Grevinchoven, dat van den steen was verlost.

5) *Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 98.

6) Zie boven, bladz. 393. Daar is de naam *Rouge* (zoo leze men voor *Ronge*) gespeld.

7) Staat hier werkelijk dit woord, dan kan men denken aan *bedraeyt*, perplexus, bij Kiliaen.

8) *Bibl. v. pamfl.* No. 2311 en 2333.

DCXX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Over zekere rechtszaak. Berichten uit de Statenvergadering, enz.

Mijnheere.

- -

U E. meynde dat d. Til. scriptum noch soude konnen werden gebruyckt. Maer Flander meent neen. Ick bidde oock u E. gevoelen daervan rondt te weten. Die van Salem vinden d'ander maets nu vrij wat geseggelicker, immers gisteren. Wat huyden gepasseert is weet ick niet. D'ander hadden weder wat opgeheven van te sullen moeten dien last van haare principalen naerder oopenen, daer tegen die van Salem seyden, dat sij dan oock souden moeten oopenen haeren naerder last, ende dat d'ander het wel mosten overleggen eer sij haer daertoe persen. Daermede swichten d'ander. Meer was 'er gister niet gevallen, soo veel ick heb vernomen. U EE. gelieven doch

wel te letten op 't geen ick in mijnen groten brieff heb bij malcander gestommelt, ende bysonder off het nodich is dus veel te schrijven. Ick ben 't heel moede: sonder noot off merckelicke apparentie van vrucht waer 't beter gestaect. In de leste Remon[e] wordt veel gesproocken van 't schrijven van brieven: mij dunct sij mede schieten op d. Janssen braedtspit; dan dat heeft cleyne swaricheyt. Sij schieten oock dapper op den Prins ende op die van Amsterdam. Ick wensch copie te connen senden; maer ick heb se noch selve niet: die ick gelesen hebbe, doe ick copieren; dat gedaen, moet ick d'eene copie datelick wederom geven, d'ander dien ick te hebben om een appendix te stellen. Waere de titel van 't Ernstich schrijven noch niet gedruct, 't soude wel connen. Vale cum amicis et fratribus omnibus, mi Dn[e]. 7[a] Aprilis 29.

T. omni officio, H. v. M.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

DCXXI.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Het advis van 't Hof op de Remonstrantie. Wat in de Statenvergadering is voorgevallen.

Waerde heer ende broeder.

De uwe van 25 Meert is mij wel geworden. Ick laet mij alles welgevallen. Dat ick schreeff was maer ad cautelam, niet om u E. te leeren, dien ick wijser, oock minder facil houde in sodanige saecke als mij zelve, mitsdien mijne caligantes oculi niet soo verre en sien, maer om mij selve genoch te doen, oock in mijn gheest, over de boosheyt ende valscheyt van die menschen, daervan ick eene versche preuve hadde gehoort off gesien, wat

sijnde gemoeyt. Ick soude evenwel d'importuniteyten aldaer immer soo qualick hebben konnen tegenstaen als u E. Dat is seecker. Twijfel oock niet off alles (gelijck oock 't voorgaende) sal de broeders tot Rott. wel bevallen. Ick sende u E. hyer wat nieuws, te weten 't advis van 't Hoff, den heeren Staten overgelevert op die eerste vinnige Remon^e^. 'T conde, mijns oordeels, bij haere EE. niet bequamer gestelt worden nae den tijdt ende gelegenheyt. 'T heeft goedt gedaen: de Staten namen daervan copie. Nae 't lesen van dit advis (immediate, artificio ut credo d. Pens.) wierdt geproduceert ende gelesen eene andere, oock boven maten vileine Remon^e^ van de particuliere kercken van Alckmaer, Hoorn, Goude, Rotterdam etc. oock vele dorpen, daervan de steden oock copie namen, met grote offensie van goede, soo men se mach noemen. De dachvaert duert noch. Off voor 't scheyden (dat buyten twijfel dese weeck sal sijn) noch yet vallen sal, leert de tijdt. Amst. blijft vast geresolveert tot manutentie harer privilegien. Ick kan u EE. gheen copie van de leste Rem^e^ senden, omdat ick 'er maer één hebbe. Paucis exceptis is 't all 't selve met d'eerste: tantum certare videntur utra alteram maledicentia et mendaciis superaret. Ick meyn niet (om reden) dat de dd. u E. moeyen sullen 't hoochtijdt elders te houden. Doch hebbe noch daerop haer schrijven niet. Vale et salve mi D. a T. studiosiss. H. v. M. 1629, 9 Aprilis.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 2042). — Adres als voren.

DCXXII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Over den Voorslach van Van Dongen, het „Ondersoeck", de „Missive"

en andere geschriften, Corvinus en hetgeen P. V. H. aan Wtenbogaert ten laste legt.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Om sonder courtoiseren, dat ick doch niet konde, terstont tot antwoort op u E. sonderlingh aengenamen van den 29en Martij lestleden, te comen: Als ons u E. voors. schrijven ter handt quam, hadden wij noch niet met allen verstaen van den staet van Dungens Voorslach, als alleen dat mijn huysvrou mij had laten weten, dat Coolman van een goet heer ontboden sijnde te dier oorsaeck, met der Remonstranten antwoort op Dongens voorslach nae Wtrecht was gereyst. Dit, alsmede u E. schrijven, dede ons eer verlangen, om te weten wat bescheyt doch Coolman mocht hebben medegenomen, daervan ons sekere missive van Sr de Wachter, in date den 30en Martij, ende bij ons twee dagen daernae ontfangen, openingh gedaen ende onderricht heeft. D'antwoort is goet ende en konde op Dongens voorslach geen bequamer gegeven worden. Wij meenen evenwel met u E. quod lateat anguis in herba, ende datter niet en sal worden uytgerecht. De tijt sal leeren. Het Ondersoeck van de wettelyckheyt der Remonstrantsche conventiculen hebben wij hier tot noch toe niet gesien, ick hebber nae Gorcum om geschreven, doch de boeckvercooper aldaer en had het niet, maer de missive van P. V. H. heb' ick voor weynige dagen van Rotterdam gekregen. Hij is wel geen slechtert als u E. schrijft, evenwel houden wij 't daervoor, datter vele in 't lant sijn, wel soo cloeck ende verstandich als die P. V. H., die sonder in sulcker voegen te maligneren, als in deselve missive geschiet, oock wel ende met meerder glimp een brieff souden konnen schrijven aen de Staten Generael ende sijn Extie. Mij sal wonder geven, soo de heeren van Amsterdam deselve met een swijgert sullen passeren. Ick was eerst vrij gealtereert over de seer groote stoutigheyt in 't

voorstellen van eenige saken, daer mij dunckt, hoewel ick geen politicus en ben, vrij wat op te seggen valt, ende in 't onbeschaemt bejegenen van verscheyden persoonen, soo dooden als levende, die ick in 't lesen van deselve missive aldaer vond; maer ick hoopte terstont wederom dat sulcke missiven, door Gods vaderlycke beleyt, ons meer goet als quaet konnen doen. Daer vielen onder ons verscheyden coniecturen op de letteren P. V. H. Mij viel in, off die letteren niet wel en souden beteeckenen den naem, niet van den persoon, maer van 't offitie, dat de persoon ergens in een stadt bedient, daer ick noch meer toe neychde als ick de missive las, soo uyt den stijl als uyt hetgene insonderheit op 't eynde van deselve staet. Wij meenen niet dat hij een Hollander is, die 't gedaen heeft. Doch daer is weynich aen gelegen off wij 't geraden hebben off niet: 't is in allen gevalle goet dat het bij den officier in den Haech is opgesocht, want daeruyt kan men wel affnemen dattet te Hove niet wel en smaeckt. En wat goet polityck off wijs regent sal konnen goetvinden, dat men de regieringe in sulcker voegen als in de geseyde missive geschiet, jan alleman sal te grabbel smacken, te voren [2]) geven, ende soo 't geheele landt t'onderste boven keeren? o tempora! o mores! De Consultatie der professoren latine et belgice hebben wij hier mede ende daerin gemerckt, dat ze seggen bereyt te sijn haer daet te beweren [3]) tegen een yegelyck, die haer daerover soude willen beschuldigen; maer ick en denck niet dat ze doe den brieff van C. P. D. [4]) al gesien hadden; nu buyten twijffel wel. Zij hebben dan werck. Laet ze de consideratien op haer antwoort wel examineren, ende dan sien wat ze doen konnen; maer 't mocht wel dat ze den vogel in den strick gelijck wierden: hoe hij meer spartelt en meerder weer doet, hoe hij hem meer en meer verwardt. In hunne Latijnsche ende Duytsche Consultatie vegen se de mont aff, latende quansuys de gestelde vragen ten laste van de

vragers; maer die zijne Consideratie op haer antwoort heeft gestelt, gelijck hij voorsach dattet ten quaetsten comende soo gaen soude, soo heeft hij oock genoech aengewesen dattet daermede niet te doen en is, ende dat de misslach, die met sulcke consultatien op sulcke vragen begaen wordt, niet soo licht te beteren is. Mijn heer, wij houden alle alhier seer veel van u E. oordeel; maer houdt het ons ten besten, dat wij u E. niet en konnen toestemmen in 't gene u E. schrijft van den voors. brieff van C. P. D. Is die confuys gestelt? Gaet se te scherp? Geen van beyden connen wij mercken, maer wel dat alles op sijn behoorlycke plaets ende soo bondich daerin wordt geseyt, datter niet in te verbeteren en is. Hoe aerdich den inganck! De saecke hoe cloeckelick overal ontledet! 't Geen daerin geseyt wordt, hoe crachtich beweert! De gevaerlickheden van soodanige consultatien, met wat een beleeftheyt en hoe helder overal aengewesen! In lange niet beter, pungit et ungit. Sal het den gedep^e des synodi of de h. professoren smerten, 't gene hier off daer geseyt wordt op ende van haer doen, in de vragen ende antwoorden gepleecht, zij en hebben 't de scherpheyt van C. P. D. niet, maer haer eygen seer te wijten, dat soo qualick gestelt is, dat het niet lijden en mach, dat men der aen raeckt, hoe sacht dat het oock geschiet. In somma, nae onser aller oordeel alhier: de brieff vervatende considerratien op de antwoort der theol. faculteyt is een stuck wercks dat seer treffelyck is, daervan d'autheur te dancken ende te prijsen is. U E. schrijft voorts datter noch wat in de molen is tegen de leste Remonstr. der Contrarem. Laet al comen, 't sal wellecom zijn ende aengenaem; maer wanneer, schrijft u E., salt 't een eynde wesen eandem reciprocare serram? Dat weet God. Doch dewijle onse tegenpartije onvermoeyt altijt in hare boosheyt voortgaet, haer niet ontsiende t'elckens wederom een ende deselve saecke op 't hert te werpen, daerop haer soo dickwils is

geantwoort, welcke antwoorden sij als blindelicken voorbijgaen, soo en moeten wij oock niet moede worden haer in Gods naem tegen te gaen, ende alles tot voorstant van onse onnooselheyt te doen, dat wij connen. Och off God gave dat wij u E. ende anderen, die daertoe bequaemheit hebben, lange mochten hebben ende nieuwe aencomelingen aenfoeken! Van d'uytganck der saecke d. Corvini heeft ons de Wachter in 't breede onderrecht, daeruyt wij wel sien dat dese sijne tweede uytvoeringe al soo gladt niet en is henengegaen, maer dat die van Leyden al van d'een tot d'ander hebben moeten loopen, eer zij 't daertoe gebracht hebben. Off d. Corvinus doen sal 't geen u E. wenscht, weet ick niet; maer soo hij 't deed, hij souder vele verblijden ende mogelick hem selven oock meerder gerusticheit aenbrengen, mogelick wat hij doen sal. De swarte wolcke, die eenige meenden dat noch in de locht was tegen die van Amsterdam, is die al over? Wij hebben soo wel in 't gros gehoort, dat ze sich vertoont heeft, maer off se verdwenen is dan off se noch duyrt, item off se geen schade geopereert heeft, hebben wij niet vernomen. 'T gene P. V. H. in sijn missive seydt: dat Barnevelt om sijn desseyn te vorderen tot oneenicheyt ende voort 't landt aen den vijant te brengen, door Wtenbogart had laten zaeyen fameuse libellen, meyn ick niet dat die goede heer ende trouwe dienstknecht Christi sich sal aentrecken, hij sal dencken: hic murus aheneus esto etc. Die Wtenbogart kennen weten wel beter, en Wtenbogart weet wel dat het bijnae t'allen tijden soo is toegegaen. Die van God met sonderlinge gaven begaeft zijn geweest ende deselve gesocht hebben nae haer vermogen in een goede conscientie ten dienste van 't gemeen aen te leggen, sijn van d'ondanckbare weerelt seer dickwils ondanckbaerlicken bejegent, hebben evenwel door Gods genade haer verkloeckt om de rechtveerdigheyt ten eynde toe voor te staen door goede en quade naem, door eer ende oneer,

door lasteringh ende prijsen. Deselve God, hoop ick, sal oock Wtenbogart, die hij tot noch toe in soo vele afflictien bewaert ende vertroost heeft, voorts verstercken, om onaengesien dese ende diergelijcke onwaerdigheden, soo 't anders onwaerdigheden zijn of genaemt mogen worden, die yemant wel doende om des Heeren saecke lijdt, in de vorderinge van Gods saecke onvermoeyt voort te varen, 't welck ick zijn E. van herten toewensch. D. Grotij groetenisse aen ons allen is ons tsamen seer aengenaem geweest, biddende, als u E. wederom aen deselve heer schrijft, dattet u E. gelieve onser aller seer dienstige gebiedenisse aen zijn E. te doen. Van Reynier Pieterssen doot had ick niet gehoort, u E. schrijven heeft mij 't selve eerst gebootschapt. D. Niellio heb' ick de bootschap in 't bysonder uyt u E. naem gedaen; hij heeft se ter herten genomen, als u E. uyt de bijgaende sien kan. Heeft u E. noch den rechten datum niet van 't gene in Engelant met de Arminianen te doen is? De courante heeft lest wel wat aengeroert van eenige onlust, die 'er schijnt te sijn tusschen de coninck ende het Lage huys, maer geeft weynich bescheyts. Off wij de naeste reys wat meer sullen hebben, leert de tijt. De broeders alle groeten u E. seer hertelycken, ende neffens deselve mede,

U E. seer dienstwillige in Christo,

9en April 1629. P. C.

God zij met u E. Amen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 876). — Adres als voren.

2) Moet hier gedacht worden aan het *veuren*, *voeren*, *voren*, dat volgens Kiliaen *castrare*, *exsecare* beteekent?

3) d. i. *verdedigen*.

4) Dit stuk bleef mij tot hiertoe onbekend.

DCXXIII.

A. V. D. BORRE AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over dienstvervulling te Amsterdam, Den Haag [2]) en elders. Koolman kan te Utrecht wel gemist worden, daar Van Dongen vóór Paschen geen gelegenheid zal hebben te antwoorden. Antwoord betreffende het uitgeven van geschriften, het drukken van het „Ernstich schrijven," enz.

Waerde heere ende vrunt, beminde broeder in Christo.

. . . .

Hoe is dat verstaen van de gemeenten, die om Dungani handel met d'onse niet wel op hem tevreden zijn? Meenden se dat hij te verre hem ingelaten heeft, ende d'onse te vele heeft gepresenteert? Dit en dencken wij immers niet. Ende nochtans schijnen uwer W. woorden yet sulcx mede te brengen. Wij hebben op Salem gesonden het concept van de Remonstrantie, geconformeert na tgeene Sr Limborch hadde geremarqueert, hebben hem oock geantwoort niet geraden te wesen, dat onse gemeenten in andere steden aen hare respective magistraten requeste souden presenteren, om redenen die uwe W. hadde uytgedruct, wel overeenkomende met onse oordeel ende gevoelen. Sijn brief aen uwe W. hiel van woorde te woorde in, hetgeene hij aen sijn oòm hadde geschreven. - - - - - - -

Wij dancken uwe W. dat deselve de moeyte heeft genomen, om ons van soo vele ende verscheydene dingen, ende dat soo minutatim te adviseren. Het is gelooflick, dat het soo in comitiis is toegegaan met de Salemiten, ende dat se met soo eene verclaringhe ende protestatie uyt de vergaderinge sijn gescheyden, hebbende beter .... als door hetgeene wij hier hadden verstaen, al was 't dat het geseyt wiert uyt eens borgemeesters mont gecomen te sijn. Een dingh wort somtijts qualick geseyt, oock somtijts van degeen, die 't hoort, qualick verstaen ende nageseyt. Het was een brave verclaringe ende protestatie

van de Salemiten, gelijck het oock eene brave resolutie is, die op der gecomm^den rapport in de vroetschap is genomen. Resteert maer dat se haer selven wel resolveren, om gelijck se nu meester sijn over haer quade [vracht], oock alsoo meester te blijven, ende van heeren geen overheerden te worden. Die man die met den rechter sprack, vattede het stuck seer wel, ende wij meenen dat hij den rechter bange heeft gemaeckt: die luyden alle sijn van selfs vervaert ende als se dan daerenboven soo wat hooren, dat d'ongesteltheyt ende onvasticheyt van haer stuck argueert, dan raken se heel in't gat ende worden noch meer vervaert, ende onder elcken steen dunct haer een serpent te schuylen.

Men seyt ons hier dat de grave van Swartsenburgh niet van den keyser, maer van den Brandenburger compt, die een nieuwe parlage met den Nieuwburger hebbe gemaect, waerdoor den Nieuwburger soude hebben hetgeen de Brandeburger tot hiertoe gehadt heeft in Cleve ende Gulick, et retroversa. Hoe nu, meent den Nieuwburger dat de Staten Emmerick, Rhees, etc. sullen aen hem overgeven? Dat soude den Spaengjaert wel willen, gemerct dat hem eenen vrijen ingangh soude maken in het Overquartier, ende soo voort de brugge leggen om te comen tot in't herte van dese landen. Wat haest hebben de Staten? 'T sijn al Spaensche ende Jesuytsche practycquen. Is 't anders waer.

- -

De historie van 't groenwijff is in der waerheyt vermakelick. D'Espaigne mochte ten langen laetsten wel so uytvallen.

Van de vonckxkens staet ons oock wel vast voor, maer en hebben oock noch geen exemplaer connen becomen, dat hetselve woort heeft. Het latijnsche exemplaer in de groote acten heeft vestigia.

Off de Salemiten voor ofte na de feeste sullen reques-

teren, weten wij niet; veellicht dat het wat haperen sal, omdat niet geraden gevonden wort dat het in andere steden sal worden gedaen.

Wij comen tot het stuck van 't drucken. Onse gevoelen hebben wij alreede geseyt aengaende hetgeene onder de parsse is, ende daer blijven wij bij. Broer Janssen, courantier ende een van sijne naeste verwanten sijn de druckers ende correcteurs, ende dat tot haere costen. Dese man is tamelick net, waerdoor wij hopen dat op de correcture wel gelet sal wesen, immers hebben wij het stuck aen Walschaert tot verscheyden reysen ende met groote instantie gerecommandeert, oock Sr Limborgh gebeden d'ooge mede daerop te hebben. Tot gemeene costen te laten drucken, daertoe heeft ons wat gehindert, dat men het retour soo spade crijcht, gemerct het wel een jaer aenloopt, ende dan hebben wij noch de gelegentheyt niet overal wel tot de inninge. De letter daer 't mede gedruct wort is descendiaen.

Maer nu ten propooste van dit laetste werck, dat nu onder de parsse is. Wij souden geheel goetvinden dat de tytel wierde verandert. Daer en soude maer een halve quaterne te verdrucken wesen, dat boven de 7 guldens niet soude costen. Het ware haest gedaen, principalick nu het na de feeste eerst uytcomen sal. Dan conde uwe E. hetgeene dese 2^e^ Rem^tie^ particuliers heeft, mede beandwoorden, ende daer achter aen voegen per modum appendicis. In den tytel moeste met namen comen de beantwoordinghe op de propositie, gedaen in 't parlement, om dat de parthijen daermede soo flawen, ende dan oock de wederlegginge van dese 2^e^ Rem^tie^. Dan soude het werck niet te groot vallen, ende met eenen te vendibelder worden gemaect. Daer conde oock in den tytel wel comen, datter mede gehandelt wert van 't vaststellen van de religie, ende hoe ydel het is dat men de christelicke religie wil vastgeset hebben door placcaten ende executien der overhey-

den neffens de decreten van synoden. Wij noteren de.... in specie, omdat het in den tytel van hare Remonstrantie mede comt. Wij bidden uwe W. hertgrondelick, behartieht dit met allen ernst, ende voor alle ander werck, ons datelick adviserende van uwe W. meeninge in desen, ten eynde wij den drucker adverteren, die daerop wachten sal, ende met allen ernst het werck spoedigt, om haest uyt te sijn. Wij seggen vrijmoedigh onses herten gevoelen, hopende dat het uwe E. niet sal voor ongoet nemen, dat wij deselve soo op de [peye] setten. Wij hebben de hope dat de goede Godt uwe W. de gesonth^{t}, crachten ende gelegenth^{t} daertoe geven sal.

Dat van de wettelickheyt onser vergaderingen dient daerop te volgen, wat eens wel gedaen wesende, ende apart, sal dienen tot een volcomenen alexipharmacon tegen alle de coccusmos van de kerckelicke. Tegen den brief can daerna geschieden à loisir. Pieter neef meende dat men noch de Remonst^{en} van de parthije bij de Wederlegginge moest drucken, soo verre is 't van daer, dat het na sijn oordeel te groot soude wesen. Doch dat gaet te wijt. Sijn gevoelen was, dat ten minsten der parthijen Rem^{tie}, in Decembri overgegeven, hadde behooren bij de Wederlegginge te comen, alsoo der een gedruct is. Het hadde connen geschieden, meent hij, met een cleynder letter; dan dit is nu te spade.

Sal het niet dienstigh sijn het advertissement met een regel 2 ofte 3 te amplieren, om daervan mede gewagh te maken van den appendix, maer met dese cautie, dat het niet excedere . . . . . paginas?

Meent uwe W. dat het placcaet op 't drucken . . . . . vernieuwt sijnde, wel effects geven sal, insonderheyt over stucken puer kerckelicke ende de politye niet rakende? Het sal al terstont 't oude wesen.

Uwe W. en schrijft niet van 't wedersenden van 't advis van 't Hoff? Mogen wij dat dan hier wel houden? Wij

houden 't nu bij provisie, sullende hetselve copieren ende senden, indien 't uwe E. soo begeert.

S[r] Waterdale seyt van gelijcken, dat hem wel voorstaet van 't woort voncxkens, maer en wiste evenwel geen exemplaer aen te wijsen. Wij meenden 't van S[r] Victor te vernemen, maer die was effen absent, gereyst op Delft van wegen sijn soontgen, die noch al meer steenen schijnt bij hem te hebben. 'T was om te consuleren met d[r] Valentius. Waterdale soect vast na de requeste, daer uwe E. van vermaent, sal sien off hij se vindt. Hij wacht almede op Victor, als die vreest de requeste gestelt hebbe. De brengersche salder noch aengaen, eer se van hier verreyst, om na 't succes van 't soecken te vernemen. De goede Godt sij alle tijt met uwe E., deselve bewarende als den appel sijner oogen. 11 April 1629.

Tui ex officio,

A. B., S. V.

Hier heeft uwe W. 1 den brieff van Oudtshoorn; 2 den brief van Limborgh; 3 den brieff Vigil[tii]; 4 d'assignatie van Pieter neef, die 't uwe E. hem believe te doen behandigen.

Waterdale can die requeste niet vinden, soo Grietgen rapporteert.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 766).

2) Hierbij wordt gesproken van zekeren Jh[r] Oudtshoorn te Noordwijk, die een brief aan Wtenbogaert had geschreven over de dienstvervulling aldaar, en van S[r] Swanenborgh, „die soo vele voor onse sake in Alphaeanum ende tot Noortwijck heeft gedaen."

DCXXIV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS EN A. V. D. BORRE [1]).

Zijn afkeurend oordeel over de regeling der dienstvervulling in Den

Haag [2]), Noortwijk enz. Vervolging te Schoonhoven. De uitgave van zijn „Ernstich schrijven." Houding van Amsterdam. Bijzonderheden.

Waerde heeren ende broeders.

De uwe heb ick gisteren avond wel ontfangen. - - - - Dit dus verre: dit moster eerst soo rondt vuyt nae mijn manier, daermede is die cholere over. Wat Schoonhoven aengaet, Andel. seydt datter niet in te doen is; dat hij in geen oppositie soude worden ontfangen, omdat de procedurен richtich sijn ende nae costuymen. Dat van 't aenslaen van de billetten (seydt hij) is niet de substantie. Gevraecht wat raet, hij weet gheen raedt, anders dan betalen, ten ware de heeren selve de executie, als 't op 't nijpen comt, lieten steecken. 'T is een bedroeft werck, ende ick schrijve dit met droefheyt; maer can niet anders seggen dan mij geseydt en wordt. De saeck is oock niet favorabel om dat het is op contumacie. Cost men vrienden maecken bij schepenen aldaer om de saeck op te houden, het ware best. Van den brieff aen den borgemeester weet men hier niet te spreecken. Dit heb ick uyt P[r] neef, die ick aen And. (hij selve logeert bij Br.) gesonden had metten brieff, ende heeft mij dese antwoordt gebracht.

- -

Aengaende het drucken: hoe bestaet dat Broer Janssen dat drucken sal ende Walschart, ende Lansb. corrigeren? Woont niet d'1[e], te weten Broer, t'Amsterdam, Walschart tot Rott.? Haec non capio. Schrijft unico verbo off het dan tot Rott. off t'Amst. gedruckt wordt. 'T moet sijn Rott., hoe soude Lansb. anders corrigeren. Het staet mij oock niet aen dat de Soc[t] gheen profyt daervan en heeft. Wat descendiaen is, is mij all vergeten, ick heb 't wel geweten. Ick vraechde dat maer om de grootte. De letter van de Anti-consultatie is te groot voor dat werck.

Broeders, gelijck u WW. u oordeel mij haddet geschre-

ven op de voorste bladen, soo had ick wel gewilt oock te hooren u WW. oordeel op de leste, vervatende de antwoordt op Rouze dingen ende dat volcht. Ick ben geruster op u WW. oordeel. Ick weet wel dat 't werck nu niet mach achterblijven, maer als ick weet dat het wel is nae uwe meninge, het sij soo het van mij is gestelt, het sij soo het van u WW. is gecorrigeert, ben ick beter te vreden, nam ego mihi admodum diffido. 'T is niet genoch dat men soo tegen parthije yet seydt om niet te swijgen, maer 't moet soo geseydt worden dat men 't verantwoorden kan. Daerom bid ick alsnoch: let wel daerop, ende corrigeert vrijmoedelick nae u WW. oordeel, dat deselve dunct niet wel te sijn. 'T werck te vergrooten met de Rem^{e} van parthije vinde ick niet geraden, maer die is gedruckt. Doch vindt ghij 't soo best, ick laet u bewerden, maer most gedruct worden met een cleyne letter. Dat van de verdediging is nu te laet. Ick weet niet off het wel vallen sal de titel met soo vele dingen te chargeren. Soude men oock een appendix daeraen hangen, soo most de gehele leste Remonstrantie daer achteraen gedruct worden. 'T waer all te groot, 't en staet mij niet aen. Oock moet men praesteren dat in den titul wordt belooft. Nu kan ick in den titul niet beloven dat ick niet en weet off ick 't sal doen, oock niet hoe groot off cleyn het vallen sal. Derhalven inclinere ick dit in den titul nae te laten, ende daervan mentie te maecken in 't advertissement, soo u WW. sien in 't bijgaende papierken. Indien u WW. dan goedtvinden den titul te doen herdrucken, dunckt mij dat men die soude mogen stellen soo ick 't hier heb ontworpen. Ende dan 't Advertissement op d'ander sijde in vier deelen, soo ick 't hier heb gestelt, alles onder u WW. correctie. Het 2^{e} wat vercort sijnde, soo nu is geschiet, ende de letter niet te groot genomen, meyn ick dat het op de wedersijde van den titul wel sal konnen gestelt worden. Dus doende sijn wij niet geengageert, maer sullen

de 2e Remonstrantie apart connen doen drucken cum notis, indien 't nodich is, ende middelertijdt is de leser wat gewapent met dit advertissement tegen de 2de, indien hij daervan hoort. Dat tegen den brieff heb ick all geabsolveert, doe het uytschrijven, maer twijffel off het sal geraden zijn uyt te geven, om de vele periculeuse passagien die daerin comen, om dewelcke te mijden ick vrese niet voorsichtich genoch geweest te sijn, ende omdat ick vrese wat te vuyrich daerin geweest te sijn. Eerst gae ick sacht, maer daer nae loop ick te paerde. Ick was daertoe genegen, nu heb ick mij op 't papier gewroocken in mijn cabinet, ende mach 't voort daerbij laten. Dan 't most in allen geval eerst t'Amst gesien sijn, eer ick 't soude goedtvinden uyt te geven. Terwijl ick dit schrijve, comen mij ter handen 2 nieuwe boecxkens: een Verantwoordinge van J. Willemssen Bogaert, ende een Dwang van schutterije [3]), vervatende een verhael hoe men t'Amsterdam met de schutterij gehandelt heeft. Ick sondt se wederom, sonder te lesen. Ick sende u E. hier 't placaet van Vrieslandt. Summa: men wil ons op 't lijff. 'T is Arminiaensche factie voor ende achter, een woordt dat mij door 't herte snijdt als ick 't hoore. Als ick de waerheyt seggen sal, ick sie gheen gat door ons stuck. Ick vreese noch voor groote swaaricheyt, soo in 't landt als anders, 't welck ick all niet achten en soude, waer ons corpus van binnen gestelt soo ick wensche. Ick ben daer seer swaerhoofdich in. Amsterdam moet toesien, daer is quaedt bloedt. Die stadt is oorsaeck van all onse swaricheyt. Die stadt mocht het wel eens voelen. Sij houden haer in ons stuck te abstract ende te koel. Ick spreeck van de heeren. Ick twijfel off dat Godq behaecht, ende ander dingen meer. Ware beter dat sij waaren dat men seydt dat se sijn, ende dat dan rondt uyt seyden. Nu willen sij 't niet sijn ende doen ons gheen goedt, ende evenwel moeten sij hooren dat sij 't sijn. Oock dunckt mij dat God van verre wackere roeden gereet

maeckt voor dit landt. Den Heer bevolen. 12 Aprilis 1629.

Vester in Dn°, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2031).

2) Sprekende over het besluit van Episcopius en Van den Borre, om Paschier nu met den zomer in den Haag door Matthisius te doen vervangen, schrijft hij o. a.: „De reden waerom men Pr Neeff liever hadde gehouden dese soomer, zijn principalick omdat men vreest, dat Matthis. hier eer mocht bekent worden als Peter, omdat het wesen off het fatsoen wat aensienlicker is of wat meer predicant, waerin meer gevaers is te verwachten des somers als 's winters, bysonder voor een die eerst des somers beginnen sal. Die mette winter begint, heeft middel met verseeckertheyt de luyden, stegen, straten, huysen etc. te leeren kennen, en can dan de somer daeropvolgende met meerder versekertheyt gaen."

3) *Bibl. v. pamfl.* No. 2326 en 2327.

DCXXV.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Verontschuldiging over zijn misnoegen. Klacht over Amsterdam. Hij weet niet of hij in den Haag zal blijven.

Mijnheer.

Neffens den brieff aen d. Flandrum voor u E. beyde, moet ick noch dit senden aen u E. apart. U E. houde mij ten besten, dat ick mijn misnoegen over d'assignatie, oock de handelinge van Pr neeff in desen, soo wat rondt. gethoont heb. Ick sal 't daer nu bij laaten. Ick wierdt soo gram (dat is mijn gebreck), als d. Flander mij met een voorlopertgen te kennen gaff, dat het daer heen wilde, om die van Nieupoort te accommoderen, dat ick niet lang daernae moetende schrijven aen u E. swager Limborch, de gemelickheyt oock all wat liet uyt de mouwe kijcken, niet tegen S. E. (want die mij geen oorsaeck en heeft

gegeven), maer tegen andere, die hem soo importun vielen om seecker schrift terstont van mij wederom te hebben, daervan ick gheen copie hadt gehouden, ende dat voorts tegen mijn eygen misnoegende gedachten over de coelheyt van die van Salem, in 't vorderen off handtbieden (ick spreeck van de regenten) van onse goede saeck, die zij gheen goedt en doen om den naem niet te hebben, ende om dewelcke zij meer haets op den halse haelen dan zij mogelick souden wan sij beter deden. Ick vrese noch all voor die stadt. Sydt seecker: daer die cloot niet en leydt. 'T quaet wordt te Haerlem gefoveert in alle manieren. De heeren Staten sijn gescheyden, ende nae ick hoore, sijn Haerlem, Leyden ende Amst vrienlick van een gescheyden, oock met handtgevinge; maer ick vreese dat het niet gemeynt en wordt. - - - - - - - - - - - -
Een goedt heer van Amst. seyde mij gister avondt, dat de tegenwoordige schutters all wat morren tegen de soldaten van Salem, seggende: vertrout men ons, waertoe de soldaten; vertrout men ons niet, waertoe ons den eedt affgenomen etc. Eenige soldaten sullen vertrecken, maer eenige, soo ick hoore, sullen sij houden, te weten: 2 comp[en], met consent die te mogen versteroken tot haer costen. Sij hebben den wolff bij de ooren: laaten sij se gaen, sij houden hun niet verseeckert; houden sij se, de gemeynte is qualick tevreden. Sij dienen te gaen cordaet ende wijsselick. Salem is eerste oorsaeck van alle dese swaricheyden; Salem mocht het oock wel eerst becopen. God beware die stadt, de vrome die daerin sijn ende 't landt, ende ons alle te samen, bysonder die hem vreesen, want ick voorsie dat sij noch sullen te lijden hebben. Conden wij maer een goeden vasten voet nemen van binnen, om de stormen, die noch mochten aencomen, te wederstaen: dat waer te wenschen. Wij mogen den Heer bidden. Mogelick sal Alph. noch 1[e] Mey wel hier sijn, om dat van Lebon te verrichten. Men is seer daerin be-

ducht. Ick stae tuschen beyden van te resolveren daer te comen off hier te blijven. Ick heb wel genegenheyt daer, om met de broeders te spreecken, wat lochts te scheppen ende eenige dingen te haelen, ende dan weder hier te comen; maer men raedt mij niet hier te blijven, als Alph. sal wech zijn. Ick mocht wel nae Utrecht gaen, daer mijn vrienden mij versoecken; dan 't is te verre, ende ben tot het reysen niet seer genegen.

Ick weet niet meer te seggen, dan dat ick u E. bidde mij te seggen off dat lest tegen Rouse, soo in 't korte, genoch bewaert is met het volgende ten eynde toe. Ick bid, is 't niet wel, corrigeert het ende stelt het soo u E. acht dat wel is, sonder in 't minste op mij te sien: want als ick daernae yet hoore dat niet wel is, quelle ick mij daer in. Van de missive van P. V. H. heb ick verhaelt in den anderen brieff. Niellius wilde wel dat daer tegen gedaen waar. Maer wanneer sal 't ons een eynde zijn? Mijn gemoet is mij somtijts beswaert, dat ick de weynige dagen die mij resten, moet verslijten met sulcke knibbelingen. Ick behoore, dunct mij, wat anders te doen. De Heer geve het. Amen. 12 Aprilis.

T. H. v. M.

Monsr le Cocq doet u E. seer groeten uyt Rouen.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

---

* DCXXVI.

N. GREVINCHOVEN AAN J. WTENBOGAERT 1).

Ongunstige berichten aangaande zijn zoontje. Het ontbreekt hem aan kracht en opgewektheid om de Broederschap te dienen. Klacht over lauwheid en het gebrek aan predikanten. „Wat belangt de directie van 't geheele werck, sonder welcke het oock niet en kan bestaen, bidde ick Godt, dat hij u W. noch lang wille stercken ende sparen. want ick, nae uwer W. aflijvicheyt, niet anders kan voorzien, dan

enckele confusie en verdeeltheit, sonder datter yemant sal sijn, die't roer houden sal, of daer oock het corpus nae luysteren sal. Daerom ick oock wel hartelyck wensche, dat bij uwer W. leven (twelck cort vallen kan) alles op eenen bestendigen voet gebracht worde. In Frieslant, hoor ick, dat het placcaet vernieut is; doch daervoor vrese ick niet, 't verderf sal wt ons selfs comen; niettemin houde ick, dat dat vernieuwen van 't placcaet in desen tijt hervoor comt wt een expres dessein om de parthije alomme te courageren, ende het credyt van eenen man aldaer te stercken tegen den anderen, u W. bekent. In summa: ick meyne dat het een gemeen complot is, 't welck sij, adem geschept hebbende, so lange so meer willen doen blijcken, om te intimideren etc. Godt dannoch kan 't alles ten besten keeren, dien ick u W. hiermede bevele. Rott. 12 April 1629."

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1214). — Aan „Hans de Man, coopman in 's Gravenhage."

DCXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Hij weet nog niet waar hij heen sal gaan. Inhoud van den brief van De Groot. Zwarigheid in Den Briel. 14 April. — Bijzonderheden 30 April.

Mijnheer.

Tot antwoordt op den uwen, heb ick niet anders te seggen, dan dat het mij seer aengenaem is, ende dat ick mij referere totten gemeynen. Aengaende mijn blijven off gaen: ick ende alle de vrienden hier houden 't oock soe, dat ick hier niet dien te blijven als Alph. van huys is. Bleeff hij nochtans tot Mey, ick soude mede soo lang blijven, om te sien off yet te doen ware voor Erasmo. T'Utrecht soude ick wel gaen, maer 't is mij wat te verre. Ick wou oock well eens geerne bij u EE. weesen; maer 't huys, daer ick gewoon ben, hoor ick, is soo vol gepropt, dat mij dunckt het all te incivil soude staen noch daerin te comen, hoewel de goede luyden sijn de beleeftheyt selve.

Elders te gaen wil soo niet vallen. Ben liever bij mijn boecken. Dus hang ick noch. D. Grotius doet de broeders alle seer groeten. - - - - - - - - - - - - - - - - -
Dus nu comt J. Adriaens, seydt dat ten Briel weder swaericheyt is, dat de magistraet een schuyrtgen, dat sij daer ter noodt getimmert hadden, noch niet all gedaen, wil affbreecken. Dit most ick u E. mededeylen, met hertelicke groetenis aen de broeders ende vrienden. 14 Aprilis 29.

T. H. v. M.

Mijnheer.

Nae dat de koe van dit kalff gevouwen ende opgeschreven was, quam mij de uwe seer aengename van 29. Ick hoore gaerne dat u E. mij schrijft van 't gepasseerde aldaer. Die 2 heeren zijn dus gisteren naemiddach hier wel te pas gecomen, want ick hoore dat het dapper over de predicanten heeft gegaen. Is u E. schrijven aen mij soo ernstich als 't mijn is aen die andere, soo neem ick't aen. Dat ick bidde, noli loqui ad gratiam, ende let wel op alles ende corrigeert het. Doch daer mij dunckt dat meest op gelet dient sal noch volgen. Mijn schrijver is mij wat te traech. Hoort nu vrij voort het oordeel van andere broeders ende overlegt wat dan te doen staet. Is Flander noch niet weder gecomen? Huge [2]) is noch hier niet. Die goede resolutie van Salem is dese: alle middelen die haer God verleent heeft tot voorstant van haere privilegien ende vrijheydt te [besigen] tegen dieghene, die haer daerover souden willen aentasten. Wist ick seecker te sijn van Ogle dat mij is geseydt, ick soude niet lang toeven te doen dat u E. seydt. Ick denck daernae te vernemen. - - - - - - Victor had mij geschreven yet dat hij had van Loevesteyn. S. E. sal u E. wel seggen wat het is. Wilt nu S. E. seggen, dat ick al datelick op gisteren hebbe geadverteert daer 't hoort: dat mij is doen antwoorden, dat het geen swaricheyt hebben sal. 'T advertissement is

evenwel aengenomen. Indien men tot bestemoeder oock yet daervan gehoort hadde, segt het haer mede, opdat sij te geruster sij. Met grote haest, 30 Aprilis.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2040 en 2043). — De laatste zonder adres, doch blijkbaar ook aan Episcopius

2) Huigen, pseudoniem van A. la Faille.

DCXXVIII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT 1).

Berichten betreffende den staat van zaken te Amsterdam, Rotterdam, Brielle. Mededeelingen uit de „Missive van P. V. H." Antwoord. De Prins is vertrokken. Het placcaat van graaf Ernst en andere bijzonderheden.

Mijnheer.

Ick was seer blijde den uwen van 31 Maert te sien, ende dat u E. mijn swijgen voor een tijdt ten goede hadde gelieft te nemen. De waerheyt is oock sulcx dat ick seer ben geoccupeert geweest, ende als ick dan somtijts wat tijds heb, ontbreeckt mij gelegenheyt van bestellen; oock dese haer verthonende, ontloopt mij de tijdt. De saecken der kercken gaen noch bijcans all denselven trein. 'T is nu t'Amsterdam in ruste, ende meynt men dat de heeren het daer wel houden sullen, oock sonder 't garnisoen van buyten; dan men soude die proeve eerst sien, wanneer de Remon[n] hare vergaderingen souden comen te houden met kennis van 't grauv Men is beducht dat de nominatie van de magistraet van Rotterdam (daermede men heden ende morgen besich is) wel mocht vallen op harde parthijen der Remon[n], ende dat dese daerdoor wel moeyten mochten crijgen metter tijdt tot diminutie van de vrijheyt,

een tijdt lanck aldaer gebruyckt. Die van den Briel hadden aen de schuyr, eenigen tijdt herwaerts tot haere vergadering gebesicht in huyre, getimmert noch een cleyn schuerken tot meerder commoditeyt. De magistraet, dit gesien hebbende, geboden 't aff te breecken; d'andere weygerden. De magistraet clachtich sijnde gevallen aen 't Hoff, wierden commissarissen gesonden den derden dach nae Paeschen, die 't deden affbreecken. De commissarissen waren niet soo haest weder in den Haege, de magistraet volchde, doende nieuwe clachten dat men 't affgebroockene weder had beginnen op te maecken, soo haest commiss^{n} den rug hadden gekeert. Daerop wierdt een deurwaerder gesonden, om 5 of 6 borgers in persoon te dachvaerden. Sij quamen; gehoort sijnde, vondt 't Hoff haer verhael heel anders, ende alsoo parthijen gevonden sijnde in contrarie feyten, wierden de borgers gerenvoyeert, met last om weder te comen, als 't Hoff sich naerder soude hebben geinformeert Dat staet noch soo. Anders heeft men dese Paeschdagen van gheene verstooring gehoort. Dewijl het leste extract van u E. boeck u E. aengenaem is, siet hier noch eenen ander. In druck wordt gestroyt een Missive aen haere H. M. ende S. Ex^{e}, nopende de saecken van Amsterdam, door eenen P. V. H. Eenige meynen dat die capitale gheen naem, maer des mans staet denoteren. U E. mach raaden. Dese man descrieert de magistraet t'Amsterdam t'eenemael als Arminiaens, ende wel dat de hh. Staten Generael de magistraet aldaer veranderen, sustinerende dat haere H. M. 't selve toecomt als souverain, seggende onder anderen: dat haere H. M. niet te achten en hebben (dit sijn sijne formalia) op 't geen d'Armin. van privilegien uyt Grotii boeck voortbrengen - - - - - - Meer en seydt hij van Grotio niet; dan 't is genoch voor een reys. Hij beroept sich oock hierop, dat nae rechten (seydt hij) praecedentia restringuntur per subsequentia, daeruyt hij wil besluyten dat alle de voorgaende ordre moet

ingetogen worden ende gepast op den voet van 't jaere 1618 ende 1619. D'hr Adt wordt daer meer als 8 off 10 mael gescholden met woorden van landtverrader ende beroerder; neffens 't redres van Amsterd. in 't particulier, dat hij uytdrucklick intendeert als hoochnodich, raedt hij dat haere H. M. die factie geheel stuyteu - - - - - - - - - -
Als 't u E. gelegen sal sijn, wil ick wel eens hooren wat u E. hiervan dunckt. Ick hoor dat yemandt wat daertegen stelt, ende houde datter ruyme stoffe toe is. Ick wilde evenwel wel eens hooren, als 't u E. lust (wenschende dat het haest geschiedt), wat u E. hierop soude seggen. Tegen de leste vinnige Reme der synodale, daeruyt ick het leste extract sondt, is een Ernstig schrijven aen de synodale uytgecomen, daer sij degelick haere lesse crijgen. Op den brieff tegen de consultatie is noch niet gerepliceert. Amsterdam en schijnt op 't senden haerer gedepde in de kerckelicke vergadering niet meer te dringen, hoewel het dobbel over gefondeert is, soo u E. seggen. Waare d. Tileni stucxken daer in 't fransch uytgecomen, ick twijfel niet 't en soude de heeren van Amsterdam aengenaem sijn geweest, ende men soude het haest hebben doen duytsch spreecken; maer nu (gelijck u E. wel seydt) is't te laet. Dat die student van Cameron aen u E. heeft geseydt, luydt voorwaer vrembdt; van sijn boeck hoor ick niet. Ick heb de profess. geschreven, dat hij het behoort te ontbieden. Men vindt yet sulcx als u E. seydt gelesen te hebben in een Engelsch boeck, in de hystorie van Camden, in 't verhael van een resolutie, daer ende in Schotlandt weleer genomen tegen de Jesuyten. Maer voorwaer het is soo: dit ander volck is soo incompatibel als die. Men spreeckt van eenige die in Engellandt souden gevangen sijn vuyt het Lage huys, maer ick kan noch 't rechte bescheyt niet hooren. Mij verlangt nae den nieuwen druck van u E. juweel: De veritate rel. christ. Ick hoore met sonderlinge vreuchde, dat het u E. daer wel gaet, hoewel

ick wensche dat het hier ware. Ick ben noch te Sittert, ende sie gheen uytcomst dan door de ontbindinge om met mijnen Heere te wesen, dat mijn hoochste verlangen is. Hoe menichmael wensch ick met u E. van sommige dingen te spreecken, maer 't is mij geweygert. Comen sulcke dwase boecxkens uyt die heylige stadt? Dementia illorum tandem manifesta fiet omnibus. Ende waerom en souden sij niet soo veel visioenen van engelen hebben als de Roomsche, naedemael sij soo veel suyverder zijn? S. Ex[e] is den 24[en] uyten Haege vertogen nae Utrecht, voort nae Arnhem ende 's Gravenweert: schijnt een groot stuck voor te hebben. God geve dat het gelucke, want soo 't anders quam uyt te vallen, waer geschaepen groote schwaericheyt te causeren in 't landt om vele considératien. S. Gen. graeff Ernst thoont sich wel anders yverich tegen d'Arminiaenen, soo blijckt uyt sijn Vriesch placaet, 't welck, sijnde met soo grote parade gepubliceert in een landt daer 't objectum daer 't op siet weynich is bekent, geoordeelt wordt uytgegeven tot ander dessein.

Ick sal hiermede eyndigen, mijnheer, ende u E. met alle de uwe den Alm. bevelen. 28 Aprilis 1629.

U E. d., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2041). — Adres als voren.

DCXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Zijne aanmerkingen op het requeat, dat door de Remonstranten te Utrecht naar aanleiding van den Voorslag van Van Dongen zal worden overgeleverd.

Mijnheer.

Ick en meyn in de toecomende weecke niet belet te

worden derwaerts te comen; evenwel en begeer ick niet dat u E. mij wacht. Heeft u E. oock soo lang nae mij gewacht, 't is mij leed: want het was onnodich. Aengesien bij mij niet en is dat de broeders aldaer elck in 't bysonder, late staen coniunctim met u E. ende anderen niet en hebben om dat stuck ende alles watter meer voorvalt, aff te doen, oock sonder mij. Ick hebbe de requeste gelesen, in dewelcke, mijns oordeels, mishaegen sal 't verhael, daerinne geschiet van de voorgaende tijden, tot daer men komt te spreken van dat haere Ed. Mog. getrouwe onderdanen niet en hebben connen nalaten etc. haere vergaderingen te houden affgesondert. Ick weet dat all dat daerin geseydt wordt waerachtich is, ende houde het oock soo kort, bondich ende substantieux geseydt, oock soo beleeffdelyck als mogelick, iae houde het oock nodich geseydt. 'T sal evenwel aenstoot geven, niet alleen aen de hh. Staten, indien 't daer komt, maer oock te voren aen dien heere ende andere, die ex mollitia quadam animi et quod crucem fugiant, nihilque nisi terraena recte sapiant, dit impar coniugium gaerne gemaect sagen, off immers gaerne weder in eene huyshoudinge souden brengen die genochsamen, oock quoad thorum, van malcander gescheyden zijn, interveniente etiam magistratus summi et infimi authoritate, hoewel de parthije die men heeft wechgejaecht, onschuldich is, ende 't overspel niet bij haer maer bij de ander parthije begaen is. 'T en dient evenwel mijns oordeels niet nagelaten soo gestelt, maer men moet hierop verdacht sijn, hoe men sich dragen sal, indien niet alleen die goede heer, maer oock dieghene van uwe gemeynte die (soo u E. schrijft) all van toegeven praten, ende meynen dat u E. haer all wat reckelicker behoort aen te stellen, urgeren off dringen (gelijck lestmael in de Acte), dat men dit alles, om quansuys gheen offensie te geven, behoort nae te laten, ende simpelick te comen tot het leste, om alleen te seggen: geven ootmoedelick te kennen de burgers

etc., dat sij niet en hebben konnen naelaten tot behoudenisse der waerheydt etc. Indien sij dit soo willen, hoe sal 't u E. maecken? Breecken, liever dan dat uytlaten? Dat sal oock qualick genomen worden. Ende wat conscientie porst u, sal men vragen, dit iuyst te willen soo seggen, als men de reste, daerin de substantie der saeck bestaet, behouden kan. Oock sal haer in de wege zijn dit: 't welck buyten wettelicke reden ende sonder oorsaeck geschiet te sijn, blijckt onwedersprekelick vuyt sekeren voorslach, onlancx gedaen etc. Dit sal noch immer soo qualick door den beugel willen. Hoe? sal men lijden, dat de synodus ende de heeren beschuldicht worden onwettelick gehandelt te hebben, ende dat desen voorslach der Contra een onwederspreeckelick blijck is van 't selve? Die goede heere sal seggen, dat dese requeste alleen soo is ingestelt om te breecken, niet om den vrede te bejagen, ende soo sal evenwel 't voornomen van d'ander in 't ongelijck te stellen t'eenemael te niete sijn, ende ghijluyden sult alsoo in 't ongelijck gestelt worden, indien ghij gheen ander request overgeven wilt als sodanige. Ende dan comt u E. noch seggen, dat ghij niet en kont sien waerom de Remonstrantsche leeraers niet en souden konnen mede toegelaten worden etc. U E (onder correctie) spreeckt onwaerheyt, ghij kont het seer wel sien Doch 't kan wesen dat die gemeynte, uyt welcker naem de request spreeckt, 't selve niet sien en kan; maer men sal 't haer wel haest doen sien. Maer waer sijn die Remonstrantsche leeraers, die neffens d'ander dienen souden? U E. wil niet Soo en isser van de oude niemandt over als Zijl ende Nypoort. Is 't de gemeynte daerom te doen? Sal 't dan vrede wesen als die weder op stoel sijn? Off sal m'er Munnicx [2]) bij doen? Maer indien men haer yemand van buyten vergunnen soude willen, waer het dan niet best op Episcop. te dencken, die ick lestmael verstont dat sij geerne hebben souden? Buyten twijfel: ten ware u E. meynde dat sij

wederom dringen sullen op de oude verbintenis van Wtenb. om die te revoceren, ende haer met eenen dooden immers tandeloosen hondt te behelpen. Ick geloof 't niet. U E. sal seggen dat ick met de saecke geck. 'T en schilt gheen helft. 'T heele stuck, dunckt mij, ridicule, ende niet te wesen dan een louter spiegelvechterije Ende dan komt u E. noch achteraen in uwen brieff seggen: willen se conferentie versoecken, sij mogen sien wie se daertoe gebruycken, mij altijdt niet etc. Ende met sulcken bootschap, dat is requeste, ende dan noch daerbij met sulcke resolutie van u E. in allen geval niet te laten gebruycken, sal u E te huys gaen, sult ghij? Niettemin, indien u E. meynt dat men 't soo behoort te wagen, ende dat de goede heer mediateur, oock de gemeynte, selve die molles geresolveert sullen sijn soo eene requeste over te geven, fiat in nomine domini. Men mach wachten wat daervan comen sal. In welcken geval ick u E. ende de broeders aldaer te bedencken geve off niet goedt ware: 1 de supplianten te qualificeren met den naeme van burgers etc. van de gesintheyt derghener, die men Remonstranten noemt. 'T is waer dat het leste van de requeste wel thoont wie die burgers requestranten sijn, maer die qualiteyt behoort voor in 't hooft uytgedruct te worden, anders sal terstond gevraecht worden: welcke borgers ende inwoonders deser provincie. 2 Bij de woorden: onder d'authoriteyt van S. Ex^e^ willen etc., te voegen: mitsgaders de heeren Staten deser provintie, de magistraten deser stadt. Dit leste compt wel daernae, maer het dient hier vooraen mede wtgedruckt, mijns oordeels. Ick wenschte om vele, dat den goeden heer conde werden gepersuadeert, dat dit alsoo mocht overgegeven ende in de vergadering der heeren Staten gelesen worden, all soude daerwt voorts niet meer comen. 'T sal dienen tot instructie van vele, die van de voorgaende saecken niet en weten, all soude men dan schoon 't vorder van 't wtsluyten uyt

de synode etc. wat mitigeren ende passerende drie off vier regulen aldus seggen: door de vuytsluytinge van die van 't synode, ten opsichte van dewelcke de Remonstrantsche kerckendienaers, sonder wettige ende billicke reden (soo het de supplianten ende de voors. dienaeren in conscientie verstaen), des dienstes onwaerdich geoordeelt ende van uwe Ed. Mog. daerop van haere publycke dienst ontset sijn geworden; 't welck alles ende de swaricheyden die den supplianten ende derselver leeraren daerop wijders sijn wedervaren, zij met christelicke patientie ende lijdsaemheit om des Heeren wille gaerne hebben gedragen, ende desniettegenstaende u Ed. Mo. als haeren overheyden alle gehoorsaemheyt ende onderdanicheyt, die sij nae den woorde Gods schuldich zijn, gethoont hebben ende noch te thonen bereyd zijn, niet anders begeerende dan haeren gods-dienst in stillicheyt te mogen oeffenen, ende God nae deselve te dienen. Dan alsoo eenige Contra-Remonstrantsche leeraers deser provincie onlangs gedaen ende voorgestelt hebben seecker voorslach desen annex, om door middel van deselve de publycke ende der supplianten gods-dienstige vergaderingen weder tot een te brengen, met verclaringe bij denselven voorslach gedaen, dat deselve eenigheyt soude konnen gehouden worden tuschen de beyde voors. vergaderingen, met voldoende sekere conditien in den voors. voorslach begrepen, die oock in terminis bij de voorsz. Remonstrantsche leeraers voldaen zijn, gelijck uyt het geannexeerde te sien; waerover, alsoo de Remonstranten niet anders en konnen bevroeden, dan dat de vrede op de voors. onderlinge verdraechsaemheyt over het voors. gevoelen der Remonstranten, wtgedruct in haere confessie ofte verclaringe, seer wel soude konnen werden herstelt, ende de Rem^e^ leeraers tot de bedieninge des woords, neffens de Contraremonstrantsche, tot vereeniginge van beyde gemeynten off vergaderingen ende alsoo tot heelinge ende weeringe van scheuringe, toegelaten; —

Versoecken etc. dat uwe Ed. Mog. hare authoriteyt ende vermogen daertoe gelieven etc.

Op dese wijse soude ick meynen dat de requeste soude konnen werden herstelt, wenschende dat se alsoo mocht overgegeven worden, alsoo ick meyne dat alle termen van offensie daerinne sijn gemijdt, ten ware het eerste narré, dienende om ab ovo de gelegenheyt der kercke aldaer te doen voorsien, haer in de wege ware, daertoe nochtans gheen reden is. Want wat het leste narré aengaet, daer van den voorslach gesproocken wordt, ick en sie niet dat salva conscientia et scopo praecipuo, daerinne yet kan off behoort verandert te worden.

Wanneer men dan noch immers 't eerste narré wilde nagelaten hebben, dat ick seer node soude zien, soude de requeste moeten gestelt worden simpelick aldus:

Geven ootmoedich te kennen de burgers etc. van de gesintheyt etc., dat tot haeren handen gecomen is seecker voorslach, onlancx gedaen etc., daerbij verclaert wordt dat daer d'eenicheyt soude konnen etc., gelijck uyt het geannexeerde te sien is. Alsoo dan de supplianten de geseyde verclaringe alsoo sijnde gedaen, niet en konnen (onder eerbiedinge gesproken) bevroeden, waerom dat op de voordesen doorgaens ende altijdt geurgeerde onderlinge verdraechsaemheyt etc., versoecken de voors. Remon^n^ op 't hoochste etc.

Als 't eerste dan niet en soude willen over de brugge, en soude ick mijnenthalven gheen swaricheyt maecken dit leste (nademael men alrede soo verre is geengageert) over te geven. Dit is kortelick mijn advis. U E. mogen 't met de broeders aldaer overleggen. Flander heeft mij uwen brieff gesonden, is hier drie dagen geweest sonder mij te sien off te spreecken, hoewel ick daernae verlange. Soude anders met S. E. wat naerder hiervan hebben gecommuniceert. Ick hope, hij immers noch aencomen sal voor sijn vertreck, 't welck ick hem hebbe doen versoecken: want ick hem desen gaerne soude medegeven.

Indien 't u E. niet ongelegener en is hier over te comen als van daer op Utrecht te varen, ende ick voor u E. vertreck daer niet en ben, mocht ick wel lijden dat u E. hier overquame, liever in 't eerste begin van d'aenstaende weeck als daernae, off ick dan mogelick selve op wech sloech derwaerts. Ick wenschte (indien dese handelingen van u request voortganck hebben soude), dat de dd. daer t'Utrecht waren, om u EE. met raedt ende daet in dit gewichtich stuck te assisteren. Maer dat u E. haer de conferentie (indien daer eenige vallen) soude willen onttrecken, kan ick niet bevroeden. Hiermede,

Mijnheer, bevele ick u E. in de hoede des Alm. Desen 4en Mey 1629.

U E. d., H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2042). — Adres als voren. Uit een brief van Rijckewaert (*Catal. v. handschr.* No. 1785), zonder adres, d° 14/24 April, blijkt dat hij ook de tusschenkomst van den Prins heeft willen inroepen in deze aangelegenheid. „Ick hebbe mij van Amsterdam gespoedt na den Haghe, aleer Zijne Pr. Extie sonde vertrecken, omme volgens u Ed. goetvinden Sijne Exe te doen verstaen 't gene sich aldaer in de zaecke tusschen ons ende d. Dunganum cum collegis hadde toegedragen, dan 't selve met den ouden man gecommuniceert hebbende, vonden wij ons gefrustreert van het behulp en addres van dien goeden heere, die uwe Ed. meynde dat wij daerin souden gebruycken, alsoo denselven heer na Dordrecht was vertrocken en geen apparentie en was, dat sijne Ed. voor het vertreck van Sijne Pr. Exe in den Haghe soude wederom gekeert zijn. Oock meynde den ouden man, dat S. Exe voor het tegenwoordige soo geoppresseert was met occupatien, dat de openinge voor alsnu weynich vruchts offte effects soude connen doen, en daeromme bequamer coniuncture en gelegentheyt van tijdt daertoe wel diende waergenomen. 'T welck zijnde van consideratie, en 't voorgaende middel ons ontbreeckende, en heeft daerin niet anders connen gedaen worden." De „oude man" is Wtenbogaert.

2) Mij onbekend.

DCXXX.

W. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over de weerlegging van P. V. H., met excerpten uit brieven van zijn broeder.

Mijnheer.

'T gunt in het voorgaende blad werd verhandelt [2]), dunckt mij eenigermaten een kleyne instructie te wesen tot refutatie van de principale argumenten van P. V. H., dewelcke ic daerom wel geheelyck hebbe willen extraheren. Den persoon die daer wat tegen soude mogen schrijven, sal een seer goet werck doen, ende dienstich soo voor die van Amsterdam in 't particulyer als in 't gemeen voor het gansche land. Belangende den regel: praecedentia restringi per subsequentia, deselve werd bij P. V. H. impertinentelyck geappliceert: want die geen plaets en kan hebben, dan als in uno eodemque contractu vel testamento vel alia dispositione eenige woorden voorgaen, die uyt de woorden in deselve acte volgende werden geexpliceert ende somtijts gerestringeert, ofte als men ad interpretationem mentis contrahentium citeert verba alibi posita (waervan gehandelt werd De jure belli, lib. 2. c. XVI. N. 28). Nu en kan nyet geseyt worden dat in de Unie van Utrecht soude staen, dat de Staten Generael aen haer souden hebben behouden de macht van de magistraten te veranderen. Het en blijckt oock nyet uyt eenige woorden, bij de respective provintien naderhant gebruyckt, waerbij sijluyden het voors. recht souden hebben overgegeven, maer wel het contrarie (Verantw. cap. 2). Daerenboven is oock den voors. regel veel exceptien subject, quemadmodum nulla in jure regula est quae non patiatur exceptionem. L. 1. L. omnis definitio 202. ss. de reg. jur. ubi verba: omnis definitio in jure civili periculosa est, parum est enim ut non subnecti possit. Ende namentlyck soude men dese

exceptien konnen verifieren, quando sequeretur legum correctio, quando prior dispositio redderetur inutilis, quando repugnaret sermonis proprietas, quando inde resultaret absurdum. Ende soude oock wel een contrarie regel voortgebracht konnen werden, dewelcke seyt: sequentia declarationem recipere a praecedentibus, et majoris esse efficaciae praecedentem clausulam ut sequentia determinet, quam e contra. Maer den goeden dollenman heeft nyet verstaen wat hij seyde. Hij heeft willen argueren (soo ick meene) uyt de actien van de heeren Staten Generael, in den jare 1618 gepasseert, dat sij oock te voren verstaen hebben, dat haer die macht van de magistraten te versetten toequam, ende soude hij sulcx met meer fundament hebben mogen allegeren desen regel: actus sequens animum praecedentem declarat; maer tot een argument te willen gebruycken id quod in quaestione est, werd in de academien met recht genaemt petitio principii.

Doch den rasebol stoot alle sijne argumenten omverre, als hij de necessitate begint te spreecken; maer hij behoorde geweeten te hebben, dat Grotius die objectie oock wel gesyen ende in sijn negende capittel beantwoord hadde negando minorem. Het boecxken De veritate religionis christianae is afgedruckt, het andere van Grol noch nyet. De Hollandsche rechtsgeleertheyt berust noch onder Duyck.

Ick hoope in de aenstaende weecke mijn paspoort te hebben, om korts daeraen te vertrecken, doch sal nyet nalaten u E. alvoren mondeling te comen spreecken, om op verscheyde saecken mondelinge instructie te becomen. Van boecxkens, die ick mede over soude mogen brengen, sal ick met u E. spreecken. Ick wenschte wel van eenige stucxkens dubbelt te hebben, omdat ick mijne boecxkens gaerne bijeen houde tegen voorvallende occurrentien, ende wete nyet of ick die nu om gelt sal konnen becomen. Hyermede, mijnheere, wil ick u E. in de bescherminge

des Allerhoochsten bevelen. In 's Gravenhage, desen vij[en] May 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1285). — Met adres.

2) Op de beide eerste bladz[n] van zijn brief schreef W. de Groot de volgende uittreksels uit brieven van zijn broeder Hugo:

EXCERPTA EX LITERIS, 5 Maii 1629.

Quod de Democratia obtenditur, lusus ex ambiguo. Vox ea apud Politicos varie accipitur, praecipuae notiones ex materia et ex forma. Ex forma Democraticae sunt civitates in quibus imperium aut pars imperii a multitudine exercetur: quod fieri non potest sine concionibus et comitiis, qualia Athenis Romae et ferme in plerisque Graeciae et Asiae non paucis urbibus fuere. At ex materia Democratica est resp., vbi non ex sola nobilitate aut definito sensu fit electio, sed quilibet honesti cives maximorum munerum sunt capaces. Hac notione noster status Democratiam admixtam habet, non illa altera. Neque pro plebicolis, quod resp. bono publico gerenda est: nam ad hoc et reges tenentur quos tamen delegatos a populo nemo dixerit. Plane sicut in reges electos jus aliquod transfertur ἀνυπεύθυνον, ita et in senatus perpetuos. Quod ibi est lex successoria, aut electionis regiae, id hic est lex eligendorum sectorum. Alia acceptione Democraticum dicitur regimen, non absolute, sed comparate ad ea quae paucioribus committuntur. Sic quae in conventu imperii germanici, ex principibus et civitatum legatis constante, tractantur, a quibusdam referuntur ad Democratiam, quia scilicet penes multos tractantur respectu habito ad electionem Imperatoris et alia quae per paucos transiguntur. Et huc respexisse Guicciardinum puto, nam sic multi ordinum conventus populari vocabulo comitia appellant, quanquam καταχρηστικῶς. Summam vero potestatem (quod alterum munimentum est libellaticorum) non esse apud nos penes Foederatos Ordines, ne in negotio quidem religionis ex omni historia, sacramento civium et magistratuum et ipso foedere manifestissimum est. Siquid rebus turbidis aliter factum est id in normam trahi exitiale est reip. Eoque minus jus suum αὐτοκρατορίας omittere debent Hollandi, quia jam et exemplo et libris coepit oppugnari. Isi tributis indicendis nihil mutatum est. Indicunt qui solent nobiles et urbium legati, petente Senatu Foederis ut olim Principe. Mutatus qu petit, non qui onera ista imponit.

Notandum est scriptorem libelli contra Arminianorum quam vocat factionem fateri, ante Arminii tempora ejus sententiae pastores cum aliis in Ecclesia vixisse. Non facit ergo ista sententiarum diversitas aliam religionem. Quod si sententia minus frequens ingenio defendentium frequentior facta est, quid in eo novi accidit? Idem in medicina, idem in jurisprudentia evenit: neque id statum Resp. turbat.

Est apud Jacob. Beyerum (Lib. XVI. editionis anni 1561, fol. 315. Locus meretur videri) insignis et politicae sapientiae plenus locus, in quo ostendit rem Gandavensem optime gestam, senatu perpetuo, qui et cooptandi jus haberet, cuncta regente. Ex quo ad plebem referri negotia coepere, cuncta iisse retro, nec alium fuisse exitum, quam ut abolitione libertatem omnium saluti urbis prospiceretur. Non poenitebit vidisse, ut noscantur Belgarum ingenia neque dominatus, neque popularis imperii patientia, sed medio inter utrumque itinere gubernanda. Idem doceri possit Dordrecti exemplis, et signa praeterea oppida paulo δημοκρατικώτερα, a quibus seditiones nunquam abfuere.

EXCERPTA EX LITTERIS, 13 Maii.

Non est spectandum ut loquacibus hominibus silentium imponatur; satis est si cogantur ad se tuendos ea dicere quae omnes judicio praediti pro absurdis habeant, quod abunde illis evenit. Adversus imperium, quod populo arrogatur, eandem cautionem occinebant Gandavi Imbisius et cum eo Dathenus: neque alio magis ea civitas periit. Plane qui talia dicunt Ministris summam potestatem deferunt, quia apud nos illi soli loquuntur ad populum, cum in omnibus civitatibus in quibus jus populi valuit, magistratus ad multitudinem loquerentur.

DCXXXI.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Van Dongen's Voorslach. De weerlegging van „Het ondersoeck" en de „Missive van P. V. H." Zijn „Ernstich schrijven." Oorzaak en uitwerking van Corvinus' verbanning.

Seer eerwaerdige heer ende broeder in Christo Jesu.

'T en is met seggen niet te doen, seydt ons spreeck-

woordt. U E. seydt niet te willen courtoiseren; doet het nochtans wel degelick. Maer dat overgeslagen: de uwe seer aengename van 9 April is mij wel ter handt gecomen. Ick danck u E. van de moeyte in soo breed te schrijven, ende van u E. boodschap aen d. Niellium, dat ick nae S. E. schrijven verlangde. Mijn wachten is wel besteet. S. E. heeft het gecompenseert cum foenore. Hoe het sedert met Dongens Voorslach gegaen is, heeft u E., acht ick, sedert verstaen. 'T is gegaen soo ick van aenvanck oordeelde. Parthije leydt op haer luymen, om te verstricken ende de welgesinde te verdeylen. Dan zij en hebben tot noch toe (God loff) ons gheen naedeel gedaen. De cloot evenwel en leydt noch niet. Coolman (soo u E. mach hebben gehoort) is weder hier geweest om advis te nemen off hij request overgeven sal, alsoo parthije daerop dringt, ende de middelaer mede, hoewel (geloove ick) tot verscheyden eynde. Ghene om met eeren te breecken off met advantage in vorder handeling te comen, dese om parthije te meer (soo hij seydt) in 't ongelijck te stellen. 'T hadde parthije beter gepast te requesteren. Evenwel, om te voldoen is daertoe een formulier off twee ende voet geraemt, daermede Coolman nae huys is. 'T succes sullen wij verwachten. Als wij het weten, sal 't u E. mede vernemen. Ick meyn dat u E. het Ondersoeck van de wettelyckheyt der Remon. conventiculen sedert heeft gesien. F. de Man heeft 'er wat op gedaen, oock op den brieff van P. V. H., maer houdt het beyde onder sich, omdat corts veel van sodanige schriften is vuytgecomen, ende dat hij vreest dat het mocht verveelen, soo veel vodden, d'een op d'ander, uyt te geven. Soude u E. wonder wesen, soo de heeren van Amsterdam deselve missive met een swijgert lieten passeeren, soo is de tijdt van uwe verwondering gebooren: want daertoe en is tot noch toe niet gedaen als een goedt swijgen. Haere EE. oordeelen mogelick met u E, dat sulcke missive door Gods beleydt

ons meer goedt als quaet doedt. Altijdt en heb ick noch niet gehoort dattet ons quaet doedt. Stoffe om wat goeds daerop te seggen isser overvloedich, 't soude oock mogelick niet ondienstich sijn, maer te veel is ongesond. De coniecture van P. V. H. te nemen niet als beteeckeninge van naem, maer van staet off officie, gaet mijns oordeels vast. Daertoe sijn vele indicien. Dan ick hoor 'er nu weynich van spreecken. Ick ben all wat verwondert, dat, nademael de faculteyt soo veerdich was te seggen, dat sij bereydt was haere daet te beweeren, deselve nu soo traech is om te praesteren dat se seyde: want men van dat beweeren noch niet en heeft, mijns wetens, vernomen. C. P. D. verlangt daernae, bereydt 't sijn te revoceren, soo sij wat seggen dat sluyt. 'T sal mogelick noch comen. Om Herculem voort te brengen, most de nacht vrij wat langer zijn als ordinaris. 'T werck sal niet dan te treffelicker sijn, als 't voort comt om 't riet te doen verwayen. Ick sie dat u EE. daer anders oordeelen van den brieff off considerațien, dan ick dede; doch ick ben niet opiniastre, wil 't mijn geern om een beter geven. In allen geval danck ick den goeden man dat hij sijn beste gedaen heeft; hij heeft sijnen goeden wille gethoont: dies moet men de fauten oversien, ende dencken helas! Is 't niet op Loevesteyn, 't is immers in de gevangenis gedaen. Ick hadde geseydt ('t is waer) datter noch wat in de moelen was tegen de Remonstrantie van onse broeders de gedep[de] synodael. 'T is oock soo gevolcht metten titul van Ernstich schrijven. Heeft het u E niet gesien? 'T is iammer dat de man soo prolix is. 'T verveelt te copen om den prijs, ende te lesen om de lanckheyt. Dan het schijnt dat d'autheur eens voor all dat volck haer casus te degen heeft willen seggen (hoewel hij noch all seer veel, soo hij mij seydt, heeft verswegen) ende sommige materien, als dat van 't vast maecken van de religie, van de propositie van Rouse, van tot de harde middelen niet te willen raaden

etc., bij die occasie wat breeder te hebben willen tracteren, welcke dingen soo kort niet konnen geseydt zijn, hoewel mij noch dunckt dat het op vele plaetschen met den autheur gegaen is nae Horatii seggen: Brevis esse laboro, obscurus fio. Daer sijn oock iammerlick veel fauten gecommitteert in 't corrigeren off drucken. Hij badt mij dese dagen, te willen doch d'een ende d'ander, die d'exemplaren hadden, bidden dat se doch bij haer selven corrigeren een grove faute (onder anderen), die den sin heel altereert ende adultereert, pag. 54, ling. 7, daer de woorden: met onrecht, staende tuschen de woorden: wanneer sij die pretensien hadden laten varen etc., moeten vuytgedaen sijn. Hij wist niet (seyde hij) hoe die woorden (die drie regulen te voren wel, maer daer qualick staen) daer ingeslopen waren. Men soude het mogen calomnieren ende een heel ander sin daeruyt trecken. Ick hebbe dese sijne begeerte anderen te kennen gegeven, geve se oock nu te kennen aen u E. bij dese occasie.

Wat d. Corvinum aengaet, 't is gewis dat het sonder contradictie niet en is toegegaen. Ende hoewel het S. E. qualick comt, soo is 't seecker dat het den Remon[n] in 't generael gheen quaet en heeft gedaen bij sommige, die hyer mede sijnde geirriteert, haer billicker tot der Rem[n] saeck sedert gethoont hebben. Ut odium et gratia desiere, jus valuit, seydt Tacitus [2]), spreeckende van Plancina. Soo sal 't, staet te hoopen, metter tijdt hierin oock gaen. Broeckhoven (vel solus et unicus istius ejectionis author habitus) seyde, weynige dagen geleden, tegen een goedt heer, dat Arnoldi Leyden te seer had gebraveert, als sijnde in de stad gecomen, ende sich aldaer opentlick hebbende verthoont, nae d'absolutie van 't Hoff, sonder de stadt te kennen ende aen te geven de licentie die hij had. Dat gaet soo verre als 't voeten heeft. Maer ick houde datter een picque ende begeerte van een arme revenge tegen die van Amsterdam (die evenwel noch niet en hincken) onder

geloopen is. De hondt dechargeert sijne cholere op den steen, als hij niet en vermach tegen den man. De swarte wolcke openbaerde haer in 't leste degelick, maer was all over, eer ick uwen brieff creech. De vrienden waren tegen de tempeeste gewapent, siende deselve van verre comen. Jacula praevisa minus feriunt. De sonne won de wedding tegen den noorden wint. Soude Wtenbogaert sich aentrecken 't gheen P. V. H. van hem schrijft? Ken ick de man te recht, 't minste niet, off ick most dapper bedrogen sijn. Ick heb evenwel hem te weten gedaen 't gheen u E. daervan schrijft. Hij antwoorde mij, dat dat schrijven van P. V. H. hem niet geinflammeert heeft om wel te doen, konde hij anders wat, u E. bedanckende van de goede gedachtenis ende 't goed gevoelen dat u E. van hem heeft; alleen seydt hij dat ghij het te groff maeckt ende te veel courtiseert, met bede dat u E. dat niet meer en doe. 'T iongste dat ick van Engellandt hebbe, hebbe ick d. Niellio geboodschapt. Omnes literas tibi ut et has illi cupio esse communes.

U E. zij met alle de broeders hertelick in den Heer gegroet ende zijne genade, ick uwe EEE. gebeden bevolen. Desen 11en Mey 1629.

U E. seer dienstwill.,

J. v. Mehden.

Schrijft met gelegenheyt wat u E. daer hooren van de belegeringe ende hoope van de vuytcomsten.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2089). — Adres als voren. 2) Ann. VI, 26.

DCXXXII.

J. WTENBOGAERT AAN J. A. CORVINUS 1).

Hij verlangt zeer dat hij heimelijk zal terugkeeren.

Twee dingen alleen sal ick u E. seggen. 'T een dat ick

wensche, iae seer hartelick verlange te weten, hoe het met u E. is, niet alleen na den lichaem, maer insonderheyt nae 't gemoet. Ick hoope, iae vertrou vastelick, wel; evenwel wensch ick dat te mogen verstaen met een briefken van uwer E. hand. 'T ander, dat ick u E. in vrijheyt moet vragen, off u E. niet en soude genegen sijn stillekens weder te comen daer u E. geweest is, niet juist in die stad, maer in eenige andere, daer u E. soude konnen sijn op 't veylichste, sodanige, door de goedicheyt Gods, eenige gevonden konnen worden, soo wel, mogelick beter, voor u E. als voor mij ende andere, niet twijfelende off u E. en soude haer selven daerin willen ende weten te dragen als ick ende andere doen. Vele vrome heeren ende goede vrienden wenschen ende verlangen daer nae. Ick mede onder anderen sonderling. U E. werck soude sijn (wanneer het u E. mochte gelieven) ons te helpen strijden ende kampen voor 't gelove, dat eenmael den heyligen gegeven is. Ick en segge niet metten woorde, maer met goeden raedt ende uwe geleerde penne. Ick roepe met den Macedonischen man: comt ons te hulpe. Ick weet wel dat u E. niet ledich en is, ende hoore met blijschap dat u E. 't lang begeerde ende verwachte werck tegen Ant. Wal. niet en heeft achter de banck geworpen, ende bidde seer hertelick dat u E. doch 't selve vordere, ende de grote verwachtinge van soo vele treffelicke geleerde ende ongeleerde voldoe. Evenwel ende boven dat (soo geseydt) wensch ick u E. wat naerder, om malcander tot voortbreydinge ende versterckinge van dat gemeyn heylige werck met tegenwoordige correspondentie te vorderen, tot G. eer mitsgaders aenwas van godsalicheyt ende der christenheyt vrede. Na de tegenwoordige occurrentie ende toestant der saecken, hebben wij dickwils goeden raedt ende hulpe van doen, daerin u E. den Heere Christo sonderling soude konnen dienen et nos laborantes adiuvare. Tot desen eynde moet ick u E. mededeylen de

navolgende propoosten uyt seecker brieff d. Grotii aen sijn broeder: In Anglia etc. Van correspondentie dat te maecken, heeft deselve heere mij selve meer als eens voor desen geschreven. Heeft u E. gesien de propos. van Rouse? Daeruyt can u E. licht oordeelen wat aldaer gaens is. Van deselve wordt oock gewacht een Ernstich schrijven etc. Van dese ende diergelicke dingen souden wij met malcander in vertrouwen mogen spreken, waren wij malcander wat naerder. Hiertoe dient voornamelick dit mijn schrijven. Ick bid u E. soo seer ick bidden kan, dat u E. gelieve daerop te letten ende mij soo haest doenlick eenige antw. te willen laten toecomen Mitte ad tuum, illa ad meum. 12 May 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2044). — Wtenbogaert schreef met eigen hand achterop: „Aen d. Corvinum."

DCXXXIII.

J. A. CORVINUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Zijn oordeel over hetgeen hem in het land was wedervaren. Over zeker werk dat hij tegen Walaeus zal schrijven. Over zichzelven.

Hoochgeleerde, eerweerdighe heer ende broeder.

- -

'T geene mij lest is wedervaren raeckt mij niet; ick bedroeve mij alleen, dat het in ons vaderlant noch soo staet; achte het weer geen cruys maer vreuchde: 't is 't beste passeport 't welck ick hebbe connen crijgen. Die van Leyden ende hare H. M. hebben aen mijn persoon een faute begaen, die zij niet konnen verdedigen, daerinne dat zij alleen van een casum conscientiae, ende (zoo sij seggen) de formaliteyt van ondertekeninghen een die van 't Hoff als advocaet was geadmitteert ende den landen eedt hadde

gedaen, daeruyt gedeporteert hebben. Ick sal wel maken dat het de werelt weten sal: 't is de meeste iniquiteyt van dè werelt. Uwe E. is besorcht voor mijn gemoet, hoe can ick om een goede sake qualick gemoet zijn? Ick ben noch die ick altijt geweest ben; wat ick meene recht te sijn, daer sal mij geen gevaer van brengen. Aen den lichaem ben ick beter, God loff, als doe uwe E. lest bij mij off ick bij uwe E. waer, stercker als doe ick xx jaren out was. Ick dancke den Heèr voor zijn genade. Aengaende mijn wedervaren aldaer; wil uwe E. niet verbergen, dat als ick hier can wel wesen, doet dese leste wederweerdicheyt mij schier resolveren hier te blijven. Mij wedervaert hier niet bij politycken ende kerckelicken als alle vrienschap, welverstaende in 't lant; die van Embden hebben mij niet alleen haer stadt eenmael, soo uwe E. vermaent, verboden, maer oock als ick daer nae eenighe dagen bij noot en alleen compromishalve daer most wesen, met een dienaer ten tweedemael laten soecken. Evenwel wil uwe E. niet verbergen, dat ick over eenige weken meene in 't lant tegen onse vacantie te comen, met vaste resolutie uwe E. mondelingh te spreken; uwe E. sal dan wel ordre stellen op de tijt ende plaetse, ende sullen vrij de omnibus pluribus ageren. Mijn werck tegen Waleus neme ick nu met rechte ernst aen. - - - - - - - - - -
'T heeft niet aan mij gemangelt, maer dat ick geen drucker hebbe connen crijgen. Nu hebbe brieven gesonden nae Hamburch aen Frobenium. - - - - - - Van in uwer E. sake mij te mengen, hebbe gansch geen resolutie; ick defendere de sake, die ick in de conferentie ende [verder] hebbe verdedicht: die vrijheyt wil ick mij behouden, thonen dat ick in ministerio met oprechte conscientie hebbe geleert. Uwe E. weet mijn ..... swaricheyt, die heeft mij doen doen 't gene ick gedaen hebbe, naderhant met verscheyden van de Remonstranten hier ende daer sprekende, oock naedat die van Antwerpen sijn geweest, hoe dat zij

ende ick een ander deseyn hebbe. Ick blijve in harmonia confessionis, die alleen op 't accort met de Evangelische kercken. Hebbe, omdat ick niet predike, selff in persoon, oock mijn vrou, veel schimps moeten horen. Wil niet verbergen dat mij, geduyrende mijne detentie, is voorgecomen, dat van de Remonstranten predicanten selff wordt geseyt: ick mocht wel tekenen als ick niet prediken wilde. Uwe E. hebben een [vremdelick] volcksken. Spreke vrij, sal evenwel doen wat ick verstae recht te wesen. Maer dat volck schendt mij meer met haer tonghen als die parthije. Hare ondanckbaerheyt mij al terstont van den aenvangh, niettegenstaende alle mijne diensten, bejegent, is oorsake dat ick tot dese veranderinge van professie ben gecomen. Daer ben ick nu vast geresolveert aen te blijven, altijt behoudende de vrijheyt 't geene ick in mijn vorighen dienst gedaen hebbe, te verdedigen. De tijdinghe uyt Engelant is mij lieff; maer hebbe daerop dickmael bedencken, dat sodanighen uytheemsche theologanten een ander gevoelen van 't lichaem der Remonstranten hebben als 't inderdaet is. In Engelant te gaen is mij niet gelegen, off oock eenich correspondentie te houden; can niemant, ende wil mij niet verder in 't stuck steken, blijve alleen in terminis defensionis. Dat uwe E. van mij altijt een goede opinie heeft gehadt, ben ick seker, maer die mede? Ick wenschte wel dat mijn naem uyt dat Ernstich schrijven gelaten ware; dewijle ick meene dat daerin van mijn sake te weynich is geseyt, achte uyt oncunde. Is 't geen bedeckte streek? Dat mijn schriften in Engelant wel geacht worden, dancke God; maer wete dat desen ende genen selff van 't leste boeck tegen Molinaeum schempich hebben gesproken. Ick verstae wel Duyts, anders hadde ick Waleo soo langh niet schuldich gebleven; hebbe verwacht een man die beter conde. Ick weet uwe E. sal sich des bedroeven. Maer sijt versekert dat ick daerom deeze een goede sake, soo verre ick verstae schuldich te zijn, niet

minder doen sal. Ick hebbe 't boeck den Remonstr. gededicoert, maer niemant als uwe E. alleen heeft mij te kennen gegeven, dat het aengenaem is geweest; 't welck ick heb gehouden voor een indigniteyt. Maer 't is de oude wrock die sij op mij hebben, omdat ick niet en predike. - - - - - - - - - - - Ick verheffe mij niet in de goede opinie die veele van mij hebben, weete ende kenne mijn cleynicheyt; doch bedroeve mij over 't lichaem daer uwe E. van is. De pen wil niet alles uytseggen; van mij sijt versekert, dat ick blijve in catholicismo, ende dat ick met mijn doen volge de conclusie van Arminii oratie, recht voor zijn doot voor de heeren Staten gedaen. Dewijle ick in detentie was, hadde selffs al in bedencken uwe E. te vragen, off dewijle ick ben geresolveert mij met mijn vorighe professie niet meer te bemoeyen ende sulcks oock verclaert hebbe, niet en faelgere dat ick mij beswaert vinde de acte van stilstant te tekenen, ende daerom mij van wijff en kinderen laet separeren. Veele van de Remonstr. meenen jae, ende spotten met mij; ick hebbe evenwel contrarie bedencken, ende al doolde ick, moete mijn conscientie volgen. Maer die mij die dolinghen conde aenwijsen, dede mijn huysvrou ende kinderen een goeden dienst. Mijne redenen hebbe bij geschrifte eenighe heeren gecommuniceert, ende ben geresolveert sulcks hare H. M. te exhiberen. Een dinck valt mij in: 1 die papieren, die ick uwe E. tot Parijs gaff, is 't mogelick wilde dat ick t'mijner off tot mijner huysvrouwen [ruste] conde machtich worden; 2 heeft uwe E. uyt eenich opinie van mij geoccupeert, dat ick catholyck soude werden, willen dan die redenen wel verstaen. De heer Grotius heeft al te groten opinie van mij. Ick wilde dat ick commercium literarium (al om deselve oorsake naegelaten) wederom met sijne E. aenvingh, ende ten ware dat ick vast van de opinie van eenighe weynighe heeren ware verseeckert, 't ander gros zoude mij al langh oorsaeck hebben gegeven yet te doen, 't welck

mogelick haer daerna niet wel gevallen zoude hebben. 'T is hart voor zijn parthije te lijden ende van sijn eygen volck des lijdenshalven beschempt te werden. Met verscheydene Luthersche theologanten soude ick connen houden correspondentie; maer omdat ick wete dat zij mij daervoor houden, als off 't geene uyt mij vernomen wort bij de Remonstranten evangelium is, ende dat ick daertegen soo weynich in mijn [verhoudinck] met de Remonstranten accordere, late ick 't. Anders ben ick wel versekert, dat in Electoratu et in Ducatu Saxoniae, oock Marpurgi de theologi een goede opinie van de Remonstr. hebben ende niet liever soecken zouden als alle correspondentie. 'T scheyt aen mij, die mij alleen bedroeve niet te connen gaen in confidentie. 'T heucht mij noch hoe weynich geacht worden al a° 1626 die brieven, die ick daeruyt crijghe. Dewijle ick mijn sake alleen moet doen, sal eens sien hoe ick 't make, maer zoude niet gaerne eenich praejudicie met mijn doen 't geheele lichaem geven. Is ons scopus unio [Entara Extrania], laet ons het thonen. Is 't wat anders, laet ons malcander niet bedriegen. Ick eyndighe hiermede tot nader ......, biddende den Heere uwe E.,

Hoochgel., eerw. heer ende broeder, te nemen in sijn genadighe hoede ende protectie, met de lieve huysvrouwe. Groete u beyde hertelick, mitsgaders alle broeders. Norden, desen 14 Maii st. v. 1629.

Uwer E. gantsch dienstwillige,

J. Corvinus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 844). — Adres als voren.

DCXXXIV.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Beschouwingen naar aanleiding van de Missive van P. v. H. Berichten uit Frankrijk, enz.

Mijnheer.

'T boeck van P. v. H., waervan u E. mij eenige extracten sendt bij dese van 18 April, heb ick al voor desen becomen ende gelesen. 'T is goedt dat de autheur (dye ick wellicht gelove dye te zijn, dye u E. designeert) soo opentlyck thoont het desseing van niemant in de regering te lijden, dye nyet en is van haer humeur. Dye daer andere bedenckens hebbende in de regering zijn, mogen daerop letten. Wat geclanck van wapenen behoort te beletten nae de heeren te luysteren? De wapenen tegen Spagnien? Soo is dan de questie geweest wye de wet soude [breecken]; niet off men die behouden soude. Andere wapenen en zijn daer niet geweest om yet te attenteren, maer alleen bequaem om tumulte te weeren. 'T artyckel van [saecken] van heresie doet mij gedencken, dat eertijds een vroedschap van Rotterdam, een groot Puritein seyde, dat de proceduyren van den coninc van Spagnie recht waeren geweest, soo maer zijn religie waere goed geweest. Alii homines iidem mores, ende gelijck Sallustius seyt ad Caesarem: id certatum utrius imperio injuriae fierent. Alle wetten gemaeckt voor d'oorlogh op 't stuck van de heresie, zijn bij het 1e artyckel van paix [van heden] en alle volgende unien te nyet gedaen. Ter contrarie op de onderhouding van de privilegien, als fundament van vrijheyt, is altijdt geinsisteert in alle tractaten met den coninc, met de naeburige provincien ende met alle anderen ende de uniën, soo van Hollant ende Zeelant, als dye van Utrecht daerop gegrondt. U E. can hyerop zyen het geschrift, dat ingestelt was tot antwoordt

van de propositie van Carleton. Wat het stuck van 't antwoorden belanght, daervan heb ick geen kennisse dan door geruchte, maer weet wel dat Vrieslant altijdt meer gehelt heeft nae de democratie dan Zeelant. Ubbo Emmius, dye in zijne beschrijvinge der steden van Vrieslant dit stuck verhaelt ten voordeel van graeff Willem, laet nyet achter te thoonen 't gunt daertegen te seggen is, doch gaet ons niet aen. Alcmaer is u E. bekent, maer wat gaet de Remonstranten aen 't recht van de gemeente te Utrecht, 't welck meer door des advocaets beleyt is te niet gedaen? Ick en can niet verstaen dat in eenige tractaten ofte resolutien, genomen voor den jaere 1618, yet is gestelt, waermede de eversie van de privilegien per subsequentie van dye religie soude werden geinsinueert. Ter contrarie, hoewel men de facto wel vermijdt heeft de Roomsgesinden in de regering te brengen, soo en zijn sij noyt inhabyl verclaert, jae in verscheyde provincien zijn exempelen ter contrarie. 'T is oock onwaerachtich, dat de authorisatie van de magistraten in Hollant van andere provincien soude verschillen, maer staet dye van Hollant vrij de andere provincien tot hulp te verstrecken, tot conservatie van haer recht ende haer authoriteyt. Buyten dat hebben de andere provincien daerin niet te disponeren. Eenige andere poincten, dit en andere geschriften raeckende, heb ick aengeroert in een brieff aen mijn broeder de Groot. Men houdt hyer voor seecker, dat dye personen, dye van 't Lage huys gevangen zijn, onder den anderen gesproocken hebben van den coninc in tutele te stellen ende den raedt te veranderen. De paix tusschen de twee kroonen is nu ten volle besloten ende onder de secrete articulen goedgevonden, dat Vranckrijck hem met de Catholycken ende Engelant met de Hugenotten niet en sal moeyen, soodat Rohans hoop nu in Spagnie bestaet, van waer hij wederom geldt heeft ontfangen. De coninc heeft alle synoden nationael ende provinciael doen

ophouden, 't welck de ministers hyer seer perplex maeckt, ende alsoo men haer dickmael voorwerpt de Dordrechtsche proceduren met de gevolge van dyen, soo souden sij nu gans raden tot tolerantie in ons landt, ende confereren daerom met Langerac; slaet oock voor, eenige uyt den haere in ons landt te deputeren. D'Ailly [2]) is te mijnen huyse geweest, maer heeft mij niet gevonden, sal apparentelyck wedercomen. Hij heeft het VIIe capittel tot de Romeinen begonnen uyt te leggen, t'eenemael gelijc Arminius. Doch Cameron is oock dyesaengaende van ander gevoelen geweest dan de meeste hoop, dewelcke hij meest volght. Hyer gaet het mij soo stillekens, wat de kennisse belanght; maer ick voel best waer mij de schoen wringht, al claech ick niet veel. Vaert wel met de broeders; mijne gebiedenisse instantelyck aen de gevangenen. De [nugator] dyen de drye tomos Cameronis met de eerste te [zyen]. Alle de [eersten] zijn [alle] van dye opinie, ende alsoo dye niet en accordeert met de synode van Dordrecht, soo vinden sij haer genoodsaeckt tolerantie te practiseeren, dewelcke haer dan met goede onderrechtinge verder can leyden. De jalousie dye eenige hebben tegens du Moulin, helpt oock wat. Cameron is door de doot buyten de nydt. Tot Parys den 19 Mey 1629.

U E. dienstwillige,
H. de Groot.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1224). — Adres als voren. 2) Pred. te Charenton.

DCXXXV.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over Van Dongen's houding en zijne conferentie met een ongenoemde over het request.

Mijnheer.

Ick make rekeninge dat u E. nu te Rotterdam zijt:

schrijve derhalven derwaerts. Ick soude wel al voorleden Maendach aen u E. geschreven hebben, maer onse zaecken en gaen nu soo te post niet, gelijck voor desen, als men hoopte, dat men geen antwoorde en soude crijgen, ende dat men alsoo stoffe hebben soude om ons te traduceren ende calumnieren, daer men slechts na jachtede ende trachtede ende daerom die soo vyerich was. Nu hout men sich soo coel off men nergens van en wiste, ende men gelaet sich (ick spreke van de predicanten) off al 't voorgaende van ons quame, ende wij haer gesocht hadden, sij ons niet. Oock durft Dongen wel ontkennen, datter geantwoort sij, ja is soo onbeschaemt, dat hij den goeden heer selffs wijs wil maken, dat wij niet en zijn veroordeelt van 't synodus om de vijff articulen, maer om wat anders, daer nochtans 't contrarie uyt de acten ende canons selffs notoir is. Soodat ick daeruyt ende andere dingen, die der omgaen, mij niet veel goets van dese handelinge beloven en can. Want ick 't niet gelove, dat bij haer recht gemeynt wort, off den vrede oprechtelyck gesocht. U E. seyde wel dat het maer rechte spiegelvechterije en was. Wij sijn evenwel zoo vast aen den ram gecooppelt. Wij mogen sien hoe 't voortgaen sal. Belangende nu 't laeste gebesoigneerde om te requesteren, ick hebbe 't selve, t'huys comende, S. Ed. dadelick gecommuniceert ende voorgelesen. Daer wij meynden dat het haperen soude, namentlich op 't narré van den toestant der kercken hier van den aenvanck der reformatie, dat laet zijne Ed. glat deurgaen ende passeren, maer comende tot het naeste, van de onderlinge verdraechsaemheyt (daerop de voorslach slaen moet), conde S. Ed. (soo hij seyde) de connexie niet wel vatten, hoewel ick meyne dat se claer genoech was ende dattet hem meer op de sake selffs als op de connexie sal schorten. Voorts comende tot het versoeck selve, verstont zijne Ed. dat te verre ginck, dat men verhoopte dat de Staten haer authoriteyt ende vermogen tot hanthoudinge van de on-

derlinge verdraechsaemheyt souden interponeren; seyde, dat zijne meyninge was geweest dat men conferentie soude versoecken, daerover vele propoosten vielen. Ick sustineerde dat hetselve onnodich scheen, vermidts de parthije ons gevoelen wiste uyt de confessie ende nu noch uyt dese verclaringe. Dat oock sodanige conferentien weynich vruchts gedaen hadden, ende dicwils meer oorsake waren van verdere questien als van beslissinge der voriger: als men ymmers confereren soude, dat dat moeste sijn aequis et paribus conditionibus, sonder dat d'een den meester soude willen maken ende d'ander de discipel moeten zijn. Dat, soo veel de predicanten belangde, die geen conferentie en hadden te versoecken, niet uyt name van andere, want sij daertoe geen last en hadden; niet van haer selver wegen, want sij 't selve onnodich hielden. Ick seyde oock, mij aengaende, een affkeer te hebben van sodanige conferentien, die meer aengeleydt worden om malcanderen nergens in te begrijpen als tot ondersoeck der waerheyt. Welckes alles niettegenstaende urgeerde S. Ed. op de conferentie, meynende dat sonder sulx de stucken bijeen niet te brengen en waren etc. Deder oock bij, dat wij 't in onse requeste van Hollant hadden gepresenteert, oock later in de verdediginge van de confessie; dat wij maer wenschen voet bij stuck te setten etc. Siende dan dat S. Ed. daerop drongh, dat oock onse luyden, met dewelcke ick 't naderhant communiceerde, daer mede gelogeert waren, ende dat de partije daerop groote bravade soude maken, hebbe ick gedacht dat het goet was, te toonen goede mine, sonder mij daerin (doch met voorgaende waerschouwinge) al te seer te formaliseren tegen hare meyninge, ende is 't versouck van de gemeynten in dese voegen gestelt: Waertoe (namelick tot herstellinge van vrede ende eenicheyt door onderlinge verdraechsaemheyt) de Remonst. in desen versoecken dat uwe Ed. Mog., volgens hare authoriteyt, soodanige middelen, 't zij van onderlinge confe-

rentie, onder sekere ende vrij geleyde, mitsgaders billicke ende gelijcke condities ter wederzijde, tusschen de Remonst. ende Contrarem. leeraers, gelieven te procureren, 't zij andersins sulx daernae te statueren, als de sake uwe Ed. Mog. tot bevorderinge van den vrede goet ende nodich sullen vinden. 'T request hebbe ick, ter begeerte van dien goeden heer hem bestelt, om te oversien ende herschaven. Wat S. Ed. daervan maken sal, leert den tijdt; want ick van zijn Ed. niet gevordert wordende, dencke het daerbij soo lange te laten blijven. 'T overgeven sal op een beschrijvinge moeten geschyeden, daer noch lange tijdt toe is. Ick houde oock dat de partije 't confereren niet en soeckt, maer alleen dat het aen ons ontbreecken soude. Ick can wel te facyl geweest ende te verre gegaen zijn; maer men moet mij dat te goede houden ende leggen 't selve niet op mijne genegentheyt (die goet is), maer op mijne incapaciteyt, die ick in dusdanige handelinge da gelijx meer ende meer gewaer worde. Ick hebbe t'Amersfoort de requeste gecommuniceert, die se oock goetvonden; 't sal bij die van Wijck mede geschyeden, omdat het soude mogen gaen op den naem van Remonst. niet alleen der stadt Utrecht, maer der provincie. Ick sal u E. antwoort hyerop verwachten ende censure met eenen. U E. sal gelieven op Amsterdam te schrijven, werwaerts ick reyse. De bootschappen, van u E. mij belast, hebbe ick hyer verricht, gelijck u E. uyt d'antwoorden sult hebben mogen verstaen. Niet meer, dan zijt hertelyck gegroet, mijnheer, ende Godt beware u E. voor alle quaet. Haestich t'Utrecht den $^{19}/_{9}$ May 1629.

U E. dienaer,
C. B.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1736). — Adres als voren.

DCXXXVI.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Aanbeveling van J. A. van Wijnbergen. Over Corvinus en de laatste strijdschriften. Hoe 't staat te Amsterdam. Particularia.

Mijnheer.

De heer Peter de Goyer, borgemeester t'Amersfoort, een vroom, kloeck man, der saecke getrouwe vriendt, schrijft mij den 4en deser, st. v., aldus:

Alsoo Jos Arendt van Wijnbergen, een jongman van wtmuntende gaven ende seer rare qualiteyten ende daerbij deuchdelick, sedich ende van seer aengename conversatie, van mening sijnde naer Vranckrijck te gaen, omme zijne studien, die sijne Edt tot Leyden met grooten loff eenige jaaren heeft gecontinueert, voorts te vervolgen, seer instantelick op mij versochte, ten eynde ick sijne Ed. mochte doen hebben eenige brieven van recommendatie aen mijn heere Grotium (als wiens overgroote geleertheyt ende godvruchticheyt S. Ed. ten hoochsten is admirerende), omme de eere te mogen hebben en desselfs conversatie bij wijlen te mogen genieten en daervuyt geleert en gesticht te mogen werden; soo is 't dat ick mits desen de vrijmoedicheyt gebruycke ende op u E. gants ernstich versoecke (als die ick wete bij mijn heere de Groot veel te vermogen), dat u E. gelieve de moeyten te nemen en in faveur van voorsz. Js van Wijnbergen een serieux briefken van recommandatie te willen schrijven, dienende ten eynde als voorsz., u E. verseeckerende dat u E. dese weldaet aen ghenen ondanckbaren noch onweerdigen en sult bewijsen, alsoo ick grondich sijn discreet naturel en deuchdelicken verstandigen aert ben kennende en u E. daervan ten vollen kan verseeckeren. Dusverre de voorn. heer de Goyer, ten versoecke van denwelcken ick niet heb konnen laten,

mijn heere, desen in faveur als voren aen u E. te schrijven, sonder dat ick yet tot recommendatie van den edelman voorn. weet te doen bij 't geene deselve de Goyer daervan soo ample heeft geschreven, welckers woorden, als comende van hem die S. Ed[t] best kent, liever hebbe willen gebruycken als de mijne. Alleen bid ick dat u E. den ernst, die S. E. gebruyckt tot recommanderen van den voorn. edelman aen mij, gelieve te nemen als bij mij gebruyckt tot recommendatie van S. Ed[t] aen u E., ende dat hij mach gewaer worden dat mijn voorschrijven yet bij u E. vermach, 't welck ick oock vast vertrouwe soo te sullen geschieden, all en waer het maer wt u E. leste briefken aen mij van den 5[en] deser, in 't welck u E., gewagende van den ontfang van mijn schrijven voor Liebergen, seydt dat alle andere die ick u E. sal recommanderen, deselve altijdt sullen ten hoochsten aengenaem sijn, ende dat u E. deselve alle mogelicke (dienst, seydt u E., dan 't is te veel, 't is genoch) vrientschap gaerne sal bewijsen, van welcke onverdiende aenbiedinge ick u E. nimmermeer ten vollen en kan bedancken.

Mijn leste aen u E. is geweest den 28[en] Aprilis. Sedert ontfangen d'uwe van 5 May, soo ick nu hebbe vermaent. U E. broeder heeft mij oock gecommuniceert 't geen u E. hem schreeff nopende Engelland, ende u E. oordeel om d. Corvinum derwaerts te gebruycken. Ick heb daerop datelick aen d. Corvinum geschreven, wenschende dat S. E. daertoe genegen ware. Sal wachten wat S. E. mij sal antwoorden, hopende dat hij 't in achtinge nemen sal, all en waer het maer alleen op 't oordeel van u E., 't welck ick S. E. verbotim heb overgeschreven, om hem te eer ende te meer te bewegen. Want ick weet hoe veel hij u E. (ende met recht) defereert. Mij is lieff dat u E. de stucken, in 't geseyde briefken gementioneert, heeft gesien. Ick hoope dat mijnheer, u E. broeder, deselve oock sal doen hebben 't geen daer tegen is, alsoo meest op alle

die stucken is geantwoord, met de titul van: Cort ende bondich verhael van de Calvinische factie, Hamans loon, Brieff off aenmerckingen op de consultatie, Ernstich schrijven aen de synodale gedep[de] over haer Remonstrantie etc. Tegen de missive van P. V. H. is oock wat gestelt, maer twijffel off het dient gedruct, soo omdat men 't de lieden mogelick te veel maeckt met alle dese boecxkens, als om andere oorsaecken. Mijnheer, uwer E. broeder heeft mij wat geseydt van zijn voornemen om u E. te besoecken. Ick verlange zeer dat de reyse all gedaen zij tot beyder contentement, opdat S. E. ons vol bescheyt brenge van alle uwe gelegenheyt, daernae mij seer verlangt. S. E. sal u E. oock de mijne konnen verhaalen, die de beste niet en is. Hoe S. E. bij den h. R. Pens. gevaren is over uwer E. institutien juris Hollandici, heeft S. E. u E. buyten twijffel overgebrieft. Onse kerckelicke saecken zijn nu wat in stilte. Men schrijft mij versch uyt Amsterdam, dat se sedert Paeschen tot noch toe hebben hare vergaderingen gecontinueert alle Sondagen tweemael; dat het nimmermeer en geschiet, off het en wordt van de parthijen wel gesien; datter 2 off 3 reysen een weynich grauws voor de huysen is gecomen daer men vergadert was; maer dat men evenwel in 't goede werck voortging, ende dat die buyten waren allencxkens verdwenen off wechgejaecht wierden, eens door den onderschout, die daer voorbij quam gaen, d'ander reyse door het behulp van eenige, die van binnen buyten lieten wandelen, omtrent het huys daer de vergadering was. De vergaderingen sijn van 50, 60, 70; op den biddach waren zij op d'eene plaetsch over 100. Maer qualick konnende huysen becomen, sijn sij van mening te huyren. Dit bevalt de heeren niet, die daerom verscheyden van de kloeckhertichste soecken terugge te houden, oock spreecken van stil te staen off ten minsten cleyne vergaderingen te houden. Anderen sagen 't liever anders ende houden dat de heeren machtich genoch sijn hare

authoriteit te maintineren ende 't graau te bedwingen. U E. weet dat S. Ex^{e} met grote macht leydt voor 's Hertogenbosch, ende is 't leger all begraven. 'T is een groot stuck, 't welck grote effecten baren sal ten goede, soo men 't crijcht (als ick hope); ten quade voor 't landt, soo men daer van moet. Ick en hebbe voor dese tijdt niet meer te seggen. Wat soude u E. duncken off P. ware Pens. V. van H. Harlem? 'T sijn gissingen. Den Heere bevolen met joffrou, dochter, u E. gantsche familie, Tilen., Dor ende andere vrienden, die ons hier schijnen doodt te sijn. Dorus konde wel somtijts (dunckt mij) een briefken schrijven, non puto illum laborare chiragra. Vale mi Dn^{e} 21 Maii 1629. T. A. devotus

H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2041). Adres als voren.

DCXXXVII.

C. RIJCKEWAERT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Betreffende de dienstvervulling door Galenus te Hoorn enz. De Remonstranten te Utrecht.

Mijnheer.

. . . .

Vorders, wat hier gepasseert is, sal u E. uyt Limburchs brieff aen d. Episcopium connen verstaen, waertoe ick mij in desen referere. Op Hemelvaertsdach ginck het stil toe, hoewel 't gemerckt wert; maer gisteren was 't tijt dat wij daer uyt scheyden. Men heeft hier voor schout off vangenisse niet te vresen, maer dat men niet en soude, als 't populare gaende waer, lichtelyck in de gracht gedrongen worden, sonder weder daeruyt te comen, en wil ick geen borge blijven. In 't uytgaen van 't huys, vergeselschapt

met noch een persoon, quam ons aenlopen een halffwassen brasem, lopende ende roepende voor ons henen, soo luydtskeels als hij mochte: Arminiaen, he Arminiaen, heruyt Arminiaen! Dat was genoech om andere gaende te maken ende, hadde ick maer bekent geweest, om handt aen werck te slaen. Doch wij lieten hem tieren ende gingen onsen ganck, sonder dat hij gevolch creegh, tot dat wij quamen bij een brugge, die wij overgingen, daer drye van d'ander zijde des waters ons gevolcht zijnde ende beooght hebbende, bleven staen, om ons in 't aensicht te degen te mercken, sonder dat se schenen yet anders voor te hebben als mij te kennen. Hoewel, na de mine die se maeckten, niet ten goede. Dat sal mij wat moeten doen omsien als ick achter straten gae. 'T andere sal u E. uyt 't schrijven aen de Wachter vernemen. Hiermede eyndigende, mijnheer, na groetenisse bevele u E. in de beschermınge Godes, die u E. lange beware ter zalicheyt. Groet de vrienden daer ten huyse. Haest, t'Amsterdam desen $^{18}/_{28}$ May 1629.

U E. dienaer, C. B.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1736). — Adres als voren.

DCXXXVIII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Van Dongen's voorslag. Het „Ondersoeck" en de „Missive van P. v. H." Hij stelt Wtenbogaerts geschriften op hoogen prijs. Men wil dat Polyander schrijven zal tegen C. P. D. Het „Ernstich schrijven" wordt met groote belangstelling gelezen. Berichten omtrent het beleg van 's Hertogenbosch.

Eerwaerdige heer ende vader in Christo.

Dat ick u E. seer aengenamen van den 11en deser wel ontfangen heb, acht ick dat u E. voor desen al sal hebben

verstaen; mijn antwoort op deselve heb ick uytgestelt tot de tegenwoordige occasie. Van Dongens Voorslach is hier onder ons altijt hetselve gehouden geweest, dat u E. daervan schrijft; valt het anders uyt, 't sal buyten gissing gaen. Het schijnt datter t'Utrecht wat wercx van gemaeckt, immers veel van gesproken wordt: want wij hooren altemet van d'een en d'ander, die van daer comt, dat eenige goede luyden aldaer haer verluyden laten hope te hebben, dat de predicanten uyt het Sticht, die hier sijn, als d. Niellius ende Lindenius, haer haest sullen gerestitueert worden, meer uyt lieffde, denck ick, tot deselve ende om dat zij 't geern soo sagen, als uyt goede reden. Ondertusschen gemerckt de cloot noch niet en leyt, staen wij vast van verre toe en kijcken waer se eyndigen sal, ende sullen, als 't soo verre is, u E. advertissement daervan te zijner tijt verwachten. Het Ondersoeck van de wettelyckheyt der Remonstrantsche conventiculen is hier tot noch toe niet geweest, hoewel d. Niellius ende ick al over lange daerom geschreven hebben, 't wiert van d. Sixto, die te Haerlem woont, ende in 't begin van de lente hier is geweest, vrij seer gepresen, als een schrift dat wat beleefder ende met apparenter reden ingestelt was, als vele andere schriften van die zijde plegen. Hierover was ick te begeriger om 't selve te sien, welcke begeerte des te meer aengroeyt, nu ick verstae dat Sr F. de Man de pijne waert geacht heeft yet daerop te doen, 't welck ick immers soo seer, jae noch veel meer wensch te sien, gelijck mede dat andere op de missive van P. V. H. Maer ick soude wel gemelick worden, als zijn E. sulcke schriften vodden noemt ende schrijft dat hij deselve onder sich houdt, uyt vreese dat het uytgeven van deselve mocht vervelen. Laet zijn E. vrij sulcke vreese laten varen. Daer en is niemant, ten waer diegene, welckers leemten daerin aengetast worden, die 'er niet seer nae verlanght, die se niet met een grooten lust leest, ende die 'er niet merckelick

deur gesticht en wordt. 'T is seker dat hier noyt yet van die hant comt, off 't is altijt: och off die man noch vele jaren gesont en in vigeur mocht blijven, tot dienst van 't gemeyne beste! 'T is waer dat die van Amsterdam (soo veel wij weten) tot noch toe niet en hebben gedaen op de missive van P. V. H. als een goet swijgen; maer 't kan zijn dat ze verstaen hebben datter yemant anders, die zij 't soo wel toevertrouwen als haer selven, mede besich is geweest, dat zij 't oock daerom laten berusten ende niet alleen om de reden, die u E. verhaelt. Is 't mogelick, dat Sr F. de Man tot het uytgeven doch beweecht werde. Had de faculteyt soo wel raet geweten met hare daet te beweren, zij souden op de missive van C. P. D. soo lange niet geswegen, off yet gestelt zijnde, hetselve tot noch toe onder haer niet gehouden hebben. Wij hebben hier gehoort dat Polyander van de faculteyt gedeputeert is om 't vercken te wasschen, maer off 't soo schoon sal worden dat men 't voor den dach sal derven brengen, mogen wij sien. Off die man sich al wel op sulcke materien verstaet, laet ick andere oordeelen. Hij is weleer mijn meester geweest, derhalven mij niet en past dan wel van sijn E. te spreken; evenwel dewijle de saecke, die hij voorheeft (soo 't anders soo is als men seyt), niet en doocht, selffs nae 't oordeel van de Charentonnisten, soo 't geruchte loopt, soo kan ick mij niet laten voorstaen, dat hij 'er yet aff maken sal. De tijt sal leeren. Het Ernstich schrijven aen de synodale hebben mij al een wijle tijts voor desen eenige goede vrienden uyt het lant toegesonden. Wij hadden der hier langh te voren van hooren spreken, oock in sulcker voegen, dat yedereen van ons seer begerich was om 't selve te sien. Gecomen sijnde, is 't van allen gelesen met sulcken lust, dat men met eens te lesen niet en kond versadicht worden; praesentia famam non minuebat. D. Niellius, Vezekius, Lindenius, Geesteranus hielden niet op het boexken t'ontbieden, totdat zij 't hadden, ende

wordt alsnoch bij ons allen in grooten waerden gehouden. Als wij 't elck op hem selven gelesen hadden, vielen onse discoursen met vrolijckheyt op 't gene daerin verhandelt wordt van verscheyden materien, van 't vastmaken van de religie, van de propositie van m^r^ Rouse (hoe hebben wij met die man gelacht!), van de harde middelen niet te willen raden etc. 'T en scheen ons niet met allen te langh. Al had het noch langer geweest, de tijt soude ons niet alleen niet verdroten hebben, maer niet dan te aengenamer zijn geweest, die wij in 't lesen van dien hadden mogen besteden. Derhalven wij niet en konnen dencken wie se zijn mogen, dien 't vervelen mach te lesen om de lanckheit. Datter eenige zijn die haer selven laten voorstaen, dattet tot al te hoogen prijs vercocht wordt, kan wel wesen, maer de schult daervan wordt de drucker gegeven, die (soo 't schijnt) al te vroech rijck wil sijn, sendende sulcke ende diergelijcke schriften meer aen andere boeckvercoopers tot soo hoogen prijs, dat eenige van haer deselve mindercoop overlaten, als se haer worden aengeschreven, eenige als se de drucker selve in sijn winckel verkoopt, 't welck onbetamelick is. De drucker ('t is 't gemeyne oordeel van de broeders alhier) diende daerover wel vermaent, alsoo de gemeene saecke daerdoor schade lijdt. 'T is oock jammer dat op de correctie niet beter gepast en wordt, behalven de aengeteeckende fauten heb ick er selve noch verscheyden gebetert ende blijven staen op die grove, pag. 54, totdat u E. in sijn schrijven mij uyt den dut geholpen heeft, 't welck ick oock mijne medebroeders heb te kennen gegeven. Ick merck uyt u E. schrijven wel, dat onse coniecturen over eenige saecken altemet overeencomen; want behalven dat van P. V. H. gedenckt mij noch seer wel, als ick hoorde van Corvini uytsettinge ende hoe daerin gehandelt was, dat ick seyde: dat doen die van Leyden quansuys in spijt van die van Amsterdam. U E. schrijven aen d. Niellium heb' ick be-

stelt, sijn E. heeft mij 't selve gecommuniceert, gelijck ick mede aen zijn E. 't gene u E. aen mij geschreven had. Wij sagen wel vremt op, verstaende 't gene u E. verhaelt van den handel in Engelant. 'T is wel te dencken dat het daer noch zelsaem wil affloopen, leydt 'er sulcken confusie thuys. Wat en derft oock die quaden geest niet bestaen? 'T schijnt waer die luyden wroeten de geheele werelt deur. Het begint haer overal tegen de scheen te springen, 't is oock recht. Ende 't wil soo meest altijt gaen: quade opheven mogen altemet voor een tijt haren ganck hebben, maer in 't eynde worden se noch al gestuyt ende loonen haer meester. Ick soude van herten geern u E. wat nieus van de belegeringe schrijven, indien ick yet schrijvens waerdich off yet sekers hoorde; maer behalven dat wij selden yemant hooren spreken die van daer comt, soo gebeurt het oock dickwils, dat wij den volgenden dach het tegendeel hooren van 't gene daechs te voren is geseyt; wat kan ick dan sekers u E. mededeelen? Evenwel dewijl ick sie dat u E. begerich is nae d'een off d'ander tijdingh, wil ick het weynige, dat ick nu versch verstaen heb, ende ten deele selffs gesien ende gehoort, u E. niet verbergen. Lestleden Zaterdach, Sondach ende Maendach hebben wij hier veel hooren schieten, selffs den roock van 't canon sien opgaen. Een die gisteren nog in 't leger was, seydt dat die uyt de vijants schanssen een uytval hebben gedaen tegen de wercken, die d'onse ontrent die schanssen opwerpen; dan dat ze van d'onse teruggegedreven zijn, ende datter aen beyde zijde al eenich volck gebleven is; hij weet te seggen van twee lieutenants ende een vaendrich, die seer gequetst in ons leger gebracht wierden. 'T welck geschiet zijnde Sondach lestleden, heeft de vijant gistren nacht noch een uytval gedaen, maer sonder yet uyt te rechten, als te voren. Sijn Ex^{tie} soude geern de twee schanssen van de vijant, die over malcanderen leggen, van malcanderen affscheyden, 't welck de vijant soeckt te be-

letten, maer tot noch toe niet en heeft konnen beletten. De belegeringe (gelijck die getuygen, die sich des verstaen ende deselve gesien hebben) is seer excellent, ende niemant isser, die wij hier hooren spreken, die de veroveringe van de stadt niet sekerlicken hoopt, hoewel d'eene van opinie is dat ze langh sal tegenhouden; andere meenen anders, vermits het gebreck van buscruyt, 't welck alsnoch sekerlick gelooft wordt. Men seydt oock datter geen soldaten, ten waer eenige ruyters, in de stadt zijn, maer dat ze alle in de schanssen ende buytenwercken geleyt zijn. Indt quartier van graeff Willem is een baterije gemaeckt, daer drie stucken op staen, die eergisteren elck driemael in de stat geschoten hebben. Die daerontrent waren, clommen op de schans-korven, om de schoten in de stat nae te sien, soo veel zij conden; maer uyt de stadt wiert niet eens wederom geschoten, soo de man getuycht, die hier uyt het leger gecomen is, ende seyt dat hij 't selve gesien heeft. De broederen alle alhier bidden u E. seer vriendelick, dattet deselve gelieve tegen die tijt, als het God gelieven sal zijn Ex^{tie} victorie te verleenen, te dencken om van onsen 't wegen een congratulatie aen zijn Ex^{tie} te stellen ende met eenen daerin te voegen seker versoeck van aen ons tot onser verlossinge te gedencken [2]), 't welck doende u E. ons meer ende meer sal verobligeren tot erkentenisse van u E. lieffde ende trouwe t'onswarts, waervan God u E. loonen wil door zijne genade, in wiens h. bewaringe ick u E. nu bevele met mijne alderhertelyxte gebiedenisse aen u E. De broeders alle groeten u E. seer hertelycken, met namen d. Niellius, oock mijn huysvrou. Als u E. gelegentheyt heeft, bid' ick, dat deselve gelieve mijne vriendelycke groetenisse te doen aen u E. huysvrou ende andere goede bekende, insonderheit daer u E. bij is. De Heere geve, is 't ons salich, dat wij malcanderen noch in vreuchde ende met vrede sien mogen. Amen. Desen 29^{en} Mey 1629.

U E. gantsch dienstwillige, P. Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 876). — Adres als voren.

2) Zie Bijlage B.

DCXXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Antwoord op diens brieven. De laatste brief betreffende de verwarring in de dienstvervulling heeft hem zeer ontstemd.

Eersame, l. broeder.

U L. sal mogelick verwondert zijn, oock niet ten besten tevreden, dat ick op de uwe van den $^{19}/_{9}$ ende $^{28}/_{18}$ May niet en hebbe geseydt. In den eersten en maeckte u E. sijne reeckening niet qualick, dat ick was daer u E. seyde; maer ick en had bij mij niet schrijvens waerdich, was wat onlustich ende en achtede niet dat in 't uwe yet was dat antwoord vereyschte: want wat sal men adviseren op een saeck die gedaen ende niet te herdoen en is, oock daerin u L. seydt dat men u dat moet ten goede houden, indien u L. wat te facil geweest is. Eyntelick dat men 't moet leggen op u L. incapaciteyt. Ende dan seydt u L. noch dat u L. onse censure sal verwachten. Waervoor siet u L. mij aen? Soude ick soo ongeschickt zijn te willen censureren een man, die seydt dat men 't zijn faciliteyt te goede houden moet, ende sijn doen leggen op sijne incapaciteyt? Wat beestelick-, dat is, onverstandelheyt ware dat voor mij? Neen, ick houde het uwe faciliteyt ten goede, want ick moet ende ick wil niet censureren eenen die incapabel is. Onse l. heer selve en soude het niet doen? Ick passere dan all dit u L. doen sonder censure, ende en wil daertoe goedt noch quaet seggen. Soo en doet oock niet de Wachter, dien ick dat u L. schrijven hadde gecommuniceert. Evenwel bid ick u L. mij ten

goeden te houden dat ick met een woordt segge, dat mij de walge steeckt van alle die handel. Niet van den vrede (dat u E. mij wel verstae), daertoe wilde ick loopen wat ick loopen konde ende niet gaen; maer van die manier van handeling, die mij soo vrembt dunckt dat ick niet en weet wat seggen van dien goeden (jae goeden) heer, noch van die phariseen, noch van de vroome mannen, die nae dier luyden pijpen moeten danssen, ende all haere voorslagen, hoe absurd ende vage off wilt die sijn, telckemael moeten volgen. Mij dunckt dat ick u L. in een dansschool sie, daer de meester seydt, ghij moet u pas soo, nu soo, nu voorwaerts, nu achterwaerts etc. setten. Ick wilde dat ick 't oock leeren const, maer ick ben nu wat te oudt, ick kan niet dan eenen tredt houden, ende, wil 't soo toe als ick mij voele, ick reyse nae Sittert. 'T is wijsselick beleydt dat niet alleen Utrecht, maer oock Amersfoort ende Wijck, jae oock, soo ick nu hoore, de schoone gemeynte van Rheenen, bestaende in 2 persoonen (ubi sunt 2 vel tres), die mij genoemt sijn, mede gaet. Onse l. Heer wil sijn segen daertoe geven, Amen. Noch moet ick wat seggen van de conferentie, sonder dewelcke (seydt die goede heer) de stucken niet bijeen te brengen en waren. Dat is doch waer. Maer men most eerst de brug maecken, over dewelcke Lazarus bij den gepijnichden soude konnen comen. Wij hebben 't in onse requesten gepunctert, 't is soo, maer hoe? leest se, ende siet off dit project gaet op dien voet. In de verdediging staet, dat wij maer wenschen voet bij stick te setten. Ick gelooff dattet 'er staet, nademael soo een goedt heer dat getuycht. Ick heb 't niet gelesen, heb 't oock niet om nae te sien, mach oock de moeyte niet, liever hebbende simpelick te gelooven. Maer als men wenscht voet bij stick te setten, wat wenscht men dan? Gelijck te staen. Sijn wij daer? Jae, op duysent mijlen nae. U luyden, met dewelcke u L. het naederhandt communiceerde, sijn oock daer gelogeert. Waer doch? In 't

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 876). — Adres als voren.

2) Zie Bijlage B.

DCXXXIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Antwoord op diens brieven. De laatste brief betreffende de verwarring in de dienstvervulling heeft hem zeer ontstemd.

Eersame, l. broeder.

U L. sal mogelick verwondert zijn, oock niet ten besten tevreden, dat ick op de uwe van den $^{19}/_{9}$ ende $^{29}/_{18}$ May niet en hebbe geseydt. In den eersten en maeckte u E. sijne reeckening niet qualick, dat ick was daer u E. seyde; maer ick en had bij mij niet schrijvens waerdich, was wat onlustich ende en achtede niet dat in 't uwe yet was dat antwoord vereyschte: want wat sal men adviseren op een saeck die gedaen ende niet te herdoen en is, oock daerin u L. seydt dat men u dat moet ten goede houden, indien u L. wat te facil geweest is. Eyntelick dat men 't moet leggen op u L. incapaciteyt. Ende dan seydt u L. noch dat u L. onse censure sal verwachten. Waervoor siet u L. mij aen? Soude ick soo ongeschickt zijn te willen censureren een man, die seydt dat men 't zijn faciliteyt te goede houden moet, ende sijn doen leggen op sijne incapaciteyt? Wat beestelick-, dat is, onverstandelheyt ware dat voor mij? Neen, ick houde het uwe faciliteyt ten goede, want ick moet ende ick wil niet censureren eenen die incapabel is. Onse l. heer selve en soude het niet doen? Ick passere dan all dit u L. doen sonder censure, ende en wil daertoe goedt noch quaet seggen. Soo en doet oock niet de Wachter, dien ick dat u L. schrijven hadde gecommuniceert. Evenwel bid ick u L. mij ten

goeden te houden dat ick met een woordt segge, dat mij de walge steeckt van alle die handel. Niet van den vrede (dat u E. mij wel verstae), daertoe wilde ick loopen wat ick loopen konde ende niet gaen; maer van die manier van handeling, die mij soo vrembt dunckt dat ick niet en weet wat seggen van dien goeden (jae goeden) heer, noch van die phariseen, noch van de vroome mannen, die nae dier luyden pijpen moeten danssen, ende all haere voorslagen, hoe absurd ende vage off wilt die sijn, telckemael moeten volgen. Mij dunckt dat ick u L. in een dansschool sie, daer de meester seydt, ghij moet u pas soo, nu soo, nu voorwaerts, nu achterwaerts etc. setten. Ick wilde dat ick 't oock leeren const, maer ick ben nu wat te oudt, ick kan niet dan eenen tredt houden, ende, wil 't soo toe als ick mij voele, ick reyse nae Sittert. 'T is wijsselick beleydt dat niet alleen Utrecht, maer oock Amersfoort ende Wijck, jae oock, soo ick nu hoore, de schoone gemeynte van Rheenen, bestaende in 2 persoonen (ubi sunt 2 vel tres), die mij genoemt sijn, mede gaet. Onse l. Heer wil sijn segen daertoe geven, Amen. Noch moet ick wat seggen van de conferentie, sonder dewelcke (seydt die goede heer) de stucken niet bijeen te brengen en waren. Dat is doch waer. Maer men most eerst de brug maecken, over dewelcke Lazarus bij den gepijnichden soude konnen comen. Wij hebben 't in onse requesten gepunctert, 't is soo, maer hoe? leest se, ende siet off dit project gaet op dien voet. In de verdediging staet, dat wij maer wenschen voet bij stick te setten. Ick gelooff dattet 'er staet, nademael soo een goedt heer dat getuycht. Ick heb 't niet gelesen, heb 't oock niet om nae te sien, mach oock de moeyte niet, liever hebbende simpelick te gelooven. Maer als men wenscht voet bij stick te setten, wat wenscht men dan? Gelijck te staen. Sijn wij daer? Jae, op duysent mijlen nae. U luyden, met dewelcke u L. het naederhandt communiceerde, sijn oock daer gelogeert. Waer doch? In 't

huys van gemack. Sit saluti. Maer 't soude mij best dienen, want ick ben een oudt man. Doch vertrou ick dat het hun daerom te doen is, om mij mede te brengen in 't logys van gemack, soo wel als de Stichtsche leeraers Niel ende Linden op Louvesteyn, van dewelcke P. Tielmanssen mij schrijft, datter sijn die houden dat sij twee gevangens, als Stichtsche, los comen sullen, uyt cracht van dit accoort. 'T is oock de stijl, als men vrede maeckt laet men de gevangens los die geduerende den crijch ende om denselven gevangen sijn. U L. hebt reden dat ghij voor haere groote bravaden vervaert zijt (want sij hebben daertoe grote stoffe, doen se nyet?) ende dat u L. daerom goede mine maect sonder veel te formaliseren, doch met voorgaende waerschuwinge. Ergo, quod felix sit et faustum Quirites etc. 'T en lust mij niet wel, maer ick most dus een weynich uyt vrijheyt met ul. droolen. Houdt het mij ten goeden, dit is van uwen eersten brieff. Volcht nu de tweede, sed hic vertendum folium, dat is, in plaets van lachen moet ick kijven, want dese uwe 2de maeckt mij recht gemelick. - - - - - - - - - - - - - Hier heeft ul. nu antwoordt op beyde brieven, die niet weerdt en sijn van mij geschreven off van ul. gelesen te worden. Oock en weet ick niet waer ick se senden sal om ul. aen te treffen, want ick niet en weet waer ghij sijdt, off voor den Bosch off daer in. Ick sal 't evenwel avonturen met senden. Comt se u ter handt, recommandeer se den brandt, want ick se van niemandt gelesen wil hebben als van ul. Ende gelesen sijnde wil ick se niet geacht hebben anders als dat nec dictum nec scriptum. Ick laet evenwel niet God te bidden, dat hij u beware, ende u dat ghij mijn vriendt blijft, gelijck ick ben

Ul. dienaer, V. M. 2 Junij 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2042). — Adres als voren.

DCXL.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Antwoord. Mededeeling uit een brief van De Groot. Het plan der gevangenen om, als Den Bosch mag vallen, den Prins geluk te wenschen en te gelijk op verlossing aan te dringen. Bijzonderheden uit 's Hage, betreffende een gesprek tusschen Cloppenburch en Broeckhoven, enz.

Eerweerdige heer ende broeder in Christo.

Wij sullen Dongens voorslach laten rusten tot dat wij verder sien. Coolman schrijft mij onlangs dat, daer men te voren soo vierich was, men sich nu soo coel houdt off men nergens van en wist, ende dat de predicanten (seydt hij) haer gelaten als off alles van ons quaem, ende wij haer gesocht hadden, sij ons niet. Oock dat Dungen wel dorst ontkennen datter geantwoordt zij, ise soo onbeschreumt is, dat hij dien goeden heer sulcx wil wijs maecken, dat wij niet en sijn veroordeelt van 't synodus om de 5 articulen, maer om wat anders, hoewel 't contrarie wt de acten ende de canon selve notoir is. En belooft sich daerom Coolm. (soo hierom als om andere dingen dieder omgaen) niet veel goeds van dese handeling, bekennende dat ick 't hem wel soo gespelt hebbe. Evenwel (seydt hij) sijn wij vast aen den ram gekoppelt. Ende dringt dien heer even stijf op de conferentie, ende dat men die van de Staten bij request behoort te versoecken. Schijnt dat de gemeynte daertoe genegen is, ende Coolman heeft bewillicht dat men 't versoeck aen de Staten aldaer soude stellen in dese forme: Versoecken dat u H. M. volgens hare authoriteyt sodanige middelen, 't zij van onderlinge conferentie onder sekere ende vrij geleyde, mitsgaders billicke ende gelijcke conditien ten wedersijden tuschen de Rem. ende Contra-Rem. leeraers gelieven te procureren, 't sij anderssins sulcx daerinne te statueren als uwe Ed. M. tot bevordering van

den vrede goedt ende nodich vinden sullen. Dit heeft S. E. soo gegeven in handen van dien Edelman. Sal wachten wat hij er van maecken sal. Seydt oock dat het overgeven sal moeten geschieden op een beschrijvinge, daer (seydt hij) noch lang tijdt toe is. 'T sal gaen op den naem (seydt hij) van de gemeynten van Utrecht, Amersfoort, oock Wijck ende Rhenen. Dit leste moet 'er bij zijn, want daer is een schoone Remon° gemeente, soo u E. weet. Ick heb gehoort van 2 personen, ende daer staet ubi duo vel tres. Ick had gehoort dat op Louvestijn tijding was, dat de Stichtsche, als Niel ende Linden, souden los gaen, uyt cracht van dit accoort, ende 't is billick, 't is de stijl in alle accoorden, dat de gevangenen ten wedersijden van wegen den oorloch, sonder rantsoen, vrij ende vranck los gaen. Dus mach u E. haer mede vast beginnen te verblijden. Sixti ende mijn oordeel over 't Ondersoeck van de wett. der Rem. convent. verschillen. Ick kan daer gheen beleeftheyt in sien, maer grote bitterheyt, hoewel de reden punctueel ende methodice sijn gestelt, niet diffuse gelijck andere schriften. De Man meynt niet dat het nodich off oorbaer is yet daerop te doen. Dat van P. V. H. wordt meer geport, maer wordt noch in balance gehouden off men 't in 't licht laten comen off versticken sal. All genoch van die (u l. wil niet dat ick seg vodden, sal derhalven seggen) leuren. De lofftuyterijen, daervan uwer E. brieff vol is, passeer ick als van een die sijn stijl heeft willen exerceren, om te thonen wat hij in isto genere kan. Dan 't is onnodich bij mij. Spaert doch op een ander tijd u lampe ende uwen arbeydt in dien regarde. 'T geen de heer ende vriendt uyt Vranckrijck had geschreven, ende ick u EE. had overgeschreven aengaende Engellandt, bevesticht S. E. noch met eenen verschen brieff van den 19^{en} Mey, aldus: Men houdt hier voor seecker - - - - - - - - - - - - - - - - t'eenemael gelijck Arminius [2]). Dusverre die vriendt, ende in 't eynde van sijn brieff:

Vaert wel met de broeders, mijne gebiedenisse insonderheyt aen de gevangenen. Dese boodschap doe ick mits desen, die u E. dan voortcommunicere met sijne bandgenoten. Als ick in uwen brieff las, dat de broeders alle aldaer mij zeer vriendelick baden dat ick wilde tegen die tijdt, als het God believen sal S. Ex^{e} victorie te verleenen, te dencken om van haerentwegen een congratulatie aen S. Ex^{e} te stellen, ende meteen daerin te voegen seker versoeck van aen u ll. tot uwe verlossinge te gedencken, verstont ick eerst de meninge te wesen dese, dat ick yet stellen soude op mijnen naem ende alsoo uluyder saeck recommanderen, 't welck ick stracx aennam in mijnen gheest te doen, om S. Ex^{e} in dien deel met alle ootmoedicheyt tot sijn devoir, als eene schuldige dancksegginge tot God voor soo grote weldaet, te doen gedencken, maer daernae den brieff herlesende ende naerder op alles lettende, sach ick de mening te sijn, dat ick wat soude willen stellen voor uluyden, om overgegeven te worden van uluyder wegen, waerom ick nu moet antwoorden, dat ick dat ende noch duysentmael meer voor uwe EEE. alle te samen te doen schuldich ende willich ben, bij soo verre ick niet en wist seeckerlick ende gelooffde vastelick, dat daer niemandt en is onder uluyden alle, off hij en sall 't selve (welcke ick in alle manieren geraden, iae nodich vinde) ongelijck beter, bequamer, oock met meerder cracht ende zenuwen, oock veel bewegelicker redenen doen als ick. Dienvolgende ick dat niet aen en neme, maer 't geen bij ul. aldaer sal sijn gestelt, wil ick met het mijne wel vergeselschappen ende maecken dat het op 't allerbequaemste behandicht werdt, als die tijdt sal gecomen sijn, die God ons geve met lieff te sien, indien het dient tot sijner eere ende onse salicheyt. Ick hoore dat d. Vezeekii huysfrou aldaer eenige beswaerlicke tijdinge gebracht heeft, soo van den Haege als van Amsterdam, maer 't en sal, hope ick, gheen noodt doen. Desen naemiddach ontfang

ick schrijven uyten Haege, dat het daer dese feestdagen heel wel gegaen is, sonder eenige verstooringen, oock dat zij haere plaetse vergaten, God loff. Van Amsterdam heb ick noch gheen tijdinge. Maer gheen tijding goede tijdinge. Doch hope wij morgen wat hebben sullen. Dat het syn: nationael soude verworven sijn, heb ick noch niet gehoort, maer hope haest seeckerheyt daervan te hebben. Ende off het schoon soo waer, wij en moeten ons voor dat boose rot niet ontsetten, quorum dementia omnibus palam fiet. Alleen wensche ick, dat onder ons wat meer yver, godsalicheyt ende ordre waer. Doch God kan 't geven. D. Victor heeft dese pincxterdagen weder geleert: waare goed, konde off wilde hij continueren. S. E. is altemet vrij wat swaermoedich. Ick wensche S. E. daer wat meer tegen streedt, daertoe ick hem, soo veel ick kan, vermane. Ick danck God dat hij het van mij wel will verstaen. 'T is iammer ende te beclagen, dat dat instrument ons niet meer en helpt off helpen en kan. Wat mij belangt, ick ben t'eynden aessem, ende iaege nae de ruste. Ick moet hier noch een praetgen off 2 bij verhaelen, sonder nochtans als waerheyt te affirmeren. Seecker predicant heeft onlancx in den Haege in de Cloosterkerck, praesente Bohemiae rege, gepredickt, dat ten sij wij ons beteren, het met ons gaen sal soo het met den co^k^ van Bohemen gegaen is. Denckt off S. M^t^ dat gaerne hoorde; wordt geseydt dat hij sijn verwe dapper veranderde. Item: Cloppenborch (die sich nu te Leyden onthout) was geweest bij den heer borgemeester Broeckhoven, hem vragende raedt: off hij weder soude keeren nae Amsterdam off niet. Jae, seyde d'ander, gaet 'er, siet wat sij u doen sullen. Maer, seyde Clopp., de praesident Cromhout heeft onlancx voor mij aen den borgemeester t'Amsterdam geschreven, ende die heeren hebben geantwoordt, dat sij wel mogen lijden dat ick kome, maer dat sij de justitie de hand niet sluyten en konnen. Broeckh. hem aensiende, seyde: ghijluyden

sijdt leuwen op stoel, maer alsser een tegenwindeken komt, schapen. Hier is terstont een heel oudt man bij mij geweest, die mij den ingeleyden heeft gerecommandeert, om bestelt te worden aen mons[r] de Nielles, die hij bidt sijn quaet schrift te excuseren, als veroorsaeckt door een bevende handt. Wilt S. E. dit seggen, ende meteen hertelick groeten van mijnenwegen, hem desen communicerende. Groet oock alle uwe medegevangenen, die ick bidde mij in hare gebeden gerecommandeert te houden. U E. huysvr. sij oock hertelick gegroet. Desen 5[en] Junij 1629.

U E. dienstwillige, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2045). — Adres als voren.

2) Zie No. DCXXXVI.

DCXLI.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Allerlei berichten.

Mijnheer.

\- -

De reden waerom ick niet goedtvondt in de req. d'articulen te insereren waren verscheyden; de principaelste evenwel versweech ick, omdat mij docht (had ick dat gedaen) men soude terstont geconcludeert hebben: 't is des niet nodich van de miss. aen Alph. mentie te maecken, dewijl de verclaringe in specie aen de St. selve geschiet; des soude men oock niet goedtgevonden hebben die te drucken, 't welck oock des onnodich was geweest. Jam puto te intelligere quid velim. Gisteren quam mij eene seggen dat de extrahenten met de extracten sullen achterblijven, hebbende alrede verstaen ons plat ontkennen ende dat daerbij is, dat zij oock gheen raedt weten d'Apol. te wederleggen, hoewel zij voorgeven dattet te groot was ende zij genoch

geschreven hadden, maer waren van mening yet vuyt te geven van de verdraechsaemheyt der Rem^{n}, ende daerover anderen dapper te suggilleren libertatem prophetandi, oock in [art. trinit..], want dat wij selve seggen in onse confess. Oock haare articulen houden wij niet nodich, seggen sij, ende nae dese liberteyt moeten wij toelaten dat in onse k. daertegen wordt geleert specie libertatis. Ick had 'er gisteren met een goedt h. lange propoosten van, ende merck wel dat Alph. op 't stuck van de libertas prophetandi als een absurd, dangereux ende niet practicabel dinck, dapper 't hooft gebroocken wordt. Dat van ['t synode] hangt noch. Mij wierdt gisteren verhaelt van een vrembde voorslach die gedaen wierdt, ende die Salem sou moeten inwilligen; dan ick can 't niet geloven. Doen sij 't, zij ende de Rem. sijn daer t'onder. Wordt geseydt dat de Rem^{n} sottelick hebben gedaen van haer daer in 't openbaer gegeven te hebben, niet stercker sijnde dan men nu en siet etc. Ick en can all niet schrijven, oock gelove niet alles, immers dit niet dat die voorslach van yemandt van vermogen gedaen wordt. - - - - - - - bevele u E. God Alm. 9 J.

T. H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N^{1}. 2046). — Adres aan „de Wachter, juwelier tot Amsterdam."

DCXLII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Eene accommodatie, waarvan niets komen zal, is ook niet wenschelijk. Het is beter zich niet weder tot de Staten te wenden. „Wij hebben 7 off 8 van onse comp^{ie} bijeen geroepen tegen morgen 8 dagen, om wat ordre te sien te stellen." Particularia.

Neen, mijnheer, 't en was gheen censureren maer lieffelick koosen, oock all lachende halff de waerheyt seggen, 't welck niet en is verboden, soo u E. weet. Soude u E.

sulck schrijven gaen thonen aen dien goeden heer? In ghener manieren; mijn begeerte is alsnoch dat de brieff gelacereert ende verbrand worde, soo 't noch niet en is geschiet. Met het bedingen van billicke ende gelijcke conditien (gelijck u E. wijsselick heeft gedaen) is alles gesolveert. Maer 't en sal 'er nimmer toe comen. Ende als 't 'er toe quaem, souden wij noch vele quellingen hebben, want onse conditien sijn tegenwoordich soo ongelijck, dat sij ons slingeren souden soo sij willen, als sij ons maer vast hadden aen de coorde van conferentie, ende alle tijdt souden wij in 't ongelijck worden gestelt ende in nieuwe moeyten van daer nae te apologiseren. Alreede soude men u E gaerne daeraen hebben als men van blauboeckjes spreeckt. Doet het niet eerst. Gaen sij voor, dan mach men sien off men sal volgen.

Daerentuschen is het de pijne wel weert te vernemen off dat waer is, dat D., zijnde van de sijne geexcuseert, als die (met) handt ende mond hebbe overtreden, soude hebben geantwoordt gheen accommodatie in den sin gehadt te hebben etc. Ick heb den uwen de dd. gecommuniceert ende gevraecht wat hun dunckt van den voorslach van mons[r] Gib., van op nieuws bij de heeren Staten aen te soecken etc. Haere EE. en hebben daertoe gheen sin, ick mede niet. Ick meyn wij onsselven eer quaet als goed doen souden. 'T en was de mening van de apostille niet, dat de steden disponeren souden, off, bij faute van dien, dat sij 't selve souden doen. 'T was meer een affwijsing als yet anders. Beter niet disponeren als het contrarie resolveren. Dit soude voorseecker van de hh. Staten geschieden, indien wij daerop weder quamen. Dat u E. van de historie seydt, is mij dickwils te voren gecomen. Mijn antwoordt is geweest ende is noch: da locum tutum et securum, ende onslaet mij van alle de reste. Hierop, dat is, op 't eerste, en antwoordt men mij niet, een teecken dat m'er gheen raedt toe en weet. Ende tot het leste

compt men noode. Dus laet ick dat steecken. 'T leste van de onslaging, sal nochtans moeten wesen. - - - - Vale et me ama. 10 Junij 1629. Groet alle de vrienden.

T. q. n.

Ick verstaa seeckerlick, dat 't Hoff van Hollandt geschreven heeft aen de heeren van Amsterdam, ten eynde van informatie te nemen op seeckere predicatie voor 2 off 3 weecken aldaer gedaen bij Smout. Ick bidde u E. te willen vernemen: 1 wat het eygentlick sij dat Smout heeft gepredickt; 2 off waer is dat 't Hoff geschreven heeft; 3 wat daerop gedaen is off wordt. Gaet eens aen tot Sr Lind., groet hem ende sijn dochter van mij, ende vraecht off hij niet en heeft ontfangen 2 brieven van mij, om op Vranckrijck bestelt te worden, ende off die bestelt sijn. De leste sond ick door Hilben. Peterssen, die daer nu is.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2042). — Adres aan R. te Amsterdam.

DCXLIII.

* J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT 1).

Dankzegging voor zijne berichten aangaande Smout 2), in brieven van 12 en 18 Juni. Over Galenus. Particularia 3).

1) In mijne collectie.

2) „Die te Leyden" — schrijft Wtenbogaert — „Haege ende tot Rott. geweest ende noch is, soo eenige meynen, ende all wat .... te blijven, even off het hem daer wat te heet ware."

3) O. a. spreekt hij van Rijckewaert's neef Anthoni Nys, die, naar hij vernam, de bruidegom was met G. C.

DCXLIV.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Wtenbogaerts laatste brief heeft hem weer moed gegeven. Hij blijft

aandringen dat Wtenbogaert het request aan den Prins voor de gevangenen zal opstellen. Dankzegging voor berichten. Wat F. Hommius gezegd zou hebben. Hij verheugt zich over de goede berichten omtrent Grevinchoven, wiens vrouw onverwacht was overleden. Hij hoopt dat alles in de vergadering der broederen goed is afgeloopen. Legerberichten enz.

Seer waerdighe heer ende vader in Christo.

U E. seer aengename van den 5en deser heeft ons alle hier wederom nieuwe moet gegeven, die te voren door eenige onaengename tijdingen was gekrenckt. Want behalven dat wij uyt sommige manieren van spreken, daerin gebruyckt, affnemen dat u E. in 't schrijven van dien in een vrolick humeur is geweest, 't welck ons sonderlinge vermaeckt heeft, sijnde verblijt, als wij konnen weten, dat u E. blijd' is, soo mercken wij oock wel dat het te Salem ende in den Hage soo qualick niet en gaet, als eenige geruchten ons hadden gedreycht. De Heere, hopen wij, sal hem voorts der verdruckten erbarmen in weerwil van degene, die haer suchten in den wint slaen. Van een saeck moet ick mij bij u E. vrijen, deselve hertelyck biddende nimmermeer te willen gelooven, dat bij mij oyt eenige lofftuterij is begaen, daervan ick van naturen soo vremt ben als van yet ter weerelt. Heb' ick voor desen yet geschreven ter eeren van eenige schriften, onlanx uytgegeven ende ons ter hant gecomen, 't is in eenvoudigheyt des herten geschiet nae mijn oordeel, jae nae het oordeel van alle anderen, die ick daervan heb hooren spreken, oock nergens nae met sulcken loff, als 't betaemt, off gelijck daervan in absentie van den autheur gesproken wordt, ende dat omdat mij wel bekent is, dat zijn E. daermede niet en is vermaeckt. Dan dat overgeslagen; wij en hadden niet gehoopt, dat u E. ons versoeck van yet van onsen 't wegen tot congratulatie met een bijgaende versoeck aen zijn Ex^tie^ soudt hebben affgeslagen. Van u E. goede affectie twijffelen wij niet, en hoe souden wij konnen,

hebbende daervan voor desen gesien ende siende noch dagelicx soo vele sekere getuygen? Maer evenwel de reden van affsegginge, bij u E. geallegeert, wordt van niemant onder ons aengenomen; yeder hout het voor seker, datter niemant is, niet alleen onder ons, maer onder allen, die ons gunstich zijn, die 't selve aerdiger off met meerder bequaemheyt soude konnen doen als u E., soo ver is 't van daer, dat sich yemant soude laten aenleunen 't gene deselve dessaengaende ons toeschrijft. Weshalven wij al te samen u E. noch eenmael op 't aldervriendelixste versoecken, onse bede in desen niet aff te slaen, maer plaets te geven ende aen te nemen, ter gelegener tijt het werck bij der hant nemende, in welcken gevalle wij aen u E. door soo vele goede diensten grootelicx verplicht sijnde, ons noch meer ende meer aen deselve sullen erkennen gehouden te wesen; jae dat meer is, wij bidden dit met sulcken ernst, dat wij liever hebben dattet selve voor ons op u E. naem geschiede, dan dat u E. 't selve op ons soude laten staen, alsoo wij 'er anders geen raet toe en weten. U E. kan dencken, is 't dat wij de vrucht, die wij door derselver arbeyt hopen, genieten sullen, hoe groot onse vreuchde sal zijn. U E. selve sal sich daerover verheugen met onuytsprekelycke vreuchde; konnen wij, off ick in 't particulier, u E. ergens in met yet uyt te schrijven off te copieren wederom eenigen dienst doen, u E. sal ons altijt seer willich daertoe vinden, gebruyckt ons vrij. Voorts dancken wij u E. seer hertelycken voor de communicatie van de tijdingen, ende sien wel vremt toe, verstaende 't gene van den predicant tot Charenton geschreven wort, ende voorts dat men daer nu begint te spreken van onderlinge verdraechsaemheyt in ons lant. Hoe gaen de saken van de weerelt! Daer en is immers geen [emphasis] in ons lant; want vinden de fransche ministers 't selve goet in ons lant, waerom niet oock onder haer? 'T is oock vremt dat u E. verhaelt van sekere pre-

dicatie, die in den Hage soude gedaen sijn praesente Bohemiae rege, 't en waer niet vremt dat soodanige predicatien, als se meer gedaen wierden, sijne Ma^t van sulcke predikers affkeerich en schou souden maken. Broeckhoven bejegende Cloppenburch wel, 't is gewisselick met dat volck gelegen als hij seyde. Men seydt dat Festus (dan off het al vast gaet, weet ick niet seker, ick verhael 't u E. gelijck 't mij geseyt is), sprekende met een seker goet heer (wie, wiert niet verhaelt), die hem vraechde offer geen middel en was tot vrede tusschen ons ende de Contrarem. soude geseyt hebben: jae, datter maer eenige harde hooffden waren, die 't selve tegenhielden, maer dat deselve wel beter coop souden geven, indien de heeren Staten haer wat meer inbonden ende dat sulcx wel te doen was. Ist waer, soo verwonder' ick mij wel over dien man, maer als ick altemet gedenck aen 't gene ick u E. voor desen wel heb hooren verhalen van eenige tot Wtrecht ende in Vlaenderen, soo moet ick bekennen dattet niet nieus en is, ende dat andere voor desen deselve comedie al mede gespeelt hebben: de werelt blijft haer selven gelijck. - - - - Indien het schrift tegen P. V. H. missive in druck comt, souden wij wel wenschen dat ons den drucker mede een exemplaer toesond, hier wort 'er seer nae verlanght. Als u E. wederom nae Vranckrijck schrijft, bid' ick, dat deselve mijne vriendelycke gebiedenisse gelieve te doen aen de vrienden aldaer, ende van onser aller wegen, insonderheit aen den vrient, die u E. heeft geadverteert van d'Ailly, van 't ophouden van de synoden etc., ende die aen ons oock heeft gelieft zijne groetenisse te doen. Nu wild' ick wel dat ick yet goets ende sekers had uyt het leger, om u E. mede te deelen; maer op 't seggen van de luyden is niet te staen. Het heeft nu eenige dagen achtereen geduyrt, dat wij des avonts de schans aldernaest den Bosch in hadden, ende dat wij des morgens deselve wederom quijt waren; soo loopt het seggen van den een tegen den anderen.

De leste tijdingh, die wij nu hebben, is wederom dat deselve schans soude in zijn; off die nu vast sal gaen, leert de tijt. Mijn huysvrou, die dese medeneemt, soo zij u E. te spreken comt, sal 't u E. weten te seggen; ick seg, soo sij u E. te spreken comt, want dese voorleden weke is hier een uyt het leger geweest, betuygende dat hij een had hooren spreken, dewelcke hem geseyt had, dat hij u E. aldaer gesproken had. Wat sal men dan nae seggen? Daer moet abuys sijn off in gelijcken van naem, off andersins, want dat de man, die 't hier geseyt heeft, sulcx soude versieren, kan in mij niet comen. D'onse sijn besich met het lant ontrent Waelwijck ende Heusden onder water te setten; oock wordt de dijck tusschen Heusden ende Worcum op verscheyden plaetsen gesneden, maer niet heel deur, alleen soo verre, dat men 't daernae haest soude konnen doen, om 't water in 't lant van Altena te laten inloopen, soo de noot sulcx mocht vereyschen. De vijant, seyt men hier, leyt noch te Turnhout, wacht op monsteringh ende betalingh; alles is in sijn leger dier, ende hout men de besettingh voor den Bosch soo sterck, datter gheen vrees is dat de vijant yet tegen zijn Ex^tie sal konnen uytrechten. God geeff' het, beware zijn Ex^tie ende make hem victorieux, met de minste schade ende bloetstortinge van onschuldige ende onnooseele menschen, wiens h. beschierminge, vertroostinge ende zegen ick u E. neffens mijne seer hertelijcke gebiedenisse nu mede bevele. Groet alle goede vrienden, sonderlinge Sr de Wachter ende Victor. Desen 24^en Junij 1629.

U E. gantsch dienstwillige,

P. Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 877). — Adres als voren.

DCXLV.

R. VAN ZIJLL AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Houding van Van Dongen. Verpachting van boeten. Avondmaalsviering te Utrecht. Hij verheugt zich dat zijn zoon Antonius is opgenomen „onder de alumnos, die onse gemeynten ter studien sullen houden." Particularia.

Reverendiss^e^ senex.

Ick heb in lange aen u E. niet gescreven, ende dat doordien ick naest een wijle, insonderheyt sedert Pynxsteren, mijn hals soe vol werckx heb gehadt, ende daer niet en was dat haest scheen te vereyschen om dat te communiceren, te meer omdat ick van eenige dingen 't rechte ende vaste bescheyt niet en conde vernemen, waervan ick de geruchten aen mijn medebroeder d. Rijckewaert overscreeff, dewelcke ick niet en twijffel off heeft die u E. ende de broederen wel gecommuniceert. Sijn E. is gisteren avont gesont ende wel te pas hier aengecomen. Van C. V. Dungens ende der sijnen bevredinge en wort niet een woort meer gesproken, ende dat gerucht dat blijft, dat hij, in classe daerover aengesproken sijnde, verclaert heeft noyt sijn gedachten geweest te sijn van met ons onderlinge verdraechsaemheyt aen te gaen, maer dattet anders nergens toe en hadde gestreckt, dan om onder ons een scheuringe te maken. Daerop gevraecht sijnde wat hij dan van sins was met die Remonstranten, dewelcke haer souden mogen houden alleen aen de vijff articulen, off hij die niet en soude willen verdragen? Soude daerop geseyt hebben dat deselve haer souden moeten laten onderrechten ende de synode van Dort haer onderwerpen. Hem is van een particulier borger affgevraecht, off hij yemant van ons wel soude derven ofte willen van socinianerye beschuldigen? Daerop hij seyde: neen; maer dat hij vermaende datter onder ons waren die daeraen schuldich waeren, alsoe

de heere van der Horst tegen hem verhaelt had, dat sijn E. oock sulck bedencken had.

Men heeft alhier op voorleden Dynsdach verpacht het dardedeel van de boeten ende bruecken, die den officier vervallen in regard van de overtredinge der placaten ende alles wat daervan dependeert, welcke dardendeel den heere van den landen toecomt. Dit is met achterraet geschiet ende 't was gemunt principaelyck op de catholycken ende ons. Diegene, die 't gepacht heeft, is een sergeant van een van de laetst aengenomen waertgelders, die daertoe expresselyck bij eenige uyt sijn garnisoen ontboden is, een loos, godloos ende stout mensch, een calis die nergens op en past, ende mochte de pachtinge over 't geheele Sticht qualick opbrengen 1400 gulden. Ende alsoe hierover groot gemorr onder cleyn ende groot van alle gesintheden, oock van eenige kerckxgesinde (die seyden men wil met gewelt onlust onder de borgerije hebben) was, ende dat de pachtinge soe weynich affbracht, nae dat eenige uyt de heeren daerover in de statencamer dapper uytgevaren waeren, seggende: men had haer geabuseert, ende de saeck, die se voorgestelt worde, een ander glimp gegeven als men nu sach dat se had, oock eenige in 't particulier verweten worde: 't is u bedrijff, ende ghij hebt met uwen achterraet dat ende dat voor; soe is des Woonsdachs daeraen de verpachtinge in advys gehouden, ende men meent dat se geen voortganck sal hebben.

Wij hebben voorleden Sonnendach 't avontmael allhier bedient, ende isser soe grooten getall van communicanten geweest, als oyt terwijlen dat onder 't cruys is bedient; de bloote communicatie duerde all over een ure, ten halff elven was de predicatie all geeyndicht, ende 't was over twalff uren eer den segen worde gegeven. 'T getall derselver dat was hier immers soe groot, indien niet meer, als t'Alckmaer. 'T was mijn een groote verhueginge.

. . . .

Ick ben gisteren bij mijn buyrluyden, mons^r ende joffr. Ter Steege, met mijn huysvrou ten eeten geweest, ende als wij over taffel waeren, quam oock mijn broeder Rijckewaert, ende doen u E. seer hartelyck groeten, met wensch ende begeerte dat u E. eens gelieve over te comen. Sij hebben getimmert ende alle moeyte is nu uyt de weech. Sijt oock van onsentwegen hartelyck gegroet met D. Borrio, D. M. Episcopio ende alle de broeders ende vrunden. Ende voorall sijt den Almogenden in sijn h. bescherminge bevolen. In Uytrecht den 27^en Junij 1629.

U E. gantsch dw.,

R. Zijll.

Desen ingeleyden brieff is van de heeren Staten aen alle de predicanten van 't Sticht gescreven.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2147). — Adres als voren.

DCXLVI.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Hoe hij dacht over de verlossing der gevangenen. Bemoediging. Hij blijft bij zijne meening omtrent het opstellen van een request. Berichten uit Amsterdam en Den Haag. Over F. Hommius en Grevinchoven. Er zal in de volgende week een derde praeparatoire bijeenkomst voor eene groote vergadering gehouden worden, na welke „separate" bijeenkomsten de „finale resolutie" minder zwarigheid zal hebben. Particularia.

Waerde heere ende broeder in Jesu Christo.

Bij gelegenheyt van brengersche deses, onse waerde suster in den Heere, hebbe ick niet willen laten u E. ende alle onse strijdgenoten aldaer hertelick in den Heere te begroeten, met wenschinge aller gheestelicke segeningen in 't hemelsche, in Jesu Christo. De moet, die u E. ende d'andere broeders mogen hebben geschept uyt den

mijnen van den 5^{en} passato en raeckte noch 't principale niet van uwer EE. verlossinge, maer mach alleen veroorsaeckt zijn geweest uyt de tijdingen, die ick u E. mededeylde, dat de opheven in den Haege soo swaer niet en waren, als ick verstont deselve u E. aengedragen te sijn, ende dat eenige andere dingen, daerbij verhaelt, streckende tot verachtering onser goeder saeck, gheen groot fondament en hadden. 'T is sedert oock alsoo bevonden. Maer wat uwer EE. verlossinge aengaet, dewelcke ick stelle met waerheyd (God weet dat het soo is) onder mijne principale sorgen ende becommeringen, daertoe en geve ick niet gaerne groote moet, sonder te sien eenich apparent steunsel, daerop deselve gegrondet zij. Niet dat ick daervan desperere: dit sij verre; ter contrarie, ick hoope, ende meer als voorheen, siende niet alleen op God, van denwelcken wij vertrouwen moeten dat hij onse gebeden eens verhooren sal, maer oock op versoetinge van de humeuren veler grote, die van ons heele stuck redelicker beginnen te oordeelen ende te spreecken, oock haer altemet gevoegelicker thonen. Dit soo voort gaende, staet te verhoopen, dat haere goedertierenheyt eens voortcruypen, gaen off loopen sal tot op Loevesteyn, om vrij te geven die daer gebonden sijn t'onrecht. Hierbij comt noch de gemeyne roep, dat S. Ex^{e} de victorie, die wij alle te samen wenschen ende bidden deselve vuyten hemel gegeven te mogen worden tot geluckige veroveringe van 's Hertogen-bosch, sall willen ende konnen gebruycken tot verquickinge van de verdruckte om de saecke Christi, die wij belijden, ende sonderling mede tot uwer EE. verlossinge. Dese consideratien evenwel en gaen soo vast niet dat men daerop groote casteelen bouwen kan, insiende de gelegenheyt van 't geheele stuck, om 't welck wat anders te doen gaen dan het gaet, mijns geringen bedunckens, nodich is sommiger heeren ende regenten tamelick goede genegenheyden wat beter opgeweckt te worden bij luyden

die bequaem sijn om d'occasien, daertoe dienstich, te soecken ende wel waer te nemen. Hierin desiderere ick vrij wat ende wensche middel te hebben om 't selve te konnen beteren. De Heere, hoope ick, sal 't geven. Middelertijdt moeten wij hoe langer hoe meer leeren onse sielen besitten in patientie, gedenckende dat wij, gevangen off vrij, alle tijd onsen wech spoeden nae den hemel, ende den prijs onser hemelscher roepinge in Christo allencxkens naederen, om denwelcken te grijpen, gelijck wij gegrepen sijn, het ons alleen te doen is. Hierin en verliesen wij niet, iae vorderen mogelyck meer wechs in den stant daerin wij nu sijn, dan wij souden, hebbende nae den wterlicken mensch dat wij wenschen. Hiertoe en behoeve ick u E. ende d'andere broeders aldaer niet te vermanen, als welcker goede resolutie ende christelicke kloeckmoedicheyt in desen alle onse gehele broederschap, iae onsen vervolgeren zelven, tot Godes eere genoch bekent is; die oock mij dient tot een exempel, om mijn lanckduerich swaer cruys met meerder alacriteyt ende wackerheyt des gheests te dragen ende voldragen. U E. versoeck aen mij, nu ten tweedenmael gedaen, kan ick niet aennemen, om deselve redenen die ick u E. lest schreeff. De saecke selve spreeckt, dat dat uwer EE. eygentlick werck is, die oock, beneffens dat sij hebben alle de bequamicheyden, daertoe vereyscht, ongelijck beter dan ick, veel levendiger sullen konnen affbeelden ende vuytdrucken de gestaltenisse uwer saecke ende gelegenheyt, uyt geduerich gevoelen, als ick vuyt hooren seggen ende imagineren. Can ick yet daer bij doen, in sulcker voegen als ick lest schreeff, sijdt verseeckert dat ick 't niet laten en sal. — Wt Vranckrijck en heb ick sedert mijnen lesten niet gehadt, ende hoe het hier in 't landt gaet, hooren u EE. genoch van elders. Men seyd dat t'Amsterdam all weder wat mort, ende dat de suyvere aldaer omloopen met een request te praesenteren aen den kerckenraedt, om te weten off de heeren

(nae kerckenraden oordeel) redenen hebben gehadt hare vrome broeders, d'vuytgeseyden, soo te tracteren, ende indien neen, dat sij niet en begeeren te communiceren met dieghene die, lidmaten zijnde, over sodanige vonnissen hebben geseten. Dit is in effect een appel van schepenbanck aen de kerck als aen 't hooge Hoff. Men seydt, dat het waer is; dan ick can noch niet vast gaen, soo lang ick gheen copie en sie van de requeste, daerom ick arbeyde. 'T is nu weder dachvaert in den Haege, ende men seyd dat de banniten [2]) van Amst. weder daer zijn ende aenhouden. Van Festo heb ick sulcke praetiens, als u E. schrijft, meer gehoort; maer des mans aert kennende, soo mij dunckt, maeck ick daerop niet veel staets. De hoope die ick met vreuchde had geschept van Victor, ontvalt mij. Sedert 't leste verlies bemoeyt hij sich der saecke weyniger als te voren. - - - - - - - - - - Soe hij sich ontreckt, 't en sal anderen geen argument sijn om met meerder couragie te arbeyden. De tijd sal leeren [3]). - - - - - - Ick heb der broederen groetenissen op Vranckrijck gedaen. Yemandt mijns naems (die vele zijn van mijne vrienden) kan in 't leger geweest zijn, ende dat praetien van mij aldaer gesproocken te hebben, veroorsaeckt hebben. Meer en hebbe ick u E. voor ditmael niet te seggen. Wilt alle de broeders, sonderling d. Niellium (welckers inckt ick heel sie verdrogen met dese warme dagen) seer groeten. Ick hoope dat S. E. den brieff van m^r de la Queuellerie [4]) wel heeft ontfangen. De Heere trooste ende stercke u EE. all te samen uyten hemel met godlicke vertroostinge, ende soodanige die alle de verdruckingen absorberen ende verslinden mogen, waervan dese de principaelste, iae d'eenige is, dat wij vertrouwen op God, die de dooden verweckt. Blijft hyermede, waerde heere ende broeder in Jesu Christo, den Heere bevolen. Desen 7^en Julij 1629.

U E. dienstwillige,

H. de Man.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2045). — Adres als voren.

2) D. i. de uitgebannenen, van het Fransche *bannir.*

3) „Dus tobben wij vast voort," voegt hij er bij, „ende doen ons beste. D'uytcomste is niet in onse, maar in des Heeren hand."

4) Waarschijnlijk een der Fransche predikanten.

DCXLVII.

* C. VAN LANGERACK AAN J. WTENBOGAERT 1).

Te Rotterdam heeft onverwacht eene verandering in den kerkeraad plaats gehad.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1379). — Langerack, als predikant van Harmelen in 1614 afgezet en daarna gebannen, deed toen dienst te Rotterdam met Lomannus en Theoph. Rijckewaert.

DCXLVIII.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT 1).

Over Corvinus en W. de Groot. De Fransche protestanten. Hij verlangt nader inlichting omtrent dien jongeling te Genève. De confessie van den patriarch van Constantinopel. Berichten omtrent de Remonstranten te Amsterdam, Leiden, Den Haag, enz.

Mijnheer.

Ick danck u E. seer van 't goed onthael van m^{r} van Wijnbergen, om des goeden vriends wil, denwelcken ick weet 't selve seer aengenaem te sijn. D. Corvinus heeft mij geantwoord dat sijne gelegenheyt gans niet toe en laet in Engelland te gaen. U E. daerentusschen seer bedanckende van 't oordeel ende de goede opinie, die deselve van hem heeft. Ick had 'er seer op gedreven, maer te vergeefs. Houd sich te Norden, is daer wel ende in estime,

soo ick hoore. 'T leste vuytsetten heeft hem dit nieu ongemack in dat quartier toegebracht, dat hij nu soo vrij tot Emden niet mach comen, immers niet vernachten als wel voorheen. U E. broeder, hope ick, is nu daer. Dat S. E. van mij begeerde van de Amsterdamsche dingen, heb ick hem medegegeven. S. E. seyde selve noch yet te hebben. Hij quam hier door, mij met sodanige haesticheyt aenspreken ende adieu seggen, dat ick gheen tijd en had S. E. te ondervangen ende te doen hebben 't gheen hem noch mocht ontbreecken, weyniger aen u E. te schrijven. Daer was noch een Ondersoeck van de Amsterdamsche requeste overgegeven, als S. Ex^e daer was. Ick wensche dat u E. dat mede hadde gesien. 'T en quam mij niet in den sin als S. E. hier was. Ick hope hij het u E. gebracht heeft. D. [2]) is gebeten op u E. ende op de geheele saeck, oock all die daeraen hangen, dat thoont S. E. bij alle occasie; de mijne word het oock wel gewaer. Wat raed, dan geduld totdat het de Heere voorsie. Dat die van Salem haer wat anders verthoonden (met recht claecht uwer E. over de slappicheyt), de saeck soude wel haest een ander aensicht krijgen, bysonder als sij dan van te voren eenige nodige correspondentie daertoe maeckten, 't welck ick achte te behoren ende wel doenlick. Ick wenschte oock dat sommige wat meer arbeydden om haer dat wel te doen begrijpen. Ick danck u E. over 't geen deselve schrijft van de peys aldaer, 't welck, hoewel het weynich is, mij nochtans meer lichts gheeft in dat stuck, als yet dat ick te voren daervan hadde gehoort. Sulcken arrest van Rohan, als dat van Janvier 28 ende nu noch gelt toe? Wat soeckt de keyser in Italien, is 't noch in Mantua off yet anders? Indien 't ernst soude sijn soo eene besendinge te doen tot accommodatie als u E. seydt, bid ick bij tijde daervan ende van 't rechte voornemen geadverteert te sijn, met u E. advis hoe wij ons daerin souden hebben te dragen. Dan: sullen sij het dorven off mogen bestaen sonder voorgaende ken-

nisse des conincx, aengesien het reglement, bij S. M. gemaeckt, in de synoden van Charenton, Castres enz., namelick van niet te mogen senden off reysen naer uytheemsche, sonder consent? Hier word gemompelt van eenich misverstant tusschen den coninck ende sijn broeder, 't welck mede totten vrede aldaer soude hebben geholpen. Is daer yet aen? Ick wenschte wat duydelicker te connen verstaen 't geen u E. schrijft van Geneve, 't welck mij dunckt eene der vremste tijding te sijn, die ick oyt hoorde. Ick bid, mijnheere, laet mij toe dat ick vraghe. Seyde Aly u E. dat van Geneve, off heeft u E. dat van elders? U E. woorden sijn: een jongman van 12 jaer die propheteert soo hij seydt; wie is 't die dat seydt? en wat propheteert hij? Hoe waer 't mogelick dat Anjorrand [3]) ende dan noch Diodati soo een formelick soude aenbidden, als off hij Christus selff ware? Men heeft Servetum gebrand, soude men die luyden spaaren? U E. seyd dat haer alle dage ontdecken dingen, die de judicieuse naedencken geven. Wat wonder is 't, souden sulcke dingen gheen nadencken geven? Maer waerop slaet dat naedencken? Noch seyd u E. dat het wonder is dat dat volck soo lichtgelovich is. Jae wel is 't wonder. Maer wie sal geloven dat tot Geneven luyden sijn, jae sulcke luyden, die eenen nieuwen Christus formelick souden aenbidden? Off spreeckt u E. van de lichtgelovicheyt te Parijs, namelick dat daer luyden zijn, die sulcke praetgens geloven? Ick bid u E., mijnheer, helpt mij uyt desen droom, want het mij een droom docht, als ick dat in u E. brieff las. De werelt loopt t'eenemael nae Atheistery ende ick meyn dat die fabelen mede daerop slaen. Ick hoore datter in Vranckrijck als een societeyt is van sulcke sorte van luyden, die aen malcander vremde brieven schrijven onder bedeckte namen van Leander, Philander, Philoctete enz. Wij beleven eenen vremden tijdt. Aengaende de confessie van den patriarch, wat sal ick daervan seggen? Een van beyden: off dat de Grieckscheche

kercken hare oude leere verandert hebben, off dat dese wat heeft moeten stellen ad gratiam, als in hun gehouden om d'ontfangen weldaet. U E. seyd seer wel: niet sonder gelt. Cyrillus patriarcha Alexandrinus schreef eens aen mij de Constantinopolitano: quod vis Turcica (dit waren sijne woorden) *ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖον*, sine praehabita electione illum confirmat qui plus dederit. Voorts seydt hij: potentior est Constantinopolitanus propter latus imperatoris et omnium [infelicior]. Antiochenus et Hierosolymitanus, probi et humiles praelati, vix sibi sufficiunt. Alexandrinus malus est quia sine vi fratrum infandos debellat aliquando conatus, semperque iis formidolosus et suspectus est. Maer hoe konnen zij nu soo spreken de libero arbitrio, als d'onse contra willen dat sij seggen, daer Calvinus selve schrijft: Graecos non puduisse multo arrogantius usurpare vocabulum siquidem *αὐτεξούσιον* dixerunt, ac si potestas sui ipsius penes hominem fuisset. Maer hoe mach dat door den beugel S. S. a patre procedere per filium? Off en houden se die quaestie nu niet soo nodich? Heeft dat oock niet wat in: quod dicatur is qui baptismum non suscepit communionem cum Christo non habere. Want daeruyt soude men infereren absolutam baptismi necessitatem, quam tamen reformati non agnoscunt. Vind men dat all mede goed dat sij seggen sacramentum conferre gratiam. Dan ick laet dese ende andere dingen maer examineren die scherper van oordeel zijn. Die van de Augsborchsche confessie hebben eens een groot boeck vuytgegeven van de conformiteyt van de confessie der Griexscher kercken met d'Augsborchsche; dan de Jesuiten ende andere spotteden daermede. Wat gevoelen had Meletius [4]) als de heer Boreel met hem confereerde. Die luyden sijn in noodt en arm. 'T en ware gheen wonder dat sij haer wat boogen nae de opinie van dese ende die, daervan sij wat verwachten. Graeculus esuriens. Ick merck ex tomo 14 van Mercurij Franchoys, dat d'Engelsche ende Holl. ambassadeurs all van

jaer ende dach daer yet in 't stuck van religie gemolieert hebben. Ick en wist niet dat onse orator [5]) soo een man was als u E. schrijft met het verwerpen van de wettige, het verkiesen van de onwettige. Ick heb opinie dat onse luyden, soo haest sij die confessie sullen hebben, alsoo seer daermede triumpheren sullen als de Charentonisten, bid derhalven seer metten eersten te mogen hebben de Fransche translatie ende 't gheen D. Til. daertegen gestelt heeft, het sij in druck off in geschriften; wij sullen 't niet laten, soo haest wij het hebben, vuyt te geven tegen 't ghene bij de onse hier van die confessie geroemt mocht worden. U E. broeder sal u E. weten te seggen hoe het hyer met onse kercken staet. Sedert sijn E. vertreck is niet nieuws gevallen, anders dan dat Leyden veel burgers heeft geciteert tot betaling van de mulcte, omdat sij tot Warmond waren in heymelicke vergadering geweest. De goede luyden meynden de scherpe clauwen van de Leydsche te ontgaen; accordeerden met den officier van Warmont voor de somme van 200 gulden; de Leydsche doet sich evenwel de boeten betalen, jae dobbel, vanterende sich daeruyt te sullen smeeden voor sijn hooft ten minsten 1200 gulden. Hierover is quaestie in de Staten gemovecrt wie de boeten toecomen: den officier daer de vergadering wordt gehouden, off daer se wonen die se houden. Adhuc sub judice lis est. Middelertijdt worden de luyden geexcorieert. Tot Noortwijck is oock een verstoring geschiet, daer se noyt ten voren geschiet en was. Maer men hout dattet daer gheen nood hebben en sal. Leyden munt uyt in bitterheyt, als door 't beleyd van Paludano Regulo. Elders is 't stil, selve in de Haege, daer de vergaderingen tot noch toe ongemolesteert continueren op de gewoonlicke plaets ende uyre, u E. broeder bekent, oock niettegenstaende dese tegenwoordige dachvaert, 't welck wonder is, want het is bekent. Men wil ons veel moets geven van verlichtinge, als S. Ex[e] den Bosch sal hebben verovert. Ick wil wel

mede hoopen, dewijl all de werelt hoopt dat die victorie ons wat goeds brengen sal, maer ick en kan die connextie niet sien. Och conde doch yet gedaen worden voor die van Loevesteyn. Weet u E. ons daerin wat raeds te geven hoe men dat met suppliceren aenleggen soude, ick wilde het wel. Het is mij ende velen anderen een onverwinlick hertsweer, dat die luyden daer soo blijven sitten. Wij beginnen wat ordre te stellen tot onderhoudinge van eenige jonge studenten. God geve dat het gelucke. Wij dienen wel mannen te hebben, tegen dat sommige oude verhuysen. Gister comt seecker tijding van 't veroveren van beyde de schanssen voor den Bosch, daeruyt men grote moet schept tot den reste. Ick eyndige ende bidde God, dat hij u E. ende alle de uwe spare, segene ende beware van alle quaet, met alle die u E. lieff sijn, sonderling joffrou u E. huysfrouwe ende u E. broeder die nu daer is. Ick danck u E. nochmaels seer van sulck breed schrijven, wenschende dat het dickwils geschiede, sonderling dat ick haest mach antwoord hebben op desen. Ick verneem dat de hertoch van Trimouille voor een jaer Paeps geworden is. Hoe is dat bij gecomen ende hoe draecht haer sijne moeder? Ick hoor dat sijn huysvrou haest volgen sal. Met wien is hij getrout? Ick gebiede mij seer in de goede gratie D. Tileni, Dori enz. Dese 20 Julij 1629.

U E. dienaer, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2047). — Zonder adres, doch De Groot schreef onderaan met eigen hand: „van Meden."

2) Er heeft een naam gestaan, doch die is onleesbaar gemaakt, en D. er boven geschreven.

3) Zaakgelastigde van Genève te Parijs.

4) Patriarch van Constantinopel.

5) C. Haga, van 1611 tot 1639 gezant te Constantinopel.

DCXLIX.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Berichten van zekeren P. J. Elias omtrent Amsterdam. Hij betreurt het zeer dat Grevinchoven zich aan alles onttrekt, vreest dat deze „van den voortganck van onse goede saecke teenemael wanhoopt," vertrouwt dat Wtenbogaert hem het verkeerde hiervan onder 't oog zal brengen. Over de aanstaande groote vergadering. Zeker jongman heeft de gevangenen geld gebracht. Legerberichten.

Waerde heer ende vader in Christo.

Dat ick u E. seer aengenamen van den 7en deser wel heb ontfangen, acht ick dat u E. voor desen al sal hebben verstaen. U E. schrijven is mij altijt sonderlinge lieff, doordien ick door 't selve t'elckens word vermaeckt tot verdrijvinge van swaermoedige gedachten, die mij bij d'een en d'ander occasie soo nu soo dan overvallen. Ende gelijck ick mij geluckich acht in dien deele, dattet u E. gelieft sich niet te laten verdrieten altemet aen mij te schrijven, soo kan ick oock niet naelaten u E. te belijden, dat ick tot recompense van dien niet anders en heb dan een danckbaer hert, neffens wensch van meerder vergeldinge uyt handen van dien, die den arbeyt der lieffde, aen sijnen naem bewesen, niet en vergeet. Voor de rest willen wij op hem hopen ende wachten met patientie, wat hem tot onser verlossinge uyt den hemel sal gelieven te verleenen. Wij zijn bedroeft dat wij u E. niet en hebben konnen bewegen om het versoeck, ten tweedemael aen u E. gedaen, aen te nemen. Wij sullen dan hier sien wat wij connen; maer off het gebeurde dat wij 'er niet door en konden, maer daerin mosten blijven steken, soo bidden wij dat u E. ons de helpende hant ter noot gelieft te bieden. Men seyt, schrijft u E., dat t'Amsterdam al weder wat mort. 'T is oock gelooffelyck datter wat aen is, want weynige dagen geleden sekére Pieter Jacopsz. Elias

(in 't stuck van de Amsterdamsche requestanten voor desen mede sijnde belemmert geweest, ende daeruyt veellicht u E. van naem bekent) in 't geselschap van andere, van dewelcke D. Geesteranus, ontboden wiert ende bij die occasie bij hem quam. Hier op 't fort sijnde, gaff het selve met deselve off gelijcke woorden genoech te kennen, seggende dat het t'Amsterdam noch niet al gedaen en was, maer noch al morde etc. Als D. Geester. den voorsz. Pieter Jacopsz. wat naerder op dat stuck bestont te ondervragen ende met namen wat dat sijn mocht, datter t'Amsterdam noch morde off gaende was, soo en antwoorde hij niet directelick daerop, maer vraechde wat hem docht: off de synoden eens oordeelden dat de uytgesette Amsterdamsche burgers t'onrecht waren veroordeelt? Genomen, seyde D. Geester. dat geschiede, als ondertusschen de heeren bij 't gegeven oordeel blijven, wat connen de synoden doen? Hier bleef Pieter staen ende wiste niet wat seggen, alleen bekennende dat in sulcker voegen het oordeel van de synoden niet veel en soude vermogen. Dit heb' ick u E. willen laten weten bij occasie van u E. schrijven, daerop dit seggen van Pieter Jacopsz. niet qualick en past. Het doet mij wee dat de hope, die u E. met vreuchde van Victor geschept had, u E. nu soo haest wederom ontvallen is, ende dat zijn E. sich zedert 't leste verlies [²]) der saecken weyniger bemoeyt als voren. - - - - - - -
'T gene u E. voorts verhaelt van 't houden van kleyne vergaderingen d'een op d'ander, heeft D. Hollingerus oock aen een van ons laten weten; 't bevalt ons allen seer wel, sijnde evenwel over 't houden van de leste generale vrij wat becommert, uyt vreese dat het groote getal niet verborgen sal konnen blijven, ende derhalven gevaer sal onderworpen zijn. Doch de Heere, die tot hiertoe oock boven menschelycke verwachtinge soo genadelycken gewaeckt heeft tot onser bewaringe, kan alsnoch alles ten besten schicken, wiens h. hoede wij u EE. allen van herten be-

velen, specialicken oock in de voorgenomen reyse, met ootmoedige bede, dat hij uwer aller besôignen wil segenen uyt den hemel, tot sijner eeren, vorderinge sijner h. waerheyt ende stichtinge der gemeinten. D. Niellius sal de sijne hierbij doen, soo hij mij geseydt heeft, daeruyt dan u E. sal konnen verstaen, dat hij den brieff van m^r de la Queuellerye wel heeft ontfangen; zijn E. giste al terstont in den aenvanck, als hij denselven brieff gelesen had, dat hij van dien ouden man quam, hoewel se met sijn naem niet en was onderteeckent. Eenige dagen geleden is hier seker iongman geweest van Rotterdam, die mij in de hant stack het papierke, vervult met vijff ende een halff à seven gulden veertien st., dat ick u E. hierneffens send, soo goet en quaet als 't mij gegeven is. De jonghman seyde, dat hij voorgenomen had een oxhooff wijns voor ons allen te coopen; dan alsoo hij niet en wist, hoe hij 't selve bequamelyck aen ons senden soude, dat hij goetgevonden had, hebbende moeten een reyse doen nae 't leger, in 't passeren ons aen te spreken ende ons 't selve gelt selffs te geven, opdat wij het geseyde gelt onder ons deelende, daermede doen souden sulcx ons belieffde. Dit mijne medebroeders voorgestelt zijnde, viel daerover eenich debat, wat men met die schenkagie doen soude, maer wierdt eyndelick goetgevonden, dat men deselve aen de directeurs senden soude, ten eynde haere EEE. het voorsz. gelt aenleggen mochten tot profyt van de gemeene bursse, ten waer haer EEE. verstonden, dat het sonder infractie van eenige wet, bij de societeyt gemaeckt, mochte wederkeeren tot degene, daer 't eygentlick ende uyt d'intentie van den gever aengecomen is, in voegen nu verhaelt. En gelijck ick de voorsz. somme in desen iegenwoordigen sal insluyten, soo bid ick, dat u E. gelieve ter gelegener tijt mij met een woort van den ontfanck te verwittigen. Nu isser eens sekere tijdinge van de groote en kleyne schans voor den Bosch gecomen, te weten gisteren, dat de groote

ende van daech dat oock de kleyne bij zijn Ex[tie] is verovert, een goet beginsel van meerder victorie, die de Heere zijn Ex[tie] wil gunnen, hem bewarende voor alle onheyl in soo grooten gevaer, als wij hier hooren dat hij is door zijne dagelixsche wackerheyt en cloeckheyt. Anders nu niet hebbende, bid' ick God, eerwaerde heer ende vader in Christo, dat hij u E. in goede gesontheyt stercken, in alle droeffheyt troosten, ende uwen h. arbeyt segenen wil, veelvoudich uyt den hemel, oock geven dat wij malcanderen noch in vreuchde sien mogen, is 't ons salich. De broeders alle groeten u E seer hertelycken. Groet u E. huysvrou bij gelegentheyt van mijnent wegen mede seer hertelycken, met Lysbeth, haer nichte, ende de broeders die bij u E. sijn, de Vlamingh, Vigilant., Victorem, en zijt oock selve van mij seer hertelycken gegroet.

U E. gansch dienstwillige,
P. C.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 877). — Adres als voren.

2) Ook zijn zoontje was gestorven.

DCL.

A. V. D. BORRE AAN S. EPISCOPIUS EN J. WTENBOGAERT [1]).

De inval der keizerlijke troepen. Vervolging der Remonstranten te Utrecht.

Seer waerde heeren ende broeders.

De tijdinge van 't overcomen van den vijandt (sommige seggen dat het de keysersche zijn, dan dat loopt op een) over d'IJssel is maer al te waer. Hij is met chaloupen overgecomen aen IJsseloort, hebbende met een stuck ofte twee canon den uytlegger doen vertrecken, die daer lagh,

die hem wel dapper geweert heeft, maer vele volck verloren hebbende, is eyntelick genootsaect geweest te vertrecken. De fame segt dat hij aen dese sijde met de spade in d'aerde is ende hem vast maect, ende dat graef Hendrick van den Berghe met sijn gantsche leger daer natoe compt. D'onse sijnder dapper tegen, hebbende een mooy aental volcx te voet ende te paerde onder den grave van Stierom ende den heere van Dyden, van den prince daer gesonden. Sij sullen haer moeten haesten, om, die overgecomen zijnde, weder daeruyt te slaen, eer het geheele leger bijcompt; want dan soude het daer suyr uytsien. Hij soude dan meester te velde wesen, ende soude connen de Veluwesche steden aentasten, van dewelcke dat 'er niet een houbaer is tegen gewelt. Ick versta dat men den ganschen nacht over hier broot gebacken heeft, om na Arnhem te schicken, opdat onse volck provisie mogen hebben. De Staten hier vergaderen dicht: want het soude hier gelden, soo dit voortginge. Ick sal dit propoost hier laten, verwachtende binnen een ure naerder bescheyt, dat ick dan hierbij voegen sal.

Sal nu wat naerder contschap doen van 't gene d'onderschout op Maendagh hier dede. Wat op Sondagh geschiede, hebben uwe EE. uyt mijn ende Kranij schrijven verstaen; wat op Maendagh gebeurde, confusaner [2]) uyt het mijne van gisteren. Nu naerder kennisse hebbende, sal 't naerder ende pertinenter doen. D'onderschout op Sondagh geclopt hebbende ende niet ingelaten sijnde, ende d'onse evenwel voor- ende namiddagh gepredict hebbende, heeft op Maendagh in de vroetschap daervan rapport ende clachten gedaen, begeerende vorder ordre. Stont wel iij mael uyt, maer vercreegh in 't laetste schriftelicke commissie van de plaetse bij weygeringe met gewelt te openen ende alle sittingen daeruyt te halen. Daerop quam hij na den middagh door den gangh van mons[r] van der Gal (de dienaers dicis caussa eerst van hem gesonden hebbende) in

stillicheyt tot aen de deure van de vergaderplaetze, dewelcke gesloten vindende, keerde na 't huys van van der Gal, vragende aen de meyssens of se den sleutel van deselve deure niet hadden? Middelerwijle quamen de dienaers an. De meyssens hielden haer qualick, dat hij, soo sonder een woort te spreken, door haer huys was gepasseert, wetende dat haer heere ende vrouwe uyt waren, makende vele contestatien hierop. Hij seyde weder: dat se moesten letten op 't gene dat se seyden, alsoo hij 't geene hij dede met commissie van de vroetschap dede, latende haer sien sijne commissie. Sij seyden weder den sleutel niet te hebben. Daerop gingh hij ende sloech de deure op, nemende alle de sittingen wegh, maer evenwel de tafel met noch een stoel ofte twee, die hem te groot dochten, liet hij staen. De principale kerck- ofte predickstoelen waaren (soo ick versta) gebercht. De genomen plancken ende stoelen voerde hij met hem wegh; werwaerts hij die gebracht heeft, wist mijn segger niet. Hierop quam des avonts spade de tijdinge van 's vijants overcomen. D'onse hebben geen meeninge van met de vergaderingen te wachten, ende praten bovendien van singen, om alsoo te meer aen te gaen ende met grooter courage tegen dit geseyde gewelt haer te banderen. Kranius wil dit wel niet ontraden, maer meent dat het bij dese gelegenheyt een bravade sal schijnen, ende wenschende dat men een schijnbaerder occasie verwachtede, het ware dan de kermisse, het veroveren van den Bosch, het uytslaen van den vijandt uyt de Veluwe (indien 't de Heere vergunnen wil) ofte soo yet anders. Hij wil evenwel noch den psalm noemen, noch opheffen; maer wil yemant anders aenvangen, hij wil het lijden, ende dewijle hij soo bekent is ende meerder gevaer loopt als andere, ende oversulcx in 't huys gepredict hebbende niet wil blijven, maer terstont na het predicken elders gaen, het naeste zijnde tot mons[r] van der Gal, die wellicht met hem den gantschen dagh tot

sijnent te hebben niet seer vermaect sal wesen; soo slaet Kranius voor, dat Solitarius [3]) mochte de beurte nemen, hebbende aen R. Rijcken versocht hem sulcx voor te dragen, waerop hij nu noch geen antwoorde heeft. Dusverre hiervan. Men seyt datter een quaet voornemen bij de vroetschap is tegen onse vergaderingen, hetwelck wellicht veranderen sal door den inval van den vijand.

Daer was 'er in de magistraet alhier, die, met de eerste tijdinge van 't overcomen van den vijandt, voorslagh deden van het geschut uyt het magazijn te halen ende op de wallen te brengen, die van d'andere daerover belacchen wierden. Men meent dat men sal vrij leger van dage uytroepen voor Arnhem. Onse volck heeft dapper schade geleden, seyt de fame, willende den vijandt aenvallen, door ettelicke falckenetten, die hij medegebracht heeft.

Nu crijge ick 't bescheyt dat ick gewacht hebbe, dat niet veel goets seyt. Comt uyt de kamer van de Staten ende luydt aldus:

Tsedert eergisteren nacht dat de vijandt aldereerst een half ure gaens beneden IJsseloort den IJssel gepasseert was, hebben deselve noch overgebracht zeven cornet paerden, die al overgeswommen zijn, ende ses duysent man te voet. Graef Harman van den Berge haest hem seer om daerbij te comen. Eergister avond sijn ontrent xl compien, soo te voet als te paerde, tot Arnhem gecomen, die gisteren morgen met den vijandt voor haer nieuw opgeworpen retrenchement hantgemeen sijn geweest, 't welck gisteren ten iij uren noch continueerde. Men meent dat se den voorleden nacht dapper aen malcanderen zijn geweest. Dit is't al.

Men heeft hier in 't gemeen goeden moet op den Bosch, dat se het niet lange connen harden; maer de vijandt sal ons hier, besorge ick, dapper spel maken. Godt zij het landt, mijnheere den prince ende ons allen genadigh. IJlens den 25en Julij 1629.

Uwer EE. dienstwillige,
De Vlamingh.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 768). — Adres als voren.

2) Zoo staat er, naar het Lat. confusaneus. 3) Monachius.

DCLI.

A. V. D. BORRE AAN J. WTENBOGAERT 1).

De onderschout heeft de vergaderplaats te Utrecht doen ontruimen. Te Doccum klaagt men over 't gemis van predikanten. Te Buren is de dienst gestaakt tijdens het verblijf van de prinses van Oranje. Berichten omtrent het keizerlijk leger.

Waerde heeren ende broeders.

Gisteren is d'onderschout aen den middach gecomen met eenige dienaren, ende hebben met gewelt opengecregen de deuren van de vergaderplaetze, ende daeruyt gehaelt alle bancken ende sittingen, dieder in waren. In 't eerste conde hij qualick een wagen becomen, maer heeft se in 't laetste evenwel becomen, ende alle dat goet wechgevoert. Onder de sittingen waren verscheyden kerckstoelen, die men toevouwt, niet van gemeenen prijse, die de joffrouwen daer gewent waren te laten staen, die al mede wechgehaelt zijn. D'onse sijn daerover geweldigh verstoort, insonderheyt nadien men metten vijant te doen heeft, ende dat de saken van 't landt niet soo geheel veyligh staen. D. Janssen Bacx passeerde hier gisteren door, comende van Wijck, Beusichem, Buren, in welcker twee eerste hij dienst gedaen hadde. Hij seyde mij van 2 dingen, daerop bij ons te letten stonde: 1 Aengaende Dokkum. - - - - - - - - - - 2 Aengaende die van Buren. De princesse van Orangien is daer nu, ende heeft 'er wel 5 weken gelogeert, binnen welcken tijt sij ledigh geseten hebben. De redenen haer bewegende zijn, dat de predicant van de stadt soo groot bij haer Excell^tie is, dat hij alle middage, avond, morgen daer het gebedt compt doen, gelijck oock de predicanten van 't geheele graefschap bij

deselve dagelicx toegangh hebben, persoonen, die alle seer bitter zijn, insonderheyt die van Baern wacht men. Item, dat se dagelicx bij haer heeft de drostinne, Aerssens suster, oock tegen ons seer fel. Hierbij compt dat haer auditorium dicht bij de poorte staet, daer hare Ex[tie] door passeren moet na de kercke, ende dat het soude connen gebeuren dat se in 't singen souden zijn, wanneer se na de kerck gaen soude, dat haer soude mogen wijsgemaect worden sulcx tot een stoute bravade te geschieden. 'T is waer, sij souden het singen connen nalaten, maer dan vreesen se dat de parthije soude mogen dencken dat se selfs den moet verloren gaven ende achterwaerts deynsden. Den stillestandt can tot hiertoe wat verschoont ende gecouloreert worden van wegen den hooybouw ende oogst, maer can niet wel soo langer op dat praetext gecontinueert worden. Mij ende hem was ingevallen van de ure te veranderen, ende in plaetse van ix te vij[n] te beginnen. Sij vragen hierop raet, daerop ick sal wachten.

Ick come tot een stuck dat vorder siet. Desen morgen vroech compt tijdinge, doch in confuso (gelijck alle tijdingen in 't eerste), dat de keysersche een brugge over d'IJssel hebben geleydt ende sijn op de Veluwe gecomen, hebbende die brugge met halve manen ten wederzijden voorsien. De huysluyden begonnen te vluchten met bedde ende bult. De grave van Stierom, gouv[r] van Zutphen, soude met deselve aen 't slaen geweest zijn, ende soude wel 4 wagens met doode tot Arnhem ingebracht wesen. Dit's al. Van oogenblick tot oogenblick wacht men meer bescheyt. Ick hoore de trommel slaen, maer weet niet wat het inheeft. Nu seggen de luyden volmondigh, dat het een seltsame regieringe is, dat men sijn eygene medeburgers quelt in haren godsdienst, ende niet aen en siet dat de vijandt soo na is. De gemeene man meent, dat de Kock den vijandt scheyden sal, maer en sien niet aen dat de velden wit geworden sijn, ende dat se haer koorn maeyen, dors-

sen, malen, backen connen, ende alsoo haer onderhouden. Ick en weet nu niet meer. Het vordere ende claerder hierna. Godt sij ons ende uwe EE. genadich. 29 July 1629.

B. H.

Nu wort weder geseyt dat dese tijdingen niet waer zijn, maer datter alleene vreese van is, ende dat de huysluyden uyt vreese vluchten. Het sijn fluctuerende tijdingen. Men cand'er weynigh van voorseggen. De tijt sal naerder bescheyt medebrengen. Als 't de vijant conde doen, het ware ons in 't hertge gevat. Laet het bij uwe WW. blijven; ick sal morgen naerder schrijven, indien ick naerder verneem. Swijge ick, 't sal een teecken sijn van geen vervolgh deser tijdingen. Geluck ende heyl aen alle de huysgenoten. Mijn huysvrouw isser tegenwoordigh qualick aen.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 768). — Adres als voren.

DCLII.

J. A. CORVINUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Hij is nu wat naderbij en bezig bijeen te brengen wat hij noodig heeft ter beantwoording van Walaeus, waarom hij de papieren vraagt, die hij te Parijs achterliet. Hij heeft een drukker gevonden. De Embder catechismus. Zijne verantwoording voor den raad.

Eerwaerdighe, voorsienighe, zeer distrete heere ende broeder in Christo.

. . . .

Den Embdanum Catechismum hebben oock geexamineert ende met resolutie daermede voorttegaen ende denselven te confereren cum doctrina Arminii et Remonstrantium, omme te doceren dat deselve daermede accordeert, tot beantwoordinghe voor de antwoort, mij bij den eers. raedt der gen. stede gegeven op mijne protestatie voor deselve gedaen, als mij was aengeseyt dat ick binnen drie dagen

de stadt soude moeten ruymen. De heeren andtwoorden in dese termen kennelick te zijn, dat ick voor desen was geweest een voornemen voorstander der Remonstranten, door dewelcke de scheuringhe in de kercke van Hollant was ontstaen, ende daerom vreese was, dat door mij oock scheuringhe in de kerck aldaer comen soude. Daertegen neme ick eerst deductie, dat de Remonstr. geen oorsake der scheuringhe zijn geweest, ten anderen dat door haer noch geen scheuringe in de kercke aldaer te verwachten staet. Welcker leeringhe met der Remonstr. leeringhe accordeert. De catechismus gaet generael, can dus in allen deelen wel toestaen. Sij is genomen uyt den groten catechismo, bij a Lasco gestelt, daeruyt ick meene noch meer stoffs te zullen crijgen, te meer dewijl ick uyt de Engelsche, Nederduytsche ..... veel tot der Remonstr. gevoelen bevestinghe in mijn Antibogermanno alreede hebbe bijgebracht, ende zoude d. Niellius, indien hij in vrijheyt waer, daertoe eenighe dienst doen connen. Ick achte dat werck nodich, zoo dat voortgaet, meene 't sal in dese stadt zijne operatie doen. Wat ick op 't gene mij in 't vaderland is wedervaren doen zal, leert de tijt. Desen dient alleen, om boven 't voorsz. uwe E. te adviseren, hoe dat mijn verblijff alhier in 't lant niet langh is. Soo uwe E. yet heeft mij nodich te doen weten, can mij door mijn huysvrou behandicht, ende indien eenich middel is malcanderen te spreken, de plaetse daer uwe E. is openbaer worden. Ick blijve eenighe daghen noch in de stadt, begeve mij daernae ten platten lande off in eenighe andere stadt. Dan hebbe weynich conschap van gelegenheden. Hiermede bevele uwe E. in de genade Godes .... Ick groete u E. hertelick metten andere broederen. Desen 30 Julij 1629.

Uwer E. dienstwillighe, J. C.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 845). — Adres als voren.

DCLIII.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Zijn oordeel over vaderlandsche toestanden. Berichten uit Frankrijk. Over den jongman van Genève, Cyrillus van Constantinopel, enz.

Mijnheer.

Wij hebben hyer mons^r Tresel, die ons ende mijn broeder is wesen besoucken, ende heb over .... [2]) daer door hem ontfangen ende alle het aengename van 20 Julij. Mijn broeder heeft mij wel eenige stucken gebrocht, maer nyet het ondersoeck van de Amsterdamsche requesten. Ick en sye nyet dat de prins, soeckende de rust van 't landt, de vergadering van Hollant soo can laeten bestaen in twee bochten. Ende dye van Salem [zonderlyx] moeten letten om in deselve vergadering soo veel vrunden te hebben, dat zij voor haer geen overstemming en vresen. De steden van Languedoc ende daeromtrent blijven nopende de regering soo sij waeren, ende consequentelyck dye van de religie aldaer de meesters, zijnde omtrent achttien steden in generaele. Men gaet vast voort met de demolitie van de fortificatie ende men seyt dat alleen de muyren sullen blijven. Die van Montauban, door eenig schade haer bij den prins van Condé sedert de handeling aengedaen, hebben wat gespartelt, doch de cardinael de Richelieu heeft alles geappaiseert ende werde hyer verwacht bij den coninc, dye alreede is geweest in de stadt, ende nu hem onthoudt in de quartieren hyeromtrent. In verscheyden steden van 't rijck is oproer geweest tegen de maletottiers ende de officiers daerover gestelt, ten deele door indiscrete executie, ten deele door valsche geruchten (soo men meent bij dye van de religie uytgestroyt, om te beter tot de paix te comen) van eenige beswaringe op de gemeente, dye inderdaet niet en waeren. Men hoopt dat, nae goede onderrechtinge ende straffe van weynige, alles sal cesse-

ren, gelijck men oock verhoopt dat 's coninex broeder, dye hem in Bourgogne onthoudt, sonder te hooff willen comen, tot eenigh redelyck accommodement sal worden gebracht, 't welck voorwaer wel noodigh sal zijn. Rohan is nae Venezie gegaen, sonder den coninc te zyen. Hij is 't alleen dye proffyt doet met de schade van soo veelen. 's Keysers volck heeft ingenomen alle bequame plaetsen in de Grisons, waerdoor de Switsers in effecte uyt Italie worden gesloten, ende de Venetianen ende alle anderen 't crijgsvolck van dye zijde afgesneden. Maer de coning houdt ende sterckt Susa ende blijft daerdoor verseeckert van dye passagie door de bergen. De kijser heeft noch aen den hertoch van Mantua de investiture gesonden. Hyer werdt gehandelt van vrede over dat stuck, ende des niet te min preparaten gemaeckt tot het oorlogh, indyen het noodigh is. Soo ick yets naeders hoor van de sending van dye van Charenton in ons land, sal u E. adviseren. Ick meen dat zij van hyer van 't Hoff wel commissie sullen crijgen om tot vrede te arbeyden, alsoo men hyer de scheuring apprehendeert als schadelyck voor den Staet. 'T gunt ick u E. van Geneve geschreven heb is t'enemael waer, ende heb hetselve uyt seer veele van de religie zelve. Dye van de kercke van Charenton hebben dye van Geneve gewaerschouwt niet alle [gesten] te geloven. Van Geneve adviseerde men, dat dye jongman wonderlycke, ongehoorde ende treffelycke explicatie dede op veele passagie van de schriftuyr, oock eenige dingen dede, wat natuyrlyck niet wel mogelyck en schene, als ijser te breecken met de handen, etc. Hij had exstasen ende alsdan sprack quansuys Godt in hem, want dye distinctie gebruyckte hij, seggende uyt Godes naem: Daer is een dochter in Bohemen, daeraen in ist preste, waer ist preste in dese [3]). Ziende dat de luyden hem geloofden, heeft hij hem voor Christum selven uytgegeven, ende is bij veele aenzyenlycke voor sulcx aengenomen, onaengesyen de waerschou-

wing Matth. xxiv. 26, met welcke passagie Maistresat in een conferentie, dye onlancx gehouden is tot den hertoch van Elboeuf, de jesuyt Rigou schrickelyck heeft gevexeert, willende met gewelt dat ταμιεῖον te seggen was een ciborie, hoewel veel meer apparentie heeft, dat het daer moet genomen worden gelijck Matth. vi. 6. Dese conferentie was aengeleyt bij last van de Reine Mère, hoopende daerdoor groot proffyt te doen door de groote opinie, dye men had van Rigou. Maer Maistresat, in 't eerste wat verset zijnde ende tot de dispute niet zeer geoeffent, heeft met haranguen ende met gebeden, die hij in 't fransch voor al het volck dede, hem soo verwert, dat men blijde is geweest de conferentie af te breecken. Wat den jongman van Geneve aengaet, veele nu seggen dat hij beseten is van den duyvel. Dat schilt veel van het andere. Van de atheisterie seyt u E. de waerheyt: deselve regneert hyer dapper, Godt betert; 't welck de eenige oorsaecke is dye mij de compaignie van veele personen allerley stands, dyen ick sulcx bevinde, doet mijden. Het antwoord D. Tileni op Cyrillus nieuwe confessie heeft Mercier u E. door den [postbode] .... gesonden. Soe het niet bestelt en is, sal het u E. van mijn vader, aen wien het bij ons gesonden is, connen vynden. Den derden brieff is deftich, ende meriteert wel gelesen te worden. Desen Cyrillus is deselve, dye aen u E. geschreven heeft ende doe was Alexandrinus. Petrus Arcadius Corcyraeus presbyter heeft 7 boecken uytgegeven De concordia ecclesiae occidentalis et orientalis in septem sacramentorum administratione, gedruckt hyer te Parijs anno 1526. In de dedicatie, dewelcke is aen den coninc van Polen, zijn dese woorden: Altera causa est cur tibi liber ipse supplicaret . . . . in tua ditione abjectâ simulatione palam properavit. Monsr Bertius meent den brieff te hebben, dye dese Cyrillus aen u E. heeft geschreven; hij sal dye opsoecken. Soe u E. de brieff heeft, 't sal goed sijn de copye te zyen. Van de conferentie met

Jeremia patriarcha hadden de Wittenbergsche eertijds eenige stucken uytgegeven, maer daernae hebben de Jesuyten de heele handelinge becomen ende uytgegeven, toonende de groote discrepantie, dye nergens meer in en blijckt dan in doctrina de libero arbitrio et bonis operibus. De hoope van de opening van Louvesteyn dunckt mij dat alleen bestaet in de correspondentie van Neef met . . . . . ende dat zij bijde vrunde maecken in Holland, gelijck u E. mede aenroert. 'T gunt u E. van den hertogh van Tremouille heeft verstaen is waer; maer zijn huysvrouw blijft constant, zijnde een dochter van de geweesen hertogh van Bouillon, cousine germaine van haer man. De vrunden allegader doen u E. ende de vrunden groeten, biddende om de verlossing van de gevangenen. Den 6 Augusti 1629.

U E. dienaer,

H. de Groot.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1225). — Adres als voren.

2) Hier is een woord uitgewischt.

3) Niets anders is hier, schijnt het, uit de letters te maken.

DCLIV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

De Arminianen van verraad verdacht bij de overgave van Amersfoort.

Waerde vriendt.

Dus terstont ontfang ick den uwen van 17, wel verwondert in soo vele dagen van aldaer niet ontfangen te hebben sedert die van $^{11}/_{1}$ August. De Vlamings brieff, daer d'uwe van melt, is mij niet ter hand gecomen. Men roept hier ende in den Haege schrickelick over de Arminianen: dat sijn de schelmen ende landtverraders. Specialick worden beschuldicht Dam ende de Goyer, als die

'taccoort souden hebben gemaect. Sij 2 met noch 4 andere van de magistraet worden geseydt te peerde uytgereden te hebben bij graeff Henrick, ende 't accoort gemaect, hebbende den vijandt in de stadt gebracht, buyten weten van de goede borgerij, die sij schandelick gecirconvenieert ende bedrogen hebben, seydt men. Is daer een gouverneur geweest, Dorp genaemt? Die wordt oock onder de verraders getelt. Men seydt oock van ws soons meester, dat die oock tot accoort geraden heeft, ise t'Amersfoort geweest. Souden sij wel sijn soon meynen, die daer secretaris is? Ick houde desen soo vroom ende conscientieux als yemant die ick kenne. Maer wat weet ick wat de vreese ende verbaestheyt in weecker menschen harten kan wercken? Vader ende soon beyde houde ick seer slaphertich. Maer wat commandement hebben sij gehadt, d'een t'Utrecht, d'ander t'Amersfoort? Gants gheen. Men seydt dat Barnevelts knecht wachtende was t'Amersfoort, oock een van de verraders. Oock seydt men dat Barnevelts soon Stoutenborch daer gouverneur wesen sal. Somma: d'Arminianen hebben 't all gedaen, die schelmen moet men te lande uytboenen. Dit is den roep. Hierop dient gelet, opdat d'onnoselen 't gelach niet en betalen. Sijn de genoemde onschuldich, sij behooren haer degelick te purgeren. Sijn sij schuldich, wee d'Arminianen. Dat van Hertevelt, die notoir synodael is, ende, soo u E. schrijft, eerste borgemeester was, can wat verschonen. Maer 't is niet genoch. Is 't waer dat de prins, andere seggen gr. Ernst, daer is geweest, ende den borgemeester van Utrecht de sleutels heeft affgenomen? De vrienden alhyer sijn gram op u E. ende de Vlaming, dat gheen van beyden en schrijft. Want all is de consternatie groot in 't generael, ghijluyden als mannen die haer soo met allerley geruchten niet en laten bewegen, hooren dagelix te schrijven, om de luyden hier soo veel doenlick vuyt den dut te helpen. Ick heb 't verschoont soo veel ick konde. Maer

ghij moet u beteren, ende bysonder bid ick te schrijven, off de genoemde schuldich zijn off niet. Met groter haest. Den Heer bevolen. 18 Aug. 29.

Men seydt dat de genoemde Amersfoortsche schelmen niet hebben willen lijden, dat eenich coorn uyt Amersfoort soude worden gevoert, hoewel Amsterdam all bij tijds ordre daertoe hadde gestelt ende schepen gesonden, belovende alles dubbelt weder goet te doen. Somma: 't gaet qualick. Ende, sijn de Arminianen sulcke lieden, sij sien toe dat men niet en doe inquisitien door de huysen, om oock die heymelick zijn bij de cop te vatten, ende alle de reste van eenich aensien te landt uyt te jagen. Sijn sij oock onschuldich, gelijck ick gelove, de Heere wil se bewaren; maer de genoemde behooren die cladde uyt te wissen: daer hangt te veel aen, soo ul. weet. Schrijft doch dach op dach.

Dus terstont 2 uyren naemiddach ontfang ick de Vlamings brieff. Waer die niet een dach ouder als do uwe, ick soude meynen dat het daer alles verloren waer. U E. schrijven geeft noch wat moets. De vrienden excuseren het niet schrijven, maer bidden om continuatie.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). — Adres als voren.

DCLV.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Gelukwensch. De burgemeester van Amersfoort van verraad beschuldigd. Over Grevinchoven, en de „Onderrechting tegen P. V. H." De professoren hebben eene verantwoording uitgegeven. Amersfoort is door den vijand ontruimd.

Waerde hr ende broeder in Christo.

Soo ick den lesten D. Clivij aen mij hadde beantwoordt,

ende voornam oock uwen losten haer bescheyd te geven, wordt mij behandicht uwe seer aengename van den 23[en] deser, vuyt denwelcken, als oock uyt het mondeling rapport van de brengersche deses, mij sonderling lieff is geweest te verstaen uwer E. ende aller zijner medestrijdgenoten welvaren ende gesondtheyt, die God noch lang continuere tot salicheyt. 'T geluck dat ick u E. lestmael vergat te wenschen over 't huwelick van u oudste dochter, wensch ick u E. nu, den Alm. van herten bi.ldende, dat hij 't segene tot uwen troost ende der [conthoralen] salicheyt. Mij dunckt dat de personen malcanderen seer wel gelijcken, ende en twijffel niet, off de Heere en sal se segenen ende geven dat sij haren ouderen sijn tot vreuchde. Ick sal nu met ordre op beyde de uwe wat seggen Dat u E. niet onaengenaem en is somwijlen van mij met een brief-ken versocht te worden, des danck ick u E., ende bidde mij ten goeden te houden dat 't selve sedert een maent off ses weecken herwaerts niet en is geschiet. 'T is nae gebleven bij gebreck van stoffe. Want alles wat wij hier hooren, moet van boven comen, ende ick verseeckere mij dat u E. daer eer gedient zijn van alles watter passeert dan wij hier. Onse gemeyne saeck aengaende en valt niet nieuws. Alles is vast overall in stilte, sonder dat den onsen vele moeyenisse geschiet sedert de leste verstooringe van Warmont, 5 a 6 weecken geleden, in dewelcke Leyden haer bitterheyt sonderling heeft gethoont, ende daernae van Utrecht. Op dewelcke stracx volchde den inval op de Veluwe, die terstont soo veel ander wercx gegeven heeft, dat op ons nu weynich gedocht wordt, vuytgenomen dat het overgaen van Amersfoort voornemelick geweten sijnde 2 borgemeesteren derselver stadt, d'een tegenwoordich, d'ander oudt borgemeester, den booswichten overall de monden soo seer heeft doen opsparren tegen d'Arminianen (als off de geseyde Arminiaens waren ende niemant meer daerinne gesproocken hadde als die twee), dat sij op eenige

oorden de straten qualick met vrede hebben dorven betreden: soo heeft men se geschelmt, geland-verradert etc. Wt dese schrickelicke ongestuymicheyt van 't grauv, welcker overgegevene ongebondenheyt bij de predicanten wordt gefomenteert ende nergens en werdt gestraft, can ick niet goeds prognosticeren. Waren die 2 borgemeesteren, nu gevangen, gecomen binnen Amsterdam, men soude se aen riemen hebben gesneden, soo verwoet was het peupel. Hoe het met haer proces gaen sal, leert de tijt. Ick houde seecker datter gheen malus animus geweest en sij, ende dat sij haer in 't vorder wel sullen excuseren, si aequi obtigerint judices. Maer dat in de kerckelicke veniale is, is mortale in de genoemde Arminianen, hoewel ick noch seer twijfel off dese voor sodanige te houden zijn. Van Victore en sal ick niet schrijven, dan dat mij sijn coelheyt soo seer bedroeft, dat ick mij bijcans in gheene saecke verheugen en kan, soo seer vreese ick voor arger gevolch. - - - - - - - - - - - - De vriend die u E. de Onderrechting tegen P. V. H. sondt, seyde mij dat hij 't soude hebben gesupprimeert, ende quam seer node tot het wtgeven, om vele goede reden (soo mij dunckt). Maer dat hem meest porde 't geen hij al eenige maenden te voren hadde gecrabbelt, vuyt sijne handt te laten gaen, was onder anderen oock uwer E. ende D. Clivij oordeel, die meynden datter wat tegen diende gedaen; oock beviel 't gedane dermaten denghenen die hij 't hadde gegeven te visiteren, dat hij 't sich liet soo veel als extorqueren. Maer hij heeft all berou, verstaende den ondanck die hij behaelt heeft ook bij vrienden. Ick ben blijde dattet bij een rechtsgeleerde van Amst. gedaen is, opdat d'ondanck juyst niet en valle op luyden van onse ordre. Ick sal hem u E. oordeel overschrijven. Maer ick weet wel dat hij liever hadt gehadt dat u EE. hem vrijmoedelick aengewesen hadden de gebreecken die deselve daerin hebben bevonden, om op een ander tijdt voor hem te sien. Ick hope D. Clivius

op mijn schrijven van sijnen wegen dit doen sal. De professoren hebben een Verantwoordinge [2]) vuytgegeven tegen den brieff op hare consultatie. Soe u E. ende d'ander broeders aldaer die gelesen hebben (gelijck ick meyne), laet mij doch eens weten wat deselve daervan dunckt. Het schijnt sij Wtenbogaert houden voor den considerateur; maer sij sijn geabuseert. Mij sal lieff sijn de gestelde congratulatie te sien, niet om yet daerin te willen off konnen verbeteren, maer uyt begeerte om deselve te leesen ende daeruyt te leeren. Ick wensche dat de stoffe, daerop deselve soude slaen, alreede daer ware, 't welck God geve. Nu compt tijding dat Amersfoort van den vijand verlaten is nae plondering. Wonderlicke revolutien in soo corte tijdt. Bosch belegert nu in de vierde maent, de vijffde voor de deure, daerentusschen comt de vijandt op de Veluwe sonder slach off stoet, met soo grote macht, een saeck daernae hij soo vele jaren heeft getracht te vergeeffs. Utrecht is soo vol schrick geweest, dat oock de voornaemste haer goedt vluchteden ende alles voort stont in sulcke pointen, dat, ware de vijandt datelick voortgeruckt op die stadt, hij had se sonder gheen off weynich tegenweer genomen, ende Hollandt in 't utertste gevaer gebracht, de papisten overall haere hoornen wonderlick opsteeckende. Amersfoort wordt overgegeven, Wesel daertegen verovert, ende 's vijands saeck in sulcke confusie, dat hij Amersfoort plondert ende weder verlaet; in 11 dagen geus, paeps, weder geus. De onverantwoordelicke slofficheyt in 't waecken tegen 't overcomen des vijands over d'IJssel, daerdoor Arnhem hing aen een sijden draet, ende andere fauten elders gepasseert, laet men ongemerckt. Dorp, commandeur t'Amersfoort, laet men eschapperen; Hardevelt, eerste borgemeester, laet men sieck sijn binnen Amersfoort, all kerckelicke luyden. Alleen Dam ende Goyer, qui Arminiani audiunt, ende comen om haer te verdedigen, vat men bij de cop, examineert se scherpelick,

niemandt mach se spreecken, niettegenstaende 't accoort gemaeckt is op resolutie van den vollen raedt. Soude men van dese wel hostias piaculares maecken om de gemeynte te stillen ende andere fauten te verdooven? Indien 't geschiet, dat God verhoede (ten ware eenige schult van verraedt bleecke, dat ick niet en gelove), wat soeckt m'er mede? Niet anders dan onse saeck op nieus te brandtmercken, ende door eenen nieuwen vont te verpletten? Sall God dat alle tijdt verhengen. Houdt mij ten besten, dat ick swaerhooffdich ben, midden in de publycke vreuchde, indien sodanige bloedtschult weder begaen wordt. Ick bidde God dat hij 't weere.

Belangende de penningen die u E. mij lestmael sondt, te weten vijff ende een halff, à 7-14-0, die sende ick u E. wederom door brengersche dese, soo goedt ende soo quaet als die mij waren terhandt gestelt. De Soc[t] en praetendeert daerop niet, latende u EE. daermede doen soo deselve goedvinden. Hiermede, waerde heer ende broeder in Christo, wil ick u EE. alle te samen God Almachtich bevelen, denwelcken ick bidde ons te verleenen een salige vuytcomste uyt alle onse swaricheden. Groet mij hertelick alle uwe medegevangenen, specialick D. Boomium. 27 Augusti 1629.

U E. dienaer, H. v. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2045). — Adres als voren.

2) *Bibl. v. pampl.* No. 2318.

DCLVI.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Over burgemeester Dam, Jan Vrancken en A. Nijs. Nadere toelichting van zijn vroeger schrijven. Oorlogsbeschouwingen.

Mijnheere.

De uwe van 19 ende 20 crege ick op een tijdt. Wij

hadden de tijding van Wesel all. 'T sal den vijand sijn reeckening brouilleren. 'T accoort van Amersfoort, dat ick gesien heb in druck, noemt niemand als Dam, als gehandelt hebbende metten vijand uyt name van de andere. Een persoon van qualiteyt ende in officie hadde in den Haege geseydt, quame hij (Dam) t'Utrecht, men soude hem den kop affhouden. Jan Vrancken mede. Waerom dese, wordt niet geseydt. In mijn gemoet houde ick Dam (hoewel mij onbekent) vrij van quaet dessein. 'T hert mach hem ontsoncken zijn, gelijck lichtelick can gebeuren, oock de vroomste. Dan 't was onwijsheyt sich in die commissie alleen te laten gebruycken. Nu mach men den eersten borgemeester tegen hem niet stellen. Ende dat in een kercksman veniale is, is mortale in een Arminiaen, hoewel ick verder van Dams Arminianerij niet en weet. Ende hoe off door welcker sloffheyt off timiditeyt is de vijand op de Veluwe gecomen? All vergeten. Ware goet hij bij den prins ware ende sich wel geexcuseert hadde. Dat van den pensionaris is qualick verstaen, soo ick nu verneme; van Hamel ende sijn soon mede. Ick heb oock noyt naedencken gehadt; most evenwel daervan vernemen, om reden die u E.^e wel can dencken, ende dat ick se beminne. Ick wenschte, de soon bij zijn vrou ende kinderen ware, uyt de handen van die wrede, onversoenlicke vijandt. Heeft u E. daervan yet, laet het mij weten. Ick heb de Vlaming breder geschreven, met bede van u E. te communiceren. Is hij daer niet (hij had geschreven op 't lest deser weeck te willen nae Leyden gaen), opent den brieff, leest hem eerst ende schickt hem nae. Let oock op 't geen ick vermane van den ondanck, begaen bij den autheur tegen P. V. H., die ick verstae te sijn een rechtsgeleerde van Amsterdam, ende schrijft mij off u E. aldaer yet daervan mocht hebben gehoort. Mij geschiet vrienschap. U E. neeff, Anthoni Nijs, is onder sijne comp^e nae Sluys. 'T komt den jongen lieden qualick. Voert men d'oorloch nae 't Oude

Test., waerom sal oock niet gelden de wet des O. T. van de jaer-vrijheyt der nieu gehoude? Off neemt men alleen op de vrou, als alleen ten eersten mael gehout, die oock daerom vrij gelaten wordt, niet op den man als geweest sijnde weduwaer? Dat ware een vremde glose. Ubi lex non distinguit, nec nos. Oock zijn man ende wijff een. Ende sal d'ongelovige man vordel trecken van een gelovige vrou in soo een gewichtich stuck, als is 't geen daer van sulx wordt geseydt, waerom een weduwaer niet van een nieu gehoude maecht in dit stuck? Ick had Anthoni hierop soo wat geinstrueert, om dat voort te stellen; maer off hij en heeft het niet gedaen, off 't en is niet geacht, gelijck ick wel mercke van all dat van mij compt. Daerom hope ick als nu immer vast te houden de resolutie van swijgen. Can ick maer heels huyts affcomen van 't spreecken tot noch toe, ick leg mijn handen te samen ende swijge voort als pissebed. — Men mompelt noch all van vele aenslagen, soo van de onse als van den vijand, dese, om S. Ex^e van den Bosch te doen gaen, daer sonder dat noch all vrij wat te doen is. De Heer beware den prins ende geve vrede. 'T is een harde oorloge. Als de feest over is, maeckt men de reeckening. Ick meyn de vijand sich niet weynich sal vinden geincommodeert met dit nemen van Wesel, want daer was sijn magasin. Crijcht hij gheen meerder gelegenheyt op de Veluwe ende in 't Sticht (God verhoede dat hij se crijge, ende wij hebben te bidden dat hij se niet en crijge), soo moet hij terug, als verteert sal sijn dat hij t'Amersfoort ende elders zal hebben gevonden. Maer dan is te vreesen, dat hij als de duyvel met een stanck, dat is met all in koolen te leggen, sal scheyden. De Heere erbarme sich over de ellendige. Laet mij doch weten de rechte gelegenheyt van 't overgeven van Amersfoort ende off van Dam sich sal konnen excuseren, ende wat van Jan Vrancken is. Ick wil hoopen dat sij onschuldich zijn, ende bidde God dat

hem dan ouck gheen onrecht en wedervare, 't welck in sulcke gelegenheyt wel geschiet, om andere fauten, iae de grooffste, te bedecken. Dat boecxken van materie van staet weet wat. Eenige seggen dat meer als de helft daervan, sommige seggen heel, van Lucifer gemaeckt, bij Beelzebul geapprobeert ende in de hel gedruckt is. Vale. Groet D. Cranium met zijn huysfrou ende buyrman ende wilt den ingeleyden behandigen aen den goeden heer ende vriendt. Ick bidde spreeckt den rentmeester ende m[r] Petit, segt dat ick haer beyde hertelick doe groeten, ende verlang te weten hoe het met haer EE. ende kinderen is. 22 Augusti 1629.

T. q. n.

Ick meynde aen den goeden heer Str. te schrijven, maer 't can niet over mijn hart. Groet ende excuseert.

Dus ontfang ick Flandri schrijven van de apprehensie Dams ende Goyers. Och God! isser de minste schult, men salder mede door gaen. Schrijft doch hoe het gaet.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). Adres als voren.

DCLVII.

J. WTENBOGAERT AAN J. LE PETIT 1).

Over de Amersfoortsche aangelegenheid, baljuw Cloots, enz.

Mijnheer.

Ick danck u E. van de advertissementen, bidde dat u E. gelieve alsser wat is te continueren. Een vriendt schreeff mij van daer datter all weder wat opgehaelt wierdt van voorgaende correspondentie, maer uyten uwen can sulcx niet vernomen worden. Ick gelove het oock niet. De goede God wil der onschuldigen voorstandt sijn. De nieuwe van Amersfoort, hoore ick, sijn ontslagen. Van 't rumoer

van Sonnendach heb ick gehoort. Godt keere alles ten besten voor 't landt ende tot eere sijns naems. Wat vremde saeck, dat Cloots, bailliou ter Goude, daer wordt gebruyckt tot fiscael, soo men mij schrijft. De R. van State heeft immers haer eygen fiscael. Doch de heeren weten haere reden. De Onderrechtinge op den brieff van P. V. H. heb ick mede gelesen: daer sijn enorme druckfauten in. Van d'andere, die daer oock niet en ontbreecken, wil ick gaerne u E. oordeel hooren. Men seydt dat het is 't werck van een rechtsgeleerde van Amsterdam. Dat u E. mijne groetenisse hebbe gedaen aen V. Ast. is mij lieff. Ten naesten hoop ick u E. wat seltsaems te schrijven van eenige dingen tot Geneve ende Parijs; heb nu den tijdt niet. Sijdt, mijnheer, hertelick met u E. huysfr. gegroet. Wilt oock mijn groetenisse doen aen u E. swager Wtenb., zijn huysfr. ende kinderen. Wensche te weten hoe het hem gaet. Den Heer bevolen van

U E. dienaer, H. v. M.

Men groote haest, desen 5 Septemb. 29.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2036). — Adres als voren.

DCLVIII.

C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Hij spreekt met lof over de „Onderrichtinge op de Missive." Het antwoord van de theologische Faculteit, dat weerlegd moet worden. Zijn oordeel over Calvijn. Toezending van het ontwerp voor een gelukwensch aan den Prins.

Monsieur et treshonnoré pere.

Jamais ne nous viennent icy aucunes lettres qui nous soyent si agreables, que les vostres, ni de tel prix et estime, et pourtant je debvois avoir respondu incontinent

a vostre derniere, semblable a toutes vos autres, pleine de prudence et d'affection trescharitable envers nous. Mais l'extreme mal de teste, procedant de migraine avec grand mal de dents, qui me tient passé quelques sepmaines, me rend presques a demy Calviniste, c'est a dire, inutile a tout bien, comme nos adversaires ne se monstrent tels que par trop, de peur, croy je, d'estre souspconnez d'impureté ou heterodoxie en l'article du peché originel. Si respondray je toutesfois comme je pourray au principal contenu de la vostre. Tant s'en faut que je donne des louanges excessives aux ouvrages, dont je vous ay escrit, qu'au contraire je vous puis declarer en toute sincerité que j'en dis plustost moins que plus que je n'en pense. Feu mons^r Scaliger souloit dire que luy seul s'estimoit capable de comprendre l'excellence de l'erudition qui reluysoit es escrits du Sr Casaubon, en quoy j'estime qu'il parloit avec fondement, mais de ma part je suis joyeux qu'il y a encor bon nombre de gens clairvoyans et qui scavent discerner entre l'or et le cuivre, lesquels reconnoistront avec moy le merite et l'excellente prudence de celuy, qui a si sagement et dextrement descouvert la trespernicieuse impudence de P. V. H., lequel a l'entrée d'un examen, qu'il fit autrefois d'un pauvre prisonnier, luy voulut incontinent faire peur avec un texte du droict papal, alleguant ex jure canonico une loy qui dit: Etiam presbyteri torqueri possunt, quasi d'aussi bonne grace, que le privilege qu'il tire du livre des reiglemens et coustumes d'Amsterdami, sur quoy on luy a donné response aussi pertinente et pleine, qu'il seroit possible de faire, et me semble tout le reste de sa pernicieuse meschante missive si bien rabbatu, qu'on ne scauroit souhaitter rien de plus plain ni a propos en ceste matiere la, en laquelle on scait bien que le temps ne permet pas de tout dire, ce que luy et ses semblables meriteroyent bien d'ouir. Nisi plumbeus sit, facile sentiet non deesse judicia, quae

ipsius impudentem malitiam perspiciant, et omnibus plene patefacere possent, nisi temporum adspectu quaedam premerent. En somme je suis tresjoyeux si j'ai aucunement donné occasion de pousser ceste belle piece au jour, laquelle ne dement en rien son autheur, seulement m'ay je un peu faché contre ceux qui president a l'impression, de ce qu'ils ne portent point autre soing a corriger les fautes, qui gastent ou alterent le sens. Si la Censura censurae s'imprime, il sera du tout necessaire d'y avoir autre egard, pour ne point faire tort a l'excellent travail de l'autheur, et au commun de nostre cause. Quant a mon marchand de Harlem, je ne luy ay point encor respondu, pource que les fautes qu'il commet sont en partie si grossieres et pleines d'ineptie, qu'en les descouvrant je craindrois le facher extremement, et puis je crains qu'il pourroit monstrer mes lettres a ces mutins d'Amsterdam, qu'il tient pour martyrs aussi saints et inviolables, que jadis les Tribuns a Rome. J'en ay demande l'advis du Sr Gabrij son cousin, qui m'a donné conseil d'attendre, que l'occasion se presente de parler une fois avec luy de bouche, ce que j'aimerois aussi beaucoup mieux, si faire se pouvoit. Peut estre que le desir de voir le siege admirable de Boisleduc le pourra encor occasionner de prendre son chemin par icy, comme plusieurs autres gens de connoissance ont faict. Ce que je souhaiterois fort, pour diverses raisons. J'ay volontiers veu la replique de nostre ancien amy sur ma lettre. Je vous supplie, l'occasion s'en presentant, le resaluer bien cordialement de ma part, et luy declarer que ses lettres me sont tousjours bien agreables et que j'espere luy respondre a meilleure occasion. J'ay voirement veu, passé bonne espace, l'horrible response apologetique de la faculté theologale a la censure tresjuste et solide de leur consultation, et voy qu'ils se sont armez de l'approbation de la faculte de Franiker et des synodes entiers, mais laquelle me semble par leur pre-

miere precaution se rendre vaine et de nulle valeur. Car ils protestent les uns et les autres qu'ils ne veulent pas juger de la chose en hypothese, mais en these. Mais c'est en l'hypothese que gist toute la difficulté, ou plustost en l'application de leurs propres generaux au cas special de quoy il s'agissoit. Plaisantes gens. Ils veulent donner responses pour appaiser les consciences troublées, et diriger les canons de leurs cliens, et cependant ils ne veulent point scavoir quel est le mal, auquel il faut applicquer le remede. Comme si un medecin se vouloit mesler d'ordonner breuvage a quelqu'un qui est malade sans scavoir quel est proprement son mal, ni d'où il procede. Tout ce sot subterfuge la de se vouloir couvrir en la generalité, leur avoit desia esté bien particulierement preoccupé, de maniere que c'est vouloir s'exempter de respondre au propre point de la question, que de dire qu'on ne veut pas juger de l'hypothese. Ainsi il me semble que cest une response bien miserable et qui veut ridiculement se defendre sans toucher a bon escient la chose. On voict qu'ils combattent en fuyant comme les Parthes. Cependant une malignité tresgrossiere, et des finesses cousues de fil blanc avec une aigreur de fierté magistrale et pedantesque, pensans faire grand mal a l'autheur de la missive par faire semblant de le mespriser, lequel cependant montre avoir plus de prudence, de jugement solide et de sagesse, qu'une vingtaine de tels pedans ne pourroyent conferer tous ensemble. Il est advenu autrefois que l'un de nos reformateurs avoit parlé avec grand mespris de Pierre Lombard, le maistre des sentences. Stancarus respondant le prefere a eux tous ensemble. Voicy ses propres mots, afin que vous consideriez de quel poids sont les jugemens que font les theologiens passionnez. Plus valet, dit il, unus Petrus Lombardus, quam centum Lutheri, ducenti Melanthones, tercenti Bullingeri, quadringenti Petri Martyres et quingenti Calvini, qui omnes si

in uno mortario contunderentur, non exprimeretur una uncia verae theologiae. J'estime le jugement ridicule aussi bien fondé que celuy de nos censeurs, qui se meslent de juger non seulement du scavoir, comme si tout le monde estoit subiect a leur examen, pour hausser et abaisser ce qui leur plaist, mais aussi s'osent ingerer a faire des comparaisons de la probité et pieté, comme s'ils estoyent eslevez au siege de Dieu, pour juger le dedans du coeur. Ce seroit grande foiblesse de sesmouvoir des vilainies que desgorgent telles gens contre ceux auxquels ils ne seront jamais comparables. Demetrius, excellent philosophe cynique, la sagesse et vertu duquel a esté en admiration aux plus gens de bien de son temps, duquel on a recueilli les apophthegmes, souloit dire: eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert sursum isti, an deorsum sonent? Au reste il appelloit imperitos, a la façon des Stoicques, tous ceux qui sont vicieux et esclaves de leur malignité et autres passions mauvaises. Et puis je ne scay a quelle fin ils exaltent si souvent le scavoir incomparable de Calvin, avec ce refrein que tous les Remonstrans ensemble ne scauroyent egaler luy seul. Je ne pense point qu'aucun de nous ait jamais nié ou revoqué en doute que Calvin n'ait esté un tresgrand cerveau et d'un scavoir excellent. Mais que s'ensuit il de cela? Qu'il faille tenir pour oracle tout ce qu'il a jamais dit? Ce seroit le transformer en idole. Pleust a Dieu au reste qu'il eust eu l'ame aussi bonne que l'entendement grand. Dieu ne s'oblige pas tousiours de donner sa connoissance aux plus grands esprits, surtout quand ils sont remplis de trop d'amour et estime d'eux mesmes. C'est aux humbles que Dieu promet de faire grace, et de reveler ses secrets a ceux qui le craignent. Et encor pourroit on comparer Melanthon en plusieurs choses a Calvin, lequel cependant a esté grand zelateur du sentiment des Remonstrans, comme plusieurs

autres excellens disciples qu'il a laissé. Mais Calvin mesmes seroit il bien en scavoir comparable a Origene, qui a escrit plus de six mille livres, a le premier rompu la glace a faire des commentaires sur toute l'escriture saincte duquel l'esprit a esté si admirable, que les philosophes mesmes venoyent de pays tresloingtain pour le voir, et l'ont exalté par dessus tous ceux de leur temps. Nos maistres de la faculté nous obligeront ils pour cela a ne pouvoir rejetter aucune opinion d'Origene? Certes Calvin traitte plus injurieusement S. Hierome et autres grandes lumieres de l'antiquité et en parle avec plus de mespris que les nostres n'ont jamais faict de luy. N'est ce pas une belle reverence que de Beze porte aux synodes entiers mesmes des meilleurs temps, quand il taxe l'ignorance des evesques et dit que diable y a presidé. Thomas d'Aquin, Alphonsus Tostatus et mesmes de notre temps Erasme ont ils esté moins admirables en scavoir que Calvin? Ne pourrions nous pas dire que tous les docteurs de la secte de Calvin estans pillez en un mortier ne scauroyent fournir un cerveau d'Erasme? Mais puis qu'ils se vantent tant que les moindres deputez de leurs synodes sont si excellemment versez en l'Escriture Saincte, ils descouvrent eux mesmes combien dextrement ils la scavent manier. Ils alleguent pour l'authorité de leur faculté le passage du 17 du Deuteronome, lequel les papistes sont accoustumez d'alleguer pour l'authorité de leur pape et des conciles où le pape preside. C'est leur recours ordinaire. Mais l'apostat Gasparus Schoppius, celuy qui a tache de degrader feu Mr Scaliger de toute noblesse et le rendre roturier, ceslui la les a passé tous en imprudence. Car puis qu'il est expressement dit, Deuter. XVII, vers. 12, que l'homme qui refusera d'obeir au sacrificateur, doibt estre mis a mort, Schoppius conclud de la in modo et figura, que les princes mesmes qui refusent d'obeir au pape, doivent estre mis a mort. Il y va, ce me semble, de meil-

leurs foy et avec plus de candeur, que ne font noz maistres de la faculté. Car qui leur a donné authorité de separer les choses que Dieu a conjoinctes? de prendre en une mesme loy certaine parcelle pour l'applicquer a eux et establir de la leur authorité, et laisser en arriere l'autre partie qui contient la sanction de la loy par la punition de ceux qui la transgressent. Car sy la loy appartient aux professeurs de la faculté, et qu'elle leur donne authorité de decider les differens qui peuvent toucher les consciences, pourquoy ne pretendent ils point aussi, qu'on mette a mort ceux qui leur osent refuser obeissance? Je pense que si nostre bon Smoutius avoit a traicter ce passage devant son auditoire en Amsterdam, il y procederoit avec plus de sincerité. Car puis qu'autre fois il a bien traicté de la matiere de pendre les princes, il seroit homme assez pour enseigner que ceux qui desobeissent aux professeurs, doivent estre mis a mort, et croy que Schoppius et luy tomberoyent bientost d'accord. Mais il semble que noz professeurs ont ceste coustume de rompre ainsi ça et la des lopins de l'escriture, et les alleguer in quantum pro, ainsi font ils de la loy des faux prophetes du 13 du Deuter., laquelle selon reigle: favores sunt ampliandi, ils extendent a ceux qu'on appelle aujourd'huy heretiques, aux quels on void evidemment, que Moyse ne songea jamais. Or apres qu'ils ont ainsi rallongé et forcé la loy, pour l'employer a establir leur tyrannie, ils la restrecissent d'autre part. Car la ou la loy commande qu'on destruise les villes entieres a la façon de l'interdit, esquelles l'apostasie du vray Dieu aura esté commise, noz Calvinistes ne sentans point encor leurs griffes assez fortes pour executer telles punitions, aussi que l'execution d'icelles mettroit en peu de temps toute la chrestienté en desolation, ils aiment mieux prendre de la loy seulement ce qui leur duict, et laisser la le reste jusqu'a une saison plus commode. Ainsi ceux qui du commencement se retiroyent de la papauté,

alleguoyent de l'Apocalypse: Sortez de Babylon etc. Mais lors qu'en France l'Assemblée de la Rochelle s'estima avoir les forces bastantes pour chasser les eveques et renverser les temples des papistes, alors l'advocat de Milletieres, antagoniste de Mr Tilenus, prouva ad oculum par le commendement expres de Jesus Christ, que tous fideles estoyent obligez de s'armer contre le roy et ruiner par forçe la papauté, puisqu'il est escrit: reddite Babyloni duplicia. De quoy noz premiers martyrs ne s'estoyent point advisez, comme noz professeurs ne s'advisent point encores qu'il faut faire mourir ceux qui refusent de leur obeir selon la loi Deuter. 17 vers. 12. Mais il leur prend de cecy, comme dit le cardinal Bellarmin, que les anciens papes n'ont point deposé les empereurs Payens et Arriens, quia ecclesia tunc nondum habebat vires etc. et croy que noz professeurs et synodales deputati laissent aussi vivre par excez de misericorde et d'humilité catholique les heretiques et ceux qui ne leur rendent point obeissance, quia nondum habent vires, quae ad executionem sufficiant. En outre combien superbement se vantent ces gens, que tous leurs escrits qu'on ne refute point incontinent, sont irrefutables? Comme si eux avoyent tousjours respondu en tout ce qui a esté publié contr'eux. A ce comte doncques est irrefutable l'escrit de feu Mr Arminius a Mr du Jon. Car l'ayant eu six ans devant sa mort il n'y a jamais respondu. Irrefutable sera aussi le livre de Mr Corvinus contre Bogerman, car il n'y a jamais respondu. Et irrefutables tant d'autres livres et traictez, qui ont esté par eux laissez sans response. Davantage quelle excuse ridicule, de ce qu'ils ont tant attendu tant a respondre a ceste tresbelle missive, qui descouvre jusqu'au fonds l'ineptie et malignité fraudulente de leur consultation, pource qu'elle ne porte point le nom de son autheur; comme si c'estoit a l'autheur et non aux choses mesmes qu'il leur falloit principalement respondre. Combien d'autheurs an-

ciens ont ils publiez des livres anonymes? Et de nostre temps de Beze sous le nom contrefaict de Neckius. Bucerus s'est dit Felinus. Ursinus non seulement a de son vivant publié ses escrits qu'il a faict imprimer, sans y exprimer son nom, mais mesmes au plus excellent traicté, qui ait jamais esté faict contre la manducation orale des Lutheriens, il a obmis son nom, ains qui plus est, maintient par diverses raisons, qu'il est expedient, qu'en tels escrits polemiques les noms des autheurs soyent ignorez, afin d'oster aux adversaires l'occasion de s'attacquer aux personnes, au lieu de s'arrester aux choses. Encor n'ay je trouvé rien plus ridicule que l'excuse de Cloppenburg, laquelle il employe, de ce qu'il n'a point refuté les erreurs trespernicieux, qu'il forge en l'Enge Poorte de feu nostre bon Poppius, du vivant de l'autheur, mais vient exprimer deux ans apres sa mort, et plus de dix ans apres que le livre a fort trotté avec grand fruict es mains du peuple, ayant esté rimprime plusieurs fois, advertir les gens du poison mortel qui se trouve au dit livre, ressemblant a un medecin, qui lairoit a son escient infecter tout un pays de poison mortel, qu'on prendroit pour breuvage ou remede de guerison; puis apres la mort de tout un peuple, viendroit advertir de l'erreur mortifere qu'on a commis. Son excuse est autant plaisante que notable. Car il n'a pas sceu, dit il, auparavant que les Remonstrans tenoyent ce livre de Mr Poppius pour un escrit publicq de toute leur Societé. Notez la ridicule Thrasonade de ce maistre de hautes oeuvres, lequel a la sapience trop haute pour l'employer a la refutation d'autres escrits que de ceux qu'on tient pour communs de toute nostre Societé. Car Aman aussi ne daignoit point s'attacquer a un pauvre Mardochée seul, mais n'estimoit autre object digne de son courage et de sa vengeance, que la nation toute entiere des juifs, qu'il vouloit ruiner tous en un coup. Quelle ridicule arrogance! Et cependant j'entens des libraires, que

ce grand ouvrage de Cloppenburg se consume la plus part en maclature, y ayant fort peu d'achetteurs des exemplaires. Encores s'il y employoit quelque rondeur et sincerité. Mais en son Eurypylus il s'attaque au bon homme de ce qu'a son advis il se rend advocat de Servet, la ou a la verité ny Servet, ni Geneve, ni Calvin n'est pas nommé en tout ce que Poppius traicte de la tuerie des pretendus heretiques. Il parle en general. Or on scait assez que les Calvinistes en ont bien executé a mort pour la religion d'autres que Servet, et aucuns Anabaptistes de vie exemplaire, com Gastius, ministre de Basle le donne assez a connoistre en son livret qu'il a publié contre ceste secte. Mais quelle conformité il y a il es actions de ces gens. L'une des fois il leur faut abboyer contre les morts et luctari cum larvis, pource qu'ils nont pas sceu que leurs escrits estoyent advouez par tous ceux de leur creance. Ainsi ils permettent pour leur reputation que mille et mille ames s'infectent d'une doctrine, laquelle a leur dire est pleine de poison mortel, l'autre fois ils se mettent a refuter plusieurs fois et en tous leurs escrits des chartabelles, que nous tous faisons profession de detester autant et plus qu'eux scauroyent faire, comme entr'autres ce vilain papier du Morgenwecker, lequel ils ne se scavent lasser de nous objecter, pour nous honnir d'une ordure estrangere de laquelle nous ignorons l'autheur. Mais je m'espan trop en cecy. Au reste je suis du tout d'advis qu'il sera tresexpedient, que ceste miserable apologie soit clairement et solidement refutée, et qu'on responde au fol selon sa folie, afin qu'il apprenne a connoistre sa folie s'il en est capable, pour le moins afin qu'autres voyent, que la sagesse de ceste faculté n'est pas telle qu'on se doibve du tout sans exception permettre a sa conduicte. J'estime que le livre de Walaeus de l'authorité du magistrat contre Mr Uttemb., qu'il tient ridiculement pour irrefutable, se refute en grande partie

soymesme et sont ses raisons la plus part preoccupées et refutées, au livre qu'il a voulu refuter. Mais que fera on a telles gens, qui nihil aestimant nisi sua, et se ipsos sine rivali supra modum amant. Au reste le temps me commande d'abbreger. On m'a icy forcé contre mon inclination a jetter sur le papier une congratulation, pour estre presentée a Monseigneur le Prince apres la prise de Boisleduc, s'il plaist a Dieu luy faire la grace de l'emporter. Je vous envoye ce que j'ay tracé pour l'amender, corriger, limer, adjouster, oster, changer ce que trouverez convenable et expedient. Je vous prie, reprie, supplie, conjure per omnia charitatis jura, et autant instamment qu'il m'est possible, ne nous refuser point ce benefice et sous ombre de civilité ne nous denier point vostre aide en une chose si importante. Voire vous nous obligerez infiniment et moy surtout, si vous jettez mon papier au feu, pour en dresser une autre de vostre façon, et qui soit dressé avec plus de decence. Je ne m'ay jamais exercé au style qu'il faut employer envers les Princes, et encor la langue Flamende en telles matieres m'est peu a commandement. Vous y trouverez des mots ineptement cherchez du Latin, des phrases peut estre mal propres. En somme nous vous prions et reprions autant qu'il nous est possible regarder a tout, et nous envoyer par le premier ce qu'aurez faict, afin qu'il soit prest en temps, et mesmes librement nous escrire, si vous trouvez convenable que telle congratulation soit envoyée au camp par noz femmes qui sont icy, ou si vous estimez qu'il faille faire autrement. Nous dependons en cecy du tout de vostre conseil, qui avez la longue experience des affaires du monde et la prudence vrayement Nestoriene. Monsr Cupus se recommande trescordialement a voz bonnes graces avec moy et tous les autres freres. Il ne peut a ceste fois vous rescrire, estant fort occupé et affligé en sa famille par la maladie de son plus jeune enfant. Voici la 8 nuict

que sa femme n'a point eu une heure de repos, dequoy j'ay extreme compassion, estant une femme autant bonne, honneste et vertueuse que j'aye connu, mais laquelle se peine cruellement pour les moindres accidens qui arrivent aux enfans, ce qui accroist l'affliction du marry. J'avay quasi oublié le livre de Henricus Arnoldi touchant la Conscientiedwanck, que j'entens estre faict par commun advis de tout le synode. Il veut monstrer qu'on ne doibt nullement donner liberté d'exercice a toutes sectes, qui est une generalité un peu plausible; mais il devoit monstrer pourquoy plustost a la secte de Calvin, qui est la plus turbulente de toutes, qu'aux autres. J'ay leu avec admirable contentement et plaisir ce que nostre excellent personnage a traicté de ceste matiere in Censura censurae; mais je ne scay s'il avoit lors veu ce livre la, le plus grand que noz persecuteurs ayent encor faict de ceste matiere. Le temps me commande de finir, par mes plus humbles recommandations a voz bonnes graces, de Mad[le] vostre compaigne, de Messieurs Vigilantius, Victor et de tous les bons amis de vostre logis et autres de connoissance, priant Dieu,

Monsr et treshonnoré pere, que pour l'amour de sa saincte cause et de nous tous, il vous conserve en vie longue et heureuse, face reflorir vostre viellesse par toutes ses meilleures benedictions spirituelles et temporelles, et vous remplisse de joye et de contentement en la ferme esperance de la vie eternelle. En grand haste et avec beaucoup de douleur, ce Vendredi 7 Septembre 1629.

Vostre pluz affectionné serviteur que connoissez.

Non licuit relegere, ignoscat charitas erratis.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 1540). — Adres als voren.

DCLIX.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

De gevangenen te Amersfoort zijn gevonnisd. De baljuw van Schoonhoven begint de Arminianen weer te vervolgen, enz.

Mijnheere.

Ick meynde den ingeleyden voor eenige dagen aen u E. te senden per schipper op Rouen, overmits het boecxken dat daerbij was, maer alsoo de wind, die doe seer goed was, keerde, heb ick 't packet weder gehaelt, om denselven brieff te senden te lande, ende 't boecxken daernae te senden te water, als de wind sal dienen. Sedert den ingeleyden is hyer niet besonders mij kenlick, dan dat d'Amersfortsche gevangenen den 5en deser hare sententien hebben gehadt. 'T word mij geschreven uyt Utrecht met dese woorden: Sij hebben haere sententie ontfangen op de rolle in 't stadhuys voor alle de werelt. Hardevelt is inhabil verclaert tot officien, mitsgaders gecondemneert in de misen van de justitie; van Dam daerbij eewelick gebannen vuyt alle de landen, ende de Goyer voor ses jaaren. Karreman, de capn van de burgers ad idem. Vrancken is vrijgelaten. De militaire persoonen: Chiése, de Vries ende noch een, sijn alleen gemulcteert van hare gagien, ende dat voor seeckeren tijdt, d'een min, d'ander meer. Dorp is van sijn officie gedeporteert ende gebannen. Maer dese hebben in besloten camer hare sententie gecregen. 'T heeft camper gehouden (seydt men) dat Dam 't hooft behouden heeft. Nochtans word geseyd dat Oetgens voor haere onnoselheyt soude hebben gesproken. Oock dat de Staten (ick meyne van Utrecht) voor haer hebben geintercedeert; maer sonder vrucht, ten ware dat gratie gereeckent word, dat men se niet heeft gedoodt: op wat fondament sullen de sententien moeten vuytwijsen. Men is seer verwondert dat se op 't pronuncieren van de sententien niet

en hebben tegengesproken. 'T schijnt ge[beurd] door raedt van advocaten. Van Dam seyde alleen alles bij hem gedaen te sijn ter goede meninge ende ..... met soo te lijden, dan zijn burgers niet gepraeformeert te hebben. Wat dunckt u E.? Isser yet goeds te verwachten? Dit en loopt 'er niet na. Des princen voorschrijven, oock Wits comste herwaerts hebben weynich geopereert. 'T is materia d'estado. Ick sprack van Dam, comende vuyt de gevangenis: was wel gemoet, hoewel de sententie hem onverwacht ende buyten meninge was voorgecomen; seyde eenige dingen daerin valsch te zijn ende vele bij illatie gestelt, daervan zij 't contrarie geconfesseert hadden; bidt dat men sijne intentie voor goedt houden wilde, ende van de sententie niet oordeelen, voor men hadde zijn apologie gesien, die hij meynde te stellen soo haest hij de sententie soude hebben. Want sij was hem geweygert.

Dusverre mijn brieff, den inhout van dewelcken ick u E. alsoo van woordt tot woordt heb willen mededeylen. Sall gaerne metter tijdt hooren wat u E. daervan dunckt, als u E. noch andere ende naerder advisen sall hebben gesien. Men meynt dat 't stuck van Raedt-pensionarisschap noch soo blijft staen tot de compste van den prins, die men meynt dat na de Veluwe gaet. De bailliou van Schoonhoven begint weder te woeden tegen de Arminianen. Men seyd dat hij gelt van doen heeft; doch hoopt men dat hij niet vangen en sal. Ick meyne u E. in den ingeleyden geschreven te hebben van 't boeck van Henr. Arnoldi [2]) aengaende den conscientiedwang. Sustineerde dat men de conscientie niet dwingen en mach ende dat het verbieden van exercitie geen conscientiedwang en is, maer dwang van wille, die geoorlooft is, anders soude een yeder mogen doen wat hij wil. Item dat in dese landen altijdt is gemainteneert vrijheyt van conscientie, maer niet van exercitie voor een yeder. Ick hoope u E. all lang voor desen uyt zijn broeder heeft verstaen, dat de vrienden

wel behandicht sijn. Ick had sijn E. geboden u E. dat te laten weten. Ick heb gesien dat u E. schreef aen den marchand Hollandois, van niet meer te schrijven an van Meden. Dan 't en heeft gheen swaricheyt, u E. mach het laten off doen. U E. can een en ander schrijven, mits dat de luyden weten d'addressen. Hiermede, mijnheer, blijft met alle de uwe den Heer bevolen. 8 Sept. 1629.

U. E. d., F. d. M.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2047). — Adres als voren.

2) *Bibl. d. Contra-Rem. geschr.* bl. 47.

DCLX.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS 1).

Zijne aanmerkingen op de praefatie voor de „Apologia." Toezending van hetgeen hij gesteld heeft tegen eenige libellen. Van Zijll wenscht zekerheid te hebben voor de studie van zijn zoon. Aangelegenheden de directie betreffende. Mededeelingen uit Grotius' brief. Particularia.

Mijnheer.

Eerst gisteren op den middach heb ick de praefatie 2) ontfangen neffens eenen brieff van de Vlaming, date 12e, daerin hij schrijft deselve te hebben gelesen met groot contentement, maer overvallen door 't werck aldaer, hadde die all over de 8 dagen bij mij gehadt, weshalven hij mij bidt te meer met het lesen te spoedigen, ten eynde se metten eersten mocht werden aengeleydt. Gisteren, als ick se ontfong, was het te spade om datelick te lesen ende noch met die schuyt te senden, want het was middach. Voorts was ick besich met uytschrijven van 't geen ick meyn hierneffens te senden, om dat noch dien avond te doen lesen aen Matthis. ende zijn weert, om 't selve huyden wederom te mogen hebben ende te senden Ick

wenschte de Vlaming (die 't over 8 dagen seydt gehad te hebben) mij oock wat tijds gegeven hadde om met gemack te lesen. Nu heb ick 't maer overgeloopen, want lettende soo op des Vlamings als u E. schrijven, ende namelick dat de druck daernae wacht, ende u E. mogelick, dat gedaen sijnde, nae Salem soude gaen, heb ick 't niet willen ophouden. Ick heb een stuck van de nacht daeraen gehangen, blijde dattet wat ruym geschreven was om mijns gesichts wil. Mijn oordeel is gering in sulcke saecken; doch om wel te oordeelen, most ick wat meer tijds hebben gehadt, opdat ick op alles met gemack had konnen letten. 'T voldoet mij genoch ende meer als genoch; alleen bid ick u E. te letten, off op een plaets off 2, in de comparatie controversiarum die u E. maeckt, nae den appetite van de parthije, niet wat te dilate wordt gesproken van eenige hooftcontroversien als de Trin. etc., opdat sij niet en meynen dat die dingen te licht worden gestelt etc. Daer is oock yet (dunckt mij) daer de Contr. p. orig. soo gesproken wordt als off: An sit niet alleen in twijffel getogen wierdt, maer oock te kennen gegeven wierdt: non esse. - - - - - - - - - - Ick hadde oock gemeynt dat u E., spreeckende seer wel van de vrijheyt van dissentieren, een woordt soudt hebben geroert, illam posse vel debere esse in ipsa ecclesia, salvis articulis necessariis, om eenicheyt te houden. Dit verhael ick, omdat ick vrese dat ick, in 't gheen hiernevens gaet van mij, 2 off 8 mael van accommodatie off moderatie in non necessariis spreecke, om vrede te houden salvis illis art. necess. U E. spreeckt meer van de vrijheydt dan ick, ende min van accommodatie; ick meer van accommodatie dan u E. in non necessariis, ende min van de vrijheydt. Wij hebben beyde all eenen sin, soo ick meyne; maer 't libel, daer ick tegen schrijve, ende mijn scopus in isto scribendi genere scheenen dat soo bij mij te vereyschen. Ick wil evenwel sien off ick noch een woordjen hier off daer bij

het mijn can doen de libertate dissentiendi; u E. mocht sien off deselve daerbij een woordjen konde setten salva unitate eccl. per tolerantiam. Doch beken ick, dat u E. die necessiteyt niet en heeft om van de moderatie off accommodatie te spreecken, ende ick hebbe te sien off ick niet te veel off te breed daervan en spreke, om schier off morgen niet gevat te worden. Ick meng 't een onder 't ander, ende seggende mijn beduncken van 't uwe, dat absolut ende perfect is, stel ick u Ed. met een voor d'imperfectie van 't mijn, opdat u E. oordeele ende verbetere. Noch een dinck sal ick seggen van uwer E. praefatie, dat mij verwondert dat u E. niet een woordt bijcans en roert van 't principale werck, soo dattet meer schijnt een epistola monitoria als dedicatoria. Doch can u E. expresselick dat dediceren hebben willen mijden, off mogelick heeft u E. noch een ander voorrede: anders meynde ick dat u E. een weynich daervan hadde konnen roeren. In summa: mihi, ut mihi, probantur omnia. Tantum oculos conjicio in alios, et maxime adversarios.

Ick com wederom tot het mijne: Lesende all voor u E. schrijven die libellen, daervan u E. in sijnen lesten vermaende, ontstack mij 't bloedt ende dede mij de pen in hand nemen, om wat daertegen te crabbelen met een losse stijl, voor 't volck, ende buyten scrupuleuse disputen. Heb oock expresselick willen mijden pro off contra judicium te spreecken, off mij 't polityck aen te trecken, etiam propterea quod nolim illos confirmari in hac opinione nos stare pro judiciis vel ex illis multum nobis sperare emolumenti. Tu quaeso et obtestor librum judica. 'T en is gants niet geëlaboreert, soo u E. sal sien. 'T was oock onnodich in scripto istius generis. Ick hebber soo haest overgelopen, dat ick mijne minute in 't herschrijven selve nau konde lesen. Indien u E. meynt dattet eenige nutticheyt can hebben, verthoont sijnde in 't licht, draecht sorge voor de reste, het sij met noch eens vuyt te doen

schrijven, 't sij om voort te senden soo het is, hoewel ick 't liever haddé dat het noch eens wat distincter wierdt geschreven, vresende dat de druckers anders hier off daer haperen sullen. Doch een goedt corrector, die de handt leent ende selve verstant heeft, kan alles rechten. Sed haec chartae mihi non sunt tanti. Laet evenwel dese copie wel bewaert worden. Maer één vrage: indien 't gaet door eens druckers handt, sall hij 't ander niet laten leggen ende dit eerst op de persse brengen? Jae hij, omdat dit licht, cleyn werck is ende beter van de handt sal willen. Conde oock gebeuren dat sulcke schriften wierden verboden (mij is wat voorbij 't oore gewayt van eenich placaet tegen deselve, dat op handen soude sijn) off te spade souden comen: dit sal den drucker mogelick met dit doen haesten, met nadeel van 't ander, 't welck ick evenwel wensche niet te geschieden U E. sal alles wel weten te overwegen. Dit voddeken mach in allen gevalle wel heel achter blijven. 'T is mij genoch dat ick mijn moet opten papier gecoelt heb. Maer heeft de drucker 't ander all tegen H. A. [3])? Dat can ick uyt u E. schrijven niet mercken. Aengaende 't gheen ick nae geremarqueert had in P. Bor, nademael u E. meynt (ick mede) dat het cavillatie mochten subiect zijn, is 't beter te laten soo 't is, sonder dese te adderen. Daer is doch genoch van geseydt. 'T gheen eenichsins ten propooste soude connen worden geallegeert is 't eerste, daer se seggen dat de woorden van vrijheyt van conscientie niet nootlick mede brengen de wechneminge van executie. Dan 't is onnodich. Best te samen gelaten. Dat u E. op den lacunis heeft gelet, is mij lieff. - - - - - - - - - - - - - -
Ick danck u E. van 't geen u E. schrijft als gepasseert t'Amst. met Sm[out]. Ick heb niet meer van hem gehoort. - - - - - - - - - - - - - Mijn brieff aen Victor was niet dan dancksegginge voor de moeyte in 't schrijven voor Petit, ende voort een antwoordt op 't gheen hij van mij had

begeert aengaende Borgaigne, die nu is hoochbailliou van den Bosch. Ick verwacht derhalven gheen antwoordt.

Ick heb u E. voor desen vergeten te adverteren, dat Grot. mij schrijft aldus: Onlancx heeft hier tot Charenton gepredickt een van Chartres, Aubertijn genaemt, nemende zijn text 1 Petri 1, 2, ende tot explicatie bijbrengende ix cap. ad Rom. Daer dese materie in lange bij de predicanten alhier, uyt vreese van offensie van haer eygen volck, niet en was verhandelt. 'T waere goed mocht de uytlegginge D. Episcopij op het voornoemde ix. cap. eens vuytcomen. Hij voecht daer noch bij: De Grison die de historie geschreven heeft, seydt, soo 't gevoelen van de Rem^n mocht worden gepredicht, dat all de werelt van dat gevoelen soude worden. Dit en vinde ick evenwel in de hist. niet. Weet oock niet, hoe het daer te passe soude comen. Houde derhalven dat hij te Parijs met Grot. moet gesproken hebben. U E. gelieve op 't uytgeven van dat cap. te letten, als dit werck sal zijn affgedaen. Ick en hoore van Lisselio niet, is die noch niet daer? Grietgen Taur. was gisteren hier. Ick had gaerne dat zij hier gebleven had tot huyden, om de verhaelde schriften door haer te senden. Dan sij hadde liever huyden weder te comen, 't welck mij om 't even was. Nu is 't all 12 uyren, ende ick en verneem se noch niet. Soo se niet en komt, soo en sende ick se niet: want ick derff se den schipper niet betrouwen. Mij is lieff dat Sr H. P. soo weynich swaricheyt in die saecke maeckt. Ick weet, dat hij onnosel is; evenwel dunckt mij niet genoch te sijn te meynen te maecken dat hij niet ontboden wordt, want het mocht hem feylen buyten sijn meninge; derhalven moet hij principalick letten op de antwoorde, die hij sal hebben te geven op 't geen hem gebracht mach worden. Grietgen is gecomen, daerom ick blijde ben. 'T placaet, daervan voor, hoor ick, gaet voort. Sal dan dat voddeken mogen gedruckt zijn? 'T en sal mogelick tegen dat placaet niet

wesen. Had ick 't gesien, ick soude kunnen oordeelen. De drucker sal 't in allen geval wel weten, indien 't hem gesonden wordt. Hij mach het doen off laten op sijn risico. Ick moet eyndigen. De Heer beware u. E. met all de vrienden. Raptim 14 Sept. 1629.

T. q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2049). — Adres als voren.

2) Hier is sprake van de opdracht en de praefatie vóór de „Apologia pro Confessione" (*Bibl. v. Remonstr. geschr.* bl. 41).

3) Henr. Arnoldi.

DCLXI.

C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Het request aan Frederik Hendrik. De weerlegging van H. Arnoldi. De gevangenen hebben veel last van hen die van 's Hertogenbosch terugkeeren.

Monsieur et treshonnoré pere.

J'ay fort bien receu vostre tresagreable derniere, et vous remercie infiniment de l'aide que nous avez donne a un peu mieux former nostre requeste, qu'avons couché a la suite de nostre congratulation, de laquelle je n'accepte nullement les louanges que vous m'en donnez, scachant assez combien ma pauvre foiblesse d'esprit est incapable de rien faire qui vaille en telles matieres Nous avons trouvé voz remarques autant necessaires que tresbelles, pleust a Dieu que je peusse apporter de mesme quelque petit advancement a une refutation briefve, claire et ferme de l'escrit de Henricus Arnoldi, lequel depuis la reception de la vostre je n'ay point eu seulement le temps de regarder, pour tracer a la haste quelque chose qui peut servir d'occasion a celuy qui pourra mettre fructueuse-

ment la main a ceste besoigne. Depuis que Boisleduc parlemente, c'est icy comme une procession continuelle depuis le matin jusqu'au soir, et nous sommes continuellement interpellez par gens qui passent et repassent, voulans les uns parler a nous, les autres voir noz chambres, ce qui toutesfois n'est point permis qu'a peu de gens, selon la discretion des officiers, qui sont fort dissemblables a eux mesmes en leurs intervalles, et si nous faut il estre assubjectis a leurs humeurs, souvent aussi bisares que peu raisonnables. Sans cest empeschement j'eusse employé le jour d'hier a courir a la haste encor un coup ce beau livre, pour y joindre mes notules telles que j'eusse peu, point en intention de rien dire, qui ne vous viendra mieux en la pensée, mais pource qu'il arrive souvent aux plus insuffisans de donner occasion aux ames excellentes de penser a des choses, auxquelles d'adventure ils n'eussent point justement porté leur souvenance. Maintenant je vous supplie m'excuser, si je n'y ay rien peu faire, pour l'empeschement susdit, ayant eu encor ceste nuict un amy en ma chambre, qu'il m'a fallu entretenir de propos divers. Je vous envoye donc seulement mon exemplaire que j'avoy cy, et l'ai barbouillé de quelques lignes, sur des passages qui me sembloyent remarquables, je dis remarquables la plus part en ineptie, ou en grossiere asnerie et malice plustost bestiale qu'humaine. Je pensois que ce Henricus Arnoldi eust eu plus d'esprit qu'il n'a monstré en ce livre. Et croy s'il supprime les exemplaires, que ce sera pource que les siens en ont honte. Il y a peu de choses a quoy ne soit par cy devant respondu. Le libraire de Gorcum m'a envoyé mon exemplaire, et m'avoit dit que ce bel ouvrage estoit publié par l'advis general du synode de Hollande, ou des deux synodes. Il merite une response claire, courte et visve. Je ne puis escrire davantage pour la haste non attendue du porteur. Vous remercie infiniment de la communication de vos

nouvelles et tressages advis. Contrainct de finir par mes plus humbles et cordiales recommandations a vostre bonnes graces de Madle vostre compaigne, Messrs Vigilantius, Victor et tous les bons amis, priant Dieu,

Monsr et treshonnoré pere, qu'il vous conserve en longue prosperité, comblant vostre treshonnorable viellesse de ses meilleures benedictions a sa gloire. En extreme haste, ce 15 Septembre au disner 1629.

Vostre plus humble serviteur que connoissez.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1540). — Adres als voren. Zie Bijlage.

DCLXII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Hij wil de gezondene „Apologia" wel lezen, maar acht zich niet bevoegd er over te oordeelen. Het gevoelen van Osterodt. Over Grevinchoven. Berichten uit Delft. Het gerucht van trefves. Het bankroet van Resal. Dienstvervulling in Den Haag enz. Over zich zelven en het schrijven eener „Historie." Particularia.

Seer waerde heer ende broeder.

Als ick de propoosten D. Praevostij overschreef, en dacht ick niet dat u E. dat soo nemen soude, als off ick mijn genoegen in 't lesen niet genoch hebbende gehadt, noch eens wilde lesen, om dan te oordeelen off men 't noch achter houden soude off niet. Ick gaff S. E. niet de minste oorsaeck om daervan yet te reppen, weyniger om te seggen dat hij seyde. Oock was mijne antwoorde tot hem sodanich, daeruyt hij konde oordeelen dat ick in 't vuytgeven geen sonderlinge off gants ghene swaricheyt maeckte, seggende dat het gesien was op Louvestijn, alwaer luyden waren die scherp genoch letteden op de pointen daer 't mochte nijpen, oock niet en twijffelde haere EE. en had-

den u E. haer gevoelen vrijmoedich genoch overgeschreven, oock hield dat u E. daerop wel hadde gelet, daerin ick wel gerust was. Seggende noch daerbij, dat de principaelste poincten daer 't parthije op soude mogen nemen, wel bewaert sijnde, gelijck ick vertroude, ick gheen swaricheyt en sach, all viel in ander dingen 't oordeel wat verscheyden. Want, seyde ick (dit waren mijne formalia), ut altercando amittitur, sic disputando saepe dicitur veritas. Soo scheydden wij, sonder vorder scrupule te maecken. Ick schreve het evenwel over, opdat men daerop soude letten, u E. wijsheyt vertrouwende, dat die dat soude weten te doen nae gelegenheyt. Ick dacht wel eenichsins, dat het u E. eenich bedencken mocht geven, off wat vrembdt voorcomen soude; maer meynde niet dat u E. dat soo verre trecken soude om in deliberatie te trecken off te stellen, off het werck heel nagelaten soude worden. Oock hiel ick dat de sonderlinge familiariteyt, die ick altijdt hebbe gespeurt (soo mij dunckt) tuschen u E. ende D. Pro., gheen soo groot nadencken bij u E. en soude baaren, als mij docht dat ick vuyt D. Flandri replycke, naedat hij u E. mijn schrijven had gecommuniceert, bemerckte. 'T is waer dat ick an Flandrum oock schreeff, dat ick wel hadde gewenscht all het heele werck te hebben mogen lesen ende dat met gemack, oock dat ick u E. hadde geseyd van eens te mogen de gedruckte quaterniones alle bijeen hebben, ten fine als nu geseydt, ende dat ick daertoe niet had konnen komen, maer dat ging niet verder dan om te thonen dat dat wel mijn wensch was geweest om selve daeruyt te leeren ende hier ende daer wat aen te teyckenen, wel voorsiende indien het vuytcomen noch wat lange mocht aenloopen; maer geenssins om mij dat oordeel aen te nemen, dat u E. nu schijnt te begeeren ende daertoe u E. mij dit werck nu schijnt te senden. Soo vermetel en sal ick niet wesen. Ick spreecke als voor den Heere (dat is veel geseydt), dat ick mijne capaciteyt soo

gering wete te sijn over vele, iaa de meeste saecken off materien in dit werck verhandelt, dat ick mij dat oordeel niet en kan aennemen, maer stelle mij gerust in 't oordeel van d'andere broeders, die 't met meerder verstant ende aendacht (soo ick 't houde) gelesen hebben, als D. Victor, D. Flander ende de Lupist., als ick hebbe gedaen off soude hebben konnen doen, ende insonderheyt in u E. oordeel zelve, daerin ick seer acquiescere. Als men doch immers meer soude willen van mij vereyschen, alsdan soude ick mijne sinnen t'eenemael daerop gaen spannen, elck capittel lesen ende met langsaemheyt ende herlesen, ende dan most ick noch de Censure der prof. (die ick noch noyt en hebbe gesien dan dat u E. mij eens de praefatie, bij u E. beantwoordt, gaff te lesen) daerbij hebben, om telckemael te sien wat sij seggen ende wat daerop geantwoordt wordt. Ende dan soude ick 't noch quaet genoch hebben. Ick wenschte derhalven dat u E. gheen tijdt meer en hadde verlooren, ende met het werck in Gods naem ware voortgegaen, volgens der anderer broederen ende uwer E. vorige resolutie, als met dit overseinden noch nae mij te wachten, als off ick wat sonderlings seggen soude. Verwacht dat van mij niet, mijnheere. Dewijl het evenwel nu hier is, wil ick 't noch wel eens hier ende daer overloopen, ende u E. bedancken van de vriendschap ende eere, die u E. mij doet met dese communicatie; maer wanneer daerbij het werck iae eenen eenigen dach soude werden geretardeert, dat soude mij seer leet sijn, ende dat ick dat wiste, ick soude het sonder te lesen op morgen door brengersche wederom senden. Maer nademael 't gesondene all gedruckt is, ende men nu gaet besich sijn met de praefatie, die u E. oock lest schreeff, niet voor 't feest aengeleyd te sullen konnen worden, omdat de Vlam. deselve soo lang hadde gehouden; dat oock de index noch niet all en is gemaeckt ende dat u E. noch spreeckt van een dedicatie (die ick seer soude verlangen te sien), sal ick er een dach

2 off 3 aen te kost leggen, hopende dat 't werck daermede in 't minste niet en sal worden geretardeert. Alleen bid ick dat u E., voor sijn vertreck van daer, mij wil laten weten aen wien ick dat boeck, gelesen hebbende, sal senden, aen u E. op Salem (dat ick niet soude dorven doen, niet hebbende wien ick 't soude vertrouwen), off op Rott. an Daniel Jansz. off yemand anders, ende tegen wanneer. Eer ick hiervan scheyde, moet ick een dinck eenvoudelick vragen: Voldoet u E. in alles de mening Osterodij de C. D.? Ick quam se voor eenige dagen eens te lesen, ende allhoewel ick sie dat d'opinie, de manducatione corp. phys. spiritualiter, vrij swaericheyt heeft om gedefendeert te worden, soo dunckt mij nochtans dat ick in sijn opinie, ick en weet niet wat, desiderere. Dit bedencken gheeft mij te meer lust om te sien 't geen u E. daervan sal seggen in dit werck. Deselve Ooster. roert daer oock een coorde de constitutione corp. glorificatorum, die oock wat verre gaet, doch seggende dat hij daervan nae spreecken sal, dat ick noch niet en hebbe gesien. Doch dat en gaet de saeck niet aen, dan is alleen een argumentum, 't welck voorbijgegaen can worden. Dat u E. die 2 schriften Victor heeft gegeven te lesen is mij lieff, dan ick meynde dat 't een all lang t'Amst. was geweest. 'T en zijn gheen schriften die blijven, sij slachten de versche fruyten, die niet aengenaem sijn, dan als se versch zijn: moeten daerom haest ter merckt. Dewijl u E. selve gaet behoeve ick an Polyand. niet te schrijven, ende, mij wel bedenckende, can ick mijn brieven an Limb. addresseren, indien ick yet aen hem te schrijven hadde, off liever aen Usselinck, maer en weet zijn logys niet, om 't opschrift te stellen. U E. seydt van daer te wesen 2 off 3 weecken, maer ick maeck reeckening datter wel 6 ende meer blijven sullen. Daerentuschen loopen de verckens daer u E. nu is ende elders (vreese ick) in 't cooren. 'T is een wonder ding van dat klagen van Victor. Sijn

andere meer gehouden als hij? Daer sijnder die 't willen ende niet en konnen, hij kan ende wil niet. Wie is meer berispens weerdich? - - - - - - - - - - - - - - -

Ick heb u E. heden gesonden eenen mijnen van den 17. onder mijne couverte van heden. Ick hope dat u E. die immers wel sal hebben ontfangen. Ick schreve daerin yet dat mij niet wel en bevalt van Delff; dan daernae wierdt mij geseydt dat de saeck soo quaet niet en was; dat wel waer was dat die propoosten, van niet nominabel te sijn volgens 't placaet, waren gevallen, maer dat evenwel daerop niet soude hebben gelet geweest, hadde de man meer stemmen gehadt: maer 't can sijn (seyde ick) dat dat propoost meer stemmen hebbe gediverteert. Men hoopt evenwel dat het tot Delff noch all redelick gaen sal, maer dat seggen van Lebon stiet mij meer op de borst. Ick doe mijn best om vorder te vernemen watter passeert. Want vrage ick niet, men seydt mij niet, ende ick en kan soo bij de lieden niet comen om te vragen, soo ul. weet, ende die ick vrage moeten dan weder andere vragen: dus loopt het lang aen, eer ick hier can vernemen, ende weet dan noch niet off het seecker is. Van de trefves hoore ick mede gants niet 'T leste dat ick daervan hebbe gehoort is, dat het nu gecomen was tot 10 stemmen voor ende 9 tegen de treves, verstaet in Holl.; de tijdt moet alles ontdecken. Hadden wij maer eenige redelicke ordre onder ons, ende dat wij malcander trouwelick de handt boden als een man, oock vuyt de gemeynten selve wat meer handbieding hadden, ick soude weynich becommert sijn off het tr. sijn off niet, voor soo veel die vuyterlicke stant eenich respect heeft op onse goddelicke saecke; maer de saecken sijnde soo se sijn, vresè ick niet dan swaricheyt. Neffens dat het mij eene geduerige smerte is in mijn herte, dat die luyden op L. soo blijven sitten, daerin ick vrese dat Alp. niet veel meer doen en sal als tot noch toe, hoewel ick an sijn affectie niet en twijfel. Sed que-

relarum satis. Tot Salem comende, sal u E. veel hooren van dit banqueroet van Reael, van denwelcken schandelick wordt gesproken, als van een man die gehandelt heeft soo vrembdt, dat ick niet en weet wat naem ick 't geven sal. Ick en kan niet hooren yet van yemand voortbrengende 't minste dienende tot sijn excuse. 'T is te exorbitant, ick vrese noch voor een goedt, vroom man (immers houde ick daer voor tot noch toe), die van Jacob schandelick misleydt is. De mijne sal aen Jacob een goede pot wijns verliesen, dat ons in dese onse gelegenheyt seer qualick comt. Lind. gaet oock niet vrij. Dan die mach 'er wel tegen. Eenige meynen datter gants niet van comen en sal. Patientie. Ick en heb u E. t'Amsterdam niet te recommanderen dan mijne groetenisse aen uwe naeste aldaer ende andere bekende vrienden daer het te passe comt. Men vreest dat het daer met het vervullen van vacerende vroetschappen niet veel beter gaen en sal dan het tot Delfft (soo mij eerst geseydt wierdt) gegaen is. 'T verdriet mij dat wij dus verre van malcanderen verstroyt zijn. Wij mogen malcander altemet met een briefgen begroeten, maer ick bid, adviseer mij voor ul. vertreck, hoe ul. meynt dat ick op 't seeckerlixt aen u E. sal schrijven. Dan ick bidde dat u E. het daer soo kort maecke als hij kan, om malcander bij alle occurrentie wat naerder te sijn. Ick verwonder mij dat u E. schrijft dat Borrhius 't selve dat ick, op de praefatie had aengeteeckent. Hij hadde mij niet een woordt daervan geseyt. Men vreest dat het t'Alckmaer oock vrij wat hincken wil met de nominatie, die nu op 't geschieden off alrede geschiet is. De Heer keere alles ten besten.

Dusverre gisteren avond. Nu sal ick noch wat daerbij doen. De luyden hier schijnen nu heel te willen ijveren. 'T avondm. des H. sal hyer uytgedeylt worden de 2[de] Kersdach eens, ende Sondach daeraen ten 2[den] mael. Sij hadden gaern noch een leeraer hier, te weten D. Episcop. off D. Nicol. tegen dit feest: dan wilden sij in 2 plaetsen predicken.

Ick heb haer geseydt dat dat te vergeeffs is ende reden daerbij. Willen oock alle Sondagen 2 mael geleert hebben, 't welck D. Matth. niet doen en kan. Ick sie als het wat louwt, dan wil yedereen zijn Hanneken in 't voorste; met de minste storm leyd men daernae weder onder de voet. De luyden en gaen met geen fondament. Waer hier evenwel noch een goedt man te becomen, ick wensche het, maer sie gheen apparentie. - - - - - - - - - - - -
Ick come nu tot mij. Ick voele in mij grote verandering in een saeck. Door den dach ben ick doorgaens vaeckerich, bysonder als ick yet lese; 't schrijven hout mij wackerer, ende hoe ick 't maeck, ick kan 's nachts niet slapen. Soo weynich, dat het onmogelick is dat lang te verdragen. Ick en voel evenwel (God loff) nergens smert. Ick soude nu wel wat sins hebben de Historie bij der hand te nemen, mocht ick hier soo stil blijven continueren, ende soude te dien eynde eenige papieren, die daer zijn in een kiste, daertoe dienende, ontbieden, met eenige boecken, maer ick voorsie te sullen moeten verhuysen, soo haest den anderen het huys sal opgeseydt zijn, 't welck nu eerstdaechs geschieden sal (hoewel ick hoore dat hij reeckening maect daerin te blijven, op wat fondament sullen wij vernemen), alsdan moet oock opgeseydt sijn 't huys daer ick nu ben, 't welck dan tot huyre sijnde gestelt, van d'een ende d'ander sal worden besien om te huyren, 't welck mij niet en dient. Dit sal all mijne rationes turberen. Oock soude ick niet gaerne weder daer gaen, om oorsaecken, ende hier sal 't oock difficulteyten hebben. Somma, ick sie gheen raedt yet in dat werck te doen, ick en moet eenich seeckerder verblijf hebben, daer ick weynich wordt overloopen. Noch een. Brengersche weet mij te seggen dat seecker deurwaerder uyten Hage daer is geweest bij seecker brouwer (mij dunct) in 't Lam, vragen nae Mheden, ende dat daerop geantwoordt is: men wiste het niet, maer dat sijne vrouwe in den Haech woonde. Dit dunckt mij is

wat onvoorsichtich geantwoordt, want wat konde de deurwaerder anders daeruyt sluyten, dan dat hij is bij sijn vrou? 'T is oock vrembdt dat men niet en heeft gevraecht nae des deurw^rs^ naem, wat hij begeerde, off hij van hem selve off van andre quam, in somma, dat sijne humeuren ten goeden off ten kwaden niet en sijn gefondeert. Doch ick en weet de humeuren niet van die luyden in 't Lam. Dan Grietgen seydt dat Dorothea, Dames Janssen huysfrou, daerbij was, ende dat sij de suster is van des brouwers huysfrou. Ick wenschte wel te weten alleen, wat dat voor een deurwaerder was. Noteer dat 2 rechters, elck apart, hebben weten te seggen ende te noemen de plaets ende 't logys van denselven man, 't welck mij all voor 10 dagen is aengedient, ende ick gelove dattet waer is, want het bescheyt, dat mij geseydt wordt, is te claer. Verneme evenwel niet anders, uytgenomen dat een ander raedtsheer soude hebben geseydt van dat hij in sulcken plaets is nu 6 weecken, maer miste in 't logys. Ick verwacht eens een donderslach. Isser slechts geen blixem bij, soo mach het passen. Ick hoore dat men daer all plat seydt dat ick hyer ben. Ick wenschte men liever verluyden van Amst. off Utrecht. Noch een cleyn boodschapjen. Ick wilde wel hier hebben een Fransch bijbelken in octavo, gespickelt op snee, veel gebesicht, gebonden in 2 stucken, te weten het N. Test apart met de psalmen. Het is te vinden (nae mijn onthout) off op mijn camer, daer ick plach te slaapen, onder mijne boecken die ick daer hebbe (u E. weet de plaets), off in N. Oupi camer. Can 't geschieden, soo wilde ick wel dat u E. de moeyte wilde nemen, voor sijn vertreck, om 't selve te soecken ende te behauden an Maritgen Niel, om dat Grietgen te geven als sij eens weder hier comt, van Dam. Janssen off anders gesonden. Conde ick dan daerbij hebben het Tractaet van 't Ampt der Overheyt, bij Wtenb. gestelt, niet dat u E. gehadt heeft, maer een ander, alleen ende sonder papier, inge-

bonden in hoorn, met groene banden, hebbende op de cant hier ende daer eenige aenteeckeningen met een ander als mijn handt, ick wilde het wel bij 't voorgaende hebben gevoecht, om mij alsdan mede gebracht te worden. Dan dit leste, meyne ick, is te vinden in Cupi camer. Ick wil u E. niet vergen dit te soecken, soo het u E. niet heel wel te passe en komt, want ick weet dat men, staende op zijn vertreck, veel te doen heeft. Hout mij evenwel dit stout vergen ten besten. De Geneefsche Messias is te landtwaert, zijn credit vervalt heel, niemand weet 'er nu van te spreecken. Die Griexsche Cyrillus heeft moeyte met de Griecken over sijne confessie. Vele sijn in Engellandt in den tower, oock Seldenus, autheur van dat Tractaet de dijs Syris. Men houdt dat het is omdat sij te grote parlementarisen sijn. Sullen genoch te doen hebben ende d'Armin. wel met vreden laten. De Charentonisten zijn voor de treves, hopende dat dan de coninck met den Spaeng. in Italien te meer sullen sijn ingespannen ende sij rust hebben. Souden wel willen herwaerts senden, ten eynde als ick u E. eens hebbe verthoont; maer schijnt nu niet licht consent daertoe te sullen krijgen, omdat sij Trevisten sijn, want de co[k] ist niet. Aillij, predicant te Charenton, heeft cap. 7 et 8 ad Rom. uytgeleydt als Arm.; is nu an 't 9e. Men verlangt hoe hij het daermede maecken sal. Dat men gaerne 't uwe soude sien, heb ick u E. geschreven. Noch speelt mij wat door 't hooft, over 't lang ophouden van dat tegen H. A. Isser wat hapering metten drucker, dat hij het niet terstont gemeen ende t'Amst. gebracht heeft, gelijck hij lest 't ander dede? Ick twijfel te meer, omdat u E. schreeff aengaende 't leste leurken te sullen nae een drucker vuytsien. Off soud 'er yet anders manqueren, daerom het niet goedtgevonden wordt? Ick bid, soo hooch ick kan, dissimuleert niet, segt het mij ende laet het voort blijven, want ick verclaer u E. oprechtelick, dat, hoewel ick sulcke dingen wel bestae

met een ijver, evenwel als se gedaen zijn ende onder de persse off onder den man, ben ick altijdt voll schreum. Soodat ick het achte gesonden zijnde, mij veel meer gerustheyt causeren sal. Daerentusschen sal ick nu gaerne Victoris oordeel hooren. Denck oock met S. E. te corresponderen, als u E. sal verreyst zijn. God geve u E. goede, voorspoedige reyse, ende segene uwen arbeydt. Groet Victor, Waterdael, noch Dam. J. u hospitem, 3 Coningen, Hillebr. ende alle de vrienden. Nu heb ick eens te degen vuytgepraet. Houdt het mij ten goeden. Ick verwacht een letterken antwoords op 't een off 't ander, als u E. van daer gaet. Vale et salve mi Dmne. 20 Septemb. 29.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* Nl. 2049). — Adres als voren.

DCLXIII.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT 1).

De vrouwen der gevangenen hebben een requeat aan den Prins in Den Bosch aangeboden. Allerlei bijzonderheden betreffende de aanstellingen in den Bosch, enz.

Mijnheer.

Nae 't ontfangen van uwen aengenaemen van den $^{12}/_{22}$ deser, hebben wij schrijven van de Vlaming uyt Leyden. Wij wenschen dat hij hier ware. Nijs met zijn huysfrou worden van dage weder hier verwacht van Loevensteyn. U E. dochter, hoor ick, is wel. De gevangene hebben aen S. Ex^e door eenige harer vroukens seecker geschrift van congratulatie ende versoeck doen praesenteren binnen den Bosch. Sijn minlick ontfangen ende gehoort geweest, ende gedimitteert met d'antwoordt: 't en was in sijne macht niet; dan soude sijn best doen. Dit dient tot praeparatie. Men mach naerder letten op 't vorder aenhouden,

tegen dat deselve met lieff in den Hage sal zijn. Men meent deselve noch wat op handen heeft, hoewel ick van elders verstae dat het verdwijnt. Heeft hij wat voor, 't is goedt dat de geruchten soo in 't onseecker worden gehouden. S. Exe wordt geseydt het gouvernement van den Bosch aen sich zelven te houden, onder den titul van zijn soon, ende een lieutenant te sullen stellen nae zijne fantasie. Daer wordt een genoemt; off het vast gaet weet ick niet. De hooch-bailliou ende Meyer wordt geseydt een goedtaerdich man te wesen, Brochman genaemt. Is 't die ick gekent heb met dien name, eertijds ritmeester sijnde, soo is hij seer goedich. Arssens stont 'er nae (die drost tot Breda was), maer te vergeeffs. De sergent maioor in de stadt wordt mij niet genoemt, maer geseydt goedt te sijn. Van den voorschepen, die daer in 't magistraet wel 't meeste seggen heeft, verseeckert men mij met goede reden. Loosecoot, Grotii swager, is commissaris van de vivres. Ick heb verstaen, dat als S. Exe sijn secretaris Junius belaste d'acte voor Losecoot op te maecken, ende Junius vraechde off hij 'er met de gecommde van den Raedt van State van hadde gesproken (wat dunckt u E ?), S. Exe in grammen hevigen moede tot hem seyde: maeckt se op, off ick doe se u opmaecken. Laboratur de pensionario istius urbis. Van den successeur des duyckers hoor ick noch niet; maer is mij geseydt, dat in de tegenwoordige vergadering der Staten van Hollant gebruyckt wordt bij provisie Glarges; absente advocato aut pensionario plach het te sijn 't werck van den pensionaris van Dordrecht, als d'eerste stadt. Off nu dese oock sieck off absent is, ende alsoo de pens. van de 2e stadt, Harlem, gebruyct wordt, weet ick niet. Crijgen wij dien, soo zijn wij verbetert als 't scherpbier op den tap. Ick verlange seer nae d'wtcomst der gevangenen. - - - - - - - - -
Ick heb nu niet meer te seggen, dan recommandere u E. mijne bootschap van lestmael. Dat ijverich nooden voor

desen, ende dit moors swijgen nu van vader ende soon beyde, is mij wat suspect. Can nochtans niet bedencken waer 't hapert. Wat maeckt Petitius? Siet u E. hem, groet hem, oock all d'andere vrienden, sonderling Cranium ende sijn buyrman. Daer is wat tegen 't leste van de professoren. Seecker mijn bekent vriendt wordt geport tot uytgeven van Vigil, die 't gesien heeft. Hij comt daertoe seer noode, omdat die vodden, vreest hij, vervelen, ende tot maculatuer (soo hij houdt) blijven leggen. Ick wensche u E. het hadde gesien ende dan wilde sinceer oordeelen. Ick seg sinceer, want ick heb t'anderen tijden gemerckt dat uwe lieffde tot den man blindt is. Heeft u E. Henrici Arnoldi boeck niet gesien van den conscientiedwang? Ick bid u E. siet het. 'T is een fray stuck. Vale cum amicis in Domino Jesu. 26 Sept. 1629.

T. q. n.

Hoe staet het op Veluwe, omtrent Wesel etc. Alle de wijsheyt is nu daer, dus moeten wij u vragen. Is Riddersbach all weder gecomen? Brengt hij oock Bosse messen mede?

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). — Adres als voren.

DCLXIV.

C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Zijne ingenomenheid met de weerlegging van de Leidsche professoren. De Miscellaneae tractationes theologicae van Polyander. Het boek van H. Arnoldi. Bijzonderheden.

Monsieur et treshonnoré pere.

La replique a la faculté theologique de Leyde a esté leue par nous tous avec un indicible plaisir et grande edification. Nous louons Dieu de ce qu'il continue a cest

insigne personnage tant de graces incomparables, et le prions unanimement de le vouloir conserver encor longtemps pour l'advancement du regne de Jesus Christ Ses escrits ont cela comme de propre que tant plus on les lit, tant plus ils agreent, et les derniers semblent tousjours surmonter les premiers. Admirable felicité, de pouvoir en une viellesse si haute avoir encor toutes les fonctions de l'ame si entieres, une vivacité d'esprit et solidité de jugement si vigoureuse. Il seroit voirement a souhaiter que tels dons de Dieu peussent estre employez a autre sorte d'escrits que polemiques, et plus convenables a la douce gravité de nostre saincte vocation. Mais puis que sous ombre de pureté imaginaire d'opinions, on bannit de la chrestienté l'esprit de Christ, et on tasche d'estouffer toute bonne semence de pieté et de charité, je ne scaurois juger autrement, sinon qu'il est necessaire de descouvrir tels artifices de l'esprit de mensonge et de cruauté, qui se loge es ames et prend possession des coeurs sous le faux voile de pure religion, laquelle consiste du tout en autre chose. J'ay depuis naguerres couru de l'oeil un escrit Latin nouvellement mis en lumiere par nostre bon Polyander, intitulé: Miscellaneae Tractationes Theologicae, desquels la premiere partie est censura Thesium Antisynodalium Balthasaris Mentzeri de praedestinatione ac generis humani per Christum redemptione. J'ay veu ce Mentzerus passé 34 ans professeur en theologie a Marpourg. Ses theses contre le synode de Dort sont imprimées passé 8 ans, esquelles il y a de bonnes choses, et y pince les Calvinistes au vif, descouvrant leur hypocrisie. Si l'autheur vit encores, je m'asseure qu'il estrillera Polyander de bonne sorte. Mais je doute s'il ne sera point trespassé, et m'estonne que ces gens, qui nous reprochent a chaque fois et font leurs triomphes de ce que nous ne respondons point a tous leurs coccysmes plusieurs fois repetez, ont attendu si longtemps a respondre a ce theo-

logien, le plus celebre que je sache aujourd'huy entre les Martinistes, et duquel feu docteur Vorstius faict honnorable mention en la preface de son Antipistorius. Mais la cause pourquoy j'allegue icy la refutation de nostre Polyander, venant 8 années apres l'escrit de son adversaire, est que j'y ay trouvé des l'entrée en l'epistre dedicatoire faicte a un comte, parent de Bethlem Gabor, ces propres mots.

Controversiae theologicae, Comes illustrissime, duabus potissimum partibus continentur. . . . . Doctrinam quoque de hominum justificatione per fidem in J. Christum obscurant etc. Il poursuit apres a taxer les autres erreurs des eglises Grecques et Orientales, ce qu'on pourroit noter en cas que la confession du nouveau Cyrillus vinst en lumiere. Combien que le Sr du Moulin mesmes confesse en divers siens escrits que les anciens peres Grecs ont tout autrement enseigné de la praedestination et franc arbitre que n'a faict S. Augustin. Mais ce qui m'a faict transcrire et icy copier ces lignes du livre de Polyander, a esté pour monstrer, que ces bonnes gens, en proposant le sommaire et parties essentielles de leur theologie, ne daignent pas faire seulement mention ni de la vraye crainte de Dieu, qui est le chef de toute sagesse, ni de la charité qui est l'accomplissement de la loy, et l'ame de toute vraye religion, sans lequelle la foy n'est qu'une charoigne puante, et hypocrisie detestable plustost que pieté agreable a Dieu. Et a dire la verité: la pratticque des theologiens de ceste sorte est telle pour la pluspart. Et la dessus remplissent d'un costé la chrestienté d'effusion de sang et de cruauté, et d'autre part remplissent le monde d'Atheistes. Pourtant est ce que j'estime chose tressalutaire la resistance qu'on faict a telles gens par escrits solides, tel que je trouve a la verité ceste replique a la faculté theologique, laquelle nous souhaittons tous voir bientost et correctement imprimée, et supplions qu'on y

tienne la bonne main. Les freres d'icy ont tresvolontiers faict la copie, et offrent de bon coeur leur service en toute telle occurrence semblable. Qu'on envoye librement par deça les minutes, et on tiendra la main a bientost faire les copies necessaires. Il m'est venu, en lisant l'ouvrage, en la pensée quelques petites remarques de peu ou nulle importance; et cependant je vous les envoye: vous pouvez voir si par quelque changement de mot on doibt legerement prevenir l'objection qui se pourroit faire sur la premiere et derniere. La deuxieme apporteroit quelque petite addition, si vous la trouvez bonne. Mais je vous supplie n'en faire aucun cas pour mon regard, je n'estime point mon burreau propre, pour estre cousu a telle pourpre, comme une piece de sac a un accoustrement de velour. Quant a Origenes, il y en a eu devant luy, qui ont escrit sur quelques pieces de l'Escriture S[te], mais fort peu de chose. Luy a le premier rompu la glace a faire de justes commentaires sur tous les livres de la bible, outre ses Tetraples, Hexaples, Octaples, ouvrages admirez par l'antiquité, mais lesquels nous avons perdu aujourd'huy. Le Sr du Moulin en son dernier livre de la Nouveauté du Papisme, prefere les livres d'Origene contre Celsus a tout ce qu'ont faict Tertullien, S. Augustin et autres anciens contre le Paganisme. Quant a Erasme, je ne scay si Calvin eust eu si longue vie que luy, s'il ne l'eust point surmonté en grandeur d'ouvrages. Mais on pourroit bien opposer la suffisance de luy seul a celle de tous les peres du synode de Dordrecht, et dire librement, qu'il y a eu plus d'erudition et de bon sentiment de la pieté et charité chrestienne, que tous les professeurs Calvinistes n'en descouvrent en leurs escrits, qu'ils publient tous les jours. Il n'estoit nullement besoin de me renvoyer un autre exemplaire du livre de Henricus Arnoldi. Je n'ay encor guerre veu d'escrivain, qui m'onstrast si peu de conscience et sincerité que faict celuicy en escrivant de la con-

science mesme. Beze dit que la premiere antiquité de l'eglise chretienne avoit plus de conscience et moins de science que nostre siecle; ce que j'ay creu autrefois estre vray. Mais apres avoir un peu moy mesmes feuilleté les livres des Anciens, il me semble que horsmis la connoissance des langues, et les Anciens nous ont surmonté aussi bien en science et vigueur d'esprit qu'en conscience. Et horsmis quelques superstitions, il me semble que le meilleur de ce que disent les modernes, a esté aussi bien en substance pour les Anciens que par eux. Mais en ce Henricus Arnoldi on y void a plein jour une bestise avec une malice manifeste, qui se descouvre par tout. A peine a il quelque chose, a quoy n'ait esté respondu, horsmis le passage qu'il allegue des theses de feu Mr Arminius, qui ne parle que de quelque possibilité, dequoy il eust fallu entendre plus particuliérement l'intention de l'autheur, devant qu'en scavoir bien juger. Et quand bien ou ce grand personnage, ou quelque autre des nostres auroit failli en quelque chose, qu'est ce qui nous empeschera de dire avec S. Augustin: ego Cypriani litteras non ut canonicas lego, sed ad canonicas expendo etc. Vous aurez ja entendu l'issue qu'a eu l'envoy de nostre pauvre congratulation a M^r^ le prince, et ensemble le danger ou a icy esté nostre bon Victor, qui nous a monstré beaucoup de cordiale affection, et je souhaite qu'on tache par tous moyens a ce que venons a perdre un instrument si excellent et necessaire. Le soldat qui le reconneut icy, est le plus honneste de toute nostre garnison. Si c'eust esté nostre geolier, il en eust sans doute faict rapport au lieutenant, qui l'eust apprehendé sans aucune faute, estant fort imprudemment partial. Monsr Cupus par la presence de ses enfans ne vous a peu escrire, et je n'ay point mesmes le temps de relire ce que j'ay icy barbouillé en tresextreme haste. Je cloray la presente par mes plus humbles recommandations a voz bonnes graces, et de Mad.

vostre consorte, de Messrs Vigilantius, Victor, et de tous les amis, priant Dieu qu'il vous conserve en longue vie, et vous comble de ses graces plus salutaires a sa gloire. Tous ces freres d'icy vous font leurs humbles et cordiales recommandations. En . . . . . . ce vendredi.

Vostre plus humble frere et serviteur
que connoissez.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr* No. 2048). Adres als voren.

DCLXV.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1])

Verschillende mededeelingen.

Mijnheer.

Op den uwen van den $^{12}/_{22}$ Septemb. dient tot antwoordt: - - - - - - - - - - - - - Anthoni ende Geertruydt, haere reyse op Louvesteyn ende den Bosch geluckelick volbracht hebbende, sijn gesont wederom te huys. Ick sach oock voor eenige dagen u E. dochter; was kloeck ende wel te pas, God loff. D. Victor, passerende nae den Bosch, is mede op Loevesteyn geweest, tot zijnen groten gelucke dat hij niet soo wel van een quaet als goedt soldat (d'eenige op 't huys) is gekent, anders ware in de knip geweest, so D. Niel. mij schrijft. 'T is gheen wijsheyt. U E. moet sich wachten ende sijne genegenheyt derwaerts bedwingen. Ick danck u E. seer van de boodschap aen den rentmeester. Hij ende sijn soon hebben mij beyde geschreven, mij seer nodende daer te comen; willen mij comen haelen, maer 't en is mijne mening niet. Ick sal haer met d'eerste gelegenheyt antwoorden, hebbe nu den tijdt niet. Siedt u E. yemandt van haer, sal u E. gelieve deselven dit te seggen, neffens mijne groetenisse, ende dat haer welvaren mij lieff is. Sij schrijven mij van de dochter

niet, 't welck mij doet hoopen dat het gheen noodt en is. Dat van Glarges is een abus; hij is niet gebruyckt, ende men meynt de surrogatie sal opgehouden worden tot de komst van den prins, die geseydt wordt met zijn leger te sijn nae Schenckenschans. Dat van quaedtwillige, moetwillige, verstae ick niet, maer verlange seer nae de vuytcomste, God biddende dat hij d'onnoselheyt voorstae, opdat het landt van nieuwen grouwel bevrijdt blijve. Ick hoore dat de soon van joncker van Tienen tot Noordwijck bij provisie is gestelt om in den Bosch te commanderen. Arssens stont nae 't meyer- off hoochbaillouschap te vergeeffs. Men hoort hier ende daer all moderater tael dan voorheen. Ick en hadde van Overmars sieckte niet gehoort. Ick ben blijde geweest van u E. te verstaen dat het nu beter was, hoope dat u E. off D. Cranius niet hebben gelaten hem te besoecken. Ick bidde dat hij van mij seer gegroet sij, met aensegginge dat ick seer verlange tijding te hooren van sijne volle gesontheyt. Op 't oordeel Vigil. ende van die van Louvest. (die 't gesien ende wtgeschreven hebben) wordt het gewacht, bysonder nu het uwe daerbij comt, hoewel u E., seggende dat het behoort te geschieden nadien Vigil. port, niet met all en seydt. Saluta Virinos et Cranium, et vale. 2 Octob. 1629.

T. q. n.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

DCLXVI.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Bezoek van Grevinckhoven op Loevestein. Over het antwoord aan de Leidsche professoren, het boek van H. Arnoldi, enz.

1en Octob. 1629.

Eerwaerde heer ende vader in Christo.

Het is mij leet ende bender over beschaemt, dat ick

u E. nu eerst antwoort toesende op derselver seer aengenamen van den 27en Augusti ende 20en Septemb. lestleden. 'T is evenwel niet al mijn schult. De sieckten, eerst van ons jonxte kint, daernae van onse dienstmaecht, het overcomen van de nieuwe gehoude, makende veel gecroel in een plaets als dese is, hebben mij om te schrijven ten deele gantsch onlustich gemaeckt, ten deele verhindert. Is daer nochtans noch eenige schult bij mij geweest, s'is uyt de geseyde onlust ende verhinderinge ontstaen, die ick bidde dat u E. mij vergeve. U E. schrijven van den 27en Augusti was ten meesten deele van gelijcken inhout mettet gene u E. ter selver tijt aen Sr van Cleeff had geschreven, waerop zijne W. u E. geantwoort hebbende, oock met mijne kennisse ende met versoeck van mij bij u E. voor die tijt t'excuseren, omdat ick doe niet en conde schrijven, gelijck ick vertrou dat zijne W. gedaen heeft, soo sal 't niet noodich zijn op alles punctuelyck t'insisteren, u E. ondertusschen danckende voor de vriendelycke congratulatie over 't houwelyck van onse dochter. Onse hope is dattet selve sal succederen nae u E. trouhertige toewenschinge, ende zijn blijde u E. oordeel van de persoonen ter wederzijde sulcx te verstaen, als u E. schrijven daervan melt. Sij zijn hier eenige dagen bij ons geweest ende wij hebben aengaende haer comportement in haer niet anders connen sien, dan 't gene ons wel behaechde. God Almachtich wil haer voorts segenen met voorspoet nae lijff ende siele. De vijff ende een halve a 7 g. 14 st., daer de Soct niet op en pretendeert, ende die ick u E. te voren had overgesonden, sijn hier wel gecomen ende onder ons sevenen gelijckelycken omgedeelt. Ick ben blijde als ick hoor dat u E. verblijt is, maer bedroeft als ick uwe droeffheyt mercke; maer insonderheyt doet mij wee dat Victor met sijn coelheyt u E. daertoe occasie geeft. Sijn E. is onlanx hier geweest: noch ick noch yemant van ons sach eenige veranderingh in de man:

hij scheen deselve die hij altijt is geweest; doch was hij niet lange bij ons: de propoosten waren weynich, omdat de tijt van zijn verblijf cort was; had' hij wat mogen blijven, mogelyck off wij yet souden verstaen hebben, daeruyt wij occasie hadden connen nemen om sijn E. te courageren, indien 't anders hem daeraen schort. Als ick eerst in de herberge bij zijn E. quam, viel hij mij om den hals, weende ende toonde groote mededoogentheit over onse elende, daernae liet zijn E. D. Niell. ontbieden, ende wij beyde geleyden hem tot hier voor aen 't huys bij d'andere onse broederen, die hij, met een woort gegroet hebbende, wederom a Dieu seyde. Wij vraechden sijn E. wat hope datter was tot onse verlossinge ende vrijheyt; gaff tot antwoort, niet sekers te konnen seggen, maer het daervoor te houden, dattet zijn Ex^tie^ nu wel soude konnen doen, soo hij wilde. Ick bad hem dat hij mij (doe ick noch alleen bij hem was) eens wilde seggen off hij met last ende uyt gemeyner naem de reys nae den Bosch had aengenomen; hij verclaerde neen, maer evenwel dat hij van meninge was om zijn Ex^tie^ (kond' hij daertoe comen) te spreken oock van onse saeck. Voorts was sijn meeninge, seyd' hij, dat men request op request aen de Staten soude overleveren, sonder eenige dachvaert te laten voorbijgaen, ende dat de gemeente haer daerin niet en mosten te soecken maken. Wierde oock sijn E. gevraecht, off men niet en hoorde, wie in de plaets van Duyck soude mogen succederen. Hij seyde dat hij niet sekers gehoort had, maer wel datter gesproken wiert van Beaumont, van Foreest t'Alcmaer, van Pauws soon; doch dat hij meende dat die van Amsterd. tot desen lesten qualicken verstaen souden. Dit is vast al, nae mijn onthout, 't gene doe onder ons, 't gemeen aengaende, gesproken is: nu wenschte ick te weten hoe zijn E. gevaren is ende off hij met dese victorie ende aenwas van sijner Ex^tie^ eer ende reputatie, sijn eerste en oude ijver tot de gemeene saecke wederom sal hervat-

ten ende opwecken; 't welck, soo 't geschiet, salt 't mij sonderlinge lieff zijn om te hooren, te meer omdat ick weet dat u E. sich daerover grootelicx sal verheugen. D'Aensprake aen de hh. professoren heb' ick u E. al Vrijdach lestleden met woecker wederom gesonden, verhopende dat u E. deselve wel is geworden. Ick verclaer u E. in aller oprechtigheyt ende als voor den Heere, dattet ons hier boven maten seer wel aenstaet, end' ick bid' u E. seer hertelycken, dattet doch niet en werde ondergehouden, maer in het licht gegeven tot onderwijsinge van de goede luyden, die hier en daer in den dut mogen sitten, sonder te weten wat se van 't gepasseerde t'Amsterdam sullen oordeelen. Gewisselyck dit schrift sal veler oogen treffelick konnen openen. De broeders alhier hebben 't seer geern ende met lust uytgeschreven; ick hebber 't minste aen gearbeyt, omdat juyst de nieu gehouden hier waren, weshalven D. Boomius mijn deel vervult heeft. Als u E. yet meer van gelijcke stoffe heeft, sendt het vrij over: men sal in 't uytschrijven niet verlegen zijn. Ick soude wel wenschen, dat Henr. Arnoldi boeck soo eens aengetast waer; wat valt op die vodde al te seggen, ende hoe stout is die gast om quansuys hem ende de sijne alleen tot een kerck te maken, die alleen privilegie heeft om vergaderingen te houden, en gewisselyck hij heeft wel een lustich schuyrwater verdient. U E. wil doch soodanige imaginatie niet hebben, dat sulcke schriften als d'Aensprake aen de prof. ende andere van gelijcke stoffe, eens gelesen sijnde, achter de banck geworpen worden ende daer blijven leggen: ick geloof het gantsch niet; ter contrarie houd' ick het daervoor, dat ze van velen wel sorchvuldelyck bewaert, al meer als eens doorlesen worden, ende noch in toecomende tijt vele vruchten doen sullen, behalven dat ze voor den tegenwoordigen tijt soo dienstelyck zijn, dat men se niet dan met groote schade van 't gemeen soude mogen missen, ende alle die 't met vaderlant ende de vrijheyt in

Gods kercke wel meenen, hebben groote reden d'auteur of autheuren van soodanige schriften grootelicx te dancken, ende offer vele waren, die de bequaemheyt hadden om 't selve te doen, 't waer voorwaer wel te wenschen. Een saecke heeft mij in u E. leste schrijven sonderlinge bedroeft, dat ick namelick daeruyt sie, dat u E. schijnt gelijck als te desprereren van eenige verbeteringe in u E. tegenwoordige moeyelycke ende bedroeffde conditie bij u leven. Dan de Heere kan een beter uytcomste oock boven verwachtinge geven, dien ick ondertusschen bid u E. te willen troosten ende verstercken door zijne genade. Ick heb noch altijt gehoopt, dat wij malcanderen hier noch eens in dit leven met vreuchden ende in vrede sien souden; doch is nu oock mijne opinie, soo 't tusschen dit ende de Mey niet en gebeurt, dat wij vrij alle hope mogen laten varen ende ons bereyden om voortaen onse sielen met lijdtsaemheit te besitten ende deselve den trouwen Schepper met weldoen bevelen. De congratulatie, als u E. sonder twijffel uyt Clivii schrijven sal hebben verstaen, is geschiet, met sulcken antwoort dat zijn Ex^tie^ de vroukens seyde: dattet in sijne hant niet en was het versoeck te effectueren. Als de vroukens daerop insteerden, seggende dat zijn Ex^tie^ veel daerin vermocht, soo gaff hij tot antwoort: dat hij alles wilde doen dat hij conde, ende zijn soo van hem gescheyden. Nieus is hier anders niet, dan dat men hoort dat zijn Ex^tie^ noch een tocht voorheeft, sommige seggen nae de Veluwe, andre nae Kleyn Brabant. De wagens sijn te Heel al gemonstert, ende het volck ontrent den Bosch sal, soo de spraeck gaet, morgen off overmorgen beginnen te marcheren. Anders voor desen niet hebbende, zijt hiermede, eerwaerdige heer ende vader in Christo, Gods genadige bescherminge ende vertroostinge bevolen, oock van mij ende mijn l. huysvrou seer hertelycken gegroet. De broeders alle, insonderheit D. Clivius ende Boomius, groeten u E. seer. U E. huysvrou, S^r^ de

Wachter ende de vrienden, bij u E. sijnde, moeten oock seer gegroet zijn. Desen ut supra.

U E. gantsch dienstwillige,
P. Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 878). — Adres als voren.

DCLXVII.

* C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

De gemeente te Gorcum moet zoo spoedig mogelijk van een geschikt leeraar worden voorzien, daar Hollingerus vertrekt. Hij heeft gehoord dat de gemeente te Brielle achteruit gaat, „ayant un degoust universel de nostre treshonoré père qui est là." — 7 Octob. 1629.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1541). — Adres als voren.

DCLXVIII.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS 1).

Wat Grevinckhoven in Den Bosch is wedervaren. Hij blijft het bejammeren dat deze zich terugtrekt. Op Loevestein kan men best H. Arnoldi en anderen weerleggen. Berichten.

9a Octob. 1629.

Eerwaerdige hr ende br.

Ick bid u E., op een ander tijdt niet soo vele moeyten te doen om te excuseren het swijgen voor eenen tijdt. Sulcke dingen moeten geschieden nae gelegenheyt. Van de genegentheyt ben ick ten vollen verseeckert, gelijck ick hope dat u E. oock is van de mijne. Victor wedergecomen sijnde, rapporteerde mij in alles (soo S. E. seyde) sijn wedervaren. Hoewel hij te voren van sijn voornemen om Alph. te spreken niet een woordt en hadde geseydt. Hij

verhaelde mij dat hij 't hadde doen versoecken door N. op den naem van een oudt borger van den Bosch. Alph. dese boodschap ontfangen hebbende, vraechde wie. Hij wierdt genoemt. Vraechde hoe hij daer quam, off hij te voren daer binnen was geweest, ende wat hij begeerde. Eyntelick was d'antwoordt: daer was te veel te doen, 't en soude niet gelegen comen. Hij soude sijn meninge stellen bij geschrifte. Hiermede, seyde Victor tegen mij, was ick geengageert Soo gaff hij een geschrifte, niet anders houdende (soo hij seydt) als congratulatie ende praesentatie van dienst in 't een off in 't ander, te weten h. off p. 'T geschrift ontfangen hebbende, gaff het Alph. te bewaren denghenen die 't behandichde; hij soudt daer nae lesen. Haec summa. Mij is lieff dat hij, daer bij u E. sijnde, gheen verandering en thoonde. Als ick hoorde dat hij daer was geweest, dacht ick dat u E. hem wat naerder soude hebben gevraecht op den inhout van 't schrijven, u E. bekent, om hem daervan wat nader reden te eyschen; maer ick denck dat de tijdt sulcx niet en leedt. Ick wenschte dat hij soo veel dede dat hij d'advisen, die hij u E. daer heeft gegeven op uwer EE. saecke, ons mededeylde, om gesamentlick te overleggen wat best gedaen dient, ende hoe men 't sal in 't werck stellen. Ick seg niet dat sijn advisen anders sijn als goedt, hebbe se voor desen gehoort, selve oock op dat ende andere meer gedacht, maer hij comt niet bij ons om te samen te communiceren. Wel somtijts bij mij in 't particulier, want wij sijn goede vrienden, maer niet bij ons te gelijck tot gemeyne overlegginge. Dit verdriet ende bedroeft ons seer. Ick heb S. E. particulierlick ende rondt, oock ernstich eenigen tijdt voor sijne reyse derwaerts, geseydt de quelling die ick daerin hebbe, oock met goede ende ernstige vermaninge. -

Ick heb een ander gevoelen van den autheur van die Aenspraeck ende sijn werck, maer wil daerover met de b[rs]

aldaer (die hem soo wat animeren willen, opdat hij de moet niet en late sincken als men hem niet wat prijsen en soude) niet contenderen. Hij danckt de b[rs] seer van den arbeydt, ende bidt dat sij de moeyenis ten goeden houden. 'T soude konnen gebeuren dat hij 't noch eens waechde tegen H. A. Dan niet meer. Aengaende van malcander te sien, laet ons God gheen tijdt stellen, maer ons poogen indifferent te houden in alle dese vuyterlicke, wereltsche dingen, die puerlick transcriberende den wille Gods. Cum aeternitatem illam cogito, foetent mihi haec omnia. Incipio famam susque deque habere quis, quid, qualis, ubi et quomodo sim, vel habear. Sufficiet si Christi sim, in eoque detur et vivere et mori. Dat de gevangenen van Amersfoort hare sententien hebben, heeft u E. ontwijffelick all verstaen. 'T is droeffelick affgelopen, bysonder met van Dam. Ick heb' er Clivio wat van geroert. Dan u EE. sullen daer apparentelick all breder bescheyt hebben. Van S. Ex[e] ende sijne desseynen heb ick niet seeckers. Men spreeckt daervan verscheydelick. 'S coninx broeder heeft sich in Vranckrijck van 't Hoff geabsenteert. Is tot Nancy in Lorreyn. Begeert een gouvernement te hebben ende de conduitte van de legers. Wil eenige uyt het Hoff hebben. De co[k] maeckt grote praeparatien van oorloge op Italien. Men seydt veel ander dingen, die ick u EE. ooren niet weerdich en achte. Wij laten ons hier beduncken dat u EE. te samen aldaer de beste gelegenheyt hebt ter werelt, om tegen H. A. ende andere diergelijcke wat goeds te doen. Alle de wetenschap ende suffisantie, hiertoe nodich, is daer. Die oock van alles vrijlick met malcanderen connen communiceren. Wij bidden u EEE. samen daerom te dencken. De man die nu wat veel gecladdet ende de werelt met maculatien vervult heeft, is 't moede, denckt in isto genere niet meer te doen. Tradit lampada vobis. Hoc agite, viri piissimi et praestantissimi. Die man had wel yet begonnen,

maer 't is weynich, ende sal 't voort laten op dese hoope. Alle de vrienden alhier sijnder noch wel aen, ende doen u EEE. alle te samen seer groeten. Ick bidde dat alle uwe medegevangenen in den Heere hier mijne groetenisse vinden, sonderling DD. Olivius ende Boomius. Hiermede,

Eerw. hr ende b. broeder, sijt met u E. l. huysfr. ende de kinderen den Heer van herten bevolen.

U E. seer dienstwillige,

H. v. M.

Bidt D. Niellium dat hij doch vrijelyck censurere ende evenwel des goeden mans ijver ten goeden neme, die schaamrood wordt als hij sulcke leuren telckemael derft brengen voor de oogen van sulcke mannen. Facit indignatio versus. Hadden die andere niet gedrongen, 't en ware niet geschiet, immers niet soe haest. Sommige luyden laten haer lichtelick wat wijs maecken: dat is oock mijn gebreck. Vale

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2045). — Adres als voren.

DCLXIX.

J. WTENBOGAERT AAN C. RIJCKEWAERT [1]).

Dienstvervulling te Woerden. Hij wenscht te weten waar Welsing is en wat hij doet. Particularia.

Mijnheer.

. . . .

Ick danck u E. ende de vrienden seer van de aengediende beleeffdicheyt. 'T is mij niet gelegen nu daer te comen. Hebbe oock weynich lust tot Utrecht, om oorsaecken. Als ick nu daer quame, most ick haest wederom, off de winter soude mij overvallen, ende soude dan moeten de gehele winter daer blijven. Ick heb gheen genegentheyt noch om

te winter daer te blijven, noch om haest weder te comen. Ick mach voortaen qualick tegen het reysen. 'T is tijd dat ick denck op de groote reyse; de cleyne staen mij voortaen tegen. Mijn huysfrou ende ick, beyde oude lieden, dienen niet soo verre van malcander, bysonder bij wintertijdt. Ick danck u E. buyrman ende sijn huysfrou sonderling. Ick schrijve nu aen den rentmeester ende Celichgen; bidde dat u E. gelieve die te behandigen off door Celichgen doen behandigen. Dit leste sal mogelick het geraetste ende ul. minst moeyelick sijn. Nu ick mij wel bedencke, vinde ick best des rentmeesters brieff te sluyten in Celichgen brieff, om oorsaecken. Wilt haer dan alleen den haeren behandigen, ende mij dese moeyte te goede houden. Mij is lieff dat Overmeer weder op de been is. Ick heb hem lieff om den goeden aert, die mij dunckt dat ick in hem hebbe gespeurt. Ick heb hem alle tijdt tot deucht vermaent; hoope hij daerin voort gaen sal: dat God geve. Ick verwonder mij dat u E. H. Arn. boeck noch niet en haddet gesien, maer noch veel meer van soo eene sententie. Wij en sijn noch niet t'eynden onse swaricheyden. Sijn die goede heeren onschuldich, gelijck ick houde ende vastelick vertrouwe (hoewel dat preiudicie groot is), soo bidde ick God dat hij se stercke ende patientie verleene. Hoe draecht sich de heere de Goyer? Ick hoope wel ende christelick: want hij is een deftich, geleert ende cordaet man, nae de kennis die ick hebbe. Ick wenschte S. E. ende van Dam met sijn huysfrou beyde mijne groetenis wierdt gedaen, met aensegginge dat ick voor hare E. all wil doen dat ick kan: dat is den Heere nae mijne swackheyt vierichlick voor haer bidden. 'T sijn harde pillen. Ick heb se beproeft, jae noch veel harder. Wat sullen wij doen? Mundana sunt et temporanea; cogitanda coelestia et aeterna. Ick verlange seer de sententien te sien. Wil hopen ende vertrouwen dat daer niet en sij smaeckende verraderij off ontrou tegen 't land. Wensche oock te weten

off des heeren princen voorschrijven seer ernstich is geweest, ende off de h. Wits expres daer is gesonden om voor haer wat goeds te doen. Ick vrese dat onse goede saeck, al heeft die schoon gheen gemeynschap daermede, merckelick schade daerbij lijden sal. Doch dewijl het oock des Heeren saeck is, moeten wij op hem sien. Ick hoore dat u E. daer 2 moderate borgemeesteren hebben sullen, van der Lingen ende Aert Freye. Wordt dan van Wee secretaris in plaets van Leerdam, soo sullen de Arminianen wel geholpen sijn. Wat maeckt Petitius? Soo u E. hem siet, doet mijn groetenis, ende blijft hyermede, waerde heere ende b^r^, den Heer bevolen, met groetenisse aen D. Cranium ende sijn huysfrou, oock van D. Vigil. ende Flandro. 9 Octobris 1629.

T. officio q. n.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). — Adres als voren.

DCLXX.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Toezending van copiën. Geruchten omtrent hunne verlossing.

17en Octob. 1629.

Eerw. heer ende vader in Christo.

Brengersche deses, ons verrasschende door haer precipitant vertreck, laet niet toe dat wij haer medegeven volle antwoort op u E. seer aengenamen van den 9en dito. Alleen dewijle de copien gereet zijn, daervan de saecke (nae onser aller oordeel) dient metten eersten gevordert, hebben wij deselve niet willen ophouden, maer u E. toesenden, gelijck wij doen mits desen, sullende de reste verwachten om u E. ende het gemeyn vorder te dienen etc. In 't gene

bij mij gedaen is, heb' ick ergens aen de kant een nagelschrap geset, omdat mij docht dat het daer aen een woort haperde; 't selve teecken heb' ick oock gegeven ergens op een plaets in D. Boomii werck: u E. salt in 't herlesen wel vinden ende suppleren. Onse mede-broeder tot Gorcum schreeff ons gisteren: valete, ende daer in dese woorden onder anderen: Heri honesta quaedam matrona Bomeliana mihi adfuit, narravitque Bomiliae rumorem esse, qui pro certo habeatur, decretam esse ab Ordinibus nostram liberationem, et propediem affuturos apud nos quatuor ministros ecclesiae contrarem., ut nobiscum agant de conditionibus pacis ac tolerantiae. Als van Santen van Delft lestleden Vrijdach hier was, had hij oock tegen D. Lindenium geseit: Wel, wij sullen maken datter haest predicanten sullen comen, bij occasie dat D. Lindenius seyde: dat wij soo vele jaren hier geweest waren ende datter niet een predicant in die tijt bij ons was verschenen, om met ons te spreken; dat de papisten selve meer ijver toonen tegen degene die se houden in dolinge te steken etc. Wij houden evenwel het geruchte van Bommel voor een praetgen, ende in allen gevalle en staet ons van de predicanten niet goets te verwachten: onse hope ende toeverlaet is alleen de groote God, in wiens h. bescherminge ick u E., eerw. h. ende v. in Christo, mits desen bevele, die u E. trooste, verstercke ende derselver h. arbeyt segene tot veler saligheyt. Zijt van mij, mijn l. huysvrou ende alle de broeders, sonderlinge van D. Clivio ende Boomio seer hertelycken gegroet. De broeders alle ende de vrienden daer u E. bij is, moeten alle seer gegroet zijn. Met haest.

U E. gansch dienstw. in Christo,

P. C.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 878). — Adres als voren.

DCLXXI.

J. WTENBOGAERT AAN H. DE GROOT [1]).

Berichten betreffende kerkelijke en staatkundige aangelegenheden.

Mijnheer.

Ick hope dat u E. den mijnen van den 6en deser te lande (onder couvert van onse vriend tot Rouen gesonden) wel heeft ontfangen. Nu doe ick dat ick lest meynde te doen, u E. sendende 't ingeleyde Ondersoeck, daervan u E. mij hadde geschreven, nademael de schipper mij adverteert dat de wint goed is om morgen aff te steecken. Veel nieus en heb ick niet. De vijand heeft de Veluwe verlaten, 't welck weder nieuwe vreuchde maeckt. De prins is noch ten Bosch, men seydt S. Exe wel mocht binnen 8 off 10 dagen in den Haghe wesen. Men spreeckt veel van grote deliberatie in 't land, op 't versoeck van d'andre zijde, tot stilstant van wapenen ende soo voort tot trefves. Vele schijnen daertoe genegen, vele niet. De kerckelicke met die humeuren sijn daer dapper tegen, meynende dat men den Spaengaert onder de knie heeft ende voort uyt Braband ende Vlaenderen behoort te drijven, om de religie daer oock te planten ende die verdructe aldaer mede te verlossen. De West-Indische Compagnie, meynt men, sal den voortganck oock seer soecken te beletten om 't groot interest. Oock (soo men houd) Vranckrijck, om d'alliantie van niet te handelen dan met advys. Wilde Brabant ende Vlaenderen Spangien verlaten (seggen sommige), 't waer haest gedaen. Men mompelt van groote successen in West-Indien, waervan men de seeckere advisen alle daghe verwacht. Worden oock nieuwe ende groote toerustingen gemaect die wech vuyt, soo ick hoore. De kerckelicke saecken sijn in stilte. De Loevensteynsche worden gevoeydt met hoope. Wat mij belangt, ick can noch niet wel daer door sien. Evenwel maeck ick gissing

dat hun yet sal voorgeleydt worden ter hare verlossinge. Off 't middel goed sijn ende den gevangen behagen (zal), leert de tijd. Ick heb in lang van u E. niet gehad. Mogelick tergiverseert u E. om 't geruchte van interceptie, maer dat is niet, soo ick u E. heb geadverteert. Doch hoewel d'uwe mij sonderling aengenaem sijn ende ick telckemael seer nae deselve verlang, wil ick u E. evenwel niet vergen buyten genegenheyt ende gelegenheyd. Dat van den Raedtpensionaris staet noch soo. Eenige meynen dat daerin niet sal gedaen worden voor de comst van den prince. God beware u E., mijnheer, voor alle quaet ende segene met alle goedt, oock alle de uwe. In welcker goede gratie ick mij dienstelick recommendeer ende blijve alle tijdt

19 Octob. 1629. U E. dienaer, H. v. M.

Post date. Mijnheer. 'T is mij met desen gegaen gelijck lestmael. Soo de schipper meynde aff te steecken, keerde de wind, hebbe derhalve, een dach vier off vijff gewacht hebbende, den brieff wederom doen haelen, 't Ondersoeck daeruyt genomen, om den schipper te geven als de wind sal dienen, ende sende desen te lande op Rouen, als lestmael. Ick heb hyer niet sonderling bij te doen, dan dat men hier dapper disputeert, soo ick hoore, op de trefves, daertoe men seyd vele groote, die aen 't bestier sitten, inclineren. De hh. Staten, die op reces gescheyden sijn, comen Dynsdach weder, men meynt dat S. Ex^{c}, die nae Wesel is, tegen dien tijdt hier wesen sal. De kerckelicke ende wat daeraen precis hangt, willen van gheen trefves hooren. Maer men seydt dat de staet onser finantie vereyscht d'occasie waer te nemen. De professoren hebben een aenspraeck op hare verantwoordinge van de consultatie. H. Arnoldi sal oock haest sijn bescheyt hebben op sijn Conscientiedwangh. De Anticensura loopt oock ten eynde. Men geeft ons goede moet van haest te sien de verlossing van Loevesteyn met meerder vrijheydt. Ick kan die hoope niet heel van de handt wer-

pen, hoewel vermengt met vreese van het tegendeel. Hoe gaet het metten nieuwen Messias van Geneven? Hier is gistren weer een Duynkerker ingebracht, doch cleyn met weynich volcx. Vale, mi Dmn°. 26 Octobris.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2047). — Adres als voren.

DCLXXII.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Naar aanleiding van Wtenbogaerts schrijven over Grevinchoven. Niellius betreurt het even als hij, dat eenen man van zoo veel gaven, en die vroeger zoo ijverig was, nu de moed schijnt te ontzinken [2]). Hij hoopt dat Wtenbogaert de pen nog niet zal nederleggen. De weerlegging van H. Arnoldi. Het synodaal vonnis tegen d'Espagne, enz.

21en Octob. 1629.

Waerde heer ende vader in Christo.

Ick hope dat u E. de papieren, den 9en deser aen ons gesonden, wel sal hebben ontfangen, ende met eenen de copie daervan. Uyt het memorike, dat ick metter haest daerbij krabbelde, sal u E. wel hebben verstaen, dat het mijn schult niet en is geweest, dat ick u E. doe niet en heb geantwoort op zijnen seer aengenamen van den 9en dito. 'T gene u E. daerin verhaelt aengaende het doen ende wedervaren van Sr Victor, had' ick ten deele te voren al verstaen. - - - - - - - - - - - - - Voorts dat u E. schrijft van den autheur van de Aenspraecke etc.: 't soude konnen gebeuren hij 't noch eens waechde tegen H. A., dan niet meer; gelijck ons 't eerste sonderlinge aengenaem is, te weten dat hij 't tegen H. A. eens waechde, soo bidden wij in aller ernst ende op 't vriendelixte dat wij connen, dat zijn E. doch geen voornemen en hebbe van niet meer; maer in het tegendeel, soo lange hem God

in gesontheyt stercke ('t welck wij bidden noch lange te mogen geschieden), dat hij doch sich niet en wil laten verdrieten met zijnen goeden en nutten arbeydt Gods gemeynte te dienen tot den eynde toe, de loon versoet den arbeyt. Nu weten wij dat God niet onrechtveerdich is, noch dat hij den arbeyt der lieffde, zijnen naem bewesen, niet en sal vergeten. 'T en is gewisselick yeders werck niet te doen, dat die man doet, noch yedereen heeft van God ontfangen de penne soo te bestieren gelijck hij. Ick soude wel wat meer seggen, maer 't is onnoodich en laet het om reden, wel wetende dat andere bequamer zijn om sijn E. de behoorlycke loff daervan te geven, als ick ben, evenwel, dat ick kan doe ick, sijn E. hertelyck danckende voor sijnen trouwen arbeyt ende goeden dienst tot het gemeyn, met bede dat zijn E. daerin gelieve te continueren. 'T geene wij tegen H. A. gesien hebben, smaeckt ons beter als ick seggen kan, ende sijn bereydt om het andere ende de reste van dat werck ontfangen hebbende, mede te copieren, opdat het met den eersten het licht mach sien, niet twijffelende off het sal eenige, jae velen, die veellicht hier ende daer in 't lesen van H. A. boeck, sandt in d'ooge gekregen hebbende, stil gestaen hebben, verlichten om in de kennisse van de rechte waerheyt voort te gaen ende sijn sophisterijen te mercken. Van de sententien van de heeren van Amersfoort hadden wij voor u E. schrijven niet gehoort; zedert hebben wij oock deselve in forma gesien. Wij bedroeven ons van herten over het gepasseerde ende met namen dat de dochter van dien vromen, ouden heer,. zal. ged., in sijn leven onse goede ende trouwe vrient, soo onnooselick in dese swaricheyt is geraect. De Heere wil haer troosten ende bijstaen door zijne genade. Ick en denck niet dat D. Clivius u E. nu eenige censure op 't schrift tegen H. A. sal toesenden, want behalven dat zijn E. nu eenige dagen wederom besich is geweest met een brieff van ses vellen off meer nae

Haerlem te schrijven, soo heb' ick oock sijn E. met sulcken lust hooren spreken van 't voorsz. werck, als oyt van eenich ander daer te voren; niettemin eer ick desen aen u E. send', wil ick 'er hem noch wel eens nae vragen ende eenige ontfangende, u E. deselve toesenden, anders sal u E. gelooven datter geene sijn. Ick danck u E. mede seer hertelyck voor de goede affectie, die deselve toont in mij te benemen eenige reden van swaermoedicheyt, daervan onse suster met u E. gesproken had, ende beken geern 't gene u E. discoureert op 't antwoort, gegeven soo wel aen de vrouwen als aen Victorem, in der waerheyt alsoo te zijn, ende dat 't selve geen sonderlingh fondament en heeft om aen onse saeck te despereren. Ick en sach oock soo seer niet op 't antwoort voorsz. als ick aen suster schreeff, als wel op 't versoeck van Victor van te mogen geemployeert worden in eenigen dienst, soowel k. als p. Dit leste verstaen hebbende, sloech mij dapper voor 't hooft ende liet mij selven voorstaen, dat Victor noyt soude presentatie van dienst gedaen hebben in 't p., soo lange hij hope hadde tot het k., derhalven versoeckende dienst of k. of p.„ dat hij genoechsaem van 't eene desperecrde, 't welck mij mede swaerhooffdich maeckte, ende daerop u E. aen mij niet met allen en schrijft. Spangen, de predikant van de Fransche kerck in den Hage, hebbende soo een sententie van de synode ontfangen, als u E. schrijft, dunckt mij met een vossenstaert gegeesselt te zijn, indien 't waer is 't gene van sijne actien hier verhaelt wordt. Soo gaen die luyden: daer zij 't op geladen hebben, vervolgen se op 't hardtste dat ze konnen, d'overheyden ophitsende tot vangen ende bannen van degene, die haer in de wege zijn, al zijn se noch soo onschuldich; maer die met haer heulen, wat quaet zij oock doen, hoe groff zij 't maken off wat scandalen zij geven, die blijven noch all goede broers, hoewel men quansuys sich schaemt haren dienst te gebruycken ter plaetse daer hare grouwelycke delicten be-

kent zijn. Nu wild' ick wel dat ick yet had om u E. mede te deelen tot recompense van de nieuwe maren uyt Vranckrijck, die u E. ons lest heeft medegedeelt, maer hier en comt niet, off u E. heeft er al dit bescheyt van als wij selve. Men heeft hier al eenigen tijt geseyt dat zijn Ex^tie met het leger ergens een tocht soude doen, doch en isser tot noch toe niet op gevolcht; hij leyt noch voor den Bosch, ende desen dach, seyt men, dat alle de schepen, groot ende kleyn, souden zijn gearresteert in 't leger, ende dat g. Ernst met zijn volck soude zijn gemarcheert nae Lingen. Seker bescheyt weet ick hier niet van, dan dat yemant van daer hier voorbij passerende, 't selve praefecto hujus loci heeft toegeroepen. Anders nu niet hebbende, zijt hiermede, eerw. heer ende vader in Christo, Gods genadige bescherminge, vertroostinge ende zegen bevolen, oock seer hertelycken van mij ende mijn l. huysvrou gegroet. De broeders alle groeten u E. mede seer hertelycken, met namen D. Clivius ende Boomius. De broeders ende vrienden daer u E. bij is, moeten alle oock seer gegroet zijn, van gelijcken u E. huysvrou ende nichte.

U E. dienstwillige ende gantsch toegenegene in Christo,

P. Cupus.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 878). — Adres als voren.

2) Cupus had gehoopt, dat de verovering van Den Bosch Grevinckhoven wakker zou maken. Dat „heb ick," schrijft hij, „onder anderen gegist uyt sekere propoosten van sijn swager, die hier eens, geduyrende de belegeringe, bij ons is geweest, verhalende dat Victor seer dickwils nae de gelegentheyt van Den Bosch vernam, ende dat het scheen dat hij op de veroveringe van die stadt oock goede moet thoonde tot onse saecke. Doch dit is maer mijn gissen, anders beken ick geern dat ick niet en weet wat connexie de voorseyde victorie met onse vrijheyt heeft, die nochtans meest alle, die hier bij ons geweest zijn, seer hebben geurgeert. Isser yet dat wij niet sien connen, de tijt sal 't wel ontdecken."

DCLXXIII.

J. WTENBOGAERT AAN P. CUPUS [1]).

Over Grevinchoven, die meent dat het intercedeeren van de gevangenen geen vrouwenwerk is, maar dat de gemeenten gedurig bij de Staten moesten aanhouden van vergadering tot vergadering, tot de heeren het moede zullen worden. Wtenbogaert heeft dezen vruchteloos tot handelen opgewekt [2]). De „Aensprake aen de hh. professoren" en de weerlegging van H. Arnoldi's boek. Hij peinst steeds op middelen tot verlossing der gevangenen. De geruchten waarover Cupus schreef.

28 Octob. 1629.

Eerwaerde heer, broeder ende goede vriend in den heere Christo.

In 't niet soo haest beantwoorden van den mijnen van 9en en was geen schuldt, behoeft derhalven niet onschuldicht te worden. De papieren ende 't memoriken sijn wel ontfangen. Bedanck u E. ende de broederen aldaer alle seer van de moeyte. - - - - - - - - - - - - - - -
Ons is van Amsterdam toegesonden een Aensprake aen de hh. professoren, daervan wij u E. 2 senden voor u E. ende Clivio, welcker oordeel wij t'sijner tijdt sullen (*sic*). Het sijn schriften, dunckt mij, die weynich voordeels doen, als meest bestaende in knibbelingen. Het sijn eer stricturae als confutationes iustae. De parthijen moeten altemet wat aengetast sijn om hare iniurien te retunderen; maer de kortheyt maeckt dat 't gemeyne volck, in welcker tael die dingen geschreven worden, weynich daervan wechdragen kan. Sij en sijn niet dan all te lang. Dan ick noem se kort, omdat, om niet all veel langer te sijn, de dingen daertegen men schrijft niet dan in 't kort en mogen verhaelt, ende dan de beantwoordingen (soo veel als doenlick) cort begrepen moeten worden, 't welck sodanige duysterheyt maeckt, dat ick selve dese Aenspraeck

lesende, dickwils hapere, ende niet en wete wat ende waerop d'aenspreker altemet siet, off wat hij seggen wil, soo cort bijt hij 't aff. Ende alle man en heeft de gelegenheyt, noch de lust, noch de tijdt niet, de schriften, daertegen sodanige dingen gestelt zijn, daertegen te overleggen om alles well te begrijpen. Het ware tijdt, mijns oordeels, eens van sulck schrijven op te houden. Dan soo veel dat schrift aengaet, dat heeft het nu all wech, die noch toe sage. Soo veel moet ick noch seggen, dat die autheur, is hij wijs, sich voortaen van sulcke schriften wachten sal, ende all quame daer weder een duplyck tegen, niet een woord daertegen en sal tripliceren. Ick mercke wel, soo uyt uwer E. brieff als uyt D. Clivij swijgen (daerin ick S. E. seer gaerne excusere, als wetende dat hij genoch anders te doen heeft ende sijn tijdt weet beter te besteden), dat sijne censuren te vergeeffs werden verwacht. Evenwel heeft mij de vriend gebeden uwer EE. sijne vordere lompe meditatien over te senden, om volgens gedane praesentatie daermede te doen soo uwer EE. te samen geraden sullen vinden. Clivius had begeert dat het mocht wesen cort, claer ende bundich. Dat de vrund hier send is ter contrarie lang, duyster ende los. Hij hadde wel eerst voorgenomen cort te wesen, ende daerom 't gehele werck aff te deylen in drie der principale stucken, soo hij die eerst hadde geconcipieert, ende was op dien voet all wat verre gecomen, maer bevond daernae dat het bijcans onmogelick was alle die materien met menichten van rediten, door 't hele boeck verspreyt, bijeen te brengen over eenen hoop; oock dat de antwoorden die hij dan op elck stuck soude geven, niet en souden geacht worden suffisant genoch tot grondige wederlegginge, ende dat H. A. lestelick soude repliceren, dat men zijne mening qualick gevat off verdrayt hadde. Dus niet wetende op dien voet wel daerdoor te geraecken, heeft hij het heel gaen retexeren ende best gevonden te volgen van capittel tot

capittel (soo uwer EE. ten deel hebben gesien), om niet onbeantwoord te laten. Dit heeft de lanckheyt ten deele gecauseert. Aengaende de claerheyt: 't en is yedereen niet gegeven claer te schrijven, bysonder over eene saecke die soo verwarret ende ingewickelt is. Van de bundicheyt mogen andere oordeelen. Die 't gestelt en heeft het niet anders konnen doen. 'T is te beclagen dat andere die de memorie ende de crachten versch hebben ende anderssins voorsién zijn met alle gaven tot sulcke dingen nodich, de hand aen die ploegh niet en slaen, latende sulcx op andere aencomen, die haer dan door hare faciliteyt haest laten bewegen om aen te grijpen dat boven haer vermogen is, niet denckende op dat Horatianum: quid valeant humeri etc. Dit begeerde hij dat ick u EE. daerbij soude schrijven. In allen gevalle seyd' hij, dewijl ick de moeyte heb genomen om soo wat te stellen, en sie ick gheen swaricheyt om 't selve eenige judicieuse persoonen te laten sien. Dan behoude ick noch de vrijheydt, seyde hij, tot de suppressie off impressie. Alleen badt hij noch daerbij, dat u EEE. mochten gelieven H. A. boeck daerbij te leggen, ende te sien off de saeck eenichsins getroffen ende tot redelickheyt genoch gedaen was; ende vrijelick te seggen watter wordt gedesidereert, seggende dat hij soo cleyn gevoelen heeft van sich selven, dat hij ghene censure en ontsiet, maer seer gaerne deselve hoort, bereydt deselve in alles te volgen. Nieu en heb ick niet, dan dat men in 't land veel spreeckt van trefves, in genere deliberativo; vele willen, vele niet. De kerck schijnt meest te hellen aen dese zijde. Als de fransche cathol. kerck mede plach te wesen van die humeuren, dan praesenteerden se den co^k gelt tot oorloge. Dan men seydt dat dese meer sijn ablativi als dativi. Men seyd dat de prins verwacht word in den Haege, huyden off morgen. Met uwe saeck ben ick doorgaens met mijne gedachten, vele tijds met woorden, besich, om te overleggen hoe men 't aenleggen sal.

Puyck, borgemeester, raed (soo mij geseyd word) tot versoeck van verplaetsing, meynende dat die licht geobtineert sal werden, ende dat hebbende de reste van selve vallen, iae metter tijdt, al ging men daer nae [deur], vergeten sal worden. Spreeckt daervan met asseurantie, soo men mij seydt. Ick had dese dagen een goed vriend bij mij, wonende in den Haege, die goed acces heeft bij Alphaeum, praesenterende sijnen dienst, met hoope van goet succes. Maer alles overleyd hebbende, meynde S. E. best te wesen niet te beginnen, eer men Alphaeum soude hebben geconsulteert, daertoe hij oock hemselve liberalick praesenteerde. Ick bedanckte den goeden heer ende seyde daerop te sullen letten ende dan bescheyt schrijven, accepterende daer en tuschen de praesentatie. Huyden de dd. bijeen hebbende, stelde ick de saeck voor, vragende hoe men best handelen soude in dit stuck om de gemeynten bij een te crijgen, als men die gebruycken soude nae Victoris advis. Wij vonden goedt op morgen Victor te gaen besoecken, sijn advis hooren ende te samen communiceren. Daer nae raedt. Middeler bid ick u E. ende de broeders aldaer ons over te schrijven, hoe deselve meynen dat hier best ende vruchtbaerlicxst in gehandelt soude mogen worden. Wij soudent ongaerne aen ons laten feelen. Dat u E. mij in sijn memoriken schreeff: decretam esse ab Ordd. liberationem, en konnen wij tot noch toe niet vernemen. Waer het nochtans soo, het soude yewers vuytseperen, soo wij meynen. Doe het van Bommel quam, dacht ick op Leonem, die (soo ick hoore) met dat k. volck nu veel omgaet, bysonder met sulcke qui moderationem audire volunt. Ick twijffel seer off het veel fondaments heeft. Dan om 't verwijt niet langer te hooren, dat men u EE. niet aen en spreeckt, conde het wel sijn dat eenige van de gedep^te u EEE. eens quam besoecken pour tirer les vers du nez. De tijdt sal ons voort leeren. Wij mogen ende moeten den Heer bidden dat hij doe dat hem wel gevalt, ende ons geve

ons in alles te schicken nae zijn wille, om hem te behagen ende salich te zijn. Ick moet affbreecken, alsoo men mij seydt dat het pack, daer dit mede gaet, gereet moet gemaect worden sonder langer te vertoeven. Dus will ick u E. dan,

Waerde heer, broeder ende goede vriend in den heer Christo, hiermede den Heer bevelen. Wilt doch mijne groetenisse doen aen D. Clivium (mij excuserende dat ick S. E. dese reyse niet en schrijve), Boomium, Geesteranum ende all d'andere broederen, uwe ende onse strijdgenoten. Desen 23en October 1629.

U E dienaer,

H. v. Mehden.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2048). — Zonder adres, doch blijkbaar antwoord op den vorigen.

2) „'T is mij een groot cruys, groter dan ick seggen can. Ick kan 't soo licht niet slaan als andere, hetzij dat den ouderdom de naturele swaermoedicheyt helpe off om ander oorsaecken."

DCLXXIV.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Over de „Aenspraek" aan de professoren, de weerlegging van H. Arnoldi en de verlossing der gevangenen.

29en Octob. 1629.

Eerwaerdige heer ende vader in Christo.

De twee Aenspraken heb' ick wel ontfangen, het eene behouden, het andere bestelt, gelijck ick acht dat u E. uyt den bijgaenden sal verstaen. Ick danck u E. hertelick soo voor de gifte als voor de goede affectie. Ick gelooff wel dat d'autheur liever andere materien tracteren soude als sulcke, evenwel houd' ick het daervoor dat ze bij soodanige gelegentheyt met vrucht getracteert worden, ende dat het tractaet soo cort niet en is, off men cander verstants genoch uyt trecken. Immers wat mij aengaet, ick

bender wel mede in mijn schick, lees se geern ende niet sonder goede vrucht; maer insonderheyt behaecht mij dit werck tegen H. A., daerin verhandelt wordt een materie, die gewisselick seer stichtelick is ende uyttermaten dienstelick in dese tijt. H. A. en is niet waerdich noch oock sijn boeck, dat men daerom soo veel moeyten soude aennemen om deselve te refuteren, gelijck d'autheur doet; maer dat die materie soo eens getracteert wordt, als hier geschiet in de refutatie van H. A. boeck, sal velen dienstich, profytabel ende aengenaem sijn buyten alle twijffel. De goede God wil den autheur, die sich de moeyten in 't stellen niet en ontsiet, segenen ende stercken door zijne genade, om het werck voorts geluckelick te voltrecken. Alle mijne medebroeders alhier hebben een sonderlingh behagen in 't selve ende wilden wel dat men den drucker belaste (soo haest het sal gedaen zijn) seven exemplaren herwarts over te senden, onder belofte dat wij hem sullen goet staen voor de betalinge. Ick send' u E. het ontwerp met de gemaeckte copie wederom ; 't gene Arboreus [2]) uytgeschreven heeft is hier ende daer wat quaet om lesen geweest; u E. sal den autheur konnen waerschouwen, dat hij hier ende daer de lacunas vervulle. Daer comt oock yewers, in 't gene dat ick uytgeschreven heb, yet van Sonnevelt in, 't welck eenige onder ons meenen dat beter uytgelaten dient, omdat men houdt dat die persoon soo heel groen met Henr. niet en is, iae dat hij dit boeck schier off morgen siende, in sijn vuyst lacchen sal, dat H. A. daerin soo lustich gestreken wordt. Niettemin d'autheur die doe daerin naedat zijn E. sal goetvinden, ende daerin wij denselven voorts met onsen geringen dienst eenige hulpe konnen doen, dat zijn E. ons doch niet en spare. Komende nu tot onse saeck, daermede (gelijck u E. schrijft) u E. deurgaens becommert is, ick en heb noyt daeraen getwijffelt, ende ben versekert dat ze u E. ter herten gaet ende alles doet, dat u E. mogelick is voor deselve, maer

mits de verscheyden advysen, die u E. van verscheyden voorcomen, soo merck ick wel dattet u E. gaet gelyck ons, dat wij niet weten waer of hoe wij 't beginnen sullen. 'T gene u E. schrijft van cousijn nopende 't versoeck van verplaetsinge, dat heb' ick selffs uyt zijn eygen mont: u E. mach seker houden dat dat zijn advys ende dat hij daer gelogeert is. Ick heb het oock mijne medebroeders alhier doe ter tijt te kennen gegeven; maer 't en smaeckte eenigen niet wel: nu noch minder, doerdien wij alreede onlanx bij sijn Ex^tie sijne hulpe versocht hebben tot onse totale relaxatie, dienvolgens dat men volgende dien voet nu oock eerst behoorde onse verlossinge te versoecken, ende die niet connende verkrijgen, daerop metten eersten een ander versoeck te doen tot verplaetsinge. Doch dit was alleen het seggen van eenige, maer het slot ende advis van allen was, u E. met de andere broeders, bij u E. sijnde, de saecke te bevelen, om daerin te doen als deselve met den anderen best sullen geraden vinden. Want alle hier versekert zijnde, dat onse banden u EE. ter herten gaen ende beter gelegentheyt hebben om uyt d'een en d'ander te verstaen wat best in onse saecke dient gedaen dan wij, die naulix yemant met fondament daervan hooren spreken, soo refereren wij ons t'eenemael tot u EE. Mogelick wat openinge hiertoe de comste van Alphaeus in den Hage, die nu, soo men seydt, voor de deur is, sal geven: de tijt sal leeren. Daertusschen willen wij God bidden, dat hij ons geve dat zalich is, wiens h. bewaringe, vertroostinge ende zegen u E. bevelende, zijt hiermede, eerw. h. ende v. in Christo, van mij, mijn l. huysvrou seer hertelicken gegroet. Alle de broeders doen mede hare vriendelycke groetenisse aen u E. D. Niellius sal de zijne aen u E. selve schrijven. Groet alle de broeders ende de vrienden daer u E. bij is, soo 't u E. gelieft.

U E. gantsch dienstw. dienaer in Christo,

P. C.

Van Victor schrijff ick nu niet, dan alleen dattet mij seer sal verblijden, als ick hooren sal dat zijn E. de eerste couragie hervatten ende voorts de wackere handt aen 't werck wederom slaen sal als voren, ende dat mij u E. conjecturen op zijn versoeck van k. off p. seer wel aenstaen etc.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 878). — Adres als voren. 2) Boom.

DCLXXV.

C. NIELLIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Ingenomenheid met Wtenbogaerts geschriften. Opmerkingen naar aanleiding van het boek van H. Arnoldi en de weerlegging er van. Over Grevinckhoven en zijn reis naar 's Hertogenbosch. De Amersfoortsche gevangenen enz.

Monsieur et treshonnoré pere.

J'ay avec beaucoup de joye receu l'exemplaire, qu'il vous a pleu m'envoyer, de ceste excellente replique aux professeurs de Leyde, lequel don m'a esté plus agreable, que si c'eust esté or ou argent, et vous en remercie de tout mon coeur; combien que ce debuoit estre plus qu'assez que vous travaillez continuellement avec un ardant zele pour le bien publicq, sans qu'il soit besoin ni raisonnable, que vous nous pourvoyez encor d'exemplaires a voz despens, lesquels j'achetteray tousjours volontiers pour mon regard a tel prix qu'on voudra, moyennant que nous scachions seulement de quel lieu il les faut mander. Je n'eusse point osé esperer que l'impression en eust esté si tost achevée. Les freres icy, qui ont un peu la plume plus a commandement que moy, se sont employez de grande affection, et avec un incroyable contentement et plaisir a copier l'autre piece, laquelle nous avons veu achevée en

si peu de temps avec beaucoup d'admiration. Et serions tresmarris si quelque autre eust entrepris ceste charge, lequel n'eust point approché de ceste grace incomparable, de ceste briefve clairté et solidité, que nous reconnoissons tous es escrits de ce grand personnage, duquél nous prions tous journellement le bon Dieu accroistre les années, et rendre sa venerable viellesse encor longtemps utile a la chrestienté. Je vous puis declarer sincerement, que c'est un des principaux chefs de noz plus ardans souhaits. Quant a ce que vous demandez mes censures sur tel ouvrage, je le prens pour un traict, ou pour le moins pour un terme Socraticq. Ce seroit vrayement sus Minervam, et je ne voudray pas pour beaucoup estre si ridiculement arrogant, que de vouloir censurer celuy que je tiens pour patron excellent de prudence et sagesse, et doué d'une grace a moy helas inimitable, pour exprimer si heureusement ses conceptions. Mais il se peut faire, que je mette aucunefois en avant quelque petite consideration, qui me vient en la pensée, comme aucunefois les plus simples passagers donnent quelque advertissement aux plus sages pilotes, qui par hazard leur peut servir de quelque chose, sans qu'ils les obligent pour cela a s'y arrester. Quant a l'histoire de ces pays, je confesse rondement n'y estre nullement versé. Mais toutesfois en lisant ces tesmoignages que H. A. alleguoit en nombre, pour prouver que par tous es traictez et discours de ceux qui avoyent eu le gouvernement en ces pays, on n'avoit pas tousjours compris sous le terme de liberté de conscience l'exercice libre de la religion, incontinent me vient au devant ceste synecdoche qui donne le nom du total a une partie, lequel terme est sans doute procedé premierement des papistes, lesquels pour faire trouver grand le peu qu'ils vouloyent donner, luy ont donné ce magnifique nom. Il me souvient avoir leu quelque part que Charles 5quiesme empereur fit autrefois ceste presentation aux Allemans, de leur

laisser libre leur sentiment interieur, et ne les point contraindre a croire les decisions de l'eglise, pourveu qu'ils s'abstinssent d'enseingner contre la creance communement receue, sur qouy Luther, selon sa façon ordinaire de parler brusquement, respondit: Das mach dem Keyser der Teuffel danck wissen, das er mich last glauben was ich wil. Das kann noch Papst noch keyn Mensch sich mich hinderen etc. Je m'ay estonné que cest homme n'avoit point de honte de vouloir repaistre gens de jugement de telles inepties. Comme aussi de ce que se trouvant pressé au vif, il nous veut puerilement borner l'amplitude du regne de Christ, et l'estendue de l'eglise catholique entre les chetifs et miserables limites du pauvre calvinisme, qui a commencé de lever la teste en noz jours, et a peine est connu en la centiesme partie du monde, ou en quelque coin d'Europe. Et si on croist ceste sotte beste, ce n'est qu'a eux que Christ et ses apostres ont commandé de faire assemblées religieuses, annoncer sa mort et prescher sou euangile. Et puis quand nous alleguons les exemples des Sts Prophetes et grands serviteurs de Dieu, ceseuicy nous vient reprendre d'orgueil pharisaicq, de ce que nous voulons nous apparier aux prophetes, lourdise autant brutale en un chrestien qu'on pourroit imaginer. Comme si les apostres ne commandoyent par aux moindres de leurs auditeurs, d'ensuivre leurs exemple, voire d'estre imitateurs de Christ, imitateurs de Dieu. Ephes. 5 etc. Certes en lisant ces sottises, il m'est venu en la pensée ce que Mr Scaliger dit contre Paraeus en son Elenchus chronologicus, que Mr Gomarus fit imprimer et le dedia a Johannes de Laet, qui a esté comme ancien de l'eglise de Leyde deputé au synode nat. de Dordrecht. Voicy ses propres mots: Nonne si asini loqui possent, sese magis participes rationis esse probarent, quam haec monstra hominum? Voila comment Gomarus, l'un des peres synodaux, a honnoré le grand Paraeus, duquel l'advis a tant

esté estimé en ce beau synode. Mais a la verité il s'en faut beaucoup que Paraeus ait jamais rien escrit, qui approchast des asneries de cesluicy. Et pourtant il me semble du tout qu'il rencontrera un loyer tresdigne de sa malheureuse impudence, quand on respondra au fol selon sa folie, selon l'instruction de Salomon. Maintenant je diray ce qui m'est venu en la pensée, non pour rien censurer en ce labeur tresheureux, mais simplement, pour estre un bien peu consideré de plus pres. Je tiens que ce que vous dites des atheismes et meschancetés, que souventefois on cache sous ce qu'on appelle du tiltre de Arcana Imperij, n'est helas que trop veritable. Mais vous plaist il un peu considerer de plus pres, si en ceste conjoncture de temps il est expedient de prononcer ceste verité, qui peut estre offensera quelques grands, sans les amender? Je m'en remets a vostre tresexquise prudence. En second lieu Monsr Arnoldus pense que Sonnevelt a Delft panche passé longtemps vers la moderation, et qu'il n'aime nullement son collegue H. A., a cause de son aigreur et partialité. Il pense scavoir cecy de fort bonne part. On pourroit donc considerer, s'il ne seroit pas expedient de passer plustost son nom sous silence, que de le conjoindre avec son compaignon. 3. J'ay observé aussi un passage au chap. 7, pag 6 a principio capitis in scripto Dn. Cupi, ou me semble y avoir obscurité en ces paroles: oock dat sij niet toe en staet dat alle secten godtsdienstige vergaderingen sullen houden, want soo en souden de gereformeerde die oock niet mogen houden, dewijle se in de christenheyt mede voor een secte gehouden wordt. Je ne compren pas bien le sens ou plustost la suite et coherance de ce propos avec ce qui precede, que vous pourrez s'il vous plaist considerer de plus pres. En outre je copieray en un papier un pasage ou deux [2]), qui pouront servir a convaincre de plus en plus ce nouveau maistre de hautes oeuvres, lesquels toutesfois je remets

du tout a vostre tresexquis jugement, si vous trouvez bon de les y employer ou point. Quant a la vostre tresagreable du 9 de ce mois, j'y eusse promptement respondu lors qu'on vous renvoya la premiere partye de vostre ouvrage, mais on ne m'avoit nullement adverti du partement de la messagere, et a peine eut Monsr Cupus le temps de vous escrire bien peu. J'approuve du tout le jugement que faictes du voyage de Victor. Non seulement je n'en ay parlé a personne, mais aussi ay prié les autres freres de le tenir secret. Mais quoy? Nos femmes nous apporterent du camp les nouvelles, qu'il avoyt taché en vain de parler a Alphaeus, de maniere que je doute que luy mesmes ne l'a pas assez tenu couvert. Il me semble qu'il faut bien pour un homme de tel jugement, qu'il y ait des autres causes de ceste sienne froideur et mescontentement, que celles qu'il descouvre. Car encores que des eglises celle cy ou celle la seroit ingrate a reconnoistre son merite, nous ne debvons pour cela estre ingrats a Dieu des graces qu'il nous a faict. Cependant j'ay bien remarqué aux propos de son beau frere, qu'il a un grand degoust et mescontentement de l'eglise de Rotterdam. Mais ne scaurois deviner quelle en est la vraye cause. Il en faut faire le mieux qu'on peut en toute prudence et charité, et ne vous en point contrister outre mesure, ce qui aussi bien n'apporteroit que peine infructueuse a vostre personne, et plus grand dommage a nostre bonne cause. Le bon Oecolampade du temps de noz peres se contriste si outrement du trespas de Zuingle, adveuu comme on scait d'une façon deplorable, et subjet a beaucoup de malignes interpretations, qu'il en perdit sa santé et puis la vie. Il faut faire ce qu'on peut, et remettre le succez a nostre Dieu. Nous avons une bonne causse, laquelle pourra estre encor relevée par d'autres apres nous, qui recueilleront le fruict de voz peines. Cependant il faut que le tesmoignage de nostre conscience nous console, et

que nous regardions a Dieu, qui voit nostre combat, et donnera l'issue en son temps. Quant aux arrests donnez contre les prisonniers d'Amersfort, nous avons veu leurs sentences et en sommes tresmarris, tant pour le publicq, que pour leurs personnes en particulier, et je deplore encor le malheur de ceste bonne fille de feu Mr Hogerbeets, laquelle m'a icy fort obligé par tout plein de bons offices, durant tout le temps que feu son pere, personnage excellent en preud'hommie et d'une rare pieté, estoit icy prisonnier avec nous, avec lequel j'entretenois un continuel commerce de lettres. Je voudrois pouvoir porter une partie de sa tristesse. Mais je ne scay ce que je doibs penser de leur faict. Si tout est passé selon le recit que font les sentences, je ne les scaurois en tout et par tout defendre. Je scay bien que la vaillance ou fortitude, comme on la voudra nominer, depend moins de nostre franc arbitre que la justice ou temperance, et que l'inclination naturelle faict merveilleusement beaucoup en cela; mais cependant on se debvroit un peu connoistre soy mesmes, et en des affaires si scabreuses laisser plustost faire a d'autres, que de s'ingerer trop avant. Il est vray, qu'il n'y a point eu de malice en leur faict, dequoy je loue Dieu, mais si seroit il fort a souhaitter qu'il se fussent comportez autrement, combien qu'il faut aussi considerer pour leur excuse, que ce n'estoyent pas gens de profession militaire, et que l'espouantement non sans cause estoit grand par tout. Le bon Dieu veuille consoles les coeurs desolez, et medeciner par sa bonté tant de facheuses playes, que nous recevons et en noz amis et en nous mesmes. Je le prie tous les jours de tout mon coeur, Monsr et treshonnoré pere, qu'il benie de plus en plus vostre honnorable viellesse de ses graces plus salutaires, vous fortifiant spirituellement et corporellement a sa gloire, me recommandant treshumblement a voz bonnes graces et de Madle vostre compagne, de Messrs Vigil.,

Borrius (lesquels je remercie avec vous de l'esgard qu'ils ont eu a mon intercession pour l'eglise voisine d'icy), de Mr Victor et de tous les bons amis. En haste, ce 30 d'Octobre 1629.

Je pense que Mr Cupus vous aura escrit, comment nous avons este icy visitez du bourgm. Paaw d'Amsterdam, de van Santen de Delft, Bijl de Dordrecht, qui nous ont tenus divers propos. Paaw disoit n'avoir jamais approuvé la persecution contre nous. Au departir se tint si longtemps a teste descouverte en un vent assez rude, que j'en avois pitié. Van Santen tenoit a M[r.] Arnoldus des propos comme tendans a l'atheisme, vouloit comme luy recommander la lecture des livres de Socinus etc., disoit avoir leu son traicté de authoritate scripturae, mais n'en estre pas satisfaict; je croy que c'estoit pour luy tirer les vers du nez, mais on luy respondit prudemment.

Le dit van Santen avoit tenu a nostre Major plusieurs propos de moy comme pour m'exalter mensongerement. Me fit saluer encor le lendemain de Worcum, mais avec moy, evitoit de propos deliberé tout ce qui touchoit noz disputes. Je fus fort joyeux de ce qu'il s'addressa principalement a Mr Arnoldus, duquel il esperoit ouir comme je croy toute autre response qu'il n'eust. Le bon Dieu soit avec vous a salut.

Vostre tresh. serviteur que connoissez.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1541). — Adres als voren.

2) Die „Excerpta, quae faciant magis ac magis convincendo Henrico Arnoldi," zijn ontleend aan den brief van Arn. Cornelii en R. Donteclock aan Coornhert, d[o] 11 Sept. 1579, en door den laatsten met zijn antwoord uitgegeven; aan P. du Moulin's „Defense de la foy catholique du roy de la Grande Bretagne," L. I. cap. 1. et L. III. c. 9; waarbij hij nog dit voegde. „Jean de Serres en son histoire, entre les derniers propos de Henri III, lesquels il tint aux princes, officiers de la couronne de France et a la noblesse qui assistoit autour de son lict mortel, recite ces paroles que le dit roy prononça pour clausule de tout son

discours: Allez, leur dit il, et servez fidelement vostre roy et apprenez de moy, que la religion est un debuoir de l'homme envers Dieu, sur lequel le bras de la chair n'a point de puissance."

DCLXXVI.

P. CUPUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Moet er niet iets gedaan worden voor de verlossing der gevangenen, althans voor hunne verplaatsing?

Eerwaerdige heer ende vader in Christo.

Sijnde hier in soodanige gelegentheyt als u E. weet, soo gebeurt het seer dickwils dat wij, bij malcanderen sijnde, daervan spreken ende met eenen overleggen offer geen middel soude konnen gevonden worden, om eens van hier verlost te worden; maer hoe wij 't keeren off wenden, soo verschijnt ons nochtans weynige off geene hope daertoe. Jae wij weten selffs niet te versinnen, wat ons te doen staet om onse vrijheyt te vorderen. De leste resolutie die wij namen, was dese, dat wij ons tot u E. souden keeren, om te vernemen off ons deselve hierin met sijn goet advys eenichsins soude konnen dienen. U E. is noch wel indachtich de belofte die seker persoon hadde gedaen van bij Alph., als deselve soude t'huys gecomen zijn, ten besten te arbeyden. Wij verlangen seer te weten off 't selve zij geschiet; ingevalle jae, off den arbeyt yet geeffectueert heeft, dan off se te vergeeffs zij geweest. Item off u E. meent dat men tegen d'aenstaende bij-een-comste van de heeren voor ons eenich versoeck tot onser ontslaginge sal dienen te doen off niet, ende ingevalle jae, off men overleverende eenige requeste aen de Staten, niet wel met eenen en sal dienen door een kleyne remonstrantie Alph. indachtich te maken 't gene nu lestmael door onse vrouwen aen hem is versocht, mitsgaders d'antwoort, haer doe

ter tijt van hem gegeven. Indien u E. dit goetvindt ende ons daerin de helpende hant sal gelieven toe te reycken, oock eens in 't gros, sonder juyst te specificeren hoe off wat, over te schrijven, wat deselve meent dat wij in onse saecke te hopen off niet te hopen en hebben, sulcx sal ons allen seer lieff ende aengenaem sijn, oock tot u E. meer ende meer verobligeren. Wij hebben verstaen dat u E. met S[r] de Wachter ende Fl. eenige tijt van huys is geweest, sonder dat wij weten waer, daer ons oock niet aen gelegen is, maer hopende ende van herten wenschende dat u EE. nu te samen met voorspoet t'huys zijt gecomen, soo hebben wij niet willen naelaten u EE. gelijckelick daerover te congratuleren, met bede tot den grooten God, dat hij u EE. goede diensten uyt den hemel wil zegenen tot zijner eeren ende ten beste van 't gemeen. Waermede desen eyndigende, bevelen wij u E., eerw. heer ende vader in Christo, in de bescherminge des Alderhoochsten, die u E. in goede gesontheyt ter salicheyt noch lange wil sparen tot sijnen h. dienst, oock tot onser ende veler anderen vertroostinge ende vreuchde. De broeders alle doen aen u E. hunne hertelycke gebiedenisse, ick ende mijn huysvrou mede. Die met u E. medewercken in den h. dienst des Heeren moeten oock hertelicken gegroet sijn, mitsgaders de vrienden daer u E. bij is. 18[en] Novemb. 1629.

U E. gantsch dienstwillige in Christo,
ende om sijns naems wille in banden,
in name van allen,

P. C.

Post date. Indiender geen hope voor ons is tot vrijheyt, wordt u E. mede te bedencken gegeven, of 't niet in sulcken gevalle geraden is verplaetsinge te versoecken.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 879). — Adres als voren.

DCLXXVII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Remonstrantsche aangelegenheden. Berichten betreffende de stemming van den Prins, een preek van Polyander, het bankroet van Reael, de Loevesteinsche gevangenen, enz.

Mijnheer.

- -

Victor is hier geweest (soo mij word geseydt), heeft nae mij gevraecht, hoewel niet t'mijnen huyse, had Buyrman gaerne gesproocken; maer daertoe niet connende geraecken, nae sijne E. meninge, is vertogen. - - - - - - - Modaeus, predicant alhier, gaet nae den Bosch bij leeninge. Hij heeft den naem van moderaet, hoewel ick hem houde geverwet. Off dit is geschiet met Victors kennisse, sullen u EE. daer vuyt hem konnen vernemen. Dan ick dencke niet dat dese hier hem souden willen daer t'eenemael laten. Indien Victor met den man, daeraen ick hadde geschreven, een andere cours hebben genomen, ende dat die saeck wordt beleydt buyten de dd., ende J. G. mijn brieff noch hadde, bidde ick dat die opgehouden ende niet gesonden, maer mij wedergesonden worde. U EE. mogen in allen gevalle de minute Victori wel voorlesen. Alph. soude geseydt hebben dien man, dat de Silvani voor gheen plac. hadden te vresen: 't en was nu gheen plac. tijdt. Dan dit sullen u EE. breder uyt Matthisio, off veel liever uyt Victor selve connen vernemen. Wordt oock Alph. geseydt nae Mhedenum gevraecht te hebben waer hij was; dan ick sal de waerheyt deses huyden naerder verstaen. Sanissen is mede gedeporteert om overspel, soo men seydt, is oock gesocht van den officier. S. Exe soude geseydt hebben tegen yemand: hoe maecken 't de fransche predicanten? Waer crijgen wij weder ander goede predicanten? Soude sijn gerepliceert: men behoort den ouden man weder te

roepen. Daerop S. Ex^e lachende soude hebben geswegen. Polyander heeft hyer geleert voorleden Sondach in de fransche kerck, ende den prins, die praesent was, soo gevleyt ende gepresen, dat hij sijn hoet met gramschap in sijn hooft tooch, thoonende een seer verstoorde mine. D'auditeurs bespotteden den professeur, seggende: que c'est un asne. Rivet sal 't mogelick beter maecken nu aenstaende Sondach. Dat Halberstadt voor de roode deur is geweest, schijnt waer te sijn; oock het hooft uyt vrese van deportement daernae in de schoot geleyt te hebben. Dan ick hoop 't rechte bescheyt naerder te vernemen. Ick ben te pas hier gecomen om noch een andere saeck, die bij dese occasie dient gemesnageert. Het heeft mij all te voren in 't hooft gelegen, ende had voor mijn vertreck all wat daertoe gepraepareert. Dan dese occasie comt in de hand, wil 't lucken. Ick bid u E. aen die van Salem te vernemen, off Bogaert, Oogentroost cum suis bij den synode van Noortholl. ende de kerckenraed aldaer sijn verclaert admissibel ende in wat forme. Wensche daervan te hebben pertinent bescheydt. Hier loopt (hoc tibi D. Episc.) een vrembd gerucht van Jac. Reael, schepen, broeder van den ontfanger, te weten dat hij soude gebroocken sijn. Indien gheen abus en is in nomine, te weten dat dese wordt genomen voor den secret. (daervan ick wat hadde gehoort), soo sal mijn huysken schade lijden, oock andere van de mijne. Sed hoc tibi soli. Si quid tale habes ne quaeso me lateat. De papieren van Louvesteyn heb ick wel ontfangen, behoeft derhalven D. Fl. daervan niet te spreecken, soo ick had begeerd. Ick vinde hier oock een brieff aen mij van d. P. C. uyt aller gevangenen naem, met bede dat ick soude willen letten op haer stuck. Ick sie sij dapper verlangen. Het spijt mij noch ende verdriet mij, met soo weynich vrucht uytgeweest te sijn ende cum discolis illis eenichsins yet versuymt te hebben, daeraen meer gelegen is. Dan gelijck u EE. seyden, wij mogen

ons beste doen, praestare . . . . est . . . . Ick heb een cleyn brieffken aen Victorem neffens desen geschreven, van inhout: dat ick verstae dat hij nae mij gevraecht heeft, mij praesenterende tot sijn dienst, soo hij yet begeert, oock biddende, soo hij hier sijnde yet vernomen heeft, het gemeyn off Loevestijn off anderen aengaende, 't welck mij dient geweten, dat hij mij dat wil doen verstaen, om daerop te mogen letten. Segge oock, dat u EE. daer nu sijn wedergecomen, dat derhalven S. E. met u E. off u E. met hem mogen communiceren ende mij laten gelangen u EE. off S. E. advis, dunct soo deselve goedt. Den Heer bevolen, met groetenis aen alle de vrienden ende D. Limb. Desen 22. Novemb. 29.

U E. d., H. v. M.

D. Fland. wordt gebeden daer eens te vernemen off Smout daer nae mij gevraecht heeft.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2049). — Adres als voren.

DCLXXVIII.

N. GREVINCHOVEN AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over den predikant, die voor Den Bosch zal worden aanbevolen. Zijn reis naar Den Haag in verband met deze zaak.

Eerw. heere ende waerde br.

Uwen aengenaemen van den 22. deser hebbe ick gisteren wel ontfangen, verblijdt sijnde dat u W. sonder ongeluck wederom daer gecomen is; bidde Godt, u W. voort oock aldaer te willen bewaren. De Wachter ende de Vlaming sijn hier oock wel aengecomen, doch hebben met mij noch niet sonderlings gesproken, wtgenomen gister avont nae de predicatie, op straet, in 't bijwesen D. Assueri, nopende eenich moderaet man, die men ten B. mochte recommenderen; waerop ick niet en wist te adviseren, also

ick onder dat volck niemant van sulcken slach en kenne. De Wachter sloech voor van eenen Erasmus, staende in 't classis van Dord., dien ick oock wel hebbe gekent voor een goet knecht, maer wat hij voor gaven heeft ende van wat humeur hij mach geworden sijn, nae dat hij de waerheit, tegen sijn gemoedt (soo ick 't houde), is afgegaen, en weet ick niet. Liever hadde ick een man van soet humeur, die in sijne onwetenheit daerhenen gaet, dan sulck eenen apostatain. 'Tsedert gisteravont mij wat naeder bedenckende, is mij ingevallen dat dien groten Brassert [3]) (ick meyne u W. kent hem) mij voor eenigen tijt veel verhaelde van de moderatie A. Leeuwij, staende tot Rijsw., in voegen dat hij rondtwt alle hevicheit tegen ons geimprobeert, Rosaei ende anderer proceduren getaxeert ende hem selven tot vrede gansch genegen gethoont hadde; men konde eens vernemen wat hiervan is, ende dan voorts doen nae bevindinge van saecken. Maer wat sal ick seggen? Als wij selfs stoffe hadden om daer werck te beginnen, soo waere 't (onder correctie) best, dat partije aldaer kreegh de meeste krijters, die in 't lant sijn, dan stondt onse kansse daer schoonder als anderssins, soo men daer of een Leo, of Bocard. of van die soort yemant krijght, die onder schijn van moderatie (die doch niet te beduyden sal hebben) ons de occasie mochte benemen, om mede op ons selven wat te doen, jae ons t'eenemael de deure toesluyten, die daer geopent is. U W. weet wel hoe verde de theologie van de politycken gemeenlyck streckt: comt daer dan yemant, die maer de naem van moderatie heeft, sullen sij niet meenen dat wij tegen sulck eenen de stock niet en behoorden te trecken, noch altaer tegen sijnen altaer te bouwen, maer ter contrarie te arbeyden, om alle man tot die schaeps-koye te brengen? U W. believe dit nae te dencken. Aengaende mijn vragen nae u W., als ick laest daer was, is waer, ende de oorsaecke was dese. Also ick de man van den B., hier door passerende nae

den Hage, maer ter loops en hadde gesproken, volgde ick hem twee dagen daernae, ende vondt hem ten huyse van eenen Wygandts (soo ick 't recht onthouden hebbe; hij is, meene ick, boeckhouder van sijn Excell. ende woont op 't Hof, in een poortgen in te gaen, wat voorbij de fransche k.), maer daer was 't apres boire. Evenwel hadden wij eenige propoosten t'samen; doch alsoo 't daer soo gestelt was, begeerde hij op mij, dat ick 't principael bij memorie soude stellen; hij wildet dan met Cousin communiceren, jae hem de memorie selfs in handen stellen. Hierover nu hadde ick gaerne uwer W. advys ende raedt gehadt, ende taelde oversulcks nae uwe W.; maer verstaende u W. absentie, stelde ick yedt nae mijn slecht verstant, ende communiceerde 't selfde met D. Assu. ende Andelio, die 't mede soo goetvonden. Ick ging nae de herberge van den man, ende socht hem daer tot dryemalen toe te vergeefs, ende alsoo ick vertrecken moest, stelde ick een briefken aen den man, ende sloot daer de memorie in, gaf 't aen Pesin, die 't hem oock gelevert heeft; maer (soo ick nu in 't wederkeeren alhier, wt de man selfs verstaen hebbe) te laet, want hij bij Cousin al geweest was. Hij voegde daerbij, dat hij naederhant noch met Cousin wel gesproken hadde, maer altijt in 't bijwesen van sijn mee-maet, die met hem van den B. gecomen was, in wiens tegenwoordicheit hij de memorie niet en hadde derven overgeven, sonder hem die eerst gecommuniceert te hebben, dat hij niet goet en hadde gevonden, omdat hij een man is van S. E. B.; evenwel, dat hij Cousin gevraecht hadde, dewijle dese nieuwe geleende preeck-heeren daer de meester alrede beginnen te maken, oft gebeurde dat men daer 't pl. wilde doen klincken? Wat raedt? Hoe sij haer houden souden? Daerop Cousin al lachende seyde: 't is nu geen tijt van pl. De man seyde: insonderheit niet in die plaets. Daerop Cousin repliceerde: 't is best dat men elck een laet Godt dienen nae sijn gemoet. Dit nam

de man aen, als consent om 't pl. te mogen refuseren; voorts seggende tot Cousin: maer of daer de nieuwe vischers oock wilden comen vischen? Daerop Cousin wederom wel hartelyck loech, seggende: is dat volck daer oock al? vindt men se daer al mede? sonder voorder wtcomste te geven. Evenwel neemt het de man, in quantum pro, oock soo verde, dat hij die luyden daer securiteyt derf verseeckeren, te meer omdat Br. verlaet sijn ampt, dat hij aengenomen hadde, ende datter grote apparentie is, dat niet de man van quader Aerts [3]) daer succederen sal, maer een goede heunich-bije, die niet steecken sal soo hij vast hieldt. Aengaende de memorie, vooren geroert, die heeft hij gelaten in handen van Wyg. voorsz., die aengenomen heeft deselfde met Cousin bij occasie te communiceren, die se u W. oock niet weygeren sal. Ick wensche dat se bij u W. (so sij noch in sijne handen is) alvooren wierde gesien, verandert, gecorrigeert etc., nae u W. gevallen, alsoo se metter haest ende in 't corte gestelt is. Meer niet voor ditmael hebbende, oock de tijt verloopen sijnde, sal ick hiermede eyndigen, ende u W. met allen die u lief sijn, in Gods genade bevelen, met hartelijcke groetenisse. Desen 23 Nov., soo ick meyne, 't is Vrijdach. 1629.

U W. dienstw. en bekende.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1214). — Adres als voren.

2) Waarschijnlijk is Joost Brasser bedoeld.

3) Aerssen, de rentmeester van Breda.

DCLXXIX.

H. DE GROOT AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Over den herdruk van zijn Apologie, Amersfoort, den Messias van Genève en politieke aangelegenheden. Bertius' dood. Antwoord.

Mijnheer.

Den uwen van den 25 November com ick soo datelick

te ontfangen, ende gelijck ick de voorgaende uytgecomen schriften met lust heb gelesen, soo sal ick oock de vordere bij gelegenheyt verwachten, u E. danckende voor de liberale communicatie. Mijn apologie is in Duytschlant herdruct ende doet daer [door]. Alzoo Buonis druck ten eynde was, soo sijn de exemplaren oock hyer gecomen ende werden wel getrocken. Nopende dye van Amersford, ick soude beter vinden propositio van nullitijt aen het Hoff van Utrecht, soo daer equitable luyden zijn; want het appel presupponeert judicature de generaliteyt toe te comen over de ingesetenen van de provincie, niet zijnde in crijgsdyenst. De Messias van Geneve is nu te Landewaert ende elck een treckt hem te rugge. Evenwel is het gepasseerde t'eenemael notoir. Van de besending van hyer wordt noch gerept, maer .... [2]) wel onderstaen off het hyer te hove soude smaecken, 't welck ick niet en meene, alsoo de predicanten alhyer soo zeer verlangen nae de tresves in Nederlant (waeruyt sij presa .... [3]) het oorlogh in Italie ende haer eygen rust) als Rossetus ende andere daertegen ..... [4]). Het tractaet van Rohan houdt men dat bij hun geaggreert ende oock geld daerop is genoten. 'T origineel is bevonden te Privas, onder de broeder van ghene dye hetselve hadde genegotieert. Van Pel ...... ick niet meer dan dat ick heb overgesonden, noch wie hij is; is geexecuteert te Toulouse. Bertius is gestorven en bon catholique romain ende heft gehadt alle sijne sacramenten nae de manier. Ick .... uyt deghene dye kennisse hebben met de ministers van Charenton, dat Cyrillus zeer groote n ..... heeft met de Griecken over zijne confessie. 'T boeck van H. Arnoldi heb ick niet ...., alleen ben onderricht van 't gunt daerin staet. Sprecheri historia is lezenswaerdigh, maer 't gunt ick u E. adviseerde van 't gevoelen der Remonstranten, staet in zijn boeck niet, maer heb het uyt zijne mondt, gelijck oock veele clachten over de ongestuymicheyt der predi-

canten. Dat van de huysvrouw van Wtenbogard wenschte ick wel dat beter waer, te weten simple restitutie, maer niet beter connende is .... [5]) mede genomen. 'T geeft mij niet wonder dat Smout den ouden man niet gevonden en heeft, alsoo hij hem (soo 't schijnt) weynich toont. Godt wil 't beteren. Nae de Anticensura wordt niet alleen bij mij, maer oock bij anderen zeer verlanght. Aubertijn in zijne predicatie bekende dat in den brief Petri 6 en vele andere passagien van de schriftuyr uytvercorenen genoemt worden alle dye geroepen zijn (hij moet ... ende de roeping soo veel men mercken can gehoorsamen) maer per digressionem vyel op het IX. capittel der Romeynen tanquam sedem materiae. Mij verlanght te weten hoe het d'Ailly ... maecken, als hij tot het IX. capittel sal zijn gecomen, daer hij nu reeds bij is. Het VII. ende VIII. heeft hij uytgeleyt gelijck Arminius ende de Remonstranten. 'T gunt u E. van Alphaeus ......, houde ick waer te zijn. Van Engelant is waer; Robertus Cotonus, een zeer geleerd man, is mede gevangen, noch twee graven. Van Seldenus sal u E. voor desen verstaen hebben · de oorsaeck meent men te zijn, dat zij wat te veel parlementair zijn. Sij sullen genoech te d ...., al laeten zij de querelle tegen d'Arminianen vaeren. Vale bene, saluta vinctos et fratres. 6 Dec. 1629.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

2) De éene kant van den brief is afgesleten. Er zal *men magh* gestaan hebben.

3) Hier zal *presageeren* gestaan hebben.

4) Hier stond waarschijnlijk *ijveren*.

5) Op het woord, dat hier stond, is eene inktvlek gevallen.

DCLXXX.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Dankzegging voor Wtenbogaerts aanmerkingen op zijn werk. Hij is zeer

ingenomen met diens discours. Grevinchoven is heel anders gestemd en zal met Kersmis prediken [2]). Bijzonderheden betreffende de predikanten.

Mijnheer.

Ick hebbe gisteravont spade u E. aengenaem schrijven met het bijgevoeghde rolleken wel ontfangen. 'T is mij leet dat u E. de voorreden niet liever noch 4 off 5 daghen bij hem gehouden heeft, om op alles met bedaertheyt wel te letten. Het lange vertoeven van de Vlamingh om die u E. te behandighen, is oorsaeck dat het nu voor de kersmis niet sal aengeleyt connen werden. Evenwel dancke ick wel hertelyck uwe E. voor de moeyte om tot het lesen van deselve noch een deel van de nacht te bestedighen. 'T was de pijne niet weert. De observatien, die u E. maeckt, sijn deselve die ick verwachtede en daervoor ick selfs mijnenthalven wat beducht ben geweest als ick de praefatie stelde, houdende evenwel dat se sodanig niet en zijn, of sij connen genoegh tegen calomnie en suspitie verantwoort worden. Quia tamen hoc tempore tuta etiam omnia timenda sunt, sal ick deselve behertighen en liever een steen die opgeraept soude connen worden, om ons daermede te werpen, uyt de wegh leggen, insonderheyt in den aenvangh van 't werck selve, als die laten blijven leggen. 'T is licht te doen. 'T stuck van accommodatie hebbe ick niet derven reppen, geen bequame occasie daertoe hebbende, en selfs als u E. weet scrupuleus sijnde om daervan iets te roeren. 'T geen u E. daervan zeyt is wel geseyt, en dat stae ick van gantscher herten toe. 'T en strijt oock niet tegen 't geene ick segge. En tot een teecken wil ick oock gaerne sien hoe ick 't bequamelyck hier of daer te passe sal connen brenghen, ten eynde dat het blijcke dat wij op deselve ..... paden en uyt een mont spreken.

Aengaende u E. Discours [3]), dat las ick gisteren avont noch met vreughde uyt, mij niet genoegh connende ver-

wonderen hoe u E. sulcke wercken, soo haest en soo voorsichtich tusschen de clippen heenen zeylende, cont op 't papier en in 't net stellen. De Heere vergelde uwen arbeyt met hetgeene u E. hert wenscht. Ick houde nodigh en dienstigh dat het in 't licht come en alle man gemeen werde gemaeckt. Daeruyt sal blijcken hoe groot onderscheyt daer sij tusschen den geest der Remonst. en hare partijen. Ick twijffele niet of de overheden sal het wel smaken en alle rechtsinnige vrome herten in 't lant. 'T sal oock een schotdeur wesen tegen die verwoede antitrevisten, in quorum vijs est contritio et sanguis, quorum os dura loquitur et qui viam pacis non noverunt. Ick sal sien om met den drucker te spreken. 'T placcaet hoope ick niet datter tegen zal zijn. En bijaldien het soude mogen selffs nae 't placcaet opgehaelt worden, 't sal sonder twijffel niet dan te meer gesocht worden, en de heeren sullen het voor een goet en loffelyck werck houden: emmers die het welvaren des lants en der lastermonden breydelinge gaerne saghen? 'T ander is noch niet te Salem. Ick soude gaerne hetselve aldaer brengen en waernemen met diegeene die daer sijn. Want ick sie dat ick nu wel sal connen van hier zijn, nadien D. Victor (Vittoria) op gisteren aengesproken sijnde van eenige gedeputeerden uyt de kerckenraet, d. Janss. ende Blanckaert, nae lange en brede discoursen oock favorable instantien van alles te willen vergeven en vergeten 't geene van hun soude mogen gedaen zijn, daerover hem eenige offensie of miscontentement gegeven mochte zijn, eindelyck hun heeft toegezeyt wederom te zullen het prediken aennemen niet juyst preciselyck, volgens de ordre, maer soo nu soo dan, als sijne dispositie het eenichsins sal toelaten. - - - - - - - - -
Haec volui tibi, mi Domine, significare, ut mecum gaudeas et, si videbitur, homini calcar subdas ad currendum alacrius. Connen wij hem aen 't gaen crijgen, ick hoope dat hij vorder comen sal en eyndelyck moede worden het pruylen.

- - - - - - - - - - - - - Ick wort deur interpellatien belet om meer te schrijven, moet afbreken: de uyre slaet. Vale et salve a

15 Decemb. 1629. T. q. n., S. E.

Non licet relegere.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1032). — Adres als voren. „Ra 16 Dec."

2) Hij had onder anderen gezegd, dat hij gehuiverd had weer op te treden, omdat hij vreesde dat men hem dan ook zou willen gebruiken bij een of andere conferentie tot accommodatie, waartoe hij zich te zwak rekende; dan zou 't op hem en nog 1 of 2 aankomen. Het heugde hem nog „dat u E. (Wtenb.) geseyt hadde ten tijde van de conferentie, dat het u E. te swaer soude gevallen hebben om den last te dragen, ten ware dat u E. hadde gesien onse resolutie om u E. de handen te bieden, dat u E. dat courageeren etc."

3) *Bibl. d. Remonstr. geschr.* bl. 99.

DCLXXXI.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Zijn oordeel en dat van Grevinchoven (die weder over indispositie klaagt) over Wtenbogaerts geschrift. Over Liesselius. Hij vraagt Wtenbogaerts nader oordeel over zijn werk. Over Amsterdam en andere particularia.

Mijnheer.

U E. brief van den 17 deser met de couverte is mij wel ter hant gecomen. Den goeden heer hier comende, sal mij niet vinden. Ick wenschte nochtans dat ick hadde 't geene zijne E. medebrenght van Parijs. Soude het te Salem laten nae mijn hooft agenceren. Nu hier comende, en medebrengende 't selve, sal ick het wel van hier becomen deur 't eene ofte het ander beurtschip. Victor - - - - - - - - - - - heeft mij u E. schriften medegegeven, dan claeghde dat hij deur indispositie 't groote werck niet

had connen lesen, doch dat 't geene hij gelesen hadde hem seer wel beviel en niet en twijffelde of deselve soude mede insgelijkx hem behagen. Spracker seer loffelyck van. 'T ander, seyde hij, geheel gelesen te hebben, en oock niet qualyck behaeght, maer evenwel veel te sacht te gaen in sijn sin. Dat de partijen met een stijver spoor bereden mochten worden, insonderheyt in sulcke materie daer wij alle de polityequen met ons hebben. Ick meende dat u E. sulcks ongeraden had gevonden om redenen, en dat 'tgeene u E. hebt verhandelt, tusschen twee clippen heenen gaet, dienvolgens voorsichtelyck gestelt was, alhoewel ick oock wel gaerne hebbe dat de partijen wat meer sants in de oogen crijgen. Anders sij gevoelen niet dat se geraeckt worden, alhoewel dat se anderssins genoegh geraeckt en wel diep getroffen worden, selfs onder de soete en onaenstotelycke redenen en manieren van spreken. Ita suum quisque annum indicij sui normam facit. Aengaende het drucken: de man was terstont gereet, doch alsoo sijn huysvrouw op 't tipken is van te geleggen, dorst hij niet van hier selver daermede reysen; heeft evenwel aen sijn m^r geschreven en antwoort becomen, dat soo haest als 't daer sal sijn, aengeleyt sal worden. En dewijle ick selve derwaerts reyse, hebbe ick 't veylichst gevonden selve medetenemen en daerentuschen Victor laten lesen. 'T geene u E. uyt het Tractaet van Rohan met Spangen wilt geinsereert hebben, sal ick goede acht op nemen. 'T dienter in en isser nodigh ingebracht. 'T ander schrift sal ick oock medenemen. Desen drucker, die de Apologie druct, presenteerde het wel te doen, maer deurdien ick verreyse, hebbe ick 't een ander niet dorven bevelen, uyt vrese dat ick of afgeslagen of suyr daerom aengesien soude worden. Ick sal 't wel voorthelpen en hoope het metten eersten te vorderen. Liesselius [2]) is alhier, en nu is dese plaetse genoegh versien. Hij is hier en daer al over den hekel gehaelt, maer is een soet en vreedsaem man,

die 't al over hem laet gaen. Sijn hert is te Hoorn, maer evenwel laet hem geseggen. U E. treckt te verre mijne woorden over het seggen van Provostio. Ick neem se gaerne in 't goede en houde dat u E. reden heeft gehadt die alsoo overteschrijven. 'T is waer, ick seyde dat sulckx wel eer diende geseyt te zijn geweest, maer evenwel hield ick dat oock op sulcken spade waerschouwinge te letten stont, ne forte societas detrimenti aliquid pateretur ab editione. Maer dit can noch voorgecomen worden met het lesen, en 't geene aenstotelyck mochte geoordeelt worden, te doen herdrucken. Dat ick u E. sulck oordeel alderbest toevertrouwe, behoort u E. niet vreemt te duncken: u E. weet wel dat ick 't meene en vastelyck daervoor houde, alhoewel u E., nae uwe gewoonte, 't selve u E. niet en wilt arrogeren. Daerom bidde ick u E. alsnoch te willen vrijmoedich uwe oordeel mij te verstaen geven: ick sal het gaerne volgen of u E. beter te soecken onderrechten. De principaelste controversien, hoope ick, dat tegen calumnien sijn bewaert, maer ick hebbe mijn naturel en maniere van schrijven gevolgt, die mogelyck een yeder niet en sal smaken, maer dat mocht soo heen gaen. Ick ben van sulcken gevoelen, dat ick meene dat gepast moet worden op den knoop daer 't op aencomt, en als daer niet op gelet wort, dan voldoe ick mij selven niet en late liever 't werck steecken. 'T is waer 't is somtijts een scabreuse vrage, maer evenwel als die scabra niet wel en worden gededoleert, soo gaept de antwoort en met de antwoort lijt de waerheyt last. Als 't u E. gelesen sal hebben, soo wilt het niet versenden, maer bewaren tot mijne naeder order. De leste resterende quaterniones sal u E. Grietgen, overcomende, behandigen, met Godes hulpe. Van Osterodij opinie de C. d. can ick niet veel seggen, alsoo ick se in langh niet hebbe gesien; maer dat can ick seggen, dat ick in die materie niet vast en derf iets defenderen. Mij dunckt dat men in essentiae divinae et

personae Christi negotio gereserveert behoort te gaen. - - - - - - - - - - - - - Als u E. aen mij gelieft te schrijven, dat can u E. doen onder couverte van Limburgh, op de Keysersgraft, naest Rijssel, ofte van Jan Willemsz. Houtappel, op de Keysersgraft, naest de Groenlantsche packhuysen in den ouden palmboom. Dat soe gesonden wort gaet vast en wort wel bestelt. Ick sal, daer sijnde, sien hoe langh mijn verblijf daer nodigh of dienstigh sijn sal. Ick moet evenwel haest weder overcomen om de boecken te vergaderen en ordre te stellen op de versendinghe. Dat de tijdinge van Delf soe swaer niet en is, dat is mij lief; en hoe 't soude mogen gaen, 't moet verwacht worden. Ick ben verwondert dat u E. schrijft, dat het te Salem met de electie wel mochte gaen als te Delf; want ick hebbe altijt gantsch anders verstaen en mijn selven vastelyck ingebeelt. Te Salem sijnde, sal ick daernae vernemen, als oock nae de gelegentheyt van de bancquerouten. Wie is doch dien man daer u E. voor vreest? Is 't Augustijn? Nae Alckmaer sal ick oock vernemen; maer daer is weynich vreese voor de onse, indien de prince sijn soldaten te huys hout. De veranderinge van u E. dispositie becommert mij; ick soude u E. raden daer niet te blijven als de huyr sal opgezeyt zijn. Hier wacht u E. uwe camer. - - - - - - - - - - Ick twijffele oock niet off u E. wort daer hertelyck verwacht en sijt daer wellecom. - - - - - Van den deurwaerder heb ick noch niet naerders connen verstaen; indien u E. aen Dirck Jansz. off in de Witte Leeuw eens daervan schreeff, sij souden wel bequamelyck daernae connen vernemen. Ick danck u E. van de advysen uyt Vranckrijck, Constantinopolen en Engellant. Ick giste wel dat de oorsaecke van het [treviserij] van de Charentonisten was om den coninck van Vranckrijck te meer werck te doen hebben in Italien, meynende sij te beter in rust souden gelaten worden. Ick hadde verstaen dat den aertsbisschop in Engelant mede vastgestelt was, maer

hebbe het niet gelooft. De Remonstr. winnen daer velt. Al hadden wij nu noch ettelycke hondert acta et scripta synodalia, ick sach se vercocht. - - - - - - - - - - -
'T is tijt om af te breken. Mijne reyse sal van daech niet vallen connen; het getij comt te laet en hier sijn geen beurtschepen. Ick sal moeten over Der Goude gaen en aldaer voort in een merctschip op Salem. Ick bevele u E. Gode in genadige bescherminge; Hij beware u E. in lancduyrige gesontheyt en gunne ons en onse Societeyt u E. hulpe en bijstant voor veele jaren. Amen. Mijne gebiedenisse an u E. huysvrouw en huysgenoten, beneffens d. Matthisium en andere heeren en vrouwen. Desen 21 Decemb. 1629. T. quem nosti,

S. V.

De boecxkens heb ick uytgeleyt en Marritgen Niellius gegeven, om deur de ordinarise brengerse u E. toe te senden.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1032). — Adres als voren. „Ri 27 Dec."

2) Reinier Liesselius, als predikant van Hoevelaken in 1619 afgezet.

DCLXXXII.

J. WTENBOGAERT AAN S. EPISCOPIUS [1]).

Antwoord. Conferentie met Biel. Over Nijmegen. Te Leyden wil men Christiaen (Praevostius) houden, maar v. d. Borre wel missen.

Mijnheer.

Den uwen aengenamen van 21 Decemb. heb ick wel ontfangen, daeruyt ick u E. nu tot Salem gisse. Ick sprack den man van de perruque eergisteren. Hij meynde die nu te brengen op Rott., maer uyt mij verstaende dat hij u E. daer niet soude vinden, vonden wij te samen goedt dat hij se soude bestellen daer ick was, om u E. voort te

beschicken, alsoo u E. geschreven had deselve te willen aldaer nae sijn hooft laten ajanceren. Dies sende ick nu deselve. Dat van Victor ende sijn oordeel over die 2 schriften gae ick voorbij. In 't uwe ben ick besich. D'ander quaterniones sal ick door Grietgen [2]) verwachten, die ick meyne niet soo haest te sullen comen, omdat haer suster van Ewijck t'Utrecht overleden is. Wat nu voort te Delff passeren sal op nieuw jaer, sullen wij vernemen. Hoe het te Salem staet, sal u E. nu best hooren. In 't geen te Alckmaer is geschiet, is men gerust, soo ick hoore. Ick moet u E. wat vertellen. Securis [3]) (niet quae ad radicem) is bij mij geweest, seydt dat de Nyeuwe magen [4]) niet toe en nemen, ende daerom eenich bequaem middel aldaer voor hebben tot accommodatie, eer sij heel verlopen, te weten dat men bij die andere, die 't huys in hebben, soude setten, off den Swarten [5]), off den Leu [6]) off den vromen Engel [7]) op het bart, off den man die het Jif-fordert [8]). Tot den eersten en was het huysvolck gants niet genegen, ende nochtans de schuer-luy wilden die enckel bij die daer nu sijn, gevordert hebben. Maer de huys-luy hadden meer sins tot den Leu off yemand van d'ander. Dat stont noch soo. Ick vraechde, op wat conditie dese alsoo bijeengebracht souden werden. Hij sey aldus: Sij souden houden dat sij hebben, ende laten die ander oock het haer; maer mosten die niet tegenspreecken. Sij selve mosten het haere soo weynich ende stil roeren als sij konden. Ick hoorde vrembt toe; vraegde all voort. Hij seyde bij den Ad[t] Henrick van Alphen geweest te sijn, om hem te bewegen, op den tijdt die nu eerstdaechs aen staet, te willen letten van bij de voochden, die nu den boedel regeren, noch 3 off vier andere te crijgen, nae Securis sin, die souden 't dan wel voort claren. Wat seydt van Alphen? Hij wil niet beloven, hoewel hij 't wel doen kan sonder eenige swaricheyt off den regel te buyten gaen (seydt hij); doch hij geeft seer goede hoop van 't lest te

sullen doen. Maer (seyde ick) spreeckt ghij met hem niet van dit voornemen van die 2 tot een te brengen? Jae. Wat docht Alphen? Hij meynde dattet swaricheyt hebben soude, alsoo hij die 't huys in hebben, soo wel kenden, dat sij die ander niet souden willen bij haer hebben. Hij had gelijck (seyde ick). Wat dunckt u dan nu? vraechde ick. Ick (seyde hij) hoope dat men 't evenwel daertoe wel brengen sal, hadden wij maer die 3 off 4 goe voochden. Doe borst ick vuyt, niet (ick beken 't) sonder alteratie, die hij oock wel merckte, seggende dat ick mij verwonderde dat men sulcke dingen voornam sonder eenige communicatie van Vigil., Vict., Vlam. en sulcke luy, dat oock de Swarte seer qualyck dee van sich soo ver in te laten, sonder wetenschap van 't geseyde, dat hij maer en socht sijn bed daer te maecken ende al de reste, oock de lieden in de tralien, te voren te geven etc. Hij seyde dat dat de mening gants niet en was, ende dat de Swart most wesen geexcuseert, alsoo hij ronduyt geseyd had niet te willen doen, dan met goedtvinden van de dd., oock dat het maer een voorslach was in 't gros. Ick antwoorde, dat men verder most sijn gegaen, naedemael hij had geseydt dat die van 't huys tot Swart niet waren genegen, maer totten Leu, ende dat het ander volck enckel spraecken voor Swart. Hij excuseerde het evenwel ende bleeff daer bij, dat het maer een voorslach was in 't gros. Ick seyde dat het een voorslach was sonder fondament anders dan bedriegelick, een prinsseling die niet konde deugen, ende daermede noch anders niet soude te wege brengen dan d'andere maets onder malcander verwarren ende 't heel stuck verderven etc., met vele reden daertoe dienende. Hij seyde, dat hij dat oock wel gelooffde, maer dat, conden sij maer die voochden crijgen, sij wat anders voorhadden, te weten de ander haer huys te laten, ende Swart metten sijnen een ander huys in te geven, soo goedt als 't huys dat d'ander hadden, om daer openbaer te woo-

nen. Ick seyde, dat dat met het voorgaende niet en accordeerde, oock niet practicabel, oock in haer vermogen niet en was, om vele redenen, die ick bijbracht, seggende in 't lest ronduyt, dat ick merckte dat dit quam van luyden die nae de voochdije stonden, ende sulcke dingen malcander ende andere wijs maecken, om maer te beter tot haer voornemen te comen, ende dat ick vaste gissing maeckte, dat als sij schoon tot de voochdije souden sijn gecomen, sij dan evenwel de weeskinderen niet veel vordeels en souden doen. Dat ick met hem wel wenschte, dat daer goede voogden quamen, liever als quade off harde, maer dat het de vrienden van de weeskinderen daerom niet te doen en was, als sij maer mochten soo ver comen dat men se met vreden liet haer dingen doen etc. Somma, wij hadden veel reden. 'T'eynde was: men soude dat van goede voochden te crijgen vorderen, ende dat hebbende (soo hij hoopte), sou men 't succes aen Medenum overschrijven, ende voorder niet aenvangen sonder communicatie met de bovengenoemde. Soo scheyden wij vriendelick. Hoe het nu gaen sal ende vorder doen, leert de tijdt. U E. dencke dit wat nae, ende overlegge wat dit voor een handel is, sonder noch yemand hiervan te seggen. - - - - - - - - - - De heeren Staten sijn gescheyden op reces van den 12 off 14 des n. jaers weder bijeen te sijn. Meer heb ick nu niet, maer bevele u E. met alle de sijne den Heer. 27 Decemb. 1629.

T. F. M.

Een letterken advys van den ontfang.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2049). — Aan „Simon de Wachter, coopman tot Amsterdam."

2) Grietje van Os, gelijk mij thans uit een brouillon is gebleken.

3) Biel. 4) Nijmegen. 5) Wittius. 6) H. Leo. 7) Engelrave.

8) Willem Issording, die als predikant van Elst in 1619 werd afgezet.

DCLXXXIII.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT [1]).

Berichten uit Amsterdam. Men heeft daar een groote spijker gekocht, maar de regeering heeft verzocht daerin niet bijeen te komen. Antwoord. Hij heeft het verzoek van Leiden niet ingewilligd.

Mijnheer.

Den uwen seer aengenamen met de bijgaende perruque heb ick wel ontfangen, bedancke u E. voor de sorge in 't senden van de perruque ende de advysen, daerbij gevoeght. 'T is mij lief dat u E. den costelycken tijt verwendight te besteden in het lesen van mijne schriften en sal verlangen daerover te verstaen en te vernemen u E. oordeel, dat ick boven alle andere aestimere en ter herten neme. Van de verkiesinge van Delft hoope ick te hooren 't geene aengenaem sal zijn. Van Alckmaer heb ick noch niet vernomen. Hier gaet het met onse vergaderingen wel voort. 'T wil hier al comen tot ons wat eenighsins de waerheyt en de vrede van de christenheyt bemint De huysen sijn veel te cleyn. Als ick op kersdach leerde, moester een groote hoop wederkeeren, omdatter geen plaetse was om te hooren. In de collecten worden wij oock gewaer de affectie van veelen. Hier hebben de onse een spijcker gecoft voor elf duysent gulden of daerontrent, een plaetse, die men seyt seer bequaem, wel gelegen en capabel te zijn om veel volck te laeden. Wij souden daerin eerlange aengevangen hebben; dan op huyden hebben wij verstaen dat de predicanten ende ouderlingen voor de heeren sijn geweest, om te clagen over ons voornemen. Waere dat niet geschiet geweest, de heeren souden met goeden oogen het aengesien hebben. Nu hebben sij d'een en d'ander van de onse, die sij houden de voornaemste te zijn, deur een seecker burgemeester (Bicker) in 't particulier laten aendienen, dat wij doch souden willen voor

alsnoch desisteren van die plaetse te gebruycken, seggende dat wij onse huysen vrijelyck daertoe souden gebruycken, en de heeren toevertrouwen, dat sij onse saecke ende goede meeninghe op 't alderbeste sullen soecken te mesnageren; dat men de heeren wel conde en behoorde hierin te gelieven, dewijle het doch geen conscientiewerck en is soo een plaetse te gebruycken, als men andere vrijelyck conde gebruycken. Den heeren is wel veel van de onse gerepliceert; doch daer en is van de onse alsnoch op gemeene advys geen resolutie genomen wat sij doen sullen. Ons wort vrij wat toegeseyt van d'een en d'ander, indien wij gehoorsamen; maer wij sullen sien waerheenen de humeuren meest inclineren. Directelyck tegen de heeren te gaen sal sijn swaricheyt hebben, sie ick wel, maer evenwel om in de huysen altijt te vergaderen, sal voortaen ondoenlyck vallen. Ick wenschte dat onder de heeren veel comites waren, die de saecke uyt conscientie behertichden, maer daer sijn humeuren onder die mij niet en behagen, en met dewelcke wij lancsaem lant beseylen sullen. Wij sullen daerentusschen met malcanderen advyseren en beramen wat ons te doen staet. Sic magna messis est et populus multus, utinam ostium apertum esset! Mij dunckt dat wij nu al wat veel gewonnen hebben, dat men ons expresselyck seyt: vergadert in de huysen soo veel en dickmael alst u gelieft, maer laet alsnoch de spijcker in te nemen, om redenen die t'uwen voordeel metter tijt strecken sullen. Met de verkiesinge leyt het hier heel wel, daer is geen peryckel noch vreese nae alle apparentie. De generael Reael hout men voor seeker dat vroetschap wort en noch 2 andere wel geaffectioneerde; doch de tijt sal 't leeren. Den kerckenraet heeft hier 6 predicanten genomineert met gemeene ofte pluraliteyt van stemmen. De precise smaeckt de verkiesinge niet, en hebben daerom apart anderen genomineert, die sij de heeren oook hebben voorgedraghen. Wat hieraf worden

sal leert den tijt. Dat van de Nieuwe Magen sal ick wat erkauwen. Securis illa ad radicem vult et suo tantum commodo studet. 'T sijn vreemde gangen. Die van Alphen oordeelt wel, en de Swart doet wel dat hij daertoe niet en verwillight. Hier sijnder mede al onder die vremde humeuren, die al van accommodatie en vereeniging spreken; dat sal, vreese ick, noch onse laetste werc wesen.

. . . .

Mijn heer, ick soude meer schrijven; maer ick moet t'avont leeren, en daerom afbreecken. De wercken, u E. bekent, souden al zijn aengeleyt geweest; maer mijn coffer is noch niet gecomen deur dese vorst: wacht se alle dage. Soo haest als se gecomen sal zijn, sal ick se doen aenleggen. Want hier wacht men der nae. Vale et salve, cum tua tuisque a

30 Decemb. 1629. T. q. n., S. V.

1) In mijne collectie. — Adres als voren.

DCLXXXIV.

* J. WTENBOGAERT AAN N. N.* 1).

Over het dogma de trinitate en andere leerstellingen. Hij zou eindelijk wel eens willen uitgemaakt zien, welke dogmata ter zaligheid noodig zijn, en welke niet.

1) Minuut op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2050).

DCLXXXV.

J. WTENBOGAERT AAN C. NIELLIUS 1).

Wat Grevinchoven wedervaren is, geeft geen grond om te wanhopen. Toezending van stukken om af te schrijven.

W. h^r ende broeder.

Nae dat dese geschreven was, seyde mij u E. suster de

Niel., dat u E. genoch despereerde van uwe verlossinge, fondament nemende op de sobere antwoorde, den vrouwen gegeven ende 't ghene Victor wedervaren was. U E. houde mij ten goeden, dat ick een woordjen segge op 't eerste, dat dat alsoo weynich reden geeft tot wanhoope als tot grote hoope. Want, om rond te seggen, al hadde de man wat goeds in den sin, ick meyne niet dat hij anders conde antwoorden. Aengaende Victorem, u E. meynt dat hij daer gegaen zij als wanhopende van onse saecken hier. Ick kan dat niet geloven dat hem dat hebbe geport daer te gaen. Mij soude vremt duncken dat soo een wijs man soude meynen dat hij 't daer harden soude, als sijn metgesellen het hier in 't land niet souden connen houden. Dit, dunckt mij, ware een sobere consideratie, 't en ware S. E. voor hadde gehadt een heel ander register te trecken, dat ick niet en gelove, ende hem niet toe en vertrouwe. Dat hem gerefuseert wierd de versochte audientie, vinde ick soo vrembd niet. Hadde S. E. mij dat voornemen te voren gecommuniceert, ick soude hem, dunckt mij, de vuytcomste sodanich die is geweest, wel te voren hebben geprophetee̤rt, hoewel ick gheen propheet en ben. Hadde S. E. dat dan noch efter willen doen, ick soude hem geraden hebben een ander wech in te gaen. Somma, indien ick ware geweest van die luyden, die te voren grote hoope hadde gehad uyt die victorie (waervan ick nochtans alle tijdt hebbe geseydt de connexie niet te konnen sien), ick en soude die om ghene van dese 2 consideratien, oock niet om alle beyde, laten vallen. Victor was terstont mij besoecken, spraecken veel van de sententien van Amersfoort ende oordeelen beyde, dat, indien Alph. daervoor heeft geintercedeert in ernst, ende niet geobtineert, daer uyt meer te coniectureren was als uyt het voorgaende. Soo oock niet in ernst. Ergo: laet ons op gheen menschen sien, maer op God. En peu d'heure Dieu labeurre, seggen de Waalen. Ick verstae oock dat u E. gaerne mijn oor-

deel weten soudet van de voyagie van Victor. Ick wensche S. E. die niet en hadde gedaen, dat is gesocht Alph. te spreecken, ende nadat het geschiet was, dat soo vele als ick hoore gheen kennisse daervan en hadden gehadt. 'T is mijn onrijp oordeel. Dan ick houde alles geschiet te sijn tot goeder intentie, ende dat alles noch ten besten comen sal. Ick heb vergeten m^r Niellius te schrijven, dat Spangen, predicant in de fransche kerck van den Hage, bij de synode verclaert is incapabel om in dese kercken meer te dienen, maer en is vorder niet gedeporteert. Iterum vale.

Noch post datc. Soo ick dese meynde te sluyten, comt Vigil. mij brengen dese bijgaende papieren, seggende dat S. E. ende Flander, die gelesen hebbende, seer bidden dat ick se datelick soude willen senden (dewijl sij verstaen hadden dat ick doch schrijven wilde) aen d. Clivensem, u E. ende d'andere mannen aldaer, om 1° deselve te lesen, ende goedt vindende soo sij sijn, 2° onder malcander uytschrijven, volgens gedane praesentatie. Ick hadde mij ende uwer E. node met sulcke papieren bemoeyt; maer Flander quam 'er bij, ende drongen mij beyde. Ick seyde dattet maer halff werck was, soo mij docht. Sij seyden dat dat niet en schaade, maer dat het seer goed soude sijn dat (indien het daer bij u E. maer goedt gekent word) dese bladeren bij provisie in 't net geschreven wierden, terwijlen sij de reste gereet maecken souden, om te eer gedaen te hebben ende H. A. dichter op de hielen te volgen. Ick konde het eyntelick niet weygeren. Oordeelt vrijlick, ende doet dan dat u goedt dunckt, alleen dat ick wete metten eersten off het wel behandicht is. Sij seggen mij, dat hier off daer een woordt vergeten is, ende dat mogelyck hier off daer yet qualick can gelesen worden; maer seyden daerbij, dat het de substantie niet en vitieert, ende dat hier off daer lacunen mogen worden gelaten, daer men 't niet lesen en can, die naa gesuppleert

connen worden. Sij meynden, dat in celeritate yet gelegen was. Ick liet mij overreden. Sij baaden oock , dattet wat ruym mocht geschreven worden, off 'er yet te corrigeren viel. Ignoscite importunitati, simulque infantiam et audaciam authoris bene consulite. Vale tertio.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 2051). — Adres als voren. De brief, die waarschijnlijk werd geschreven in antwoord op No. DCLXXV, is verloren.

DCLXXXVI.

S. EPISCOPIUS AAN J. WTENBOGAERT 1).

Zijne ingenomenheid met de „Consideratien op de consultatie." Wtenbogaert moet wat stellen op het request en „der partijen remonstrantie." Hij vreest dat men accommodatie in den zin heeft. Particularia.

Mijnheer.

Ick verlange te sien der partijen Remonstrantie. Sij en is noch hier niet. 'T is mij en de broederen lief, dat se u al in handen heeft. Dorsten wij, wij souden u E. bidden, jae ick hebbe last om u E. te bidden, dat daertegen van u E. ietwes gestelt wierde. Ick weet 't is altijt weder aen u E. nieuwe moeyte geverght; maer wat raet? Quilibet diffidit sibi ipsi etiam diffidet quamdiu tibi vires constabunt et aetas tua sinet ut aliquid reponas eiusmodi scriptis. Niemant can hem selven inbeelden dat hij 't of doen of emmers soo wel doen sal. Et in quo scrupulus iste est, is facile haeret et gradum suspendit. U E. schrijft wel dat, indiender wat tegen gestelt wert, 't selve vrucht geven sal. Ick gelove het vastelyck; maer seyt u E.: mits dat men niet al te hevigh, maer voorsichtigh en bondigh gae. Hic Rhodus, hic salta. Ick bidde alsnoch, mijnheer, dit anderen niet te vergen maer selve te doen: want u E.

heeft versch in de memorie al 't geene voor desen is geremonstreert: want 't is doch u E. eygen werck geweest, en 't geene u E. onlanckx op verscheyden dingen hebt gestelt, sal u E. hier licht werck wesen. Verbo. Aut a te aut a nullo fieri potest. . . . .
. . . .

Mijnheer.

Ick hebbe de consideratien op de consultatie voortgesonden, niet uyt eenigen onbedachten ijver, maer met een soo rijpen en welbedachten oordeel, oock met een soo blijden en vrolycken gemoet, als ick oyt iet gesonden hebbe, geensins twijffelende of sij sullen soo aengenaem en wellecom wesen als se in 't licht comen, bij alle verstandige en vrome patriotten, als oyt eenige schriften geweest zijn. Ick flattere u E. niet, noch en abusere mij selven niet. Ick verstae 't soo in conscientie en met ernst. De ordre in soodanige schriften moet niet naukeurigh gesocht worden, die is arbitrair en, sonder pluymstrijcken, die u E. gevolght heeft is de alderbeste in mijn sin en houde voor seker, can ick iet wat oordeelen, elck een die wat verstant heeft sal se approberen en loven. Mijnheer, laet u doch niet verdrieten diergelijcke dingen te stellen. Men salder u E. bij gedencken, al waer 't veel jaren nae u E. doodt, en alhoewel dat u E. naem en hant niemant sien en sal dan die u E. kent, men en zal niettemin wel riecken den autheur, die niemant en can wesen dan u E. Ick hebbe van Limburgh op de vragen, die u E. mij eens schreef, en daer u E. gaerne bescheyt op hadde, eyndelyck antwoort becomen, maer alsoo het niet in en heeft dat van u E. selve niet gesien en gestelt is, achte ick 't onnodich u E. nu toetesenden, 't en ware het u E. nochmael begeerde. Tot me literae obruunt ut vix suffurari possim tempus aut describendis eiusmodi non necessariis, aut ad vacandum necessariis et melioribus

curis. Misera haec vita est, non nisi literis scribendis et legendis vacare. De tuis non loquor, eas enim solas paene desidero quotidie, quia ex iis disco et aedificor. Ceterarum omnium taedet et piget. Indien u E. de lust heeft ietwes te stellen op dat request, ick soude het mede wenschen, maer derve het u E. niet raden, veel min verghen. 'T ware wel billick dat u E. daertoe stoffe ware gegeven, maer wat is 't? A nobis, id est a te solo, expiscantur omnia, et creditur, nihil esse quod te lateat. Daer moet veeltijts een esel zijn (vergeeft mij dit woort), die de last draeght, en die men meent dat se best dragen can: die leyt men se altijt op 't lijf, al soude hijder onder blijven leggen. Dat de professoren daer zijn en tot . . . .

. . . .

van een request neffens onse verclaringe te presenteren aen de Staten tot onderhandelinghe, mits dat die requeste in handen van de synode of de professoren van Leyden gestelt werde, als Dungen begeert, dunckt mij gantsch onredelyck en ongeraden. Sal men het soo moeten halen en van die luyden noch niet best verwerven? Daer sal ick niet licht toe verstaen. Wat Car. met die andere request meent, can ick oock niet dencken. Sullen wij ietwes verwachten van d'accommodatie, soo dunckt mij dat niet wij van haer, maer sij die van ons behooren te versoecken. 'T sal doch dannoch quaet genoegh zijn: emmers wij behooren die ons van anderen te laten als tegen heugh en meugh opdringen, anders sal men met ons omspringen soo men wil. 'T geen Alphaeus gevraeght heeft, sal ick wel bij mij houden. Ick wenschte, dat den man sonder opspraeck het conde doen, en daermede vrijheyt en acces bij Alphaeum verwerven. Maer wat raet? Se souden te vreemt geduydet worden, vreese ick. Het voorlesen van de Acte van stilstant en het swijgen daerop van Corvinus geeft mij achterdencken datter al telle quelle consent toegedragen is. Het accorderen van de Berckelisten

met de contra Berck soude ick oock dencken dat rust op de accommodatie; maer ick verstae dat Nieuwenrode daeronder niet begrepen is. Die predickt hier vast van de 5 artikulen, en schildert de Remonst. heel leelyck aff, 'twelcke, mijns oordeels, regelrecht daertegen loopt, en alleen dient tot iustificatie van de synodale resolutien. Van Wittio hoore ick dat gantsch niet en is, God lof. Gisteren sprack ick sijn huysvrouw, die wist nergens af en hadde van die noch Dingesdaegh te Nimwegen was, groetenisse gecregen van hare man. Gisteren sijnder oock van Nimwegen gecomen die nergens van en weten. Sijne huysvrouwe gaet Dingesdaeghs derwaerts, en heeft mij gebeden dat ick haer doch wilde wederom behandigen 't geene ick u E. gesonden hebbe. Grietgen Taurinus salder met Godes hulpe een Maendach om comen. Dirck Janss. heeft een brieff aen Berckel behandicht: die heeft hem geseyt, datter eenige dingen in zijn die hem mishagen, maer 't principaele seer wel gevalt: emmers dat hij wel bekent wil staen, en overal oock rontuyt verclaert, dat hem dat vangen en spannen om saecke van religie gantsch tegen de borst is. Onder anderen hadde hij noch geseyt, dat de leere van de kercke aengaende de praedestinatie hem docht een sulcke leere te wesen, die veel bequamer was om godvruchtige menschen te maken als de leere der Remonst., en dat hij sulckx aennemen soude te bewijsen, indien hij geen burgemeester en ware, dat hij daertoe conde vaceren. Dit heeft mij gisteren mijn hospita uyt haers broeders mont . . . .

. . . .

1) Twee brieven, waarvan het onderste gedeelte is weggesneden, omstreeks denzelfden tijd geschreven. Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* N°. 1019 en 1025).

DCLXXXVII.

Redenen waarom men de Remonstranten behoort te vergunnen vrije exercitie binnen Amsterdam [1]).

Off men den Remonstrantsgesinde christenen haere godts-dienstige vergaderingen mach ende behoort toe te laten buyten de publycke tempelen?

Antwoort jae. Redenen.

Soodanige toelating behoort tot de vrijheyt der conscientien, om off voor dewelcke dese landen duslange hebben gestreden tegen den dwang der conscientien.

Soodanige toelating van vrijheyt der conscientie is conform verscheyden resolutien ende tractaten, die dese landen onderling ende met andere hebben gemaeckt, bysonder in den aenvanck van den tegenwoordigen staet.

Sij is conform de practijck van verscheyden steden ende plaetschen in ons Hollandt, namentlick oock in de vermaerde coopstadt Amsteldam, in dewelcke, buyten de publycke tempelen, toegelaten worden de vergaderingen der Lutherschen, ende van verscheyden onder malcanderen soo seer verdeylde Mennonisten, oock der Joden selve, die doch met de christelicke religie gants geen gemeynschap en hebben, maer deselve lasteren.

Sij is conform de schriften des Nyeuwen Testaments, 't welck der christenen eygentlicke wet ende regel is, voor soo vele men uyt deselve schriften leert dat het gelooff een gave Gods is, 't welck men nyemandt met wterlicken dwang kan off mach aendringen; voor soo vele oock deselve schriften leeren, dat men niet en mach heerschen over eens anders gelooff, ende dat de ketterijen off doolingen niet en mogen uytgeroyt worden dan door het gheestelicke sweert van Gods woordt.

Sij is conform 't gevoelen onser voorouderen, der eerster Gereformeerde in dese landen, die bij verscheyden supplicatien, in den begin overgegeven, vrijheyt van conscientien eerst versocht, daernae voorgestaen ende met schriften beweert hebben tegen dieghene, die den conscientiedwang dreven.

Sij is conform de oude maximen ende regulen des ouden H. prince van Oraengien, Wilhelm, H. G., mitsgaders der ouder regenten van 't landt, onse loffelicke voorsaten, die haer alle tijdt verthoont hebben te sijn vijanden van conscientiedwang ende voorstanders van der conscientien vrijheydt.

Sij is conform de rechte reden, die ons leert: 1 dat wij een ander niet en behooren te doen dat wij niet en willen dat ons geschiede: nu is 't alsoo, dat wij niet souden willen dat ons belet wierdt de oeffening van onse religie, soo en behooren wij den anderen de haere niet te beletten; 2 dat het verstant des menschen niet can gemeystert worden door gewelt, maer moet geleydt worden door reden, 't welck insonderheyt plaets heeft in saecken van religie off gods-diensticheyt.

Hiertegen wordt geseydt:

Dat de vrijheyt der conscientien, voor dewelcke men heeft gestreden, alleen sach op de gereformeerde, om die te doen hebben vrije oeffening van hare religie niet op andere religien.

Ick antwoorde:

1 Dat onse hystorien ende voormaels wtgegeven schriften anders betuygen, soo claer als de sonne; 2 dat oock het tegendeel hyeruyt blijckt, dat alle de ingesetenen van den lande, die haer metten dwang der conscientien vonden geperst, om de vrijheyt hebben geroepen, onder dewelcke alle tijdt is geweest eene seer grote menichte inwoonders, niet sijnde van de gereformeerde religie, die in gheender

manieren en souden hebben willen roepen om de vrijheydt van andere, sij selve blijvende onder den dwang; 3 dat, daer de consciëntien niet en sijn van eenerley gevoelen in saecken van religie, niet geseydt en kan worden vrijheyt van conscientie te sijn, indien maer eenige conscientien vrijheydt hebben, d'andere niet, jaa, dat sich te moeten voegen tot eene religie off gods-dienst alleen, geen vrijheyt genoemt mach worden.

Wordt geseydt:

Dat de vrijheydt der conscientien, voor dewelcke men heeft gestreden, haer niet uyt en streckt tot allerley wterlicke gods-dienstige vergaderingen, maer alleen tot inwendich opineren, gevoelen ende geloven van een yeder in 't particulier, ofte oock tot het vrij spreecken ende belijden sijns gevoelens in 't particulier, buyten 't houden van gods-dienstige vergaderingen off wterlicke oeffeningen van religie, ende dat dese vrijheyt van conscientie een yeder wordt toegelaten, sonder de geseyde vergaderingen, ende dat men niemandt en dwingt om de publycke religie te moeten aennemen, gelijck in 't pausdom.

Ick antwoorde:

1 Dat het inwendich opineren, gevoelen ende geloven niemandt en kan benomen worden, oock niet met alle het gewelt der werelt, soodat het onnoodich was ende ware voor die vrijheyt te strijden, die men doch alle tijde bij sich heeft, buyten alle peryckel van ons te konnen bij eenich mensch ontrooft worden; 2 wat aengaet de toelating van vrijheyt om te mogen sijn gevoelen vrij uytspreecken voor sijn particulier, sonder gedwongen te sijn anders te gelooven off anders te belijden dan yemandt gelooft ende belijdt: die vrijheydt is genoechsame vrijheyt van conscientie voor dieghene, welcker conscientie daerin gerust is, ende verstaet dat se daermede voor God volstaen kan, soodanige vele menschen zijn in dese landen, die

haer daerom metten wterlicke kerckgang off wtterlicke oeffening van religie ende d'onderhouding van godts-dienstige vergaderingen, daer men predickt ende de h. sacramenten bedient, niet seer off gants niet en becommeren; maer die vrijheyt is niet genoch ende en is geen vrijheyt van conscientie voor sulcke, die haerselve daermede niet en konnen te vreden en stellen, maer houden dat zij Gods woordt in vergaderingen, daer gepredickt wordt, hooren ende de h. sacramenten gebruycken moeten conscientiehalven voor God. Soo houden 't alle de gereformeerde, die alle tijdt onder de vrijheyt der conscientie oock de vrije uyterlicke oeffeninge haarer religie verstaen hebben ende noch verstaen. Soo houden 't de Luthersche, Mennonisten ende wat van diergelijcke secten meer is. Soo houden 't oock de Remonstrants-gesinde, mede in conformiteyt van seecker artyckel van de Nederlantsche confessie der gereformeerder kercke, tot dien eynde dickwils bij hun geallegeert, ende daerop zij bij ootmoedige supplicatie vrijheyt van gods-dienstige oeffening hebben versocht, die hun, sonder der conscientien vrijheyt, in 't principaelste deel derselver te niet te doen ende conscientiedwang in te voeren, niet kan geweygert worden. 8 Ende op dit fondament is 't dat den voorgenoemden secten de geseyde vrijheyt vergonst is.

Wordt geseydt:

Dat het met de Remonstranten een ander gelegenheyt heeft als met de geseyde secten, omdat de Remonstranten voor desen souden hebben verclaert, dat aen haer verschil soo veel niet was gelegen ende dat men daeromme niet en behoorde van de publycke kerck te scheyden, off eenige aparte gods-dienstige vergaderingen aen te rechten.

Ick antwoorde:

1 Dat alvoren dit seggen aen te nemen, ondersocht most worden, off, hoe, van wien ende wanneer sulcx ge-

seydt zij: naedemael de Remonstranten veel daerop weten te seggen, nae men vermeent; dan dese dispute en valt op den stadthuyse niet. 2 Weten de dienaers der publycker kercke der Remonstrantsgesinden dit met goede onderrechtinge soo te doen verstaen, dat se de affgesonderde vergaderingen daerom laten, soo is onse becommering dit stuck aengaende uyt; maer blijckt neen. 3 De tegenwoordige Remonstrantsgesinde verclaren ter contrarie, dat het met de geseyde verschillen tegenwoordelick soo gelegen is, dat sij haer met goede conscientie tot de gemeynschap der publycker kercke niet voegen en konnen. 4 Waerin sij door de leere der publycker kercke (immers veler leeraren in deselve) meer werden versterckt, wanneer men drijft dat de Remonstrants-gesinde in de gemeynschap der publycker kercke niet mogen geleden noch toegelaten worden, blijvende bij haer gevoelen, soo verre dat oock eenige mannen ende vrouwen daerom uyt de publycke kercke gebannen ende uytgesloten zijn geworden binnen dese stadt. Is dienvolgende billick, dat men denselven haere affgesonderde vergaderingen toelate ende alsoo de vrijheyt der conscientien buyten de publycke kercke vergunne, 't en ware men wilde dat sij sonder oeffening van religie leven souden, tot hoochster beswaring harer conscientie. 5 Staet oock te considereren, dat meer gebeurt is voor desen, dat de religionsdisputen in den eersten aenvanck niet soo swaer, daernae swaerder gewogen sijnde, in 't leste tot formeele verdeyling uytborsten. Dit heeft men gesien in de eerste disputen Luthers met de Roomsche, oock der Gereformeerde met de Luthersche, die metter tijdt tot formeele scheuring gewassen zijn. Soo isset oock gegaen met dese huydendaechsche onder ons, sonder dat ick hyer wil disputeren, door welcker schult 't selve meest zij bijgecomen. Oversulcx wanneer de conscientie nae swaer weecht dat se te voren licht hielt, als beter onderrecht sijnde, off de saecke naerder insiende, soo se meynt, en

mach se daerin met wterlicke dwang niet gemeystert noch gedwongen zijn.

Wordt geseydt:

Dat de Remonstrants-gesinde oorsaeck sijn van dese scheuring ende de troublen, daeruyt volgende, mitsdien zij wt de gereformeerde kercke gegaen zijn ende haer daertegen opstellen.

Ick antwoorde:

1 Dat de Evangelische off Luthersche, oock de Gereformeerde ende andere meer, wt de Roomsche kercke zijn gegaen ende haer daertegen harderlick opstellen, ende evenwel houden wij dat niet die uyt de Roomsche kercke gegaen zijn, maer de Reomsche kercke zelve, daeruyt onse voorouders gegaen sijn, oorsaeck is van de scheuring ende de troublen, daeruyt gevolcht: oversulcx en volcht niet alltijdt, dat die uyt eene kercke, met dewelcke hij te voren eens was, scheydt, oorsaeck is van scheuring ende van troublen. Anders most men seggen, dat d'apostelen, die wt de Joodtsche kercke gescheyden sijn, ende andere christenen, die van 't heydendom weecken, oorsaeck van scheuring ende troublen zijn geweest. 2 Dat niet alle tijdt diegheene welcker doen occasie gheeft tot trouble, oorsaeck en is van trouble off beroerte. Exempel in Christo onsen Salichmaecker ende zijne apostelen, ter occasie van welcker leere schrickelicke beroerten in der werelt zijn verweckt geweest, gelijck oock verweckt zijn geweest door geheel Europa ende in dese landen ter occasie van de reformatie, sonder dat men seggen mach, dat Christus, zijne apostelen off oock de eenvoudige onschuldige Gereformeerde causa movens (soo men spreeckt) sijn geweest van deselve beroerten, oorlogen ende bloedtstortingen. 3 Wie oorsaeck zijn geweest van de affscheydinge, daerwt dese aparte vergaderingen der Remonstrantschgesinde is gesproten, kan hier niet werden gedisputeert, weyniger gedecideert. 'T is

kennelick dat vele Gereformeerde hoopen, in verscheyden steden ende plaetschen eerst gescheyden sijn ende aparte vergaderingen hebben gehouden buyten de publycke kercken der Remonstranten, als dese noch opentlick leerden, gelijck daernae de Remonstranten van de publycke kercke sijn gescheyden, elck seggende dat sij niet anders konden doen conscientiehalven. Nu is de quaestie alleen, naedemael de affsondering daer is (God betert) ende deselve soo verre op conscientie gefondeert wordt, dat d'affgesonderde liever vele swaricheyden daerom lijden ende wtstaen, dan dat sij deselve souden nalaten ende haere conscientien voor God in desen deele niet genoch doen, — off men deselve niet en behoort te laten genieten de vrijheyt der conscientien, sonder deselve daerin met wterlick gewelt te beletten. Ick segge jae, ende wierdt 't selve oock soo verstaen bij de Gereformeerde, die haer van d'andere affsonderden, gelijck het oock noch verstaen ende gepractiseert wordt ten aensien van de geroerde secten, die van andere affgescheyden sijn, sonder te letten off daer billicke oorsaecke zij geweest van affsonderinge, ende wie daertoe oorsaeck hebben gegeven. Waerbij noch wel mach aengemerckt worden: 4 dat het scheyden van dese off die vergaderingen dickwils in Gods woordt belast ende bevolen wordt, welck bevel, wanneer bij eenige conscientien verstaen wordt deselve te treffen ende te verbinden tot affgesonderde vergaderingen, is het conscientiedwang deselve door wterlicke macht te willen beletten, al waer het schoon dat men hiel dat soodanige conscientie doolde. Want zij en doolde niet in haer eygen verstant, maer meynt groot gelijck te hebben, welck verstant off misverstant men haer laten moet, oock om God nae 't selve te dienen, totdat haer 't selve benomen werde door beter onderrechtinge, niet door wterlicke dwang.

Wordt geseydt:

Dat der Remonstrantschgesinden religions-oeffening der

gereformeerde religie te nae komt, ende dat dese te veel affbreucks lijden soude, indien d'andere vrijheyt hadden, ende dat men dese daerom meer als andere met dwangmacht beletten moet.

Ick antwoorde:

1 Dat dit is een pausselick argument: want op dese selve reden fondeert de paus ten deel sijne vervolginge over de gereformeerde ende andere christenen, die van de roomsche kerck sijn affgeweecken, daer hij nochtans de joodtsche synagoge selff binnen Roomen toelaet, seggende dat van dese soo veel affbreucx niet en is te vresen als van d'ander, omdat de joodtsche religie heel ver is van de christelicke, d'andere ter contrarie te nae, als zijnde christenen ende in vele poincten eenerley fondamenten hebbende. 2 Het naa aen off verre van malcanderen sijn en gelt hier niet. 'T is in desen genoch dat d'een ende d'ander, nae elcx verstant, soo verre van malcanderen zijn, dat de conscientien ten wederzijden haer beswaert vinden gheestelicke gemeynschap met malcanderen te houden, ende daerom geloven te moeten haere godtsdiensten apart houden, om salich te worden. 3 De affbreuck die de Gereformeerden in desen deel vreesen, most geschieden off door wterlick gewelt off door leeren, predicken, schrijven ende andere diergelijcke middelen, dienende tot het gebruyck van 't gheestelicke sweert des woordts Gods. 'T eerste te vresen van de Remonstranten, all schoon vrijheyt hebbende, is buyten alle apparentie, om redenen die een yeder lichtelick kan bedencken, ende wanneer hij yet sulx soude willen poogen, daertegen is 't gewelt ende de geheele macht van 't landt. Men heeft noyt het minste teecken van sulck voornemen onder de Remonstrants-gesinde vernomen. Onder 't pretext van sodanige ydele imaginatien ende bitebouwen, te willen invoeren conscientiedwanck, is buyten reden ende soude elders een fondament van ver-

volginge tegen d'onse, daer sij de minste zijn, konnen leggen. Voor het tweede middel en heeft de publycke gereformeerde kerck oock niet te vresen, indien sij met waerheyt gewapent is: want dese overwint, oock dan eer ende heerlicker, als sij haer met haer eygen wapenen behelpt. Daerop onse predicanten neerstich hebben te letten, om geduerichlick met dese gheestelicke wapenen in alle behoorlickheyt besich te zijn: want daermede sullen sij veel lichter tot overwinninge comen, ten ware sij van waerheyt ontbloodt waren (des neen), in welck geval het Gode eerlick ende den inwoonderen ter salicheyt nut ware, dat sij affbreuck leden.

Wordt geseydt bij eenige:

Dat het den Remonstranten niet en is te doen om religie off conscientie, maer om de regering. Item dat het is eene politycke factie, trachtende nae verandering van state.

Ick antwoorde:

1 Dat de Joden Christum den soone Gods; de heydensche tyrannen d'apostelen ende d'eerste christenen; de pauselicke vervolgers de protestanten, de gereformeerde ende andere gesintheyden enen 't selve te last geleydt, ende deselve onder dat pretext t'onrecht vervolcht hebben ende met vier ende swert soecken te verdempen. 'T en is met seggen niet te doen, daer most blijck zijn. Men moet oock sien dat men, sodanige beschuldiging plaets gevende, onser vromer voorouderen doen niet en condemnere ende der tyrannen procedueren justificere.

2 Vele Remonstrantschgesinde heeren ende andere sijn in de regeringe geweest ende in de jaere 1618 wt dedelve geset, met verclaringe dat hetselve niet en geschiede om eenige haere mishandeling, maer om consideratie van staet. Sij hebben 't geleden met gedult ende noyt weder nae de regieringe gestaen, off yet aengerecht dat eenige

factie off seditie soude smaecken, niet meer dan eenige andere secte off godts-dienstige vergaderingen, die buyten de publycke kercke toegelaten worden. Isser yewers eenige commotie geweest ter oorsaeck van haere vergaderingen (als in dese stadt), die en is niet veroorsaeckt geweest bij haere vergaderingen, maer is geschiet aen hare vergaderingen, persoonen, jae huysen ende goederen, die men heeft geplondert ende met onverdragelicke insolentien begaen bij 't canaille ende andere, dien sulx geenssins en betaemt, denwelcken in allen gevall d'executie der placaten ende 't verstooren sodaniger vergaderingen niet toe en comt, maer die daerover ten hoochsten straffbaer zijn ende met eene sodanige actie den lande, den staet ende dese stadt meer hinders ende schade doen, als alle de Remonstrantsche stille gods-dienstige vergaderingen, die haer evenwel tegen dat canaille ende andere overvallen, elders geschiet, niet gestelt noch met tegenweer daertegen behelpen, maer alles met gedult verdragen hebben.

3 In de regeringe te stellen off niet te stellen en hangt aen de Remonstrants-gesinde niet, maer aen de overheydt ende tegenwoordige regieringe van 't landt, nae rechten, costumen ende privilegien; dat de Remonstrantschgesinde haer daertegen opstellen off daer buyten souden willen indringen en heeft gheen apparentie altoos, oock hebben zij daertoe niet de minste macht noch middelen. Ende wanneer daer immers billicke oorsaeck ware van contrarie vreese (des neen), 't landt heeft middels genoch daertegen bequamelick te voorsien.

Wordt geseydt:

Dat sij haer soo seer houdende geoffendeert, souden mogen trachten nae wederwraecke.

Ick antwoorde:

Dat sodanige ijdele praesumptien sijn 't liedeken sonder eynde. Wanneer sal 't eens ophouden 't selve te singen?

Qualick kan sulcx geseydt worden, sonder te kennen te geven dat men se geoffendeert heeft, ende dat sij oorsaeck hebben hun daervan te ressenteren, 't welck men niet seggen en kan sonder dieghene, die de verandering van de jaere 1618 ende daer nae veroorsaeckt hebben, te nae te spreecken. Is den Remonstranten doe ongelijck geschiet, dat is, ten aensien van de regieringe ende de publycke kercken. Van 't eerste is voor gesproken. In 't ander houdt de regieringe, dat hun volgens de synodale decisien, gheen ongelijck en is geschiet, daerbij men 't oock noch laet blijven. Ende de Remonstrants-gesinde zelve verclaren, dat sij op de publycke kercken ende predickstoelen niet en praetendeeren, maer alleen versoecken vrijheyt van conscientie ende oeffening van gods-dienst in affgesonderde stille vergaderingen: dat hebbende, sijn sij te vreden. Hierop moet alleen gelet zijn ende dit is tegenwoordich de quaestie, off men hun die niet en behoort, jae schuldich is te vergonnen. Ick segge jae, oock des te meer, dat sij voor desen in de publycke gereformeerde kerck, door publycke authoriteyt der hooger ende lager overheyden, neffens d'andere sijn geleden, op seeckere voet van onderlinge tolerantie, ende dat sij sedert tegen haeren danck wt deselve zijn geworpen, soodat het schijnt dat men hun te dier oorsaeck meer als andere secten, ten minsten haere affgesonderde vergaderingen buyten de publycke kercken, behoort toe te laten, alsoo zij verclaren gheen interest te lijden in haere conscientien bij 't eerste, dat is bij 't wtwerpen, maer grotelicx bij 't leste, dat is bij 't vervolghen om d'oeffening haers gods-diensts buyten deselve. Is yemandt hyermede niet tevreden, blijvende alle tijdt hangen in de vreese van ick en weet niet wat revenge, die sij souden mogen soecken, dat die 1 bethone dat sijne vreese in goede redenen gefondeert is ten aensien van den staet van 't landt ende de regieringe, 2 bewijse dat men onder 't pretext van ongegronde vreese de

luyden dwingen mach in haere conscientie, ende beletten God te dienen nae dezelve, 3 bedencke off in allen gevalle niet eenich goedt middel van amnestie gevonden kan worden, om malcander ende den staet gerust te stellen.

Resteert de consideratie van de placaten, bij dewelcke de Remonstrantsche vergaderingen scherpelick worden verboden.

Ick antwoorde:

1 Dat, gelijck soodanige placaten haeren tijdt hebben, soo heeft oock de moderatie, non-observantie ende affschaffinge derselver oock haren tijdt. D'exempelen sijn bekent in dien grooten keyser Carel, in de coningen van Vranckrijck ende andere groote potentaten, die in aenvanck, door quade onderrechting off anders, placaten van gelijcke materie hebbende doen publiceren ende executeren, metter tijdt geleert hebben dat de conscientien niet konnen off willen gedwongen zijn, ende daerom toegelaten hebben ende genomen onder haere bescherminge, oock met concessie van oeffening van religie, dieghene die sij eerst voorhadden ten gronde uyt te royen. Wil men seggen dat sulcke toelatinge den geseyden princen zij geextorqueert met wapenen, die deselve princen niet machtich waren tegen te staen, daer ter contrarie de Remonstrants-gesinde wapenloos, machteloos ende daerom licht te dempen sijn; ick antwoorde: 1 Indien dit leste warachtich is aengaende de wapenloosheyt ende machteloosheyt der Remonstrantsgesinde (gelijck waer is), dat dan valt de gepraetendeerde voorgeallegeerde vrese ende beschuldiging van factie om verandering te maecken in den staet. 2 Dat men reden heeft te geloven dat de geringheyt der Remonstranten in desen deele soo wel spruyt uyt gebreck van will om haer te beschermen, als uyt gebreck van macht. 3 Dat gelijck hare machteloosheyt maeckt dat sij niet en zijn te vreesen,

haere willeloosheyt maeckt dat se gunste meriteren ende daerom considerabel zijn van alle vorder persecutien bevrijdt te worden.

2 'T narré der placaten, daerop het dispositiff gefondeert is, wel sijnde ingesien, bevindt men dat het ten meestendeel siet op politycke redenen, raeckende den staet te dier tijdt, off oock op sodanige kerckelicke, die mede sagen op den staet, die men meynde, door het toelaten off niet verbieden van de Remonstrantsche affgesonderde gods-dienstige vergaderingen, te mogen werden verswackt off gekrenct, daertegen men goedtvondt met soodanige placaten ende verbodt te voorsien, oock meteen (mogelick) om door deselve 't remonstrantsche gevoelen te dempen; maer 't is anders uytgevallen. De publicatien oock gereïtereert, mitsgaders d'executien daerop gevolcht, op sommige plaetschen oock strenger dan de placaten medebrengen, oock met het gebruyck van 't crijchs-volck, selve tot schoffieren, plonderen ende doodtschieten toe, heeft niet geholpen. De hoop der Remonstranten is vermeerdert, haer gevoelen heeft toegenomen. Niet haere bij-een-comsten, maer 't willen ende poogen om deselve te beletten, hebben onrust ende groote opspraeck veroorsaeckt, die nu cesseert ende ophout daer 't beletten ende d'executie der placaten cesseert ende ophoudt. De standt van 't landt blijft evenwel onverandert, de regieringe gaet haeren trein, sonder eenige trouble wt der Remonstranten vergadering voortcomende, gelijck men siet in verscheyden steden ende plaetsen van Hollandt, daer d'executie der placaten ophoudt, ende de remonstrantsche vergaderingen genoch opentlick werden toegelaten. Ende sijn de Remonstrants-gesinde bevonden immer alsoo gewillich, getrou ende gehoorsaem in alles wat van oprechte trouwe borgeren, inwoonderen ende onderdanen, met alle behoorlicke respect tot haere overheyden, mach werden vereyscht, als yemandt, selve de allerijverichste ende vierichste voor het vaderlandt ende de

kercke niet uytgenomen, waertoe dan de placaten? De publycke kercke van gelijcken blijft bij haere volle oeffening, sonder eenige verstooring van der Remon^{n} zijde. Beweeren de Remonstranten haer gevoelen in saecken van religie met het gheestelicke sweert, de publycke leeraers hebben 't selve daer tegen, om d'andere met gelijcke wapenen te bestrijden, boven alle andere uyterlicke voordelen, die de publycke kercke heeft, van dewelcke de Remonstranten geheel ontbloodt zijn. De placaten en konnen de publycke kercke hyerin niet helpen, maer onthelpen se veeleer, mitsdien de parthije daeruyt oorsaeck neemt te dencken dat sij, haer te swack vindende met de gheestelicke wapenen, haer met de vleysschelicke soeckt te behelpen, 't welck de Remonstranten te meer doet verstijven ende de kercke gedijdt tot groote schande ende schaade. Men heeft oock doorgaens gesien in saecken van religie, dat hoe men se meer perst met wterlick gewelt ende vervolgen, hoe se meer uytberst ende tegen de swaerte opstijcht. Hier behoort dan te gelden de politycke raedt Gamaliels: Is 't uyt Godt, te vergeeffs streeft men daer tegen; is 't uyt God niet, 't sal van zelve vergaen, ende 't selve veeleer ende veel lichter door vrije toelating, die den staet gheen schade en kan doen (daertoe bequame middelen konnen werden bedacht, indien daervoor te vreesen is, des neen), dan door die te willen met sodanige placaten t'onderhouden ende dempen. Dit is wel te overwegen, opdat men sich niet verder en verloope tegen Godt, die alleen Heer ende Meester is over de conscientien, tot groote beswaernissen oock van de conscientien derghener, denwelcken sodanige placaten te executeren ende daerover te rechten bevolen is.

Wordt geseydt:

Dat den christelicken overheyden bevolen is de religie, daervan sij professie doen, voor te staen.

Ick antwoorde:

Dat die dat seggen meteen mosten bewijsen, dat sulcx moet geschieden door placaten ende executien, medebrengende uyterlicke vervolginge, door wereltlicke geweldige middelen derghener die haer in conscientie niet konnende voegen tot de religie, die d'overheyt houdt voor de ware ende van dewelcke als sodanige deselve overheydt professie doet, haere vergaderingen begeeren apart te houden, om God nae haer gevoelen te dienen; tot tijdt ende wijlen toe zij anders worden onderwesen uyt Gods woordt ende in conscientie verstaen konnen gedoolt te hebben. Ende sulck bewijs most genomen worden niet uyt de wet Mosis, maer uyt den evangelio Christi, des soons Gods, 't welck der christenen regel is in saecken van religie ende godtsdienst. Beneffens dat het een seer beswaerlicke saecke is vocr de overheyden (all is 't dat deselve, dat is, de particuliere persoonen die met dat ampt sijn becleedt, voor haer selven in 't bysonder, haer verseeckert houden dat de religie, daervan sij professie doen, waarachtich is, ende daeromme die professie doen in goeder conscientie voor haer) soo veel verder te gaen, van te moeten als overheyden veroordeelen ende verdoemen andere, als eene kettersche ende valsche religie hebbende, oock tot vervolgen ende uytroyinge toe van deselve, door het uyterlicke sweert, sonder eerst, nae volcomen ondersoeck der saecken ende volle gewisse kennisse van elders, als alleen door 't seggen van predicanten ende synodale decisien van menschen die doolen konnen, komende verseeckert te sijn 1 dat haere religie alleen is de warachtige ende dat buyten deselve gheen salicheyt en is, ende consequentelick dat alle d'andere verdoemelick zijn, 2 ('t welck in dese 't voornaemste is) dat sij claer ende duydelick bevel hebben, alle d'andere door het wterlicke sweert te bedwinghen, te verdempen ende uyt te royen: een saecke voorwaer daer soo velen ende grote swaricheyden in steecken, dat eenen

't hair te berge moet staen als men die overdenckt. Ende hoe en sal de coninck van Spaenien ende andere potentaten meer, die op sulcken voet nae haere conscientie de gereformeerde ende andere religien vervolgen, in sulck haer doen niet sijn gejustificeert? Hoe en sal elck, soo gaende op sijne conscientie, daer hij meester is, tegen andere gesintheyden niet stellen maximen, daerdoor landen, steden ende luyden verwoest ende in een bloedtbadt gestelt worden?

Wordt ten lesten geseydt:

Dat men, de vrijheyt der conscientien soo generael nemende, oock soude moeten den papisten vrije exercitie vergunnen ende voorts generalick moeten maecken van dese landen een receptacul, jae poel (soo eenige spreecken) van allerley secten.

Ick antwoorde:

1 Dat dese tegenwerpinge gaet buyten de tegenwoordige quaestie, die alleen de remonstrantsche vergaderingen belangt, dewelcke in allen gevalle niet en behooren uyt het genot van behoorlicke vrijheydt van conscientie uytgesloten te worden, meer als andere denwelcken deselve alreede vergonst werdt, ende dat om redenen voor verhaelt.

2 Wat den papisten belangt, 't heeft daer mede een geheel andere gelegenheyt om 2 blijckelicke redenen, d'eerste: naedemael derselver leere ende pratijcke der conscientien vrijheyt allenthalven soo hart tegen is, onderhoudende, prijsende ende invoerende overall den conscientiedwanck, oock met de swaerste tyrannie ende vervolgingen, en schijnt niet billick te sijn, dat zij van die vrijheyt gauderen ende deselve genieten souden; daer nae: dewijll sij ende haere gantsche religie t'eenemael dependeeren van een kerckelick hooft ende prince, die machtich ende deser landen heftich vijandt is, jae genoch de voornaemste blaesbalck deser oorlogen, dat het den staet deser landen ten hooch-

sten gevaerlick is denghenen, die haere conscientien van de sijne laten reguleren, sodanige vrijheyt te vergunnen, immers de saecken staende soo se staen.

3 Als men in 't begin van vrijheydt der conscientie heeft gesproocken, soo heeft men generalick ende sonder exceptie gesproocken, wel verstaende wanneer het eygentlick religie ende conscientie is voor God, ende is vóór aengewesen d'ongerijmtheyt derghener, die seggen dat de regenten 's lands, spreeckende in voortijden van sodanige vrijheyt, alleen verstaen souden hebben vrijheyt voor de Gereformeerde. Dat se haer verder wtstreckt, blijckt wt de practijcke van toelatingen van de verscheyden vergaderingen voorgenoemt. Dese sijnd'er alreede. Nu comt de casus op 't stuck van de Remonstrants-gesinde niet meer te beletten, volgens haer versoeck. Daer mocht noch eenich ander casus komen, die noodtsaecken mochte oock op die te letten. Maer wat behoeft men hatelick meer tot verwarringe als ontwarringe hyer in te slicken de propoosten van allerley secten, daervan nu niet gedisputeert en wordt? Evenwel is 't seecker ende d'exempelen in andere landen, sonderling in Poolen, leeren, dat meer als een, twee, drie, vier off meerderley godsdienstige vergaderingen onder de behoorlicke erkentenisse ende gehoorsaemheyt der overicheyt in een landt toe te laten, bij sich selven gheen inconvenient en baert dat den staet turbeert.

Wordt noch geseydt:

Dat Gods toorn daermede over landen ende luyden wordt verweckt.

Ick antwoorde:

Ick heb wel gelesen dat Gods toorn ontsteeckt over landen ende luyden, die hem niet en vreesen, maer haer in grove sonden ende godloosheyden verloopen, ende bysonder over atheisterije ende vleyschelicke libertinisterije, die mogelick niet dan te veel in dese landen gepleecht

wordt, maer en heb noyt gelesen dat God sich vertoornt ende landen ende luyden straffen sal, omdat sij, God vresende ende dienende nae 't verstant ende kennisse die sij hebben van zijn woordt ende wille, niet en verdelgen ende wt en royen andere secten, die, God door Christum aenroepende, niet in alle poincten van religie, door misverstant off anderssins, met onse gesintheyt overeen en komen, ende daerom haere gods-dienstige vergaderingen apart houden buyten ons, bereydt sijnde alle tijdt het haere om een beter te geven, wanneer zij beter onderrecht sullen zijn uyt Gods woordt ende in haere conscientien overtuycht sijn dat sij ongelijck hebben. Veeleer heeft men te geloven, dat de dwang der conscientie, daerover God alleen Heere ende Meester is, ende de vervolgingen die deselve medebrengt, oorsaeck is van Gods toorn, daervan geheel Europa getuygen kan. Oock dat dieghene, die de magistraten daertoe inciteren ende met haere hevige lieffdeloose, blindtijverige predicatien 't volck gaende maecken ende oorsaeck geven tot soodanige insolentien, als in dese stadt nu tot verscheyden malen zijn gepleecht, Gods toorn verwecken, waertegen christelicke overheyden amptshalve schuldich zijn met goede ernst ende behoorlicke middelen te voorsien.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 194). — „Gestelt bij J. W. Anno 1630." Van dit stuk is ook nog eene copie (*Catal. v. handschr.* No. 102), waarop Wtenbogaert echter met eigen hand schreef: „Schrift gestelt bij J. Wtenb. ende eenige t'Amster hand gestelt in den jare 1629."

BIJLAGEN.

A.

Bl. 868.

Copie.

Aen de Ed. Gr. Mo., wijse, voorsienige, discrete heeren, de heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt.

Ed. Gr. Mo. Heeren.

De gedep[de] predicanten ende ouderlingen respective uyt de kercken van Alckmaer ende Woerden, mitsgaders uyt de kercken van der Goude, Rotterdam, Schoonhoven, den Briel, den Haghe, Woerden, Soetermeer ende Segwaert, Haserswoude, Noortwijck, Moordrecht, Sevenhuysen, Bleyswijck, Waddingsveen, Sevenhoven, Nyeucoop, Arlanderveen ende Swammerdam, alle te saemen van hare principalen daertoe specialick gelast, met groote droefheyt haeres herten soo langs soo meer verneemende, dat de heilige ende so dier gecochte waerheyt van tijt tot tijt allenthalven door de Arminiaensgesinde seer schandelick wort gelastert, ende de gereformeerde religie, tot noch toe publycquelick in dese lande gemainteneert ende Godes heilighe woort, door des Heeren genadighe seghen in de nationale synode tot Dordrecht, anno 1618 ende 1619, van der Arminianen dwalingen gevindiceert, doorgaens in hare conventiculen openbaer ende door brieven ende propoosten particulierlick gecalumnieert wordt, waerdoor anders niet als totaele ruine van de kercke Christi te wach-

ten staet, hebben hoochnodich geachtet (gesyen hebbende hetgeene de gedepden der beyde Hollantsche synoden hiertegens in Februario lestleden wel ende na de waerheidt tot vaststellinge van de staet der gereformeerde religie tegens de Arminiaensche factie aen u E. Grootm. hebben geremonstreert) haer daerneffens te voeghen ende noch eens gesamenderhandt ende uyt aller namen u Ed. Gr. M. in behoorlicke onderdanicheyt ootmoedelick aen te spreecken, tot quytinghe harer conscientien, met een vast vertrouwen, dat het u Ed. Mo. niet verveelen sall [als zij] als vaders des vaderlands ende voesterheeren der kercke Christi ende cloeckmoedighe protecteurs van de gereformeerde religie nochmaels eerbiedelick versocht worden, om de bedroeffde kercken ernstelick de behulpsamighe handt te bieden, ende hetgeene soo listelick ende stercklick aengewent wort, tot onderdruckinghe der goddelicker waerheyt, met alle voorsichticheyt serieuselick teghens te gaen.

Wij en sullen u Ed. Grootm. niet ophouden met wederom te verhaelen alle de stouticheden, insolentien ende ongebondentheden, meenighe jaeren herwaerts bij die van de Arminiaensche factie, soo in de steeden als ten platten lande, gepleecht tot oneere Gods, nadeele van de christelicke religie ende vilipendentie van u Ed. Gr. Mo. authoriteyt, daervan in verscheyden remonstrantien door gedepden van beyde de synoden door die kercken, daer dese swaricheyden haer meest openbaren, door de synodalen van Delff selve ende anderssins aen u Ed. G. M. eerbiedighe openinghe meermaels gedaen is: Alles hierop sommierlick uytcomende, ten eersten: dat de uytgebannen predicanten (oock die om politique crimina eerst selve wechgeloopen waren, item die van Ariaensche, Sociniaensche ende Atheystische grouwelen opentlick sijn geconvinceert) vrijmoedich sonder schromen wederom in 't landt comen, opentlick in de steden woonen, publycquelick bij de straten gaen, haer in maeltijden laten vinden, oock selve gastmalen aenrichten.

Ten tweede, dat de Arminiaensgesinde groote, openbaere vergaderinghen stoutelick houden, in plaetsen daertoe gecocht ofte gehuyrt ende geprepareert; dat se niet alleen psalmen singhen ende sacramenten des doops ende avontmaels bedienen, maer oock in hare predicatien doorgaens de gereformeerde religie ende de voorstanders derselver leelick lasteren. Ten derde, dat sij kerckelicke vergaderinghen ende bijeencomsten houden in schijn van classen ofte synoden, ende dat in sommige plaetsen genouchsaem openbaerlick; dat sij met gedruckte boecxkens, oock selffs in hare remonstrantien aen u Ed. Grootmo. overgelevert, door brieven ende propoosten de h. waerheyt, de christelicke kercke, de souveraine overheden van dese landen ende particuliere magistraten schandelick calumnieeren, gelijck se d'selvighe noch binnen weinighe daghen in de openbaare druck geinsinueert hebben boven privilegien ende boven al in de regieringhe gecoomen te sijn. Ten vierden, dat in hare vergaderinghen gaen dienaers van de justitie, officiers van schutterijen, schepenen ten platten lande, die van de huisgesinnen dergener die in regieringhe sijn, soldaten ende diergelijcke, in welcke haere vergaderinghen sij oock de officieren ende de justitie met dreigementen, dadelickheden ende gewelt tegenstaen, verclarende nergens op te passen, noch op Staten noch op placcaten enz. Ten vijffden, dat sij derven sententien van de magistraten tegens haer notoirlick bespotten, de authoriteit van 't Hoff vilipendeeren, de deurwaerders ende suppoosten van de justitie mette force resisteeren ende de slooten ende deuren van de justitie opbreecken.

Alle welcke saken van daghe tot daghe meer ende meer aengroeijen ende toenemen, tot groot nadeel van de christelicke religie ende verswackinge van de staet des lants, te meer ende te stouter, doordien de Arminiaensgesinde het geheele landt overcoomen ende haer vastelick voor laten staen, dat door de proceduren van Amsterdam tegens

eenighe religionsverwanten alreede gepleecht ende die sij segghen dat daerbij niet en sullen blijven, maer al verder gaen, hare sake ten hoochsten wort gestijft, verwachtende alle uire de uytcomst van 't geene Slatius vooreeyt heeft in sijn Claer vertooch, pag. 29: dat de magistraten van Amsterdam, die oorsaecke waren geweest van der Remonstranten val, noch metter tijt souden worden oorsaeck van haere restitutie ende welvaeren. De kercken hebben oorsaeck omme God almachtich van herten te dancken ende haer te verblijden in den christelicken ijver van u Ed. Gr. M., tot voorstant van de gereformeerde religie ende tegenstandt van die factie, die anders niet als den onderganck derselve met alle cracht bevordert, welcken ijver sich onder anderen vertoont in verscheyden genomen ende hervatte resolutien, tot dien eynde meermaelen gearresteert; dan doch syende dat de saecken desniettegenstaende daerdoor niet en werden gebetert, maer in tegendeel van quaedt tot erger vervallen, ende dat de hooffden van die factie haerselven ende haere complicen dagelicx meer ende meer daerteghens stijven ende opmaken, soo gedencken wij dickwils aen 't geene 't welcke de Arminiaensgesinde tot Rotterdam segghen, dat resolutien sonder volgende executien illusoir sijn, ende dat het noodich is, off sulcke resolutien niet te neemen, off deselve met eenen ter executie te stellen. Ende en connen daerbij niet nalaten u Ed. Gr. Mo. [te seggen wat] bij de Arminiaensgesinde hier ende daer vast gestroyt wort, om haer onder malcanderen te encourageeren, als vooreerst dat den Doorl. Vorst, den heere Prince van Orangien, die resolutien niet en wil geeffectueert hebben, dervende dach ende tijt noemen, wanneer sijne Forstelicke Doorl[t] 't selve opentlick soude hebben verclaert. Item datte sij alle hare crachten sullen aenspannen, om haere conventiculen in den Haghe te houden in 't gesichte van sijne Vorstel. Doorl[t], van de H. M. heeren Staten Generael, van uwe Ed. Gr. Mo. ende van 't Hoff,

ende dat dan andere plaetsen daerop te vrijmoedigher sullen aengaen. Item roemen haer daerover seer, dat verscheyde officieren haer gunstich sijn; dat eenighe magistraten in de steeden het effect van u Ed. Gr. M. resolutie nimmermeer en sullen in haere steden plaetse geven, (maer) hare officieren, onder haer staende, verhinderen sulcke resolutien te effectueeren. Allegerende exempelen daer sulx geschyedt, dat de heeren burgemeesters de brieven van uwe Ed. G. M. ende het Hoff supprimeeren, waerop dan andere plaetsen syende ende de eene op 't exempel van andere steunende, sij wel weten dat daerdoor dese saecke teenemael losgemaeckt ende haere factie verder gestijft sal worden, hopende ende haer versekerende dat dit, gelijck tot noch toe, alsoo oock in 't toecomende soo voortgaen sal. Item datter in veele plaetsen schepenen sijn, die haer rondtuyt verclaeren dat sij de officieren nyet en willen assisteeren in 't effectueeren van u Ed. Gr. Mo. resolutien, ende oversulx versekeren haer ende de haere, dat sij onverhindert sullen moghen voortgaen, jae noch dagelicx hooger ende hooger het hoofft opsteecken, ende eyndelick haer saeck geheel te boven comen, in weerwil van alle u Ed. Gr. M. resolutien ter contrarie, hoe ernstich dat se mochten genoomen ende hoe dickwils hervadt worden. Hoe sij oock haer profyt doen mette belofte, van u Ed. G. M. in de resolutie van den 28en Junij 1626 gedaen, om die kercken, daer 't van noode wesen sal, met predicanten te versyen, blijckt uytte requeste van haer aen de achtbare magistraet van Rotterdam overgelevert, daerin sij te kennen geven in de eene, de meyninghe van u Ed. G. Mo. te wesen, door de moderatie van seeckere kerckendienaers, haer mette publycke kercke wederom te vereenighen, daer sij alles willen toebrenghen wat sij in goeder conscientie vermoghen sullen, welverstaende mette vrije belijdenisse haers gevoelens nopens de goddelicke predestinatie mettet aencleven van dien, gelijck sij in haere derde request segghen. In de

tweede request gaen sij diesaengaende noch al veel breeder ende slordiger.

Gemerct nu dit alles van soo grooten ende schrickelick gevolch is, als voor desen seer wijtloopich aengewesen is ende u Ed. Gr. Mo. naer haere wijsheydt lichtelick konnen affneemen, soo versoucken de gemeente gedep[den] van beyde de synoden ende van de bovengenoemde classen ende kercken, met alle onderdanighe eerbiedinghe, dat het u Ed. Gr. Mo. gelieve, in alle dese swaricheden tijdelick door genoechsame middelen te voorsyen; op de overgeleverde remonstrantie ende 't geen hyer vorders bijgevoucht is, heylsame resolutien te beramen; de middelen, dienende tot effecte van de genomen resolutien volgens u Ed. Mo. wijsheydt te ordonneeren, ende verhinderinghen, die het effect van deselvighe resolutien tot noch toe verhindert hebben ende verder verhinderen sullen, soo daer niet op gelet en wordt, met alle voorsichtischeyt uyte weeghe te doen, opdat de kercken eens voor al tegens alle sulcke swaricheyden moghen wesen verseeckert; de goddelicke waerheyd van soo schandelicke ongefundeerde calumnien, soo veel mogelick is, bevrijdt; den stand onses lieven vaderlands eens vastgestelt, ende de vijanden van de religie in haren schadelicken cours behoorlick gestuttet moghen worden. Waertoe ende over alle andere besoignen wij van harten wenschen ende bidden, dat Godt almachtich sijnen genadighen segen gelieve te verleenen, ende met sijnen heylichen Geest in uwe Ed. Gr. Mo. vergaderinghe te praesideeren. Amen.

B.

Bl. 468.

Geschrift der Loevesteynsche gevangenen, overgelevert aen S. Ex^tie nae 't veroveren van 's Hartogenbosch [1]).

Aen Sijne Ex^tie.

Doorluchtichste, Hooch-geboren Forst,
Genadichste Heer.

Onder so veel hondert-duysent acclamatien van on-uytsprekelycke blijschap, die niet alleen het vaderlandt vervullen met hertelycke dancksegingen tot de hoochste Majesteyt Gods, ende met segeninge van U F. D. name, maer oock door de geheele wijt-uyt-gestreckte christenheyt, ja in alle plaetschen des gantschen aerdbodems, den roem ende loff van U F. D. hooge daden sullen verbreyden; comen mede uyt aller-demoedichste eerbiedige affectie U F. D. congratuleren ende van ganscher herten ende zielen geluck ende heyl wenschen de gevangene Remonstrantsgesinde leeraers, U F. D. onderdanichste dienaers, die nu so veel jaren op het huys Louvesteyn gedetineert zijn geweest. Sij en souden geensins durven hopen dat hare verachte conditie ende swacke beslotene stemme onder alle het geluyt van so veel triumphante vreuchde-thoonen gehoort soude connen worden off in eenige achtinge bij U Furstelycke Hoocheyt comen, 't en ware sij dat gevoelen vast in hare herten geprent hadden, dat hoe hooger recht-magnanime Princen uyt-steken in verre-siende wijsheyt ende genereuse cloeckmoedicheyt, hoe levendiger

beelden sij oock zijn so wel van Gods on-eyntelycke goetheyt, als van sijn goddelycke macht ende authoriteyt hier op aerden, ten welcken aensien sij oock in de h. Schrifture met den titul van Goden vereert worden. Nu isset seker dat de groote Godt aller goden ende Heer aller heeren, die den hemel tot sijnen throon ende den aerdbodem tot sijnen voet-banck heeft, evenwel geensins hem verontwaerdicht aen-te-nemen de offerhande van loff ende dancksegginge sijnder alder-geringste schepselen, ende het demoedich gebet der alder-verachteste ende ellendichste niet en is gewoon te verwerpen, maer laet hetselvige door de wolcken dringen, ende voor sijne alder-hoochste Majesteyt aengenaem zijn. Dit doet den armen gevangenen voorsz. mede vertrouwen, Genadichste Heer, dat het haer niet en sal tot on-betamelycke praesumtie off misgrijpinge toe-gerekent worden, dat sij door middel van de penne durven voor uwe Hoocheyt verschijnen, om eerbiedentlyck, soo veel sij connen, te betuygen de on-uytsprekelycke vreuchde ende blijschap, die sowel hare als aller vromer patriotten herten ende zielen vervult heeft, ende de alder-hertgrondichste dancksegginge, die sij gedaen hebben ende alle haer leven langh doen sullen aen den Almachtigen Gever alles goets, voor de in-comparabele princelycke deuchden, waermede hij U F. Genade, tot verwonderinge van alle verstandige overvloedelyck heeft verrijckt, ende voor den on-waerdeerlycken zegen, die hem gebenedijt belieft heeft tot hiertoe, ende insonderheyt desen somer daerover uyt-te-storten. Waerinne sijne goddelycke goetheyt volbracht heeft het wenschen van soo veel millioenen, die in de geheele werelt een rechtveerdich affkeer hebben van de on-versadelycke Spaensche begeerlijckheyt ende heersch-lust, die alle landen ende rijcken soeckt in-te-slocken, ende te gelijck over lichamen ende zielen van alle menschen te tyranniseren. Maer insonderheyt heeft sijne goddelycke barmherticheyt hierinne

verhoort de demoedige, gedurige, aller-vierichste gebeden van alle vrome christenen, die van de pauselycke affgoderije ende slavernije der conscientien ten hoochsten abhorreren, ende daeromme sonder twijffel door de geheele christenheyt door on-ophoudelyck suchten ende bidden de goddelycke protectie ende zegen over U F. D. persoon ende hooge desseynen hebben helpen verwerven. Deser aller gebeden ende mede het on-ophoudelyck vierich suchten ende smeken van alle de Remonstrantsche gemeenten hier te lande ende oock der gevangene verthoonders heeft de Heere genadich verhoort ende sijne al-machtige hant als sichtbaerlyck uyt den hemel gestreckt ende als miraculeuselyck gewrocht tot voorstant deser landen ende tot vorderinge van U F. D. hooch-loffelyckste voornemen, ende dat in dier voegen dat oock de onverwachte swaricheden, die daer tusschen gecomen zijn, hebben meerder vergroot ende doen erkennen de uytnementheyt van sijn goddelycke bijstant, ende claerder doen uyt-steken ende blincken den glantz van U F. D. verre-siende wijsheyt ende standtvastige on-over-winnelycke cloeckmoedicheyt. Welcker wercken ende uytnemende daden so groot ende veelvoudich zijn geweest, dat niemant sonder verwonderinge deselve sal connen na behoren overwegen. Een voornaemste hooft-stadt te belegeren, die tot deser tijt toe on-over-winnelyck is geweest, die in het morasch met wateren als een zee om-ringht ende met on-verwinnelycke fortressen so versterckt is, dat eene derselviger alleen bestant was om jaren ende dagen de grootste legers van de machtichste potentaten op te houden ende te matteren; wegen ende dijcken te maken, die de natuer ende elementen overwinnen, ende die-men noyt geloven soude dat met menschen handen gemaeckt soude connen worden; het geheele leger, veel mijlen in 't ronde begrijpende, in den tijt van weynich dagen met hooge, stercke wallen ende breede grachten so te verstercken, dat de Roomsche

keyserlycke ende Spaensche macht heeft moeten despereren van yets met apparentie van vrucht daerop te connen attenteren; noch in 't midden van de belegeringe den machtigen vijandt, die met veel duysenden van keyserlycke troupen gesterckt, ende met hulpe van de paepsche geestelycheyt alles bij-brengende wat hij ten uytersten vermochte, over de rivieren was gecomen, ende het herte van 't landt met doodelycke wonden scheen te dreygen, omme U F. D. door schrick te doen sijn desseyn verlaten, so te distineren ende doen consumeren, dat hij niet een plaetse van importantie heeft connen vermeesteren; maer daer-en-boven noch de treffelycke stadt Wesel, een van de outste, vermaerste herbergen van Gods kercke, daerin de swaerste tijden van de Albaensche vervolgingen veel duysenden vrome verjaechde christenen van verscheyden gesintheden hare schuyl-plaets hebben gevonden; dese van outs vermaerde stadt met een hooch-gewenschte verlossinge van de vrome borgerije aldaer onder het Spaensche jock suchtende, den vijandt te ontweldigen, ende met eenen hem van alle sijn groot magazijn van victualien, amunitien ende gelt, tot souldije sijner souldaten ten hoochsten nodich, te ontblooten, ende daerdoor hem alle sijne voornaemste desseynen te vernielen, sijne so lange jaren gewenschte ende nu vercregene occasien, om wat groots op dese landen te attenteren, hem on-vruchtbaer te maken, ende evenwel daer en tusschen met een in-comparabele magnanimiteyt de wonderbaerlycke belegeringe, sulckx als voor desen noyt gesien is, te continueren ende in weynich maenden de stadt met alle hare conincklycke fortressen te winnen, die haer liet voorstaen dat-men-se niet eens soude durven bestaen te belegeren; — dit alle sijn wonderdaden van Godes stercke handt, daertoe hem belieft heeft de wijsheyt, wackerheyt ende meer dan heroische cloeckmoedicheyt van U F. D. als een uytgelesen instrument te gebruycken. Van welcke de fame door veel

millioenen van tongen haer door de geheele werelt met hoochster eere ende loff van U F. G. wel haest sal verspreyden, ende alle toe-comende eeuwen met verwonderinge sullen moeten verstaen; waerdich zijnde door sulcke verstanden ende pennen in een treffelycke volcomene historie begrepen te worden, die met de scherp-sinnige doorsichticheyt van Thucydides ende Tacitus, de oprechticheyt ende wijsheyt van Polybius, ende de welsprekenheyt van T. Livius te samen mochten weten te voegen, om in toe-comende tijden de geheugenisse daervan te bewaren, ende tot instructie van de nacomelingen de on-gelooffelycke deuchden van U F. D. levendich aff-te-beelden, ende neffens deselve de eere onses lieven vaderlandts na waerheyt te verbreyden, ende overal meer en meer bekent te maken. Door het verooveren van deze hooft-stadt met alle hare toe-behoorende fortressen, zijnde als de sleutel van Hollandt, Brabandt ende Gelderlandt, heeft de gemeene welstant ende vrijheyt deser landen een on-gelooffelycke versterckinge ende vasticheyt becomen. Alle vrome, verstandige inwoonders, die niet sonder reden in groote apprehensie ende vreese saten, doe U F. D. het gouvernement eerst aen-vaerde, in een uytermaten becommerlycke gelegentheyt van tijden, sullen nu hert ende mont vol hebben van Godes loff, ende U F. D. erkennen als een on-waerdeerlyck juweel ende uyt-gelesen instrument van sijne goddelycke alder-uyt-nemenste weldaden tot henwaerts. So dickwils sij sullen aen-schouwen hare huysen ende hoven, vrouwen ende kinderen, ende alles wat sij hier op aerden lieff ende waert hebben, sal haer moeten in de gedachtenisse comen, door wiens princelycke deuchden ende hooge daden hare persoonen ende alles wat sij hier zijn en hebben, van het tyrannisch gewelt der grousamen vijanden haer is beschermt, ende, soo veel menschelycker wijs geschieden can, versekert. Sij sullen moeten met danckbare, eerbiedige gemoederen bedencken,

hoe menige nachten U F. G. met derven van nodige, natuerlycke ruste ende met achter-stellinge van lichaems-gesontheyt heeft gewaeckt, omme so veel hondert duysenden ondersaten veel jaren door Gods genadige hulpe geruster te doen slapen. Haer sal moeten geheugen hoe menich hondert-mael, met schrick ende beven van veel duysenden, U F. D. sijn hooch-dierbaer leven, daer alle vromen seer vierichlyck voor bidden, met groote on-vertzaechtheyt ende meer dan vaderlycke trouherticheyt in de waechschael van de alder-swaerste periculen heeft gestelt, om het geheele vaderlandt, so veel mogelyck was, voor alle vreesselycke periculen te bevrijden. De obligatien ende weldaden, die Godt onder het wijs, cloeckmoedich beleyt ende gesegende gouvernement van U F. D. het vaderlant heeft verleent, zijn so groot ende uytnemende, dat alle verstandige, vrome herten haer meer met gedurige danck-segginge daerover hebben te verwonderen, dan datmen die na waerde soude connen vol-prijsen, off genoech betrachten de hoochste obligatie ende danckbaerheyt, die sij U F. D. daerover schuldich zijn. Och, Genadichste Heere, hoe geluckich souden de gevangene Remonstrantsche leeraers haer selven, boven alle andere inwoonders, voor haer particulier insonderheyt, houden, wanneer hun mochte gebeuren dat sij mede in 't publyck mochten verschijnen, om hare handen voor alle de werelt tot den hemel op-te-heffen, ende met openen monde ende luyder keelen te bethonen, hoeseer sij uwer Ex^tie Princelycke groot-dadige deuchden aestimeren, ende wat danckbaerheyt sij daerover schuldich zijn! Gelijck sij alreede ende gedurichlyck in hare benaude banden niet op-en-houden den grooten Godt op het alder-demoedichste ende vierichste te bidden voor het lang leven ende geluckealicheyt van U F. D., sijnen hooch-loffelycken huyse ende gantsche familie, tot behoudenisse van 't lieve vaderlandt, alsmede voor alle hh. regenten, hooge ende lage, die daerover

gestelt zijn. Sij wenschen ten alder-hoochsten, dat haer eenige gelegentheyt mochte gegeven worden, omme voor alle de werelt te bethonen dat sij niet meer en soecken dan naest Godt hare wettelycke Overheden ende U F. D. alle mogelycke gehoorsaemheyt ende schuldigen dienst te bewijsen, alleen voor-behouden het eenige stuck, dat de hoochste Heer aller heeren ende eenige Vader der geesten hem selven heeft voor-behouden, aengaende het opperste gebiet over de zielen ende den dienst die-men sijne Goddelycke Majesteyt schuldich is. Alleen in desen bidden de gevangene met gebogene knien en herten, dat sij in hare lieve vaderlandt, neffens andere vrome inwoonders, Gode in alle zedige stillicheyt mogen gehoorsamen, ende na hare beste wetenschap, die sij uyt sijn heylich woort daervan hebben, mogen vercondigen de deuchden desgenen, die ons uyt de duysternisse geroepen heeft tot sijnen wonderlycken lichte, gelijck den apostel Petrus alle christenen daertoe vermaent. Bij oudts plegen de Romeynsche imperatores ende hoofden van oorlogen na groote victorien hare voornaemste gevangenen geboeyt ende geketent in triumph te voeren, ende corts daerna te doen dooden; maer christelycke coningen en princen plegen heel contrarie, op dagen van hare huldingen off van groote vreuchde, wel alle gevangenen te verlossen, tot een cieraet van hare blijde in-comsten, also doch de goedertierenheyt alle andere princelycke deuchden vereedelt ende Gode eerst recht aengenaem doet zijn, gelijck de liefde Gods ende des naesten de ziele is van alle christelycke deuchden· Sullen dese arme gevangene leeraers, die nu soo veel jaren in so groote miserie, als u Princelycke Ex^tie weet, opgesloten sitten, niet om eenige boose daet, maer om sulcks als u Ex^tie niet en ignoreert, die haer hier metten geest als voor de voeten uwer Ex^tie in aller ootmoedicheyt praesenteren, niet een cruymken mogen genieten van de vol-op-gedischte tafel der triumphen ende laurier-cranssen,

met dewelcke uwe Ex[tie], in de generale vreuchde ende blijschap van alle goede patriotten ende inwoonderen des vaderlants, van dien milden gever alles goets getracteert wort? 'T is waer ende sij bekennen met groote danckbaerheyt, dat sij voor een jaer off twee eenige verlichtinge, door concessie van wat meerder ruymte van de Hooge ende Grootmog. heeren Staten Generael ende van Hollant ende West-Vrieslant, oock door uwer Ex[tie] intercessie, hebben verworven. Maer de principaelste ende allerbeswaerlyckste gelegenheden voor haer, hare vrouwen ende kinderen, blijven deselve consumerènde als met een langsaem vuyr. Indien sij gevangene dan door de favorabele ende vigeureuse intercessie van U F. D. mochten verwerven, dat hun van de goetheyt der Hooch- ende Grootgemelde heeren Staten vorder ende volle vrijheyt wierde vergunt,. daerom sij bij desen allerootmoedichst bidden, sullen sij haer gaerne verbinden door alle sulcke versekeringe., als hun mogelyck is te geven, dat sij sulcken grooten weldaet nimmermeer tot eenigen on-rust en sullen mis-bruycken, maer sullen metter daet bewijsen, dat sij naest de eere Gods ende haerder zielen salicheyt, niet ter werelt so seer en behertigen, dan met oprechte gehoorsaemheyt, tegen alle die over haer gestelt zijn, liefde, vrede ende eenicheyt onder alle christenen ende vrome landtsaten, na haer cleyn vermogen, te helpen bevorderen, ende Godt Al-machtich ten alder-vierichsten voor den welstant van 't lieve vaderlandt onder uwer F. D. alder-loffelyckste ende geluckaalichste gouvernement te bidden, ende met een oprecht gemoet te leven ende te sterven in de onverbrekelycke qualiteyt van

Uwer F. D. aller-onderdanichste, ootmoedichste, trouhertichste dienaers.

1) Op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 1159). — Twee copien van de hand van Arn. Geesteranus.

C.

Requesten der Remonstranten [1]).

Aen de Ed. Vermogende heeren, heeren Praesident ende Raaden 's Hooffs Provinciael van Hollandt.

Ed. Vermogende heeren.

De Remonstrants-gesinde leeraers ende christenen, uwer Ed. Mog. ootmoedige dienaren ende onderdanen, gesien hebbende de copie van 't geen den Ed. Grootm. heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt in Decembri lestleden tot hunnen laste schriftelick is overgelevert, op den naem van beyde Hollandsche synoden, mitsgaders gecommitteerde des kerckenraads van 's Gravenhaghe, ende daer benevens verstaende, dat 't selve geschrifte bij haere Ed. Grootmog. is gestelt geweest in handen van u Ed. Mog., hebben conscientiehalven niet mogen nalaten 't dubbelt van de Verdediging off Beantwoording, daer tegen gestelt ende haere Ed. Grootmog. toegesonden, oock uwe Ed. Mog. met alle eerbiedinge toe te schicken, ootmoedelick, om Jesu Christi wille, biddende ende versoeckende, jae bij den naem van de Heylige Justitie, daervan de bedieninge uwe Ed. Mog. van desselven Christi wegen, als des oppersten Rechters der levende ende dooden (voor welckers rechterstoel alle menschen, oock de goden, dat is, aerdtsche overheyden sullen moeten verschijnen) bevolen is, in alle nedricheyt obtesterende, dat het u Ed. Mog.

gelieve deselve te leesen, te overwegen, haere Ed. Grootmog. te adviseren, ende te doen soo nae desselven Christi, in der eewicheyt gebenedijden Gods, wetten, placaten ende ordinantien recht ende billick is. Ende alsoo 't geruchte gaet, dat de bovengenoemde synodale op dese tegenwoordige dachvaert wederom andere off nieuwe remonstrantien off vertogen aen haer Ed. Grootmog. tot beswaernisse van de supplianten in desen hebben overgelevert, die oock in uwe Ed. Mog. handen souden sijn gestelt, worden uwe Ed. Mog. ten opsien van deselve wederom, als met geboogen knien, gebeden, daerop tot deser supplianten naedeel niet te willen adviseren off disponeren, voor ende alleer deselve daertegens in hare defensie mogen sijn gehoort, nae het gulden, oock bij den heydenen in hoochster achtinge gehouden woordt: Audi alteram partem. Dit doende etc.

Aen S. princelycke Exc^{e}.

Doorluchtige, hoochgeboren Vorst, genadichste Heere.

De ingesetenen ende onderdanen deser landen, doende belijdenis in verscheyden steden ende dorpen van Hollandt ende West-Vrieslandt, van 't christelycke gevoelen der Remonstranten, uwer Ex^{e} ootmoedichste dienaren, bidden u Ex^{e} ootmoedelyck, dat het deselve genadelyck gelieve der supplianten ernstige ende gunstige intercesseur ende voorbidder te sijn bij de Ed. Grootm. heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, om te mogen verwerven de vrijheyt der conscientien ende oeffeninge harer religie, die sij bij remonstrantie ende supplicatie aen hare Ed. Grootm. versoecken, welcke supplicatie, off het dubbelt van dien, de Remonstranten uwe Forstelycke Door-

luchticheyt in aller onderdanicheyt bij desen praesenteren, met ootmoedige bede, dat het deselve gelieve 't selve te lesen, ende door de motiven ende redenen, cortelyck daerin gededuceert, ende andere die uwe Exe godtvruchtige wijsheyt sal weten te bedencken, haer tot de voorgestelde intercessie te laten bewegen.

De Remonstranten vertrouwen dat uwe Exe, als een dapper natreder van de voetstappen des nimmermeer genoech gelooffden Vorsts, uwer Exe doorluchtige heer vader, onsterffelycker memorie, henlieden dese genadichste intercessie ende voorbiddinge niet en sal ontseggen, nademael de genoemde hooch-gedachte Prince niet alleen opentlyck professie gedaen heeft van te sijn een voorstander van de vrijheyt der conscientie ende tegenstander aller persecutien om saecken van religie, hebbende ter dier oorsaecke goedt ende bloet bij ende voor den lande opgeset, maer heeft sich oock verweerdicht op de requeste eeniger Mennonsgesinde ingesetene in Zeelandt, clagende over sekere beswaernisse, hunlieden bij die van Middelborch in haer religie aengedaen, ende niet begerende dan in vrijheyt harer conscientien, die sij seyden met schattingen, contributien ende andere lasten, niet sonder groot peryckel haers lijfs ende levens, te hebben helpen winnen (dit selve mogen oock de Remonstranten seggen met ymmer soo goede redenen) tot voorstant van deselve, seer ernstelyck aen de geseyde magistraten van Middelborch te schrijven ende te verclaren, dat sijn Exe hiel, dat hare EE. seer groot ongelijck hadden de geseyde clagers niet te laten leven nae 't gemoet harer conscientie. Waerop gevolcht is dat sij aengaende den eedt ende andersins tegen haerlieder conscientien niet voorder en sijn gemolesteert. En twijffelen oock de Remonstranten niet, of soodanigen intercessie in desen, gelijck se Godt den Heer almachtich sonderlinge aengenaem sal sijn, soo sal se oock bij hare Ed. Grootm. vruchtbaer sijn, om den verdruckten Remon-

stranten 't effect van hare requeste te verwerven, daerdoor deselve te meer verobligeert sullen wesen voor uwe Ex^e Hoocheyt lange leven ende prosperiteyt den Heer vierichlyck te bidden. Dit doende etc.

1) Het eerste request is een minuut van Wtenbogaert in mijne collectie; waarop hij schreef: „Dese request nevens de beantwoording is aen den heere praesident gesonden den 5 Meert 1629." Het tweede berust op de Bibl. der Remonstr. gem. te Rotterdam (*Catal. v. handschr.* No. 103).

WERKEN van het Hist. Genootschap te Utrecht.
Nieuwe Reeks.

N°. 1. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Annales Egmundani . *f* 1.20.

N°. 2. Verbaal van de buitengewone ambassade naar Engeland in 1685 . . . . - 1.80.

N°. 3. Memoriën van Roger Williams . . . . - 2.10.

N°. 4. Bronnen van de geschiedenis der Nederl. in de middeleeuwen. — Kronijken van Emo en Menko. - 3.70.

N°. 5. Hortensius over de opkomst en den ondergang van Naarden. Met 2 kaarten . . . . - 4.50.

N°. 6. Bronnen van de geschiedenis der Nederlanden in de middeleeuwen. — Kronijk van Holland van een ongenoemden geestelijke. (Gemeenlijk geheeten Kronijk van den Clerc uten laghen landen bi der see) . . . . - 2.30.

N°. 7. Kronijk van Eggerik Egges Phebens van 1565—1594. . . . . - 2.40.

N°. 8. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen in de laatste jaren der XIVe eeuw. - 9.80.

N°. 9. Verbaal van de Ambassade van Gaspar van Vosbergen bij den Koning van Denemarken, den Neder-Saxischen Kreits en den Koning van Zweden. 1625. . . . . - 2.30.

N°. 10. Verbaal van de Ambassade van Aerssen, Joachimi en Burmania naar Engeland. 1625. . . . - 1.90.

N°. 11. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Eerste Deel.* 1584—1618. . . . - 4.00.

N°. 12. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Eerste Afdeeling.* 1618—1621. . . . . - 2.80.

☛ *Zie verder de achterzijde van den omslag.*

N°. 13. Memorials and Times of Peter Philip Jurisan Quint Ondaatje . . . . *f* 4.00.

N°. 14. Verhooren en andere bescheiden betreffende het Rechtsgeding van Hugo de Groot . . . . . - 4.80.

N°. 15. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Tweede Deel. Tweede Afdeeling.* 1621—1626. . . . . - 5.50.

N°. 16. Memoriën en Adviezen van Cornelis Pieterszoon Hooft . . . . - 4.90.

N°. 17. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Eerste Afdeeling.* 1626, 1627 . . . . - 6.50.

N°. 18. Onderzoek van 's Konings wege ingesteld omtrent de Middelburgsche Beroerten van 1566 en 1567; naar 't oorspronkelijke handschrift uitgegeven door Dr. J. van Vloten . . . . . - 3.40.

N°. 19. Brieven en Onuitgegeven Stukken van Johannes Wtenbogaert. *Derde Deel. Tweede Afdeeling.* 1628, 1629 . . . . - 8.20.

DAGVERHAAL van Jan van Riebeek, Eerste Gouverneur aan de Kaap de Goede Hoop. . . . . - 1.20.

KATALOGUS der Boekerij van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. 3e uitgave. 1872. . . - 1.60.

Abraham de Wicquefort, Histoire des Provinces-Unies des Païs-Bas, depuis le parfait establissement de cet estat par la paix de Munster. Tom. I, II, III, . . - 14.00.

Jhr. Mr. A. M. C. van Asch van Wijck, Een Woord in het belang van het Nederl. Archiefwezen. 1846. - 0.20.

Bovenstaande werken zijn, voor zoover zij voorhanden zijn door de Leden **tegen de helft** van den prijs te bekomen.